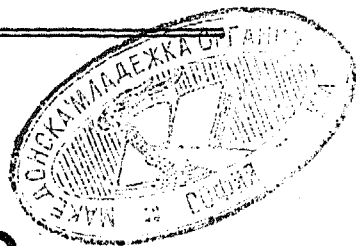

888
4122

МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА

№ 6.

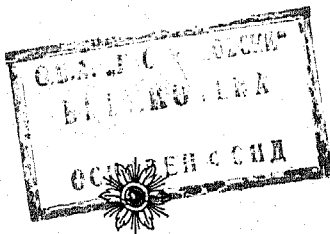
ГРАДЪ ПРИЛЪПЪ

историко-географски и стопански прегледъ

ОТЪ

ГЕОРГИ ТРАЙЧЕВЪ

учитель въ IV Софийска прогимназия

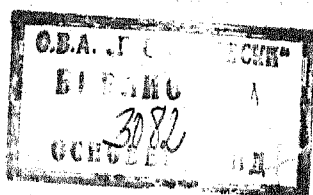

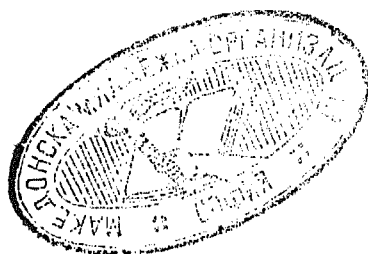
СОФИЯ

Печатница „ФОТИНОВЪ“ № 1

1925

2518/53

Предговоръ

Въ моята „Македонска библиотека“, отъ която излъзоха до сега петъ бройки, тъкмѣхъ да посвѣтя единъ брой на родното ми мѣсто подъ общо заглавие „Градъ Прилѣпъ“. Изхождайки отъ интереса, който е будилъ и буди гр. Прилѣпъ, потрудохъ се да излъзна съ една по-специална и по-обемна книга за него, която по съдържание, обемъ и форматъ се различава отъ популярно-научнитѣ ми книжки на казаната библиотека. Вънъ отъ това, ласкаехъ се отъ надежда, че тоя ми трудъ ще послужи, може би, за починъ — македонската емиграция да си постави за най-главна задача да се издадатъ подобни книги за всѣки градъ въ Македония. Съ това не само се услужва на родната наука, но същевременно се дава на иднитѣ поколения истинския ликъ на родината ни въ нейното далечно и близко минало.

Отъ съдържанието на книгата всѣки ще види, какво е вложено въ нея. Проследихъ, до колкото ми бѣ възможно, много отъ това, което е писано за Прилѣпъ; събрахъ сведения отъ живи дейци, които допълнихъ съ мои лични спомени и наблюдения. При липса на черковно-училищна и революционна архива, мъчно можеха да се събератъ сведения за нѣкои случки и събития. Не бѣха малко прѣчкитѣ и за материалната осигуровка на изданието. А технически и други спѣнки на печатари станаха причина да закѣснѣе излизането на книгата и да личатъ много отъ тѣхъ (технически грѣшки) въ текста.

Поднасяйки настоящия си трудъ предъ читателя, дължа да изкажа най-голѣма благодарностъ на всички лица, които улесниха работата ми съ своитѣ сведения, а вѣчна признателностъ и голѣма благодарностъ на г. г. Георги Трайковъ и Михаилъ Карпузовъ — двама еснафски синове, но крайно родолюбиви прилепчани и виновници, за да види бѣлъ

IV

свѣтъ тоя ми трудъ. Тѣ, виждайки, че учрежденията, които трѣбваше да помогнатъ за изданието на книгата, се тежавѣха, — ме изненадаха съ следното писмо:

„Уважаеми Г-нъ Георги Трайчевъ,

Съобщаваме Ви, че на Ваше име отпускаме въ Софийската популярна банка неограниченъ кредитъ за напечатването книгата Градъ Прилѣпъ.

София, 15 XII 1924 г.

Съ уважение:

(подпись) Г. Трайковъ

„ М. Карпузовъ ”

Литература :

1. История на българитѣ. — К. Иречекъ.
2. Прилип и негова околина. — Д-р Јована хаџи Василевѣћа. 1902.
3. Сборникъ на Б. К. Д. I, 1901. — В. Йордановъ.
4. Българитѣ въ Македония. — Проф. Йорд. Ивановъ.
5. Извѣстия Р. Ар. Института въ Конст.-лѣ, IV, в. I, 1899 г. — П. Милуковъ.
6. Старини въ Македония. — Йор. Ивановъ, 1908.
7. Възраждането на г. Прилѣпъ. — Хр. Шалдевъ.
8. Възпоминания и бѣлѣжки, 1906 г. — Н. Ганчевъ — Еничеревъ.
9. Извѣстия на Етногр. Музей: I. Кн. II. А. П. Стоиловъ.
10. Бѣлѣжки по прилѣпския говоръ, Мсб. кн. X 1904 — Д. Мирчевъ.
11. Народни умотворения — Мсб. кн. XV—XVII. — М. Цѣпенковъ.

София, 15 мартъ 1925 г.

Георги Трайчевъ.

I.

Исторически бележки.

Макаръ съ положителност да не може да се твърди, но съ огледъ на останки отъ старини, изглежда, че въ прилепско и въ римско-византийския периодъ е имало свой центъръ. Споредъ разни версии, които и днесъ държатъ важно мѣсто въ историографията на Балкански полуостровъ, въ римско-византийската епоха имало въ прилепско три различни града: Стимбара (Stymbar), Керамие (Ceramie) и Еуристумъ (Euristum). Нѣкои учени твърдятъ, че Stymbar е билъ мѣстото на днешния Прилѣпъ, или наблизо около него¹⁾. Euristum се намиралъ около днешното с. Трояци²⁾. А споредъ думитѣ на професоръ Томашекъ Керамие се намирало въ прилепско поле, при днешното с. Чепигово.

На мѣстото на градъ Прилѣпъ (сегашното с. Варошъ) въ старо време ще да е имало поселище, името на което съ положителност не се знае. Споредъ намѣренитѣ стари ликове отъ пжтешественицитѣ Ханъ и др. въ 1858 г., въ една мжчнодостъпна скала на Маркови кули, на конници съ копия, волове, елени и др., както и отъ находящитѣ се старини изъ околността на града, може да се сѣди, че въ прилепско е имало централно селище още отъ времето на Тракитѣ и Илирийцитѣ³⁾. Нашиятъ историко-археологъ, г. Георги Баласчевъ, твърди дори, че названието на Прилѣпъ сочи за чисто трако-романски произходъ: *При-лапо* = *При-лапа* = *Принапа* съ значение *При* = нива; *лапа* (напа) = вода, сиречъ градъ построенъ на вода. Прилѣпъ значи *градъ край вода*⁴⁾. А както се знае стария градъ нѣмалъ вода, поради което и турцитѣ сж основали днешния градъ по-доле, край рѣкитѣ, както щевидимъ по-сетне. Дали стариятъ Прилѣпъ има трако-илирийски произходъ, или е отъ по-късна епоха — римско-византийска, е въпросъ още неразрешенъ. Но съ огледъ на географското положение на града и сждейки по остатъцитѣ отъ Маркови-кули, които сж въ близко съседство съ града, вънъ отъ всѣко съмнение е, че е имало нѣкакъвъ центъръ на сжщото това мѣсто още презъ римско-византийското владичество. Съ заселяването на славянски елементъ изъ Балкански полуостровъ, настанали сж голѣми про-

¹⁾ Grisebach (Reise, durch Rumellen. . . S. 120—121) поставя Stymbar въ битолско поле, недалечъ отъ днешния Прилѣпъ.

²⁾ Tafel — De Thessalonica 98; Rackl, „Documenta, II 924“.

³⁾ Иричикъ — („Историята на българитѣ“ — 62—63).

⁴⁾ Г. Д. Баласчевъ, — Най-старата славянска държава на Балканския П-въ презъ V—VIII в. и пр. 1924 год.

мѣни въ последния. Много отъ старитѣ селища сж пропаднали, и на мѣстото имъ нови се издигнали. Въ това, именно време, пропаднали старитѣ централни селища въ прилепско и новъ центъръ се издигналъ. Новиятъ градъ е Прилѣпъ, който води славянски произходъ, казва професоръ Томашекъ¹⁾. За славянския произходъ на Прилѣпъ, наредъ съ народното предание и тълкуванѣ — Прилѣпъ произхожда отъ глагола Прилѣпити, града е прилепенъ за Марковитѣ-кули, имаме доказателства въ писменитѣ извори, кждето името му (Прилѣпъ) се явява едва въ времето, когато славянитѣ заселили полуострова и почнали да живѣятъ свой държавенъ животъ. Първиятъ споменъ за Прилѣпъ, въ писанитѣ източници, се среща въ XI столѣтие. Той е хрисувала на Василия Българоубица, за архиепископията и епископийтъ, които наново установява. Тамъ се говори за Прилѣпъ.²⁾ Произнасянето на буквата Ъ е едно доказателство за славянския произходъ на града. Сжщо и въ хрисовула на сръбския царь Стефанъ Душанъ, даденъ въ 1345 г. на Трескавечкия манастиръ се спомина името Прилѣпъ, писано съ Ъ.³⁾ Други свидетелства пѣкъ говорятъ, че града е основанъ отъ византийско време подъ името Припопъ. Преди издигането на Прилѣпъ по тия мѣста е сжществувалъ другъ голѣмъ градъ Девриопусъ, който се намиралъ малко по на северъ отъ стария градъ Алкоменонъ, разрушенъ въ римско време (Hochm Reiss. vi. Beogr. n. Sal. p. 178). Кога е разрушенъ Девриопусъ и кога е издигната прилепската крепостъ не се знае.

Историческото минало на Прилѣпъ е доста промѣнливо. Владѣли сж го римляни, за което свидетелствуватъ многобройни римски паметници (статуи, надписи на плочи, монети и др.), па после сж го завзели византийцитѣ. Въ IX в. Прилѣпъ за първи пѣтъ влиза въ славянска държава. България е първата славянска държава, що го прибира въ своитѣ предѣли. Въ раздѣлта (при Бориса и Симеона) на I-вото Българско царство и при отпадъка (Петра), както и при образуването на западното българско царство (при Самуила), Прилѣпъ е билъ български (852—1018 г.). Презъ тоя периодъ непрекъснато Прилѣпъ е билъ 166 г. въ български рѣце.

Въ „Златния вѣкъ“ на Симеона, нашия край е билъ центъръ на културо-просвѣтата. Въ околността на Прилѣпъ, въ днешното помашко с. Дебрица, което е било средневѣковна крепостъ, се намирало седалището на епископъ Климентъ, нареченъ *Дебришки*. А така сжщо и другото име на неговата епископия *Велички* е въ съседство съ Прилѣпъ. То е селото Бѣлица въ Кичевско. (В. Н. Златарски — Дѣ се нами-

¹⁾ „Die Alten Thraker“ II. (Hollmann 1898) 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 2680, 2681, 2682, 2683, 2684, 2685, 2686, 2687, 2688, 2689, 2690, 2691, 2692, 2693, 2694, 2695, 2696, 2697, 2698, 2699, 2700, 2701, 2702, 2703, 2704, 2705, 2706, 2707, 2708, 2709, 2710, 2711, 2712, 2713, 2714, 2715, 2716, 2717, 2718, 2719, 2720, 2721, 2722, 2723, 2724, 2725, 2726, 2727, 2728, 2729, 2730, 2731, 2732, 2733, 2734, 2735, 2736, 2737, 2738, 2739, 2740, 2741, 2742, 2743, 2744, 2745, 2746, 2747, 2748, 2749, 2750, 2751, 2752, 2753, 2754, 2755, 2756, 2757, 2758, 2759, 2760, 2761, 2762, 2763, 2764, 2765, 2766, 2767, 2768, 2769, 2770, 2771, 2772, 2773, 2774, 2775, 2776, 2777, 2778, 2779, 2780, 2781, 2782, 2783, 2784, 2785, 2786, 2787, 2788, 2789, 2790, 2791, 2792, 2793, 2794, 2795, 2796, 2797, 2798, 2799, 2800, 2801, 2802, 2803, 2804, 2805, 2806, 2807, 2808, 2809, 2810, 2811, 2812, 2813, 2814, 2815, 2816, 2817, 2818, 2819, 2820, 2821, 2822, 2823, 2824, 2825, 2826, 2827, 2828, 2829, 2830, 2831, 2832, 2833, 2834, 2835, 2836, 2837, 2838, 2839, 2840, 2841, 2842, 2843, 2844, 2845, 2846, 2847, 2848, 2849, 2850, 2851, 2852, 2853, 2854, 2855, 2856, 2857, 2858, 2859, 2860, 2861, 2862, 2863, 2864, 2865, 2866, 2867, 2868, 2869, 2870, 2871, 2872, 2873, 2874, 2875, 2876, 2877, 2878, 2879, 2880, 2881, 2882, 2883, 2884, 2885, 2886, 2887, 2888, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2896, 2897, 2898, 2899, 2900, 2901, 2902, 2903, 2904, 2905, 2906, 2907, 2908, 2909, 2910, 2911, 2912, 2913, 2914, 2915, 2916, 2917, 2918, 2919, 2920, 2921, 2922, 2923, 2924, 2925, 2926, 2927, 2928, 2929, 2930, 2931, 2932, 2933, 2934, 2935, 2936, 2937, 2938, 2939, 2940, 2941, 2942, 2943, 2944, 2945, 2946, 2947, 2948, 2949, 2950, 2951, 2952, 2953, 2954, 2955, 2956, 2957, 2958, 2959, 2960, 2961, 2962, 2963, 2964, 2965, 2966, 2967, 2968, 2969, 2970, 2971, 2972, 2973, 2974, 2975, 2976, 2977, 2978, 2979, 2980, 2981, 2982, 2983, 2984, 2985, 2986, 2987, 2988, 2989, 2990, 2991, 2992, 2993, 2994, 2995, 2996, 2997, 2998, 2999, 3000, 3001, 3002, 3003, 3004, 3005, 3006, 3007, 3008, 3009, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014, 3015, 3016, 3017, 3018, 3019, 3020, 3021, 3022, 3023, 3024, 3025, 3026, 3027, 3028, 3029, 3030, 3031, 3032, 3033, 3034, 3035, 3036, 3037, 3038, 3039, 3040, 3041, 3042, 3043, 3044, 3045, 3046, 3047, 3048, 3049, 3050, 3051, 3052, 3053, 3054, 3055, 3056, 3057, 3058, 3059, 3060, 3061, 3062, 3063, 3064, 3065, 3066, 3067, 3068, 3069, 3070, 3071, 3072, 3073, 3074, 3075, 3076, 3077, 3078, 3079, 3080, 3081, 3082, 3083, 3084, 3085, 3086, 3087, 3088, 3089, 3090, 3091, 3092, 3093, 3094, 3095, 3096, 3097, 3098, 3099, 3100, 3101, 3102, 3103, 3104, 3105, 3106, 3107, 3108, 3109, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114, 3115, 3116, 3117, 3118, 3119, 3120, 3121, 3122, 3123, 3124, 3125, 3126, 3127, 3128, 3129, 3130, 3131, 3132, 3133, 3134, 3135, 3136, 3137, 3138, 3139, 3140, 3141, 3142, 3143, 3144, 3145, 3146, 3147, 3148, 3149, 3150, 3151, 3152, 3153, 3154, 3155, 3156, 3157, 3158, 3159, 3160, 3161, 3162, 3163, 3164, 3165, 3166, 3167, 3168, 3169, 3170, 3171, 3172, 3173, 3174, 3175, 3176, 3177, 3178, 3179, 3180, 3181, 3182, 3183, 3184, 3185, 3186, 3187, 3188, 3189, 3190, 3191, 3192, 3193, 3194, 3195, 3196, 3197, 3198, 3199, 3200, 3201, 3202, 3203, 3204, 3205, 3206, 3207, 3208, 3209, 3210, 3211, 3212, 3213, 3214, 3215, 3216, 3217, 3218, 3219, 3220, 3221, 3222, 3223, 3224, 3225, 3226, 3227, 3228, 3229, 3230, 3231, 3232, 3233, 3234, 3235, 3236, 3237, 3238, 3239, 3240, 3241, 3242, 3243, 3244, 3245, 3246, 3247, 3248, 3249, 3250, 3251, 3252, 3253, 3254, 3255, 3256, 3257, 3258, 3259, 3260, 3261, 3262, 3263, 3264, 3265, 3266, 3267, 3268, 3269, 3270, 3271, 3272, 3273, 3274, 3275, 3276, 3277, 3278, 3279, 3280, 3281, 3282, 3283, 3284, 3285, 3286, 3287, 3288, 3289, 3290, 3291, 3292, 3293, 3294, 3295, 3296, 3297, 3298, 3299, 3300, 3301, 3302, 3303, 3304, 3305, 3306, 3307, 3308, 3309, 3310, 3311, 3312, 3313, 3314, 3315, 3316, 3317, 3318, 3319, 3320, 3321, 3322, 3323, 3324, 3325, 3326, 3327, 3328, 3329, 3330, 3331, 3332, 3333, 3334, 3335, 3336, 3337, 3338, 3339, 3340, 3341, 3342, 3343, 3344, 3345, 3346, 3347, 3348, 3349, 3350, 3351, 3352, 3353, 3354, 3355, 3356, 3357, 3358, 3359, 3360, 3361, 3362, 3363, 3364, 3365, 3366, 3367, 3368, 3369, 3370, 3371, 3372, 3373, 3374, 3375, 3376, 3377, 3378, 3379, 3380, 3381, 3382, 3383, 3384, 3385, 3386, 3387, 3388, 3389, 3390, 3391, 3392, 3393, 3394, 3395, 3396, 3397, 3398, 3399, 3400, 3401, 3402, 3403, 3404, 3405, 3406, 3407, 3408, 3409, 3410, 3411, 3412, 3413, 3414, 3415, 3416, 3417, 3418, 3419, 3420, 3421, 3422, 3423, 3424, 3425, 3426, 3427, 3428, 3429, 3430, 3431, 3432, 3433, 3434, 3435, 3436, 3437, 3438, 3439, 3440, 3441, 3442, 3443, 3444, 3445, 3446, 3447, 3448, 3449, 3450, 3451, 3452, 3453, 3454, 3455, 3456, 3457, 3458, 3459, 3460, 3461, 3462, 3463, 3464, 3465, 3466, 3467, 3468, 3469, 3470, 3471, 3472, 3473, 3474, 3475, 3476, 3477, 3478, 3479, 3480, 3481, 3482, 3483, 3484, 3485, 3486, 3487, 3488, 3489, 3490, 3491, 3492, 3493, 3494, 3495, 3496, 3497, 3498, 3499, 3500, 3501, 3502, 3503, 3504, 3505, 3506, 3507, 3508, 3509, 3510, 3511, 3512, 3513, 3514, 3515, 3516, 3517, 3518, 3519, 3520, 3521, 3522, 3523, 3524, 3525, 3526, 3527, 3528, 3529, 3530, 3531, 3532, 3533, 3534, 3535, 3536, 3537, 3538, 3539, 3540, 3541, 3542, 3543, 3544, 3545, 3546, 3547, 3548, 3549, 3550, 3551, 3552, 3553, 3554, 3555, 3556, 3557, 3558, 3559, 3560, 3561, 3562, 3563, 3564, 3565, 3566, 3567, 3568, 3569, 3570, 3571, 3572, 3573, 3574, 3575, 3576, 3577, 3578, 3579, 3580, 3581, 3582, 3583, 3584, 3585, 3586, 3587, 3588, 3589, 3590, 3591, 3592, 3593, 3594, 3595, 3596, 3597, 3598, 3599, 3600, 3601, 3602, 3603, 3604, 3605, 3606, 3607, 3608, 3609, 3610, 3611, 3612, 3613, 3614, 3615, 3616, 3617, 3618, 3619, 3620, 3621, 3622, 3623, 3624, 3625, 3626, 3627, 3628, 3629, 3630, 3631, 3632, 3633, 3634, 3635, 3636, 3637, 3638, 3639, 3640, 3641, 3642, 3643, 3644, 3645, 3646, 3647, 3648, 3649, 3650, 3651, 3652, 3653, 3654, 3655, 3656, 3657, 3658, 3659, 3660, 3661, 3662, 3663, 3664, 3665, 3666, 3667, 3668, 3669, 3670, 3671, 3672, 3673, 3674, 3675, 3676, 3677, 3678, 3679, 3680, 3681, 3682, 3683, 3684, 3685, 3686, 3687, 3688, 3689, 3690, 3691, 3692, 3693, 3694, 3695, 3696, 3697, 3698, 3699, 3700, 3701, 3702, 3703, 3704, 3705, 3706, 3707, 3708, 3709, 3710, 3711, 3712, 3713, 3714, 3715, 3716, 3717, 3718, 3719, 3720, 3721, 3722, 3723, 3724, 3725, 3726, 3727, 3728, 3729, 3730, 3731, 3732, 3733, 3734, 3735, 3736, 3737, 3738, 3739, 3740, 3741, 3742, 3743, 3744, 3745, 3746, 3747, 3748, 3749, 3750, 3751, 3752, 3753, 3754, 3755, 37

про-
енно
ко и
ойто
) За
пре-
При-
каза-
ь) се
рова
иятъ
а въ
з, за
Гамъ
едно
и въ
ъ въ
При-
ъ, че
юнь.
валъ
алко
мско
енъ
знае.
мън-
ватъ
ючи,
IX в.
Бъл-
онитъ
Бъл-
азу-
При-
иодъ
жце.
билъ
ѣпъ,
евъ-
Кли-
е на
То е
ами-

рала епископията на св. Климента, Македонски прегледъ, г. I, кн. I, стр. 10—11, 1924 г.).

Богомилството, центъръ на което е била Македония за цѣлия полуостровъ, имало и въ Прилѣпъ своя община, както и въ пл. Бабуна (Шафарикъ). Въ Прилѣпъ царь Самуилъ получилъ грозната вестъ за разбиването на войската му (1014 г.) при Бѣласица, отъ Васили Българоубиеца, който пленилъ 15,000 души и ослѣпени ги праща на Самуила. Въ 1018 год. града пада подъ византийска властъ и остава до края на XII в., безъ да се знае при какви обстоятелства е завоюванъ. Знае се само, че Васили слѣзналъ въ Пелагония, отъ кждето изпратилъ войска да завладеятъ прилепската крепостъ (Кедринъ т. 2, стр. 460). Следъ разбиването на възстаналитъ българи противъ Византия, подъ предводителството на Петъръ Деляна (внукъ Самуиловъ), при Солунъ, кждето Делянъ падналъ въ пленъ и ослѣпенъ, Мануилъ Иваца (синъ на Самуиловия войвода Иваница) опиталъ се да защити България, съ укрепяването си при Прилѣпъ, но билъ разбитъ и хванатъ въ пленъ въ 1040 г. (Норф 139. Parhi op. cit, 225-232). Въ края на XII вѣкъ България наново се съзвима и въ 1200 год. следъ 200 годишно робство подъ византийцитъ, Прилѣпъ пакъ влиза въ предѣлитъ на българското царство при болярина Добромиръ Стрезъ (Иричекъ — българска история 231). Следующата година Стрезъ заключилъ миръ съ императора Алекси и му върналъ завоюванитъ земи (1201 г.). Въ 1214 г. Прилѣпъ бѣ завладѣнъ отъ епирския деспотъ Тодора Комнена. А следъ Клокотничката битка (1230 г.) царь Асенъ наново прибра Прилѣпъ въ предѣлитъ на II-то българско царство отъ Киръ Тодора Комнена. Следъ 16 години Прилѣпъ пакъ е отнетъ отъ епирския деспотъ Михаилъ Ангелъ II (1246 год.), а отъ последния въ 1254 г. града минава подъ византийска властъ, при Йованъ Ватацесъ (Иричекъ—267). Царь Ватацесъ отъ Никея, превзелъ Прилѣпъ отъ деспота, но за малко време. Никейскиятъ царь изпратилъ византийска войска по тия страни, подъ управлението на Михаила Палеолога, който ималъ за помощникъ историка Георги Акрополитъ. Последниятъ ималъ седалище въ Прилѣпъ. Акрополитъ водилъ сражение съ сръбския кралъ Урошъ, който се опиталъ да навлѣзе въ Пелагония. Сжщо на 3 пжти се сражавалъ съ епирския деспотъ Михаилъ II, когото отблъсналъ съ шепата храбри войници. На прилепчани, обаче, дотегнала обсадата и тайно пропуснали неприятеля въ града, който пленилъ Акрополита.

Презъ 1255 г. българския царь Михаилъ Асенъ воювалъ, за да си възвърне завладениятъ отъ гърцитъ земи. Гърцитъ особено се бояли за македонскитъ предѣли, защото повечето отъ западнитъ области сж населени съ българи. Отъ Воденъ императоръ Теодоръ II Ласкаръ се устремилъ срещу Прилѣпъ и пр. (Сi. Acropolita, p. 125).

хро-
ватъ

мѣни въ последния. Много отъ старитѣ селища сж про паднали, и на мѣстото имъ нови се издигнали. Въ това, именн време, пропаднали старитѣ централни селища въ прилепско новъ центъръ се издигналъ. Новиятъ градъ е Прилѣпъ, койт води славянски произходъ, казва професоръ Томашекъ¹⁾. З славянския произходъ на Прилѣпъ, наредъ съ народното пре дание и тълкуване — Прилѣпъ произхожда отъ глагола При лѣпнати, града е прилепенъ за Марковитѣ-кули, имаме доказа телства въ писменитѣ извори, кждето името му (Прилѣпъ) с явява едва въ времето, когато славянитѣ заселили полуостров и почнали да живѣятъ свой държавенъ животъ. Първият споменъ за Прилѣпъ, въ писанитѣ източници, се среща въ XI столѣтие. Той е хрисувала на Василия Българоубиеца, з архиепископията и епископийтѣ, които наново установява. Там се говори за Прилѣпъ.²⁾ Произнасянето на буквата Ъ е едно доказателство за славянския произходъ на града. Сжщо и въ хрисовула на сръбския царь Стефанъ Душанъ, даденъ въ 1345 г. на Трескавечкия манастиръ се спомина името При лѣпъ, писано съ Ъ.³⁾ Други свидетелства пкъъ говорятъ, че града е основанъ отъ византийско време подъ името Приопонъ. Преди издигането на Прилѣпъ по тия мѣста е сжществувал другъ голѣмъ градъ Девриопусъ, който се намиралъ малко по на северъ отъ стария градъ Алкоменонъ, разрушенъ въ римско време (Hochm Reis. vi Beegr. n. Sal. p. 178). Кога е разрушенъ Девриопусъ и кога е издигната прилепската крепостъ не се знае

Историческото минало на Прилѣпъ е доста промѣнливо. Владѣли сж го римляни, за което свидетелствуватъ многобройни римски паметници (статуи, надписи на плочи монети и др.), па после сж го завзели византийцитѣ. Въ IX в Прилѣпъ за първи пжтъ влиза въ славянска държава, България е първата славянска държава, що го прибира въ своитѣ предѣли. Въ разцвѣта (при Бориса и Симеона) на I-вото Българско царство и при отпадъка (Петра), както и при образуването на западното българско царство (при Самуила), Прилѣпъ е билъ български (852—1018 г.). Презъ тоя периодъ непрекъснато Прилѣпъ е билъ 166 г. въ български ржце

Въ „Златния вѣкъ“ на Симеона, нашия край е билъ центъръ на културо-просвѣтата. Въ околността на Прилѣпъ въ днешното помашко с. Дебрища, което е било средневѣковна крепостъ, се намирало седалището на епископъ Климента, нареченъ *Дебришки*. А така сжщо и другото име на неговата епископия *Велички* е въ съседство съ Прилѣпъ. То е селото Бѣлица въ Кичевско. (В. Н. Златарски — Дѣ се нами-

¹⁾ Die Alten Thraker II.

²⁾ Byzantinische Zeitschrift 1898, II Band I Häft 42.

³⁾ Македонцитѣ нѣкога сж изговаряли Ъ=а, ва, ја, въ хрониката на Скилица отъ XI в. срѣщаме П.αλπος. Цинцаритѣ казватъ Пърля пъ. Йор. Ивановъ — (Българитѣ въ Македоня — 1915 г.).

рала епископията на св. Климента, Македонски прегледъ, г. I, кн. I, стр. 10—11, 1924 г.).

Богомилството, центъръ на което е била Македония за цѣлия полуостровъ, имало и въ Прилѣпъ своя община, както и въ пл. Бабуна (Шафарикъ). Въ Прилѣпъ царь Самуилъ получилъ грозната вестъ за разбиването на войската му (1014 г.) при Бѣласица, отъ Васили Българоубица, който пленилъ 15,000 души и ослѣпени ги праща на Самуила. Въ 1018 год. града пада подъ византийска власть и остава до края на XII в., безъ да се знае при какви обстоятелства е завоюванъ. Знае се само, че Васили слѣзналъ въ Пелагония, отъ кждето изпратилъ войска да завладеятъ прилепската крепостъ (Кедринъ т. 2, стр. 460). Следъ разбиването на възстаналитъ българи противъ Византия, подъ предводителството на Петъръ Деляна (внукъ Самуиловъ), при Солунъ, кждето Делянъ падналъ въ пленъ и ослѣпенъ, Мануилъ Иваца (синъ на Самуиловия войвода Иваница) опиталъ се да защити България, съ укрепяването си при Прилѣпъ, но билъ разбитъ и хванатъ въ пленъ въ 1040 г. (Hof 139. Parku op. cit, 225-232). Въ края на XII вѣкъ България наново се съвзима и въ 1200 год. следъ 200 годишно робство подъ византийцитъ, Прилѣпъ пакъ влиза въ предѣлитъ на българското царство при болярина Добромиръ Стрезъ (Иричекъ — българска история 231). Следующата година Стрезъ заключилъ миръ съ императора Алекси и му върналъ завоюванитъ земи (1201 г.). Въ 1214 г. Прилѣпъ бѣ завладѣнъ отъ епирския деспотъ Тодора Комнена. А следъ Клокотничката битка (1230 г.) царь Асенъ наново прибра Прилѣпъ въ предѣлитъ на II-то българско царство отъ Киръ Тодора Комнена. Следъ 16 години Прилѣпъ пакъ е отнетъ отъ епирския деспотъ Михаилъ Ангелъ II (1246 год.), а отъ последния въ 1254 г. града минава подъ византийска власть, при Йованъ Ватацесъ (Иричекъ—267). Царь Ватацесъ отъ Никея, превзелъ Прилѣпъ отъ деспота, но за малко време. Никейскиятъ царь изпратилъ византийска войска по тия страни, подъ управленieto на Михаила Палеолога, който ималъ за помощникъ историка Георги Акрополитъ. Последниятъ ималъ седалище въ Прилѣпъ. Акрополитъ водилъ сражение съ сръбския кралъ Урошъ, който се опиталъ да навлѣзе въ Пелагония. Сжщо на 3 пжти се сражавалъ съ епирския деспотъ Михаилъ II, когото отблъсналъ съ шепата храбри войници. На прилепчани, обаче, дотегнала обсадата и тайно пропуснали неприятеля въ града, който пленилъ Акрополита.

Презъ 1255 г. българския царь Михаилъ Асенъ воювалъ, за да си възвърне завладенитъ отъ гърцитъ земи. Гърцитъ особено се бояли за македонскитъ предѣли, защото повечето отъ западнитъ области сж населени съ българи. Отъ Воденъ императоръ Теодоръ II Ласкаръ се устремилъ срещу Прилѣпъ и пр. (Cf. Acropolita, p. 125).

сж про-
ова, именно
прилепско и
ѣпъ, който
шекъ¹). За
дното пре-
агола. При-
ме доказа-
рилѣпъ) се
олуострова
Първиятъ
среща въ
убица, за
вява. Тамъ
ѣ е едно
жщо и въ
аденъ въ
мето При-
юрятъ, че
Приопонъ.
ествувалъ
алъ малко
въ римско
азрущенъ
е се знае.
промѣн-
лствува-
та плочи,
Въ IX в.
ава. Бъл-
въ своитъ
ото Бъл-
образу-
та), При-
периодъ
и ржце.
е билъ
Прилѣпъ,
едневѣ-
пъ Кли-
име на
тъ. То е
е нами-

въ хро-
казватъ
г.).

Въ 1259 г. Прилѣпъ пакъ станалъ византийски. Съюзната войска на епириотитѣ (Деспотъ, Никифоръ Ангелъ) била разбита въ Борула (Верила) планина, отъ визант. императоръ Мих. Палеологъ, при днешното с. Кръстецъ и съ това било окончателно съкрушено могъществото на деспота (Ханъ—пжтуване . . 232—244). Царь Константинъ Тихъ (1258—1277 г.) успѣлъ да прибере въ своята държава Прилѣпъ, за което свидетелствува хрисовула му даденъ на манастира св. Георги, при „Вирпино бърдо“ въ Скопие (Sof. Pam. I. с.). По-късно той отстъпилъ македонскитѣ земи (1265 г.) окончателно на византийцитѣ. Последнитѣ сж владѣли Прилѣпъ до идването на Стефана Душана (Спом. ср. ак. IX, стр. 20). Презъ 1330 г. императорътъ Андроникъ III събралъ много войска и всичко, което му е било потрѣбно и потеглилъ презъ Пелагония, нападналъ на сръбската земя и откъсналъ нѣщо отъ нея. По пжтя, северо-западно отъ Прилѣпъ, той превзелъ с. Бучинъ и крепостъта Дебрище (днеш. помашко село) — Ив. Кантакузенъ (ed. Bon. I). Въ 1334 г. сръбския кралъ Стефанъ Душанъ завладѣва Прилѣпъ отъ византийцитѣ. (Иричекъ — 299).

При слабиятъ сръбски царь Урошъ рухнало всичко, що бѣ съградилъ Душанъ. Западна Македония била грабната отъ Вълкашина, който се отмѣтналъ отъ Уроша и въ 1366 г. въ Прилѣпъ се провъзгласилъ за кралъ. Следъ Вълкашина, Крали Марко наследилъ Прилѣпъ. (1371—1394). Подиръ косовската битка (1393 г.) Марко става васалъ на турцитѣ и съ неговата смъртъ (1393 г.), Прилѣпъ става турски градъ, който остана подъ султанско владѣние, цѣли 5 вѣка (518 г.) до 1912 г.. И тъй подъ византийско владичество Прилѣпъ стоялъ кржгло 300 години, подъ българско — 200, подъ турско 500, а подъ сръбско — само 32 години, (1334 — 1366 г.), а като самостоятелно кралство на Вълкашина и Крали Марко други 28 г.

Търговско-политическото значение на Прилѣпъ въ срѣднитѣ векове.

Стариятъ градъ Прилѣпъ, въ срѣднитѣ вѣкове, не е билъ нито най-хубавия градъ въ Македония, нито най-голѣмия. При все туй Прилѣпъ е билъ най-популярния градъ измежду всичкитѣ македонски градове. Популярността му се дължи на обстоятелството, че той е билъ столица на Крали-Марко, най-голѣмата легендарна историческа личностъ въ XIV вѣкъ. На дали има другъ градъ така опѣванъ въ народнитѣ ни пѣсни, както що е опѣванъ Прилѣпъ — Кралимарковата столица. Кой отъ насъ не е слушалъ още отъ детинство приказки и народни пѣсни за Крали-Марко — прилепчанецъ, за че-

Съюз-
ъ) била
импера-
съ това
(Ханъ—
—1277 г.)
а което
Георги,
с.). По-
чателно
идва-
Презъ
ойска и
ь Пела-
що отъ
ревзель
село) —
ия кралъ
з. (Ири-

ко, що
ата отъ
36 г. въ
Крали
овската
еговата
остана
12 г.. И
кржгло
ко 500,
г.), а
Марко

илѣпъ

, не е
лѣмня.
змежду
дѣлжи
Маркс,
вѣкъ.
иѣ ни
га сто-
ликажи
за че-

говитѣ дворци, наречени „Маркови кули“, за боеветѣ, що водѣлъ съ разнитѣ юнаци, съ „църна арапина“, за неговия крилатъ конь „шаркалия“, за саблята му „дамаскина“ и пр. и пр. Нали името му се носи изъ цѣлия Балкански полуостровъ, където се сочатъ следи и спомени отъ стѣпките на коня му или неговия, а заедно съ туй се слави и престолния му градъ Прилѣпъ!

Прилѣпъ е отстраненъ отъ вардарската долина съ 60 клм., а отъ стария римски пѣтъ — Via Egnatia — 40 км. За туй географското му положение нѣмало онова свѣтвно нито Балкаско значение. Той е билъ само економически и културенъ центъръ въ околността и съседнитѣ области. Прилепската котловина е дѣлъ отъ Пелагонийската, която се отличава отъ другитѣ котловини въ западна Македония по това, че има най-леки и най-достѣпни съобщения съ вардарската долина. Отъ три страни прилепската котловина е заобиколена съ високи и пространни планински разклонения, у които личатъ проходитѣ: източно — плетварския, северо-изт. присадския (бабунски) и северо-западно-поречки — Азотъ. Първия води за тиквешко — Демиръ Капия; втория за — бабунската долина и Велесъ, а последния — за Пороче — Скопие. Прилѣпъ, впрочемъ, е природно укрепенъ градъ. Ето защо той отъ древностъ още е билъ оцененъ, като много важенъ стратегически центъръ. Въ римско време, и по-късно въ византийско владичество, Прилѣпъ е билъ най-важното стратегическо мѣсто въ западна Македония. За това сведочатъ уцѣлитѣ крепости, остатъкъ отъ нѣкогашнитѣ феодални замъци отъ римско време и по-сетне приспособявани и отъ българскитѣ владѣтели, както и отъ Крали-Марко, чието име се е запазило и до днесъ — „Маркови-кули“. Презъ всичкото време на византийското владичество, както и при другитѣ сръдне-вековни владѣтели (българи и сърби), Прилѣпъ е представлявалъ най-важенъ военно-политически центъръ, не само въ западна, но и за северна и сръдна Македония. Тукъ е било седалището на централната военно-политическа власть за всичкитѣ покрайнини. Ето защо въ Прилѣпъ винаги е имало лица отъ византийския дворъ, или най-висши чиновници. Сжщото виждаме и при българското владичество. Царъ Самуилъ въ Прилѣпъ получи известието за пленяването на 15,000 му армия отъ Василия Българоубиеца. По-късно Вълкашинъ и Крали-Марко избраха Прилѣпъ за своя столица.

Презъ времето на царъ Асена II (1230—1241) Прилѣпъ е билъ важенъ търговски центъръ. Асенъ е уговорилъ съ дубровчани да търгуватъ и съ прилѣпскъ хорж (Шафарикъ, *Ramatki* 2.). Въ времето на Константина (Тиха) Асена (1258—1277 г.) намираме пакъ Прилѣпъ като центъръ на областъ. Константинъ е издигналъ манастиръ Св. Георги на „Вирпино бърдо“ въ Скопие, комуто подарилъ голѣмо имане, въ това

число се спомяват и села от прилепската област (Иричекъ — история на българитѣ, 377—378). А през времето на Стефана Душана Прилѣпъ е нареченъ „великославнѣмъ градоу“ (в. хрисовула на манастира „Трескавецъ“, топ. Serb 149).

Превземането на Прилѣпъ отъ турцитѣ.

Не се знае точно какъ сж превзели турцитѣ градъ Прилѣпъ — съ сила, или съ миръ. Въ „Люгати тарихи веджеграфия“, отъ Ахмедъ Рефатъ ефенди (иде хаммаръ, т. I, стр. 249) се говори, че около (784) или 1382 г., турскиятъ предводителъ Беглербей, Темуръ паша, въ царуването на Султанъ Муратъ I, тръгналъ срещу невѣрнитѣ отъ Битоля, Прилѣпъ и превзелъ крепоститѣ имъ. Турскиятъ географъ Хаджи Калфа*) (XVII в.) бележи, че Прилѣпъ се предалъ на турцитѣ още въ 1388—1389 г., но следъ спогодба съ Крали Марко, оставили го като васалъ до 1394 г., когато Марко падналъ убитъ при Ровина (Шафарикъ, Ramatki, 74). Помежду прилепското население съществува предание, че прилепчани дълго време се бранили, но неможейки да устоятъ срещу голѣмата сганъ, затворили се въ крепостта и повече отъ 3 месеци неприятеля не е билъ допустнатъ до нея. Източната порта на крепостта се намирала при мѣстото „Кърклари“ до „гнилища“. Приказва се, че като не могли да превзематъ крепостта, обадили се 40 души юнаци турци, които били решили до единъ да загинатъ, но да превзематъ източната порта. Несполучили. Всички паднали убити и после ги погребали на същото мѣсто, наречено отъ сетне „Кърклари“, което ще рече: 40 славни герои. Като се довършила храната, обсаденитѣ намислили да избѣгатъ, но, за да държатъ въ тревога неприятеля, окачили нѣколко тѣпани на крепостта, които да биятъ на вѣтъра. Турцитѣ мислили, че тѣзи барабани биятъ за атаки, та постоянно сж били на шрекъ, до като една жена имъ обадилъ, че прилепчани преди 3 дни напустнали крепостта отъкъмъ северната страна. Турцитѣ, ядосани за тази измама, пленили сж града, изгорили къщитѣ, марковитѣ дворци разрушили, майка му заклали, сестра му въ робство отвели, много черкви и манастири разрушили.

Стариятъ градъ, разрушенъ отъ турцитѣ, се намиралъ единъ километъръ северно отъ днешния Прилѣпъ, при с. Варошъ. Свидетелствата за това сж много. Остатъкъ отъ ограднитѣ стени на крепостта (Прилѣпъ е билъ укрепенъ съ голѣми стени) до скоро личѣха изъ околността на с. Варошъ. Следи отъ такиви стени имаше при „варашко махало“ (конярски път и продължаваха северно и източно по периферията

*) (Спом. срп. Кр. Академ. XVIII).

ричекъ
за Сте-
нѣмъ
, топ.
отиди
дан им
3. ~~днм~~
ф.
ъ. При-
ведъ
ъ, т. 1.
скиятъ
то на
итоля,
графъ
лъ на
Крали
Марко
между
пчани
голѣ
3-ме
нната
и" до
въ крест
и ре
торта
а съж
(рече: И
въ на-
теля,
ъ на)
атаки
оба
а отъ
пле-
азру-
мног
ентров
гралъ
Ва-
град-
го
ощъ
-ко
рията
внот
д

Стария гр. Прилѣпъ (сега с. Вэрощъ)

на крайнитѣ квартали на днешния градъ, за да стигнатъ източно до мѣстността „Гнилища“, и отъ тамъ да завиятъ нагоре по северна посока, за да наближатъ скалиститѣ Маркови — кули. Тукъ, при „Гнилища“ е била източната порта. Предполага се, че и гробищата, наречени „Гнилища“, въ близко съседство съ източната порта на крепостта, — сж служили за стария градъ. Туй предположение се подкрепя отъ факта, че въ с. Варошъ (стария Прилѣпъ) нигде не личатъ гробища на голѣмо пространство. Въ хрисовула на Ст. Душана, даденъ на манастира „Трескавецъ“ се споминатъ черкви, които ги има въ Варошъ. Пжтешественицитѣ: Хаджи Калфа, Браунъ, В. Григоровичъ, Ами-Буге, Ханъ, Бартъ и др. твърдятъ, че с. Варошъ е стария градъ Прилѣпъ. Споредъ предание въ стария градъ имало 77 черкви, отъ които уцѣлѣли стоятъ само 4—5, на много други основитѣ личатъ. Задъ с. Варошъ има селище отъ 4—5 кжщи, намираще се на 1 килом. далечъ северно отъ него. Туй селище се нарича Заградъ = (задъ градъ). задето се намирало близо — задъ града. Днешното с. Варошъ брои 300 кжщи съ 1000 д. население и, по всѣка вѣроятностъ, е било само махала отъ града, наречена „Варошъ“. Преданието говори, че стария градъ броелъ до 12,000 кжщи. Ако приемемъ, че всѣка кжща е била обитавана отъ 5—6 чл. семейство, ще получимъ кржгло 70,000 д. население. Днешнитѣ варошани не се считатъ за селяни; тѣ се гордеятъ съ Крали-Марка, мислятъ се за негови потомци, между които има много юнаци и се наричатъ стари граждани.

Албански нашествия.

Съ падането на Прилѣпъ подъ турска власть замира всѣка вѣстъ за него. Ето защо днесъ нищо почти не се знае какъ е преживѣлъ града цѣли 4 вѣка подъ турско владичество. Едва презъ XIX в. се чуватъ нѣкои сведения за него. Презъ XVII в. е миналъ презъ града английския пжтешественикъ Браунъ (Сп. срп. кр. Акад. IX, 40), който говори, че Прилѣпъ е населенъ съ българи. Къмъ XVIII в. прииждатъ вече и албански заселници въ града и околията. Въ града албанцитѣ се заселватъ въ високата частъ, наречена „ридотъ“, която добива названието „арнаутъ маале“, както и джамията носеше името „арнаутъ джамия“. Най-много се помнятъ годинитѣ 1829 и 1830 отъ албански нашествия (Ani Boue „la Turqui d'Europe, iV. 421).

Арнаутитѣ не били доволни отъ преобразованията (тензиматъ) въ турската държава отъ Султанъ Махмутъ II. Тѣхното недоволство се било усилило, когато властта не имъ изплатила възнаграждението обещано тѣмъ за помощта, оказана отъ тѣхъ на държавата въ боеветѣ съ Русия. Следъ одринския бой, въ 1830 и 1831 г. Мустафа паша (Шкодренецътъ),

внукъ на Али паша Янински, открито възстаналъ срещу султана и искалъ да го свали. Той въ скоро време подчинилъ подъ своя властъ цѣла Албания и часть отъ з. Македония. Арнаутитѣ, подъ шефството на Асланъ-бегъ и Вели-бегъ, стигнали до Битоля. Тукъ били садразамина. Правителството, чувствуйки се слабо, съ измама ги разбило. На другата година самъ Муста паша сбралъ около 30,000—40,000 д. арнаути и потеглилъ за Битоля, да отмъсти на садразамина за коварното разбиване на арнаутитѣ. Той идель отъ северъ, отъ къмъ Велесъ. Стигналъ безпрепятствено въ Прилѣпъ, кждето се отдали на изгълпение срѣщу мирното население. Стари прилепчани разправятъ за голѣмитѣ мжки, що изпитали тогава. Арнаутитѣ били повече пеши, изували си опинцитѣ и ги давали на прилепчани да ги развеждатъ вмѣсто конз. Населението ги гощавало богато и преди вдигане софрата, домакиньтъ трѣбвало да сложи на трапезата толкова бешлици (по петъ гроша), колкото били гоститѣ. Тия пари били за откупъ на арнаутитѣ (дишъ-парасж), за дето си мжчили устата да ядатъ. Наскоро (на 8 априлъ 1831 г.) пристигналъ отъ Битоля садразаминѣтъ Хуршидъ (Рушитъ) паша съ редовна войска, конница и топове — всичко 6000 души. Първиятъ бой станалъ при Вашерейца (3 ч. далечъ отъ Прилѣпъ). При „цървени брегой“ — (2 км.) далечъ отъ града има турски гробъ съ голѣма мраморна плоча, кждето сж били закопани арнаутскитѣ главатари, паднали въ тоя бой. При по-нататъшнитѣ сражения арнаутитѣ се укрепили въ бабунскитѣ (прилепскитѣ) височини. Садразамина настѣпвалъ по три направления; дѣсното крило действувало отъ къмъ с. Ленища и Орѣвойцъ, лѣвото — отъ къмъ Заградъ, а кавалерията и артилерията атакували центъра — по шосето за Велесъ. Тукъ арнаутитѣ били окончателно разбити (на 18 априлъ 1831 г.) и садразамина стигналъ на бабунския ханъ, освободилъ дервента (прохода). Много отъ прилепскитѣ турци сж били въ съюзъ съ арнаутитѣ и за наказание, позволилъ садразамина на войскитѣ да ограбятъ града. При тѣзи боеве главната квартира на садразамина е била въ Прилѣпъ, край българскитѣ гробища, при тѣй нареченото „гюлско долче“, окопитѣ кждето още личатъ. Тѣзи окопи, както и „табѣето“ сж били правени отъ християнското население въ града, което е било ангажирано дено-нощно да прави окопи. И до като сж траели боеветѣ цѣлото християнско мжжко работоспособно население е било като въ пленъ, за да изпълнява пионерната служба. Следъ разбиването на албанцитѣ, садразамина намислилъ да разруши града, за да накаже турцитѣ, които сж били въ услуга на възстаналитѣ албанци. Туй намерение на садразамина узнава единъ отъ българитѣ работници (пионери) и успѣлъ да се вмѣкне въ града, за да съобщи на скрититѣ граждани. Турското население по туй време, е било забѣгнало, а християнитѣ се изпокрили по дупки, изби

и скривалища. Щом научил Хаджи Ристе (отпосле наречен Логотетъ) за тоя планъ на садразамина, съвещава се съ др. първенци и решаватъ да пратятъ единъ пешеходецъ съ бележка до владиката въ Битоля, за да го молятъ да дойде и спаси града; иначе изгубени сж. Пешеходеца — куриеръ бързо стигналъ при владиката и последния още презъ нощта потеглил, възкаченъ на своя „хатъ“ и другия день, въ зори спрѣлъ предъ главната квартира на садразамина, като го замолилъ да пощади християнското население, като невинно. Убеденъ, садразамина далъ заповедъ да не се обстрелва града, а да отправятъ само 3 вистрела на кулата „Мулаусиновска“, за да сплашатъ само турцитѣ. А чрезъ сжщиятъ куриеръ (пешеходеца до Битоля) известяватъ християнскитѣ чорбаджии да се яватъ при садразамина. Научили тѣ за идването на владиката, явяватъ се въ квартирата на садразамина и го увѣряватъ, че въ града нѣма никакви албанци и че голѣма частъ отъ мохамеданитѣ сж напуснали града. Довѣренъ на тѣхнитѣ думи садразамина дава заповедъ на войската да нахлуе въ града и 3 дни да плячкосва, като пощадятъ християнскитѣ къщи. Въпреки това много християни сж пострадали. Прибралъ се въ града и садразамина, придруженъ отъ владиката Григорий и се установилъ на квартира въ старото мехкеме (ески-мехкемеси), което служило за околийско управление. Тукъ тѣ не заварили никого. Всички чиновници, начело съ войводата, (така се именувалъ тогава окол. н-къ) сж избѣгали. Останали само яхърджията, чибукчията и кафеджията. Тогава на мода сж били дългитѣ чибуци съ люлета, които обслужвали специални служаци, наречени „чибукчин“. Сжщо висшитѣ чиновници (войвода, мювтия и др.) сж яхали на конь отъ къщи до правителствения домъ и обратно, следвани отъ „яхърджии“. Та тѣзи именно прислужници заварилъ садразамина въ правителствения домъ. Отъ тукъ садразамина изпратилъ своя рапортъ до по-висшата военна власт, за постигнатитѣ резултати отъ боеветѣ съ албанцитѣ. Въ желанието си да спомене въ рапорта имената на заваренитѣ лица въ управлението, извикалъ тримата служаци: чибукчията, яхърджията и кафеджията и ги запиталъ за личнитѣ имъ имена и тѣхния прекоръ. Тѣ сж обадили: Чибукчията Мехмедъ Кучка, яхърджията Алиа Дръчко, а кафеджията Наумче Сучко. Слушалъ садразамина, хваналъ се за брадата си и се обърналъ къмъ владиката съ думитѣ: „деспотъ ефенди, виждашъ ли на кой халъ ни докараха тѣзи разбойници албанцитѣ, управлението да остане на „дръчка“, „кучка“, и „сучка“! Тѣзи думи на садразамина често се спомениха въ града, като курioзъ!

Другъ курioзъ отъ височайши турски сановникъ, който се помни е следния: Следъ руско-турската война — подписването на берлинския договоръ, изпратенъ бѣ отъ Високата

Порта (бапъ-алието) Дервишъ паша да обиколи румелийскитѣ вилаети (Македония) и да проповѣдва другарство между турци и християни, за да се успокои страната. Като ученици малки още, презъ 1880 г. изведоха ни да посрещнемъ Дервишъ паша вънъ отъ града по пѣтя за Велесъ, отъ кждето се очакваше да пристигне. Възседналъ на единъ бѣлъ хатъ, съ дълбокъ фесъ на главата и турска брада, Дервишъ паша държа своята назидателна речъ предъ сбралитѣ се турци и християни, като въ края свърши съ дуитѣ: „шинденъ сонра гяура, гяуръ демечексанъзъ“, сиречъ: отъ сега нататѣкъ на гяуритѣ (безвѣрнитѣ) гяуръ да не се казва!

Тѣзи арнаутски нашествия сж оставили дълбоко впечатление въ населението, което личи и отъ една тогавашна пѣсенъ:

Айде дѡйде врѣме, дѡйде кѡ'а	Нй рѣнио бѣлъ бѡсильокъ,
Дѣ рѣзвие трѣндафило,	Туку бйло сѣдразамотъ
Трѣндафило, кѣлемфиро	Сѣдразамотъ Рѣшидъ пѣша,
И рѣнио бѣлъ бѡсильокъ;	Рѣшидъ пѣша бѣла душа,
Нѣ ми бйло трѣндафило,	Щѡ я смйри сѣта зѣмя
Трѣндафило, кѣлемфиро,	Сѣта зѣмя Румелия.

Остатъци отъ тогавашнитѣ боеве сж запазенитѣ още „таби“ (окопи) вънъ отъ града, кѣмъ българскитѣ гробища.

И по-късно, при всѣка руско-турска война, Прилѣпъ изпитваше грозотията на албански и турски гнѣвъ. Презъ последната война (1877/8) населението криеше въ подземия и зазидани дупки по-скжпата покжщнина, а селата доведоха въ града женската си челядъ, за да я запазятъ отъ безчестие. Така продължи до 1912 год., когато Балканската война тури край на турския режимъ.

II.

Крали Марко¹⁾

„Отъ Истрия до Цариградъ, отъ Янина до Варна едва ще се срещне човѣкъ, комуто да не е познато името на Крали-Марко“, казва Иричекъ. Неговото име живѣе и до днесъ между българи, сърби, хървати, словенци, па даже и между турци и албанци на Балкански полуостровъ. За Марко прилепчанецъ сж посвѣтени следнитѣ редове:

Крали — Марко е синъ на Кралъ Вълкашинъ²⁾, който ималъ и други двама сина: Андрей и Димитъръ. Кога се ро-

¹⁾ Велико Иордановъ (Крали-Марко въ българската народна етика, сборникъ I на Б. К. Д. — I, 1901 г.).

²⁾ Споредъ *Vasilus Petrovlo* Вълкашинъ е „билъ отъ нацие болгарскіе“. Руварацъ, Окиезу Назару, стр. 166.

Крале-Марко.
Забел. Ликът е отъ сп. „Минало“ на Г. Баласчевъ.

диль Марко, за това историята нищо не споменува. Както баща му, така и той сж се ползували по всѣка вѣроятност, съ голѣма почитъ при двора на Душана и споредъ сръбската етика Марко е съхранявалъ държавнитѣ документи. Следъ смъртъта на царъ Душана, Марко се обявилъ на страната на онеправдания Уроша, противъ притезанията на баща си Вълкашина. Следъ нещастната битка при Чърноменъ при моста на Марица (1371), въ която загиналъ Вълкашинъ, князь Лазаръ билъ избранъ за сръбски царъ, а Марко отива въ Прилѣпъ, за да наследи престола на баща си, който бѣ управителъ тамъ. Марко се закралилъ въ 1372 г.. Господарството на Марко се простирало отъ Шаръ до границитѣ на Тесалия. Той е сѣкалъ и парисънадпись: „въ христа Бога благовѣрни Краль-Марко“.

Личността на Марка, любимецъ на народнитѣ разкази, малко е разяснена отъ историята. Съ какви геройства се е отличилъ Марко въ ужаснитѣ борби между турци и южни славяни, та е привлѣкълъ върху себе си народната фантазия и добилъ славата на южно-славянски герой, не се знае, но въ всѣки случай той трѣбва да е показалъ неимовѣрни геройства въ борбитѣ съ турцитѣ, за което сведочатъ и нѣкои откъслечни сведения на пжтешественици изъ турската империя презъ 16 в. Предъ голѣмата сила, обаче, на турцитѣ, Марко е билъ принуденъ да отстъпи и се призналъ за васалъ на султанъ Мурада. Сърбитѣ твърдятъ, че Марко се сражавалъ на страната на Мурада срѣщу Лазара на косово поле въ 1389 г.. За неговата смъртъ Иричекъ разказва: „есенъта презъ 1394 г. Баязидъ миналъ Дунава: съ него билъ, макаръ и противъ волята си, между други и Краль-Марко. На 10 октомврий Мирчо (ромѣнски) разбилъ турцитѣ на полето наречено „на Ровини“. Много паши и войводи паднали тоя день, а между тѣхъ е билъ убитъ и Марко. Споредъ народнитѣ вѣрвания, обаче, Марко не е умрѣлъ; той чака въ една пещера деньтъ, когато пакъ ще види слънчева свѣтлина. Тази пещера е отъ лѣвата страна на Вардара, близо до Демиръ-капия. Пжтниците, на минаване край тази мѣстностъ, питатъ: „живъ ли си Марко“? Повече историята нищо не казва за Марка. Много отъ западнитѣ историци и пжтешественици наричатъ Марка Краль бѣлгарски (Archiv, мин. сб., пер. ст. LXI и др.). Това не е за чудене, като се има предъ видъ, че неговата провинция — западна Македония бѣ българска страна.

Марковото епическо потекло е свързано съ загинването на единъ по-старъ герой — Момчилъ войвода — който се явява като вуйчо на Марка. Народната фантазия е свързала генетически тия двама герои, за които историята нищо не знае. Момчилъ войвода е билъ, споредъ съобщението на Кантакузена (II 403) българинъ. Преданието говори, че е отъ с. Лжжене (родопско). На младина се отличилъ съ своето юначество. Момчилъ е билъ една силна, безстрашна личностъ, съ

особена желѣзна воля и решителност, и благодарение на това той е могъл да се издигне до независим владетел. За кжсо време той е имал областта отъ Струма до Марица и до Родопитѣ, съ резиденция Ксанти. Той взимаше тихо своитѣ решения; тѣ бѣха ужасни, но винаги сполучливи; и дето нападнеше, той удряше съ бързината на свѣтковицата, казва Новаковичъ (Глас. стр. 27). Воювалъ е съ Кантакузена и го разбилъ; така разбилъ и турцитѣ. Сетне воюватъ съюзени гърци и турци (1343 г.) срещу Момчила и го разбиватъ при Ксанти. Исторически се знае положително, че Момчилъ загиналъ въ боя срещу съюзенитѣ Кантакузенъ и Умурбегъ (Орхана). За Момчила, юначеството му и неговитѣ боеве, народната фантазия създава пѣсни, въ които се величае неговото юначество. Засилва се турското могъщество, настѣпва окончателната катастрофа на Балкан. полуостровъ, която силно фрапира народната фантазия и предизвиква образуването на Кралимароското епическо предание, което изтиква изъ народната паметъ, съ продължение на времето, почти всички други епически наслоения. „Никога, може би, не ще ни се удаде да проследимъ причиннитѣ връзки, (казва В. Йордановъ) въ това епично явление и каквото и да твърдимъ по тоя въпросъ, то ще си остане все хипотетично.“ Винаги народа поетъ намира за необходимо да придава на национ. герои велико, възвишено и божеств. произхождение, та по такъвъ начинъ той създава юнаци. Такъвъ най-любимъ юнакъ е билъ Крали-Марко, когото народната фантазия свързва роднински съ видния, симпатичния по-старъ рицарски родъ на Момчила. Отъ Момчила по-виденъ нѣмало. Вълкашинъ никога не се ползувалъ съ народната симпатия. А Крали-Марко не можеше да наследи своитѣ геройски подвизи, свѣрховѣшката сила, нравственото достоинство отъ своя баща, Вълкашина—въплотение на зълъ демонъ. Тия високи качества той ги придобива само отъ свѣтлия образъ на Момчиловата сестра Ефросина, която следъ измѣнит. убийство на Момчила отъ Вълкашина, станала жена на последния и родила съ него Марка. (№ 1 Сборникъ на С. Ив. Б.)

За Марковото рождение и за неговото детинство въ българскитѣ народни пѣсни се разправя: Трудна била Ефросина и дете си родила. Вълкашинъ много се зарадвалъ и преди да бже задоено, пратилъ да го кръстятъ. Нарекли го Марко. На третата вечеръ дошли три наречници, за да му нарекатъ „късмета“. Третата наречница нарекла: „Марко да стане юнакъ и още като момче да пречупи коститѣ на баща си“ и пр. За да се отърве Вълкашинъ отъ наричането на наречницата, пусалъ Марко по Вардара въ една насмолена кошница, за да се удави. Намира го овчарче и го занася на баща си. Марко е отгледанъ и т. н. Като дете Марко билъ много слабъ. Но пасейки конетѣ на баща си, срещнала го една вила (само-

дарение на
владетел.
до Марица
тихо своитѣ
; и дето на-
тата“, казва
кузена и го
гъ съюзени
збиватъ при
ломчилъ за-
Умурбегъ
бове, на-
нае неговото
жпва окон-
която силно
зуването на
изъ народ-
сички други
е удаде да
въ) въ това
осъ, то ще
намира за
възвишено
той създава
зали-Марко,
идния, сим-
гъ Момчила
залъ съ на-
да наследя
равственото
ие на зълъ
ю отъ свѣ-
ято следъ
нала жена
никъ на С.
го въ бъл-
Ефросина
и преди да
го Марко.
у нарекатъ
стане юнакъ
“ и пр. За
ницата, пу-
ница, за да
си. Марко
слабъ. Но
ила (само-

вила) и му дала да бозае отъ нейнитѣ гърди, та Марко при-
добилъ своята необикновена сила. Сжщата била дала да бо-
зае и на едно жребче, което станало вѣренъ конь и мощенъ
другарь „Шарко“. Момиченцето на вилата става Маркова
посестрима, която, въ много критически моменти, помага на
Марка, явно или тайно, за да успѣе въ борбата. Една версия
има, че Гюргя самовила (Марковата посестрима) спомогнала
да се сдобие Марко съ сабля дамаския, дванадесетъ
педи дълга, а педя и чеперекъ широка Съ баща
си, Вълкашина, Марко не билъ въ дружелюбни отношения, а
съ майка си винаги се съветвалъ, преди да вземе нѣкое ва-
жно решение. Отношенията на Марко съ брата му Андрея,
споредъ народнитѣ пѣсни, не били братски, поради това, че
всѣки отъ тѣхъ се мислилъ за по-юнакъ отъ другия. Истори-
чески, обаче, не е засвидетелствувано никаква свада между
Марка и Андрея. Спрямо сестра си Ангелина, Марко се явява
спасителъ, когато е била грабната отъ арапитѣ. За женит-
бата Маркова, нар. пѣсни говорятъ, че той взелъ за жена
Солунска девойка. Отъ историята се знае, че Марко не се
е ползвалъ съ особено честитъ съпружески животъ. Жена
му Елена се държала много недостолѣпно. Най-напредъ Марко
живѣлъ съ жената на нѣкой си Гьргура, но сетне се оженилъ
за дъщерята на княза Радослова Хлапенъ Верийски.¹⁾ Но Елена
постъжила тѣй неприлично, че Марко решилъ да я напъжди.
Тя отишла въ Костуръ и предала града на Балта II (1380 г.)

И тѣй, като проследимъ всички народни пѣсни за Мом-
чилъ и Марко, убеждаваме се, че тѣзи юнаци олицетворяватъ
силата и юначеството на южнитѣ славяни въ борбата съ тур-
ското завоюване на тѣхнитѣ земи.²⁾ Борбитѣ на Марка съ

Ето и една народна песенъ за Крали-Марко.

Крали Марко.

Шетба шета Марко прилепчанецъ,

Шетба шета по земята родна. . .

Прияхналъ ми коня шаренаго,

¹⁾ Народа приписва силата и юначеството на нацията, върху южни
герои, които сж се издигнали съ нѣщо по-високо отъ другитѣ. Меч-
титѣ си за изгубено щастие народа олицетворява въ тѣхъ и очаква
възвръщането му отъ тѣхъ. За това тѣ (геронти) сж за него живи,
безсмъртни — тѣ спятъ.

²⁾ Ето каква бележка намираме за тая женитба. Писа се сѣ
книга 8 Порѣч 8 вѣстѣ закомѣ Класгерецъ Къ дни благосе-
вѣрнаго Краля Марка, негда отдаде Огдоръ Герсдоръ жене
Хлапенъ и взе жене свою привоѣнчанъ Еленъ хлапеновъ дъщерю.
(Иречекъ — Историята на Българитѣ, 425).

Шаренаго, коня дебелаго,
 Дебелаго, коня кършигоро;
 Наложилъ ми самура калпака,
 На калпака до три огледала,
 А надъ тѣхъ ми перо пауново;
 Засукалъ ми черна мустачина,
 Елинъ мустака до три руна черни;
 Навъсилъ ми очи соколови,
 А надъ тѣхъ ми вежди пиявици,
 Като черни криле лѣстовишки;
 Опасалъ ми сабя дипленица,
 Що се дипли дванадесетъ пѣти
 И ми сече дърва и камѣни;
 Привързалъ е тежка боздугана,
 Що е тежка шестотини оки;
 Въ ржка държи онуй бойно копѣе,
 Катъ ясика тънко извишено;
 Намѣтналъ е черна кабаница,
 Що чернѣе като тъменъ облакъ!
 Дето стѣпи Шарецъ добра коня,
 Потъва ми Шарецъ до колене.
 Та ми ечи майка черна земя,
 Колко ечи, толкова се търси.

Народна пѣсенъ

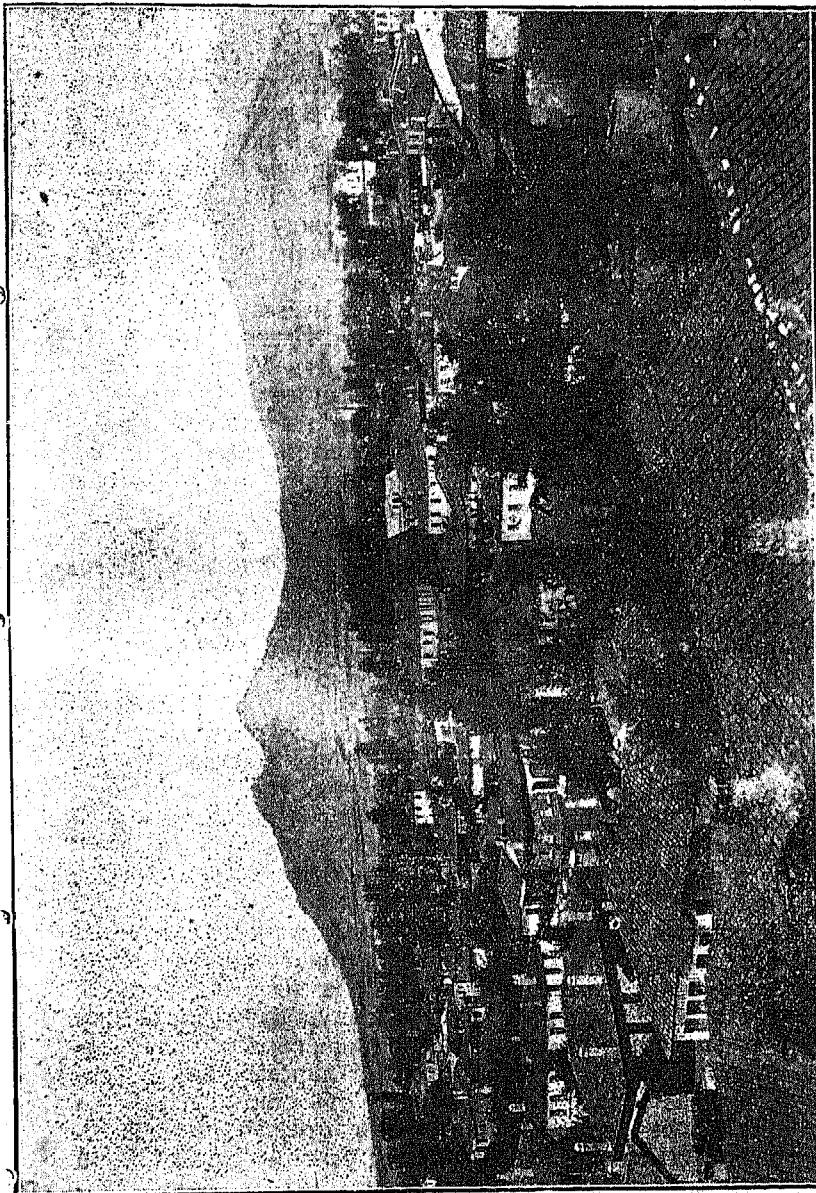
(Изъ христоматията на Ив. Доревъ за I кл.)

Днешниятъ Прилѣпъ

Прилѣпъ отъ основаването му до днесъ заема едно и сѣщо положение. Той е разположенъ на равно мѣсто по двата брѣга на рѣкитѣ Дабничица и Орѣзойчка, които се съединяватъ, въ една обща рѣка, наречена „Градска“ или „Прилепска“, при западния край на града. до воденицата „Карабдалица“. Само южната частъ на града, къмъ тѣй наречения „ридътъ“, който държи отъ турскитѣ до християнскитѣ гробища, е по-висока 20—40 м. Неговата надморска височина е 845 м. Географическата му ширина е 41°20'25" а географическата дължина 39°13'40" отъ Феро.

Отъ три страни града е заобиколенъ съ планинскитѣ разклонения на Шаръ, Бабуна и Нидже. Ограднитѣ планински разклонения по северната посока сж: Маркови-Кули, Трескавецъ (Златовръхъ), Присадски; по с.-и, посока сж: Борула (Верула), Козякъ, Ленишка; по южна посока — Селечка планина. Всички тия оградни планини се виждатъ отъ града и сж на раздалечъ отъ него: Маркови-кули — 2 км., Златовръхъ — 6 км., Присадски — 8 км., Борула 10 км., Козякъ — 10 км., Ленишка — 5 км. и Селечка — 5 км. Юго-източния

край на Бабуна планина се свършва с два високи върха: Златовърхъ и Козякъ. Тъ стоятъ единъ срещу другъ и между

Гр. Прилѣтъ

тъхъ се намира Бабунския проходъ. Златовърхъ е отъ 3. страна и представлява остър, скалистъ, конусовиденъ връхъ до

БМ МОТЕРА
3082
ОСНОВЕН ФОНД

2518/53

1458 м. височина. Отъ Златовърхъ се спуска скалистъ клонъ къмъ прилепското поле, който се свършва съ гранитна висока скала, известна подъ името Маркови-кули. Това е северната ограда на града. Козякъ се издига източно отъ града, между главнитъ проходи (Присадския и Плетварския), като колосална скалиста планина съ остри голи варовитъ върхове, които правятъ силенъ контрастъ на чудесно красивитъ жгли въ долината на рѣкитѣ, които дълбоко се врѣзватъ въ подножието му. Козякъ достига 1556 м. височина. Въ подножието му се срѣщатъ начесто голѣми пещери и пещерни води. Бабунскиятъ (присадски) проходъ е ниско врѣзанъ между високитъ върхове и образува удобна за минаване седловина 1046 м. висока. Отъ прохода до Козякъ планината се нарича Верила (Борула) и е известна отъ среднитъ векове по битката станала тамъ между византийския императоръ Михаилъ Палеологъ и епирския десподъ Никифоръ Ангелъ. Южно отъ Козякъ е Плетварския проходъ, презъ който минава шосето Прилѣпъ — Градско—Тиквешъ. Отъ Плетваръ право на югъ, следва Селечка планина, която въ западната си частъ разпуска голи полегати склонове, та има изгледъ по-низъкъ отъ колкото е въ действителностъ. Най-южниятъ ѝ край свършва надъ долината на р. Черна. Западнитъ поли на Селечка планина сж еднообразни и покрай тѣхъ има много села. Източнитъ склонове на планината гледатъ къмъ Мариово; тѣ сж по-стрѣмни, по-разнообразни и съ живописни кътове. По източното продължение на Селечка планина следва Суха-гора (Дрѣнска планина) и Радобилскитъ планини, които опиратъ съ източния си край до р. Черна и дѣлятъ Мариовско отъ планинската област Тиквешъ. Само отъ юго-западъ града има откритъ просторъ и широкъ хоризонтъ и бидейки построенъ на равно мѣсто, пѣтника, идящъ отъ къмъ Битоля, вижда града само като стигне до мѣстността „*Цървени брѣгой*“. А погледнатъ отъ Присадския и Плетварски прохода, които доминиратъ надъ града, той личи отъ далечъ и прави впечатление на хубавъ и гъсто населенъ градъ.

Днешниятъ Прилѣпъ е основанъ отъ турцитѣ. Причинитъ за неговото основание се криятъ въ следното обстоятелство. Както е известно турчина обича да има изобилна текуща вода, която да му служи за „абдеса“ и за удоволствие; да има чешми и шадрафани, да има гжски, патици, гълъби и пр. Понеже въ стария градъ (сега с. Ворошъ) липсвала вода, турцитѣ се заселватъ край рѣкитѣ, южно отъ стария градъ, на раздалечъ 1 км. Новоосновения градъ отначало е служилъ като военна станция и се казвалъ „Турския градъ“, за разлика отъ християнския, сиречъ, стария, но отсетне и турцитѣ усвоиха името на стария градъ и го наричаха „Перлепе“, а на български го изговаряха „Пирлепъ“. Кога точно сж турени основитѣ на днешния градъ не е известно,

но трѣбва да се предполага, че основаването му ще да е станало наскоро следъ завоеванието на тоя край, понеже не личатъ никакви турски следи (джамии, гробища) въ стария градъ и още поради липсата на вода. Понеже стария Прилѣпъ падналъ подъ турско владичество въ 1394 г., следъ смъртта на Крали-Марко, трѣбва да се предполага, че основаването на днешния градъ датира отъ началото на XV вѣкъ.

Колонизацията на турския елементъ почва веднага следъ покоряването на прилепската областъ. Преобладающъ елементъ, обаче, турцитѣ сж били само въ града. Доказателства за това намираме въ мѣстната номенклатура — названия географически на селища, рѣки, планини и други мѣстности, както и на липсата на джамии и турски гробища изъ околията и още на малкия брой турски села. Навсѣкжде изъ околията географическитѣ названия сж чисто български, или славянски; чисто турскитѣ села сж само 3. съ 3000 д. население, а смѣсени съ българи 2 села съ 200 д. население при 120 чисто български села, съ 33,862 д. население. Града до XVII в. е билъ изключително турски. За това сведочатъ и многото турски названия на мѣстности около града. Така имаме мѣстноститѣ: *Топъ-таишъ*, *Кърклари*, *Каратаишъ*, *Гѣокдере*, *Кайнакъ*, *Сарикаа*, *Гюмушица*, *Карабдалица* и други. Новитѣ жители на нашия край сж били турци, анадолици отъ ордата на Кара Мустафа, садразамина на Султанъ Мурата, който превзелъ градоветѣ: Скопие, Велесъ, Прилѣпъ, Битоля. Тѣ сж коняри и др. племена. Като земледѣлци и скотовѣдци първитѣ колонисти не сж могли за дълго време да останатъ на новото селище (днешния Прилѣпъ). Тѣсна е била мѣрлата за тѣхното земледѣлие и скотовѣдство, за туй сж предпочели да се изселятъ въ днешното село Голѣмо-коняри, името не което сведочи за конярския произходъ. Останалата частъ отъ колониститѣ сж заселили въ селата: Канатларци, Мусинци и Ерековци. Тѣзи сж първитѣ и последнитѣ чисто турски селища въ прилепско. Броятъ на тия колонисти обаче, въ града не ще да е билъ голѣмъ. Балканската война отъ тѣхъ завари 4806 души.

Първитѣ сгради на новия градъ били въ днешната западна частъ, около рѣката, край „Долно маало“, за което сведочи и джамията (Скършена джамия), която се отличава по своята стара архитектура. Първитѣ колонисти ще да сж живѣли въ колиби и анадолиски типъ кѣщурки, та следъ изселването имъ по горепосоченитѣ села, не сж останали трайни следи отъ жилища въ тоя кварталъ, освенъ джамията, която опустѣла. По-късно се явява нѣкой си турски вожда (наричанъ „банъ“), именуванъ *Мечо-банъ*, който се заселва на „ридътъ“ (по-високата частъ на града) и туря основи на сграда, наречена „сарай“. Отъ тѣзи сараи нѣма никакви следи. Останалъ само споменътъ „*Мечо-баной сарай*“.

Стари хора разправятъ, че тѣзи „сарай“ сж били обикновенни кѣщи. Едно доказателство, че първитѣ колонисти трѣбва да сж живѣли въ колиби, щомъ тѣзи обикн. постройки се именували „сарай“. Мечо-банъ е прекаралъ вода за турския кварталъ чакъ отъ Селечка планина, отъ мѣстността „Топъ-ташъ“ която е била цѣла залесена съ лѣсково дърво, та водата била чиста и бистра като сълза. Водопроводитѣ, съ прѣстни кюнѣци, и до днесъ личатъ при разкопки, или изъ пресекитѣ и долищата по тая частъ. Че тукъ сж били най-старитѣ турски селища свидетелствуватъ и турскитѣ гробища съ своята близость. Тѣ сж „*Ески мезарларъ*“ (старитѣ гробища). Още по-късно, въ края на XVII в., тукъ се заселватъ арнаутски колонии, които даватъ името на квартала „Арнаутъ маале“. До построяването на българската черква (1838 год.) квартала е ималъ турско болшинство. Следъ това вече мохамеданитѣ масово напускатъ тая частъ и се заселватъ по североизточна посока; край река Дабничица и Орѣво-ойка, въ замѣна на което пѣкъ масово прииждатъ българитѣ. Площта, що заемалъ града още въ началото не била малка; турскитѣ кѣщи винаги разполагатъ съ широкъ дворъ и голѣма градина. Въ последно време турскитѣ махали се именували: 1. Байракли-бей, 2. Атмеджитъ, 3. Тризла, 4. Орта, 5. Шабанъ, 6. Вишне, 7. Чарши, 8. Гьокъ-дере, 9. Кайнакъ. Последното турско семейство (Оджовци) напусна българския кварталъ, при „мъртойчко сокаче“, едва преди 40 години. Никакви стари сгради, нито паметници не личатъ отъ по-старо време на турското владичество въ града. Изключение е, може би, Куршумли Ханъ, остатѣци отъ който още личатъ при рибни пазаръ и правителствения домъ, каквито сгради е имало въ всички по-голѣми селища въ империята, които сж служили за приюти на пѣтници, имащи право само три дни да престоятъ. По-късно тия сгради сж служили за хранилища на търговски стоки, особено следъ закриване на панаиритѣ.

Управлението въ старо време е било поверено на „*бей*“, комуто сж били подчинени: *спахитъ* — военната власть, *субашиитъ* — администрацията и *кадиитъ* — сѣдилищата. Повече отъ туй първоначалното турско управление не съдържа. Тѣзи три института сж били достатѣчни, за да взематъ всичко, що било нужно на господствующето племе. *)

* * *

Едва презъ XVII в. се позволява заселяването на българитѣ въ Прилѣпъ. Презъ това столѣтие е миналъ презъ Прилѣпъ английския пѣтешественикъ Браунъ (Сп. Срп. Кр. Академије IX, 40), който говори, че въ града има „българи“.

*) Я. Сакжзовъ — Българитѣ въ своята история.

ти обикновенни
ти трѣбва да
ройки се име-
турския квар-
„Топъ-ташъ“,
о, та водата е
ѣ, съ прѣстни
изъ пресекитѣ
й-старитѣ тур-
съ своята бли-
). Още по-къс-
колонии, които

До постро-
) квартала е
че мохамеда-
заселватъ по-
да и Орѣв-
ждатъ бълга-
алото не била
широкъ дворъ
махали се име-
ла, 4. Орта, 5.

Кайнакъ. Пол-
гарския квар-
години. Ника-
отъ по-старо
чение е, може
ичатъ при ри-
гради е имало
оито сж слу-
мо три дни да
за хранилища
на панаиритѣ.
ено на „бей“,
нната властъ,
сждилищата.
ние не съдър-
за да взематъ
еме. *)

ето на бълга-
миналъ презъ
(Сп. Срп. Кр.
ма „българи“.

Първитѣ български преселници сж били отъ стария градъ — с. Варошъ. Тѣ се заселвали въ „кайнакъ-маало“, „варошко-маало“ и нѣмали нито черква, нито попъ; своитѣ религиозни трѣби извършвали въ с. Варошъ. Първитѣ християнски гробища намираме въ „кайнакъ-малоо“, при мѣстността „Гнилица“. До преди 40 години тамъ се погребаваха крайнитѣ български квартали. На българитѣ, обаче, не било позволено да отварятъ дюкяни; тѣ работили своя занаятъ въ кѣщи и въ пазаренъ день продавали стоката отъ кѣщи. По-късно изнасяли своитѣ стоки на *сергии*. Приказва се, че прѣвъ съградилъ дюкянь варошанецътъ Кoble, който ималъ голѣмо влияние предъ турцитѣ. Презъ XVIII в. Прилѣпъ усилено расѣлъ, освенъ по пространство и сгради и по население. По-късно българитѣ се ширатъ по източна, южна и западна посока на града, за да образуватъ следнитѣ цѣли 17 чисто български махали: 1. Гумене, 2. Бадеско, 3. Трайкоо, 4. Наридъ, 5. Ограда. 6. Бомболоско, 7. Хаджилиоско, 8. Виройтѣ, 9. Табаана, 10. Кьошарци, 11. Шарена-чешма, 12. Долно-маало, 13. Варошко-маало. 14. Попъ Костадиново, 15. Чаршийско, 16. Гулеско, 17. Върбеско, Ширенето на българитѣ изъ днешнитѣ квартали е било повечето за смѣтка на турското население, което по икономически и др. причини продавало имота си (кѣщи, градини) и се прибирало въ чисто турскитѣ квартали изъ северната частъ на града. Издигането на българска черква, къмъ средата на XIX в., е усилило значително приидването на българския елементъ въ града. А къмъ края на сжщото столѣтие (презъ 1886 г.) Прилѣпъ е броелъ 7099 ниуфуза, 2779 кѣщи, 10 джамии, 3 текета, 5 медресета, 3 първонач. сгради, 1100 дюкяни, 26 ханища, 2 бани, 2 фабрики (за безиръ), 2 черкви, 1 градски часовникъ. Следъ възстаническата година (1903) още повече се увеличава броятъ на българското население, което, възползувано отъ раздаване общинско мѣсто за строежъ, усилено почва да строи жилища, като създава нови и голѣми квартали въ най-здравословната частъ на града — „Чайра“. Така че, Балканската война завари града съ 4893 кѣщи и 22,809 д. население. За единъ периодъ отъ 26 г. града нараства съ 2114 кѣщи, Този бързъ напредѣкъ на Прилѣпъ се дължи на голѣмото му търговско-стопанско развитие. Неговото търговско значение, много по-високо стояше отъ днешното, въ нѣкои отношения надминаваше вилаетския градъ Битоля. Славата на прилепския панаиръ, презъ м. августъ, се носила далечъ изъ предѣлитѣ на империята. Много отъ занаятитѣ тогава сж били въ цвѣтущо състояние. Прилепскитѣ бакърни издѣлия се славили по своята хубостъ и трайностъ; прилепскитѣ кантари, ножове, тесли, секири; прилепскитѣ мутафи, чували, килими се разнасяли далече изъ Балкански Полуостровъ, А следъ отварянето на Баронхиршовата желѣзнопѣтна линия Солунъ-Скопие, — Прилѣпъ е станалъ врата за вноса и износа на цѣлата търговия отъ

Солунъ за западна Македония и Албания. Ето на тия именно обстоятелства и още на трудолюбивото българско население, се дължи икономическото успѣване на града и бързия растежъ на площъ, кжщи и население. Освенъ туй, последнитѣ два вѣка на турското владичество сж епоха на упадъка на турската нация. Катастрофални за турцитѣ, тѣзи вѣкове създадоха за българитѣ благоприятни условия за увеличение, движение и културно развитие. Малката групичка, отъ българско-варошко население презъ XVII в., тѣй расте и се увеличава, че въ началото на XX в. това население достига кржгло на 15,000 души, сиречъ три пжти повече отъ турското. Така чисто *турския градъ Прилѣпъ се превръща въ български.*

* * *

Въ своя приржстъ Прилѣпъ строго запазилъ чертата на старото си селище отъ къмъ северна, сев.-източна и западната посоки, сиречъ откъмъ турскитѣ квартали и „Долно-маало“. Улицитѣ запазени днесъ, сж горе-доле сжщитѣ отъ преди много години. Това сж главно улицитѣ, по които стигали пжтищата, що идели отъ близки и далечни градове и села. За забелѣзване е, че всички улици, водящи изъ турскитѣ квартали, като най-стари, сж тѣсни и криви, когато въ българската частъ, повечето сж прави и широки. Чаршията дѣли рѣзко турскитѣ квартали отъ българскитѣ. Всички улици, водящи къмъ чаршията презъ българскитѣ квартали, сжщо тѣй сж широки, чисти и послани съ хубавъ калдаръмъ. Повечето улици носятъ името на пжтя, който води въ тѣхъ. Така имаме: битолско джаде; велешки пжтъ, крушовски пжтъ, джадето отъ „Градско“, варошки пжтъ, селечки пжтъ, мариовски пжтъ. Чаршийскитѣ улици пжкъ носятъ често името на еснафитѣ: казанджийска, телялска, узумъ-пазаръ, касапска, папуджийска и др. Главнитѣ площади изъ чаршията сж: атпазаръ, безистенътъ, саатотъ, рибни пазаръ и др. А изъ града по-главнитѣ пунктове сж: „бадески“ — кждето се събираха градскитѣ говеда, трайкомаало, гулеско, вѣрбеско, гуменята, воденички камене. Съ ширенето на града въ периферията, той днесъ заема една площъ на дължина повече отъ 5 километра (посока с. — ю.), а на широчина пакъ 5 км. (и. — з.). Новото заселване става по южната частъ на „Чайра“, тамъ дето прилепчанина намираще едничкото свободно мѣсто за разходка и почивка въ празниченъ день. Лишенъ отъ тази поляна, той е принуденъ да седи въ кжщи или да посещава кафенетата. Приятни мѣста за разходка сж още околнитѣ лозя, ниви и градини презъ лѣтото. Презъ великитѣ пости всѣка недѣля цѣлия почти грагъ ходи на манастиря св. Архангелъ въ с. Варошъ. А на третия день на великденъ и на голѣма Богородица (15 VIII) масово, се посещава черквата въ с. Селце. По-рѣдки посещения се правятъ

тия именно население, зия растежъ леднитъ два на турската въздадоха за движение и ско-варошко а, че въ на- 15,000 души, сто турския

чертата на и западната олно-маало“ въ отъ преди стигали пж-е и села. За тѣ квартали, ирската часть, эко турскитѣ и къмъ чар-сж широки, улици носятъ ме: битолско тѣ „Градско“, Чаршийскитѣ азанджийска, др. Главнитѣ тѣ, саатотѣ, пунктове сж: еда, трайко-камене. Съ въ заема една ска с. — ю.), а иане става по ина намираше въ праздни-денъ да седи мѣста за раз-презъ лѣтото. и грагъ ходи и третия день асово, се по-я се правятъ

на околнитѣ села и на манастиря Трескавецъ. Това е то раз-влечението на прилепчанина.

Чаршията до Балканската война броеше 1500 дюкяна, разпредѣлени между 38 еснафа, отъ които само сарачитѣ, налбантитѣ и табаклъка сж въ турски ржце, всички други сж български. Чаршията е изгорѣла масово на два пжти: презъ 1854 г., когато изгорѣлъ градскиятъ часовникъ, и втори пжтъ презъ 1866 год.

Здравословното състояние на града. Основателитѣ на Прилѣпъ трѣбва да сж били хора съ добри естетични разбирания. Тѣ, при избора на мѣстото за новото селище, сигурно сж били подмамени отъ природната хубостъ на мѣ-стността, която имала изгледъ на пейзажъ. Разкошенъ пей-сажъ ще да е прѣдставляла тая мѣстность въ миналото, огра-дена отъ четири рѣки и потънала въ буйна растителность. Рѣката „Дабничица“ прибира водитѣ отъ Златовръхъ, Орѣ-войчка“ рѣка прибира водитѣ на Борула планина, Козякъ и Заполжани; „Гьокдере“ прибира водитѣ отъ „Топташъ“ и „Са-рика“, а *Селечка рѣка* — отъ едноименната си пла-нина. Ако приемемъ за главна рѣка Орѣвойчката, която днесъ пресича града по цѣлото му продължение, по посока отъ изтокъ къмъ западъ, то „Дабничица“ ще ѝ бжде дѣсенъ притокъ, а „Гьокдере“ и „Селечка“ лѣви притоци. Въ междурѣчието на тѣзи четири рѣки турцитѣ сж поставили основитѣ на новия Прилѣпъ. На онова време туй мѣсто е било не само природно най-привлѣкателно, но и най-хигие-нично. Съ южно изложение и запазено отъ силнитѣ и сту-дени вѣтрове, чрезъ ограднитѣ планини отъ три страни, но-вото селище, оросявано отъ четири страни съ бистра текуща вода и потънало въ разкошна растителность, е приличало на единъ санаториумъ. Това положение е запазилъ Прилѣпъ цѣли вѣкове, до като ограднитѣ планини сж били покрити съ гжсти гори. Щомъ започнало безмилостното изсичане на горитѣ отъ срѣдата на миналия вѣкъ, и Прилѣпъ добилъ друга физиономия, до като стигналъ до положение да служи за гнѣздо на много смъртоносни болести и да стане въ пъл-ната смисълъ на думата *най-нездравословенъ градъ!* Прилѣпъ, този хубавъ и разкошенъ градъ до прѣди 50 години, днесъ е жертва на селското невежество и простотията на турската власть. Простиятъ и невежа селянинъ сѣчеше горитѣ безми-лостно; други вървѣха следъ тѣхъ, копачеха коренитѣ и дѣнеритѣ на изсѣченитѣ дървета, властѣта бездѣйствувахе, мислейки, че по тоя начинъ ще изкорени комититѣ, за да сме живи свидетели на загинването на единъ хубавъ и цвѣ-туещъ градъ. Така оголенитѣ и лишени отъ растителность оградни планини, останаха черни скали, които джждѣтъ и врѣ-мето рушатъ, а пороищата свличатъ рушения материалъ по ко-ритата на рѣкитѣ, за да ги пълнятъ и приразняватъ съ брѣ-

говетъ имъ. Ето защо, при всѣко прииждане на рѣкитѣ, водата излиза отъ пълното съ пѣськъ корито и залива не само околнитѣ кѣщи, но и цѣли квартали, въ най-ценната частъ на града, — центъра съ чаршията. Крайнитѣ квартали, — ридътъ и варошко махало, които преди години не се ценѣха и предпочитаха, днесъ сж най-здравословнитѣ, а центърътъ на града съ чаршията, черквата и училищата изгуби своята цена, понеже се наводнява. Тукъ винаги мазетата и избитѣ си иматъ вода, а нискитѣ кѣщи и етажи сж просто необитаеми. Сжщото нѣщо и съ българската черква. Бидейки низка, съ стѣпала се слиза въ нея, стигнала е нивото на пълнитѣ съ пѣськъ рѣки и на нѣколко пѣти се пълни съ вода, стигаща до 1—2 метра височина. Така красивата нѣкога черква и прочута съ изкустния по своето рѣзбарство иконописъ гние отъ вода и влага*).

Климатътъ на Прилѣпъ, до недалечното минало, бѣ доста приятенъ. Колкото и да е горещо лѣтно време, нощитѣ винаги сж прохладни. Тази свежестъ иде отъ околнитѣ планини. Зимата е умерена. Въ по-старо време тя бѣше доста сурова, много снѣжна и мразовита. Отъ 40—50 години чувстува се рѣзка промѣна въ нейната суровостъ, по всѣка вѣроятностъ, по влияние отъ топлитѣ морски течения, следъ прокопването на Суезкия каналъ. Пролѣтътъ почва отъ месецъ мартъ, но се чувствува още презъ февруарий. А есенътъ около Митровденъ. Съ изсичането на горитѣ влошиха се и климатическитѣ условия на хубавия нѣкога Прилѣпъ. Влоши се и канализацията на града, доколкото я имаше. Ето защо, днешниятъ Прилѣпъ съ своитѣ локви, вирчета, боклуци и др. миязми, които личатъ на всѣка стѣпка по улицитѣ, станалъ е единъ отъ най-нехигиеничнитѣ градове въ страната. И близостътъ на гробищата (турски и християнски) съдействува за влошаване на хигиен. състояние на града. Гробищата сж край града, кждето минаватъ много отъ градскитѣ водопроводи чрезъ глинени (кюнци) трѣби. Съ увеличение броя на населението, увеличиха се и смъртнитѣ случаи, порастнаха и гробищата, които се ширѣха и стигнаха чакъ до пѣтнитѣ врати на съседнитѣ кѣщи. Смрадътъ и вонята на разлагащитѣ се трупове, заравяни не особено дълбоко, не малко помагатъ за тровене въздуха. Околоврѣстнитѣ бунища съ всевъзможнитѣ боклуци и извержения сжщо

*) Въ по-старо време санитарната и медицинска помощъ въ града е била повѣрена въ рѣцетѣ на невежитѣ „бияри“ — лѣкари: Тимонъ, Ристо, Никола (всички албанци), докторъ Филипъ, Василяки, Лука, Енидуина, Николаки и разни военни турски доктори. Пръвъ български лѣкарь е Йорданъ Митровъ, свършилъ въ Русия, Йорданъ Янзуловъ, Г. Чхатровъ (француски възпитаници) и Д-ръ Филиповъ, отъ Дебърско. Аптекари: Кузманъ, Кучевски, Ерманъ, Джоржо (грѣкъ) и и българитѣ: Дамче и Иванъ Крайничанецъ.

тѣ, во-
не са-
енната
артали,
се це-
а цен-
изгуби
тата и
просто
Бидей-
юто на
ни съ
ата нѣ-
барство

бѣ до-
нощитѣ
гѣ пла-
е доста
и чувст-
ѣ въ-
следъ
отъ ме-
есенята
ниха се
ѣ. Вло-
це. Ето
боклучи
лицитѣ,
ѣ стра-
иански)
града.
гѣ град-
Съ уве-
ртнитѣ
и стиг-
мрадѣта
особено
овръст-
я сѣщо

ѣ въ гра-
лѣкари:
Василаки,
ѣвъ бѣл-
рдамъ Ян-
овъ, отъ
(грѣкъ) и

упражняватъ своето влияние. Заходитъ се чистятъ седмично, или периодично и боклука се изнася въ открити кащи, паниери, или носилки (тесгере), кждето се хвърля на открито, край града. Ето картината на днешния градъ. И до като въ по-старо време рѣдко се посещаваше града отъ епидемии, днесъ тамъ върлуватъ редовно: туберкулоза, малария, дифтеритъ, скарлатина, тифузъ и др. Само едно условие може да спаси Прилѣпъ отъ загинване. То е: *да се взематъ радикални мѣрки отъ властъ и население за залѣсяване ограднитѣ планини, като се забрани влизанецо на хора съ сѣкира и добитѣкъ за паша за единъ по-дълъгъ периодъ отъ време.*

Водата за пиене иде отъ орѣвойчко, селечко и дабничко. Първата се събира отъ карстовата мѣстность около с. Орѣвойцъ, затуй е варовита и по-тежка. До пристигането въ града водата тече по каналъ, оградень съ плочи и на много мѣста по пѣтя бива откритъ, умишлено отъ пѣтници, за да пиятъ вода, или случайно. А изъ града водата се прекарва чрезъ глинени кюнци, които сѣщо негарантиратъ чистотата ѣ. По-големата частъ отъ града си служи за пиене и миене съ тая вода. Чешми по улицитѣ и изъ кжщитѣ въ северо-източната и централната частъ на града изобилватъ. Отъ сжщата вода се обслужватъ и дветѣ градски бани. Селечката вода е най-лека. Тя минава презъ пѣсъчливото корито на едноименната рѣка и следъ като промива разни глинесто-каолинини пластове, влиза въ града отъ къмъ южна страна. Тая вода е наречена „Гюмушица“ — сребърна, отъ сребърния ѣ цвѣтъ, придобитъ отъ разтворени алуминиеви съединения. Тя снабдява цѣлата почти папа Георги махала съ вода. Лошото е, че водопровода е въ сѣседство съ гробищата. Новитѣ квартали „на ридъ“ доставива изобилна подпочвена вода отъ Селечка рѣка, която е лека, мека и най-здрава, понеже минава презъ ненаселени мѣста. Добра и пивка е и Дабничката вода, която пои варошка махала. Сжщо лека вода е „Шарена чешма“ и „Гьокъ-дере“ — сива вода. Съ една дума, вода за пиене има въ изобилие. Повече само грижи да се полагатъ за нейната чистота.

Жилища. Въ по-старо време рѣдко бѣха кжщи солидни и хигиенични. Днесъ тѣхния брой е грамаденъ. Въ последно време, просто съревнование бѣ обзѣло бѣлгаритѣ, та всѣки гледаше да не остане назадъ и да издигне двуетажна кжща, или най-малко етажъ и половина (мазе и етажъ). Ето защо, града за пѣтника прави впечатление на новъ, модерень. Улицитѣ сж доста прави, широки, послани съ калдаръмъ кубелия и гранитни бордюри, предъ кжщи и дюкянитѣ. И кжщната обстановка отговаря на хубавитѣ постройки. Всѣко домакинство разполага, покрай другитѣ стаи съ резервна, за гости, наречена *одая* (гостна). Другитѣ разпределения на стаитѣ сж: „соба“ — стая съ миндеръ (втора

гостна), „куйкя“ — стая съ оджакъ (коминъ) и „мутбакъ“ (кухня), „салонче“ или „чардъкъ“, „чардаче“ *) Двора е доста голъмъ и посланъ съ калдаръмъ, а въ последно време съ плочи. Всѣка почти кжша има бунаръ или чешма. Извжтре стенитъ сж чисто бѣлосани или боядисани. Постилкитѣ и покривкитѣ сж мѣстна индустрия. *Килими, килимчета, ямболии, покррой* всѣка почти кжша има въ двоенъ и троенъ размѣръ. Обикновенно всички стаи сж послани съ дѣлнични, или катадневни постилки килими; въ праздниченъ день слагатъ понови килимчина, или ямболии (презъ зимния сезонъ), а за „добри дни“ — Великденъ, Коледа, именъ день и пр. посилатъ най-хубавитѣ килими, които далечъ надминаватъ по хубостъ и трайностъ чипровскитѣ.

Пословична е чистотата, що подържа прилепчанката въ цѣлата кжша. Два пжти презъ годината: предъ Митровъ день и на велики понедеѣлникъ се извършва генерално чистене на цѣлата кжша. Тогава всички постилки и покривки се носятъ на рѣката (съ кола или добици) за пране. Цѣлата кжша (стаи, коридори и пр.) се бѣлосва и всички сждове, за храна и др. употребления, се варятъ и чистятъ. Всѣка сжбота сетъркатъ и миятъ стълби, подове, дворове и се подмазва съ варъ около стълбитѣ или цоклитѣ изъ двора. Късно въ сжбота вечеръ всѣка домакиня мете и чисти на улицата предъ кжщата си. Сжщо вършатъ (въ сжбота вечеръ) и дюкянджитѣ. Последнитѣ метатъ и чистятъ всѣка сутринъ предъ дюкянитѣ си. По грижи за чистотата и по домашната обстановка на кжщата, прилепчанката държи първо мѣсто въ цѣла Македония. Съ една дума прилепчанката е една добра домакиня.

Население. Както се спомена и на друго мѣсто Прилѣпъ въ кжсо време увеличи населението си. Търговско — икономическото развитие на града и политическитѣ събития, отъ възстанието насамъ, привлѣкоха маса свѣтъ отъ поречето, демиръ хисарско, тиквешко и околнитѣ села. Въ турско време статистика нѣмаше. Отъ време на време излизаша „салнамета“, написани тенденциозно и пристрастно отъ официалната турска власть, за туй неможемъ да представимъ данни какъ е вървѣлъ растежа на населението. Въ последно време екзархията въведе статистически таблици, които съдържаха точни и вѣрни данни за населенитѣ мѣста. Ще си послужимъ съ тѣхъ. Балканската война завари Прилѣпъ съ 14, 228 души българско население. Прилепчани сж отъ *Бър-*

*) Въ куйкята около половин метъръ по ниско отъ тавана, покрай 1—2 стени има полици (рафтове), по които стоятъ наредени домашни бакърни сждове; 5—10 тенджерета, 15—20 разни сахани, разни тепсии, разни тасове, гюмове, кръщалникъ и др. На друга стена има мусандри (долapi), въ които прибиратъ постилки, покривки и др. дрехи.

утбакъ"
е доста
реме съ
Извжтре
пкитѣ и
амболии,
размѣръ.
ли ката-
тагъ по-
ъ), а за
посни
ватъ по

иката въ
итровъ
лно чи-
юкринки
Цѣлата
сждове,
Всѣка
се под-
а. Късно
улицата
ъ) и дю-
сутринъ
домаш-
първо
иката е

то При-
зско —
събития,
поре-
Въ тур-
излиза-
сно отъ
ставимъ
послед-
и, които
ста. Ще
илѣпъ съ
тъ Бър-

вана, по-
дени до-
ни, разни
тена има
р. дрехи.

сяшкото племе, отъ което си води рода и царь Самуилъ.*) Следъ прииждането, въ града презъ XVIII и XIX в. на влашки и албанско-християнски елементъ станало е кръвосмешение, като чуждия елементъ се претопилъ и е билъ повлиянъ отъ консерватора—българинъ. Ето защо, на гледъ съ нищо не се измѣнила физиономията на града. Той си остава пакъ български, навсѣкжде личи български колоритъ.

Турцитѣ. Турскиятъ елементъ постоянно линеелъ и се губилъ. Причини за това има много. Причинитѣ за упадъка на турцитѣ сж причини за увеличението и запазването на българитѣ. Непрекъснатитѣ войни на турцитѣ, въ последнитѣ вѣкове на тѣхното владичество, сж взели живота и цвѣта на своето племе. Разнитѣ епидемии (чума, холера и др.) най-много сж морили турцитѣ, които съ своята фаталичностъ, спокойно очаквали смъртта си въ градове и села. Слабата работоспособностъ, господарската психология, разгулния животъ на турцитѣ сжщо сж способствували за тѣхния отпадъкъ. Съ една дума турцитѣ не сж прогресивенъ народъ. Ето защо, Балканската война ги завари въ нашия градъ на 4806 души.

Цигани. Броятъ на циганитѣ въ Прилѣпъ възлиза на 1127 души. Прилепскитѣ цигани, обаче, сж всички почти работни хора: ковачи, хамали, музиканти, работници изъ турскитѣ кѣщи, чифлигари, кошничари. По вѣроизповедание сж частъ мохамедани и другитѣ православни. Отдѣлна циганска махала нѣма въ града. Тѣ сж разпрѣснати повечето изъ турскитѣ квартали.

Албанци. Около 2412 души албанци наброява Прилѣпъ. По вѣра тѣ сж мохамедани. Политическитѣ събития, развили се въ Албания въ последнитѣ вѣкове, принудиха мнозина отъ населението да се изсели и търси по-спокойно мѣстожителство. Други пъкъ, подмамени отъ лесно забогатяване, напуснали сж родния си край. Въ Прилепскитѣ албанци има и отъ дветѣ категории. Между почтенитѣ и мирни албанци, каквито сж мнозина фурнаджии, житари и др., срещатъ се и кърволоци, като: Бафтиръ ага, разбойникътъ Булиманъ и др. Частъ отъ албано-християнитѣ сж се побългарили, а други сж се гърчеели.

Власи. Влашкиятъ елементъ брой само 111 души. Прилепскитѣ власи сж преселници отъ Москополе. Следъ разрушението на родния имъ градъ отъ албанцитѣ, разпрѣснали сж се изъ разнитѣ краища на страната. По-ласкани отъ добрия икономически поминъкъ, що ималъ Прилѣпъ въ началото на XIX в., прибрали се въ града и признавали гръцкия

*) Тѣ сж физически силни, решителни и юнаци. Мекензи и Ерби — английски пътешественици, споминаятъ и за юначеството на прилепчани.

владика. Тъ по-късно образували гръцката партия въ града и съ тѣзи неканени гости, упорития прилепски българинъ, трѣбваше да води ожесточена борба за черква и училище. Късно у частъ отъ власитѣ се поражда национално чувство и подвеждатъ борби съ гърчеющитѣ се власи за своя черква и училище. Успѣватъ да си образуватъ самостоятелна влашка община съ свое училище, а черквата остава на гъркоманитѣ власи. Националиститѣ власи служѣха си съ български свещеници, посещаваха българската черква, бѣха подъ екзархийско ведомство.

Гърци. Чисти гърци въ Прилѣпъ нѣма; има гъркомански нѣколко кжци (десетина), поддържани отъ власи отцепници и албано-християни. Тѣ владѣха „влашката“ черква и имаха училище.

Никакви други чужди елементи нѣма въ Прилѣпъ. Преди 45 години правиха опитъ битолскитѣ евреи, съ съдействието на властѣта, да се загнѣздятъ въ града, но предъ еднородушния отпоръ на българи и турци, не успѣха да сторятъ това. Главната пречка за тѣхното заселване се яви денѣтъ сжбота, когато е пазаренъ день въ Прилѣпъ. Мжчиха се да измѣнятъ тоя день, но и паритѣ непомогнаха.

Администрация, полиция, кметство, сѣдилище, войска и поща. Прилѣпъ е околийски центъръ (каймакамлъкъ) и спада въ Битолския вилаетъ. Начело на управлението бѣ каймакаминъ (окол. н-къ). Всички административни дѣла излизатъ отъ Идаре-Мезлишъ (админист. сѣвътъ), който се състои отъ: председател — каймакамина и членове: кадията, муфтията, малъ-мюдури (счетоводителъ), тахрарадъ-кятиби (секретаръ), митрополита (или неговия замѣстникъ), 2 турци и 2 християни.

На чело на жандармерията стои юзбашията и помощникътъ му (мюлязиминъ), чаушъ и онбашията (старши и младши стражари). А полицията има: башъ полицъ (главенъ) и полицаи (пристави). Стражаритѣ биватъ конни и пехотни. Първитѣ служатъ за съобщения съ селата. Всички стражари възлизаха на около 4) — 50 души. За по-голъма сигурностъ града бе раздѣленъ (въ последно време) на участъци. Всѣки участъкъ има полицаи и нѣколко стражари. Такива участъци (само въ християнскитѣ квартали) имаше 5—6. Околийското упавление заедно съ всички подразделения (адм. сѣдебни, финансови) се помѣщава въ стара сграда, намираща се въ чаршията, край р. Дабничица. Тамъ е затвора — старо, нехигиенично помѣщение. На отсрещната страна се намира кметството (беледие), начело на което стои беледие реизи (кмета) и азитѣ (сѣветниците), отъ които .6. турци, .2. българи. Въ грижитѣ на кметството влизаше: хигиеничното състояние на града, санитарното, строежи, мѣрки и теглилки. За чистотата на кжцитѣ и дюкянитѣ се грижеше

въ града
алгаринъ,
училище.
чувство и
я черква
на влаш-
гъркома-
български
подъ ек-

комански
отцепници
и имаха

спъ. Пре-
сѣдейст-
редъ еди-
а сторятъ
зи деньтъ
иха се да

, войска и
млъкъ) и
нието бѣ
дѣла из-
който се
:: кадията,
ятиби (се-
2 турци и

помощни-
и младши
нъ) и по-
пехотни.
чки стра-
зма сигор-
участъци.
и. Такива
5—6. Око-
ния (адм.
да, нами-
е затвора
страна се
и беледие
. 6. турци.
хигиенич-
арки и те-
грижеше

всѣки стопанинъ; едва напоследъкъ се въведоха боклукъ-арабаси изъ по-голѣмитѣ улици. Имаше градски лѣкаръ, и агенти (чарши-яси), които въ годината веднажъ провѣряваха хлѣба и теглилките по дюкянитѣ. Сжщитѣ обикалятъ кварталитѣ, за да контролиратъ строежитѣ и пр. Освенъ градската аптека има и други две на българитѣ: Дамче и Крайничанецъ.

Сждилища. Въ по-старо време сжда извършвалъ кадията, но въ последно време организираха се сждилища по европейски образецъ. Въ града имаше сждъ отъ 1 инстанция (бидаетъ-мехкемеси), личния съставъ, на който бѣ: председател — Наибъ, башъ кятипъ и 2 члена (единъ турчинъ и единъ християнинъ). Единъ отъ членоветѣ е следователъ (мустентикъ муавени. Имаше и мудей—умуми (прокуроръ). По граждански дѣла, (хукукъ) право на апелация въ тоя сждъ се препращаха на вилаетския паркетъ. По углавни дѣла тоя сждъ решаваше само отъ кабахатъ (простѣпки) и джуна (престѣпления), не наказуеми повече отъ 3 години тъмниченъ затворъ. Апелацията по тоя сждъ сжщо се извършваше въ вилаетския градъ. Всички видове сждилища сж подъ надзора на инспекторъ (мюфетишъ) по правосждието, който имаше седалище въ вилаета и трѣбваше 10 пѣти въ годината да посети сждилищата и за неизправността долагаше направо на Министерството на Правосждието. Въведоха се напоследъкъ и търговски сждилища (тиджаретъ), които се състоеха отъ председател и 3 члена — все турци. И тъй на име (проформа) турскитѣ сждилища носѣха европейски образецъ, но по съдържание тѣ бѣха си чисто ориенталски. Еднаквостъта се състоеше само въ цивилното и шикозно европейско облѣкло на по-висшитѣ чиновници отъ магистратурата, дѣлата, обаче, се караха по *ala turca*.

Войската въ Прилѣпъ се увеличи въ последно време, отъ появата на революц. чети. Основитѣ за казарми се положила презъ 1894 г. До тогава войската, колкото я имаше, квартируваше изъ ханищата. Прилепскитѣ казарми сж модерна постройка. Намиратъ се северно вѣнъ отъ града, край пѣтя за Велесъ. Тѣ сж кавалерийски (алай) и побиратъ цѣлъ полкъ. Околността позволява за обучения и маневри. Вода иматъ въ изобилие. Малка частъ имаше и пехота, тя бѣ колкото за потеря на „комититѣ“. На чело на войската бѣ миралайя (полковникъ).

Поща и телеграфъ. Пѣтнитѣ съобщения напоследъкъ бѣха доста редовни. Прилѣпъ е свързанъ съ всички съседни градове, съ добре обзаведени шосейни пѣтища; изключение бѣ само пѣтя за Велесъ, който често се повреждаше въ Бабунското дефиле отъ прииждането на буйнитѣ планински рѣкчики. До преди свързването Битоля съ Солунъ чрезъ желѣзния пѣтъ, цѣлата поща за западна Македония мина-

ваше презъ станцията Градско—Прилѣпъ. Тукъ се задържаше пощата за съседнитѣ градове Крушово и Кичево, а останалата—се препращаше за Битоля. Тогава (преди 25—30 год.) пощата се пренасяше съ 2—3 голѣми покрити каруци, впрегнати съ 3—4 здрави коне и съпровождана съ голѣмъ брой суварии (8—10), на чело на които вървѣше „татаринъ“. Понеже често ставаха обири на пощата, то, до минаването ѝ изъ разни стратегични мѣста, съпровождана бѣ отъ войскови части. Такива имаше при с. Плетваръ, Топлица, Ракле, Фаришъ и пр. Тогава пощата идваше три пѣти седмично: понеделникъ, сръда и петъкъ. Следъ свързването Битоля съ желѣзница, пощата се получаваше отъ тамъ съ простъ куриеръ (стражаръ) и то два пѣти седмично, понеделникъ и петъкъ. До скоро пощенското здание бѣ въ бълг. кварталъ до градската рѣка; по-късно се вдигна до кметството. Прилепската пощенска станция е свързана съ телеграфъ съ всички съседни градове направо: съ Битоля, Крушово, Кичево, Велесъ и Кавадарци. Начело на станцията е началникъ (телеграфъ-мюдури), единъ разсилень (раздавачъ) и нѣколцина служащи по линията. Таксата на проститѣ писма бѣ: 1 грошъ, на пош. карти 20 пари, препоръчани писма сто пари. До като Битоля не бѣ свързана съ желѣзница, презъ прилепската станция минаваше пѣтя на телеграфнитѣ съобщения отъ вилаетския градъ за Цриградъ и Европа. Тогава и чиновнич. пощенския персоналъ бѣ по-голѣмъ. Турската поща не практикуваше пош. записи. Парични пратки (групо) се изпращаха като групъ. Съ една дума пощата не практикуваше европейскитѣ нововедения и улеснения за публиката.

Данъчната система. Тя бѣ два вида: прѣки налози и косвени. Къмъ първитѣ спадатъ *беделъ* (военна повинностъ), който се взима отъ всѣки мжжки членъ (християнинъ) въ брой; *вергия* (въху недвижимия имотъ), която се взима 4—8 на сто, на дюкянитѣ 8 на сто; *ихтибарие* (данъкъ занятие) по 40—100 гроша годишно, споредъ състоянието, *джерелъ* (на добитъка) по $4\frac{1}{2}$ гроша на коза и овца и по $3\frac{1}{2}$ гроша на свиня, *аширъ* — десетъкъ на житата (до $10-12\frac{0}{10}$). Косвенитѣ данъци бѣха: *юмрукъ* (върху виното), *верека* (гербовъ налогъ), *акцизъ* (върху тютуна). Разхвърлянето и събирането на прѣкитѣ данъци ставаше тъй: всѣко махало си имаше малемухтаръ и ази (махаленски съветъ) избираеми отъ населението; тѣ назначаватъ и язѣджия (таксилдаръ, — бирникъ). Въ опредѣленъ день става събрание въ нѣкоя ханджийска стая, или кафене и тамъ се разпредѣля по челяди данъка *беделъ*, *вергия*, *ихтибаръ* — споредъ състоянието. Бѣднитѣ се освобождаваха, а заможнитѣ се облагаха съ по-вече. Отъ финансовото управление се даваха общи суми за тия пера. Напримеръ: 100,000 гр. е *бедела* на извесна махала и 5000

задър-
ичево, а
25—30
каруци,
голѣмъ
тата-
до ми-
дана бѣ
ъ, Топ-
ри пжти
озването
тамъ съ
о, поне-
въ бѣлг.
гна до
озана съ
Битоля,
ганията
, (разда-
проститѣ
чани пи-
желѣз-
елеграф-
и Европа.
голѣмъ.
ни пра-
почтата
нения за

налози и
инность),
инъ) въ
има 4—8
няти) по
8 (на до-
роша на
Косве-
(гербовъ
бирането
и имаше
отъ на-
бирникъ).
иджийска
и данѣка
Бѣднитѣ
вече. Отъ
тия пера.
а и 5000

гр. ихтибарие. Махленския съветъ има списъцитѣ на махленцитѣ и опредѣля нормата за бедель и ихтибарие. Беделя плащаше всѣко новородено мжшко дѣте по 14 гроша до 50 год. възраст, а ихтибарие—способнитѣ за работа. Разхвърления по тоя начинъ данѣкъ одобренъ отъ махленския съветъ, се поднася на финансовото управление, което следъ като го утвърди, предава го на бирника (язаджията) за събиране. Почти всички косвени данѣци се прибираха за смѣтка на държавнитѣ дългове.

Монети, мѣрки и теглилки. Въ цѣлата държавна нѣмаше еднакъвъ курсъ на паритѣ. Въ Прилѣпъ лирата имаше курсъ 108 гроша, а наполеона — 95 гр.; сребърнитѣ пари бѣха: бѣла меджидия 20 гроша, $\frac{1}{4}$ б. м. — 5 гр., 2 гр. и 1 гр.; медни пари имаше: алтилъкъ (или бешлъкъ) 5 гроша и десетъ пари, $\frac{1}{2}$ юзлукъ (сто и петъ пари), и онлуци (10 пари). Мѣрката за тегло бѣ оката и драмоветѣ, макаръ официално да се въведе килограмъ и подраздѣленията му. За точности пакъ ока (мѣрка за вмѣстимостъ). Иза по-голѣмо тегло кантаръ. За обемъ — кило (100 оки), шиникъ ($\frac{1}{4}$ отъ кило), половинъ шиникъ $\frac{1}{8}$ и кутия (1—2 оки), за дължини аршинъ = 66 см., за повърхностъ (нива ливада) — долиумъ = 1600 кв. аршина; за лозе мѣрката бѣ *мотика*; една мотика = на 400 прѣчки и т. н.

Съобщенията. Съобщенията на града съ околията ставатъ изключително съ добитѣкъ: магаре, конѣ и рѣдко муле, а тъй сжщо и междуселскитѣ съобщения се водятъ само съ добитѣкъ. Всичката стока за въ града и обратно се пренася съ товаряне поменатия добитѣкъ. Изключение е за полскитѣ села, които си служатъ съ волски кола съ 4 колелета, мѣстна направа. Никакви каруци не бѣха въведени още за съобщения и товаръ, понеже не позволяватъ тѣснитѣ междуселски пжтища за движението. Търговската стока за вносъ и износъ въ Битоля и обратно се пренася съ волски, биволски кола, или конски каруци, като се плащаше отъ 10—20 пари за превозъ на ока. Следъ войнитѣ центъръ на търговията стана Скопие и каруцаритѣ вървятъ направо за тамъ презъ Велесъ, като взиматъ по 1—2 лв. на кило.

IV.

Чужди свидетелства за гр. Прилѣпъ.

1. Пръвъ чуждестраненъ пжтешественикъ, който посетилъ Прилѣпъ е англичанина Браунъ (сп. срп. Кр. Академије IX, 40). Той е миналъ презъ XVII в. и говори, че въ града срещналъ бѣлгари.

2. Подиръ него е миналъ презъ Прилѣпъ французкия ученъ Ami Boue. Той е пропжтувалъ на дължъ и на ширъ

земиѣ на Европейска Турция презъ 1836—1837 година. Неговиятъ трудъ (*La Turquie d'Europe*...) е излъзълъ отъ печатъ въ 1840 г. Тоя ученъ твърди, че „българитѣ“ сж главната ядка на населението въ Македония“.

3. Наскоро следъ *Ami Boue*, презъ 1839 г. е пжтувалъ изъ Македония Гьотингентския професоръ *A. Grisebach*. Той е посетилъ и Прилѣпъ. Главенъ предметъ на пжтуването му е флората, но покрай нея спомина и за народноститѣ въ страната. „Отъ Солунъ на западъ вече се слуша *български езикъ*“, казва немския ученъ (*A. Grisebach. reize durch Rumelien und nach Russeim jahre 1839, Göttingen 1841, II B. p. 65.*)

4. Именитиятъ руски славистъ *Викторъ Григоровичъ*, отличенъ познавачъ на южното славянство, пжтувалъ е изъ Македония презъ 1843—5 год. Той е посетилъ Прилѣпъ и манастиритѣ. Възъ основа на етнографията, историята и езика на македонскитѣ славяни Григоровичъ ги признава за *българи* (Очеркъ пжтешествія по Евр. Турция, 2 изд., Москва 1877 година).

5. Презъ 1865 г. посетилъ е Прилѣпъ *руския Архимандритъ Антонинъ*, членъ и сътрудникъ на Императорскаго Рускаго Архиепиегическаго общества. Санктпетербургъ... Неговиятъ трудъ „Изъ Румелии. Архимандрита Антонина...“ Публикуванъ 1889 г., спомина за старитѣ черкви и манастири изъ околията.

6. Австрийскитъ Консулъ Ханъ е пжтувалъ на два пжти презъ Македония съ научна цѣль, първиятъ пжтъ презъ 1858 и втория — презъ 1863 г. Ханъ е посетилъ Прилѣпъ, придруженъ отъ сръбския майоръ Фракъзохъ, директоръ на бѣлградското арт. училище, комуто е било възложено да бележи де живѣятъ сърби, българи и албанци. За населението въ разнитѣ градове и села има доста бележки. За прилепската околия казва: „Тя има 160 села, отъ които 18 сж мохамедански, 12 албански и 6 български приели исляма... Марихово брои 18 български села, селото Варошъ до Прилѣпъ съ 70 български кжщи и т. н. (*Reise von Belgrad nach Salonik Wien 1861*).

7. Немскитъ ученъ *Хенрихъ Бартъ* препжтувалъ презъ Македония въ 1862 г., като посетилъ и Прилѣпъ. Въ градъ Прилѣпъ намира покрай турското и *българско население* 11000 души (*Reise durch das innere der Enropäischen Türkei... 1862*. Berlin 1864 г.

8. Английскитѣ филантропки мисъ Мекензи и мисъ Ерби обиколели презъ 1863 г. Македония и сж издали книгата: „*Travels in the Slavonic provinces of Turkey in Europa*“. London 1867 г. Тѣ сж посетили Прилѣпъ, за когото говорятъ: „Населението въ Прилѣпъ, и на неговия окръгъ е *българско*“.

137 година.
тѣзълъ отъ
тѣ сж глав-

е пжтувалъ
sebach. Той
гуването му
ноститѣ въ
а български
durche Ru-
1, II B. p. 65.)
оровичъ, отъ
е изъ Ма-
лѣпъ и ма-
ята и езика
ва за бл-
зд., Москва

я Архиман-
ераторскаго
гъ... Него-
на... " Пуб-
и манастири

илъ на два
пжтъ презъ
етилъ При-
ьозахъ, ди-
било въз-
и албанци.
доста беле-
О села, отъ
гарски при-
селото Ва-
i. (Reise von

валъ презъ
ь. Въ градъ
еление 11000
dei... 1862*.

и мисъ Ерби
ли книгата:
лгора". Лоп-
о говорятъ:
българско".

9. На 2 юлий 1898 г. посетили сж Прилѣпъ рускитѣ учени Успенски и Милюковъ съ мисия, на Руския Археологически Институтъ въ Цариградъ да проучатъ старинитѣ въ града и манастиритѣ.

Ще наведемъ и следнитѣ чужди свидетелства за Прилепскитѣ българи.¹⁾

1. Презъ VII. в., когато въ Мизия се настанили българитѣ на Аспаруха, една значителна българска орда, подъ водителството на Куберта дошла отъ Панония, се засилила въ сърдцето на Македония, въ битолското поле въ Керемийския лагеръ. Тя държала въ подчинено положение околнитѣ славянски племена и спомогнала за полесното разпространение и закрепване на името „българинъ“ въ Македония. За това узнаваме отъ добавкитѣ къмъ житието на св. Димитри Солунски. Лагерътъ Керамия се намиралъ между Битоля и Прилѣпъ (при днешното с. Чепигово), на римския пжтъ отъ Хераклия (Битоля) за Стоби (днешното Грацко).

2. Първото българско царство било подчинено подъ Византия въ 1018 г. Презъ тази година падна убитъ при Драчъ българскиятъ царъ Владиславъ. Императоръ Васили Българоубиецъ потвърди съ грамоти църковнитѣ правдини на българската Охридска архиепископия, като я нарича „българска“ архиепископията и „български“ сж наречени македонскитѣ стекати и манастири*). Архиепископъ Йоанъ Охридски, който билъ отъ Дебърско (1019—1037 г.) и комуто Васили вржчилъ хрисовулитѣ за правдинитѣ на българската черква, е нареченъ *Патриархъ Боугарсцъ и земи* отъ одного отъ негови ученици, пресвитеръ Йоанъ А. Поповъ, Описание рукописей А. П. Хлудова Москва 1872; М. Дриновъ, в Пет. XXXI).

3. Съвременикътъ и историкътъ на първия Кръстоносенъ походъ монахъ Робертъ Римски нарича западнитѣ земи на византийското царство, българска областъ, съ градове Костуръ, Битоля, Прилѣпъ и др. (Historia Hierosolymitana, lip. II, cap. II).

4) Охридскиятъ архиепископъ Теофилактъ, грѣкъ по родъ, се оплаква въ много отъ своитѣ писма, прашани до различни лица, отъ своето паство, което нарича „българско“ (Theophylacti epistola XXI, Eb Meurio).

5. Презъ края на XII в. и първата четвъртъ на XIII в. Охридски архиепископъ билъ грѣкътъ Димитри Хоматианъ, който въ приложното житие на св. Климента Охридски, говори за българитѣ, които населявали Македония и влизали въ охридската архиепископия. И въ единъ стихотворенъ надписъ на Христосовата старинска икона въ Охридската черква св. Кли-

¹⁾ Професоръ Йорданъ Ивановъ — Българитѣ въ Македония.

²⁾ Тамъ се говори, че градъ Прилѣпъ се намира въ Пелегонийската епархия.

ментъ, той се именува „пастиръ на българитѣ“, Сжщиятъ свидетелствува още, че езикътъ, що се употрѣбява въ неговата областъ, билъ български. Това се вижда отъ единъ неговъ отговоръ до сръбския кралъ Стефанъ Радослава (1228 — 1234) (ср. Гласникъ XXXIII; 4.)

6. Въ хрониката на византийския историкъ Георги Акрополитъ сж оставени ценни свидетелства за етнографския ликъ на македонскитѣ области презъ срѣдата на XIII. в. „Презъ 1255 год.,“ той говори, българ. царъ. Михаилъ Асенъ, воювалъ, за да си възвърне завладениѣ отъ гърцитѣ български земи. Гърцитѣ особено се бояли за македонскитѣ предѣли, защото повечето отъ западнитѣ области сж населени съ българи. Отъ Воденъ императоръ Теодоръ II Ласкаръ се устремилъ срещу Прилѣпъ и др.“ (Сl. Acropolita, p. 125).

7. Презъ края на XIII в. и началото на XIV в. северна Македония се владѣеше отъ сърбитѣ, а южна отъ гърцитѣ. Византийския императоръ Андроникъ Палеологъ (1283-1328г.) подарилъ на Охридската архиепископия плащаница съ надписъ, запазена и до сега въ Охридъ: „Пастирю на българитѣ, спомни си, при жертвоприношенията, за владетеля Андроника Палеолога“.

8. Сръбския кралъ и по-сетне царъ Стефанъ Душанъ владѣеше, освенъ Сърбия и цѣла Македония, за това често пжти той лично се титулува, като владетель на само на сърбитѣ, но и на ония народи, които влизаха въ неговата държава. Ето нѣколко примери отъ паметниците:

Въ едно писмо до веницианския дожъ Андрея Дандуло, писано отъ Съръ въ 1345 г., Стефанъ Душанъ се издава за господаръ и на българитѣ, чиито земи въ Македонии той действително владѣеше: „По божията милость Стефанъ кралъ на Сърбия . . . и обитателъ на не малка часть отъ българската земя . . .“ Monumenta slavica, meridionacium II. Zagrabie 1870, p. 278).

Въ увода къмъ своя законникъ Ст. Душанъ заявява, че владѣе и „Странамъ Българскимъ“ . . . (Ст. Новаковичъ, законникъ Ст. Душана стара сръбског. у Београду 1898, стр. 3.).

Въ една грамота, издадена въ Мелникъ презъ 1350 год. той се титулува като владетель Българомъ . . . (Ст. Новаковичъ, законски споменици, Београд 1912 г., стр. 708). и пр.¹⁾

¹⁾ Отъ хрисовулитѣ на царъ Душанъ и даренията на лицата, както и названията на мѣстноститѣ, може да се сжди за етнографския характеръ на населението въ Прилѣпъ, когато сърбитѣ сж завладѣли града (1334 г.). Самия Ст. Новаковичъ твърди, че преди сръб. владичество въ тоя край сж населявали гърци и после славяни (чети българи). Ето имената на хрисовула: тасъ Бѣлебѣския, Сидрофанова, Коупеница Аргиропоулова, Ноефилова, село Бѣла Черква, Трновци, Глобочани, Ереновни, Матгаритѣ, Коучковяни. . . . Отъ Панарета, Стасъ Чемерова, Маминова, Коупеница отъ Киръ Димитрия Давидова, Бѣла Водица, Дворище, Гребенарово, Дворище, Ковачево, Водица Роунозарева и др.

9. Средата на XIV в. Византия бѣ ознаменувана съ редъ религиозни движения и разпри. Едно отъ първостепенитѣ лица въ ония духовни борби бѣ Григори А. Киндинъ, виденъ полемистъ и писателъ, ржкоположенъ за солунски архиепископъ. Въ единъ гръцки ржкописъ отъ XV в., № 1238 на Bibliothèque Nationale de Paris, дето сж събрани главно статии на Палама, противникъ на нашия А. Киндинъ, последния е посоченъ за родомъ отъ Прилѣпъ, а по произхождение мизиецъ т. е. българинъ. (Срв. O. Tafrali, Thesalonique au XIV Siecl. Paris 1913, p. 191).

10. Следъ смъртѣта на Душина сръбската държава се разпаднала на отдѣлни, независими области. Вълкашинъ взелъ западна Македония, съ столица Прилѣпъ и поради това, че той държалъ земи съ българско население, въ нѣкои паметници се нарича български господарь.

Самъ сръбскиятъ писателъ Михаилъ отъ Островица, въ своята хроника, писана между 1496—1501 год. казва за Уроша (синъ Душановъ): „Овај је дао био двама брачама (Вукашину и Угљешу) да управљају са бугарском царством“ (Гласникъ XVIII, 75). На друго мѣсто, въ сжщата хроника, се говори за Германската битка (1371 г.) „Кад је био само још четири миле далеко отъ Дренопола, онда она два брата, кајису заузеле бугарски земљу, против свог господара устала“ (гласникъ, 76). И албанецътъ Иванъ Музаки свиделствува въ своитѣ мемоари отъ 1510 год., че Вълкашинъ е владѣлъ българска земя. (Giov. Musachi, Historia della casa Musachia. Срв. Hopf, Chronique gréco — romaines. Paris 1873, p. 281). И Паиси въ своята история (1762 г.) казва, че Вълкашинъ билъ кралъ български и сръбски (стр. 50).

11. Следъ смъртѣта на Вълкашинъ въ 1371 г. Крали Марко станалъ кралъ на западна Македония, съ столица Прилѣпъ. Марко по народността на населението, което влизало въ неговата държава, се титулува въ паметниците като български князь, като владетелъ на българска земя. Византийскиятъ писателъ отъ XV в., Францисъ въ своята хроника за Марка казва, че ... „управляваше една часть отъ България“. (Phrentzes chron., p. 54). Сжщо и сръбскиятъ писателъ Михаилъ отъ Островица, говори за „Марка бугарског князе“ (Гласникъ XVIII, 80). И Ив. Музаки казва, че Марко владѣе българска земя (пакъ тамъ p. 273).

Тив сръбски, албански и гръцки вести за българщината на Кралимарковата земя по-нататкъ се повторятъ и у писатели хронисти отъ по-далечни земи, като: еврейски историкъ Иосифъ Бенъ Йошуа отъ XV в., Филипа Лонидера отъ XVI в., хърватската хроника на Ив. Томашичъ отъ XV в. и др.

Любопитно е, че Крали-Марко минава за български господарь и въ народната поезия на сърби и българи, както

и въ сръбскитѣ худож. пѣсни, нагласявани по народнитѣ. Далматинскитѣ поетъ Андрей Качичъ Миошичъ (1696—1760) въ своята сбирка: „Разговоръ угодни народа словинскаго“ изрежда балканскитѣ славни юнаци.

Босна слави Релю Бошньнииа,
Сеньбијели Иву Сеньанина
Унгарија Сибинянин Јанка
Бугарија Кралевича Марка,
Ерцеговци Милош Кобилича и пр.

Въ сръбскитѣ народни пѣсни срещаеме стихове като следнитѣ:

Ето тебе Кралевичу Марко
От лијепе земље Бугарије
или

Сваке земља хвали господара,
Бугарија Кралевича Марка и пр.

Сжщо е и въ българ. народни пѣсни: тамъ Марко дори е отъ българска народностъ. Това твърдение се среща и въ сръбски печатни трудове. Въ историята на Загребската Катедрала писана отъ Крчелича презъ XVIII в. Марко е посоченъ като българинъ. И сръбскитѣ историкъ отъ с. в., владиката Вас. Петровичъ, въ своята история о Черной Горы. 1754 год., изкарва Марко, че билъ българинъ. (Срж. Ил. Раварац. О Кнезу Лазару. Нови Сад. 1888 стр. 420, 422).

12. Известниятъ турски географъ и историкъ Хаджи Калфа е писалъ своитѣ трудове презъ втората четвъртъ на XVII в. и умрѣлъ въ 1655 г. Отъ георафическото му съчинение „Румелия и Босна“, познато въ науката само по немския преводъ на Хамера, Виена 1812 г., намираме за Македония следнитѣ бележки: „Битоля е между Леринъ, Прилѣпъ, Преспа, и Охридъ. Жителитѣ ѝ сж българи. Сжщото говори за Охридъ, Хрупища, Биглица и пр.

13. Българския епископъ Петъръ Богданъ Бакшичъ отъ католиш. пропаганда, презъ 1640 г. опредѣля границитѣ на българската земя и езикъ като включва и по-големата частъ отъ Македония и пр. (E Fermentzin, Acta Bulgara ecclesiastica av A. 1565 usquad 1799. Zagrabie 1887, г. 69).

14. Единъ ръкописъ (Поменикъ на Зографския манастиръ въ в. Гора), писанъ презъ XVII в., съ допълнение отъ XVIII в., съдържа имена на дарители на Зографския манастиръ. Между другитѣ градово, села и манастири като българска земя се споменватъ и много такива отъ Македония: градъ Прилѣпъ, манастиръ Трескавецъ, манастиръ Срѣзей.

15. Въ Фрушкогорския манастиръ Фенекъ презъ 1753 г. живѣлъ като ратай съ жена си българинътъ Стоянъ Вучковъ отъ прилепско село Смолани, одето се изселилъ презъ време на турско-австрийската война, (Руварацъ, Описъ и пр. 22).

народнитѣ.
1696—1760)
ювинскаго“

ихове като

Марко дори
реща и въ
бската Ка-
ко е посо-
с. в., вла-
ной Горы.
рз. Ил. Ра-
422).

къ Хаджи
етвъртъ на
му съчине-
о по нем-
е за Маке-
ринъ, При-
и. Сжщото

ишичъ отъ
аницитѣ на
вмата часть
ecclesiastica

ския мана-
иопълнение
афския мо-
и като бъл-
Македония:
ь Срѣзей.
зъ 1753 г..
нъ Вучковъ
презъ вре-
и пр. 22).

16. Презъ 1770 г. и по-сетне въ 1802 г. (като второ издание) е печатанъ четириезиченъ речникъ-разговорникъ на четиритѣ християнски езици (грѣцки, български, влашки и албански), употребявани въ битолската епархия. Авторътъ на тоя речникъ е билъ куцовлахътъ попъ Данилъ отъ Москополе (Корчанско). Средства за отпечатването ѝ далъ битолския грѣц. владика Нектария. Отъ тая книга се разбира, че славянското население въ битолската епархия (Битоля Прилѣпъ и др.) е *българско*. Въ разговорника български езикъ е предаденъ на битолско наречие. Ето за показъ какъ почва началото на разговорника;

Гѣспотъ стѣри небото, земята, сѣнцето, месечината, звѣздите. И сѣтне поела морето, езерата, реките и изватха рибите, агулите. Пакъ речѣ и излегоа горе на зѣмята сфите дърва и пр.

17. Отъ прилепското с. Дабница е билъ родомъ Доситей Новакоиичъ (1784—1854 г.). Той приелъ монашество въ Зографския български манастиръ и се връща въ отечеството си, но преследванъ отъ турцитѣ, избѣгалъ въ Сърбия. Презъ 1833 год. Доситей е избранъ за тимошки владика, съ седалище гр. Зайчаръ—Неготинъ, кждето и се поминалъ. Той билъ известенъ като българинъ, за което свидетелствува и дяконътъ му Стефанъ Ковачевичъ, родомъ отъ Призренъ въ едно саморжчно писмо отъ 1851 год., пазено подъ №402 въ ржкописното отдѣление на софийската Народна библиотека. Въ писмото е казано: „я 1831 г. будемъ отъ нашега болгарина Зографского во Атонѣ манастиря, господина Епископа Доситея во диакона рукоположенъ и при нѣму у Зайчару... служилъ“.

18. Въ единъ ржкописъ, писанъ между 1812 — 1830 г., като преправка на Паисиевата българска история, находящъ се по настоящемъ въ ржкописната сбирка на Етнографически музей въ София, № 583, листъ 61 помѣстенъ списъкъ на българскитѣ области и градове. Въ „часть третья Македония се избройватъ много градове населени съ българи. Часть четвертая: колко има български у Дардония: Охридъ: старая столица болгаромъ: Битоля: Прилѣпъ и т. н. (липсва строга етнографска граница).

19. Павелъ Йосифъ Шафарикъ, първиятъ славянски етнографъ и славистъ, събралъ отъ устата на цинцарина търговецъ Никола отъ с. Магарево (Битолско) сведения за македонскитѣ славяни (1827 — 1828 — между латинскитѣ му бележки): „Въ манастиръ (Битоля), Тиквешъ, Прилѣпъ, Мегленъ, Воденъ и пр. живѣятъ *чисти българи*: сжщо и турцитѣ говорятъ български и т. н. (Ив. Д. Шишмановъ, личнитѣ сношения на Шафарикъ съ българитѣ, Бъл. прегледъ, г. II, кн. XII, стр. 78). Шафарикъ издаде презъ 1882 г. Slowansky

narodopis съ карта, където е посочена границата на българското и сръбското племена.

20. Въ игуменската стая на прилепския манастир (Трескаведъ) е окачено въ стъкло и рамки словото за „уплънение Богородично“ (храмовия празникъ). На края на словото е поставена дата: 1833 Ап (Рилна, Болгарски манастир Трескавецъ. За българщината на прилепското население говори и единъ надписъ въ сжщия манастиръ. Над вратата на терзийската стая, правена съ разходитъ отъ енафа отъ Прилѣпъ презъ 1867 г. стои мряморенъ надписъ: дето между друго се чете: *Иждивениемъ Болгарскиотъ теѣзѣйски еснафъ*. (А. П. Стоиловъ, Мед. XVI—XVII).

21. Презъ 1856—57 год. излѣзе въ Атина двутомна историко-географ. книга на П. Арвантинасъ за Елиръ и съседнитъ земи. Като изрежда македонскитъ градове, авторъ споменава и за народността на населението имъ. Ето нѣкс примери: *Прилѣпъ*, или още нареченъ Перлепе, е градъ в Македония, често пжти се споменава въ византийската история. Сега неговото население се състои отъ 1200 домакинства, мохамедански и християнски; последнитъ сж отъ *български родъ* и една частъ влашки.

22. На 1861 год. Братя Миладинови напечатаха сборникъ отъ *Български народни пѣсни*. Пѣснитъ сж били събран главно отъ прилепско, битолско, кукушко, струмско и п. Тоя сборникъ е билъ издаденъ съ средствата и покривителството на сърбохърватския архиепископъ Йосифъ Шрѣсмайеръ.

23. Въ една дописка отъ Битоля, печата в. Македония отъ 1867 г. № 14, се разправя следното за българското национално чувство въ Прилѣпъ и Битоля. „Прилѣпъ е днескъ центъръ по нашенски-ве страни за добре уреденото си училище. Прилепчани биле марливи къмъ учението, а въ 5—години расстояние не само що чудесно споредъ времето уредиха мъжкото училище, но постановиха и едно девическо за кое напролетъ ке му праватъ и особно здание . . . освенъ това, прилепчани сетъ самата причина що ние (битолчани) си отворихме колко годъ очитъ, се опознахме оти сме Бугари и т. н.“.

24. Въ броеве 42 и 43 на цариградския в-къ Македония отъ 1867 год. сж помѣстени пжтни бележки на двама писници, що пропжтували нѣкои крайща, като: Паланка, Велесъ, Битоля, Щипъ, Прилѣпъ и др. За Прилѣпъ пишати: „ . . . Тука живѣятъ 4 народности Българи, Турци, Егюпци, Цинцари; Гърци нѣма ни единъ, Българи около 1200 къщи, църкви 1, училища 2, едно мъжко и едно девическо; мъжкото има две отделения за български и гръцки; въ българското отделение има около 250 ученика, а въ гръцкото самъ

40, въ девическото Българско училище се събиратъ до 150 момичета,

25. Вестъта за подписването на Санъ-Стефанския миръ, накарала да се вземе инициатива и се поднесе благодарственъ адресъ отъ страна на българския народъ на 4 априлъ 1878 год. до царя Освободителя Александра II. Адресътъ е подписанъ и отъ много македонски краища, между които личатъ градоветъ: Скопие, Битоля, Прилѣпъ съ окръжията имъ, Охридъ, Кратово, Велесъ, Шипъ и много други.

Това сж само частъ отъ многото свидетелства на чужди учени и пжтешественици за произхода на прилепскитъ славяни.

V.

Старини.

Днешниятъ Прилѣпъ, бидейки основанъ отъ по-ново време, следъ завоеванието отъ турцитъ, нѣма особени старини. Но стариятъ градъ, днешното село Варошъ, както и околията изобилватъ съ старини. Срещатъ се старини отъ тракийската, гръцката и римско—византйската епоха, както и отъ славянския животъ въ тоя край,

Въ днешния Прилѣпъ споминатъ се следнитъ старини:

1. Приказва се , че намѣстото на днешната „Байракъ — джамия“ въ старо време е била ливадата на Крали-Марко.

2. „Курушумли ханъ“ се намира въ централната частъ на града и се вѣрва да е старовремски градежъ; но личи, че е граденъ отъ турско време.

3 Въ турскитъ гробища, при „гьокъ-дере“, край шосето, що навлиза въ града, се сочи на „владиковъ гробъ“, наредъ съ другитъ турски гробове. На гроба личатъ четири хубави мраморни стълба, на височина 1 метъръ, които държатъ горната плоча. За стълбоветъ се приказва, че сж били пренесени отъ нѣкоя черква отъ с. Варошъ. Преданието за самия владика, който лежи въ тоя гробъ, говори следното: Мара, сестра на царъ Шишмана, следъ като станала жена на Султанъ Мурада, нежелайки да се потурчи, напуснала султанскитъ дворци въ Цариградъ и дошла въ Прилѣпъ, за да се покалугери въ Трескавечкия манастиръ. Владиката отказалъ да я приематъ въ манастира. Мара заповѣдала да изколятъ всички манастирски калугери и манастира запустѣлъ. Владиката билъ простенъ, но никой го не искалъ. Гърцитъ (Патриаршията) не го искала и турцитъ още по-малко, поради което решилъ да приеме мохамеданската вѣра, макаръ и привидно. Увѣрени турцитъ, че владиката лицемерѣлъ съ мохамеданството, убили го и го закопали въ свои-

тѣ гробища, а за да се знае, че билъ владика, поставили на гроба 4 стълба отъ св. престолъ, отъ стари черкви въ Варошъ. За сжиятъ владика се пѣе и следната пѣсенъ изъ нашитѣ краища:

Дали се чуло видело,
Владика Турчинъ да биди?
Сите рисяни во църква одатъ,
Владика оди на берберъ,
Да си обричи брадата.
Кога си брада бричеше,
Лосени свейки гореше.
Сите рисяни отъ църква излегуватъ,
Владика оди в' джамия.
Сите се турци кланяатъ,
Владика просто стоеше,
Бели си раце Кжршеше,
Жални си солзи ронеше.
Ололе. Боже, до Бого,
Що е ова чудо за мене.

(Записаль М. Цепенковъ — М. сб. кн. XV)

4. Сега въ града има черква „св. Благовещение“, издигната въ 1838 г. Забележителенъ е нейния иконостасъ, цѣль изработенъ отъ орѣхово дърво. Рѣзбарската часть е работена 3 години отъ майсторъ Димитрия, миякъ и свършена въ 1858 година. Влашката черква (така се нарича патриаршеската) е издигната въ 1876 — 77 г. Тя е съ 5 кубета. Въ 1890 г. откритъ е параклисъ Св. Кирилъ и Методи въ варашкомахало, въ когото нѣма нищо антично. Турцитѣ иматъ 14 джамии и 2 текета.

5. Въ архивата на прилепската черк. общини се съхраняваше старо евангелие съ следнитѣ думи ржкописни: „Сѣтыхъ Силіихъ Воскресныхъ и страстей Гдѣ нашего Исѣ Хрста дѣхъвника къръ Еписѣпона прѣписа въ 1823), априли во градѣ Прилепѣ Македонстѣмъ Христѣ хаджи Константиновичъ оучитель Прилепскій“.

6. Въ списъка на Софийската Народната библиотека, №82 е забележана следната книга: „Евангелие ржкописно на пергаментъ много оцапано, не пълно, на много мѣста пергаментнитѣ листа сж замѣстени съ бѣли, дебела хартия. Това евангелие, като се види отъ надписа на втората страница отъ първия листъ е писано въ 6899 г. или 1391 г. отъ нѣкой многогрѣшнаго и смиреннаго монаха Симиона отъ Рилския манастиръ“. Книгата се пазила преди това въ прилепското читалище, но за по-сигорно я предалъ на Народната библиотека г. Никола Кондовъ.

или
кви
енъ

7. На третѣ черковни порти стоятъ мраморни плочи съ надписъ: „Храмъ св. Благовѣщеніе съграденъ отъ православнитѣ българи въ 1838“ г.

8. Въ дъното на олтара на черквата „св. Благовѣщеніе“ с построенъ политронъ отъ мраморни плочи, една отъ които е надгробна съ надписъ: .

1814

Σεπτεμβριου
14: ευθυδε
και ουδουδου
του θεου Αθαν
ασιου: ευρητη
ολι:

aŭiđ (1814)

септе
мкрїѣ
їд: зде ле
житъ: раб
тъ: вѣжи
атанасъ
їгрїѣв
сїїѣ

иди-
ѣль
ѣбо-
въ
ата)
0 г.
ѣма-
жа-

9. У семейството Тасе Хр. Думбаловъ, наследникъ на фамилията Даскаловци, се съхранява ржкописенъ псалтирь, преписанъ отъ прилепския български учител хаджи Ристе. На тоя псалтирь има тия приписки:

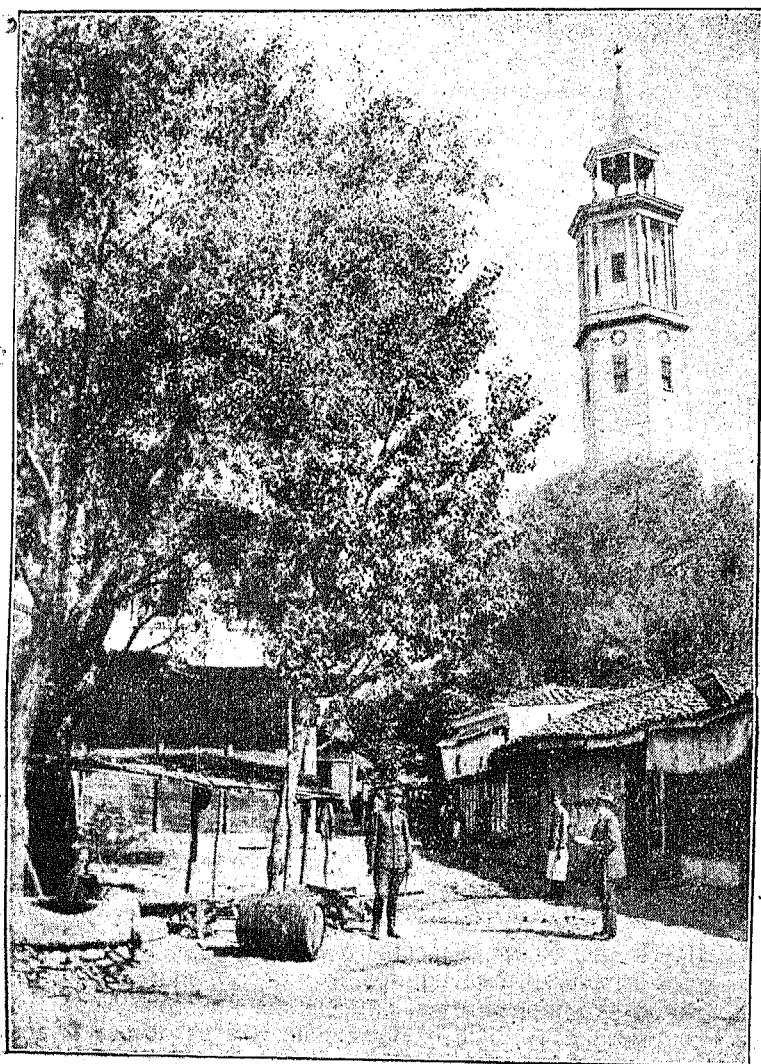
„Сїѣ книга писѣ хѣте мойсѣвъ сїнъ во лѣто ѿ рождество хѣова ѣфпз (1787) месеца авгѣста“; на ржкописенъ акатисъ: „сїѣ книга хѣѣи Костадїнова ѣа зѣл ѿ пѣпѣ мойсѣ икономовъ“; на сжщия преписъ: „Христѣ хѣѣи Константїновичъ, оучїтелъ Прилѣпскїй (ѣѣкг—1823) и др.

(А. П. Стоиловъ—7, 8, 9—Отечество, кн. 19, 17 стр. 3—4).

съх-
ни:
Иїѣ
23),
ѣон-

10. Прилепскиятъ часовникъ е една солидна и монументална сграда. Той се намира въ средъ чаршията, високъ е 55 метра и е творение на прилепския майсторъ Пере Лауца. Издигнатъ е въ 1858 г. Часовника има за основа 6 жгълна призма, която се издига на височини до 40 метра и върха ѣ свършва съ конусъ купелъ високъ 10 метра, подпренъ на 6 стълба, високи по 5 метра. На конуса виси камбана (часовникъ), която удря по 2 пѣти въ часъ и се чува още отъ плетварскитѣ височини (10 к. м.) Доле, въ основата на всѣка стена отъ призмата, тече чешма. Тоя паметникъ ясно сведѣчи за творческия умъ на майсторъ Пере, който не е видѣлъ нито школа, нито архитектура, нито моделъ. Вторъ подобенъ часовникъ нѣма на Балкански полуостровъ.

ѣ82
пер-
иен-
ѣова
ица
нѣ-
ѣил-
лѣп-
ѣата

Прилепския часовникъ.

* *

Прилепската околностъ брой много повече старини, нѣкои отъ които датиратъ отъ римската и византийската епохи.

1. Северозападно отъ Прилѣпъ, тъкмо подъ Марковитѣ кули, се намира една малка пещера, образувана отъ гра-

мадни блокове. Върху скалата на дясно от входа и изгладена полукръгла плоскост, висока 0.32 м., широка 0.39 м., върху която е издълбан един достатъчно заличен релеф на персийския бог *Митра Тавроктоп* (бикоубиец), обикновен тип; Митра въ типичното си облекло и съ фридийска шапка, е повалил бика и забива ножа въ шията му; към раната подскача куче и се вие змия. Подъ релефа, пакъ, върху загладена плоскост, се виждатъ следи отъ гръцки надписъ. Тоя паметникъ, както изглежда, до сега останалъ неизвестенъ. Той представя особенъ интересъ, защото досега Митровъ паметникъ въ Македония не бѣше известенъ. Навърно пещерката, въ която се намира паметника, е служила като Митрово светилище. (проф. Гавр. Кацаревъ Archiv für Religionswissenschaft m. XX стр. 236).

2. Макарь съ положителностъ да не се знае, но съ огледъ на стариннитѣ остатъци, изглежда, че прилепската околия и въ римско-византийската епоха е имала свой центъръ. Споредъ разнитѣ версии, които държатъ известно мѣсто въ историографията на Балкански полуостровъ въ прилепската околностъ имало три различни центрове, или три различни града: Stymbar, Keramie и Euristum. Нѣкои историографи мислятъ, че Stymbare е билъ на мѣстото на днешния Прилѣпъ, или наблизо до него, Euristum билъ около днешното село Трояци, а споредъ думитѣ на проф. Томашекъ. Keramie е билъ въ прилепското поле.¹⁾

3. Че Прилѣпъ е билъ на мѣстото на днешното село Варошъ личи отъ запазенитѣ старини изъ среднитѣ вѣкове, по писменитѣ споменици и по народнитѣ предания и пѣсни, запазени отъ тоя край. Това твърдятъ и пжтешественицитѣ: Браунъ (Braun), английски пжтешественикъ отъ XVII в.; В. Григоровичъ, Ами Бюе, Ханъ, Бартъ, Хаджи Калфа (турски географъ отъ XVII ст.) и много други. Стариннитѣ остатъци въ с. Варошъ сж: множеството запуснѣли църкви — 77. А днесъ личатъ: манастира св. Арахангелъ Михаилъ, черквата св. Димитрия, св. Георгия. св. Богородица, (пречиста) св. Петка, св. Никола, св. Лука, св. Атанасъ, св. 12 апостоли и развалинитѣ (основитѣ) на много други черкви. Изъ варошко поле на много мѣста по нивитѣ срещатъ се останки отъ стари сгради (тухли, керемиди и др.).

Маркови кули.

4) Близко до сегашния Прилѣпъ се намира с. Варошъ, названието на което говори за намиращия се нѣкога тукъ укрепенъ градъ. Надъ самия Варошъ се издига скала съ ос-

¹⁾ Tqfdl „De Thesalonica...“ 98
Raekt „Dositima...“ II 2-4
Cirisebachs „Reise durch...“ II 120

татъци отъ крепостъ, несъмнено сжщата, за която не веднъжъ се спомина въ византийскитѣ лѣтописи. Тази крепостъ дълго служила за отпорна точка въ междуособицитѣ на императоритѣ; тукъ се укрепвали и славянскитѣ владетели, като начнемъ отъ царь Самуила и свършимъ съ Крали-Марко. Остатъцитѣ отъ тия укрепления и до днесъ се наричатъ Маркови кули.

Маркови кули.

Тѣ сж свързани споредъ преданието съ името на Крали-Марко, а по всичко личи, че тѣ сж остатъци отъ гръцко-римската епоха — феодализма. Тѣзи „кули“ одръжали сж вниманието на всички пътешественици и всички почти различни мнения иматъ за тѣх-ния произходъ. Народа въ своето вѣрване сочи на „чардаци“ Маркови, „разбой“ (станъ) на марковица, „амбаръ“ (хамбаръ за жито), „щерна“ (басейнъ за вода) и пр. Презъ Балканската война сръбскитѣ невежи маси, както и ученитѣ шовинисти на групи тичаха да се поклонятъ на Марковитѣ кули и вдигаха отъ тамъ камъни, тухли за „успоменъ“.

Скалата — Маркови кули, е часть отъ веригата голи скалисти планински разклонения на Бабуна, които свършватъ надъ с. Варошъ. Тази скала има видъ на конусообразна възвишеностъ, висока до 500 м., съ периметъръ до 5—6 километра. Конусовиднитѣ върхове на скалата сж два, разделени съ една котловина, стигаща подъ тѣхъ на 100—150 метра. Единиятъ — источниятъ връхъ е по-високъ и тукъ споредъ преданието е билъ марковия чардакъ и разбоя (стана) на марковица. Зжбеститѣ върхове на Маркови кули личатъ отъ 3—4 часа раздалечъ. Турскиятъ историкъ — Евлия Че-

леби, който е пътувал по Европейска Турция, през 1670 г. е посетил гр. Прилѣпъ. Той казва: че „крепостъта“, Маркови кули, е далечъ отъ града, колкото върлежъ на единъ топъ, върху единъ голъ и каменистъ върхъ; има 6-жгълна форма, направена отъ камъкъ и отъ едната страна нѣма видъ. Това е мѣчно достъпна, силна и висока крепостъ. До сега вътре има три крепостни кѣщи и само единъ крепостенъ надзирателъ, другъ никой не живѣе. Хамбаритѣ още отъ време на завоеванието сѣ пълни съ просо и пр.“

Изкачвайки се нагоре, къмъ Маркови кули с. з. отъ днешния Прилѣпъ, срещаме наполовинъ пътя голѣма тухлена постройка съ квадратна форма, наричана отъ мѣстното население „баня“. По-нагоре, по сѣщото направление стигаме до „стерната“ („Цистерна“), неправилно считана за такава, понеже това е кула, която прикрива главния входъ въ крепостъта. Отъ вътре въ тая кула почва, отъ западъ къмъ изтокъ, пътя на крепостъта. На западъ и на изтокъ отъ кулата се редятъ стени, укрепени по на нѣколко разстояния въ малки размери. Ако излѣзнемъ отъ вратата на кулата по направление с.—с.—з., ще стигнемъ въ вътрешната площъ на крепостъта, която свършва на северъ, на раздалечъ 220 крачки. На среща се намира противоположна стена на крепостъта, сѣщо съ остатѣци отъ кули на малки разстояния една отъ друга. Така описаната площъ, заема средната котловина на скалата. На изтокъ и на западъ отъ тази котловина, мѣстността грубо почва съ два жбести върха. Западниятъ върхъ е укрепенъ съ стени, кждето се запазили две кули. На изтокъ отъ площадката се срещатъ цѣла редица укрепления, разположени по разни терасовидни скали, стигащи чакъ до най-горната точка на височината. Входа въ тѣзи укрепления се намира въ самата северна стена, който представлява единъ низкъ коридоръ три крачки широкъ. Като почнемъ отъ този коридоръ, стигаме на друга площадка, отъ която се среща цѣло здание по източна посока, дълго 15 крачки. Това здание се дѣлило на 3 етажa. Въ туи здание били намѣрени медни византийски монети до 160 оки (отъ XI—XV в.) Възможно тукъ да се съхранявала нѣкога правителствената хазна. Източно отъ тази постройка се намира малка площъ, 50 крачки дълга, обиколена отъ северна и източна страна съ стени. Въ с. и. се намира изкуствено издѣланъ въ скалата трапъ, приличенъ на лодка.

Въ околността на Прилѣпъ има 5 манастири: Трескавецъ (св. Богородица), Варошки (св. Архангелъ), манастиръ Зързе (Преображение), манастиръ Слѣпче (св. Никола) и Прилепецъ (св. Никола лѣтни). За първитѣ два ще говоримъ по-обстойно на друго мѣсто.

5). Зързевскиятъ манастиръ носи името отъ с. Зързе, което се намира 5 ч. по северо-западна посока отъ града. Ма-

настира се бѣлее въ мѣстността „Крастата“—половинъ часъ надъ селото. Надъ вратата въ притвора личи следния надписъ: † Изволениемъ господа.. рава вожиного монаха Германъ минисъ-шиже Господствомъ сіе земліе благоверни кралъ Вълкашинъ и синъ его Кралъ Марко въ дни же нхъ овдържахъ сие лѣсто очетко свое... Другъ надписъ гласи: † Изволениемъ оца и поспешеніемъ сина и сѣго доуха списа се сні вожкствинни храмъ въ лето 739г (1593). Настоятель еромонахъ игѣменъ Далмаскинъ, ктиторъ попъ Димитръ отъ село Браваре (Барбаросъ) и попадіа Калина и синъ мѣ Георгиа негрека сн. . .

На дѣсната страна отъ главната врата въ притвора има тоя надписъ:

† да се знаеть кога се писать при пратъ.
настоя попу Негре отъ село Зізрзе, Іовилъ
Митрановъ и Пейа и Митре и Костадин и . . .

Надъ вратата въ притвора има и следния надписъ, който сочи датата на живописа въ самия притворъ. † Изволениемъ оца и сина и сѣго доуха и писаше се сѣа сѣтъ окразъ въ лѣсто 736г (1636). Настоятель еромонахъ игѣменъ Петроніе и Кирил монахъ и Симіонъ, и монахъ Германъ и ви ктиторъ Неделко Петровецъ до Дев(ница).

Въ черковния дворъ има чешма, на която личи следния надписъ: „† 1842 (мартъ). У село Зръзе за манастиръ св. Спаса. Настоятель билъ егоменъ попу Христе попу Трайковъ а епитропъ билъ Стевко Стергевъ и Стойко Фурнаджия и маисторъ Насто отъ Цареикъ и маисторъ Моисо и Христе Томчо отъ село Плетваръ; Майсторъ Христе (отъ) Стамбулци отъ село Долнени за споменъ на село брати аминъ.“ По предание се приказва, че въ тоя манастиръ билъ коронясанъ Кралъ Вълкашинъ.

Въ манастирската околностъ има развалини отъ стари градежи и се наричатъ „манастирско калище“ и споредъ преданието това калище имало съобщение съ манастира, за защита и възбрана. Предполага се, че „калището“ е по-старо отъ манастира и че тукъ сж стояли Кралъ Вълкашинъ и Крали-Марко. Крепосъта (калището) е стояло до преди 150 години, която била разрушена отъ Султана, за дето служила за прибежище на прочутия албански бунтовникъ Матилия Арнаутина, който безпокоелъ държавата.

Кога е билъ издигнатъ манастира и отъ кого не сезнае. Сждейки по неговата архитетура, трѣбва да е основанъ още въ първитѣ времена, когато християнството почнало да се шири въ тоя край.¹⁾

1) Д-ро Јванъ Хажі-Василѣвинъ—Прилеп и негова околина 1902

Въ свързка съ Зързевския манастиръ стоятъ, и старитѣ черкви въ с. Зързе. Тѣ сж били манастирски черкви, или манастирски „скитове“ Въ селото има стара черква „Преображение“. Живописътъ е добре запазена. Основанието си води изъ славянския животъ въ тоя край, въ времето на *българитѣ* (или сърбитѣ?)¹⁾ Въ селото има още развалини отъ стари черкви: св. Атанасъ, св. Филипъ, св. Франгелъ и др., около които личатъ развалини отъ стари сг. ади. Цѣлото поле подъ Зързе се нарича „Търговище“ и по предание с. Зързе е било въ старо време най-голѣмъ градъ въ тоя край, кждето ставзла голѣма търговия и че градъ Прилѣпъ посещавалъ пазара. Приказва се още, че въ околността се обработвалъ „брошъ“ (растение за добиване боя), за покупката, на който сж идвали търговци отъ далечни мѣста. Въ мѣстността „Търговище“ и днесъ се срещатъ на всѣка крачка остатъци отъ стари основи на подземия, купове, стълбове, разнovidни сждове и пр.

6. Селото Крапа, 2 часа далечъ отъ Зързе по посока къмъ Поречето, се спомина въ хрисовула на *Царь Иванъ Асенъ* . . , година, който го дарява на манастиря св. Георги (на Вирпино бърдо) въ Скопие. „ . . . И въ прилепской окласти село Крапа Еласы, и въ немъ метохъ святъ дарованое Романомъ царемъ съ нивнемъ, съ млины, съ заѣлки, съ лѣтовници, съ зимовици, съ планинами и съ всѣми прлвинами и прѣжде законнами ихъ. И синоръ мой отъ оуича на Градницѣ горне, на драг-ново црквиж на чръкено Градницѣ, на крест по хридоу, на Мошпатецъ и къс хридъ до сждна над Тиховицъ на Дѣдино весе, на гелѣми капы на Еласкы кладезъ междо оба еленѣ, на Прѣслепъ по хридоу гори еленѣ. . . Здѣна, Гоушница, Градечница. . . и т. н.²⁾

На предѣла между Зързе и Крапа се сочатъ развалини отъ стари градежи, за които приказватъ, че сж били „Конаци на Краль Вълкашина“. А изглежда, че сж много по-стари отъ Вълкашиново време. Въ околността на Крапа има много подземни тунели, канали, които носятъ имената: „Змебница“, „Горни-биещъ“, „Мали-пропасъ“, „Пропасъ“, „Пониръ“ и др. Всички тѣ сж подземни пещери, образувани въ варовиковитѣ подземни скали, съ различна дълбочина. Подъ селото личатъ развалини наречени „Грамаге“, кждето имало камъни съ гръцки надписи; намирали сж римски и гръцки монети.³⁾

¹⁾ Гл. сжция авторъ, който обладанъ отъ шовинизмъ, стеснява се да посочи направо на българския произходъ

²⁾ Safarik „Panáky. . .“ 78.

³⁾ Д-р х. Василиевъ — Прилеп и лег. окол.

7. Слъпченския манастиръ намира се 3 ч. далечъ отъ града по с. з. посока. Никакви старини и спомени не личатъ за него, съ изключение на единъ ръкописъ отъ XVI в. на евангелие, който се съхранява въ Софийската Народна Библиотека. Ръкописа е на хартия и има надписъ:

„ с. Зачело и Конац. Помени Г(оспод)и грешнаго раба своего въ иеромонасѣхъ Неофита и (ка) с(вѣ)ти Никола Слѣпче прилепско“.

Освенъ поменатитѣ 5 манастири, които сж уцѣлѣли, въ прилепско имало и други манастири, които сж запуснѣли и за които има само спомени. Така, знае се, че въ с. Житоше имало манастиръ „св. Петъръ“, черквата на когото е запазена съ цѣлия си живописъ и съ много надписи.

8. Въ с. Прилепецъ има манастиръ „св. Никола“ (лѣтни). Черквата е възобновена въ 1861 г. Въ околността на селото се намиратъ стари развалини, сѣдове, монети, а народното предание говори, че нѣкога тукъ имало голѣмъ пазаръ. Частъ отъ селото се нарича „безистень“.

Приказва се още, че туй село било родно мѣсто на Крали Марко?

9. Въ с. Кривогащани имало манастиръ „св. Илия, а сега само развалини отъ църквище. Въ с. Заполжани има стара черква св. Никола и се говори за старъ манастиръ. Стари сж черквитѣ и въ селата: Мало-Койнари (Мала Богородица), Кадино село (Мала Богородица), с. Рапешъ (св. Петка), с. Маково (св. Арахангелъ), Бѣла църква, Вояни, Пашино—Рувци, Бучинъ, Чепигово, Боротино и др.

10. За с. Чепигово се говори, че било нѣкога голѣмъ градъ, който се казвалъ *Сицара* и държелъ до селата: Чепигово, Бучинъ, Свето Митрени, Веселчани и Тополчани — въ размѣръ 10 к. м. на дължъ и ширъ и билъ заобиколенъ съ голѣмъ ровъ, които се пълнѣлъ отъ близката р. Черна. Днесъ тукъ стърчатъ 3-4 кжщи и развалини отъ черкви: св. Спасъ, св. Никола, св. Тодоръ и св. Димитрия, раздалечени една отъ друга по 10—16 минути.

Край селото има „могила“ наричано „Бакарно гумно“ съ остатъци отъ стари тухли; намиратъ се мраморни стѣлбове, мраморни плочи, статуй съ надписъ и фигури. Така предъ черквата св. Никола се намира мраморна плоча съ гръцки надписъ:

(N)icolaou

... Πολυταρχουνα (?)

... Προσληντη(η)ται

... Αν ου

... Δεσπυτιστωνι

... Δων (или η)

Ханъ (пжтешественикъ 1865 год.) намира, че на днешното Чепигово е билъ стария градъ Deugioros. Споредъ преданието селото Чепигово било нѣкога голѣмъ градъ, съ много църкви и манастири. Кждето да се копае въ околността се камъни и тухли се намиратъ. Много дѣлани камъни отъ тукъ били пренесени въ Прилѣпъ и турцитѣ направили Куршумли-анъ, по средата на града. Сградата била покрита съ куршумена (оловена) покривка, която отсетне премѣстили върху покрива на джамията, находяща се при часовника. Тая куршумена покривка била донесена отъ Чепигово. Това село подземно имало съобщение съ с. Прилепецъ (южно отъ града). Въ туй село има „безистенъ“ подъ земи (стари развалини). Марко Цепенковъ влѣзналъ съ баща си въ тоя безистенъ, за да видятъ паритѣ, що били пазени отъ единъ смокъ. Тамъ имало мраморна плоча съ надписъ:

Τῆτος φλαβίος

Διομητῆρος ἐξ Μα-

κεδονο-αρχῆς

Тоя безистенъ билъ останалъ отъ старото пазарище на града, когато последния (Девриопусъ) се намиралъ при р. Черна и Блатото.

11. Наредъ съ Чепигово е с. Тройкрѣсти, въ което се намиратъ две стари черкви. Едната черква е подновена съ стари материали, като мраморни стълбове, плочи съ надписи и разни фигури. По всѣка вѣроятностъ тия стари материали сж донесени отъ Чепигово, което отстои на 2—3 километра разстояние. Въ черквата е намѣрено ржкописно евангелие отъ XV в., принадлежаще на Трескавечкия манастиръ. Евангелието е прибрано отъ сръбския секретаръ на битолското консулство, който въ 1900 г. посетилъ селото.

12. Северно отъ Прилѣпъ, въ околността на с. Орѣвойцъ и Кръстецъ, се намиратъ подземни пещери въ варовикобигорливитѣ скали, що пълнятъ мѣстността. Въ една отъ тѣзи подземни пещери има „лѣковита вода“, наречена „Дувоа вода“, която се посещава на духовъ-денъ отъ маса свѣтъ — здрави и болни. Преданието говори, че тѣзи подземия били въ свръзка съ пещеритѣ въ с. Зързе отъ една страна, а отъ друга — съ Солунъ? За доказателство се сочи на факта, че нѣкога паднало едно ловджийско куче въ тоя лабиринтъ и следъ три дни стопанина си намѣрилъ кучето въ Солунъ. На връха на „Козякъ“ (варовико-мраморна скала) се намира мжчнодостъпна грамадна пещера, въ която има друга „дувоа вода“, наречена „голѣмата“. Вжтре се влиза съ свѣщъ, иначе може да се изгуби човѣкъ. Множеството сталактити и сталагмити, усѣяни по тазана и пода, увисналитѣ

прилепи, царящия мракъ, вдъхватъ една внушителна таинственостъ на посетителя. А посетители сж скалиститъ орли, рѣдко нѣкои овчарчета и революционнитъ чети. Входа на пещерата е заприщень отъ множество кости, перушина, козина и вълна — остатъци отъ жертвитъ на хищнитъ птици. Твърде е за вѣрване, при разкопки, да се намѣрятъ останки отъ пещерни хора и животни.

13. По пѣтя за Градско подъ с. Бѣловодица, има стара развалена черква, около която стоятъ разхвърлени плочи съ изображения на птици и лози; релефни плочи: съ мжжки и женски фигури. Вжтре въ черквата има остатъци отъ фрески съ славянски надписъ. На южната стена запазени сж часть отъ надписъ . . . стго Н . . . Коле ка лето зчо (7099—1591) помени ѿи (к)титора попа Никола и Димѣтри . . .

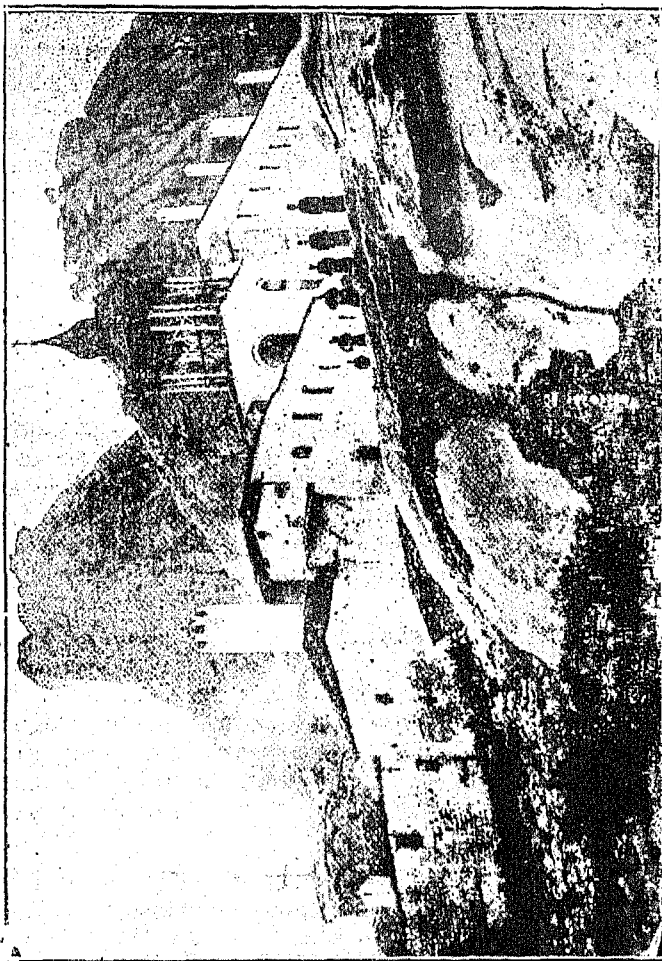
Манастирътъ „Трескавецъ“.

14. Въ тѣсна връзка съ историята на Прилѣпъ се намира и тая на манастиритъ „Трескавецъ“ и „Св. Арахангелъ“. Ето защо, всѣко описание на града безъ тѣзи два манастира, трѣбва да се счита за непълно. Голѣмо значение има „Трескавецъ“ за прилепчани. Охридчани иматъ своя „Св. Климентъ“, прилепчани — своя „Трескавецъ—Богородица“. Охридчани се кълнатъ въ името на „Св. Климента“, прилепчани — въ името на „Богородица“. Ето защо, прилепчани най-много милѣятъ за тоя манастиръ, най-много го посѣщаватъ, макаръ и пѣтя да е мжченъ и страшенъ, най-голѣми грижи сж полагали за неговата уредба. И за свой дългъ счита прилепчанина да заведе и своя гостъ-чужденецъ на манастира Трескавецъ, за да види и се оклони и той на тая светиня, съ която се гордѣе предъ близки и далечни страни¹⁾. Ето защо, прилепчани водиха отчаяна борба, въ последнитъ години на турския режимъ, съ Хилмипашовата политика, имаща за девизъ „раздѣли и владей“, която отне манастира отъ българитъ и го даде на несъществуващите сърбомани; ето защо, следъ хуриета, прилепчани се вдигнаха до единъ — мало ѿ голѣмо, мжжко и женско и позедоха формаленъ бѣй съ стражата, охраняваща манастирското сѣно въ дабничко поле и трѣбваше да пристигне едно отдѣление кавалерия, за да тури край на сражението. И когато властѣта поведе стотината мжже и жени къмъ затвора, мжно можеше да умири развълнуваната многохилядна тѣлпа, която хулеше и ругаше турския „лъже-хуриетъ“. Убедена властѣта предварително въ своя неуспѣхъ въ тая борба съ фанатизираната тѣлпа, която бѣше наранила стражари и коне, даде нареждане за освобождение на арестуванитъ и обещание, че нѣма да бждатъ наказани виновнитъ.

¹⁾ Следъ манастира Св. Наумъ на Охридското езеро, най-популярень манастиръ въ западна Македония е „Трескавецъ“.

* * *

„Трескавец“ е далечъ и високо отъ Прилѣпъ, въ „Златовърхъ“. Далечъ е отъ града 2 часа и не се вижда манастира. Пътя води край казармитѣ и зима северна посока, за да стигне с. Дабница.

Манастирътъ „Трескавецъ“

До тукъ пътя държи единъ часъ и е разенъ. Почва се нагорнището, което върви изъ криви рози пътеки по надвесени скали и камъни, гро'ящи всѣки часъ и минута да се спуснатъ върху пътника и го преобърнатъ на смачканъ листъ. Погледнишъ предъ тебъ и виждашъ отвесни, заплашителни камъни, обърнишъ се на задъ — страхъ те обзема отъ гледката, виждайки пътниците накацали единъ надъ други. Съ

малки почивки и прекъсвания стига се манастирската чешма „Пазойца“, отъ където се усеща манастирската атмосфера и още за четвъртъ част стига се манастира. До Манастира пътува се пеша или съ конь. И другъ пътъ води за манастира. Той минава презъ с. Варошъ и завива задъ Маркови-Кули, но е много по-недостъпенъ, за туй първия се предпочита. На разни мѣста по пътя личтъ изображения на светиини по издѣланитѣ скали. Въпреки трудното пътуване пътника не се чувствува уморенъ, като стигне манастира. Умората бърже се губи предъ мисълта, че човѣкъ стигналъ найсетне до небеснитѣ висини, където въздуха се диша не, а се просто „лапа“, поради своята лекота и чистота, макаръ наоколо да нѣма нито едно растение, нито една тревица. Още не стигнали манастирскитѣ врати, разнасятъ се гръмогласнитѣ мелодични звуци на камбанитѣ, въ честь на посетителитѣ.

Отъ „Трескавецъ“ („трескаеецъ“ — наричанъ отъ населениеето) се виждатъ наоколо високитѣ върхове на Шаръ, Пелистеръ, Бигла, а прилепското и битолско поле изглеждатъ като две тепсии, сложени една до друга. Виждатъ се всичкитѣ градски и селски пътища и множеството села и кули пръснати изъ околията. Особено величествена е гледката сутринъ, при изгрѣвъ слънце, когато първитѣ слънчеви зори получатъ своето отражение отъ стъклата на градъ Крушово, което отражение се улавя, като на екранъ по трескавецкитѣ височини. Още по-пленителна е гледката въ ранна есенна сутринъ, когато по цѣлото подножие на „Трескавецъ“ се носи полегнала мъгла, като вълни въ морето. Тогава, прилепското поле, дава илюзия на море!

Чрезъ голѣма двукрилна врата влиза се въ манастирския дворъ, посредъ който се шири великолепна старинна черква. Тя е дълга 34 крачки, а широка 24 крачки. Зидана е отъ камѣкъ и тухла, а покрита е съ плочи. На покрива стърчатъ 3 кубета. Дветѣ, по-малкитѣ, сж по-напредъ, а третото, най-голѣмото — се намира посредата. На северната стена отъ къмъ олтара зазидана е въ по-ново време една плоча съ следния надписъ:

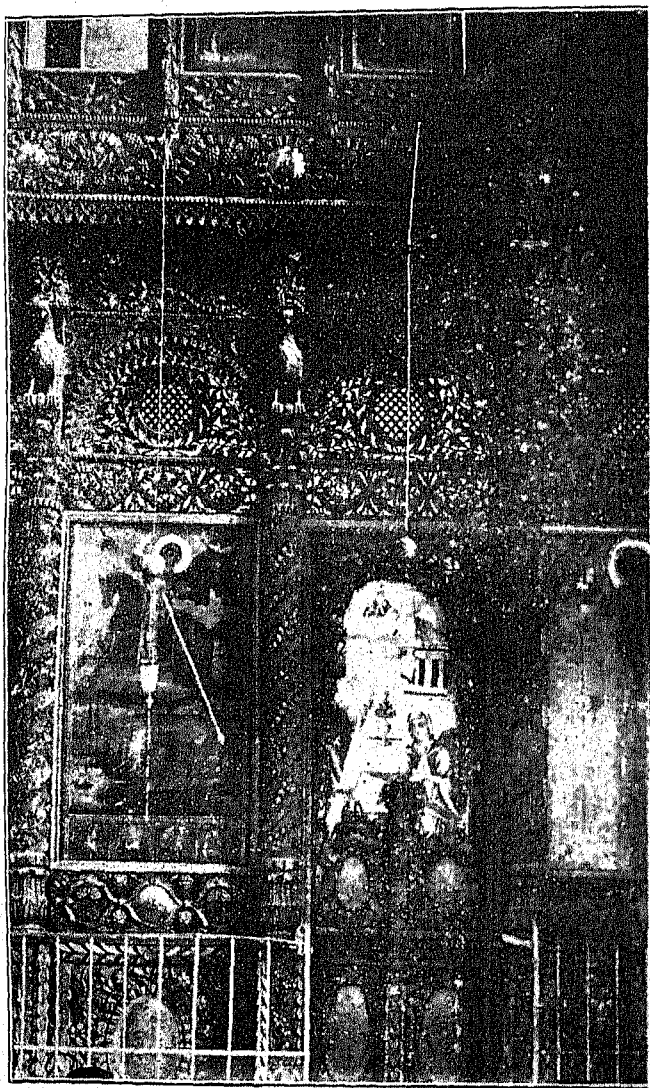
„... месеца генара оуспе равъ вѣ Да Биживъ енохѣнаръ цара Оуроши въсе сръбскыиѣ земьлѣ гръчскыѣ и поморскыѣ въ лѣто 74: w: o: индикта. еі. . .“

Черквата е добре запазена и разпредѣлена на петъ отдѣления. На мѣста има втори, а дори и трети живописъ. Въ притвора отъ южна страна е изобразенъ царъ съ царицата, надъ които личи само надписа *Стеф.* Горѣ по свода, изобразенъ е Богъ саваотъ съ много ангели и наоколо се четѣ: *иш иш иш небесъ.* Около образа на Св. Богородица стои надписъ: *Изволеніемъ штыца и съ посѣщеніемъ сына и съврше-*

ныемъ свѣтаго дсѹха и по милосты прѣчистиѣ Бого матере и свѣтаго іеѹ Успѣния обнови и написа се си образъ въ лѣто 7200. (1430) мѣсеца октовріа, аі. и кто приложи что, вѣчнаѣ память“. На лѣвата страна отъ вратата, намира се друга икона Св. Богородица и около нея стои надписа: Єписа се сіа в(о)ж(ас)такнога икона въ лѣто 7200. Митрополитъ прилѣпскы Іосифъ, игѹменъ Маѣнѣ и настоятель Цветко хлѣвар, Насилко Мѣтакіа. Въ второто отдѣление, влизайки отъ притвора, чете се тоя надписъ: Изволеннемъ о(т)ца (пописа се) сѣи образъ въ лѣто 7200. Третото отдѣление, наречено храмъ, е малко, мрачно, съ нѣколко малки прозорчета. Измежду стенния живопись познава се една корона съ ореолъ и наоколо гръцко писмо, което гласи: *Στεφανος εν χῶ πιστός βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ ἀλάσσης Σερβίας καὶ παραθαλάσσιας*. За забелѣзване е иконата на българския венценосецъ кн. Борисъ, която се намира на южната стена на храма. Св. кн. Борисъ е изобразенъ до поясъ съ царска корона и венецъ, около който излизатъ лъчи, както у всички други свещени изображения. Св. Борисъ е изобразенъ съ царски скиптеръ, на който се опира съ дѣсна та си рѣка. На самата фигура отъ дѣсно и лѣво стоѣтъ думитѣ: „сѣ—Нѡр“, което ще рече: „свѣти Борисъ“. Св. Врата и иконостаса сж хубаво рѣзбарско издѣлие. Сжщо красиво издѣлие сж и двата стари стола отъ дѣсна страна на храма.

Наоколо черквата сж манастирските сгради. До главната манастирска врата е игуменската стая, магерницата съ трапезарията, „чардацитъ“ за гости и камбанарията. Най-старата сграда е трапезарията, въ която се намира каменна трапеза, съ каменни столове наоколо, кждето сж се хранили голѣмъ брой калугери. „Чардацитъ“ сж двуетажни сгради, съ по-вече отъ 60 голѣми и добре уредени стаи за гости. Въ 1866 год. презъ мѣсецъ февруарий изгорѣли всички манастирски здания, съ изключение на южното крило (трапезарията). Следната година 1867 притичатъ се на помощъ еснафитѣ и населението и за кжсо време издигатъ днешнитѣ двуетажни сгради. Ето списъка на еснафитѣ, които издигатъ стаи на собствени средства, което личи отъ надписитѣ надъ вратитѣ: 1. Самарджийски (1867), 2. Казанджийски (1867), 3. Терзийски (1867), иждивеннемъ Болгарскіотъ терзийски еснафъ, 4. Кюркчийски (1867), 4. Кантарджийски и демирджийски (1869) 6. Папуджийски (1868), 7. Кафеджийски (1869), 8. бакалски (1869), 9. отъ жителитѣ на Кадино село (1869), 10. ханджийски, механджийски и ракиджийски (1870), 11. отъ жителитѣ на с. Бѣловодича (1870), 12. дърварски (1870), 13. халачки (1871), 14. отъ селянитѣ на село Сѣнокося (1871).

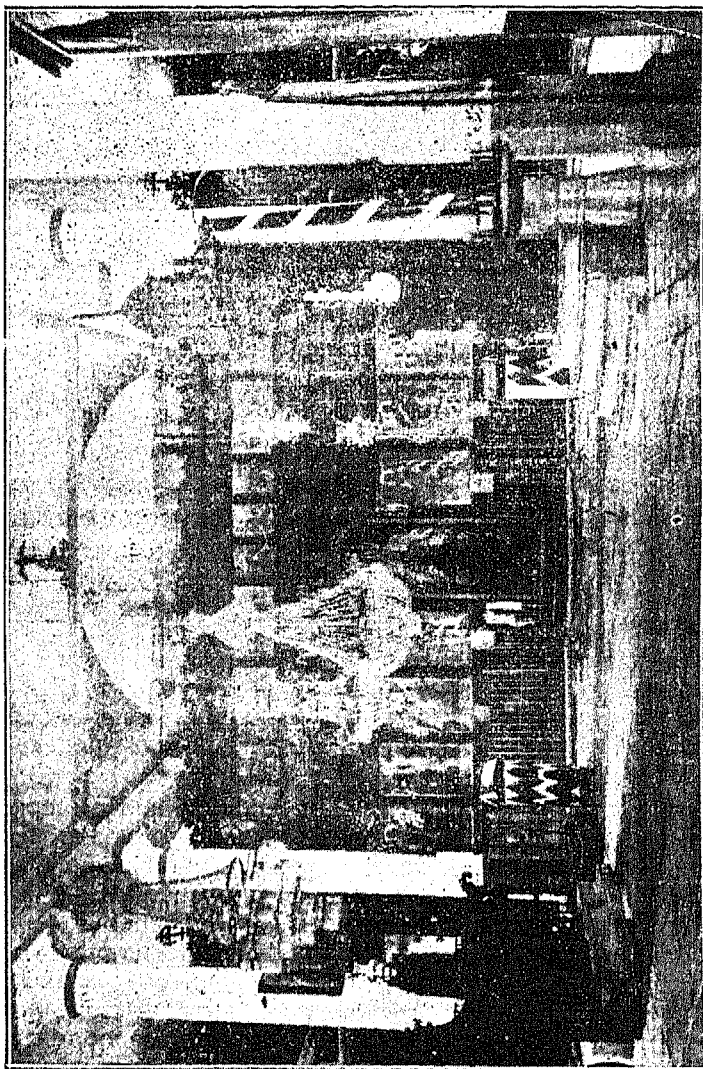
Вънъ отъ манастирската сграда, личатъ пещери по скалистата околностъ, които сж служили за прибѣжище на нѣкогашни „постници“ калугери. Днесъ по тѣхъ личатъ само по нѣкоя иконка и нищо друго. Освенъ сжщинскитѣ мана-

Иконостасътъ на манастирската черква

стирски сгради, въ старо време манастира е билъ укрепенъ и съ отдѣлна крепостъ, останкитѣ отъ която още личатъ изъ околността, по направление къмъ Злато-върхъ. Въ об-

ластѣта на крепостѣта личатѣ мѣста съ камѣни сгради, остатѣци, отѣ които се забелѣзватѣ изѣ нодостѣпнитѣ канари. Изѣ тѣзи сгради сѣ живѣли монаси.

Иконостастѣтѣ на манастирската черква.

Днесѣ манастирската библиотека е въ плачевѣо положение, въ сравнение съ о ова богатство, що е съхранявала въ по-старо време: книги писани на кожа и разни царски хрисовули. Голѣма частѣ отѣ туй книжѣо богатство е задигано отѣ разнитѣ чуждестрани пътешественици, които сѣ посещавали манастира и които, срещу скромни нѣкакви да-

рѣния (ако е имало такива), сж взимали не, но сж крали просто най-ценнитѣ книжа, какъвто е случая съ изчезването хрисовулитѣ, които се намиратъ въ Бѣлградската Народна библиотека срещу нѣколко минца дарение. Това грабителство отъ ученитѣ посетители е равносилно на „вандалищина“. До скоро въ библиотеката личѣха сбри вѣ единѣ сандѣкъ: 11 цѣлокупни рѣкописи на хартия (4 минея, 2 евангелия, 1 требникъ, 2 поучения, 1 апостолъ и 2 беседа на св. Изанъ Златоустъ) и много други части отъ нѣкогашни книги. Една отъ тѣзи книги е и евангелието, намерено въ с. Трой-Кръсти отъ XVI в. То е рѣкописно пълно четвроевангелие. Рѣкописа е отъ XV или XVI в. Доста красиво е писмото; формата е среденъ. Въ начало има съдържанието, а въ края има твърде много таблици за смѣтане и месецословъ. На първата корица, писано съ друга рѣжа, има следната бележка:

„Поимени г(оспод)и д(оу)ше рабѣ свои: Неда, (Стојан, Цветко, Калина, Петко, (Петкина), Јокан. Овѣя книга Евангелие прѣповеза Еромонахъ Нектаріе отъ село Локани (днешното Лажани), а харчѣ плати Неда Книровица и за евангелие и за цоктоіакъ. Богъ да ѣа прости въ царство небесно аминъ. Въ лѣкто фзрси : : (1690). Тогда разки Халинаъ паша со вонска Екопие и Качаникъ исече Екопска пахия. Тогда вше тежко злѣ и скяпина. ¹⁾

Освенъ стари рѣкописи (отъ XV ст. и по-късно) въ библиотеката се срещатъ рѣкописи отъ по-ново време (XIX в.). Всички тѣзи рѣкописи сж дѣло на ученицитѣ отъ манастирската школа, която е полагала голѣми грижи за преписа на цѣли черковно служебни книги.

Рѣкописитѣ нѣкога сж били многобройни. По черковнитѣ тавани, тронове и по олтаритѣ имало натрупани много купища отъ рѣкописни книги; сжщо зазиданитѣ кубе и олтаръ сж били препълнени съ рѣкописни книги. Владиката Турко-Герасимо заповѣдалъ тие книги да се събератъ и изгорятъ, защото като свещенни и излѣзли вече изъ употребление, грѣхота било да се търкалятъ. Служащитѣ около две недѣли палили манастирската фурна съ тѣхъ. Освенъ това всеки консулъ или пѣтешественикъ е билъ свободенъ да задигне колкото книги му се харесатъ. Учителтъ Юрданъ х. Константиновъ — Джино е задигналъ отъ тѣхъ нѣколко товари и ги изпратилъ нѣкъде чрезъ Сърбия (Еничеревъ. Възпоминания и бѣлѣжки. 1906, стр. 321). Еничеревъ говори и за манастирския поменикъ, въ който сж били записани съ красивъ и отчетливъ почеркъ имената на манастирскитѣ дарители. Важността на поменика е била: че той датира още

¹⁾ Д-р Јован хаджи Василевич — Прилеп и нѣгова околина, 93.

отъ преди идването на турцитѣ; носи бележка на всѣки градъ или село на дарителя, и че въ него сж вписани имена старо-български, които сж излѣзли вече изъ употребление въ страната.

Въ манастирския поменикъ личатъ между другитѣ и следнитѣ интересни имена: Богойчета, Божикъ, Влъчета, Гурко, Доклета, Койчета, Кремче, Кутета, Райко, Ралета, Столета, Безцѣна, Бера, Богдана, Богослава, Божка, Бѣжана, Бѣлка, Вида, Влада, Гърдана, Дабка, Деда, Добра, Добрена, Душа, Душмана, Дѣвка, Дѣяна, Ерита, Жуда, Яглика, Ядра, Калина, Ласка, Лоза, Пена, Рада, Романа, Ружа, Руска, Стана, Стена и пр. (А. П. Стоиловъ — Трескавския манастиръ, М. Сб. кн. XVII—XVIII. стр. 493).

Въ бележитѣ личели и такива: „отъ гр Прилѣпъ“, — после следвало: „отъ турски градъ“, по-нататкъ — отъ турски градъ или Прилѣпъ“, а по-късно „отъ градъ Прилѣпъ“ едно доказателство, че стария градъ Прилѣпъ е билъ разрушенъ отъ турцитѣ, като основали новъ градъ, нареченъ „Турски градъ“, а по-късно се възстановява старото име — „Прилѣпъ“. Съхранявало се още и „словото“, което се чело на храмовия празникъ, написано съ едри букви на дебела книга на съвремененъ прилепски говоръ. То е било писано нѣщо преди 140 години. Манастира притежавалъ и турски ферманъ, даденъ отъ Султанъ Баязидъ, съ който потвърждавалъ старитѣ привилегии на манастира¹⁾.

Сждейки по писменитѣ паметници, манастира въ далечното минало е ималъ голѣмо имущество. Въ последно време манастира притежаваше: метохъ въ Прилѣпъ, два чифлика въ селата Дабница, Дупчани, Вогяни и Небрѣгово; притежаваше още лозя и ливади и съ останалитѣ имоти годишенъ доходъ имаше до 1000 л. т. Презъ време на освободителната война (общоевропейската) манастира купи още единъ чифликъ въ с. Заградъ за 400 лири.

Презъ време на сръбското владичество надъ Прилѣпъ Стефанъ Душанъ е издалъ хрисовулъ на манастира, въ който се изброяватъ даренията, що прави на манастира (1336—1345 г.). Съ падането на Прилѣпъ подъ турска власть, губи се и спомена за Трескавечкия манастиръ, който, по всѣка вѣроятностъ, е преживѣлъ черни дни. Никакви писменни паметници нѣмаме за това време. По предание се говори, че въ манастира имало много калугери (до 300). Въ това време е дошла въ тоя край и царица (султанка) Кала Мара (сестра на последния търновски царъ Шишманъ), жена на султанъ Муратъ. Мара запазила християнската си вѣра и пожелала да се причасти въ тоя манастиръ. (Друго предание говори, че пожелала да се покалугери). Пратила отъ своитѣ

¹⁾ в. Н. Г. Еничеревъ — с. Кн.

хора да явятъ на владиката желанието ѝ да се причести Владиката и калугеритѣ ѝ отказали причастието, понеже била турска жена. Разсърдена Мара заповѣдала да убиятъ калугеритѣ, а владиката, като се видѣлъ изоставенъ отъ всѣхъ кжде (никой не го прибиралъ), решилъ да приеме мохамеданската вѣра. Отъ кръвта на изкланитѣ калугери излѣгълъ единъ змей (звѣръ) и така манастира останалъ пустъ цѣли 160 години. Следъ това нажалило се на Бога и пусналъ гръмъ отъ небето, който ударилъ посреда голѣмото кубе въ черквата и убилъ змея. Дълго време никой не разбралъ за убийството на змея. Единъ денъ наближили овчари съ овцетѣ си около манастира. Случайно едно отъ овчарскитѣ кучета се промъкнало вътре въ манасти а и когато се върнало, муцуната му била окървавена. Овчаритѣ се осъмнили и когато влѣзли въ манастира, намѣрили змея убитъ. Тѣ първи обадили на населението за убийството на змея. Следъ туй приижда вече народа, очиства манастира и се отваря на ново. Отъ тогава манастира почналъ да се нарича „Трескавецъ“. Населението въ прилепско на „гърмежа“ казва „тр-ска“. Междутова името „Трескавецъ“ е по-старо, среща се въ писменитѣ паметници (хрисовулитѣ) отъ XIV в. До тоя моментъ цѣлата тая планинска областъ се наричала „Златовръхъ“, а следъ туй събитие (трескането-гърмежа) „Златовръхъ“ се нарича най-високия връхъ на тая скалиста областъ. Така стои въпрсса съ манастира подъ турския режимъ споредъ народнитѣ предания, но съ огледъ на манастирската библиотека, живописа, надписи и бележки, въ манастира е кипялъ животъ презъ цѣлия XVI и XVII в. По-късно вече, когато почватъ албанскитѣ нашествия въ тоя край, ще да е замрълъ всѣкакъвъ животъ и въ манастира.

А въ началото на XIX в. почнали да се интересуватъ вече хората отъ града и околнитѣ села и за манастира, за което сведочи манастирската чешма издигната въ 1802 г. отъ Бомболовъ и други лица. А около 1840 г. сж доставени и манастирскитѣ камбани. Какъ е почнало неговото съвземане, обаче, и кога точно е билъ запустѣлъ и колко е продължило това време, никой не знае. Споредъ една бележка на църковния миней (съобщена отъ руския пжтеш. архимандритъ Ангониъ), която гласи: Къ лѣто 4338 (1712) списа снѣ миней из ѹвогнѣи и мѣншинъ въ индоукуъ Захаріе іеромонахъ манастироу Трескавцоу храмъ чтное Оуспеніе Прѣсвѣтѣна Богородици...“, — манастира е билъ отворенъ и сѣловото Божие се чело въ началото на XVIII в. Ето защо, може да се предполага, че запустяването на манастира, за което говори преданието, трѣбва да е било въ по-първитѣ столѣтия.

Въ първитѣ години на XIX в. споминатъ се имената на калугеритѣ: Иларионъ светогорецъ и Игнатия. За последния

се приказва, че е убитъ отъ нѣкой си Даутъ (Кичевски качакъ), който грабналъ една мома и я завелъ въ манастира, за да живѣе съ нея тамъ. Следъ тѣзи калугери спомина се Руянъ отъ с. Небрѣгово, Трайко Бѣлче отъ с. Дупячани, Саздо и Веле отъ с. Койнари, Ангеле отъ с. Дабница, Трайко отъ Лазаровци отъ с. Присадъ и др. Следъ тѣзи мирски лица, управлението манастирско пада въ ржцетъ на свещеникъ Ангеле Сламушка, отъ г. Прлѣпъ. Въ 1848 г. поема управлението на манастира Попъ Ристе, отъ с. Долгаецъ; въ 1852 г. замѣства Попъ Райче, следъ него идва за игуменъ Хаджи Тимотей и вече за уредбата и управлението почва да сегрижи прилепската община.

По туй време въ манастира пакъ се открива училище, което просъществувало до 1870 г. Учило се на църковно-славянски езикъ и се давало подготовка на бждещи свещеници изъ страната. Последниятъ манастирски учителъ е билъ попъ Ангеле Смичковъ отъ с. Варошъ.

* * *

Нека сега видимъ до колко сж основателни сръбскитѣ претенции за тоя манастиръ. Крайните сръбски учени шовинисти твърдятъ съ положителностъ, че манастира е чисто сръбски — граденъ отъ сръбски крале (Душанъ, Урошъ); по-умѣренитѣ пъкъ сърби, отричайки българския произходъ на манастира, отнасятъ го въ далечното минало, въ времето на първитѣ християни. А ето що говори положителната наука — историята, архитектурата и писанитѣ паметници:¹⁾

Действително въ манастира — въ притвора на дѣсна страна отъ западната врата, нѣкога е имало изображение въ цѣлъ ръстъ на нѣкакъвъ си венценосецъ, отъ фигурата на когото е запазена само частъ отъ короната му, окръжена съ сияние. Кой е билъ изобразенъ тукъ, не може съ положителностъ да се твърди, но ако се сжди отъ запазения до сега надписъ, на гръцки езикъ надъ рамото на почти изчезналата фигура, може да се предполага, че това е билъ Душанъ Силни. Надписа гласи: „Стефанъ въ (името на) Христа Бсга вѣренъ краль и самодержецъ на цѣла Сърбия и Приморско“ Ако се сжди отъ употреблението на думата „краль“, трѣбва да се допусне, че тоя надписъ е сетнешна прибавка, понеже отъ историята се знае, че Стефанъ Душанъ е известенъ съ титлата „царъ“ — „βασιλεὺς“. Но даже и да допуснемъ, че тоя надписъ е билъ направенъ въ време на царуването на Душана, то едва ли може да се вади заключение, че манастира е граденъ отъ него. Тоя надписъ свидетелствува, че манастира е билъ въ владенията на Душана, а не

1) Ал. Чучулинъ „Трескавечкиятъ манастиръ“ в. „Вѣсти“ бр 83, 1911 год.

и издигнатъ отъ него, или въ негово време, защото има други надписи, въ сѣщия манастиръ, които свидетелствувать, че манастира е сѣществувалъ преди Душанъ Силни, следователно не е билъ той и „Ктиторъ“ на манастира. При обиколката изъ Македония на Успенски и Милюковъ (мисия на руския археологически институтъ въ Цариградъ), посетили сѣ манастира на 2 юлий 1898 г. Откритъ е грѣцки надписъ надъ манастирскитѣ врата, кждето стоятъ образитѣ на Михаила и Андроника. Подъ славянския надписъ (писанъ въ 1897 год.) Успенски прочелъ грѣцкитѣ думи: „Μ... *παις* *κράτωρ* *Ρωμανών* *Κορυμφός* *ὁ* *Παλαιολόγος*“ Ученитъ руски професори твърдятъ, че тия имена сѣ на Палеолозитѣ — Андроника II и неговия синъ Михаилъ (Н. И. Милюковъ, Християнскія Древности Западной Македоніи, София 1899 г. ст. 89). Ако последователно въ своитѣ предположения постѣпимъ тѣй както постѣпватъ сѣрбитѣ, то, на основание новооткрития грѣцки надписъ, трѣба да заключимъ, че тоя манастиръ е грѣцки, а не сѣрбски, защото грѣцкия надписъ е по-старъ (Михаилъ Палеологъ е умрѣлъ въ 1320 г.). Следователно Трескавечкиятъ манастиръ е сѣществувалъ преди Душана Силни. Нека споменемъ тукъ и за другия надписъ намиращъ се на северната стена до олтаря отвънъ, който гласи:

Мѣсеца генара успе : рабъ Божіи
 Дабиживъ : енохиаръ : цара
 Оуроша : всѣ сѣрбскіе земље :
 грѣцскіе : и поморскіе въ
 лет S : ω : O : сньдикта єі

Датата на тоя надписъ е 1362 г., която се отнася къмъ времето на Уроша, синътъ на Душана. Дабиживъ е билъ „енохиара“ (виночерпецъ или яхърджия) на Душана или Уроша и би трѣбвало да допуснемъ, че той е „критора на манастира. Но това предположение съвсемъ обезличва Душана и Уроша; — виночерпеца, или царския служащъ да бжде ктиторъ на манастира, нещо което и на сѣрбитѣ не се харесва. Па има противоречие и въ датитѣ. Дабиживъ умрѣлъ 1362 г., а Душанъ дава грамотитѣ по-рано и умира въ 1355 г. Освенъ туй надписа за Дабиживъ говори само за неговата смъртъ, а не и за ктиторство. По-нататкъ сѣрбитѣ държатъ на хрисовулитѣ дадени отъ Душана на манастира. Хрисовулитѣ сѣ били 3 и оргиналитѣ имъ сѣ задигнати отъ сѣрбска мисия и съхранявани въ Народната библиотека въ Бѣлградъ подъ № 51, 78, 81. За тѣхното задигане говори следната бележка въ манастирския дневникъ:

„Тукъ бележимъ, какво въ 1860 лѣто септ. 5 дойде изъ Сѣрбїи нарочно изпитаніе, за старинитѣ на светата ни обителъ; Успеніе Пресв. Богородица Слатоврѣхъ и съ общето съгласіе испратихме три хрисовула, единъ на пергаментъ (на

кожа писанъ), а другитѣ два на книга писани, относящи ся само за светата обитель, въ Сръбія на іѣго свѣтлость господина Михаилъ Бега Обреновича 3-ий съ условие пакъ, когато станатъ нуждни, да ни се предадѣтъ на рѣцетѣ, отъ който приехме подарѣкъ шеесетъ минца и се подписваме: иегуменъ попъ Христо, попъ Трайко отъ село Долгавецъ". Първиятъ хрисовулъ е писанъ на пергаменъ, широкъ 36 сантиметра, а дългъ 0.73 м. Неговото съдържание почва така: „Сиа оубо тако осихъ, азъ же Стефанъ краль въсеіе сръбскыіе и Поморьскыіе земліе изволеніемъ и помощію въседрьжителіа Господа Бога и Прѣчистоуіо іѣго Матере и молитвами свѣтыхъ моихъ прѣродитель Сімеона и Савоу прѣіемъ грады довольны, надъ ними ме Грьци обладаху, прѣіемъ же и градъ глаголіемиы Прилѣпъ, идеже іестъ монастырь Прѣсвѣтыіе Богородице, же глаголіемоіе мѣсто Трѣсковъць, не толико зданіемъ и оукрашеніемъ вьньшьнимъ оустроіенъ, іелико іестъ закономъ и оустановомъ свѣтыхъ Отыць живущихъ въ немъ прѣоукрашенъ и прѣпрославьнь . . . Сего ради сичевоіе видѣвъ и слышевъ краліевство ми любовію божьствною испльнь се изволихъ семоу монастырю дати Хрисовулъ свои по образу древнихъ цареи грьгьскыхъ и бльгарьскыхъ, иже прѣжде мене обладали соуть тѣми странами, . . . и пр." Следъ това изброяватъ се селата, метоситѣ, нивята и пр. и следва заключението . . . „изволихъ семоу монастырю дати хрисовулъ свои, приложихъ села и оутвърдивъ по образду древнихъ цареи грьческихъ, иже прежде мене обладали соуть тѣми странами и т. н.". Самиятъ хрисовулъ е подписанъ отъ Стефанъ Душанъ въ 1336 г. Отъ съдържанието на Хрисовула личи ясно, че тоя манастирь не е сръбски, а е завладѣнъ заедно съ градъ Прилѣпъ. Самъ Душанъ, следователно, говори, че Трескавечкия манастирь не е граденъ отъ него, а го намира готовъ и го дарява съ имоти, както това сж правили неговнтѣ предшественици грьчки и бльгарски царе. Ето защо, аргументитѣ на сърбитѣ, че манастира е отъ сръбски произходъ, не издържатъ никаква критика.

Щомъ манастира датира отъ по-старо време, трѣбва да се приеме, че е отъ грьчки произходъ. Никакви исторически данни, обаче, не ни говорятъ за това. Наопаки, много сж доказателствата, че тоя манастирь е отъ славянски произходъ, отъ епохата на царъ Самуила, ако не и отъ по-старо време (царъ Бориса).

Отъ самиятъ фактъ, че тоя манастирь, до сърбитѣ е билъ владѣнъ отъ гърци и бльгари, говори за неговата древность. За сжщата древность говори и архитектурата, както и живописа. Манастирътъ представлява отъ себе си достатъчна великолепна сграда за времето си, която съответствувала съ величието на държавата, която е градила

тоя манастиръ Голѣмо е сходството на Трескавечкия манастиръ съ „Голѣмата църква“ на островъ „Аилъ“ въ Преспанското езеро, която рускитѣ учени (Успенски, Милюковъ и др.) отнасятъ къмъ времето на българския царь Самуила. Царуването на Самуила е било подходното време за съграждането на такъвъ манастиръ. Прилѣпъ е билъ военна и политическа крепостъ въ Самуилово време, поради което е създаденъ и духовенъ центъръ, въ лицето на Трескавечкия манастиръ. Тѣй че, по съображения военни и политически, както и по археологически, манастира Тресковецъ води своето начало отъ Самуиловото време ¹⁾. Сходство личи и на живописа въ дветѣ черкви (Трескавецъ и Преспа). Изображенията на светиитѣ и въ дветѣ български светини сж почти еднакви. Въ фигуритѣ не личи нито западенъ, нито византийски стилъ, а нѣщо средно, чисто българско. За забелѣзване е и образа на св. Князь Борисъ, изобразенъ на единъ среденъ стълбъ въ храма, отъ дѣсна страна, близо до „аналоя“. Пита се кога е билъ изписанъ тоя образъ? Отъ сърбитѣ, или отъ гърцитѣ? Не, разбира се. Тоя образъ е старъ, колкото е стара и самата черква. Освенъ туй, св. Борисъ не се почита за светецъ нито отъ сръбската, нито отъ гръцката черкви и днесъ даже, камо ли въ древно време. При туй образа на св. Бориса дава изтинския ликъ на царь Бориса. Всички учени твърдятъ, че тоя образъ е най-точния на ц. Бориса. Ето де следователно, трѣбва да се търси произхода на Трескавечкия манастиръ, въ времето на 1-то българско царство, епохата на царь Борисъ — царь Самуилъ.

Никола Ганчевъ-Еничеревъ, казва, че погрешно проф. П. Милюковъ отнася Трескавечкия манастиръ къмъ XIV в. Ако г. Милюковъ бѣ прегледалъ и надписътъ на престолния камененъ стълбъ на средния олтаръ, който отъ странитѣ е прошаренъ съ разни полуизгъркани фигури, така сжщо и много други мраморни плочи зазидани наопаки, съ надписътъ имъ на вътре, щѣше да се убеди, че сегашния храмъ е зиданъ отъ материалъ взетъ отъ развалинитѣ на языческо капище, което е било посветено на Аполона ²⁾. „Въ мое време, говори Никола Ганчевъ, още по манастирскитѣ тавани се търкаляха дървени статуи. По разпредѣлението на храма личи, че той е граденъ преди IX вѣкъ. Това се познава отъ двата параклиса, които сж залепени до средния храмъ отъ с. и ю. му страна, които иматъ своитѣ олтари, и които съ средния храмъ съставляватъ една обща неразделна сграда.

¹⁾ А. Чучулинъ.

²⁾ За сжщото свидетелствува и една изродна песень „Св. Богородица и манастира Тресковецъ“ (М. сб. кн. II стр. 28), кждето се говори, че Св. Богородица решила да гради манастиръ, кждето по-рано е била елимска (языческа) черква (капище).

Освенъ това всѣкой отъ храмоветъ си има по единъ притворъ, раздѣленъ съ стени, както отъ главния храмъ, така и отъ параклитѣ. Въ тия притвори сж се черкували плачушитѣ и кающитѣ се. Така разпредѣлена църквата на притвори, специално за оглашенитѣ и кающитѣ се, показва, че храмътъ е строенъ въ онова старо време, когато язичниците сж преминували въ християнството и когато още е имало оглашени". (Възпоминания и бележки. 1906 г. стр. 319).

Като така голѣма неправда, не, а просто злодѣяние извърши турската властъ (по заповѣдь,) разбира се, отъ Цариградъ, като предаде Трескавечкиятъ манастиръ въ 1911 г. на сѣрбоманскитѣ села около манастиря (Дабница, Небрѣгово, Присадъ). Задъ мотива, че тоя манастиръ притежавалъ хрисовулъ отъ царъ Стефана Душана и трѣбва да го владѣятъ сѣрбоманитѣ, се криеше Хилмипашовата тактика: раздѣли и владеј".

Макаръ, че храмовиятъ празникъ на манастира е „Успение Пр. Богородица" (15 августъ ст. ст.), сборъ ставаше на 8 септетарий „Рождение Пр. Богородица", когато цѣлия градъ — мало и голѣмо, се стичаше на манастира день — два напредъ. Такъва бѣ сждбата на манастира до 1911 г. — предаването му въ владение на сѣрбоманитѣ. Следъ тая дата „живъ човѣкъ," дете се казва, не стѣпваше въ него. И ако продължеше турския режимъ, неминуемо бѣше неговото запусъване.

15. Манастиръ св. Архангелъ (Арахангелъ) въ с. Варошъ.

Манастирътъ св. Архангелъ е надъ с. Варошъ, на раздалечъ 15 минути, прилепенъ въ гранитнитѣ скали на Маркови кули, сѣкашъ, че увисналъ по въздушното пространство. Гледанъ манастира отъ низината страхъ навѣва на посетителя, предъ мисълта, че може на всѣки моментъ да се откъснатъ изкустно прилепенитѣ сгради о стрѣмнитѣ и нависнали гранитни скали! И действително изкустна трѣбва да е била ржката, що боравила съ постройкитѣ на манастира! Ето защо, както черквата сж сзонтъ кубета, тъй и манастирскитѣ чардаци иматъ великолепенъ и очарователенъ изгледъ. Следъ много криволичения по нагорнището, стига се манастирската порта, надъ която личи иконата на св. Архангелъ, съ голъ ножъ въ дѣсната ржка. Произхода на манастира не се знае; Липсватъ писмени паметници. Може би въ старо време тукъ е било калугерска обитель, защитена задъ мъжностѣпнитѣ канари. Възможно дори тая обитель да е по-стара отъ славянскитѣ заселища въ тоя край.

Манастирътъ Св. Драхангелъ въ с. Варошъ съ развалини отъ стари черкви наоколо.

16. Варошки надписъ отъ 996 г. ¹⁾

Презъ 1858 г., като разкопвали около манастирската черква (св. Архангелъ) рушевинитѣ, за да възобновятъ манастира, намѣрили между друго и една мраморна колона. Заедно съ две други колони, донесени отъ близкитѣ развалини на варошкитѣ черкви, билъ съграденъ и подпренъ трема на манастирската черква. На първата колона е запазенъ единъ отъ най-старитѣ славянски надписи. Надписътъ е издълбанъ въ хубави букви, но, при обновлението на манастира, билъ бѣлосанъ съ гжстъ пластъ варъ, който покрива цѣлия стълбъ. При все това надписътъ доста личи. Той е билъ виденъ за първъ пѣтъ отъ руския архим. Антонина, който миналъ презъ тоя край въ 1865 г. Членовѣтъ на руската архелогическа мисия сжщо сж прочели надписа презъ 1898 г. презъ варѣта, която го покрива и сж направили погрешно четене. Нашиятъ проф. Йор. Ивановъ, който посети тоя край предъ хуриета, успѣлъ да прочете точния текстъ на надписа, следъ като изчистилъ закоравената варъ по стълба. Надписа е въ 3 реда, които се четатъ свързано така :

Къ лѣто ꙗѣѣд
пѣ ѡри ѡпѣ
ѣѣѣѣ зѣ

или развързано :

Къ лѣто ꙗѣѣд пѣѣ(и) ѡдри(е) епископъ ѣѣѣѣ(ѡѣѣѣѣ) зѣ.

Палеографски надписътъ представя най-стария познатъ видъ на славянскитѣ букви и напомня досущъ начертанието на Самуиловия надписъ (993 г. намѣренъ въ с. Германъ — Преспа), отъ кайто е по-младъ само 3 години (Варошкия надписъ е отъ 996 г.). Поменатиятъ епископъ ще да е билъ или битолскиятъ, подъ чиято властъ тогава се намиралъ Прилѣпъ, или неговъ помощникъ, който държалъ прилепско. Че Прилѣпъ понѣкога е ималъ свои владици, виждаме отъ единъ надписъ на икона въ манастира Трескавецъ, отъ 1651 г. — кждето личи името на митрополитъ прилепски Йосифъ.

Манастирската черква е малка въ византийски стилъ и поправена въ 1858 г. поради което е заличено всичко, що могло да остане отъ старо време. Предъ черковната врата има тремъ, въ западната стена, на който личи остатъкъ отъ старъ живописъ, въ естеств. величина. Отъ дѣсна страна образътъ е на 30 годишенъ мжжъ съ царска корона и мантия, а около главата венецъ на светия. Въ дѣсната ржка държи кръстъ. Отъ дветѣ страни на главата има над-

1) Йор. Ивановъ, старини въ Македония, София, 1908 г.

пись: „Къ Ха Ба вѣренъ Краалъ Марко“. Сжщо тѣй личи образъ и на северната врата, само че той е на старецъ и безъ надпись. На единъ отъ стълбоветъ черковни стои надпись: къ лѣто 734 д агиотатос (по грѣцки) ѿпнь Андрѣ Фѣур. 3 . . .“ У народа сжществува предание, че манастира билъ граденъ отъ Крали-Марко?

Изъ подъ една скала въ манастирския дворъ изтича вода, която е сбрана въ голѣмъ бассейнъ и обслужва манастира, а народа я почита за „лѣковита вода“.

Като най-близкъ манастиръ до града, посетители идватъ винаги. А най-вече презъ великитъ пости, въ петъка на Великденъ и на св. Архангелъ (Храмовия празникъ). Манастира притежава и недвижимъ имотъ, и се управлява отъ селото.

На главната манастирска врата има каменна плоча съ следния надпись: „сѣй Гѣѣенный Мѣѣръ Гѣѣхъ Архаггелъ ѿ стари времена разоренный съ поможѣ Благочестивый Хрѣстіанъ 8 време дѣйствиіа Н. Преосщество Митрополита Пс: логонійскаго г. Кенедикта Пѣповича Бизантійскаго; оновиса и осѣтиса въ 1861 г. 28 априла.“

Въ селото Варошъ се срещатъ и следнитъ надписи:¹⁾

1) Въ черквага св. Никола има грѣцки надпись отъ 1299 г., въ западната часть. (Съгради се . . . година 6807).

2. Надпись отъ 1438 г., надъ входната врата отвънъ черквата св. Пречиста, който гласи, че се съзидаль и изписаль образътъ на пр. Влад. Богородица съ потрѣ . . . кѣпо на раба Божии Павла и брата му Радослов Синове Теодорови . . . нови ктитори на святото това мѣсто за вечна тѣхна память (въ лѣто 6948 — 1438).

VI.

Икономическото положение.

Икономическото състояние въ Прилѣпъ въ последнитъ дни на турския режимъ бѣ доста не завидно. То е било много по-добро до прекарването на линията Солунъ — Битоля, когато презъ станцията „Градско“ на линията Скопие — Солунъ, минаваше цѣлия стокъ транзитъ отъ Солунъ за западна Македония и часть отъ Албания презъ Прилѣпъ. По сжщия пѣтъ минаваха и пѣтниците за тия краища. Тогава, именно денонощно се движеха коли, кони, файтони, стада, добитѣци по пѣтя Градско — Прилѣпъ и облагитъ за последния бѣха чувствителни. Това не бѣ отдавна. Само 30 години ни дѣлятъ отъ това блаженно време за Прилѣпъ.

1) Йорд. Ивановъ (пакъ тамъ)

Още по-добро трѣбва да е било икономическото състояние на Прилѣпъ въ по-далечното минало, преди 50 и повече години, когато града се славелъ съ своя прочутъ панаиръ (1—15 августъ), посещаванъ отъ търговци отъ цѣлия почти Балкански полуостровъ.

Прилепскиятъ панаиръ си води началото отъ XIX в. и се състоялъ отъ две пространни дървени сгради, наречени „безистенъ“, разположени отъ дветѣ страни на чаршията, и извътре разпредѣлени на дюкяни, сжщо дървени. Единия „безистенъ“ (голѣмиятъ) при папукчийтъ е билъ на Димко-Паша родомъ велишанецъ, живущъ въ Битоля. Другиятъ „безистенъ“ (малкиятъ) при казанджийтъ, е билъ на Калина отъ Битоля. На панаира сж донасяли стока отъ вѣнъ около 7,000 9,000 бали на стойностъ 20—30 милиона гроша. „Тукъ се срещатъ, казва Н. Ганчевъ: българи, гърци власи, арнаути, турци, бошняци, перси, арменци, евреи и разни европейци. Всички тия народи разни по характеръ, вѣра и народностъ, изпѣстрени съ народнитѣ си костюми, на брой повече отъ 10,000 души, сега живѣятъ помежду си мирно, защото всички сж били погълнати само отъ една мисль: да направятъ по-голѣмо джиро, и да спечелятъ повече пари“. На панаиратъ се отваряли и две български книжарници и една турска. Едната отъ тия книжарници (на Андрея Ресенчанецъ) представлявала миналото, въ която сж продавали черковни книги, вѣчни календари и разни руски издѣлия! Другата била сбирка отъ Хр. Г. Дановъ и Д. В. Манчевъ, представляваща българския напредѣкъ. Възстанието въ Босна и Херцеговина презъ 1875 г. станало причина да се затвори панаира за винаги, макаръ неговото замиране да датира отъ по-рано,

Панаира датира отъ 1852 и продължилъ своето съществуване до 1875; всичко 23 години. Ето какво се разправя за неговото създаване. На това време (1851 г.) най-голѣма фирма за манифактура е била кжщата на братя хаджи Илиеви съ 50,000 лири капиталъ. Хаджи Ристе, най-стариятъ отъ братята хаджи Илиеви, за пръвъ пжтъ посетилъ Виена презъ 1852 г. Пжтувалъ съ конь до Буда-Пеща цѣли 3 седмици и отъ тамъ по Дунава съ параходъ до Виена. Той, макаръ и немного грамотенъ (свършилъ килийно училище) и не знающъ чуждъ езикъ, решилъ да посети западна Европа и да вложи голѣми капитали за манифактурна стока, закупена направо отъ фабрикийтъ. Потеглилъ пролетѣта, следъ 3-4 седмици стигналъ въ Виена. Бавилъ се тамъ още толкова седмици и връщане други 3-4 седмици, всичко 12 седмици, или 3 месеца. Стоката пристигала чрезъ Смедерево, на Дунава, отъ кждето се пращала до Прилѣпъ съ коне и каруци, за да се получи тамъ въ края на м. юлий. Къмъ 1 августъ започва продажбата на стоката. Като ангросисти прилепчани (фирмата бр. х. Илиеви), държали първо мѣсто не само въ

града и околията, но и въ Битоля и цѣлия окрѣгъ па дори и въ цѣла З. Македония. Тукъ по туй време, 1 августъ, когато започвала продажбата на манифактурата, пристигали търговци отъ цѣлия битолски окрѣгъ и др. мѣста на З. Македония. Голѣмитѣ битолски фирми, по това време Симота, Ничотовци и др., сж закупвали манифактурата отъ Прилѣпъ. Така Прилѣпъ става центъръ за търговия съ манифактура въ З. Македония. По-късно и поменатитѣ битолски фирми открили складове на манифактурни стоки въ Прилѣпъ, които сж отваряли на 1 августъ. Прииждайки голѣмъ търговски свѣтъ въ Прилѣпъ за покупка на манифактурни стоки, решаватъ да обяватъ времето отъ 1 — 15 августъ, цо като траела оживената търговия, за панаиръ, който станалъ една традиция, узаконена — отъ самата властъ. По-късно се развила търговията съ манифактура, като се явявали търговскитѣ фирми на: Калугрея, Вретовци, хаджи Пано х. Христовъ, хаджи Мирче Бомболовъ и С-ие, Бр. Граицеви, Бр. Пазови. и др.

Въ средата между Босна, Херцеговина, Албания, Тесалия, България — Прилѣпъ е служилъ като стоварище на стокитѣ отъ всички тѣзи страни и центъръ на търговскитѣ сношения между западна Европа и Крайния изтокъ.

Презъ време на панаира търговци отъ Прилѣпъ, Битоля, Охридъ и Велесъ донасяли колониялъ, желѣзарски и манифактурни стоки съ камили отъ Солунъ, манифактура съ желѣзница и коли отъ Виена; скжпи източни платове отъ Цариградъ; изработени кожи отъ Лайпцигъ, Охридъ и Костуръ; шаеци, аби, гайтани отъ България, вжжета отъ Сърбия; килими, чорапи, шаеци, платна отъ прилепско и битолско; кантарджийски и бакърени сждове отъ Прилѣпъ; сахтияни отъ Охридъ и Велесъ; сурови кожи отъ всѣкъде; жито, тютюнъ, афионъ отъ велешко, прилепско, битолско, щипско, кумановско и др.

Прилепскитѣ търговци всѣка година презъ май и юний сж посещавали Виена, Лайпцигъ, Лионъ, Мюнхенъ, и Цариградъ за стоки. За добрата търговия на оное време сведочи завидното състояние на прилепчани, което изпъквало при свадва, госби, погребения, посещения на св. Гора и хаджилъкъ (Ерусалимъ), Рилския манастиръ и др. Въ много кжщи просто е царувалъ разкошъ. Сочятъ се и много кжщи, които сж осиромашели, поради голѣмитѣ зестри и прика, дадени на дъщеритѣ. Така: Коста Стамболджия, който билъ единъ отъ най-добритѣ търговци, за да омжжи 3 си дъщери, билъ принуденъ да затвори дюкяна и да си продаде кжщата. А. Павле Казанджия, сжщо заможенъ, съвсемъ се опропастилъ. Този имено разкошъ и последвалитѣ следъ туй фалирания, накаралъ общината и гражданството да взе-

матъ решения за неговото ограничение, особено по свадбитѣ. Строго се съблюдавали тия наредби чакъ до 1884 г.

Главнитѣ артикули, що се изнасяли отъ Прилѣпъ сж били тютуна и житото. Прилепскиятъ тютунъ се славелъ съ доброкачественостѣта си и се обработвалъ въ голѣмо количество до въвеждането на монопола (режието) въ държавата. До преди 60-70 г. имало е 40 работилници за дробене тютунъ, които отсетне се концентрирали въ 5 голѣми фабрики, съ 15—20 работника. Тѣ сж били—на: Кусевци, Ил. Мърмевъ, Наумъ Мара, Наце Колицърковъ, Диме Коровъ, Х. Мирче Бомболовъ съ Спиро и Ицо Геракарови. Отъ еснафитѣ въ старо време цвѣтели: казанджийтѣ, мутафчийтѣ, кюркчийтѣ. Прилепскитѣ казани, тепсии, гюмове и пр. бакърни издѣлия се разнасяли далечъ задъ предѣлитѣ на държавата.

Въ прилѣпъ е имало 36 работилници съ 350 работници дето сж топели стария бакъръ.

Бакъра за прилепския казанджийски еснафъ се доставялъ отъ богатата битолска фирма Ничотовци (цинцари), които сж имали складъ въ Прилѣпъ. Еснафа обаче, всички 36 дюкяни, сж били българи. Нежелайки повече да спомогнатъ за обогатяването на цинцарската фирма, еснафа намислилъ да се откажатъ отъ Ничота. Тая кжща, обаче, била монополизирила доставката на бакъра въ нашия край и еснафа не знаелъ дори отъ кжде се доставя бакъра (коя държава го произвежда). Замолили Х. Ристета х. Илиевъ той да изучи и имъ доставя бакъръ, вмѣсто Ничота. Съгласилъ се х. Ристе на първо време, а сетне почналъ еснафа направо отъ странство да си доставя бакъръ. Следъ появата на гледжосанитѣ сждове (ламарини) бакържилъка запада и се съвзима кантарджийския еснафъ, който и днесъ брой повече отъ 50 дюкяни съ 200 работници. Ковачи и желѣзари, съ 200 работника, толкова сж напреднали, щото съумѣли да създадѣтъ особена система плугове (отъ американския) и разнообразни желѣзни издѣлия: кантари, тесли, сѣкири, ножове и много други издѣлия кжщни и занаятчийски. Ицо Гавазовъ бѣ първия майсторъ, що приспособи американския плугъ на македонка почва още преди 45 г. и днесъ прилепски желѣзари пълнятъ македонскитѣ градове. Преди 50 г. въ Прилѣпъ е имало и работилници за предене памукъ, докарванъ отъ Съръ. Всички еснафи въ града се наброяватъ до 38. Тѣ сж: 1 *бакалски* (патроненъ празникъ иматъ св. Трисветители — 31-и ст. ст.) 2. *Ханджийски* 3. *механджийски*. 4. *градинарски* 5. *ракиджийски* (св. Трифунъ—1 II), 6. *алачки* (св. Лазаръ), 7. *сарафски* (св. Духъ), 8. *косапски* (рождение св. Ив. Предтеча - 24 VI), 9. *Терзийски* 10. *френкъ терзии* 11. *манифактураджийски* (св. Костадинъ 21 V) (Петровъ-денъ—30 VI), 12. *фурнаджийски*, 13. *арабаджийски*, 14. *файтонджийски*, 15. *кюркчийски* 16. *Кожухарски*, 17. *Тавчийски* (св. Илия-20 VII), 18. *Калфи-*

тѣ и чирацитѣ кюркчийски (св. Елисей—21 VII), 19. водени-
царски, 20. брашнарски 21. житарски (св. Никола -6 XII), 22.
папуджийски 23. кондураджийски, 24. керамидчийски (св. Спи-
ридонъ 12 XII), 25. козанджийски, 26. кантарджийски, (св. Ха-
ралаипи 10 II), 27. Ковачни, (св. Антония 17 I) 28. Самаржийски
(св. Атанасъ 18 I) 29. Мутафчийски, (св. Павелъ 5 XII) 30. Ма-
йсторски (св. Тома 5 X), 31. Чалгаджийски 32. Берберски, 33.
Бѣчварски, (прѣображане 6 VIII). 34. бояджийски (16 VIII св.
Убрусъ Богородиченъ), 35) Калайджийски (15 VIII Августъ), 36)
Азарджийски 37) Чохаджийски (св. Наумъ 22 XII) 38) Саатчийски.

Само табаклъка, налбантлъка и сарачитѣ сж въ турски
ржце. Всички други занаяти сж въ ржцетѣ на българитѣ.
Еснафската организация въ последно време доста е запад-
нала. Въ недалечното минало, обаче, тѣзи корпорации така
добре бѣха организирани, че играеха голѣма роля не само
въ гръцко-българската распря, но и въ всѣка друга чер-
ковно-училищна акция. Достатъчно е да се спомени, че ес-
нафитѣ до скоро (до идването на бѣлг. владика) качваха и
сваляха черковната община, най-авторитетната власт въ
града. Много отъ тия еснафи имаха писани устави и завѣ-
рени отъ черковната община, по силата на които функцио-
нираше еснафа. Всѣки еснафъ се управляваше отъ настоя-
телство, състояше се отъ *устабашия* и *чаушъ*. Имаха ес-аф-
ска каса. Събрания редовни имаха обикновенно нѣколко дни
преди патронния празникъ на еснафа. Тогава се преглеждаха
сметките на старото настоятелство и ставаше изборъ на ново.
Въ сжщото време събиратъ и волни пожертвувания за пос-
рещане разносцитѣ по празненството. Събираха и членски
вноски. Нѣколкото по-заможни еснафи правѣха beneficia
на бедни момичета, като взимаха грижата за тѣхното омжж-
ване и пр. Казанджийски еснафъ преди 60—50 г. бѣ прѣд-
видѣлъ въ своя уставъ *участие въ печалбитѣ на работни-*
цитѣ. Социаленъ въпросъ, за който водятъ борба днешнитѣ
широки маси и работниците съ капитала, много отдавна
справедливо разрешенъ отъ съзнателнитѣ прилепчани. Ето
нѣкои отъ уставнитѣ задължения за еснафитѣ.

Началото на еснафското сдружение (организиране) е по-
ложено въ 1865 г. при учителството на Н. Ганчевъ, и съ съ-
действието главно на енергичния и буенъ младежъ Тодоръ
Ив. Кусевъ (после Старозагорски митрополитъ). Само казан-
джийския еснафъ (бакърджиитѣ), до тогава е ималъ своя
организация, която е лѣгнала въ основата за организиране
на другитѣ еснафи. На свиканото еснафско събрание е билъ
приетъ „уставътъ“, който щѣлъ да служи за ръководство на
еснафитѣ. По-главнитѣ нареждания на тоя уставъ сж били:
Всѣкой еснафъ ще се управлява отъ настоятелство, състояще
се отъ устабашия, помощникъ, касиеръ и чаушъ (разсилень).
Устабашията свиква членоветѣ отъ еснафа на общо събрание,

поне единъ пътъ въ месеца, за да разглеждатъ еснафскитѣ потребности и нужди. Настоятелството бди за строгото изпълнение на взетитѣ решения отъ еснафското събрание, да глобява непокорнитѣ. Всѣки членъ на еснафа и калфа внася въ еснафската кутия всѣка сѣбота по 10 пари. Кутията разнася чауша. Събранитѣ суми отъ чл. вносъ и глоби чаушина предава на устабашията, а той следъ като гивпише въ тевтера, предава на касиера. Всѣки еснафъ си има свой печатъ, който се пази отъ устабашията. Непокорнитѣ членове на еснафа се глобяватъ парично; за по-голѣмо непокорство, се изключва отъ еснафа, като никой не се сношава съ него. Опредѣлятъ се празниците, когато нѣма да се отваря, или полуотваря чаршията. Всѣкой еснафъ си избира патроненъ празникъ. Нѣкои отъ еснафитѣ, които работѣха еднаква стока (папуджий, казанджий и др.), отваряха си обща еснафска продавачница, подъ управлението на опитенъ продавачъ, — кооперация. Споредъ правилника на кооперацията всѣкой майсторъ предава изработената стока на настоятелството, а то, следъ като я премѣри и оцени, я внася въ общия тефтеръ и я препраща въ общата продавачница. Въ края на месеца се плаща всѣкому споредъ внесената стока, а на края на годината разпредѣля се печалбата между членоветѣ. Самарджийтѣ прибавили въ своя уставъ и нѣкои забележки, за да си гарантиратъ вересията. Щомъ нѣкой мющерия избѣгва отъ стария си майсторъ, безъ да се издължилъ, като се яви при другъ майсторъ, запитватъ го отъ де е и чий мющерия билъ. Следъ това разпарватъ самара и пращатъ калфата да изучи изъ еснафа, чий мющерия е едикою (Иванъ отъ Селце), има ли да дава и колко? Като се яви Иванъ да си вземе самара, който стое разпоренъ, ще го поканятъ да иде и си заплати дългътъ у стария майсторъ и следъ това да дойде да си вземе самара!

Вънъ отъ еснафлъка голѣма частъ отъ населението е стопанинъ на много или малко работна земя: нива, лозе, градина. Има и по-заможни кѣщи, които сѣ собственици на чифлици. Нивата и лозето самъ обработва прилепчанина съ своята си челядъ, или съ аргати. Лозята сѣ прѣснати около връзъ града отъ източна и южна страни въ мѣстноститѣ: орѣвойцъ, сарика, селечко, кръбла, а нивята се намиратъ повече въ района на селечко, варошко поле и градската мѣра. Малко сѣ културитѣ, които се редятъ въ това дребно стопанство. Въ старо време се обработваше тютюна; по късно житото, предимно пшеница, ечмикъ и царевича. Преди 40 години се въведе и мака, който даваше добъръ доходъ. Така бѣ до войнитѣ. Сега наново се обработна тютюна и поради добрата цена що има, цѣлото население се отдало на него. И благодарение на него, би рекълъ човѣкъ, днесъ голѣма частъ отъ прилепчани се препитаватъ, иначе при го-

лъмия економически упадък на града, вследствие войнитѣ и прекарването новитѣ граници въ страната между чуждитѣ за Македония сърби и гърци, твърде критическо би било положението на населението.

Твърде малко е застъпено скотовъдството въ града. Преди години, когато околнитѣ планини се зеленееха съ растителност и гръдскитѣ мѣри бѣха голѣми, имаше доста крави и овце изъ крайнитѣ квартали. Тогава всѣка почти кжща притежаваше по 1-2 крави, биволици, или по беднитѣ по 3—4 овце или толкова кози. Днесъ, при липса на паша, града е останалъ почти безъ всѣкакъв рогатъ добитѣкъ. Преди войнитѣ всѣка почти кжща отглеждаше по една свиня, а изъ двороветѣ сновѣха кокошки, патки и гжски. Не бѣха рѣдки и кжщи да държатъ конь или магаре за домашни нужди.

Слабо е застъпена индустрията въ града. Никаква почти фабрика не се среща въ Прилѣпъ. Повече е било обрнато внимание на брашнената индустрия. Въ по-старо време, преди 40 години, бѣха издигнати две брашнени парни мелници: едната при миджовци (до черквата), другата—долно-мало, на вретовци, високия коминъ — на която още стърчи. Твърде малко време, обаче, работѣха и спрѣха, за да не почнатъ още веднажъ. Въ последно време — при банята, се откри газомоторна мелница на Зорлевци и Бѣмболови, но и тя нѣма успѣхъ. Съ по-добро бждеще сж „фабричитѣ“ на вода. Това сж мелници съ турбини, карани съ слаба вода отъ яза на обикновенитѣ мелници. Такива мелници има 7—8 вънъ отъ града, по продължение на яза (бента). Тютюна се изнася суровъ, приготвенъ на калѣпи, безъ да се фабрикува. Доста цвѣтѣше килимарската индустрия, дето прилепчанката бѣ вложила всичкото си умение, за да види издѣлията си издигнати до степенъ да конкуриратъ на пазаря македонски и дори вънъ отъ предѣлитѣ на Македония. И действително прилепскитѣ килими ги нѣма по цѣла Македония, а съ достойнството надминаватъ чипоровскитѣ, по хубостъ, съчетание на боитѣ и трайностъ. Интересното е, че прилепската жена-килимарка не е видѣла нито школа килимарска, нито изложба, нито потикъ и насърдчение на властъ и обществена инициатива. Тя тѣй твори, съчетава бои, боядисва и произвежда по свои починъ, по свое гледище, по свое разбиране и въ края на краищата виждаме въ ржцетѣ произведение, което очудва зрителя. А това не малко говори за нейната природна интелигентностъ и духовна култура!

Днесъ въ Прилѣпъ става два пжти седмично пазаръ. Въ петѣкъ—за дребенъ рогатъ добитѣкъ (овце и кози), а въ сжбота е главния пазаренъ день. Понеже Прилѣпъ е центъръ за околитѣ: велешка, тиквешка, битолска, крушовска, ки-

чевска, — пазаритѣ се посещаватъ отъ всички тия краища и тѣ (пазаритѣ) сж така голѣми и многолюдни, че иматъ изгледъ на панаири. Въ петъченъ день се пълнятъ съ добитѣкъ всичкитѣ площади и улици въ чаршията, а въ сѣбота — просто неможе човѣкъ да се размине по пазара. Пазарнитѣ цени на суровитѣ кожи бѣха: агнешка отъ 7—10 гр., овнешки 10—14 гр., козя 10—15 гр., вълна отъ 9—10 гр.. Всѣка овца дава по $\frac{3}{4}$ ока масло, 1 ока сирене и $\frac{3}{4}$ ока вълна. Конетѣ се продаваха по 6—10 лири; крави по 3—5, волове чифтъ 10—15 лири, овца 40—50 гр., коза 50—60 гр., агне 15—20 гр., яре 12—18 гр. Въ по-старо време се изнасяше отъ Прилѣпъ и червенъ пиперъ, който се славеше по своята доброкачественостъ чакъ изъ Сърбия, България. Сжщо така отъ прилепския пазаръ ставаше голѣмъ износъ на овце, крави, кози. Съ десетки хиляди се закупваше такъва стока отъ „джелепитѣ“ и се внасяше въ Гърция, Цариградъ и другаде, цвѣтѣше нѣкога и еснафа тафчийски. Това бѣха кооперирани работни ржце, които дѣлаха бѣлия мраморъ що изобилва въ с. Плетваръ и правѣха всевъзможни издѣлия и паметници надгробни. Тѣ бѣха скулптори практики, произведенията на които се ценѣха далечъ изъ страната. И тукъ изпѣква интелекта на македонския българинъ. Главнитѣ фактори, които сж упражнили своето влияние за ослабването на нѣкогашната търговия (панаиръ, пазари и пр.) сж въвеждането на Танзимати-хайрие (следъ кримската война), 2. направата на желѣзницата Солунъ—Митровица—Бѣлградъ и 3) разграничението на Балканския полуостровъ, 4) направата ж. п. линия Солунъ—Битоля и 5) турскитѣ золуми.

Старитѣ по-видни кжци въ Прилѣпъ, като: Бомболови, Хаджи Илиеви, Димшовци и др., своето богатство дължатъ на онова време, когато търговията цвѣтѣла. На сжщото време дължатъ своето издигане въ търговията и виднитѣ фирми Грашеви, Пазови, Зердеви, х. Костадинъ Марковъ, Лепавцовци, Кусевци, които търгуваха главно съ манифактура, а въ последствие ликвидираха съ голѣми загуби. Ицо Фукара бѣше се издигналъ въ търговията съ жито, афионъ и кожи, които изнасяше далечъ изъ Европа. Ето списъка на нѣкогашнитѣ богаташи.

Най-богатитѣ турски землевладѣлци бѣха презъ 1882 г. въ града: Расимъ бей съ около 20,000 лири турски и Мехмедъ Али ефенди съ 15,000 л. т. А отъ българитѣ най-състоятелни бѣха: Мирче Бомболовъ съ 25,000 л. т. (състояние — владѣе чифлици въ с. Върбяни, Крущейца и другадѣ, дюкяни, кжци, воденици и др. въ града), а Братя х. Илиеви 50,000 л. т.

**Списъкъ на най-виднитѣ търговци въ Прилѣпъ
прѣз 1883 година.**

№ по редъ	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	Национал- ностъ	Капиталъ въ лѣви турски	Предметъ на търговията
1	Братя х. Илиеви .	Българи	20000	Манифактура —
2	Мирче Бомболовъ	"	20000	платсве
3	Димко Ачковъ . .	"	2500	Манифактура
4	Бр. Небрѣклиеви .	"	2500	Жита и бан. опер.
5	" Попеви	"	2500	Колониалъ
6	Никола Крапчевъ .	"	3000	Жита
7	" Бутлевъ	"	3000	"
8	Бр. Дамянъ Петрови	"	3000	Манифактура
9	Георги Богдановъ	"	2500	Банкеринъ (сараф)
10	Бр. Биолчеви . . .	"	3000	"
11	Бр. Пешкови	"	2500	Вжжарство
12	Хаджи Йовкови . .	"	3000	Дървенъ материалъ
13	Н. Колицърковъ . .	"	1500	Колониалъ
14	Хр. Фукара	"	2100	Сурови кожи
15	Ибрахимъ Ефенди	Турчинъ	2000	Жита
16	Михаилъ Калогрея	влахъ	1500	"
17	К. Митревъ и С-ие	"	7000	Колониалъ
18	(Бѣлазенкови — бѣлг. Дим. Кжрцута . . .	"	2500	Манифактури
Стари търговски фирми, които сж изпаднали				
1	Грашевци	Българ.	3000	Манифактура
2	Пазовци	"	2500	"
3	Зердевци	"	2000	Колониалъ
4	Коста Стамболджия	"	1000	Манифактура
5	Бр. Шопчеви	"	1000	"

Следъ западъка на търговията въ Прилѣпъ, предприемчивиятъ прилепчанецъ не остана съ скръстени ржце. Той тръгна по печалба изъ близки и далечни градове и пакъ го виждаме да заема видно мѣсто въ търговския свѣтъ. Така, ний виждаме Солунъ наводненъ отъ прилепчани търговци и комисионери, които държатъ I-во мѣсто на пияцата. Бр. Шавкулови, Бр. Попеви, Бѣлазелкови, Бр. Пиперкови, Г. х. Пановъ, Сотиръ х. Илиевъ, Бр. Мирчеви, Бр. Д. Петрови и др. сж първитѣ търговци-комисионери. А следъ направата на желѣзницата Солунъ—Битоля, първи прилепчани отвориша голѣми колониални магазини въ Битоля. По-долната ржка отъ есна-

фа
лечко
ряно
се
х
вн
леч
х
член
войн
Амери
отечес
тв
се
Так
др.
на
войн
жално
денъ
днесъ
возмо
грира
вали
ния
лепска
Д
не
нѣма
гува
на
Прилѣпъ
страна
едва
часть
работя
тюна
много
отъ
тогава
ко
тази
ва
бъ
каф
брой
тани
ственос
морално

фа, които не сж учени да бездействуватъ, предприеха далечно странствуване, презъ морета и океани, за да осигурятъ прехраната си. Така, ни виждаме наводнена Америка — северна и южна отъ прилепчани, които съ хиляди се стичаха за печалби. Утешителното бѣ, че тѣзи младежи незабравиха домъ, семейство и родно мѣсто, макъръ и много отдалечени отъ тѣхъ. Тѣ стоеха тамъ година, две, три и връщаха се назадъ, за да сторятъ мѣсто на по-малкия братъ или членъ отъ сѣмейството. Така бѣ до Балканската война. Следъ войнитѣ, кждето немалко родни синове — дошли чакъ отъ Америка, сложиха коститѣ си, за освобождение на своето отечество, неможейки да търпятъ тежкото иго на „Културнитѣ варвари“ сърби, тѣ почнаха да оставатъ въ Америка, да се заселватъ дори и да образуватъ цѣли колони прилепски. Такива имаме вече въ Торонто, Гранити — сити, Стелтонъ и др., кждето издигнаха черква „св. Благовещение“ (подобна на прилепската), читалище, библиотека и пр. Пакъ следъ войнитѣ голѣмъ бѣ наплива на бѣжанцитѣ въ България и жалното е, че тѣхния брой расте и се увеличава съ всѣки день отъ терора и гоненията на сръбскитѣ власти. Така, днесъ Прилѣпъ е обеднелъ отъ страна на по-първитѣ, заможнитѣ хора и своята интелигенция. Друга страна за емигриране не познава прилепчанина. До Балканската война едвали имаше 10 прилепчани заселени въ Сърбия, когато тѣхния брой бѣ съ хиляди въ България. Само въ София прилепската колония брой нѣколко хиляди души.

Днесъ заднесъ икономическото положение на Прилѣпъ не е розово. Нѣма ония нѣкогашни богати кжши и фирми, нѣма ония прочути прилепски пазари. Днесъ Прилѣпъ търгува само съ собственана си околия. Следъ разпокжсването на Македония отъ чуждитѣ владѣтели — сърби и гърци и Прилѣпъ замира, както замрѣха Битоля и др. градове въ страната. Изразено въ цифри положението на Прилѣпъ е едва средно. Едничкото средство за препитание на голѣма часть отъ населението е тютюна, като едни го сѣятъ, други работятъ, а държнвата взима лѣвската часть, понеже тютюна е монополъ въ Сърбия. Ето защо, днесъ трѣбва да е много по-голѣмъ продукта на бедната маса, нуждающа се отъ чужда помощъ, отколкото презъ турския режимъ. И ако тогава просяцитѣ пълнѣха черковния дворъ и улицитѣ, колко по-голѣмъ ще да е тѣхния брой днесъ. Въ замѣна на тази икономическа криза и безработица, расте и се увеличава покварата у хората. До като въ турския режимъ Прилѣпъ бѣ едничкия градъ, въ Македония може би, съ най-малко кафенета, бирарии и комарджийски клубове, днесъ тѣхния брой е голѣмъ. Като прибавимъ къмъ тѣхъ и разнитѣ шантани и други увеселителни заведения съ лекъ характеръ, собственостъ на сръбската раса, ще имаме ясна представа за моралното ниво на населението.

VII.

Възраждането.

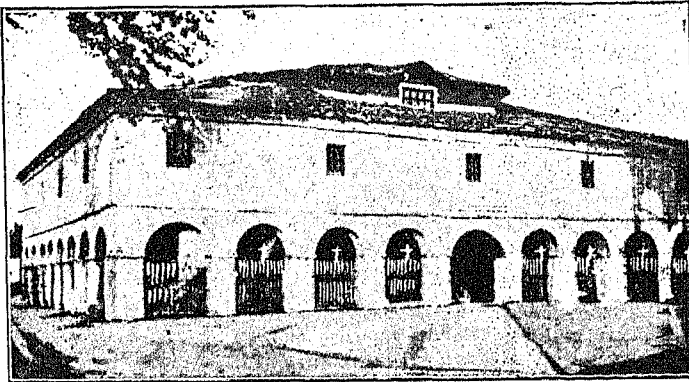
(Черковното дѣло)

Градъ Прилѣпъ админастривно спадаше къмъ Битолския вилаетъ, а духовно — къмъ пелагонийската епархия, съ центъръ г. Битоля. Последниятъ градъ отъ 1818 г. почналъ да се наводнява отъ многобройни влашки и арнаутски (християни) пришелци, който, подъ булото на патриаршисти, бѣха погълнали българския елементъ. Мнозина отъ тѣзи албаногинци, подмамени отъ добрата търговия въ съседния градъ Прилѣпъ, почнали да се заселватъ и въ тоя градъ, така че християнското градско население по онуй време е било смещение отъ българи, власи и албанци (християни). Власитѣ и арнаутитѣ, като по-изтънчени и по-хитри, веднага сж имали надмощие надъ българитѣ, поради което и черковноучилищното дѣло е било въ тѣхни ръце. И предъ гражданската властъ пакъ тѣ сж представлявали християнски елементъ. Така тѣ бѣха успѣли да удрятъ грѣцки отпечатъкъ на прилепската община (черковната). За тоя успѣхъ подпомогнати сж били влахо-албанцитѣ отъ грѣцкия владика, подъ чието ведомство се намирили.

Съграждането на черква

До 1838 г. прилепчани нѣмали своя черква. На молбитѣ и настояването предъ мѣстната властъ да си построятъ молитвенъ домъ, винаги се отговоряло отрицателно. По едно време принудили се да отварятъ тайно париклиси изъ разнитѣ квартали на града. Такива имало въ кжщата на Петре-Тата и Кьорвезировци. Въ голѣмото си мнозинство българитѣ били принудени да извършатъ религиознитѣ си трѣби въ с. Варошъ. По-късно прилепчани намислили да турнатъ тайно основи за градска черква, но турцитѣ, щомъ узнали, спрѣли работата, разрушили основитѣ. Скоро следъ това въ Прилѣпъ пристигналъ нѣкакъвъ висшъ чиновникъ отъ Цариградъ, който обещалъ на посетилитѣ го първенци, да издейства височащи ферманъ за нова черква. Заслуга има за изкарването на фермана и битолския владика Григорий, който ималъ близки връзки съ хаджи Ристета. Къмъ 1832-3 година битолския митрополитъ Григорий е избранъ за Вселенски патриархъ. На заминаване за Цариградъ се явила въ Битоля депутация отъ Прилѣпъ, начело съ хаджи Ристета, да изпроводи владиката. Тогава хаджи Ристе силно настоявалъ предъ новия Патриархъ (бившъ битолски митрополитъ) да съдействува за по скорошно изкарване на ферманъ за черква. Следъ встъпване на патриаршеския престолъ, Григорий извикалъ хаджи Ристета въ Цариградъ. Съ съдействието на патриаршията и съ помощта на вишия цариградски чинов-

никъ, който бѣше обещалъ подкрепата си, хаджи Ристе издествувалъ височайши ферманъ за нова черква. Въ знакъ на отличие за голѣмитѣ заслуги на хаджи Ристе, патриархътъ Григорий, личенъ неговъ приятель, му далъ титлата „Логотетъ“, която титла много рѣдко се давала отъ патриаршията. Въ цѣла Мамедония тая титла сж носѣли само 2-3 „Логотети“. Пакъ по туй време и сигорно съ препоржката на патриаршията хаджи Ристе Логотетъ е добилъ и царско отличие, като сж му дали титлата „Векилинъ“ (пълномощникъ) за дѣлата на раята. (1834 г.).

Прилепската черква „Св. Благовещение“.

За тая целъ заминалъ тайно за Цариградъ прилепскиятъ първенецъ хаджи Ристе, който, съ съдействието на поменатия чиновникъ и съ помощта на патриаршията, сполучилъ да вземе царски ферманъ за нова черква. Мѣстото за новата черква било подарено отъ бабата хаджи Мита. Почнала постройка на черквата, която не минала безъ съпротива отъ турското население, та трѣбвало да пристигне отъ Цариградъ единъ арапинъ-надзиратель, който пазилъ работниците отъ турски нападения. За почивка на арапина била издигната нарочно терасата (одрето) до камбанарията, отъ кждето наблюдавалъ строежа. Сжщото „одре отсетне послужи за сборенъ пунктъ на старците и поповите, които редовно посещаваха вечерното черковно служение.

Черквата била свършна презъ 1838 г., когато и се осветила отъ гръцкия владика — Григорий (не патриарха), на 8 септемврий с. г. (1838), на Мала Богородица, а посветена на „св. Благовещение“, въ честь на благата вестъ, що билъ донесълъ отъ Цариградъ хаджи Ристе. Пръвъ свещеникъ ржкоположенъ въ новиятъ храмъ е билъ попъ Димитрия Икономовъ, на 14 IX с. г. (Кръстовденъ). Постройката на прилепската черква е отлична сграда, изидана отъ бигорливъ деланъ варовикъ, съ много колони отъ северната, западната и

южната страни. Поради голѣми пречки, обаче, отъ турцитѣ, които не могли да се помирагъ съ мисълта, че гяуритѣ издигатъ храмъ, нарушенъ билъ първоначалниятъ планъ, та, за да се запази размѣра ѝ, вмѣсто да се издига надъ земята, сложили я 1—2 метра ниско въ земята, като се слиза съ по-нѣколко стѣпала. За успокоение турскитѣ вълнения, властѣта разрешила на последнитѣ да издигнатъ и тѣ молитвени домове. Отъ тогава си водятъ началото много джамии.

Следъ съграждането на Черквата.

До построяването на черквата и училището гръцкитѣ владци не обръщали внимание на Прилѣпъ. Сега чакъ замислюватъ за неговото погърчване. Агентитѣ на елинизма въ Прилѣпъ сж били цинцаритѣ, дошли тукъ следъ разрушението отъ албанцитѣ на гр. Москополе. Благодарение на своя спекулативенъ умъ новитѣ пришелци, успѣли да забогатяватъ и почнали да играятъ важна роля предъ властѣта, по-първитѣ турци и дори между първенцитѣ българи. На замислитѣ на гръцкитѣ владци и цинцаритѣ, се противопоставятъ силниятъ патриотизмъ на българитѣ, здравата еснафска организация и консерватизма на градското духовенство. Всички тогава грамотни хора сж чели и писвали само по български. Духовенството и то неразбирало гръцкия езикъ. А мнозина попове сж имали частни училища, кждето сж предавали на славянско писмо. Па и прилепската община до черковната разпра е била чисто българска, за което сведочи следното писмо, запазено въ архивата на общината. „Благовѣйни сѣченици честни старци и вси дръззи Благословени християни челатъ на гѣа анани. Да имате молитви отъ Бѣа и матери его прѣсна Бѣи и ѿ насъ благо-словъ и прощение. Разверете оти сѣе ги пратили овна два человека: перви папа Андреа и втори дѣкъ да прошетатъ по селата за помощъ на хаѣаната. Тако вие попове и мирски люде да и пречекате съ съ мнѣлостъ и со радостъ и да ги дарѣвате колкѣ дарѣвалъ Бѣъ да дарѣте за хаѣаната. Тако имате изнѣкъ ѿ стъ Блѣкѣ, ѿ логотѣта х.Христѣта и ѿ всѣте чорбаджии да ги дарѣте тако прѣстаъ Бѣа да ви дарѣтъ отъ едно хилѣда.

1842 г.

Прилѣпъ

Епитропи църковни

Итаиасъ х. Илиа, Георгѣ х. Кѣчѣкъ
Днаманди Маджаръ.“¹⁾

Съставътъ на общината презъ туй време е билъ отъ осъмъ члена; председателъ, четирима членове-съветници и трима епитропи, избирани отъ градскитѣ първенци. Пръвъ председателъ на прилепската община е билъ х. Христѣ Логотѣтъ, който заемалъ тая длѣжностъ почти до смъртъта си.

¹⁾ Хр. Шалдевъ — Възраждането на гр. Прилѣпъ

Следъ него за такъвъ е билъ избранъ дълги години х. попъ — Костадинъ, който заседавалъ и въ мезжлича, като владика векили. За членъ общинаръ се избиралъ и единъ цинцаринъ, който, обикновено, завеждалъ прихода-разхода на общината. Заседанията на общината ставали повечето въ чаршията, въ нѣкоя стая изъ ханищата, или въ частна къща. Така заварва общината на заседание въ Ачковия ханъ, учителя Никола Ганчевъ, където билъ извикванъ за спазаряване (да се услови) въ 1866 г. Ето какъ описва Ганчевъ тогавашната обстановка и работата на общината. „На една тераса подъ тремътъ въ Ачковски ханъ, бѣха на седали по турски (крѣстато) на голи рогозки около 14-16 души, които пушѣха съ дълги чибуци, а само двама седѣха на столчета, защото бѣха обути въ панталони. Донесе се и за мене едно столче и подиръ кафе. Човѣцитѣ, които съставяха този синедрионъ бѣха: владишкиятъ намѣстникъ, сакелариатъ хаджи попъ Костадинъ, Димко Ачковъ, хаджи Ангеле, Димшо х. Илиевъ, Даме Петровъ, Ст. Попе, Кост. Марковъ, Коне Лепавцовъ, Йосе Крапчевъ, Илия Грашевъ, Мирче Бомболъ — все българи; Михаилъ Калугрея, Димо Зека — арнаути; Намумъ Маджаровъ, Коста Митровъ, Мияйле Врета — цинцари. Подиръ $\frac{1}{2}$ ч. прѣкъсна се частниятъ разговоръ. Първъ заговори Димко Ачковъ: „ее учителю, ние не сме пишали за учителъ въ Пловдивъ, то го напраиле младите, рекли еднажъ сакаме младъ учителъ и да е отъ Пловдивъ, но бидейки си се измѣчилъ и си дошелъ вейке, не си сторилъ лошо, кажи сега, колку хакъ сакашъ за година“. Казахъ една цѣна, на която възразиха власитѣ и арнаутитѣ. Българитѣ завѣдоха споръ съ тѣхъ, който продължи цѣлъ часъ. най-после Димко Ачковъ каза: „бидейки даскалотъ داشолъ отъ далеку и напраилъ големъ мастравъ, за първата година да му се дайтъ . . . , па после — споредъ ишкино му“; Веднага 2-3 отъ българитѣ ме задърпаха да цѣлувамъ ржка на х. Попъ. Азъ не скланяхъ. Раздѣлихме разликата и се условихъ. Цѣлувахъ ржка на х. Попъ, а съ останалитѣ се ржувахъ. Това бѣше цѣлиятъ контрактъ за моето учителствуване въ Прилѣпъ съ всичкитѣ му подробности, защото подобна формалоностъ веднажъ извършена, никой не бѣ въ сила да я развали. На другата година безъ дълги преговори прилепчани ме съгласиха за 3 год. съ увелич. на заплатата, а следъ тѣхъ, условихъ се още за 3 год. и бѣха готови да ми удвоятъ заплатата, но не искахъ да злоупотребявамъ, та се задоволихъ съ 8—9000 гр., които на времето бѣха много пари“.

Преписката на общината отъ тая епоха е била много ограничена. Сжщо и приходитѣ общински сж били незначителни. Главниятъ приходъ за издрѣжкана на черквата и училището е билъ отъ пангара, частъ отъ манастирскитѣ доходи

и пожертв. отъ смъртни случаи. Дейността на презъ туй време не се отличила съ нѣщо забележително, освенъ съ издигането на грамадната училищна сграда въ черковния дворъ презъ 1843 г. Презъ това време е билъ направенъ и орѣховия иконостасъ, който е голѣма рѣдкостъ по резбарското искусство. Правиль го е майсторъ Димитрия отъ с. Лазарополе, цели 3 години и коствалъ (200 кесии по 500 гр.) 1000 л. т. Майстора билъ много изкусенъ художникъ (рѣзбаръ), но се славилъ и съ пиянството си. Иконостаса е работенъ на части и отсетне сглобяванъ, въ кжщата на братя Мисиркови, живущи „Трайко маало“, въ днешната кжща на Джуровци. Освенъ туй общината разглеждала бракоразводни дѣла, уславяла учители зе народното училище, подпомагала съ храна, облѣкло и парично затворниците и пр.

* * *

Идеята за национални борби не остави Прилѣпъ назаденъ планъ, дето условията за пропагандирането ѝ сж били благоприятни. „Трескавецъ“, варошкитѣ килийни и градскитѣ частни училища сж били факторитѣ, които сж крепили и поддържали българския духъ и съзнание чрезъ четмото и писмото на роденъ езикъ. Прочутиятъ прилепски панаиръ, отъ друга страна, като привличалъ търговци отъ разнитѣ краища на Балканския полуостровъ, твърде много е спомагалъ за насърчение и зреене идеята за национална борба. Тукъ, на панаира, сж идвали продавачи съ разни български книги и др. изображения; тукъ, при среща съ българитѣ отъ други крайща, ставало размѣна на мисли, обмисляне начинъ за борба съ гръцкото духовенство и пр. Още при учителствуването на прочутия Орданъ Джинотъ любознателната прилепска младежъ образувала кружокъ, главната цѣль на който е била умственото и нравствено повдигане членоветѣ му. Презъ недѣлни и празнични дни тѣ редовно се събирали въ една отъ училищнитѣ стаи и вкупомъ чели нѣкои български книги, или тълкувала библията, много мѣста, отъ който изучавали наизусъ. Тоя кружокъ по-сетне поелъ усилената борба между гърцитѣ и рутината въ общината. Но въ началото той не се решавалъ да почне борбата открито. Трѣбвало да се работи още много върху самитѣ членове, за да се подготвятъ умствено и засиятъ числено. Това става постепенно, до като единъ день се открило читалището и се организирали еснафскитѣ сдружения. Въ читалищнитѣ сказки твърде често се изтъквало на слушателитѣ, че власитѣ неправедно злоупотрѣблявали съ общинското съкровище, като гледатъ всичко хубаво и по-ценно да трупатъ въ гръцкото училище, а за българитѣ оставали огризкитѣ. Училищната покжщина е била най-негодна: чинове изпочупени и разне-

битени, безъ черни дъски и безъ тебеширъ, безъ карти и др. помагала, когато гръцкото училище било снабдено съ всички помагала. При това положение, негодуването на българитъ всѣки день растело противъ власитъ и се очаквалъ сгоденъ моментъ за тѣхното изгонване отъ училището. Наострени българитъ, само за това приказвали, — въ срещи и събрания.

Здраво организирани еснафитъ и читалището, привързали около себе си почти цѣлото българско население. То е било войска, готова за борба. Следъ привършване изпититъ въ 1867 год., българитъ заявяватъ на власитъ, чрезъ своя училищенъ настоятелъ Даме Петревъ, че по никой начинъ нѣма да допуснатъ за напредъ гръцко училище въ общинската сграда. Но и власитъ се готвѣли да посрещнатъ обявената борба. Тѣ, съ своята хитростъ, работели чрезъ властѣта и митрополията да станатъ фактически стопани на черквата и училището. За тази цѣль тѣ се отнесли до каймакалина, като му доложили, че черквата и училището сж градени съ общи средства, за туй отъ дѣсната страна на черквата да се чете на гръцки, и въ половината училище да се учи по гръцки отъ двама учители гърци.

Каймакамина, за да се осведоми по-добре, повикалъ въ идаре межлиси по нѣколко души отъ българитъ и власитъ. Българитъ сж разправяли, че при направата на черквата и училището власитъ не взели никакво участие, нѣщо което се знаело и отъ турскитъ агалари и първенци, и въ черквата се чело и пѣло по гръцки отъ дѣсна страна, само кога служилъ владиката, понеже последния незнаелъ хубаво български. Следъ изслушването на дветъ страни, межлиса е решилъ, че подобни спорове трѣбва да се разрешатъ отъ валийското управление. За последното българитъ приготвили обстойно изложение, занесено лично отъ Диме Бабата, Диме Лепавцовъ и Диме Биолчевъ. Борбата въ Битоля е била отчаяна: отъ едната страна била прилепската депутация, подпомагана отъ Димко Радевъ и отъ живущитъ тукъ прилепски търговци, а отъ другата — власитъ поддържани отъ гърцката митрополия и мнозина влиятелни турски чиновници. Следъ тримесечна разпрания и битолския мютесарифинъ се произнесълъ, че подобни разпри решава само по-горната властъ и въпроса се пренесълъ предъ Високата-Порта. За Цариградъ заминала българска и влашка депутация. Българитъ биле подкрепени отъ Никола Тѣпчилещовъ, а власитъ отъ гръцката патриаршия. Бидейки въпроса ималъ църковенъ характеръ, Високата-Порта препратила дѣлото въ патриаршията. Това известие не отчаяло българитъ. За да предотвратятъ гръцкитъ планове, българитъ приготвили на турски езикъ въ 3 екземпляра жалби: до каймакамина, мютесарифина и Високата-Порта, съ които се известяваха властѣта, че българитъ

отъ Прилѣпъ преставатъ да признаватъ духовното ведомство на патриаршията, и че бидейки мнозинство българския елементъ въ пелагонийската епархия, замолявали Високата Порта да разреши, да си иматъ свои български владика, а до решението на тоя въпросъ прилепската българска община да бѣде официално призната, като представителъ на народната воля. Колкото за грѣцкия езикъ въ училището българитѣ настоявали по-добре е било да се изучавалъ въ класоветѣ отъ голѣмитѣ деца, а на малкитѣ да се предава само на български. Споменатитѣ 3 махзари прѣвъ е подписалъ Найдѣ Бѣломаре, а сетне останалитѣ чорбаджии, еснафи и села. До като ставало подписването на махзаритѣ, битолския владика Венедиктъ се научава за извършеното и веднага следъ коледа пристигналъ въ Прилѣпъ, за да осуети дѣлото на българитѣ. Това ненадейно владишко идване смутило на прѣвъ пѣтъ чорбаджиитѣ, но по-младитѣ не се стреснали. Станало събрание въ кѣщата на Д. Биолчевъ отъ по-решителнитѣ младежи, като приготвили едно изложение до владиката, въ което му описали настресението на паството само срещу грѣцката патриаршия, а лично срещу него нѣмало нищо и дори подканали го да се присѣдини и той къмъ българскитѣ владии въ Цариграпъ, наполяйки му, че добрия пастиръ душата си полага за своитѣ овце. Изложението поднесли лично: Д. Биолчевъ, Спиро Пешковъ, К. Кусевъ и Василь Крапчевъ, като му заявили, че тѣ сж съ него въ борбата му противъ прилепскитѣ власи (имало тогава споръ между Вендикта и власитѣ), за туй искатъ неговата подкрепа и още да не плаши българскитѣ първенци (които се бели) съ нѣкаква отговорностъ за изпратенитѣ махзари, за да не се откаже народа, та да се откаже и отъ него (владиката). Сплашенъ, по тоя начинъ, владиката, за да си отмѣсти на власитѣ и патриаршията, съ които не билъ въ добри отношения, послушалъ молбата на младитѣ българи. Въ това време власитѣ бѣха получили патриаршеското писмо, отговоръ по спора съ българитѣ и проектирало се х. Попо да го прочете въ черква на вселушание. Като научава това Тоде Кусевъ нощно време (било сжбота вечеръ) се явилъ при Диме Биолчевъ на съвѣщание. Тамъ се' решило: на сутринята (недѣля) братята Биолчеви да съобщатъ на съседнитѣ кѣщи и тѣ да разгласятъ на други, щото *да не се допусне четенето на патриаршеското писмо въ черква*. За сжщата цѣль рано застанали хора предъ черковнитѣ порти и предавали решението на българитѣ да не се допусне четенето на писмото.¹⁾

Отхвърляне на грѣцкото духовно иго.

На заранята (недѣля) Венедиктъ ще извърши тържествена служба, при препълнена черква съ народъ. Всѣки чу-

¹⁾ Н. Ганчевъ — в. н. к.

ствувалъ. че нѣщо смѣло и решително ще стане. Качилъ се дяконътъ на амвона да чете евангелието по грѣцки и още не билъ прочелъ три реда, чулъ се галсътъ на *Коста Биолчевъ* (*Кратъ*), който извикалъ високо: „*нейкиме!*“ Изведнажъ черквата екнала отъ едно общо „*нейкиме!*“, което излизало отъ устата на 2,000 души. Настѣпва затишие и владиката се показалъ на царскитѣ врати съ знакъ къмъ дякона да чети, („*ле гете!*“), но виковетѣ се повторили и потретили, и престанали само, когато владика казалъ на дякона да слѣзне, а евангелието се чело по *славянски*. Следъ евангелието х. Попъ се възкачилъ на амвона, за да чете патриаршеското писмо, но шомъ произнесълъ заглавието; „*Григорий, архиепископъ Цариградски, новаго Рима, Вселенский патриархъ...*“ черквата се оглушила отъ народния викъ: „*Нейкиме! нейкиме! молчи! нейкиме!*“. Напразно х. Попъ се мъчилъ да убеждава; виковетѣ „*нейкиме!*“, *слези, нейкиме патриаршията*“ непрестанали докато владиката не даде знакъ на х. Попъ да слѣзне. Следъ станалото, Венедиктъ литургията довършилъ. И така Венедиктъ, който се смѣташе за най-проклетъ врагъ на българщината, дава вече сила и мощъ на българския духъ. За да загадаличкатъ владишкото честолюбие още повече, прилепскитѣ бурци поднесли му благодарителенъ адресъ. Власитѣ, нѣми свидетели на станалото, доложили веднага на каймакамина и го увѣрявали, че българитѣ кренали глава и не позволили да се чете патриаршиятъ ферманъ. Венедиктъ си заминалъ за Битоля и за наказание, че неможалъ да усмири духоветѣ въ Прилѣпъ, билъ деградиранъ — изпратенъ въ по-долна епархия. Отъ тая дата 25 февруарий 1868 г. Прилѣпъ отхвърли грѣцкото духовно иго и изпжди окончателно власитѣ отъ черквата и училището.^{1) 2)}

Следъ отхвърлянето грѣцкото духовенство.

Окопитени българитѣ, следъ тая случка, решаватъ да поставятъ на здрави основи българщината. Ето защо, следъ заминаването на владиката, свикали се всички еснафи на общо събрание и избрали 12 души, които да ръководятъ народнитѣ работи. Тѣ се нарекли *българска община*. Първитѣ членове на българската община сж били: председател х. Попъ Костадинъ, секретаръ: Илия Здравевъ и членове: хаджи Мирче Бомболовъ, хаджи Ангеле х. Илиевъ, Коне Лепавцовъ, Диме Биолчевъ, Диме Бабата, Йосе Крапчевъ, Даме Петровъ, Илия Грашевъ, Ничо Ачковъ, Диме Колищърковъ, Ицо Фукара, Найдо Бѣломаре. А за училищни настоятели: Костадинъ Марковъ и Спиро Пешковъ; черковни

1) Хр. Шалдевъ — в. н. к.

2) Н. Ганчевъ — в. н. к.

настоятели : Стефанъ Попевъ, Ицо Грашевъ и Димко х. Илиевски. За станалата промена въ духовното ведомство още на другия день била уведомена властта съ писмено изложение отъ новата община, предъ която Тодѣ Кусевъ държалъ силно патриотично и насърчително слово. Така българската църковна община влѣзла и въ преписка, по вѣрско-церковни дѣла, разбира се напърво време, съ официалната власт и си доставила печатъ съ кръгла форма и надписъ по окръжността „Прилепска Българска Община“, а посредата : „Перлепѣде Булгаръ Джемаети“ и най-доле две *хванати ржце*. Тази емблема лошо впечатление правила на властта. Ето каква бележка е запазена на първия листъ на една кормчия. 1869 въ 25 марта. „Прилепската окръжностъ отвърли грѣц(ко)то иго набара грабнатата отъ проклетите фанариоти преди единъ вѣкъ народната си Охридска архіепископія въ 20 юній 1876 год., а днесъ се състави градска община отъ 12 члена и единъ свѣщеникъ.“ Следватъ имената на гореизрбонитѣ членове.³⁾

Нови атаки тъкмятъ власитѣ. Първата несполука не ги отчаяла. Другиятъ день, следъ тѣхното изпѣждане отъ черквата, изпращатъ депутация въ Битоля до мютесарифина, за да се оплачатъ отъ българитѣ, които не зачитали патриаршеското нареждане. Тамъ била извикана българска депутация, която отговорила, че още мин. година въпроса билъ пренесенъ въ Цариградъ. Мютесар. съветъ решилъ да накае отговорътъ отъ Цариградъ, за кждето власитѣ били изпратили нова депутация. Патриаршията успѣла да облече своето послание въ царски указъ, който предписвалъ: да се чете грѣцки отъ лѣвата страна въ черквата, а училищ. въпросъ да се разреши лично отъ валията. Пристигналъ валията; свикалъ първенцитѣ и следъ като прочелъ царското йраде, предупредилъ събравшитѣ, че строго ще накаже непокорнитѣ на царската заповѣдъ и пожелалъ още въ негово присѣствіе да се приложи царското йраде. Това било въ петѣкъ на страстната седмица. Българитѣ му заявили, че, бидейки народа не билъ извѣстенъ за валийското решение, за да не се случи нѣщо презъ Великденскитѣ празници, нека се остави черквата на българитѣ до 3 день на Възкресение, презъ което време ще се извести и народа за поменатото решение. Валията уважилъ това искане на българитѣ и палъ строга заповѣдъ на мѣстната властъ да следи до срѣда за изпълнението на решението. Власитѣ зарадвани, извикали отъ Крушово свещеникъ и пѣвецъ. Това било на вечерната отъ великата срѣда. Българитѣ бѣха се съгласили никой да не присѣствува въ черквата. Юзбашията съ стражата присѣствувалъ, за да пази власитѣ. Около 30 души отъ младитѣ бъл-

3) Хр. Шалдевъ — в. н. к

гари се скрили въ олтара и отъ тамъ наблюдавали, що се върши. Щомъ като гръцкиятъ пѣвецъ извикалъ: „Кирие Кекрасонъ“, нахлуватъ скрититѣ българи отъ олтара и Коне Ив. Кусевъ застаналъ предъ влашкия пѣвецъ, и почналъ да пѣе: „Господи възвахъ“. Власитѣ се оплаквали, че българитѣ имъ пречили де пѣятъ по гръцки. Юзбашията почналъ да хока българитѣ, че не изпълнавали царскитѣ заповѣди. Българитѣ отговорили, че власитѣ нарушаватъ заповѣдѣта, защото тѣхното мѣсто е отъ лѣвата страна. Юзбашията поканилъ последнитѣ да заминатъ отъ лѣвата страна. Посрамени власитѣ минаватъ на лѣвата страна, която отъ по-рано била ангажирана отъ Тоше Ярѣмъ Зердевъ и който отговарялъ на свещенослужителя по български. А черквата за мигъ се изпълнила съ българи. Смутени власитѣ напустнали черквата. Разпритѣ пакъ се пренесли предъ властѣта. Власитѣ настоявали да имъ се отстъпидѣсната страна и двама учители гръцки да се плащатъ отъ черквата. Българитѣ отговорили, че непризнаватъ вече патриаршията и искатъ да се приложи ирадето само за черквата, като власитѣ иматъ лѣвата страна; колкото за училището повторно заявили, че въ отдѣленията да се учи на български, а въ класовѣтъ да се изучава и гръцки езикъ *само като предметъ*. Валията, като видѣлъ, че власитѣ не приематъ това хубаво българско предложение, предложилъ въ черквата да служатъ подъ редъ; една седмица българитѣ, една власитѣ. Последнитѣ приели това предложение, но когато българитѣ имъ заявили, че следъ тѣхната служба ще си прибиратъ свѣтитѣ и дори маслото отъ кандилата, власитѣ се отказали. Тогава валията предложилъ друго: българитѣ да броятъ на власитѣ 40.000 гроша, за да си съградятъ друга черква. Българитѣ били готови да помагатъ въ натура, а не съ пари, при строежа на влашка черква. Виждайки валията, че не може да постигне съгласие, заминалъ за Битоля. Почнали пакъ заявленията, депутациитѣ до Цариградъ. Последвало нова емирнаме (ферманъ) отъ 1285 сеферъ 20 1869, споредъ което се заповѣдвало власитѣ да си построятъ нова черква, а въ училището да се предава гръцки езикъ, само като предметъ въ класовѣтъ. На това основание власитѣ се прощаватъ вече съ черквата. Започнали да се пазарятъ за помощѣта, която трѣбвало да дадатъ българитѣ. Преговоритѣ се водили две години. Власитѣ избрали мѣсто за черква и училище въ сжщата махала, при българската черква, съ цѣлъ да привлечатъ българитѣ. Единъ недѣленъ день, обаче, държи речъ въ черква Т. Кусевъ и произнесълъ *анатема* (проклятие) на всѣки българинъ, който би дръзналъ да помогне съ нѣщо на влашката черква, или би прескочилъ прага ѝ. Това проклятие се съблюдаваше, като свята заповѣдь и никой не влизаше въ влашката черква, която била съградена въ 1871 г.

Въ разстояние на 2 години, отъ издаването на последния ферменъ, мнозина правителствени чиновници сж идвали въ Прилѣпъ, за да сподобятъ странитѣ за сумата, що трѣбвало да броятъ българитѣ, но никакъвъ резултатъ не се постигалъ. Пристигналъ и солунския валия Акифъ паша и съ голѣма молба настоявалъ предъ бълг. община да турятъ край на тоя въпросъ. Почва на ново пазарлъкъ и се стига до цифрата 25,000 гр., която ще броятъ българитѣ на два срока.

Следъ Венедиктъ за пелагонийския митрополитъ билъ определенъ Партения. Неговиятъ замѣстникъ, дебърски владика Игнатия, представлявайки, че нищо не знае за станалото на 4 юлий 1868 г., изпратилъ въ Прилѣпъ архидякона си съ патриаршеското послание за назначението на Партения, което трѣбвало да прочете въ черква. Свикала се общината по тоя случай на извънредно заседание, предъ която се представилъ архидякона и вржчилъ владишкото писмо. Ицо Фукара отъ името на общината му отговорилъ: *Много здраве да носишъ на дѣдо владика, на когото да му имаме молитвата, ние отъ преди две години сме се отрekli отъ патриаршията, та неможиме да приемаме нито отъ нея, нито отъ нейнитѣ владици никакви писма и поели*. Архидякона замолилъ общинага да му даде писмено тоя отговоръ. но му се отговорило, че общината не е длѣжна да отговаря на писма, които не желае да получи и му вржчила владишкитѣ писма обратно. Следъ като се изхвърлило името на гръцкия владика отъ църковната служба (1868 год.), пѣло се следното словославие: „Болгарскому Свещеноначалнику и преосвещенейшимъ и Богоизбраннымъ Архипастиремъ Всечестния Болгарския Церкви, Всечестныхъ Екзарховъ сжставляющихъ Собора Болгария, нашимъ же отцемъ и Архипастиремъ; многая лѣта.“! Отъ сжщата дата общината почнала да събира за себе черковнитѣ и славянски трѣби, като сумитѣ употребявали повече за *помощта на св. Екзархия*, и за поддържане депутатитѣ въ Битоля и Цариградъ.

На другата година (1869, 25 мартъ), прилепскитѣ първенци и еснафитѣ, сбрали се на народно събрание и избрали нови членове въ общината: председателъ х. Попо, членове: х. Мирче Бомболъ, х. Ангеле х. Илиевъ, Йосе М. Крапчевъ, Стефанъ Попевъ, Йовче х. Ташовъ, Стоянъ Сопотоецъ, Даме х. Наумче, Георгия Протоколевъ, Илия Пиперковъ, Коне Бозовъ, Спиро Д. Пешковъ и Диме Биолчевъ. Илия Д. Здравевъ писаръ. Като прекъснала общината връзкитѣ съ гръцкия Митрополитъ, сношавала се съ българскитѣ архиереи въ Цариградъ. Архиерейскитѣ съборъ сжщо е билъ въ постоянна преписка съ общината. Така, въ едно свое послание отъ 1869 г. българскитѣ владици отъ Цариградъ: Ловчански Иларионъ, Пловдиски Панаретъ, Видински Антимъ, Макариопол-

ски Иларионъ, започватъ да запитватъ за черковнитѣ работи въ града и искатъ да имъ се препоручи нѣкое лице, което да ржкоположатъ, за да води преписката съ съборнитѣ св. старци¹⁾).

Постжпки за изборъ на български владика.

Въпреки всичко станало, сбщината чувствувала своето неузаконено положение спрѣмо властѣта, макаръ х. Попо, председателътъ ѝ, да се допускалъ въ заседанията на меж-лиса, като „деспотъ-векили. За да узакони своето положение, следъ излизането на фермана за бълг. Екзархия, още презъ 1870 г., общината пратила последна молба до Високата Порта отъ страна на цѣлото българско население въ града и околията, подписана и подпечатана отъ свещеницитѣ и кметоветѣ (мухтаритѣ) на града и 110 села), съ която молба, като признаватъ ведомството на Екзархията, настояватъ да иматъ свой български владика, по силата на царския ферманъ, понеже съставляватъ повече отъ $\frac{2}{3}$ отъ християнското население въ епархията. Горната постжпка била продиктувана и отъ чисто вътрешни епархийски причини. Цѣлѣло се по тоя начинъ да пресѣкътъ пжтя на гръцката пропаганда, която, чрезъ невежеството и несъгласията въ народа, опитвала се да се закрепи. Агентитѣ на гръцката пропаганда, наричали българитѣ измѣнници на православната вѣра; други обика-ляли селата и събирали владишнина; трети обещавали голѣми суми на ония села, щс имали нови черкви, за да ги освети гръцки владика. Па и между свещеницитѣ настжпила анархия. Мнозина не взимали вули за венчавка. Подобна молба общината е изпратила и до Екзархията, за да направи постжпки предъ Високата-Порта за издаване бератъ на български владика. Екзархията направила постжпки предъ В-Порта и предписала въ Битоля и Прилѣпъ да пристжпятъ къмъ изборъ на Кириархъ, което и станало. Но въпросътъ за личността на пелаг. митрополитъ срещнала спънки отъ страна на В-Порта. Първиятъ изборъ станалъ за Пловдивския Митрополитъ Панарета. Като не се утвърдилъ той, избрали русенския Н. Преосвещенство Григория.

И понеже и въ тоя изборъ останали излжгани, избрали Архимадрита Евстатия Зографски, за когото молятъ часъ по-скоро да бжде ржкоположенъ за митрополитъ. Съ писмо отъ 6 октомврий 1872 г. Екзархията явява на общината, че ржкоположението не Прѣосвещений Евстатий станало на 21 — IX — 1872 г., и че следъ като се снабди съ височайшия бератъ, шѣлъ да замине за епархията си. Общината незакжснѣла да поздравя своя митрополитъ и да му изкаже радостѣта, която изпитва паството му, за да го види по-скоро въ престолния

1) Хр. Ш-въ — с. к.

градъ. Поради протеста на патриаршията Евстатий, заминалъ вмѣсто за пелагонийската епархия, въ Нишко-Пиротската. Издържката на митрополитъ Евстатий въ Цариградъ е била за смѣтка на битолската и прилепската община, като прилепчани пращали му 100—120 лири годишно. 1)

Следъ завършване борбата съ фанариотското духовенство и създаването българската екзархия, общината полагала всички грижи за добрия редъ въ нейния духовенъ районъ, като изработила вътрешенъ правилникъ, уредила манастирскитѣ управления и пр., както затова сведочи протоколътъ, държанъ на 28-1-1872 г. Новоизбраната община за тая година имала следния съставъ: х. Мирче Бомболовъ, Йоанъ Геракаръ, Д. х. Илия: Коне Мартинъ, Илия Кантарджия, К. Марковъ, х. Костадинъ Митревъ, Йовче Тошовски, Хр. Фукара, Йосифъ Крапчевъ, Илия Кочовъ, а за писаръ билъ назначенъ Тоде Кусевъ, комуто се плащало по 150 гр. месечно. Въ първото редовно заседание на новоизбраната община билъ приетъ следния правилникъ:

Чл. 1. Общината се събира на редовно заседание два пѣти въ недѣлята: въ петъкъ предъ пладне, въ недѣля следъ пладне, а извънредни кога какъ стане нужда.

Чл. 2. Всичкигѣ членове сж длъжни да докаждатъ редовно на опредѣленото врѣме. сжщо и на извънреднитѣ заседания, кога бждатъ повикани.

Чл. 3. Когато нѣкой отъ членоветѣ на неможе да присъствува по неотложна причина, длъженъ е да съобщи на прѣдседателя за отсъствието.

Чл. 4. Заседанията се отварятъ подъ прѣдседателство на прѣдседагеля. а въ отсъствието му, на подпрѣдседателя.

Чл. 5. Прѣди да се отвори заседанието длъжни сж да се подпишатъ всички присѣтствующи въ присѣтствената книга.

Чл. 6. Рѣшенията на заседанията се държатъ въ точни и редовни протоколи, които прѣписани на чисто, се подписватъ въ слѣдующето заседание отъ присѣтствующитѣ.

Чл. 7. Въ заседанията трѣбва да се пази тишина въ разговоритѣ, благоприличие въ движенията и скромность въ поведението; викането и говоренето думи неприлични сж забранени.

Чл. 8. До като става разискване по единъ въпросъ и несе вземе рѣшение по него, да не отваря дума никой за другъ въпросъ.

Чл. 9. Когато се прѣдстави нѣкой съ жалба, трѣбва, съ отлично уважение да я поднесе на прѣдседателя, който, слѣдъ като я прочете, и му я даде на писаро за гласно четене, поизпитва тжителя.

1) Хр. Шалдевъ — с. К.

Чл. 10. Когато нѣкой се обжалва противъ нѣкого, повиква се обвиняемия и се поразпитва. При разпита споредъ нуждата, могатъ да присѣствуватъ и двѣтъ страни.

Чл. 11. Прѣдседателя прѣдлага въпроситѣ на разискване, а послѣ всѣкой си дава мнението.

Чл. 12. Рѣшенията ставатъ по вишегласие. Вишегласията биватъ съ тайни или явни гласоподавания, отъ които послѣдното се приема, ако 3-ма прѣдложатъ. Въ врѣме на разногласие, гласътъ на прѣдседателя преоделява. 1)

Тоя правилникъ ималъ голѣмо възпитателно значение, както за общинаритѣ, така и за народа. Тази дисциплинарна традиция се пазеше до последно време. Сѣщо така се турила въ редъ и общинската архива, която бѣ богата съ протоколни решения и преписка отъ 1870 година насетне. По тоя начинъ порасълъ авторитета на общината въ очитѣ на населението отъ града и околията, а това ѝ давало сила, за да има високъ престижъ и предъ турската властъ, несамо по черковно—училищни въпроси, а и по разни национални спорове. Благодарение на своя авторитетъ общината често пжти е взимала решения отъ сѣдебенъ и наследственъ характеръ. Спогодбитѣ за сдружавания ставали въ общината. Общината взимала строги мѣрки и решения и противъ лоши и разточителни обичаи (годежи, свадби, задушници и пр.)

За авторитета на прилепската община ясно говори следниятъ фактъ. За да спрѣ общината разкоша на коприненитѣ дрехи (женска носия) и златни украшения, бѣ взела решение: никоя булка да не прави копринени дрехи. Въ 1884 г. *Филипъ Екимовъ* ще прави свадба за сина си Ташка, като приготвилъ за булката копринени дрехи и златни украшения. На поповетѣ бѣ заповѣдано преди да венчаватъ, да прегледатъ приката на булката и ако намѣрятъ копринени вѣщи, да ги конфискуватъ; следъ туй заключва се сандѣка и ключа се прибира отъ попа, и се предава на младоженеца следъ свадбата. На поканата отъ общината да предаде коприненитѣ работи, Д-ръ Филипъ отказва. Свadbаритѣ, като научиха за незачитането общинското решение, отказаха да придружатъ булката. Доктора, ядосанъ на туй компрометиране и за да покаже силата си, прибра булката въ кѣща и я държа невенчана, до като пристигна грѣцки попъ отъ Крушово да ѝ венчае. Възмутени прилепчани отъ незачитане общината, решаватъ: никой да не поздравлява Д-ра и семейството му, нито да има сношение съ тѣхъ. Виждайки Филипъ, че не се излиза на глава съ общината и прилепчани, разкаялъ се за грѣшката си, като внесълъ една глобална сума на черквата, а молбата му за опрощение се прочела веле гласно въсредъ черква. Дейността и грижитѣ на прилепската общи-

1) Н. Ганчевъ—Еничаровъ. Възпоминания и бѣлѣжки 1906 г.

на, за успѣха на националното дѣло, прескача границитѣ на прилепско. Тя се явява на помощъ и на съседнитѣ околии. Следъ като гр. Крушово се отказалъ отъ патриаршията, прилепската община изпратила 2 свещеници, за да извършватъ религ. трѣби въ тоя градъ.

Сжшо така прилепската община е била въ постоянна преписка по общонарод. въпроси съ битолската, като често я упреждали въ немарливостъ и бездействие. На всѣка частна инициатива, отъ значение и полза за национ. дѣло, общината е давала своята морална и материална подкрепа. Такъва подкрепа е била обещана и на Д. А. Робевъ и на Т. п. Радевъ за проектирания отъ тѣхъ български вестникъ. Не е отказана помощта и на солунската община, която намислила да строи народно училище. Общината не е била чужда и на революционнитѣ копнежи. Така, по нейна инициатива, се въоръжава четата на Спиро Църневъ, за да убие Кючукъ Сюлимана.

Прилепската община е взела прѣко участие и въ създаването на екзархията, въ лицето на Тодоръ Кусевъ, като делегатъ на пелагонийската епархия, която най-достойно представлявалъ. Както е известно Цариградския съборъ е ималъ съмнение да не се приематъ македонскитѣ делегати на събора, подъ предлогъ, че не сж били поканени.

Трѣбваше да се яви Тодоръ Кусевъ въ заседанието и да произнесе пламенно слово, за да се допустнатъ и македонскитѣ делегати.

Дейността на прилепската община, презъ началния и периодъ се обуславя не само въ буйния духъ и патриотизма ѝ, но и въ финансовата ѝ сила. До като на първо време за издръжка имали само черковната каса, сега се полагатъ грижи за доброто стопанисване на многото недвижими черковни имоти (кжщи, дюкяни, ниви, ливади, лозя и пр.) Въвели сж „вули“ и „кръщелни свидетелства“, приходитѣ отъ които прибираше общината. Посетне привеждатъ въ редъ и изправностъ и манастирскитѣ имоти, като приходитѣ се прибирали отъ общината. По инициативата на общината билъ възобновенъ манастира св. Арахангелъ въ с. Варошъ въ 1861 г. 28. IV., за което свидетелствува надписа положенъ надъ главната манастирска врата. Така сжщо по инициативата на общината били издигнати манастиритѣ „свети Никола“ въ село Прилепецъ въ 1866 година и „свети Спасъ“ въ село Манастиръ (Мариовско) въ 1873 година. И така съ своята интензивностъ, съ своя борчески духъ и силенъ патриотизъмъ, съ своята добра уредба, авторитета и престижа на прилепската община съ всѣки день сж растѣли и увеличавали, качества, които еднакво се цѣнѣха, както отъ другитѣ общини въ Македония, така и отъ най-високата черковно-училищна власть — Екзархията. И друго не по-малко ценно качество прите-

жаваше прилепската община. Това бѣ: *пълното единодушие сплотеностъ, съгласие по всички национални и черковно-училищни въпроси*. Въ анализътъ на прилепската община нѣма страници на несъгласия, раздори, междусобици, ежби и гонения, каквито за жалостъ не липсваха въ нѣкои други общини въ страната. Изключение е само времето презъ 1868—69 год., когато враждата между стари и млади (консерватори и либерали), или по-право казано, между първенцитѣ и интеллигентнитѣ сили на (читалището) се проявила въ ненависть къмъ читалището, което е било душата за младежта, а — зло за първенцитѣ. За добра честъ на прилепчани, туй положение не продължило много. Въ единъ благоприятенъ моментъ настѣпва помирение и всички си подаватъ братски ръце за задружна сбѣнонародна работа. Изборътъ на новата община се подновяваше всѣка година презъ м. януарий. До идването на Пелагонийски български митрополитъ (1897 г. 23 декемврий), избора на новата община се произвеждаше отъ представителитѣ на прилепскитѣ еснафи, на брой 38. Старата община опредѣля кандидатната си листа, която се представя на еснафскитѣ представители въ единъ опредѣленъ недѣленъ день. Чрезъ тайно гласуване избира се новъ общински съставъ и се представя на старата община за одобрение. Изборъ ставаше за 12 души миряни. Следъ като се сдоби епархията съ канонически кириарахъ, избора на общината ставаше, съгласно екзархийския уставъ.

Лицата, които се редѣха въ по-ново време за общинари бѣха: Коста Бомболовъ, Хаджи Здраве, Матей Димшовъ, Хаджи Тоде Кузмановъ, Георче Кузмановъ, Конс Попевъ, Лолс Попевъ, Кочо Небрѣклиевъ, Ил. Недрѣжанецъ, Аце Яновъ, Илия Мърмевъ, Василе Крапчевъ, Ицко х. Ангеловъ, Иванъ Катранушковъ, Илия Цървенковъ, Георгия Богдановъ, Тоде х. Поповъ, Г. х. Ристевъ, Сп. Петревъ, Илия Ачевъ, Ил. Димкаровъ, Илия Самарджиевъ, Георче х. Пановъ, Д. Шиндиловъ, Аце Вранчанъ, Иованъ Шабанчевъ, Гр. Кондовъ, Димче Тошовъ, Аце Търпевъ, Ил. Ачковъ, Н. Небрѣжанецъ, Н. Колицърковъ. Председателското мѣсто се заемаше отъ мѣстнитѣ свещеници: Хаджи попо (свещ Костадинъ), Архимандритъ Кирилъ, свещ. Костадинъ Ничовъ, свещ. Спасъ Игуменовъ, свещ. Д. Янчулевъ, свещ. хаджи Иоанъ п. Адамовъ. Едва презъ 1905 г. идва архиерейския намѣстникъ иеромонахъ Никодимъ, плащанъ отъ екзархията и следъ него — иеромонахъ Диониси. Първиятъ ималъ желание да направи прилепскитѣ манастири чисто калугерски, за което сръшалъ съпротива отъ общинскитѣ съветници и гражданството. Сжизиятъ е влизалъ въ конфликтъ и съ организацията по черковно-училищната политика, поради което трѣбваше да освободи мѣстото, що заемаше. Вториятъ — иеромонахъ Диониси, бѣ човѣкъ съ слаба култура и страхливъ Тѣкмо.

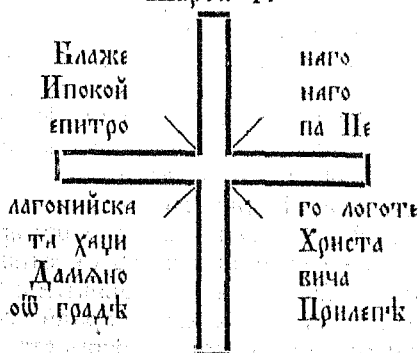
по време на хуриета, когато се създадох условия за ползотворна културо-просвѣтна работа, и за по-енергична борба съ власть и разнитѣ пропаганди, тоя флегматикъ, теглеше на страна, боейки се да не пострада. Така по случай градежа на камбанария отъ сърбоманитѣ, бѣше станалъ цѣлия градъ на кракъ, за да протестира предъ властѣта. Поканенъ архиерейския намѣстникъ да застане начело на гражданството, отказа. Възмутени отъ постѣпката му, нахвърлиха се нѣколко екзалтирани младежи, за да го метнатъ, презъ прозореца на двора. Секретарската длѣжностъ на общината се изпълняваше отъ учителитѣ: Ст. Мирчевъ, Ил. Тошевъ, Ил. Ивановъ, Д. Котевъ и дяконъ гр. Алексиевъ, като имъ се плащаше за труда по 10—12 лири годишно.

Дейци по възраждането

Хаджи Ристе Логотетъ.

Името на хаджи Ристе, именуванъ Логотетъ, понеже е билъ владишки векилинъ (замѣстникъ), е тѣсно свързано не само съ взимането ферманъ за новата черква, но и като децъ изобщо по възраждането на гр. Прилѣпъ. Ето защо, заслужава да се знае за него повече. Хаджи Ристе е отъ рода на чорбаджиитѣ, живущи въ центъра на града, въ сѣдство съ хаджи Митревци, Пешковци, хаджи Попови. Той билъ човѣкъ съ среденъ ръстъ, дълга брада, облѣченъ въ черна антерия и кюркъ. Владѣялъ говоримъ турски и грѣцки езици, а челъ само по славянски. Отличавалъ се съ голѣмата си набожностъ и решителностъ. Билъ редовенъ посетителъ на черковнитѣ служби, знаелъ отлично черковния редъ и взималъ живо участие въ псаленето. Хаджи Ристе живѣелъ въ дълбока старостъ и до край загазилъ природнитѣ си умствени способности. На надгробния му кръстъ личи следния надписъ:

1852
Мартъ 17

Хаджи Ристе се ползувалъ съ общо уважение между българи и турци въ града и околията. Той успѣлъ да се сдобие съ везирска буюрултия, съ която билъ признатъ за представителъ на християнитѣ въ прилепско и му се давала титлата „векилинъ“. Буюрултията се пазеше въ канцеларията на прилепската община и имаше следното съдържание:

„Известява се на негово благородие прилепския наибъ (мюфтия), на отличаващитѣ се между него подобнитѣ войвода¹ Ахмедъ ага, на първенцитѣ, търговцитѣ, влиятелнитѣ и всички граждани, на които Богъ да увеличи достойнството, че коджа башията на гр. Прилѣпъ х. Христо, който до сега добре е изпълнявалъ работитѣ на раята, по поводъ подадената молба, се назначава „векилъ“ (пълномощникъ) за дѣлата на раята. И отъ сега нататъкъ всички работи, относящи се до раята, да се разглеждатъ чрезъ поменатия коджабашия х. Христо.

И ти горепоменатий коджабашия, да се трудишъ, да изпълнявашъ добросъвестно работитѣ на раята, като се въздържашъ отъ всѣкакви нежелателни дѣла.

За удостоверение на горното връчва му се настоящето отъ страна на румелийския диванъ и подчиненото ми министерство.

Съ божията воля, съ пристигането му, да се съобразявате съ горезаповѣданото и се въздържате отъ всичко противно.

14 Шевалъ, 1250 год. (1834 г.)²

Думата на х. Ристе се слушала отъ всички представители на властта. Въ сѣда, въ който той заседавалъ, неустрашимо е бранилъ интереситѣ на християнитѣ. Разправя се, че една мома била грабната отъ турци на сила, за да я потурчатъ. Щомъ като момичето се явило, х. Ристе извикалъ: „Керко, кажи ми, отказувашъ ли се отъ вѣрата?“ Забулената мома отговорила: „татко, избавиме, язъ сумъ хрисянка и сакамъ хрисянка да си бидамъ“. Тукъ още х. Ристе махналъ фереджето ѝ, като казалъ, че това е насилие и отвелъ момичето въ кѣщи.

Х. Ристе се ползувалъ съ почитъ и между гръцкитѣ владици на пелагоиската епархия, които го имали за свои замѣстникъ въ Прилѣпъ.

Той получилъ титлата „Логотетъ“ и „Епитропъ пелагонийски“ и често билъ гостъ на владишката трапеза. Чрезъ х. Ристета митрополията съобщавала на прилепчани своитѣ разпоредби. Х. Ристе отъ своя столъ, въ средъ служба, въ празниченъ день, се обръщалъ къмъ богомолцитѣ: „благосло-

¹) Въ старо време управителятъ на града се казвалъ войвода после мюдюринъ, а по-късно каймакаминъ.

²) Хр. Шалдевъ — с. к.

вени рисяни и вие таму нѣколцина влѣси“ — сочейки ги съ прѣстъ — имате мѡлѣтва и блѡсовѣ отъ св. старѣ и т. н.“

Ползувалъ се съ общо уважение и голѣмъ авторитетъ въсредъ народа, за което свидетелствува следната бележка отъ старо писмопослание; „така имаме изимъ отъ св. владика и отъ Логотета х. Ристе“.

Но онова, което най-много издига и го прави крупна личностъ измежду най-старитѣ ни дейци по възраждането, е неговия здравъ и силенъ патриотизъмъ. Хаджи Ристе е първия и истински възродителъ на Прилѣпъ и вѣренъ стражъ на бѣлгорското име, езикъ и писменостъ въ тоя градъ и околията. Той е първиятъ бѣлгаринъ, който предъ властитѣ нарекълъ „раята“ съ името бѣлгари и се помѣчилъ да снабди последнитѣ съ нѣщо свое — бѣлгарско. Върху тая идея работилъ да издейства султански ферманъ за постройката на бѣлгарска черква и бѣлгарско училище въ Прилѣпъ. И както виждаме труда му се увенчалъ съ успѣхъ; въпреки машинацитѣ на патриаршията, той добива ферманъ и черквата е съградена. Въ черквата се служило на славянски отъ самото начало още и при опита на грѣцкия владика да застави свещеницитѣ да служатъ по грѣцки, х. Ристе открито говорилъ: „крепете бугарското, оти овие (владичитѣ) сакаатъ да ни стопатъ“. Не позволявалъ сѣщо и на грѣцкитѣ ученици да четатъ на грѣцки. Когато владиката служилъ и отъ дѣсния клиръ пѣли по грѣцки, х. Ристе отговарялъ отъ лѣвия — по славянски. А веднѣжъ при владиска служатъ единъ отъ градскитѣ свещеници почналъ да чете великата ектения съ възгласитѣ: „ту Кириу деитоменъ“, х. Ристе, развѣлнуванъ извикалъ: „а бре попе, за кой Томе сборуващъ, за Томета тютюнджията велиси: „Господу помолимся“. ¹⁾ Съ една дума х. Ристе не е допускалъ да се чете по грѣцки въ черквата, съградена съ негови грижи.

Х. Ристе помогналъ за възраждането и на битолчани. Той често отивалъ въ Битоля и въ празнични дни посещавалъ черквата, като взималъ участие съ пѣние и четене по славянски, което правило силно впечатление на грѣкоманитѣ.

Зарадъ голѣмитѣ зсалуги на х. Ристета, припелчани му построили великолепенъ тронъ срещу владиката, който се нарича „х. Ристевъ тронъ“ и въ него никой не стои дори и при препълнена черква съ богомолци. Тоя тронъ е единъ назидателенъ паметникъ за поколенията.

Хаджи Мирче Бомболъ билъ синъ на бедни родители. Училъ се по славянски книги у попъ Ристета. Съ постояненъ трудъ сдобилъ голѣми имоти, отличилъ се по своята набожностъ и родолюбие. Посетилъ св. мѣста и бѣше много състрадателенъ къмъ бедни и сиромаси. Х. Мирче бѣше постояненъ

¹⁾ Хр. Шалдевъ — с. кн.

членъ на общината и взимаше живо участие въ черковно училищното дѣло чакъ до смъртта си. Той почти ежедневно посещаваше чърквата и училището и при забелязана нередовност, правеше напомнюване на попове, учители и слуги. Подъ негово наблюдение се работилъ иконостаса на черквата, който стигналъ разходната цифра 1500 лири и се работилъ 3 години. Съ авторитетния си гласъ старалъ се да отстрани вмешателството на владиката въ вътрешнитѣ работи на общината. На забележката отъ владиката, че иконостаса сж почнали безъ негово разрешение и сж похарчили много пари, х. Мирче отговорилъ „че това върши, съ съгласието на братието,“ т. е. съ съгласието на общината. Х. Мирче живѣ до дълбока старостъ, при общо уважение на цѣлото население. Помина се на 5 декемврий 1890 г., като остави 500 лири турски за новостроящото се училище. Спомена отъ живота и дѣлата на х. Мирчета Бомболъ толкова бѣ силенъ у населението, че дълго следъ неговата смъртъ бомболовската кжща се ползоваше съ почитъ и уважение. Той бѣ гордостъ за Прилѣпъ. Не такива спомени оставиха, за жалостъ, неговитѣ внуци, макаръ и нѣкои отъ тѣхъ добили образование на западъ.

Тодоръ Ив. Кусевъ се е родилъ въ Прилѣпъ презъ 1838 г., сжщата година, когато се градила черквата „св. Благовещение“. Йовче Кусевъ, бащата на Тодоръ, търговецъ на тююнъ и добитѣкъ, готвѣлъ и дѣцата си, петима синове, за своя занаятъ. Въ Прилѣпъ, дето българско учение никога не се прекратило, сжществували частни училища до късно. Едно отъ тия училища се помѣщавало у Търпчезци. Тамъ е получилъ първитѣ познания Тодоръ Кусевъ отъ учителя хаджи попъ Костадинъ (хаджи попъ). Псалтиря, наустницата и свѣтчето, ето науката тогавашна. Въ 1843 г. общината построила голѣмото училище въ черковния дворъ, кждето покъсно сж учителствували видни учители. Тодоръ Кусевъ не се училъ при тѣхъ. Той е билъ вече възрастенъ и баща му го е готвилъ за работа. Тоде и братъ му Диме станали манифактурджии. Туй не значило, че Тоде се простилъ вече съ науката. Твърде любознателенъ, той се отдалъ на самообразование и самоусвършенствуване, като е прочиталъ всѣка книжка, що му се падала на ржка. Така, съ трудъ и постоянство, той е станалъ единъ отъ най-просвѣтитѣ младежи въ града.

Ето какво разправя неговия съврѣменикъ, Н. Ганчевъ за Тодора. Надаренъ съ рѣдки душевни способности и не помалко физически такива, на възраст 21—22 г., Тоде Кусевъ е билъ крупна личностъ на онова време за Прилѣпъ. Ако и да училъ малко и въ грѣцкото училище, но постоянното му занимание, голѣмото му любопитство, да узнае всичко, що види и чуе, бѣ му наваксало доста. Той знаелъ

на изусть по гръцки цѣлия Платоновъ Катихизисъ, всички съчинения на Раковски, Славейковата гайда, бълг. история на Гав. Кръстевичъ и др. Челъ и пишелъ свободно по славянски, български и гръцки.

За умственото развитие на Тодета най-много е спомогнало съседството на Кусевската къща съ училището. Въ градината имъ имаше врата, презъ която се излизаше въ черковно-училищния дворъ. Вечеръ, когато се затваряха черковните порти, той имаше възможност да посещава учи-

Тодоръ Кусевъ.

телитѣ, които квартируваха въ учил. стаи. Тукъ прекарвалъ времето си въ прочитъ на вестници и книги; въ разискване на разни въпроси; какво може да се направи за подобриенето народния животъ и за напредъка на народната идея.

Въ 1858 г. прилепчани условили за учителъ велишанина Йорданъ х. Константиновъ — Джинонъ, който въвелъ новото обучение и давалъ познания по много науки. Джинотъ образувалъ кружокъ отъ младитѣ прилепчани, които събиралъ вечерно време и въ празникъ, за да имъ държи беседа и имъ предава огъня, що горѣлъ въ неговитѣ гърди. Душата на този кружокъ билъ Тодоръ Кусевъ. Много пжти прочиталъ предъ учителитѣ допискитѣ си за цариградскитѣ вестници, или многобройнитѣ си писма, надъхани съ патриотизъмъ, които бѣ сполучилъ да напише презъ деня на дюкяна

си до разни познайници и приятели, каквито той имаше по четиритѣ крайща на Македония. Той билъ общиятъ писаръ на цѣлия Прилѣпъ по български, а много пѣти и по грѣцки. Кусевъ съ внимание слушалъ мнението и критикитѣ на учителитѣ. Тѣ му показвали метода въ разясненията и правилния начинъ на излагане мислитѣ. Така подготвенъ, Тодоръ Кусевъ, съ достоинство се проявилъ, като активенъ деецъ чрезъ Прилепското читалище. Прилепчани жадували да чуятъ своя Димостенъ, който, буенъ по натура, вѣчно бичувалъ своитѣ противници и никой не смѣлъ да му противоречи. Тодоръ ималъ достѣпъ въ всѣка българска къща и дюкянъ и билъ безплатенъ агитаторъ на народната идея. Обширнитѣ му познания по св. писание, не даваха възможность да се шири католишката и протестанска пропаганда въ града. Той билъ необоримъ стражъ за българитѣ и за вѣрата.

Прилепскиятъ панаиръ е привличалъ българи отъ разнитѣ крайща на турската държава. Освенъ размѣна на стока, между тѣхъ ставало размѣна и на идеи. Това е било по време въ разгара на борбитѣ за национално самоопредѣление. Съревнованието между младитѣ събеседници е било голѣмо, за кой повече да се отличи въ общонародното дѣло. Само по-старитѣ и чорбаджийтѣ я карали по-мудно, поради което не се харесвали на по-младитѣ. Кружокътъ на последнитѣ се засилвалъ и тѣ решаватъ да се организира народа. За тая цѣль, презъ единъ недѣленъ день, били поканени въ училищния салонъ представители на еснафитѣ. Тодоръ Кусевъ държалъ сказка и на края прочелъ проекто-у тава, по който ще се ръководятъ еснафитѣ въ бждеще. Така организирани еснафитѣ, дало се възможность на калфитѣ и чирацитѣ да посещаватъ недѣлното училище, кждето се давала подготовка на младежта за борба съ грѣцкото духовенство. Въ 1867 г., по внушение отъ Кружска, еснафитѣ избрали за черковно-училищни настоятели отъ младата партия. Последнитѣ даватъ потикъ за една борба съ грѣцкия владика до като насѣлпи часътъ, за да се изгони владиката отъ черква. На гъркоманитѣ власи се разрешило да си построятъ нова черква, Тодоръ Кусевъ заклѣлъ прилѣпчани съ следнитѣ думи: *„Клѣтъ и проклѣтъ да е оня българинъ, който би помогналъ съ нѣщо на грѣцката църква и който би прѣскочилъ прагътъ въ нея“*. Тази клетва силно подействувала върху религиозния прилепчанинъ, който има обичай да се кръсти, като минава край черква. А поради клетвата, кога се минаваше край грѣцката черква и погледъ даже не отправяха къмъ нея, а не и да се кръстятъ. И до день днешенъ, вѣрвамъ, мнозинството отъ българското население не е стѣпило въ грѣцката черква. По-късно се основало читалище „Надежда“, душата на което е билъ пакъ Тодоръ Кусевъ. Щомъ станало известно издаването на царски ферманъ за

учредяване българската екзархия, гражданитѣ направили една гражданска манифестация. На площада при чешмата Тодоръ Кусевъ държалъ прочувствена речъ. Друга речъ държалъ и въ правителствения домъ предъ каймакамина, въ присъствието на тържествующия народъ. На Цариградския учредителенъ съборъ 1871 г. е присъствувалъ, като делегатъ отъ пелагонийската епархия, Тодоръ Кусевъ. Въ заседанието станало на 12 II 1871 г. врачанския делегатъ Никола Занкинъ повдигналъ въпроса, дали могатъ да взематъ участие въ събора представителитѣ на македонскитѣ епархии, понеже не били поимено помѣнати въ чл. 10 на фермана. По този случай почватъ се прения. Тодоръ Кусевъ ставя и държи следната речъ:

Високопреосвещенейши архипастири и Вие господа народни дейци! Едно трѣбва да земете предъ видъ, едно трѣбва по въпроса за знание, че ние българитѣ отъ Македония стоимъ на устата на топа. Вие не знаете, що е панелинизъмъ и що е духовно робство; до като изминатъ презъ нашитѣ гърди и гробове, при Васъ не дохождагы Жребieto да държимъ отпора на силата му се паднало намъ, на македонскитѣ българи. Ние стоимъ на фронта, върна стража на българското племе и въ културно и въ национално отношение. Врагътъ излиза предъ насъ и ни предлага всичкитѣ блага на съблазньта, за да напустнемъ фронта. Изказва ни голѣма любовъ, за да ни прегърне като братя; даватъ ни парични подкупни средства; подържатъ ни училища, стипендии на нашитѣ младежи за нисше и висше образование и покровителство предъ турскитѣ власти. За да стоимъ твърдо и непоклатимо на фронта съ посрещане на удари и голѣми страдания — на какво сме се осланяли, на какво сме се надѣвали? Мислили сме, че въ северна и южна България имаме братя възмжжали, силни въ своя патриотизъмъ, богати влиятелни предъ властитѣ, че ще ни помогнатъ, ще ни покровителствуватъ, ще ни бждатъ братя съюзници въ борбата за освобождението и обединението ни. Можете ли да мислите, че азъ, като не ме приемете, ще се повърна да си отида отъ дето съмъ дошълъ, да обадя на ония, които ме изпратиха съ ентузиазъмъ на приветствия, да имъ кажа, че ония отъ северна и южна България наши братя, на които се надѣвахме, ни пждятъ, не ни приематъ, не искатъ нашето освобождение съ тѣхъ. Лъгали сме се, като сме мислили, че тѣ сж силни въ патриотизма; намѣсто патриотизъмъ, братолюбие, обладало ги е злоба, братоненавиждане, лишени отъ всѣко чувство на патриотизъмъ. Предполагате ли, че азъ съмъ такъвъ голѣмъ подлецъ, щото да се повърна отъ тукъ изпжденъ и съ това да хвърля въ отчаяние нашитѣ братя, македонскитѣ борци за националното ни дѣло? Да не бжде! На. Ето сега, като излѣза отъ

тукъ, ще отида направо на Орта Къйското село, ще се хвърля въ морето, за да се запечати вашия патриотизъмъ съ една смъртъ! При тази натегната атмосфера, става Гаврилъ Кръстевичъ и държи една отъ най-патриотичнитѣ свои речи; съ която настоява да се приематъ македонскитѣ представители. Тодоръ Кусевъ целуналъ ръката на владичитѣ и чрезъ Гаврилъ Кръстевичъ благодарилъ на Събора за приема. Влизатъ следъ това и представителитѣ отъ Скопие, Воденъ и Струмица.

Нашиятъ самоукъ съ голѣма редовностъ посещава всички заседания на събора и отъ време на време взема думата да поиска разяснение по нѣкой въпросъ или да даде мнение.

Презъ 1872 г. Тодоръ Кусевъ става писаръ (секретаръ) на прилепската община, но съ условие, че общинаритѣ ще бждатъ редовни, а и гражданитѣ ще изпълняватъ задълженията си. По тоя случай той държалъ речъ въ общонародното събрание, което станало на 18 януарий 1872 г. Въ първото редовно заседание на общината е билъ приетъ правилникъ за вътрешния редъ, по който сж ставали разискванията. Правилника е дѣло на Тодоръ Кусевъ и служеше дълги години за огледало на прилепската община. На станалия архиерейски съборъ въ Цариградъ презъ 1872 г. присъжествува и Тодоръ Кусевъ, изпратенъ отъ прилепската община, да вземе участие въ всички църковни работи и да защити интереситѣ на пелагонийската епархия и въобще народнитѣ работи. Отличилиятъ се Тодоръ и тукъ, по настояването на екзарха Антимъ I, се подстригалъ за монахъ и добилъ монашеското име Методи. А би могълъ да стигне до голѣмо благосъстояние, ако би се оженилъ за дъщерята на най-богатия влахъ Михаилъ Калугрея, водителъ на гърком, партия въ Прилѣпъ, която му я предлагали. Тодоръ, обаче, предпочелъ да надене черното расо и да се предаде въ служба народу! Така го виждаме презъ 1876 г. като архимандритъ и протосингелъ на пловдивската митрополия, Методий Кусевъ, съ рискъ на живота да събира сведения и ги направи достояние на европ. дипломация и английската преса, по Средногорското възстание. Сжщо така архим. Методий, внушава на екзарха Антимъ I да се разболѣе и да не присъжествува при откриването на турската камара, което умишлено било нагласено отъ турската властъ; да стане сжщия денъ, когато посланишката конференция започнала да изработва реформи за България и Босна-Херцеговина. Следъ обявяването на Руско-Турската война Методий избѣгалъ въ Одеса и отъ тамъ презъ Ромжния, бива прекомандиранъ къмъ щаба на руската гл. квартира. Презъ 1878 г. Методий настоява предъ българскитѣ дейци да се пратятъ предъ западнитѣ европейски сили български депутации, за да защитаватъ Санъ-Стефанска България. Следъ решението

на Берлинския договоръ, екзарха Йосифъ I, който се намиралъ въ Пловдивъ, трѣбвало да се върне въ Цариградъ. Руската дипломация, обаче, пречела на това, желайки екзархията да се ограничи въ предѣлитѣ на княжеството и на Ромъния, а макед. епархии да останатъ подъ патриаршията. По заповѣдъ на пловдивския митрополитъ Панаретъ, Методий заминалъ за Цариградъ и почналъ жива агитация въ полза на унията, за да сплашатъ Русия. Устроената игра отъ Методи Кусевъ напълно сполучила: Русия не пречела

Дяконъ Методи Кусевъ.

вече на връщането на екзарха въ Цариградъ. Методи Кусевъ останалъ въ Цариградъ и се заелъ съ уреждането на черк.-училищното дѣло въ Тракия и Македония, тъй като екзарха останалъ още за 10 месеца въ Пловдивъ. Презъ 1886 г. Методи на 50 г. възраст заминалъ за Русия и постъпилъ въ Киевската семинария, чиито курсъ завършилъ за 2 години. Следъ туй постъпилъ въ Петербургската академия. Презъ 1892/93 г. архим. Методий е ректоръ на цариградската семинария, на следующата година бива ржко-положенъ за епископъ Велички и назначенъ за управляющъ

Старо-Загорската епархия. Въ 1896 г. бива избранъ за кирахъ на същата епархия. И като митрополитъ, Методий пише книги и брошури, за да брани националното име и националната вѣра отъ протестанската пропаганда и сръбскитѣ шовинисти. Той е, обаче, и политикъ и е въ близки връзки съ Двореца и съ разни полит. личности. Митрополитъ Методи замислюва да разхубѣви Стара-Загора, като направи отъ него градъ образецъ въ здравословно отношение. Дейността на митрополита, неговата популярностъ между папството и българското племе, породила завистъ у

Старо-Загорски митрополитъ Методи Кусевъ.

амбицирани владици и старинитѣ му бѣха огорчени. Реабилитира се по единъ силно внушителенъ начинъ на 50 год. екзархийски юбилей, когато народа манифестира своята почитъ и уважение къмъ заслужилия старецъ. Той се помина въ дълбока старостъ — 84 годишенъ, на 1 ноемврий 1922 г. Методи Кусевъ е гордостъ не само за Прилѣпъ и Македония, но за цѣлото българско племе. Желателно е народа ни да дава и други дейци като Методи Кусевъ!

Диме Ил. Биолчевъ. „Между рѣдкитѣ прилепски работници бѣ и Диме Илия Биолчевъ, говори неговия съвременикъ Н. Ганчевъ. Тодоръ Кусевъ, като познавалъ своя недостатъкъ (свадливостта), всѣкога, преди да върши нѣщо сигурно, допитвалъ се до прилепския майсторъ Диме Ил

Биолчевъ. Диме бѣше представителна и внушителна фигура. Науката си бѣ добилъ въ „школията на Котета Даскало“. По характеръ е билъ тихъ и обръщаль се винаги съ думитѣ: брате, стрико, тетко. Диме Биолчевъ и Тодѣ Кусевъ единъ други се допълняха, та правѣха едно цѣло. Тѣ, двамата, сполучили да смажатъ влашката гордостъ, да изтрѣгнатъ отъ ржцетѣ на власитѣ училището и черквата и да поставятъ съотечественицитѣ си на оная нравствена висота, на която прилепачни стоятъ и до днесъ. Тѣхната честность, тѣхната

Диме Ил. Биолчевъ.

умѣлость и тактъ, тѣхнитѣ практични съвети бѣха имъ привлѣкли любовта на цѣлата околия и всички съ довѣрие вървѣли подиръ тѣхъ. Диме редъ години е билъ членъ на общината, настоятелъ на манастира Трескавецъ и черквата. Той умрѣ на 9 януарий 1894 го. и погребението му стана съ го-

лѣма тържественостъ отъ страна на признателното гражданство. Неговъ братъ е Коста (карата), който прѣвъ извикалъ въ черква, при отказа на патраршията, „нейкиме грѣчки“.

*Марко К. Цепенковъ*¹⁾ Потеклото на Марко К. Цепенковъ е отъ с. Орѣвойць (прилепско). Неговия дѣдо, Марко, се преселилъ въ Прилѣпъ презъ първата половина на XVIII вѣкъ, и отъ тамъ поради преследване отъ турци, въ Крушово. Бащата на Марко, Коста, изпърво живѣлъ въ Прилѣпъ, но отпосле се преселилъ въ Крушово, кждето и се родилъ Марко. До 15 годишната си възраст Марко живѣлъ при баща си въ Крушово, Охридъ и Струга, кждето отивалъ

Марко К. Цепенковъ.

да изкарва прехраната си. Той се училъ изпърво по грѣцки езикъ въ килийното училище, а отъ какъ баща му се преселилъ окончателно въ Прилѣпъ презъ 1844 г., станалъ наустничаръ въ прилепското българско училище на хаджи попъ Константинъ Динковъ. При него е следвалъ две години и следъ това напусналъ училището и се предалъ на частна работа. Следъ като чиракувалъ редъ години при единъ влашки терзия, отворилъ си самостоятеленъ дюкянъ — музей. Въ него имаше за проданъ: гайтанъ, конци, памукъ, ширити, платна, басми, селски дрехи, фесове, училищни потреби и пр. Недѣлнитѣ и празнични дни прекарвалъ въ четене на книги

1) А. п. Стоиловъ (Марко К. Цепенковъ, извѣстия I кн. II 118)

и събиране на фолклорен материал: пѣсни, приказки, пословици, гатанки. Бидейки въ близки сношения съ населението, имаше голѣма възможност да стане фолклористъ. А при събиране своитѣ вересии посещавалъ и най-крайнитѣ и загнѣнени села, та лично е слушалъ, събиралъ и зачувалъ разни народни умотворения. За да се увѣри човѣкъ, колко голѣмо е прилепското трудолюбие и постоянство нека се взре въ простия и неукия Марко, въ лицето на когото Прилѣпъ вижда своя Стефанъ Верковичъ и Бр. Миладинови.

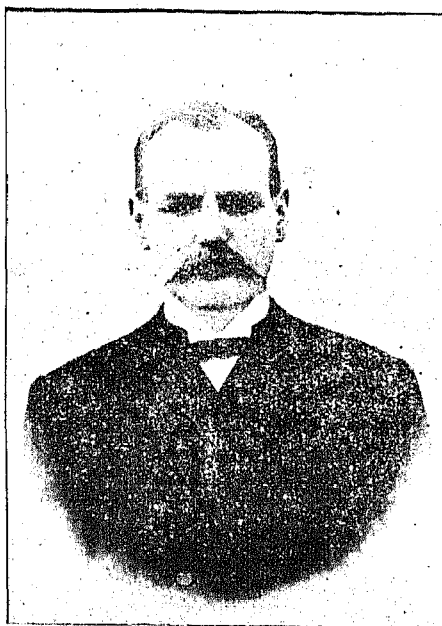
Подъ влиянието на Димитъръ Миладиновъ и К. А. Шапкаревъ, когато сж били учители въ Прилѣпъ и събрали народни умотворения, Цепенковъ започналъ рано да се интересува отъ народната словестностъ и захваналъ да записва народни приказки, пѣсни и всѣкакъвъ видъ фолклоренъ материалъ отъ града и селата.

Като гражданинъ на Прилѣпъ, Марко взелъ участие въ общественитѣ работи на града, главно при създаването на читалището „Надежда“, билъ нѣколко години общинарь, отварялъ книжарница и пр. Презъ 1888 г. Марко се преселилъ въ София. Въ следната годнна министерството на народното просвѣщение почва да издава „Сборникъ за народното умотворение“. Отъ I—XVIII кн. (1889—1900), отдѣлъ III „народни умотворения“, името на Марко К. Цепенковъ често се среща предъ народни творби, записани отъ него. Въ 17 голѣми книги сж напечатани отъ Цепенковъ: 85 народни пѣсни, 389 вѣрвания и прокобывания, 201 сънища, 46 врачувания и баяния, 12 басни, 184 приказки, 8 обичай и обреди, 400 пословици, 68 гатанки, 20 скоропоговорки и 67 детски игри, всичко 500—600 цѣли голѣми страници. Марко Цепенковъ, макаръ и съ слаба научна подготовка, но голѣмъ родолюбецъ, даде на народната ни наука такива ценни материали, съ каквито надали можахме да разполагаме, ако не ги би събралъ преди 50—60 години, а особено при днешнитѣ политически условия на родината ни. Марко Цепенковъ се помина на 29 декемврий 1920 г., на преклонна възраст — 92 годишенъ.

Коне Г. Самарджиевъ. Името на К. Г. Самарджиевъ не е тѣсно свързано, като деецъ по възраждането въ Прилѣпъ, но то е извѣстно на цѣла Македония и вънъ отъ нейнитѣ предѣли, като единъ отъ най-заслужилитѣ дейци съ отварянето на първата българска книжарница и по-късно печатница въ гр. Солунъ презъ 1883 г. Ето защо, заслужава да се спомене и неговото име, наредъ съ другитѣ.

Коне е роденъ въ г. Прилѣпъ на 6 октомврий 1854 г. Презъ 1860 г. постъпилъ на учение при Котета Пазовъ (даскалотъ) по църковно славянска книга, а презъ 1863 г. училъ при Ицо Колчаковъ по таблицитѣ на Неофита Рилски. Презъ уч. 1863/4 г. училъ при Георги Икономовъ Дупничанинъ и помощника му Коне Поменовъ, битописание, география, грама-

тика. Следующата година училъ при Никола Ганчевъ, следъ което се прибралъ на дюкяна при баща си и работилъ 4 и половина години самарджилъкъ. После станалъ бакалинъ и презъ свободното време челъ прочитни книги и едничкия български вестникъ по онова време „Зорница“. Скъждността на четиво дало поводъ нему и на другаритъ му: Кочо Небръклиевъ, Гьорче п. Стефановъ, Василъ Мончевъ, Аце Яновъ и др., да възобновятъ закритото читалище, кждето наредили скромна библиотека отъ свои и дарени книги, и почнали да държатъ сказки и размънятъ мисли по черковно-училищни

Коне Г. Самарджиевъ.

национални въпроси. Така успѣватъ да привлекътъ край читалището и останалитъ по-разбрани младежи и въ едно кратко време читалището почнало да става важенъ факторъ. По негова инициатива и съдействие се редѣха кандидатитъ за общински и училищни избори

Редъ години Коне е билъ избираенъ училищенъ настоятелъ. Учебното дѣло започнало да се шири въ Македония, а учебници за учащитъ се липсвали. Коне, въ съгласие съ още трима прилепчани (Марко Цепенковъ, Пантелей Баджовъ и Василъ Мончевъ), замислюва, въ началото научеб. 1882/83 г. да отвори първа книжарница въ Прилѣпъ, която да обслужва всички македонски градове съ учебници. По разни причини

проектираната книжарница не се отваря въ Прилѣпъ. На 1 септемврай 1883 г. Коне сполучи да отвори българска книжарница въ Солунъ, Отъ какво голѣмо значение бѣ за Македония първата българска книжарница въ Солунъ, знае всѣки просвѣтенъ българинъ. Тя будеше национална гордостъ у насъ, тогавашнитѣ възпитаници на Солунската гимназия, когато наредъ съ разнитѣ грѣцки, френски и други фирми четехме писаното съ едри букви:

„Българска Книжарница

на

К. Г. Самарджиевъ и С-ие“

Следъ 5 години, на 1888 г., Коне откри българско отдѣление при печатницата на италянеца С. Муратори. Така, тоя скромнъ синъ на г. Прилѣпъ, псмагаше и съдействуваше за просвѣтата на македонскитѣ българи. Презъ 1912 г. Коне се помина на 56 г. възраст и биде погребанъ въ Солунъ.

Други дейци, на които имената заслужаватъ да се споменятъ сж: *Хаджи Ангеле х. Илиевъ*. Той е синъ на х. Илия; образование ималъ килийно. По занаятие първоначално билъ бояджия, после става чифликчия. Известенъ е по народното възраждане, като постсяненъ чл. въ общината или епитропъ. Камбанарията е съградена презъ 1873 г. по негова инициатива. Хаджи Ангеле билъ най-близъкъ другаръ на даскалътъ Джинотъ и Натанаилъ. Когато грѣцката партия е настоявала да се изпжди Джинотъ, че нѣма да му плащатъ, х. Ангеле казалъ, че тѣ поематъ издържането му. Сжщото било и съ учителя Жинзифовъ (бащата на Р. Жинзифовъ). Умрѣлъ презъ 1880 г. м. юний, като завещалъ на черквата 10,000 гр.

Коне Бзовъ, който подари: 6 дюкяна, чешмата при девич. училище. *Хаджи Пано х. Илиевъ*, който е взималъ участие въ народнитѣ работи. Той е пръвъ отъ дарителитѣ при смъртни случаи на голѣми суми, като самъ завещалъ 100 лири за черквата, и още на манастира Трескавецъ 4 лири, св. Арангелъ 4 л., Прилепецъ 4, Зързе и Слѣпче по 4 лири., св. Димитрия (с. Варошъ) 4 лири. Сжщиятъ е братовчедъ на войводата Спиро Църне, когото е подкрепялъ материално, за да организира чета още въ 1879 год. Умрѣлъ на 8 III 1880 год.

После следватъ имената на: Коне Лепавцовъ, Диме Бабата, Йосе Крапчевъ, Даме Петровъ, Илия Грашевъ, Ничо Ачковъ, Ицо Фукара, Костадинъ Марковъ, Спиро Пешковъ, Диме Коровъ.

Дейността на мнозина от поменатите лица съставлява гордостта на Прилѣпъ. Тѣхните заслуги трѣбва вѣчно да се спомнятъ отъ всѣки прилѣпчанинъ, защото тѣ, съ своя умъ, съ своите дарби и неуморимъ трудъ, съ своята примѣрна честностъ и безукорно поведение, положили здрави основи на народната идея и издигнали Прилѣпъ въ кѣсо време много напредъ.

Отъ дейците въ по-ново време заслужава да се споменатъ още; Гьорче х. Пановъ, Ицко х. Ангеловъ, Василе Крапчевъ, Иванъ (лоле) Попевъ, Аце Яновъ, Илия Самарджиевъ и др. Имената на всички тия лица сж тѣсно свързани съ напредъка на черково-училищното дѣло въ града.

Гьорче х. Пановъ, покрай редовното му избиране за председател на учил. настоятелство, е и главния виновникъ за издигане на новата училищна сграда презъ 1894 г. Той е архитекта на това монументално здание, отговаряще на всички педагогически и хигиенически условия.

VIII.

Учебното дѣло.

Килийно училище.

Въ Прилѣпъ отъ край време се е учило по български. Доказателства за това намираме въ живите паметници — старците (80—90 годишни), които четатъ и пишатъ по български; надгробитѣ на манастиритѣ, черквитѣ, гробищата, кждето личи се българско писмо.

Старовремските училища сж били килийни — изъ манастиритѣ: Трескавецъ, Св. Архангелъ, Чебрекия (Мариово) и др., кждето сж обучавали калугери, попове и дяди. Учебниците сж били наустницата (часослова), псалтира, апостола и евангелието. По-късно се отварятъ и частни училища изъ града, които се помѣщавали въ кжщата на „даскала“. Даскалитѣ сж били свещеници или миряни. Тѣхните имена сж: Ристе, Коте, Янко, Наумче, Здраве, Аце Тополчанецъ, Диме Плетварецъ, Аце Смичковъ, Димко Лазески, х. Попо и др. Ученическата такса е била отъ грошъ до грошъ и половина месечно на всѣко дете. Обучението въ тѣзи училища ставало по буквената метода, почвайки съ израза „крѣсте помагай“ и последователно изучване на азбуката съ славянскитѣ ѳ наименования. Азбуката била написана на дебела хартия по отдѣлно за всѣки ученикъ. Първата буква, съ която почвали занятieto била О и т. н., като по-леко усвоима. Писването буквитѣ ставало на пѣськъ, пепель и плоча (плайка). После имали сричване, като се прибавя съгласната буква по

реда на азбуката, къмъ всѣка гласна: буки—азъ = ба; вѣди—азъ = ва; глаголѣ—азъ = га; буки—есть = бе; вѣди—есть = ве и пр. Сетне следвало трибуквено сричане: буки—рци—азъ = бра; вѣди—рци—азъ = вра и т. н. и следъ туй почва сричането на цѣли думи: хе—рци—ижица — хри, слово — твърдо—онѣ = сто — христо; како—рци—есть—твърдо = крестъ и т. н. Сричането на цѣли думи почвало съ имената на светцитѣ, селата, градоветѣ и по-късно молитви и текстове изъ богослужебнитѣ книги. Тѣзи думи и имена се написвали въ тетрадка, която служела за „букварче“. Четенето по-късно ставало по букваръ (преработенъ отъ Беровия—рибния), написанъ на македонски диалектъ отъ нѣкой си Андрея ресенчанинъ — книгопродавецъ, който посещавалъ и прилепския панаиръ съ книжарски принадлежности. Четенето на текстове почвало отъ „наустницата“, която се изучвала на изусть, после отъ псалтиря, евангелието, апостола и пр. Като свършватъ поменатитѣ книги, свършившитѣ завършвали курса на училището и били кандидати за попове и дяци. Покрай тая наука обучавали се още на красноречие и „рекамъ“ (смѣтане, практически познания), църковни пѣсни (тропари) и др. Отъ смѣтане се изучвало само събиране и изваждане.¹⁾ Обстановката въ тѣзи училища е била много проста: класната стая, обикновено низка и безъ подъ — на голата земя; ученицитѣ седатъ кръстато на рогозки, или на пейки отъ по една дъска сложена на тухли по краищата; или на кютученца. Изпитването ставало така: учителя седи на миндерче, дето шиелъ или подвързвалъ книги. Щомъ нѣкой ученикъ научелъ урока, явява се предъ учителя въ всѣко време, за да казва урокъ. Ученикъ пада на колене предъ учителя на миндерчето, съ сложена книга предъ даскала и срича, чете, като сочи съ прѣстъ думата. По сжщия начинъ ставало и разказването на урока. При Янко даскала изпитването ставало само въ петъченъ день. Всѣки учитель си ималъ и помощници отъ по-възрастнитѣ ученици, които упжтвали останалитѣ деца, изпитвали, провѣрявали и пр. Разпредѣление на паралелки и отдѣления се разбирало по редоветѣ на групитѣ. Въ последниятъ курсъ се изучавало свѣтчето и „писмо-пишене“, писване на разни писма, записи (темесокъ). Всѣко писмо, или записъ почвало съ + (крѣстъ), което значело „Боже помогни“. За трудолюбивитѣ ученици достатъчно сж били 18 месеца за свършване пълния курсъ на килийното училище. При изучването на всѣка книга, донасяли „ручекъ“ (обедъ) на даскала, а при свършване курса на училището, майката на ученика поднасяла „бовчалтъкъ“ (риза, гащи и чорапи) на даскала. Дисциплината въ килийнитѣ училища зависѣла отъ: прѣчката и валаката. Други дисципли-

¹⁾ Хр. Шалдевъ в. н. к.

нарни наказания се практикували: поставяне на колене, стоене на единъ кракъ, плюене виновния по лицето отъ всички ученици, затворъ въ мазето или кюмурлука.

Ето поименния списъкъ на килийнитъ учители, които се помнятъ отъ най-стари хора:

1. *Даскалъ Ристе*. Неговото училище се помни още въ началото на XIX в. Училището си ималъ въ своята кжща. Училъ по черковнитъ книги, повечето отъ които преписвалъ самичъкъ и съ помощта на по-силнитъ си ученици. Такива ржкописни книги срещатъ се още въ тѣхниятъ родъ — Тасе Думбалъ.

2. *Попъ Ангеле Смичковъ* ималъ училището си въ с. Варошъ, въ домътъ кждето прибиралъ ученици отъ града. Той и неговитъ наследници синоветъ: свещ. Костадинъ и Георги бѣха сами едни отъ най-добритъ черковни пѣвци по „псалтикия“ — източно пѣние. Тази дарба я имаха и синоветъ на свещ. Костадинъ: днешниятъ дяконъ Никола и свещ. Миланъ, въ прилепската черква.

3. *Хаджи Попо*. Даскалъ Костабинъ (сетне свещеникъ) билъ родомъ отъ с. Варошъ, но училъ деца въ града — въ частна кжща при Тръпчевци. Има заслуга по черковно-училищното дѣло въ града. Билъ е редъ години архиер. намѣстникъ (грѣцки) и после председателъ на българската община. Умръ презъ 1895 год.

4. *Котѣ Пазовъ* имаше училище въ собствената си кжща, при Тавчиовско маало. Неговото училище просъществува до 1887 год. Следъ отварянето на „народно училище“ Котѣ е учителствувалъ и въ него. А въ 1880 год. повторно е билъ народенъ учителъ въ забавачницата. Като съседъ съ тавчийтъ (каменодѣлачи) Котѣ е надписвалъ всички почти надгробни плочи и кръстове, като почваше винаги съ стереотипния изразъ: „Тукъ почива рабъ Божи... и пр.“

5. *Кондо даскало* училъ въ кжщата си.

6. *Здравѣ п. Илиевъ* имаше домашно у-ще въ „Мъртойчко сокаче“. По-късно се ржкополага за селски свещеникъ и пресгана да учителствува.

7. *Иоанъ п. Бечговъ* училъ въ кжщата си, по край рѣката. Той е следвалъ въ пловдивското училище на Груевъ. Преподавалъ и числителница, законъ божи, краснописъ.

8. *Янко даскало* имаше училище „Долно маало“. Той бѣ най-последния килиенъ даскалъ.

9. *Димко Лазевски*. Въ училището на Димко Лазевски се събирахме до 20—30 деца отъ различна възраст. Учителътъ бѣ парализиранъ въ краката и съ влачене по земята се движеше, затуй въ класната стая си служеше съ дълга черничева прѣчка, която да достига до най-крайния ученикъ. Обучаваше ни на букваръ (рибния — отъ Беронъ) и др. черковни книги. Плащаме по шеесетъ пари месечно, сами

чистехме кл. стая, носѣхме вода въ стомни, и всѣка сѣбота чистехме нуждницитѣ, като хвърляхме боклука въ табли (панери) и съ тесгерета вънъ отъ града. Зимно време носѣхме си мангалчета (дѣно отъ счупена стомна) и вжглица, и всѣки си държи при себе. За пояса имяхме закаченъ ливитъ отъ тунчъ съ мастило, приготвено отъ сажди и конци отъ нѣкой пискюль. Обучението се водеше гласно. Всѣки за себеси чете съ гласъ и кога кажи учителя спирахме, за да ни изпитва. Изпитването ставаше подъ редъ. Като свършихме букваря, даваше ни друга книга. Училището на Димко просъществува до руско-турската война (1877 г.).

Обикновено учащитѣ се прекарваха цѣлия день при учителя, като се хранѣха въ училището, — следъ туй пладнуваха. Учителтъ слагаше кърпичка на миндерчето, а ученицитѣ — торбичкитѣ си и тъй лѣгахме за почивка (спане).

Не трѣбва да се забравя, че просвѣщението и славянската писменность въ Прилѣпъ сѣ пренесени отъ Варошъ (стариятъ Прилѣпъ) и че първитѣ свещеници и учители до създаването на общинско-народно училище, сѣ били варошани.

Народно училище.

Презъ 1842 год. въ черковния дворъ били положени основитѣ на първото общинско училище, което се довършило презъ 1843 г. То бѣ една грамадна сграда, съ квадратни почти основи 28 м. дълго и широко 24 м., издигната надъ зимникъ. Сградата бѣ двукрила, посредата обширенъ салонъ, съ висока трибуна въ единия край. Тя бѣ градена отъ бигорливъ камъкъ, съ яки и дебели по 1 аршинъ стени. Всѣко крило имаше по 3 огромни стаи. Надъ салона се издигаше втори етажъ, съ 4 малки и две голѣми стаи. Една отъ тия стаи служеше за общинска канцелария, а другата, доста голѣма, се наричаше „читалищна“. Следъ направата на общинското училище, много отъ частнитѣ училища се закрили, понеже ученицитѣ се прибрали въ първото. Първитѣ учители въ общинското училище, уславяни вече отъ общината, сѣ били нѣкои отъ частнитѣ: Ристе даскало, Коте, Наумче, х. Попо, попъ Смичко. Обучението станало вече бесплатно. И тукъ, обаче, обучението ставало по старата, буквена метода. Ученицитѣ седѣли по земята и учителя ги изпитвалъ поединично и работелъ нещо отъ занаята си. Въ едното крило, дѣеното на общинското училище, се помѣщавало гръцкото училище, посещавано отъ децата на цинцаритѣ и албанофонитѣ. Учителитѣ въ това училище били назначавани отъ гръцкия владика, отъ когото и се плащали (отъ силогоса по всѣка вѣроятность). Понеже училището преследвало и пропагандаторска цѣль, избирали се добре подготвени учители и то по народность българи, каквито сѣ били Жинзифовъ, баща на поета Жинзифовъ (отъ влашко

произхождение отъ гр. Москополе), Спиро Тончевъ, Петъръ Орловъ (отъ с. Бобища), Димитъръ Миладиновъ, Григоръ Пърличевъ, Кузманъ Шапкаревъ и др. Всички тѣзи „даскали“ били фанатици въ преподаването на гръцки езикъ, но резултатътъ имъ билъ нищоженъ. К. Шапкаревъ се трудилъ да си служатъ децата съ гръцки езикъ въ търговската кореспонденция, но не и да ги поощрява. Съ българското население, поменатитѣ учители, се държали коректно, съчувствено и даже насърдавали народа за борба съ елинизма.

По късно всички тѣзи учители минаха на страната на българитѣ и застанаха въ първитѣ редове между ратницитѣ по нашето възраждане. За да не останатъ по назадъ българитѣ, намислили да търсятъ по-добре подготвенъ учителъ за народното училище. За такъвъ тѣ уславятъ въ 1858 г. велешанинъ *Иорданъ х. Константиновъ*, нареченъ Джинотъ. Иорданъ — Джинотъ реформиралъ значително прилепското училище, като раздѣлимъ ученицитѣ на групи. споредъ подготовката имъ, опредѣлилъ имъ постоянно мѣсто въ кл. стая, попълнилъ уч. програма, като прибавилъ къмъ четенето, писането и смѣтането, нови предмети: „пространенъ катихизисъ съ богослужение“, „Българска история — зрѣнца изъ отечествоедението“, които преподавалъ по записки. Учебното време било раздѣлено на полудни, когато се давало малка почивка. За да има редъ въ излизането, поставена била въ кл. стая табличка забодена на прѣтъ съ надписъ „свободно“ на едната страна и „несвободно“ на другата. При излизане на вѣнъ ученикътъ орбѣщалъ табличката съ „несвободно“ къмъ ученицитѣ, а като се връщалъ, орбѣщалъ, че е „свободно“. Обучението по писане отначало ставало на пѣсѣкъ, изсипанъ на пода предъ ученицитѣ, кждето съ прѣстъ пишели букви и се упражнявали. Следъ това писвали въ тетрадки. По всѣка вѣроятностъ Джинотъ си служилъ съ ланкастерската метода, а по буквената — се предавало само на маловъзрастнитѣ. Джинотъ първъ турилъ начало да приключва уч. година съ тържественъ актъ. Изпитътъ и актътъ ставали на открито, въ училищния дворъ, подъ сѣнката на голѣмия багремъ (акация).

Презъ свободното си време Джинотъ билъ между гражданитѣ, а всѣки празниченъ и недѣленъ день държалъ беседи следъ отпуска на черквата, които били масово посещавани отъ гражданството. Въ беседитѣ излагалъ положението на българитѣ, които оприличавалъ ту на работенъ добитѣкъ, като неуки, ту на жена въ трауръ, като лишени отъ духовнѣ и политическа свобода; говорилъ за славата и величието на старитѣ българи, за плановѣтъ на гърцитѣ и и пр. Съ тѣзи беседи той повдигналъ духа и самосъзнанието на народа и подравялъ авторитета на всесилния гръцки владика Венедиктъ, съ когото често влизалъ въ явни кон-

фликти. През м. септемврий 1859 год., когато владиката билъ въ Прилѣпъ, Джинотъ ималъ беседа въ училището и нарочно задържалъ публиката цѣли 5 часа, за да попречи на владиката, който ималъ квартира въ съседната стая, да излѣзи вънъ. Другъ пжтъ Джинотъ строшилъ ключа на владишкия нужникъ, а единъ пжтъ сложилъ върху разгорѣлия мангалъ цѣла низа люти пиперки, за да задушатъ владиката, като дори поржчалъ на владишкия кавазинъ, че тая миризма ще изцѣри владиката отъ „магарешката кашлица“. Озлобениятъ владика се оплакалъ на мютесарафина отъ бунтовника-учителъ, поради което Джинотъ билъ интерниранъ въ родното му мѣсто, а сетне заточенъ въ Мала-Азия. Джинотъ турилъ начало на Кружокъ отъ любознателни и родолюбиви младежи, които по-късно изпъкнали като силенъ факторъ въ борбата съ гръцката патриаршия.¹⁾

Следъ заочването на Джинотъ, великосръбската пропаганда, основана отъ Ристича, намислила да се възползува и изпратила свои агенти въ Прилѣпъ съ цѣль товаръ сръбски книги, за да се разпространатъ между народа, а самия Ристичъ правилъ постъпки да се услови за учителъ. Прилепчани, обаче, не само, че не приели, но и му забранили да продава книгитѣ. Така свършилъ първия опитъ на сръбската пропаганда за посърбяването на Прилѣпъ.

Макаръ н кратко да е било учителствуването (само 1 иполовина година) на Йорданъ Джинотъ прилепчани достатъчно се убедили, какво значи да стои на чело на училището подготвенъ учителъ. Ето защо, презъ уч. 1859|60 г. билъ условенъ за гл. учителъ Василъ Кюрдалевъ, родомъ отъ с. Маврово (Гостиваръ). Образованието си той получилъ въ пловдивското народно училище, дето усвоилъ белъ-ланкастерската метода, която пръвъ въвелъ въ прилепското училище. Кюрдалевъ билъ на служба при Хр. Дановъ и когато стигналъ въ Прилѣпъ за панаира съ 1-2 товара книги, предложено му било да остане учителъ въ града, за която цѣль прилепчани пратили специаленъ куриеръ въ Пловдивъ до Хр. Дановъ, който далъ съгласието си за оставането на Кюрдалева въ Прилѣпъ. И Кюрдалевъ реформиралъ прилепското училище, като създава два курса: долненъ и горненъ. Въ долния курсъ се обучавали маловъзрастни деца, ръководени отъ трима учители, Тѣ сж предавали по Кюрдалевата метода. Самъ той и помощника му Хр. Колчаковъ (прилепчанецъ) сж предавали на горния курсъ, наричанъ „класно училище“. Тукъ се предавало: I разредъ: българска граматика до словосъчетание, пространно землеописание за петъти части, свещенна история и числителница до сложно тройно правило.

II разредъ: българска граматика до глаголъ, свещенна

¹⁾ Хр. Ш-въ. в. н. к.

история, числителница за 4 действия отъ прости и смѣсени числа, повествование за божествената литургия и землеописание кратко за петѣте части.

III разреѣ : св. история, числителница за 4 прости действия, граматика до прилагателно име и кратки катехизисъ“.

Кюрдалевъ билъ врагъ на гърцитѣ, но не така бѣенъ, както Джинотъ. Тихъ трудолюбивъ, Кюрдалевъ можалъ да престои въ Прилѣпъ като учителъ 5 год. (1856—1864 год.) Тукъ той се оженилъ и се поминалъ на 23 мартъ 1865 г. Помощниците му сж били въ долния курсъ: Ив. п. Стефановъ Секула П. Драндаровъ и Помяновъ (всички прилепчани).

Кюрдалевъ билъ замѣстенъ отъ Георги Икономовъ (родомъ отъ г. Дупница) за уч. 1864/65 г. Икономовъ ималъ добри намерение за уреждане прилепското училище, но преждевременната смъртъ не му дала възможность да се прояви много. Той учителствувалъ само една година и се поминалъ отъ гърдна болестъ. Ето какво писмо е пратила прилепската община до Икономова.

Прилѣпъ на 8 мая 1865.

Словесний учителю г-не Г. Економовъ.

Въ Дѣпницѣж.

Понеже прѣтъ три-четере мѣсеци, Българскійтъ ни учителъ В. умрѣ, потърсихме другъ да намѣстимъ на овдовелото мѣсто. Измежду това Гърцкійтъ ни учителъ К. Пасхалиевъ ни предложи за ваше словесіе, и прѣдъ три-четири дни ни извѣстяватъ чи сте имали благодареніе да дойдите за да занемате овдовелото учителско сѣдалище въ града ни.

Забележка. Писмото е запазено въ етногр. музей въ София, инв. № 2196 ¹⁾

Никола Ганчевъ

Следъ смъртъта на учителя Икономовъ членоветѣ отъ кружока на своя глава почнали да търсятъ деятеленъ и способенъ главенъ учителъ, който да е свършилъ прочутата пловдивска школа на Груева. Презъ 1865—66 г. рѣдко се случвало да нѣма писмо отъ Прилѣпъ до Груева или до пловдивската бѣлг. община, съ което писмо прилепчанн молили да имъ се прати способенъ учителъ. На поканата се отзовалъ Никола Ганчевъ — Еничеревъ, който презъ м. августъ 1866 г. пристигналъ въ Прилѣпъ и се условилъ учителъ за 8000 гр. Помощници на гл. учителъ сж били: Секула Дрѣндаровъ и Хр. Колчаковъ, които сж ръководили взаимното бѣлг. училище съ 300 деца. Ганчевъ ръководилъ главното класно училище съ 60 ученика. Програмата пред-

¹⁾ Хр. Ш-въ. В. н.к.

виждала и нѣкои нови предмети: турски езикъ, догматич. богословие, нравоучение, физика, анатомия и математич, география. Обучението се водело по ланкастерската метода и по таблицитѣ на Доброплодни. По-късно били въведени бук-

Никола Ганчевъ

варитѣ и читанкитѣ на Хр. Дановъ. Цѣлило се да се тури начало на звучната метода, но всички учители мъчно сж я усвоили. Ганчевъ е положилъ голѣмъ трудъ за преуспеването на прилепското училище и за възпитанието на учащитѣ

се. За пръв път сега се празнува по най-тържествен начинъ Св. Кирилъ и Методи, като взело училището живо участие въ праздненството. Празнуване е имало и по рано, но не така тържествено. Съ не по малка тържественостъ е станало и приключването на уч. година съ изпитъ и актъ, което се извършило на 20 юлий, въ присъствието и на турската властъ. Особено доволни сж останали турцитъ отъ отговоритъ на ученицитъ по турски езикъ Прилепчани доволни отъ гл. учителъ, условили сж го за 3 години още съ увеличена заплата. За да не се гонятъ маловъзрастнитъ деца, които посещавали училището, турятъ начало на забавачница, ръководена отъ по-възрастни ученици, които сж упражнявали децата на плочи да чертаятъ и рисуватъ разни фигури, да пѣятъ кжси пѣснички и да приказватъ нравствени приказки.

Въ Прилѣпъ Ганчевъ учителствувалъ 11 години, отъ 1866—1877, презъ което време и се оженилъ, та станалъ прилепски зетъ. Ганчевъ се проявилъ не само като учителъ, но и като общественикъ. Въ негово време читалището се поставя на по-здрави основи, съ уставъ и настоятелство, съ печатъ и пр. Съгласно устава открива се и недѣлно училище за неграмотнитъ и малограмотнитъ. Пакъ въ Ганчево време еснафитъ се организиратъ въ здрави корпорации съ уставъ, настоятелства, играятъ главна роль въ черковната разпря съ еленизма. Презъ време на панаира, по инициативата на читалището, наредили се вечерни обществени беседи, на които присѣдствували българи търговци, дошли отъ разнитъ български краища. При тия обществени беседи, поражда се идеята за свикване на учигелски съборъ, който станалъ презъ м. февруарий 1871 год. А най-важното е, че презъ Ганчево време става и отхвърлянето на гръцкото духовно иго. Ето защо, съ пълно и заслужено право по инициативата на софийското прилепско братство презъ 1909 год. се отпразднува 70 годишния юбилей на многозаслужилия старъ учителъ Никола Ганчевъ, като праздненството се пренесе на разноски на братството, въ самия гр. Прилѣпъ, дето присѣдствуваха: юбиляра, настоятелството на софийското прилѣпско братство, во главе съ енергичния председателъ г. Димитъръ Ачковъ, много членове отъ прилепската колония и др. Отпразднуването стана по-опредѣлена програма и съ голѣма тържественостъ. Въ новото училище, въ обширния салонъ, издигната бѣ естрада, на която бѣ извиканъ юбиляра. Задъ него на стената висѣше портрета му въ естествена величина, украсенъ съ вѣнецъ отъ живи цветя. Следъ молебена при пълень салонъ публика, почнаха приветствията отъ разни учреждения и корпорации (община, настоятелство, училищна инспекция, учителство и пр.). Вечерьта се даде банкетъ отъ учил. настоятелство за повече отъ 100 куверти.

Ето каква характеристика дава г. Стефанъ С. Бобчевъ,

въ своитѣ пѣтни впечатления изъ Македония за прилепскитѣ училища и общество презъ 1873 год. (в. „Правѣ“ — Цариградъ, бр. 16 отъ 7.IX). „Усещамъ се радостенъ и веселъ като захващамъ да ти пиша нинешното си писмо. Имамъ поне въ началото да ти съобща новини за положението на общественитѣ ни работи въ Прилѣпъ, които сж огъ най-насърдчителнитѣ.

Като най-уредена и примѣнена мома на седѣнки по насъ, издига гордо чело между всички, около стоящи тѣй и Прилѣпъ въ Македония може праведно да се хвали за добритѣ си наредби. Общината, до колкото можахъ да позная, се амѣрва въ разцвѣта на достойни и практични мже. А това като е тѣй, то се знае, другитѣ работи не могатъ да не бждатъ на своя редъ.

Училището, неможемъ го скри, ни очуди съ отличнитѣ си успѣхи — оставямъ на страна съвестнитѣ и благодарителни отговори на ученицитѣ отъ главното училище, за да ти привлече вниманието върху удивителнитѣ успѣхи на малкитѣ дѣца отъ основното училище, дѣто е въведена звучната система.

Дѣйствително ний едвамъ се задържахме отъ да изразимъ очудванието си прѣдъ гледката, която ни се прѣдставяше: седемъ—десетъ годишни дѣчица запитвани, ясно, чисто и най-разбрано отговаряха на всички въпроси, които имъ зада ахме. Да ти е мило и драго като слушашъ тѣзи македонски синове какъ сладкозвучно се изразяватъ.“¹⁾ Съзнанието за ползата отъ училището бързо растѣло у прилепчани, които почнали масово да учатъ децата си въ народното училище. Поради такъвъ напливъ на ученици, помѣщенiето се указало тѣсно. Презъ 1868 г. се отваря ново народно училище въ Варошко-маало, въ кжщата на Даме Димевъ Клиничевъ, а презъ 1872 купили собствена кжща за училище.

Иосифъ Ковачевъ

Насърдчена прилепската община отъ бързия успѣхъ на училищата, замислила за тѣхното подобрене. Общината имала амбицията да направи прилепското училище разсадникъ за наука и просвѣта въ западна Македония, да го издигне въ такъво учебно заведение, което да приготвя учителски сили за градове и села. За тая цѣль тя, съ писмо отъ 5 юлий 1874 г., се отнесла до „родолюбивия“ г. Иосифъ Ковачевъ въ Щипъ и го молила: „да заеме грижата за процвѣтяване на училищата, тѣй като населението познало вече неотложимитѣ нужди отъ просвѣщението и напредъка и показва горещо желание да се положатъ учебнитѣ имъ заведения въ много по-добъръ редъ“. За сжщата цѣль общината се отнесла и до Д. Трайковичъ въ София.

¹⁾ Н. Ганчевъ в. н. к.

Ковачевъ отговорилъ положително и на 18 юлий 1874 г. билъ условенъ за учителъ и директоръ съ заплата 120 лири и безплатна квартира. Съ своята подготовка и съ такта си Ковачевъ оправдалъ надеждитъ на прилепската община. Първата работа на новия директоръ била да нагоди училищнитъ помъщения споредъ плана на неговото обучение. Той подканилъ учил. настоятелство да прегради по на 3 стаи голъмитъ 2 крила (салони) отъ общинското училище. Въ тѣхъ се събрали ученицитъ по отдѣления и класове, тъй че всѣки учителъ ималъ самостоятелна класна стая. Въ две стаи се помъщавали класоветъ — по 2 класа въ стая, ръководени отъ 4 учител. сили: М. Ковачевъ, Н. Ганчевъ, П. Орловъ и В. Пападопуло; въ други 2 стаи се помъщавали горнитъ отдѣления на основното училище, ръководени отъ Стефанъ А. Зографовъ и Григоръ Алексиевъ (прилепчани) а въ другитъ две стаи — ученицитъ звукари, ръководени отъ Пера Ачевъ и Коне Устаилиевъ (прилепчани). По-късно били построени още две стаи въ коридора, кждето били настанени забавачитъ и девическото училище, ръководени отъ Сава Палашева и Зах. Манасиева. Варошмахаленското у-ще ръководель Секула Дръндаровъ. Освенъ туй, по настояването на директора, направили се нови чинове, нови дъски, доставили се географич. карта, глобусъ и др. помагала. Съставила се и нова учил. програма. Въ класното училище, което имало I, II, III-IV класъ, се преподавали следнитъ предмети 1. Българска граматика и славянски преводи, 2) Аритметика и Бухгалтерия, 3) чертание и практическа Геометрия, 4) География въ свързка съ Ест. история, 5) популярна физика, 6) Българска история съ общъ прегледъ върху всеобща история, 7) Обща църковна история съ обрядословие, 8) пространенъ Катихизисъ съ въведение въ св. писание, 9) Методика за първоначалното обучение, 10) Турски езикъ, 11) гръцки езикъ, 12) Псалтикия (пѣние).

Въ звукарското училище Ковачевъ пръвъ въвелъ звуч-метода. Самъ той често държалъ пробни лекции въ присъствието на всички преподаватели отъ основнитъ училища, за да видятъ и да усвоятъ новата метода. Неподражаемъ е билъ Ковачевъ, когато предавалъ лекциитъ въ първон. училище; съ такъвъ ентузиазъмъ, страсть и умѣлость е работилъ. Голъма преднина е далъ Ковачевъ на богословскитъ предмети, та училището е заприличало на семинария. Наредилъ се и черковенъ хоръ, който пѣлъ въ празнични дни на практически начала църковното пѣние. И тъй Ковачевъ напълно оправдалъ желанието на прилепската община. Прилепското IV класно училище се издигнало предъ очитъ на българитъ отъ западна Македония, които почнали да търсятъ учители измежду свършившитъ неговия курсъ. Мисля, нѣма да сбъркаме, ако признаемъ, че прилепското училище

е било първото сръбно учебно заведение на онова време въ Македония. Изпита и годишния актъ ставали на открито, въ учил. дворъ, при стечение на много народъ и въ присъствието на офиц. турска властъ. Отъ рано още почиствалъ се обширния дворъ, поливалъ се съ вода, нареждали се чинове за ученицитѣ, черни дъски, карти, картини, глобуси, на страна се редели столове за каненитѣ гости, за публиката, а посрѣдата стоела голѣма маса, покрита съ сукно и на нея разкошни вази съ букети отъ живи цвѣтя. Изпитвали се ученицитѣ по Законъ Божи, решавали задачи, разказъ за Европейска и Азиатска Турция, прочитъ, — преводъ и писване по турски езикъ, прочитъ и преводъ по гръцки езикъ и на край прочитъ на слово по турски, съ похвали за Султана и неговитѣ административни и военни чиновници и за градскитѣ турски първенци. Краятъ приключвалъ съ изпѣването на български и турски пѣсни.

Въ Прилѣпъ Ковачевъ останалъ 3 години, отъ 1874 — 1877 г. Споменитѣ за Ковачевото време сж голѣми у прилепчани. Грижитѣ му да издигне прилепското училище били добре оценени отъ прилепчани. Тѣ сж го похвалили и въ Цариградъ, като сж писали на митрополита Евстатия. Между другото за пръвъ пжтъ уч. настоятелство дало тая година (1874—75) рапортъ за вървежа на уч. дѣло. Обучаванитѣ ученици, презъ отчетната година сж били около 600, съ 10 души учители, на които се плащало 38,520 гроша.

На учителитѣ съ висше и сръдно образование се плащало отъ 12,960 гр. — 4500 гр, както до войната се плащаше и въ България.

Назначаването на учителитѣ първоначално е ставало устно, а по-сетне — чрезъ договоръ. На чело на училищата стоела общината, която имала грижата за тѣхната издрѣжка. Главниятъ источникъ за учил. бюджетъ е билъ черковния пангаръ и др. случайни пера. Прѣкиятъ надзоръ надъ училищата билъ повѣренъ на 3 чл. училищно настоятелство, което имало грижата да снабди училищата съ помагала, топливо, покщнина, да се грижи за ремонтъ и давало мнение за дейността на учителитѣ.

Годината 1877 бѣ една отъ най-мрачнитѣ за българския народъ изобщо, а особено за българскитѣ учители. Бурята се приближавала и къмъ Прилѣпъ. Всѣки день сж минавали презъ града арнаутски башибозуци, които се точили къмъ Сърбия. Властѣта зорко следѣла всѣко движение на учителитѣ и по-интелигентнитѣ граждани, до като единъ день Ковачевъ бива арестуванъ и закаранъ въ Солунъ, а Н. Ганчевъ съ време се отстранилъ отъ града. Следъ Санъ-Стефанския договоръ Ганчевъ напуска окончателно Прилѣпъ и се прибира въ свободна България.

* * *

Обявяването на руско-турската война не попречи на прилепските училища. Тъ се лишиха само от добрите учителски сили, Н. Ганчевъ и Йосифъ Ковачевъ, но обучението не престана. Петъръ Орловъ, (отъ с. Бобища) оставенъ като замѣстникъ на директора, ръководи училищата презъ 1877—78, 1878—79, 1879—80, 1880—81 години, съ помощниците колеги: Златко Атанасовъ (отъ с. Бобища), Григоръ Алексиевъ, Пере Ачевъ, Стефанъ Зографовъ, Се-ула Дръндаровъ и Ил. Здравевъ (по гръцки езикъ) и др. Въ горния етажъ на училището се обучаваха класните ученици, ръководени отъ П. Орловъ; а въ долния — отдѣленията, като всѣки учителъ ръководеше по две отдѣления. Последната година, по искането на Д. Ризовъ, заминали за Битоля учениците: Йорданъ х. Йовковъ, Пере Тошовъ, Йор. х. Митровъ, Йор. Бомболовъ, Сотиръ х. Илиевъ, за да се открие съ тяхъ II класъ

Броятъ на учителитъ презъ уч. 1878—79 г. е билъ отъ 6 души, съ заплата 15,000 гроша.

За учебната 1880—81 год. общината увеличила броятъ на уч. настоятели на 12 души, които да се грижатъ за надзоръ на училищата, тяхното подобрене и снабдяването имъ съ способни учители. Същата година общината за пръвъ пътъ се обръща къмъ екзархията да иска даромъ двама способни учители. Презъ тая година училищата броели:

1. забавачи	130	съ 1	учителъ	съ заплата	3000	гр.
2. звукари	140	— 1	"	"	3500	"
3. три предуготвител.	240	— 3	"	"	15000	"
4. I класъ	85	— 1	"	"	5 00	"
5. II класъ	60	— 1	"	"	7000	"
6. девическо у-ще	130	— 2	"	"	3000	"
						765 ученика + 9 уч. сили съ 37,000 гр.

Интересни пасажи съдържа писмото на общината, съ което се искатъ даромъ учители. То носи дата 5. V. 1881 г. „... Много голѣма полза щеше да има, ако градътъ ни бѣше въ състояние да подържа ако не IV, то поне III кл. Понастоящемъ Македония има голѣма нужда отъ учители. Битолската и Солунската гимназии наистина ще принесатъ голѣма полза, но тѣ не ще бждатъ въ състояние да удовлетворятъ въ кратко време въпиющата нужда на Македония. Ако има нѣкой градъ въ Македония, който да може да удовлетвори въ кратко време тая нужда, то той е Прилѣпъ, градъ съ чисто българско население, съ жители по-патриоти и по-ученолюбиви отъ другитъ македонски градове и т. н.“ (Хр. Шалдевъ — Макед. прегледъ — Градъ Прилѣпъ за своитъ училища).

Екзархията удовлетворява просбата на прилепчани.

Училищата подъ екзархийско ведомство.

Следъ настъпилитѣ нормални времена въ Турската империя, при екзархията се учредява училищенъ отдѣлъ, нареченъ „Попечителство“, съ шефъ Методи Кусевъ. Въ желанието си екзархията да постави учебното дѣло въ страната на по-солидни основи, изработва обща програма за училищата и поема издръжката на нѣкои училища съ свои средства. Презъ уч. 1881—82 година и прилепскитѣ училища минаха подъ екзархийско ведомство. Въ проекта на екзархията е било да се открие пълна гимназия въ Прилѣпѣ, като централно мѣсто въ зап. Македония и градъ съ българско население. Въ началото на учебната година стигнаха първитѣ екзархийски учители: Василъ Карайововъ (отъ Скопие) за директоръ, Стефанъ Минджовъ за инспекторъ и Мартинъ Тодоровъ (бесарабецъ) за учителъ. Първитѣ двама, що току свършили Робертъ-Колежъ. Директора получавалъ 180 л. турски заплата, инспектора — 200 лири — учителя (М. Тодоровъ) — 150 лири.

Посрещането на учителитѣ станало съ голѣмо тържество. Всички първенци, общинари и настоятели, на брой около 150 души излѣзли на 3—4 км. внѣ отъ града на пречекъ. Наредданията на Методи Кусевъ отъ Цариградъ сж били: „учителитѣ да ги посрещнитѣ пашински“.

Училището става III-класно.

Съ тѣхното идване внесоха се следнитѣ реформи въ училището. Обучението се водеше по екзархийска програма. Преди занятията имаше по $\frac{1}{2}$ часъ общо занимание на класнитѣ ученици, въ долния салонъ подъ надзора на учителя — дежуринъ, а основнитѣ — се занимаваха въ кл. си стая подъ надзора на респективния учителъ. На свършване заниманието, четеше се обща молитва, гласно отъ всички ученици — въ хоръ „*Всемилостиви отче нашъ, що си на небесата ти послушай молимъ нашия гласъ. Да се святи името ти, да бжде волята ти, каквото горе на небо, така и по всичката земя. Хлѣбътъ насъщни дай намъ днесъ, прости ни нашитѣ грѣхове и пр.*“ Класнитѣ ученици прибираха се горе по класнитѣ си стаи за обучение. Наредиха се междучасия отъ 15 минути за почивка и игри на ученицитѣ въ широкия черковно-училищенъ дворъ, ръководени отъ Минджовъ, който бѣ и добъръ спортистъ. Той достави за училището голѣма и тежка топка, киято хвърляше презъ покрива на черквата и обучаваше и ученицитѣ на тия упражнения — да ловятъ топката отъ срещната страна на черковния покривъ. Въ срѣда следъ обѣдъ нѣмаше занятия. Тогава ставаха „*орациитѣ*“. Това бѣха „утра“ (макаръ че ставаха следъ обѣдъ), на които по-силнитѣ класни ученици декламираха, четѣха, или разказваха

четива изъ „Дѣтински свѣтъ“, като: „Стари Прѣславъ“, „Велико Търново“, „Христофоръ-Колумбъ“ и др. На „орацийтъ“ присъствуваха и граждани. Обикновено пълнеше се училищния салонъ съ публика, която бѣ наредена по редица „пѣйки“, а оратора говореше отъ трибуна, издигната съ 3—4 стѣпала въ предната частъ на салона. При хубаво време извеждаха ни често на обща разходка вкички ученици, вънъ отъ града, кждето играехме на „робе“, хвърляне топка, скачане и пр. Нареди се още и църковно-училищенъ хоръ, подъ диригентството на учителя отъ основното училище Тодоръ Гавазовъ. Въведоха се училищни свидетелства напечатани съ красиво златно писмо и девизъ „Богу бойся, царя почитай, служи народу, люби отечеството“. Тогава се въведе и училищна такса за учащитъ се, разпредѣлени на 4 категории:

I категория	—	безплатно учение
II	„	10 гроша
III	„	20 „
IV	„	40 „

За училищнитъ свидетелства се плащаше: по сто пари основнитъ, а по 5 гроша — класнитъ.

Презъ същата година се съгради новото здание, при девическото училище, което служеше отначало за забавачница. Надписа на новото училище гласѣше: „Начало премудростъ, стрѣхъ Господенъ“. Въведе се реформа и въ нуждницитъ, като се направиха „клозети“ — седящи приспособления.

Учителитъ въ отдѣленията бѣха: 1. Гьорче Колищърковъ, 2. Георги Смичковъ, 3. Андонъ Раевъ, 4. Ст. Заграфовъ, 5. Пере Ачевъ, 6. Димитъръ Тръпковъ, 7. Тома Николовъ, 8. Тодѣ Гавазовъ. А въ Варошъ-махл. училище се подвизаваха: Коте Пазовъ и Секула Дръндаровъ. Цѣлия персоналъ се състоеше отъ 13 души. Основнитъ учители се плащаха отъ общината, като всѣки получавахе отъ 800—4000 гроша годишно.

Нѣкои отъ тѣзи учители наречени „реформатори“ се отличиха съ своитъ характерни прояви, та оставиха незабравими „спомени“ въ града. Такъвъ бѣше богаташкия синъ Ст. Минджовъ, който не знаеше какъ да пилѣе паритъ. Настанилъ се бѣ на квартира у видна прилепска кѣща, държеше и частень „кавазинъ“ (албанецъ), който въоръженъ съ револверъ и бастунъ следѣше господаря, като нѣкой консулъ. Често пжти инспектора се явяваше въ училище облѣченъ въ своя нощень „халатъ“, намѣтнатъ съ скѣпъ кожухъ, обулъ везени чехли, на главата сърмено фесче. Другъ пжтъ закаралъ нѣколко ловджийски кучета, прехвърлилъ презъ рамо ловджийска пушка, последванъ отъ своя гаван-

зинъ, минава презъ града и вдига на кракъ цѣлия градъ. Най-голѣмия му грѣхъ, обаче, бѣ разврата. Навикналъ на тоя порокъ отъ другаде, Минджовъ и въ Прилѣпъ си позволи да обезчести бедна една двовица, като я подлѣгалъ съ много пари. А най-престѣпното е, че тази безнравствена по-стѣпка стори въ девическото училище, по средъ бѣлъ день. Повѣрилъ тайната на училищния слуга Спиро Скубе, още не бѣ се отдалъ въ обятитята на Амура, Минджовъ бива откритъ, подгоненъ отъ публиката и по бѣли гащи избѣга до квартирата си, отъ кждето се кри изъ манастира Трескавецъ, а после изчезна най-позорно отъ града. Другарѣтъ Минджовъ, Мартинъ Тодоровъ, бѣ младъ голобрадъ момъкъ, който често влизаше въ конфликтъ съ ученицитѣ. При посрещането на Дервишъ паша, изпратенъ отъ султана да побратимява поданицитѣ му съ думитѣ: „*ши'динъ сонра гяура гяуръ демечексанъзъ*“ = *отъ сега нататкъ на гяуритѣ гяуръ да не се казва*“, Тодоровъ се сбива съ ученицитѣ, срещу които извади кама. И той бѣ ловджия, но не на жени, а на дивечъ. Много по-скроменъ бѣ директора, В. Карайовъ. Той внушаваше респектъ съ своята фигура (високъ, строенъ, личенъ и сериозностъ).

Прилепчани известни съ своя консерватизмъ и строгъ мораленъ животъ, мъчно можеха да търпятъ подобни „реформатори“ за учители, та за идната година трѣбваше тѣ да напуснатъ града.

1882—83 учебна година.

Новитѣ учители презъ поменатата година бѣха: Георги Кушевъ (отъ Велесъ) за директоръ, Ив. Толевъ, В. Донковъ (беса абецъ), Стефанъ Обрейковъ, всички плащани отъ ехзархията. Поменатитѣ учители обучаваха класовѣтъ. Директора Г. Кушевъ се отличавахе съ своя строгъ и суровъ характеръ. Такъвъ той бѣ спрямо колегията и обществото. За илюстрация на неговата суравостъ ще спомена следния епизодъ изъ училищния животъ. Ученици сме въ I класъ Презъ едно междучасие скрива нѣкой (на смѣхъ) горната дреха (палтото) на ученика Никола Смичковъ (сега дяконъ въ града) въ катедрата. Неможейки да се намѣри дрехата задържаха ни цѣлия класъ следъ учебнитѣ занятия въ салона на училището. Директора заповѣда да заключатъ вратитѣ и въ присѣдствието на всички учители той лично ни подложи на бой Качвахме се на естрадата и слугата ни подвиваше шията, държейки здраво за главата а директора удряше ни по задника 10 тояги. Олелия бѣ отъ писъкъ. Ученицитѣ отъ другитѣ класове сж разгласили изъ града, че сме задържани и бити, та почнаха да пристигатъ родителитѣ ни. Майката на ученика Йорданъ Ицовъ

счупи единъ джамъ по прозореца, за да вика по адресъ на директора; други хора удрятъ по вратата, викатъ и се заканватъ на директора. Ние, окуражени отъ присъствието на родителитѣ ни, плачиме съ гласъ. Мръкна се и нито палтото се намѣри, нито ни пускатъ. Навалицата отъ вѣнъ протестира и счупва вратата. Завежда се лична разправа между директора и гражденството. На нова година властѣта вдигна суровия директоръ. За п. длъжността директоръ останана учителя В. Донковъ.

1883—84 учебна година.

Презъ тая уч. година за директоръ имаме *Христо Ивановъ Поповъ* (отъ с. Стояково, гевгелийско, министъръ 1915 — 1918 г. презъ радославовия кабинетъ). Учители бѣха: Димче Т. Чешмеджи въ (отъ града), Ст. Обрейковъ. Чешмеджиевъ се помина отъ гръдна болестъ презъ годината и бѣ замѣстенъ и Д. Тръпковъ. Останалия персоналъ бѣ миналогодишния. Годината бѣ нормална. Единъ споменъ за изпитването ни отъ Д. Г. Второкласни ученици сме. За класна стая имаме „читалищната“. Седимъ на „пейки“, наредени като чиновове. Учителя далечъ отъ насъ, пише си на масата (превеждаше отъ френски разни книги) и вдига нѣкого отъ насъ да разкажемъ урока. Имаме землеописание, учимъ всички острови, полуострови, рѣки и пр. по най-обширния учебникъ на Смирновъ. Вдигнатия ученикъ гледа урока въ учебника, що държатъ отворенъ на предната пейка и изговаря машинално имената: Аляска, Килифорния, Юкатанъ, Флорида, Лабрадоръ и др. и като свърши урока, учителя му пише нѣколко петорки наредъ; ако ли ученика е на първи редъ и нѣма отде да гледа урока, ще мълчи. Тогава учителя му пише нѣколко нули и му се заканва съ думитѣ: „ако станешъ ти човѣкъ, азъ 5 оки солъ ще изеда“. Сжщиятъ учителъ често ни подлагаше на тѣлесни наказания. Възползовани отъ една негова слабостъ, спасявахме се. Той бѣ вдовецъ съ едно момиче именуемо Ленче. Като му се примолехме: „аманъ, господинъ учителе, жити Ленчето простиме“, спираше боя, казвайки: „сз тия думи ме пресече“.

Общината има желание да се открие IV кл. и се издигне училището постепенно до пълна гимназия. Свиква се събрание отъ еснафитѣ и се решава: за издръжка на персонала и за набавяне пособия да се опредѣли училищенъ налогъ. Мжжкото училище се наименовало *гимназия*. Отпечатани били красиви свидетелства съ изященъ надписъ: Прилепска гимназия. Въ свидетелствата се изброяватъ 30 уч. предмети. Законъ Божий, Български езикъ, Словесностъ, Отечествоведение, Всеобща история, Черковна история, Педагогика, Славянски езикъ, География, Физиология, Аритме-

тика, Алгебра, Геометрия, Тригонометрия, Бухгалтерия, Логика съ стихология, Турски, Френски, Гръцки и Немски, Критика, Химия, Зоология, Ботаника, Минералогия, Нотно пѣние и Гимнастика. Решението на общогражданското събрание, обаче, остава неизпълнено, поради липса на подходящ персонал за IV класъ.¹⁾

1884—85 учебна година

Директоръ на училището е Никола Боботановъ, (софиянецъ), а класни колеги сж: Никола Донковъ и Тодоръ Шойлековъ и двамата отъ Клисуре), плащани отъ екзархията. Директора получаваше 150 лири, Донковъ 100 л., а Шойлековъ (съ IV класно образование) — 80 л. Въведе се и турски езикъ въ класоветъ, съ преподавателъ мѣстния ходжа, Абдула Гуройкъ. Училището се сдоби съ пособия: по география и нѣкои картини по ест. история. Тури се начало на кабинетъ. Отъ ученицитъ се искаха да чертаятъ карти, чертежи, рисунки. Обучението по турски езикъ бѣ безметодично, затуй и неможахме да заучимъ азбуката поне. Ходжата ни караше да записваме съ български букви турскитъ думи, които и на урокъ четехме. Нѣма ли български думи, незнаемъ да четемъ турски. Между учителската колегия въ основното училище бѣха и учителитъ: Ал. Янчулевъ, Йор. Крапчевъ, Хр. п. Адамовъ (Русето); цѣлиятъ учителски персоналъ броеше 26 души.

Презъ сжщата уч. година въ Прилѣпъ се откри и духовно училище (семинария) съ директоръ протоиерей Петъръ Ненковъ (отъ Котелъ) и колеги: Кост. Самарджиевъ (отъ Разложко) и Сава Доброплодни. При семинарията имаше и пансионъ, въ кжщата на Тоше Тенекеджия. Обучението семинарията водеше при мжжк. училище, въ горния етажъ. Понеже и семинарията се помѣщаваше въ кл. училище, учителскитъ съвети намѣриха за добре: кл. учители съ семинарскитъ да бждатъ размесени въ преподаване на предметитъ: първитъ да преподаватъ светски предмети въ семинарията, а последнитъ — само духовнитъ (з. Божи) на класнитъ ученици. Семинариститъ броеха около 50 души, сбрани отъ цѣла Македония и Одринско. Семинарията въ Прилѣпъ просъществува само една година. По клеветата и протестъ на фенерската патриаршия предъ турската власть, семинарията се премѣсти за идната уч. година въ гр. Одринъ. По тоя случай — фенерскитъ козни, прилепчани създадоха следната „семинарска пѣсень:

Се скáрале гжрци, бугари,
Гжрци ми се одавници
Одавници и зáвисници,

¹⁾ Хр. III-въ. в. н. к.

Завидоя на бугарите,
 Що отворя семенария.
 Напре оди Гика юдата,
 И по него Наумъ Дамоски,
 И по него Гицо Маджароски,
 Отидоя на каймакамъ,
 За да кажа, оти бугарите
 Отворя семенария.
 Ай бре, кузумъ, ке затвориме семенарията
 На бугаринъ не даваме глаа да крени.
 Не е, ага семенария,
 Туку е куйка за кумити,
 За да растуратъ цѣло царство.
 Ай создраве чорбаджиларъ,
 Гайле не берете,
 Бугарите нѣма да иматъ семенари.

Сжщата година се празнува хилядогодишнината на св. Митодиевата смъртъ по-най-тържественъ начинъ. Прилепчани, за да овѣковѣчатъ тая историческа дата, построиха училищна градина — паметникъ, въ двора между мжжкото и женското училища, оградена съ добре украсени желѣзна ограда, въ форма на трапецъ, съ водоскокъ въ срѣдната и изкуствени алеи. Надъ вратата на градината личи следния надписъ: „Хилядо годишна св. Методиева смъртъ, 6 априлъ 1885 год. гр. Прилепъ.“

1885—86 уч. година.

Директоръ на м. училища е протоерей Петъръ Ненковъ, бившъ учителъ въ семинарията, свършилъ въ Русия богословско училище. Колегитъ въ класовѣтъ сж: Кузманъ Кочовъ (отъ с. Гопеше), Т. Шойлековъ и ходжата. Почнаха да ни водятъ въ черква презъ праздниците, а за великитѣ пости ни изповѣда по единично и лично директора, като ни предразполагаше съ умѣстнитѣ си въпроси, къмъ подробна изповѣдь, следъ което се причестявахме. Свършившитѣ ученици III класъ, на брой около 20 души, всички почти заминаха за солунската гимназия. Едно съревнование се бѣ породило у учащитѣ се и у родителитѣ ни да се стремимъ за по-горно образование, безъ огледъ на материално положение. До 40 души ученици се събирахме въ разнитѣ класове на гимназията и педагогическото училище, само отъ нашия градъ.

1886—87 уч. година.

Директоръ е Йорд. Кусевъ (отъ града, свършилъ Робертъ-колежъ) съ 100 л. т. заплата, а други класни учители сж: Ив. Дейковъ (отъ града свършилъ Петро-павловската семенария), Т. Шойлековъ, Ат. Бадевъ, Никола Ачковъ — последнитъ двама отъ града. Тая година се открива IV кл. при мѣстното училище. Ат. Бадевъ преподава пѣние и туря пѣвческия хоръ на солидна основа. Доставятъ се пособия по физика и естествена история. Туря се начало на писмена работи (класни и домашни) по български езикъ, преподаванъ отъ Ив. Дейковъ, сжщо и по другитъ предмети, поради което ученицитъ правятъ стачка. На 10 февруарий (св. Харалампи) запали се тавана на III класната стая отъ печката.

1887—88 уч. година.

Директоръ е Ив. Дейковъ съ 60 л. т. заплата отъ общината, а нови учители сж: Йорд. Томевъ, Гр. х. Илиевъ. Поради липса на средства закрива се IV класъ. Общината сама плаща на всички учители. Екзархията отказала да плаща помощта.

Презъ уч. 1888—89 год. училищното настоятелство търси директоръ за училищата, като се обърнало за препоръка на такъвъ до разни лица въ Бългрия и Солунъ. Книжаря К. Г. Самарджиевъ препоръчалъ за директоъ А. Наумовъ, който билъ условенъ за 120 л. т. Наумовъ е родомъ отъ Битоля, свършилъ на западъ висше педагогическо училище.

Анастасъ Наумовъ. Класни учители сж: Спиро Мирчевъ, Йорд. Янчулевъ, Йорд. Тавчиевъ — всички родомъ отъ града. Въ Наумово време прилепскитъ училища добиха образцовъ редъ. Директора, съ своитъ солидни педагогически познания, отърси рутината въ училището, въведе редъ и дисциплина въ него, като самъ съ своята акуратностъ, редовностъ и енергичностъ, служеше за примеръ и образецъ на учители и ученици. Наумовъ тури начало на месечни учителски конференции, кждето се четѣха реферати на разни теми и се водѣха критики по тѣхъ; държаха се публични уроци за опознаване учителитъ отъ основното училище съ разнитъ методи при обучението. Открива се и „недѣлното училище“ за неграмотни и малограмотни (съ 2 курса). Училищната библиотека се снабдява съ прочитни книги и разни ръководства. Учителитъ дадоха представление въ салона на девическото училище; представи се пиесата „Невенка и Свѣтославъ“. Поражда се конфликтъ между екзархията и общината за автономността на прилепскитъ училища. Общината настоява директора да ѝ бжде прѣко подчиненъ, като води кореспонденцията само съ нея. Екзархията иска да запази тия права за себе си. Твърда въ своето искане, общи-

ната не отстъпва. Предпочете да се откаже отъ екзархийската парична подкрепа за класнитѣ учители, но автономността за училищата да запази. Наумовъ, виждайки, че общината е слаба и за да увеличи заплатата си, презъ ваканцията ходи въ Цариградъ за изглаждане конфликта, като изходатайствува отъ екзархията да се плаща само директора, който ще праща рапортитѣ си чрезъ общината. Освенъ туй общината запазва правото си да препоръчва лице за директоръ. На това, общината се съгласява. Наумовъ получава 170 лири годишна заплата отъ екзархията.

Наумовъ стоя още две години въ Прилѣпъ: 1889|90, 1890|91 уч. години и успѣлъ презъ тоя 3 годишенъ периодъ да приложи напълно своитѣ педагогически разбирания по учебното дѣло и, прилепскитѣ училища да издигне до степенъ на „образцови“, за да могатъ съ право да се гордеятъ, че държатъ първенство въ цѣлата страна.

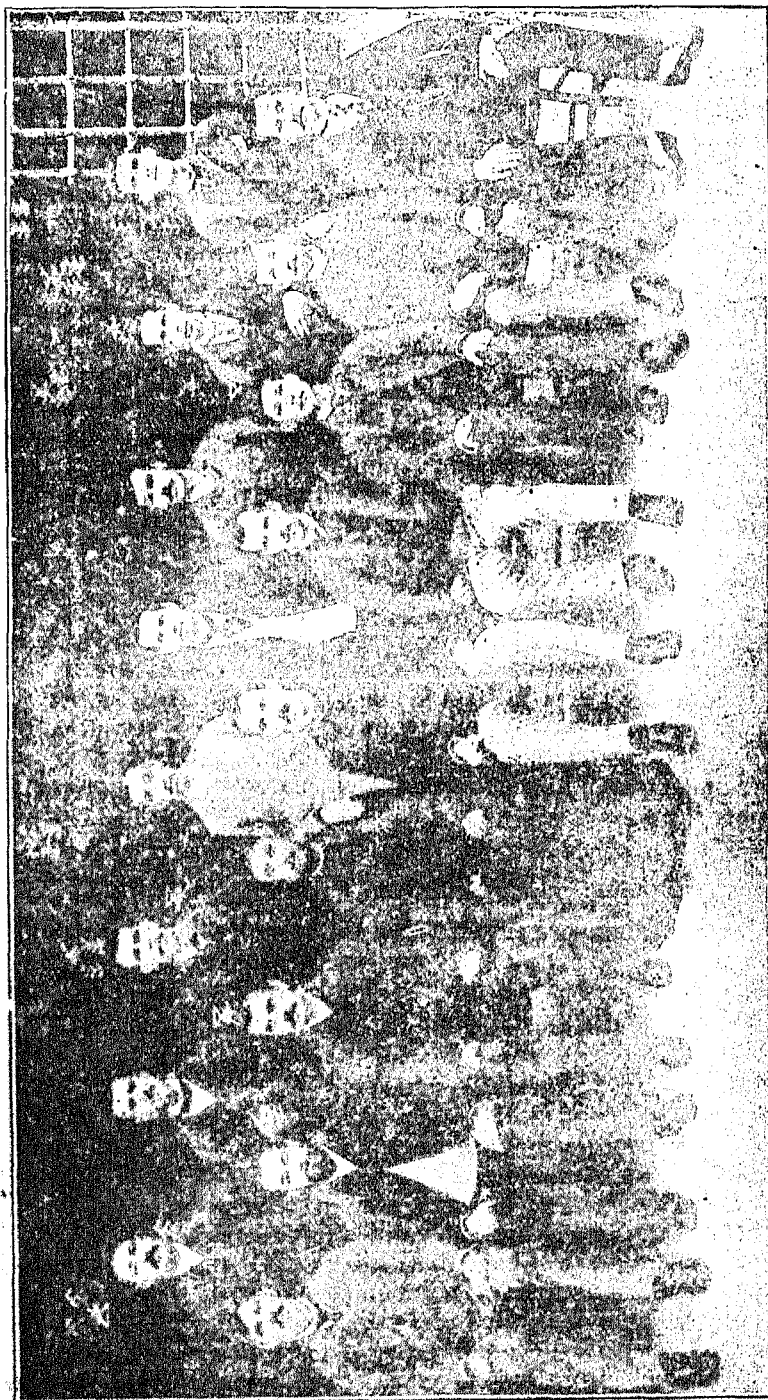
1891—92 уч. година.

Директоръ на училището е Йорд. Бомболовъ (отъ града), свършилъ въ Парижъ по правото. Класнитѣ учители оставатъ сжциѣ. Училището следва по начертания пътъ отъ Наумово време: учит. конференции, недѣлно училище, библиотека, представления — функциониратъ. Директора, като богаташки синъ, подари цѣлата си заплата (180 лири) на общината.

1892—93 уч. година.

Учителскиятъ персоналъ се състои отъ директоръ Йор. Бомболовъ, и 16 души учители: свещеникъ Козма Георгиевъ, Йорд. Янчулевъ, Сп. Мирчевъ, Пере Тошовъ (класни), Даме Груевъ, Георги Трайчевъ, Ан. П. Стоиловъ, Йорд. п. Костадиновъ, Нед. Дамяновъ, Ил. Тошевъ, Ил. Ивановъ, Ник. Радославовъ, К. Трифоновъ, Ст. Димевъ, Анг. Хр. Воденичаровъ, Ник. Смичковъ.

Централното училище броеше 3 класа и 8 паралелки основното у-ще (по 2 парал. всѣко отдѣл.) и една забавачница. Варошмахал. у-ще имаше една забавачница и 2 отдѣления (I и II). Заплатата на учителитѣ се движеше отъ 8—40 лири. И тая година директора подари 30 лири за учит. кабинети. За великденската ваканция дадохме представление въ старото училище. Представиха се пиеситѣ: „Смъртъта на князь Потемкина“ и комедията „Неправедно признатъ за лудъ“. Всички роли се играеха отъ мъже. Невовъведени бѣха за ученицитѣ листове (въпростници).

Прилепскигѣ учители въ централ. м. училище презъ уч. 1892—93г.

1893—94 уч. година.

Директоръ на училищата е Паскалъ Рачевъ (отъ Търново), свършилъ Робертъ-Колежъ. Нови колеги сж: Юрд. Николовъ и Н. Петровъ. Следватъ периодически учит. конференции. Въ началото на пролѣтѣта, на 6 мартъ освѣтиха се основитѣ на новата учил. сграда. Ето какво четемъ, по тоя случай, въ една дописка отъ Прилѣпъ, обнародвана въ цариградския в. „Новини“, год. IV, бр. 50.

„ Водосвета стана върху основитѣ на строящото се училище, съ завѣщанитѣ суми отъ Хаджи Мирче Бомболовъ 50,000 гр. златни, 330 лири турски отъ покойната Анастасия, дъщеря на Хр. Фукара и 436 лири дарения отъ еснафитѣ и др. частни лица. Строителната комисия бѣше се разпоредила день напредъ, щото церемонията да бжде потържествана. И наистина, следъ църковния отпускъ, клепа-лото почна да бие, а духовенството, предшествувано отъ серафимитѣ и църковнитѣ хоругви, ученицитѣ, ученичкитѣ съ китки въ ржцетѣ, учителитѣ, учителкитѣ и многобройно множество мжже, жени, се отправиха къмъ новостроящото се училище. Гледката бѣ мила и очарователна. Почна молебена, държаха се речи, пѣха се пѣсни отъ учен. хоръ. . .“

1894—95 уч. година.

Директора е сжщия. Нови учители имаме: Ал. Пановъ, Т. Станковъ, Ан. Тошевъ, Вл. Цървенковъ, Сп. Бадевъ, Мице п. Адамовъ, Ан. Кузмановъ. Въ началото на уч. година следъ тържественъ молебенъ, на 2 октомврий, премѣсти се мжж-кото училище въ новата сграда, която биде издигната на средства отъ цѣлото гражданство, на стойностъ повече отъ 1300 лири турски.

Ето какво четемъ въ една дописка отъ Прилѣпъ (в-къ „Новини“ г. V, бр. 11.) „Водосвета, който се извърши отъ архим. Кирила въ съслужение съ 10 души свещеници, стана въ голѣмия салонъ на новото училище. Присѣтствуваха на церемонията: общината въ пълния си съставъ, уч. настоятелство, градскитѣ и селски учители, ученици и ученички съ китки въ ржцетѣ и множество народъ. Държаха се речи отъ директора, дяконъ Гр. Алексиевъ и Йор. Х. Здравевъ. — Величественъ изгледъ има новата сграда. Тя съперничи съ всички подобни училища въ Отоманската държава. Съ уважение пътника ще хвърля своя погледъ на тоя паметникъ и съ прѣстъ ще сочи прилепчани, които сж известни като едни отъ най-ученолюбивитѣ въ вилаетитѣ и които, въпреки лошото иконом. положение на града, въздигатъ великолѣп-пенъ храмъ на науката!“

Сградата е величествена и солидна направа. Дълга 18 м., 13 м. широка и 10 м. височина на стенитѣ. Тя е на две

етажа. Горният етажъ брои 6 голѣми кл. стаи и салонъ голѣмъ 18×11 м, съ „сцена“, която се отваря и салона добива 30×11 м. Доле има 8 кл. стаи и широкъ коридоръ. Предъ фасата е училищната градина, а отъ другата страна — грамаденъ училищенъ дворъ

Тая година се ознаменува съ „учителски недоразумѣния“, които доста подбиха авторитета на учителството, прилепската община и настоятелството. Главниятъ виновникъ за тѣзи недоразумѣния, както отсетне се узна, бѣ директора, който вмѣсто да вземе мѣрки за изглаждане по единъ колегияленъ начинъ недоразумѣнията, той е насърдчавалъ даже странитѣ. А най-жалното е, че се създаде лошъ прецедентъ, като се тури начало на спорове, крамоли и раздори въ училището, които се пренасяха и въ обществото. Заслужено бѣ порицанъ директора отъ екзархията, понеже за всичко друго, може би, бѣ гдѣнъ тоя долень, неморалень и престѣпенъ типъ, но не и за службата, що изпълняваше въ Прилѣпъ. Въ края на годината той трѣбваше да напусне Прилѣпъ, за да бѣде изгоненъ на следующата уч. година отъ гр. Скопие, по най-позоренъ начинъ отъ гражданството и турската властъ за оскърбление семейната честъ на едно почтено семейство.

1895—96 уч. г.

Директоръ е Петъръ п. Арсовъ (отъ с. Богомила, съ висше образование. Поради миналогодишнитѣ учит. недоразумѣния голѣма частъ отъ персонала се смѣни. Новитѣ учители сж: Никола Мильовски (отъ Ресенъ), Йорд. Ангеловъ, Павелъ Христовъ, Тодоръ п. Адамовъ, Георги Чкатровъ, Ил. Балтовъ и Мехмедъ ефенди по турски езикъ. Понеже директора е и председателъ на околийския комитетъ, повече внимание е обърнато на организационното дѣло. Тази тактика не се харесала на по-умеренитѣ учители, които препоръчвали и учебното дѣло да не се занемарява. Спорозетѣ били пренесени и въ училището. Особено остри били тѣ (спороветѣ), когато отгоре се препоръчвало да се изостави тържественото празнуване св. Кирилъ и Методи и да нѣма дори годишенъ актъ. И друго важно събитие отбелѣзало училището тая година. Директора, плащанъ отъ екзархията, не позволилъ на гл. училищенъ инспекторъ, В. Кънчевъ да ревизира училището. Екзархията незакъснѣла да искаже своитѣ съжаления за станалото. Споредъ други сведения директора цѣлѣлъ да запази автономността на прилепскитѣ у-ща. Инцидента се приключилъ съ настояването инспектора да даде ревизионенъ рапортъ на общината.

1896—98 уч. г

Новъ директоръ е, Вангелъ Калейчевъ (отъ с. Владово), висшистъ. И той е председателъ на комитета, но училището влѣзвало въ своя нормаленъ животъ

1898—99 уч. г.

Директорътъ е Ст. Димитровъ (отъ Лозенъ-градъ), съ висше образование. На нова година директора е държалъ въ черква политическа речъ върху положението, следъ което по доносъ на шпиони, бива арестуванъ и интерниранъ. Училището остава безъ титуляренъ шефъ. За и. д. директоръ, общината поставила учителя Георги Чкатровъ, а учителската колегия избира Никола Каранджуловъ, поради което почватъ спороветъ за първенство, които се изродили до остри караници и сбивания. За успокоение на духоветъ учит. заседания председателствувалъ Ил. Ивановъ. Борбитъ, обаче, не утихнали. Тъ се пренесли и въ обществото. Така на св. Кирилъ и Методи държалъ речъ Чкатровъ, явилъ се и Каранджуловъ, става скандалъ, който трѣбвало да потушва полицията. Тая година бѣ действително нещастна за прилепскитъ училища, както бѣ я нарекълъ директора въ своята речъ. Училищата свършиха безъ актъ.

1899—900 уч. година.

Директоръ е Ив. Благоевъ (отъ с. Ракита, кайлярско), който пое длъжността на 4. I. Миналогодишнитъ крамоли въ училището наложиха смѣна на нѣкои учители. Новоназначенитъ сж: М. Копановъ, М. Грашевъ, М. Небрѣклиевъ, Йорданъ Тренковъ, Илия Кепевъ, К. Димитровъ. Директора е известенъ съ свята миротворна политика. За да внесе успокоение между учителството, раздѣля учителскитъ съвети: на класни и основни. Съ по малко учители се върши по-добра работа въ съвета. Основава се ученическо благотворително дружество. Наново се въвеждатъ въпроснитъ ученически листове.

1900—901 уч. година.

Директора е сщия, а нови учители сж: Хр. Силянъвъ (отъ Охридъ), Д. Сливяновъ, Ант. Тошевъ М. Янчулезъ. Годината мина тихо. Директора не се бърка въ организационнитъ работи. Образува се оркестръ. Дадена е пиесата „Благородника“. Поради недоразумѣния въ организацията бива убитъ у-ля Ив. Гагалевъ.

1901—1902 уч. година.

Новиятъ директор е Дим. п. Пандовъ (отъ с. Ватоша), съ богословско образование, а новитъ колеги сж: Тале Хри-

стовъ, Кирилъ Пърличевъ, Коста Груевъ, Хар. Попевъ, Вл. Цървенковъ, Хр. Сѣнокозлиевъ. И тая година бѣ ненормална. Поради залавяне на революционно писмо отъ властѣта, директора бива арестуванъ до края на учебната година. Неговъ замѣстникъ бѣ учителя Ил. Кепевъ. Учителя Хр. Сѣнокозлиевъ, за доказано неморално деяние съ една ученичка, бива извиканъ отъ четата и убитъ въ гората.

1902—903 уч. година.

Директоръ е Ан. Христовъ (отъ града, юристъ, свършилъ на западъ), а нови учители сж : Петъръ Мърмевъ, П. Ачковъ, Н. Тошовъ. Поради солунския атентатъ — бомбардирането на банката и парахода „Гвадалкивиръ“, направенъ е щателенъ обискъ въ училището, безъ да се залови нещо компрометирующе. Учебната година се приключи безъ актъ. Арестувана е черковно-учил. община въ цѣлия ѝ съставъ, во главе архирейския намѣстникъ и стария хаджи Здраве. Учителитѣ Тале Христовъ и Димитъръ Сливановъ заминаха въ чета преди възстанието и въ сражение съ аскера презъ м. юлий с. г. паднаха убити при с. Бѣловодица.

1903—904 уч. година

Макаръ Прилѣпъ да не бѣ засѣгнатъ отъ възстанието, пакъ учебната година почна късно. Училищата се откриха на 13 октомрий. И. д. директоръ е Ил. Ивановъ, а на 7 декемврий зае длѣжността новия директоръ Ан. Димитровъ (отъ с. Айватово, юристъ).

1904—905 уч. година.

И. д. директоръ е Ил. Кепевъ (отъ града) съ 60 лири заплата. Понеже общината мѣчно преуспѣваше подрѣжката на училищата, следствие намалѣлитѣ приходи, екзархията отпусна едно пособие отъ 200 лири за училищата. Тая година учител. персоналъ брой 17 души : Н. Тошовъ, К. Димитровъ, Хар. Попевъ, М. Какараскъвъ, Йор. Бѣлогушевъ, М. Зойчевъ, Ст. Димевъ, Ан. Лютвиевъ, Йор. Ангеловъ, П. Димевъ, Д. Бекаровъ, Т. п. Адамовъ, М. Количърковъ Ил. Костовъ, В. Гочева, Ф. Танева и Р. Боцева. Всички паралелки сж : 16, отъ които 3 класни и 13 основни. Броятъ на ученицитѣ : 6) въ класоветѣ и 753 м. + 140 ж. въ основнитѣ училища; всичко 983 души. Бюджета на мѣжжитѣ училища е 358 напалеони.

1905—906 уч. година

Директоръ е Павелъ Ковачевъ (отъ Мустафа-Паш) съ 18 души колеги. Отваря се още една паралелка I класъ.

Нови учители сж: К. Агапиевъ, Георги Талевъ, Н. Ивановъ, на мѣстото на П. Димевъ и Юрд. Бѣлагушовъ, който е изключенъ за неморални деяния.

Броя на паралелките е; 4 класни съ 109 ученика.

9 центр. основни	682	"
4 Варош. махлен.	319	"
Всичко	1110	"

Учил. бюджетъ е 428 напалеони; съ 70 напалеони повече отъ мин. год. Учил. год. година е нормална. Имаше педагог. конференция. Директора не се бърка въ комитетските работи.

1906—907 уч. година.

Сжщиятъ директоръ и нови учители: Вен. Христовъ (по турски езикъ), М. Грабуловъ и Д. Поповъ. Цѣлия персональ брой 21 души. Отваря се нова паралелка отъ I и III отдѣления. Броя на всички паралелки е 21, отъ които въ центр.

	у-ще 13	основни съ 674	ученика
Варош.	махлен. 4	"	339 "
класни	4	"	107 "
Всичко	21	"	<u>1120</u>

Бюджета на м. училища възлиза на 508 напалеони, съ 80 н. въ повече отъ предшестващата година. Учителитѣ бѣха дали 2 представления: на 25. IV. и 10. V. съвмѣстно съ учителитѣ.

1907—908 уч. година.

Бурна бѣ тая година, наречена „хуриетска“. Директоръ е Георги Трайчевъ (отъ града). По една традиция екзархията титулираше шефа на прилепските училища „управителъ“, когато „директори“ бѣха по средните уч. заведения, а прогимназиитѣ имаха „главенъ учителъ“. Това изключение бѣ само за прилепските училища въ цѣлата екзархийска областъ. Нови учители бѣха: Д. Котевъ, и Д. х. Поповъ. Отвори се ново махленско училище „Отецъ Паисий“, въ къщата на Рошкковци. Броятъ на цѣлия персональ бѣ 21 учители. Класни учители сж: Ил. Кепевъ, К. Димитровъ, Д. Котевъ, В. Христовъ, Д. Бекяровъ; въ централното основно училище сж: Д. х. Поповъ, Т. п. Адамовъ, Йор. Ацевъ, Йор. п. Ивановъ, М. Количърковъ, М. Какарасковъ, М. Грабуловъ, М. Зойчевъ, Д. Поповъ, Г. Талевъ; въ варошмахл. училище сж: Ил. Костовъ, Р. Боцева, В. Гочева, Ф. Танева, Г. Дамевъ.

Построиха се неподвижни кабинетни шкафовѣ въ единия край на училищния салонъ кждето бѣха помѣстени: по физика 63 апарата, по химия 52 помагала и химикали, по Зоология 50 екземпляра препарирани бозайници и птици и богата колекция отъ насекоми, по минерология — колекция

отъ 110 минерали, по антропология: 5 екземпляра (скелетъ, трупъ, око, ухо, гърло). Стенитъ пъкъ на голѣмия училищенъ салонъ бѣха украсени съ: 120 картини на животни, 40 картини на растения, 22 минералогически картини, 5 по антропология. Още кабинетитъ броеха: 92 карт. по въроучение, 16 екз. карти географически, глобоси, лунариумъ, помагала по география и рисуване. Така украсено и уредено училището съ своята нова сграда и съ своитъ богати кабинети, правѣше отлично впечатление на посетителитъ и съперничеше на много средни учебни заведения. Сжщата година училищната библиотека броеше 1150 екз. книги и 100 год. течения отъ списания, а ученическата библиотека имаше: 250 книги и 30 год. теч. на списания.

Училищната библиотека бѣ посетена 2500 пжти, отъ 478 четци (учители и граждани), а ученическата — 1500 пжти отъ 490 ученика. Презъ годината се дадохъ 10 ученическо-родителски забави и 4 представления. Представиха се пиеситъ: „Генсвева“, „Насила женидба“, „Сираче безъ сестра“, отъ които се получи около 70 лири чистъ приходъ. На едно отъ представленията присѣтствува битолския валия, който подари 10 лири на училището. Макаръ директора и частъ отъ учителитъ да бѣха активни дейци на революционното дѣло, училището бѣ поставено на ед-а завидна висота. Дисциплина и редъ владѣше на всѣкъжде, акуратность и строга колегиалность царѣше между учителството, като, нека му признаемъ, не жалеше време и трудъ за преуспѣване уч. дѣло. Въодушевени отъ идеала да видятъ Македония свободна, прилепските учители дене учеха младото поколение, въ празникъ бѣха и будители на народа, а ноше — на събрание или беседи по организационни въпроси. И за всичко това, той прилепския учител, *никога не издигна гласъ на протестъ предъ началство и общество, никога не заяви, че нѣма да работи, понеже слабо е възнаграденъ!* Идеалъ свѣтъ движеше тогавашното учителство, огънь свещенъ горѣше въ неговитъ гърди. Ето защо, училището, просвѣтата вървѣше паралелно съ революционното дѣло. Не само, че нѣмаше прѣчка отъ последното, но въ много случай, то му съдействуваше. Така бѣ въ последнитъ години до „Хуриета“. *Еволюцията и революцията взаимно си помагаша и допълняха.* За илюстрация на горното ще цитирамъ нѣкои пасажии отъ екзархийското писмо № 2496 отъ 4. III. 1908 год. по поводъ 1^и год. на учил. управление подъ № 218, за да се види, какъ цѣнѣше дейността на прилепския учител най-висшата учил. власть, на чело на която стоеше единъ калугеръ — екзарха.

„... Учителитъ сж тѣй сжщо прилежни и трудолюбиви, пише директора въ своя рапортъ, и по отношение извънкласната имъ работа. Благодарение на тѣхната готовность, дали сме до сега 8 забавления (утра), държани сж

3 педаг. конференции, дадоха се едно следъ друго 4 представления, на едно отъ които присъствува и битолския валия, дошълъ по обиколка въ града, като подари 10 лири турски на училището. И ако учителитъ до края на уч. год. останатъ така вѣрни и искренни на длъжността си, както до сега; така солидни и искренни въ отношенията си единъ къмъ другъ и предъ обществото; така коректни въ отношенията си спрямо своето началство, — тогава съ пълно право може да се кажи, че прилепскитѣ училища сж вѣнецъ на просвѣтното дѣло въ Македония“.

Екзархийското писмо гласи:

„ . . . Като Ви изказва благодарностъ отъ страна на Екзархията за развитата отъ Васъ и учителитѣ дейностъ по уредбата, управлението, успѣхътъ, дисциплината въ повѣреното Ви училище, Отдѣлтътъ счита за умѣстно, г-не Управителю, да се спре върху нѣкои пасажии отъ рапорта Ви:

1. Всички мѣрки, изброени въ рапорта Ви, сж добре обмислени. Тия мѣрки говорятъ за едно похвално усърдие отъ страна на учит. управление и учителитѣ къмъ интереситѣ на уч. дѣло.

2. Идеята за сближаване семейството съ училището чрезъ детскитѣ утра и театрални представления сж цѣлесъобразни. Чрезъ такива мѣрки и културни начинания, учителството създава условия за национоленъ възторгъ и гордостъ.

3. Решението на учит. съветъ да се основе въ града сиропиталище, прави честъ на учителитѣ. Екзархията горещо поздравлява учит. тѣло за тоя високо благороденъ починъ и примерна филантропия.

4. Сжщо така и решението на уч. съветъ за отваряне недѣлно училище въ града е повече отъ похвално.

5. На Екзархията особено приятно е да чуе отъ Васъ такива ласкави отзиви за учит. тѣло при прилепскитѣ училищата и т. н. . .“.

На два пѣти презъ уч. година властта посегна на учителитѣ за да ги арестува. Въ началото на уч. година бѣха арестувани учителитѣ: Т. п. Адамовъ, Г. Талевъ и Д. Поповъ, Йор. Ацевъ, и Йор. п. Ивановъ, по предателството отъ Йованъ Бомболовъ, който бѣ отказалъ да внесе исканата помощъ за комитета. По-късно, въ началото на м. юний, забѣгнаха задъ граница — първитѣ трима учители, поради разкритието „Топличката афера“. Разгневена властта за тѣхното бѣгство, извърши обискъ въ училищната архива, и като не намѣри нѣщо компрометирующе, арестува всички учители, на брой 17 души. Само директора бѣ пощаденъ, като „емниетли адамъ“ — властта имала довѣрие въ него, понеже не се бъркалъ въ организацията, макаръ той да бѣ председател на околийския револ. комитетъ. На 14 юний,

по случай бѣгството на Енверъ бей и Ниази бей учителитѣ бѣха освободени. При всички тия спънки учебната година свърши благополучно съ тържественъ актъ, на който отсчитуваше само каймакамина, загриженъ отъ създалото се лошо политич. положение въ държавата.

1908—909, 909—910, 910—911, 911—912 уч. година.

Презъ м. юлий се обяви „Хуриета“. Революционното движение биде преустановено и училищата се освободиха отъ него. Директоръ остава същия. По нареждане отъ екзархията слива се управлението на мъжкитѣ и девическитѣ училища въ града въ едно. Следъ създаването на училищния инспекторатъ въ Македония, директора бѣ назначенъ за околийски инспекторъ съ сѣдалище Прилѣпъ, а на негово мѣсто дойде Хр. Шалдевъ (отъ Гюмендже), който стоя 4 години. Презъ 1910 г., по случай обезоръжителната акция въ града, арестувани бѣха учителитѣ: Хар. Попевъ, Т. п. Адамовъ, Д. Котевъ. Останалото време училищата следваха своя нормаленъ редъ. Презъ 1911—912 уч. година премѣсти се икономическия пансионъ отъ с. Витолица (Мариово) въ града, кждето бѣха прибрани около 50 селски ученика. Мудна и кжсогледна бѣ училищната политика на екзархията. Отдавна трѣбваше да се отвори такъвъ пансионъ за околията. Трѣбваше да се създаде учил. инспекторатъ, да се пише и настои енергично предъ висшата уч. власть, за да се открие късно — следъ една година иконом. пансионъ въ забравеното Мариово, оставено на произвола на грѣцкитѣ агенти — андарты, даскалы, даскалицы, докторы, свободно да се ширятъ за наша смѣтка, като вземаха отъ гъркоманскитѣ села деца и ги пращаха чакъ въ Атина, за да ги правятъ „елини“! Следъ като просъществува пансиона въ Мариово една година, биде премѣстенъ въ града, за да се прибератъ деца и отъ другитѣ села изъ околията. За издрѣжка на пансиона екзархията отпусна 200 лири. Пансионската такса бѣ 5 лири, а за бѣднитѣ имаше стипендия. Прилепското мъжко III-класно училище е дало 32 пълни випуска.

1912—913 уч. година.

За директоръ бѣ назначенъ Ил. Ивановъ (отъ града). Уч. година трая до 15 октомврий. Съ отварянето на Балканската война училищата се закриха.

Девическо училище.

Поражда се желание у прилепчани да иматъ и девическо училище.*) Презъ лѣтото на 1865 г. въ Прилѣпъ при-

*) Споредъ добити сведения отъ А. П. Стоиловъ първата българска учителка въ Прилѣпъ е била презъ 1830 г. Гюргя Попъ Илиева отъ с. Варошъ (прилепско).

стигнала Недѣля Петкова съ дъщеря си и внучката си. На 1 юлий (с. г.) тя бива условена за учителка. Училището се открило въ кжщата на Тошовци — до черквата. Еснафитѣ въ Прилѣпъ ѝ намѣрили кжща за жилище, кжща за девич. училище, всички училищни потрѣби и редовно изплащане заплатата ѝ. Откриването на училището станало съ подобающъ водосветъ, въ присѣтствието на 180 ученички и много народъ. Учителя Хр. Колчаковъ държалъ речъ, съ която изтъкналъ значението на училището. Следъ обѣдъ

Баба Недѣля

учителката извела ученичкитѣ съ майкитѣ имъ вѣнъ отъ града, дето се веселили до късно, (В. Думевъ — Македонски прегледъ, г. I, кн. III изъ споменитѣ на две учителки въ Македония). Първата уч. година на девич. училище е привършила съ тържественъ актъ, посетенъ отъ множество любознателна публика. Недѣля остава учителка и за следната 1866|67 уч. година, но поради твърде свободното и носене и пушене тютюнъ, била принудена да напусне Прилѣпъ за

другата уч. година. По липса на учителки девическото училище стояло затворено 2 години, Едва през 1870 г. общината условила за учителка велешанката Сава Палашева, свършила старо-загорското девич. училище съ заплата 4000 гроша. Учителката Сава е учителствувала дълги години следъ като се омъжила за прилепския учителъ Григоръ Алексиевъ. Презъ уч. 1874|75 настоятелството назначило и помощница за девич. у-ще, г-жа Захария Манасиева съ 500 гроша годишна заплата. Стефанъ С. Бобчевъ за девическото училище пише въ своята кореспонденция презъ 1873 г. до в. „Право“ (бр. 16, отъ 7|IX).

„ . . . Радостенъ излѣзохъ, друже, изъ оградитѣ на мжжкото училище, но тѣзи ми радостъ трѣбваше да се удвои съ постъпването ми на дѣвическото училище. Не знамъ, какъ, на мене ми се струваше, че нашия народъ печели едно сигурно съкровище въ лицето на тѣзи ученички, които като постъпятъ за бждаще въ неговото общество, ще бждатъ членове добръ възпитани, майки развити и детовъзпитателки избрани. Дѣвическитѣ отлични отговори въ Прилѣпъ ме въведоха въ едно множество мисли, отъ които азъ си направихъ утѣшителното заключение, че придобиването на подобни членове въ красното ни общество става най-здравия и вѣренъ залогъ за благодѣнственото положение на нашия народъ, за неговото по-сгодно бждаще.“*)

До 1881 година девическото училище е било само, първоначално. Презъ учебната 1881|2 година се отваря I класъ и за директорка се назначава г-жа Тима Икономова (отъ Скопие), съ 40 лири заплата. Тогава е назначена и Марийка Георгиева, отъ одринско. която по-късно се омъжи за учителя Гьорче Колищърковъ. Ненавикнали прилепчани на свободно държане отъ учителкитѣ, извадили пѣсна на Марийка, задето много се тоалирала. Като I класно училището е просъществувало 7 години. Презъ 1883|84 г. у-щето броело 286 ученички, обучавани отъ 4 учителки. Директорка била презъ 1884|85 г. Ненкова (г-жата на прот. П. Ненкова). Презъ 1885|86 за директорка била назначена Царева Миладинова (отъ Струга, дъщеря на Д. Миладиновъ). Подиръ нея директорка е била Ташка Маринова (отъ града) 2 години; Частъ отъ отдѣленията и класътъ се помѣщавали въ новата сграда, задъ старото училище. Презъ уч. 1888|89 г. се отваря и II кл. Директорка е Захария Мирчева. Тя е била и следующата година. Следъ нея идва за директорка Евгения Ракиджиева (отъ града), свършила солунската девическа гимназия. Сжщата директорка стоя 13 години. Презъ 1896—97 г. се отваря и III класъ, та училището става пълна прогимназия. Презъ уч.

*) Н. Ганчевъ — в. н. к.

1901|902 директорка е Цвѣт. Сѣнокозлиева (отъ града), свършила ссфийската гимназия, която, презъ годината, бива арестувана, поради връзки съ организацията. Следъ нея директоръ е Владимиръ Цървенковъ (отъ града), свършилъ софийския университетъ. Той стоя 2 години. Презъ уч. 1903|904 г. се откри курсъ по стопански отдѣлъ. Презъ уч. 1904|905 директоръ е Ил. Ивановъ (отъ града) съ 35 напалеона год. заплата. Сжщиятъ директоръ стоя и презъ 1905|6, 1906|7, 1907|908 г. Последната година девическото училище броеше 16 паралелки, отъ които 3 класни, 9 парал. основни и 4 парал. забавачници, съ 17 души учителки (въ това число и ржкодѣлката): М. Петрова, В. Чучурова, Ф. Тошова, Ил. Димева, Ф. Танева, П. Атанасова, Ст. Катранушкова, К. Ангелова, П. Димева, В. Архимандритова, Ант. Иванова, В. Кочова, В. Михайлова, Н. п. Адамова, М. Иванова, М. Бъчева-рова (ржкодѣлка). I отдѣление имаше 3 парл. II — 2, III — 2, IV — 2; забавачницата 4 паралелки смѣсени, Записанитѣ ученички броеха 1080. Бюджета на девич училище за тая година бѣ 288 напалеона. Въ директорството на Ивановъ се въведеха педаг. конференции и др.

Презъ уч. 1908|909 г. управлението на прилепскитѣ училища се слѣ. За директоръ бѣ назначенъ Георги Трайчевъ, който още въ началото на уч. година отстъпи мѣстото на Христо Шалдевъ, понеже той стана училищенъ инспекторъ. Тая година стопанския курсъ при девич. училище, става самостоятелно ржкодѣлно училище съ два курса горенъ и доленъ. Такъво то просъществува до Балканската война и даде 8 випуска. Курсискитѣ изучаваха теорията по нѣкои предмети и практика по кроене и шиене на бѣли и горни дрехи. Директора Шалдевъ управлява 4 години училищата, като смѣсиха основнитѣ училища, а класнитѣ останаха отдѣлни.

Въ края на уч. 1911—1912 г. въ прилепскитѣ училища сж слѣдвали момичета:

Забавачи 173; I отд. 227; II — 155, III — 153, IV — 116; I класъ — 84, II — 78, III — 28. Въ ржкодѣлното училище сж следвали 36 въ I курстъ и 4 въ II. Общиятъ брой на ученичкитѣ е билъ 989 души.

Презъ уч. 1912|913 г. директоръ на училището бѣ Ил. Ивановъ до 15|X — Балканската война.

До „хуриета“ издържката на девическото училище бѣ отъ общината, която изразходваше до 400 напалеона годишно. Учителката въ стопанското (ржкодѣлското) у-ще се плащаше отъ екзархията. Следъ сливане управлението на всички училища, екзархията плащаше само директора. Девическото училище до Балканската война е дало 16 пълни випуска.

Въ резюме развоя на уч. дѣло въ Прилѣпъ е билъ следния: народното у-ще датира отъ 1843 г. До 1858|59 уч. г. то е първонач.-взаимно; презъ 1859|60 уч. г. се открива горенъ курсъ на основно у-ще, което се смѣта за класно, съ ланкастерска учебна метода; отъ 1866|67—1881|82 у-щето е съ два курса (отдѣла) въ всѣки класъ, считайки се за двукласно. Въ 1881|82 уч. г. то става III кл.; презъ 1886|87 уч. г. открива се и IV класъ, но по липса на средства следната год. IV кл. се закрива. Презъ 1884|85 г. открива се и духовно (свещеническо) училище съ пансионъ, но, по интриги на патриаршията се закри следната година. — Девическото училище си води началото отъ 1865 г.; до 1881 г. то е било първоначално; презъ 1881|82 г. става I класно, а презъ 1888|89 -- II класно, отъ 1896|97 г. то е III класно.

Презъ 1903|94 г. се откри стопански отдѣлъ, но отъ 1908|909 г. то стана ржководѣлно у-ще съ два курса. — Варошмахаленското у-ще „Св. Климентъ“ сѣществува отъ 1868 г., а махаленското „Отецъ Паисий — 1908 г.

Сравнителна таблица за развој на учебн. дѣло презъ разни периоди

№ по редъ	Учебна година	Брой на училищата			Брой на учениците			Общо число на учащитъ се	Учителски заплати плащани отъ общината	ЗАБЕЛЕЖКА
		Брой на учители	Брой на ученици	Брой на ученици	Брой на ученици	Брой на ученици	Брой на ученици			
1	1865—66	2	3	1	4	200	50	250	—	
2	1866—67	2	3	1	4	300	100	400	30,000 гр. зл.	
3	187—475	3	8	2	10	500	115	615	35,000 гр. зл.	
4	1876—77	3	10	2	12	600	150	750	38,520 гроша	
5	1880—81	3	13	4	17	800	250	1050	40,000 гр. зл.	550 лири екзархията
6	1884—85	3	15	5	20	879	286	1165	64607.30 гр. зл.	300 лири отъ "
7	1892—93	3	17	13	30	900	650	1550	71394 гр. зл.	180 лири отъ екзархията
8	1904—5	3	17	14	31	1000	755	1755	75,800 гр. зл.	100 лири " "
9	1911—912	5	18	22	40	1183	989	2172	100,000 гр. зл.	350 л. отъ екзархията

Презъ 1911—12 уч. г. въ Прилѣпъ имаше гъцко училище основно съ 2 у-ли 35 ученика

власко " " " 3 " 42 "

турски " 5 " 300 "

" 1 класно " 2 " 80 "

сърбоманско " 1 основно " 3 " 15 "

Поимененъ списъкъ на учителитѣ и учителкитѣ въ прилепскитѣ училища отъ преди 100 години.

1. Мѣстни учители.

1. Коте Пазовъ, 2. Ристе, 3. Наумче, 4. Костадинъ, 5. Смичковъ, 6. Ив. п. Стефановъ, 7. Секула Дръндаровъ, 8. К. Помяновъ, 9. Хр. Колчаковъ, 10. Ст. А. Зографовъ, 11. Пере Ачевъ, 12. Гр. Алексиевъ, 13. Коне Устаилиевъ, 14. Георги Смичковъ, 15. Т. Гавазовъ, 16. свещ. К. Смичковъ, 17. Ан. Раевъ, 18. Мияйле Мойсо Мирчевъ, 19. Ник. Велевъ, 20. Г. Колищърковъ, 21. Йор. Крапчевъ, 22. Д. Мирчевъ, 23. Мияйле Кючуковъ, 24. Димче Чешмеджиевъ, 25. Ал. Янчулевъ, 26. Хр. п. Адамовъ, 27. Йор. Кусевъ, 28. Ив. Дейковъ, 29. Ат. Бадевъ, 30. Ник. Ачковъ, 31. Йор. Томевъ, 32. Гр. х. Илиевъ, 33. Сп. Мирчевъ, 34. Йор. Янчулевъ, 35. Йор. Товчиевъ, 36. Йор. Бомболовъ, 37. свещ. Козма Георгиевъ, 38. Пере Тошовъ, 39. Георги Трайчевъ, 40. Йор. п. Костадиновъ, 41. Ил. Тошевъ, 42. Ил. Ивановъ, 43. Анг. Воденичаровъ, 44. Ник. Смичковъ, 45. Дим. Янчулевъ, 46. Юрд. Николовъ, 47. Ал. Пановъ, 48. Хар. Грашевъ, 49. Т. Станковъ, 50. Ант. Тошевъ, 51. Сп. Бадевъ, 52. Вл. Цървенковъ, 53. М. п. Адамовъ, 54. Йор. Ангеловъ, 55. Т. п. Адамовъ, 56. Г. Чкатровъ, 57. Нл. Балтевъ, 58. Ив. Гагалевъ, 59. Ат. Ивановъ, 60. Хр. Сѣнокозлиевъ, 61. Н. Каранджуловъ, 62. Йор. Тренковъ, 63. М. Копановъ, 64. М. Грашевъ, 65. М. Небрѣклиевъ, 66. Ил. Келевъ, 67. К. Димитровъ, 68. Д. Котевъ, 69. Д. Сливяновъ, 70. Тале Христовъ, 71. М. Янчулевъ, 72. Хар. Попевъ, 73. Ан. Христовъ, 74. П. Мърмевъ, 75. П. Ачковъ, 76. Н. Тошовъ, 77. М. Какарасковъ, 78. Йор. Бѣлогушовъ, 79. М. Зойчевъ, 80. Ан. Лютвиевъ, 81. Д. Бекаровъ, 82. М. Колищърковъ, 83. Ил. Костовъ, 84. Г. Дамевъ, 85. Йор. Ацевъ, 86. Йор. п. Ивановъ, 87. М. Грабуловъ, 88. Д. Поповъ, 89. Вен. Христовъ, 90. Д. х. Поповъ, 91. Г. Талевъ, 92. Г. Миновъ, 93. П. Тошовъ, 94. Ал. Тошовъ, 95. Н. Ивановъ, 96. п. Данаиловъ, 97. Йор. Станковъ, 98. Т. Кондовъ, 99. Ал. Пазовъ, 100. Нл. Тошевъ (Какарасковъ), 101. Вл. Карамфиловъ, 102. Г. Зердевъ, 103. Ал. Коневъ, 104. М. Коневъ, 105. Тр. Коневъ, 106. Кочо Ивановъ, 107. К. Н. Ачковъ, 108. П. Карабачевъ, 109. Никола Лепавцовъ, 110. Ил. Здравевъ, 111. П. Карабачевъ, 112. П. Балтевъ, 113. Г. Козаровъ, 114. Г. Каранджуловъ.

Отъ тѣхъ директори сж били: Йор. Кусевъ, Ив. Дейковъ, Йор. Бомболовъ, Ан. Христовъ, Ил. Ивановъ и Георги Трайчевъ. Последниятъ бѣ и прилепски окол. уч. инспекторъ.

учителки отъ 1865 — 1913 г.

1. Зах. Манасиева, 2. Т. Мартинова, 3. Ст. Мартинова, 4. Зах. Мойсомирчева, 5. Езг. Ракиджиева, 6. Ф. Ракиджиева, 7. П. Пехливанова, 8. П. Архимандритова, 9. Ст.

Зердева, 10. Фания Г. Трайчева, 11. Ст. Катранушкова, 12. В. Чучурова, 13. Р. Боцева, 14. В. Гочева, 15. Ф. Танева, 16. Цв. Сънокозлиева, 17. М. Петрова, 18. Чкрипева, 19. Ф. Тошова, 20. Ел. Йошова, 21. Ил. Димева, 22. П. Атанасова, 23. Цървенкова, 24. Йочкова, 25. Грашева, 26. В. Ангелова, 27. П. Димева, 28. В. Архимандритова, 29. Ант. Иванова, 30. В. Кочова, 31. В. Михайлова, 32. Н. п. Адамова, 33. М. Иванова, 34. Ст. Богданова, 35. Ан. Тошева, 36. Л. Волчева, 37. Ф. Танева, 38. В. Количъркова, 39. Лютвиева, 40. Л. п. Адамова, 41. Михайлова, 42. М. Богданова, 43. Сава Алексиева, 44. Ташка Димева, 45. Ката Зойчева, 46. Нона х. Спирова, 47. М. Бубичева.

Отъ тѣхъ директорки сж били: Зах. Мойсомирчева, Сава Алексиева, Евг. Янчулева, Цв. Сънокозлиева, Т. Мартинова.

II. Външни учители.

1. Жинзифовъ (отъ Велесъ), 2. Сп. Тончевъ, 3. Д. Миладиновъ (Струга), 4. Гр. Пърличевъ (Охридъ), 5. К. Шапкаревъ (Охридъ), 6. Йор. х. Константиновъ-Джинотъ (Велесъ), 7. В. Кюрдалевъ (с. Маврово-Гостиварско), 8. Г. Икономовъ (Дупница), 9. Н. Ганчевъ-Еничеревъ (Пловдивъ), 10. Йосифъ Ковачевъ (Щипъ), 11. П. Орловъ (с. Бобища-Костурско), 12. В. Пападополу, 13. Златковъ (с. Бобища), 14. В. Карайововъ (Скопие), 15. Ст. Минджовъ, 16. М. Тодоровъ (София), 16. Д. Тъпковъ (Енидже-Вардаръ), 17. Т. Николовъ (Кичево), 18. Г. Кушевъ (Велесъ), 19. Ив. Толевъ (Битолско), 20. В. Донковъ (Бесарабия), 21. Ст. Обръйковъ (Пловдивъ), 22. Хр. Ивановъ Поповъ (с. Стояково-Гевгелийско), 23. Н. Боботановъ, 24. Н. Донковъ, 25. Шойлековъ (Клисуре), 26. Сава Доброплодни, 27. прот. Петъръ Ненковъ (Котелъ), 28. К. Самарджиевъ (Мехомия), 29. Кочовъ (Гопеше), 30. Ан. Наумовъ (Битоля), 31. А. П. Стоиловъ (с. Лѣшко-Джумайско), 32. Н. Радославовъ, 33. Н. Арнаудовъ (с. Либахово-Неврокопско), 34. Ст. Димевъ (Битоля), 35. Н. Петровъ (Леринско), 36. Д. Недѣлковъ, 37. П. Рачевъ (гр. Търново), 38. Ан. Кузмановъ (Битолско), 39. П. п. Арсовъ (с. Богомила, велешко), 40. Н. Мильовски (Ресенъ), 41. П. Христовъ (битолско), 42. Д. Груевъ (Смилево), 43. Хр. Силяновъ (Охридъ), 44. М. Галевъ (Велесъ), 45. В. Калейчевъ (Владово, воденско), 46. Ст. Димитровъ (Лозенградъ), 47. Ив. Благоевъ (кайлярско), 48. Д. п. Пандовъ (с. Ватоша, тиквешко), 49. К. Пърличевъ (Охридъ), 50. К. Груевъ (битолско), 51. Ан. Димитовъ (с. Айватово, солунско), 52. Хр. Шалдевъ (Гюмендже), 53. П. Ковачевъ (Мустафа-паша), 54. Сл. Арсовъ, 55. Г. Мандичевъ, 56. К. Агапиевъ.

Учителки.

1. Недѣля Петкова, 2. Сава Палашева (Велесъ), 3. Ц. Миладинова (Струга), 4. Т. Икономова (Скопие), 5. Марийка Кафеджиева (Одринско), 6. Русева, 7. М. Бъчварова (Велесъ).

Куриози изъ училищния животъ.

Тѣхъ ги има почти въ всѣко училище. За илюстрация ще посоча нѣколко примера изъ живота на прилепскитѣ училища.

1. Учителски.

1. Учителя Ст. Минджовъ, който е живѣлъ твърде разточителенъ животъ, е билъ често пѣти предупреждаванъ отъ познати приятели, за да бжде по-прибранъ въ живота, защото въ Прилѣпъ „маймунътъ не играе“ — ще го компрометиратъ прилепчани. Разпуснатиятъ момъкъ малко обръщаль внимание на съветитѣ. Презъ 1882 год., въ една срѣда подиръ обѣдъ, срещу Спасовъ-денъ, придумва нещастница една вдовица, за да я обезчести въ училището. Тайната повѣрилъ на училищния слуга Спиро Скубе, комуго обещаль хубаво възнаграждение и поржчаль да заключи вратата. Тѣй станало. Щомъ Скубе заключилъ вратата, известилъ на хората, що били скрити наоколо и чакали момента на престѣпленieto. Скубе имъ отваря вратата и престѣпника едва успѣва голъ и босъ да се промъкне презъ другъ изходъ до квартирата си, откъдето избѣгалъ на Трескавецъ.

2. Въ Прилѣпъ съществува поговорката: „че прилепчани носятъ кантарче на пояса“. Известенъ за това и учителя Н. Ш., надѣналъ едно кантарче (съ пружина) на пояса и се похвалилъ на приятели, че и той станаль прилепчанецъ съ кантарче на пояса. Приятелитѣ му се присмѣли, като го видѣли съ кантарчето и му обяснили, че прилепчани не окачвали кантарче за пояса, както направилъ той, а изразътъ е въ смисълъ, че прилепчани сж наблюдателни, критикари — иматъ критерий. Засрамиръ се недосетливия учителъ отъ тази духовитостъ на прилепчани.

3. Прилепскиятъ учителъ Христо отишълъ до Кавадарци (Тиквешъ) на гости и се връща обратно. За да се покаже на захласнатъ и много записанъ отъ екскурзията, що направилъ, като стигналъ въ Прилѣпъ, спрѣлъ наблизо до кѣщата си и се престорилъ, че забравилъ домътъ си, та запитва присѣдстващитѣ: „ди живѣятъ попъ Адемови?“ Зевзекъ единъ, веднага догажда ексцентричността на учителя, та го спѣтва: „ето, г-не даскале, ще заминешъ отъ тукъ, па ще завиешъ въ дѣсно, после въ лѣво и т. н.“ Засраменъ г-нъ учителя влѣзналъ въ бащината си кѣща, която била предъ очитѣ му.

4. Учителя Д. Бекаровъ, заминалъ за Прага да се специализира по музика и пѣние. Следъ 5—6 месеци връща се обратно и става учителъ. За да се покаже ученъ човѣкъ, взелъ да говори безсмислици като: „неможе се ка; може се ре“ неможе да се каже, може да се рече и пр. Колегитѣ му взеха го на подигравка и го подлудѣха човѣка. Днесъ той е вече идиотъ.

5. Другъ учителъ отишълъ на разходка презъ ваканцията до Велесъ. На връщане въ домътъ си, взелъ да употребява нѣкои нови думи въ речника си, като: баща, риза и др. За да го подиграятъ домашнитѣ му казватъ: „Ти ебаго, отиде до Велесъ и го заборави езикотъ, вати да мешашъ — баща, риза, ами ако одишъ по-далеко, кой знай, що ќе стани со тебе“.

Ученически.

1. Учителътъ вдига единъ ученикъ на урокъ по български езикъ, за да му каже единъ глаголъ. Ученикътъ извиква: гарванъ. Спрегни го, казва му учителя. — Гарванъ съмъ, гарванъ си и т. н. — говори ученика.

2. Ученичка пратена въ мъжкото училище да иска картината „Мекотѣли“. Учителката ѝ я опжтила да каже „добъръ день“ на учителитѣ. Отваря ученичката вратата и извиква: „добъръ день мекотѣли“, дайте ми картината за мекотѣлитѣ.

3. Учителя Ан. Хр. Воденичаровъ ръководѣше забавачницата и за да научи възпитаницитѣ си на учтивостъ, практикуваше следното: изпраща ученици по класнитѣ стаи, или въ канцеларията, съ поржчка да взематъ нѣщо, или да оставятъ нѣщо. Ученицитѣ, обаче, заучватъ стереотипната фраза: „добъръ день, прати ме г-нъ учителя Ан. Христовъ Воденичаровъ, да Ви помоля да ми дадете една линия или тетрадка и пр.“ Звездици учители изслушватъ молбата на просителя и се преструватъ, че не сж разбрали, та запитватъ — какво искашъ! — Нещастното детенце отговаря: „добъръ день, прати ме г-нъ учителя Ан. Хр. Воденичаровъ да ви помоля и и пр. Това се повтаря, потрета и се сжщия отговоръ се получава

Между разсилнитѣ.

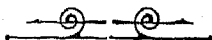
1. Спиро Скубе бѣ неподържаемъ по своята акуратностъ въ училището и духовитостъ. Веднажъ провинилъ се нѣщо. За наказание директора Ан. Наумовъ, нарежда да се допитва Спиро за всичко отъ другия разсilenъ, Сувачалма. Покоренъ Скубе на заповѣдта дебне моментъ да сж учителитѣ, директора и расилнитѣ на едно. Въ такъвъ единъ моментъ обажда се Скубе съ вдигната ржка, да иска позволение отъ Сувачалма. Последния го пита: „какво има? — Скубе отго-

варя: „ми се ходи по нужда“. Изпокъсватъ се отъ смѣхъ всички и Скубе е оправданъ, реабилитира се.

2. Скубе бѣ „бързоногия Ахилъ“. Веднажъ директорътъ Ан. Наумовъ го праща въ близкото с. Варошъ, да вземе едно прасенце, като му поръчва бързо да се върне. Скубе заминалъ, донесълъ прасенцето и далъ го въ къщи да се готви, следъ което се прибралъ въ училището, Като го видѣлъ директора. изкрещалъ: „още ли си тука?“ Прасето се готви, отговорилъ Скубе.

Учебното дѣло подъ сръбския режимъ.

Сръбската властъ съ пристигането си още разграби училищната библиотека и кабинетитъ; покъщнината и училищнитъ пособия бѣха изпочупени и изгорени. Училищата се обърнаха на болници. Следъ обявяването на междусъюзническата война на 16 юний, бидоха извикани всички учители отъ сръбскитъ власти, за да деклариратъ, че ще останатъ на сръбска служба. Срокъ иматъ 2 дни, за да отговорятъ. На 11 юлий биватъ арестувани нежелающитъ учители да останатъ на сръбска служба. Поканени да заминатъ за България, изявили желание само: Хар. Попевъ, Г. Талевъ, Г. Миновъ, Л. Волчева, Ф. Танева, В. Количъркова, Нев. п. Адамова, Л. п. Адамова. Учителкитъ заминаватъ направо, а учителитъ биватъ изпратени подъ конвой въ Скопие, кждето излежаваха въ затвора съ 50 души учители отъ Битоля и Ресенъ. Следъ като станаха пълни господари на завладѣната земя, сърбитъ замислиха и за просвѣтата на „освободенитъ братя“. Презъ уч. 1913—1914 г. отварятъ основното училище и прогимназията подъ директорството на Маринковичъ съ 17 души сръбски персоналъ — 14 основни и 4 класни. Отъ екзархийскитъ учители назначени сж само Ил Ивановъ и Д. Бекаровъ на 1 декемзрий, съ условие да посещаватъ подготвителни 3 месечни курове въ Бѣлградъ. Бекаровъ заминалъ и станалъ редовенъ учителъ, а Ил. Ивановъ отказалъ по болестъ, поради което билъ учителъ безъ мандатъ, съ заплата обаче до 1. V. 1914 г. Съ обявяването на сръбско-австрийската война, 16 юний 1914 се приключва учеб. година.

Културо-просвѣтно дѣло.

Читалище „Надежда“

То се основало презъ пролѣтѣта въ 1867 г. Но и преди тая дата, още въ времето на Джинотъ (1858 г.), може да се рече, че известенъ кружокъ младежи се сбирали, презъ празнични и недѣлни дни, за да прочетатъ нѣкой вестникъ, или нѣкоя българска книга и да заведатъ споръ по разни въпроси. Членовѣтъ на тоя младежки кружокъ сж били повечето отъ еснафа и сръдна ржка търговци. Тамъ се числени: Диме, Ничо и Коста Биолчеви, Братя Кусеви, Василъ Крапчевъ, Марко К. Цепенковъ, Адамче Зуграфъ, Коне Пърцанъ, Коне Чешларъ, Здраве Дърниврагъ, Ицо Устаилиевъ, Илия Здравевъ. Тогавашнитъ Цариградски вестници често сж писвали и подканяли младежитъ изъ разнитъ краища на турската империя да откриятъ читалище, кждето ше се дава подготовка за вредни граждани и полезни патриоти, толкова необходими, за да застанатъ на чело и взематъ управлението на черковно- училищнитъ работи. Въодушевени отъ подобни идеи прилепскитъ младежи решаватъ да отворятъ читалище. За цѣлѣта обявява се чрезъ покана до гражданството. Въ недѣлята следъ черковния отпускъ, събиратъ се около 30—40 младежи въ училището, въ голѣмата стая, наречена „читалищна“ (отъ тогава тѣй се именуваше). Разправя се на присѣтсвующитъ за ползата отъ недѣлни събрания, които ще спомогнатъ за самообразованието и развитието на членовѣтъ и пр., и следъ туй станало записва е о на членовѣтъ. Всички присѣтсвующи съ готовност се записали, внесли по една малка сума и обещали да турятъ начало на библиотека, съ книгитъ, що разполагатъ. Избрала се 3 чл. комисия, която да изработи читалищенъ уставъ. Най-стариятъ членъ отъ присѣтсвующитъ билъ Костадинъ Марковъ, на възраст около 30 години. Следующата недѣля се прочелъ уставатъ отъ Тодоръ Кусевъ предъ многобройно събрание, който единодушно се одобрилъ. Първото настоятелство на читалището се състояло отъ председателъ: Никола Ганчевъ (гл. учител), Тодоръ Кусевъ, секретаръ, Василъ Крапчевъ — касиеръ и Ильо Здравевъ библиотекаръ. Следъ туй ремонтиратъ читалищната стая (салонъ), набавятъ се шкафове, маси, пейки, портрети на Султана, иконата на св. Кирилъ и Методи и картата Европ. турция. Кусевъ преписалъ устава и поставилъ въ рамки, окачили го на стената. Поставили красивъ надписъ на читалищната стая, който гласелъ „Българско читалище „Надежда“ въ Прилѣпъ“. Та масата винаги имало нови български вестници: Триеската „Имера“, Цариградския

„Неологосъ“, турски в: „Басаретъ“, „Курие д' Ориянъ“ и разни книги. Следъ черковния отпускъ сбира се публиката (вънъ отъ членоветъ), откривало се заседание и се държали речи. Темитъ били най-разнообразни: отъ бълг. история, що е народностъ, полза отъ образованието, по икономията, хигиената, суевѣрията, религиозни теми и пр. Следъ сказката имало критика, задаване въпроси и отговори. По инициатива на читалището наскоро се открило и недѣлно училище за неграмотнитъ и малограмотнитъ, което спомогнало на мнозина да добиятъ познания. И така отъ една страна читалището, отъ друга недѣлното училище, успѣли да групиратъ несамо по-интелигентната младежъ, но и по-възрастнитъ. На следующата година читалището броело до 50 редовни члена, мнозина отъ които се обаждали вече за държене самостоятелни сказки. Такива сж били, между другитъ и Ильо Берберчето, Ицо Гавазо, Ничо Биолчевъ, Ив. Г. Кусевъ. А секретаря, Т. Кусевъ, винаги държалъ първенство съ своитъ скаски и критики.

Читалището и недѣлното училище накарали еснафитъ и гражданството да погледнатъ симпатично на младитъ читалищни членове и съ довѣрие да се отнесятъ къмъ самото читалище. За насърчение дейността на прилепското читалище, получили се отъ Цариградското такъво нѣколко сандѣци съ разни учебници и хартия подарѣкъ. Много отъ тѣзи книги, като излишни, разпратили се въ по-голѣмитъ села: Варошъ, Тополчани, Трояци, Плетваръ, Орѣвойцъ, Богомила Ватоша, Неготинъ, Битоля.

Средства читалището черпило отъ честитки по свадбитъ, по еснафскитъ и именни празници и отъ глоби на членове, които говорятъ неприлични думи, подарѣци отъ външни лица и др.

Съ течение на времето благотворното влияние на читалището се прострело и до калфитъ и чирацитъ на разнитъ еснафи, които виждали въ него (читалището) единъ институтъ, кждето намирали отзивъ и тѣхнитъ оплаквания, противъ майсторитъ.

Така наредено, читалището незабѣлъзано сполучило да направи цѣлъ социаленъ превратъ въ живота на прилепчани и да приготви смѣли борби въ народното поприще. Съ течение на времето, то разширило своята дейностъ. По негова инициатива се свикали въ читалището презъ панаира на вечерни обществени беседи и педагогически конференции български книжари, учители и др. Сжщо тамъ, въ читалището, се взело решение за изгонване на грѣцкитъ ученици отъ народното училище и презъ 1867 год. туря се началото за открита вече борба съ грѣцкото училище и грѣцкия владика, която борба се свършва съ пълненъ успѣхъ за българитъ.

Не винаги читалищнитѣ работи сж вървѣли гладко. Явили се междуособици. Поводъ за тѣхъ станала една дописка отъ Прилѣпъ (в. „Право“ м. номарий 1869) противъ хаджилѣка, писана по всѣка вѣроятностъ отъ читалищентъ членъ. Караницитѣ се пренесли и въ общината, а отъ тамъ и противъ читалището, кждего станали нежелателни инциденти, като: скъсване надписа надъ читалищната стая и пр. Не следъ много време, обаче, става помиряване и работитѣ на читалището трѣгнали по старому.¹⁾

Обществени беседи и учителски конференции.

Възползувани отъ панаира, който всѣко лѣто почвалъ отъ 1—15 августъ и се посещавалъ отъ българи отъ разни краища на Европ. Турция, членоветѣ на читалището презъ 1868 г. решаватъ да се поканятъ всички български книжари и учители отъ близки и далечни мѣста на вечерни беседи въ читалището, за да се сблизатъ и запознаятъ по-тѣсно. На поканата съ готовностъ се отзовали присѣстващитѣ учители на панаира отъ околнитѣ градове. На първото събрание учителя В. Нейчевъ развилъ темата: „ползата отъ учителскитѣ събрания; средствата за преуспѣване просвѣтата между народа; за първоначалното образование; какъ да се поставятъ училищата на по-добъръ редъ и да се състави обща програма“. На въпросното събрание говорилъ учителя П. Мусевъ: „за ползата отъ училища въ селата“. На третото събрание говорилъ К. Босилковъ: „за почитане на по-старитѣ и богати помежду насъ“; Н. Бояджиевъ — „какъвъ трѣбва да бжде народния учителъ“; И. Шумковъ — „причинитѣ за нашето ненапредване въ умствено отношение“. Дяконътъ Агапий, който взелъ участие въ всичитѣ събрания, говорилъ за 10-ѣхъ заповеди, ползата отъ просвѣщението на народа, а особено на жената, за което следъ като похвалилъ прилепчани за отечестволюбието имъ, за съществуването на мъжко училище и читалеще, очудвалъ се, че липсва девич. училище. При тѣзи срѣщи отъ учители и други интелигентни българи въ прилепското училище, породила се идеята да се свикатъ всичкитѣ учители отъ околнитѣ градове и паланки на „*учителски съборъ*“, който съборъ да обмисли: за въвеждане еднаква програма въ всички училища, еднакви учебници и да се тури редъ вътре и вънъ отъ училището и пр. За реализирането на тая идея се възложила грижата на битолския главенъ учител В. Нейчевъ и П. Мусевъ. Презъ м. юлий 1871 г. получило се циркулярно писмо отъ битолчани за откриване на събора. Прилепското читалище се погрижило да приготи въ частни кѣщи безплатни квартири за учителитѣ, както и служащи, които да имъ прислужватъ. Въ началото на м. августъ пристигнали въ Прилѣпъ битол-

¹⁾ Н. Г-въ. в. н. к.

скитѣ учители: В. Нейчевъ, Арсения Костенцевъ и Петъръ Мусевъ; Ив. Б. Шумковъ отъ Крушево; Константинъ Босилковъ и Ал. Свакяровъ отъ Велесъ; Григоръ Шишковъ отъ с. Ваташа (тиквешко); Хр. Алексовъ отъ Радовишъ и Григоръ Пърличевъ отъ Охридъ. Посрещането на Пърличева станало много тържествено. При все, че сж били записани съ панаира, около десетина души на коне сж посрещнали на нѣколко километра извънъ града, а други сж го дочакали и поздравили край града. Пърличевъ ядосанъ, че прилепчани не сж го посрещнали съ по-голѣмъ блѣсъкъ, не слѣзналъ въ опредѣлената му квартира, а се настанилъ на ханъ. На отиване по визита изъ нѣкои по-първи кѣщи, забелѣзали му че по-добре е да носи фесъ, вмѣсто шапка (сламена), за да не обръща голѣмо внимание на публиката. Тая невинна бележка Пърличевъ зле я изтъкувалъ — много се ядосалъ на прилепчани. Изказани му били най-искренни извинения и увѣрения, че не се цѣлѣло обида съ казанитѣ думи. Когато пристигнали въ Кусевската градина, кждето гоститѣ сж били посрещнати най-радушно, завѣлъ се разговоръ по единъ общественъ въпросъ. Изказалъ се Пърличевъ, но Ницо Биолчевъ му възразилъ съ думитѣ: „че той (Пърличевъ) криво мисли по тоя въпросъ“. Пърличевъ непривикналъ да му се възражава, разнервиралъ се и напусналъ събранието, а на другия день си потеглилъ за Охридъ. Напразно сж били многото молби на членоветѣ отъ читалището, а най-вече на Тодоръ Кусевъ, който го придружилъ чакъ до „*Цървени бръзгой*“, за да го моли и предумва да се върне. „Азъ познавамъ грѣшката си съ бѣгането, но немога да търпя. Ако остана още единъ день въ Прилѣпъ, ще полудѣя. Въ гърдитѣ силенъ огънь ми гори, който ще угасне, само следъ като изгубя Прилѣпъ отъ предъ очи“. сж били последнитѣ му думи.

Демонстративното напускане събора отъ Пърличева внесло смущение въ редоветѣ на конгресиститѣ. На втория день сжщо демонстративно напусналъ събранието и крушовския учителъ И. Шумковъ, който нѣмалъ хладнокръвието да изслуша възраженията на Т. Кусевъ, противъ защищаваната отъ него ланкарстерска метода. Така печално свършилъ първия „*учителски сборъ*“ въ Прилѣпъ.¹⁾

Недѣлно училище.

Поради лошото политическо състояние въ страната — руско-турската война, албанскитѣ нашествия, честитѣ убийства и пр., замира и прилепското читалище. Опити за неговото съживяване сж правени отъ страна на гражданството и учителството. Така презъ уч. година 1882/3, 4, 5 всѣка седмица събирали се граждани и учители въ читалищната стая, кждето се получавалъ само в. „Зорница“; държали се сказки изъ разнитѣ отрасли на науката, на които мнозина граждани

¹⁾ Н. Г. въ. в. н. и.

взимали участие въ критикитѣ и словопренията. По-късно, следъ появата на революционното движение, пъкъ, въ лицето на разни „комити“ и „чети“, подобни събрания, бѣха строго забранени, па и самото гражданство ги избѣгваше. Ето защо, отъ нѣкогашното „читалище“ като споменъ остана само наименованието на „чигалищната стая“ и разни цѣли течения отъ списанието „Читалище“, издавано въ Цариградъ, запазени въ училищната библиотека.

Едва презъ 1890 г., въ директорството на А. Наумовъ, се повдига въпросъ за отваряне не вече на „читалище“, а на „недѣлно училище“, понеже „читалището“ лошо звучи.

Изработва се уставъ, въ който се поставя за цѣль: *„обучаване на неграмотни и малограмотни граждани; издрѣжка на училищна библиотека, достъпна и за гражданството и помозгане на бѣдни ученици да завършатъ образованието си въ страната или въ странство.“* Средства „недѣлното у-ще“ ще черпи отъ членски вноски, честитки по празници, именни дни, нова година, вѣнчавки, подаръци. Сжщата още година се отварятъ два курса за учащитѣ се, които се посещаваха отъ около 30 души. На първия курсъ се предаваше: четене, пишене и смѣтане, а на втория — сжщитѣ предмети въ по-широкъ кръгъ и познания по отечествена история и география. Учителството бѣ ангажирано да поднася честиткитѣ. Насърдчено гражданството отъ добрия редъ и успѣхъ на „недѣлното училище“ надпреварваше се да поднася своята лепта при смъртни случай, вѣнчавки и др. Свидетели бѣхме, когато свещеника споминаше въ черква, че едикой си покойникъ завѣщалъ толкова лири на черквата и 1—2—3—5 напалеони на „недѣлното училище“. Така засиленъ фондътъ отъ недѣлното училище, пристѣпва се къмъ изпълнение втората и третата цѣль отъ устава: доставиха се прочитни книги за училищната библиотека и отпускаше се помощъ на бѣдни ученици. Така презъ 1893 г. отпуснаха се 30 лири на Йор. Янчулевъ, студентъ по медицината въ Монпелие. Частъ отъ спестенитѣ пари на недѣлното училище бѣха вложени при сарафитѣ Бр. Т. и С-ие, които по-късно се обявиха въ фалитъ и паритѣ пропаднаха. Между членоветѣ на недѣлното училище личеха и граждани, които посещаваха събранията и сказкитѣ. Съ появата на първата организационна чета, подъ войводството на Димо Дѣдото — презъ 1894/95 год., правителството тури ключъ и на „недѣлното училище“.

Трѣбваше да се дочака освобождението на Прилѣпъ отъ българскитѣ войски, за да се поднови нѣкогашното читалище „Надежда“. Презъ 1917 г. свиква се събрание отъ учителитѣ и интелигенцията, въ което се взима решение за отваряне читалище. Избира се комисия за изработване устава. Одобрява се въ друго заседание, и въ най-скоро време

се потвърждава отъ министерството на просвѣщението. Веднага следъ туй наема се частно помѣщение, отваря се читалня, урежда се библиотека, записватъ се нови членове. По инициатива на читалището устройваха се разни тържества. Така продължи кратковременния си животъ читалището, до настѣпване на катастрофата — 1918 г. м. септемврий 21.

Учителски педагогически конференции.

Пакъ презъ директорството на Ан. Наумовъ презъ 1890 година повдига се въпросъ между учителитѣ за сбирки и педагогически конференции, на които да се четатъ реферати и пр. Единодушието на прилепското учителство и тукъ се прояви. Идеята се приема и се изработва уставъ, първия членъ на който гласеше така:

„Учителското тѣло при прилепскитѣ мъжки училища устройва педагогически съветъ, цѣльта на който е спомагане за самообразованието и самоусъвършенствуванието на членоветѣ му.

За постигане на тая цѣль четатъ се сказки и се разискватъ въпроси отъ чисто педагогически, или наученъ характеръ.

Тѣзи конференции просъществуваха цѣли четири години подъ редъ, следъ което замръха, нетолкова, можеби отъ липса на желание у членоветѣ-учители, колкото отъ подозрение на властѣта. Презъ четиригодишния периодъ на конференциитѣ четени сж следните 15 реферати:

1. На 5 ноемврий 1890 г., учителя А. п. Стоиловъ е държалъ рефератъ на тема: „Всѣко едно обучение трѣбва да е нагледно“.

2. На 24 ноемврий с. г., Сп. Мирчевъ е държалъ рефератъ на тема: „Какъ може да се вдѣхне любовъ на ученика къмъ родината му“.

3. На 8 декемврий с. г. директора Ан. Наумовъ е държалъ рефератъ: „Дисциплината въ училището“, а у ля Хар. Грашевъ е прочелъ за „недѣлнитѣ училища“.

4. На 23 мартъ 1891 г., у-ля Г. Каранджуловъ е държалъ рефератъ на тема: „метода за преподаването на историята“.

5. На 25 октомврий 1892 г. — „материалния отпадъкъ въ Прилѣпъ“, отъ свещ. Козма Георгиевъ.

6. На 5 ноемврий с. г. — продължение отъ сжщия рефератъ.

7. на 18 „ „ съвета повдигна въпроса „Какъ да се преподава смѣтането въ първоначалното училище“.

8. На 13 октомврий 1893 г. — „Чувствата“, отъ П. Рачевъ.

9. На 10 ноемврий с. г. — „Важността на веселия духъ при възпитателното обучение“, отъ Сп. Мирчевъ.

10. На 24 ноември с. г. — „Паметъта“, отъ П. Рачевъ.
11. На 18 декември с. г. — „Преимущества на новитѣ времена надъ миналото“, отъ Г. Трайчевъ.
12. На 30 декември с. г. — „Домашното възпитание на децата, въ свръзка съ училището“, отъ Хар. Грашевъ.
13. На 26 януарий 1894 г. — „Училищната хигиена“, отъ Г. Трайчевъ.
14. На 9 февруарий с. г. — „Домашното възпитание на детето въ съгласие съ училището“, отъ Ил. Тошевъ.
15. На 9 мартъ с. г. — „Нравственитѣ ни понятия“, отъ П. Рачевъ.

Педагогически конференции ставаха и по-късно, периодически, на които се размѣняваха мисли по дисциплината, възпитанието и обучението въ училището.

Църковно-училищенъ пѣвчески хоръ

Основателъ на църковниятъ хоръ въ Прилѣпъ е покойниятъ Атанасъ Бадевъ. Той, още като ученикъ въ софийската гимназия, презъ лѣтната ваканция 1879 г., върщайки се въ родния си градъ, обучавалъ по възрастнитѣ ученици на хорово пѣние. Първоначално по единъ членъ отъ всѣка партия. Така първиятъ хоръ се състоялъ само отъ четирима: алтъ — 1, дискантъ — 1, теноръ — 1, басистъ — 1. Между първитѣ ученици сж били: Хр. п. Адамовъ (русето), сега свещеникъ, Йосифъ Кодовъ, Д. Янчулевъ и др. Въ него сж взимали участие и черковнитѣ пѣвци: Тодоръ Гавазовъ и Георги Смичковъ. После поема ръководството на хора Ал. Янчулевъ и по-късно вече той се развива и усъвършенствува. Въ първитѣ години на своето съществуване хорътъ, докато заучи нѣкои концерти, служеше си съ пѣсенъта на руския царъ Александъръ II. Тя се пѣеше вмѣсто концертъ.

Руски царъ е на земята,
 Най-великъ на всички прѣвъ.
 Руситѣ сж наши братя,
 Наша плътъ и наша кръвъ.
 Ти, ти, ти държавни Руски царъ,
 Ура, наши царъ, православни господаръ,
 Ура наши царъ,
 Ура, ура, ура наши царъ!

„Презъ уч. 1880/81 година учителя отъ основното училище, Георги Смичковъ, ръководеше хоровото пѣние въ черквата. Новото пѣние простолудие то наричаше „руско пѣние“, а отъ старитѣ свещеници — фанатици наименовано „свѣтско-сватбарско“. Състава на хора бѣ отъ ученици — алтисти и дисканти, а тенористи и басисти бѣха любители младежи отъ еснафа. Хорътъ броеше около 30 души, по 7—8

души отъ всѣка партия. Членоветъ на хора бѣха самоуци-практиканти, понеже никои почти на това време не знаеше ноти, па и нотното пѣние не бѣ още въведено, като предметъ въ училището. Упражненията хора вършеше всѣка срѣда следъ обѣдъ. Като нововъведение хоровото пѣние доста се хареса на гражданството, което бѣше се наситило вече на източното-псалтирната, макаръ въ прилепската черква да е имало винаги добри пѣвци; но свещенството, не свикнало да служи бавно и търпѣливо, негодуваше и често не дочакваше края на пѣсенята, та се нарушаваше хармонията на припѣвитѣ. А нѣкои стари и фанатици свещеници, като попъ Адамъ, попъ Костадинъ (Коминарнито) и др., иронизираха пѣнието и негодуваха въ олтаря или крѣскаха и проклинаха. Сжщата година за Велики петъкъ се пѣ отъ хора III-та погребална пѣсенъ „Всичкитѣ родове“ отъ хора и ученицитѣ, което направи отлично впечатление на публиката. Така, харесанъ хора, си проби пѣтъ да бжде каненъ на вѣнчавки, погребение и др. тържства. При едно посещение на града, въ празниченъ день, Димитъръ Ризовъ, чулъ хорътъ и му направилъ отлично впечатление, като незакъснѣлъ да изнесе и въ една дописка въ в. „Зорница“. И тукъ Прилѣпъ държи първенство; хоровото пѣние следъ Прилѣпъ се въвежда последователно и въ др. градове. Въ времето на Ат. Бадевъ хорътъ вече достигна до пълно съвършенство, съ хубавитѣ си концерти, херуфински пѣсни, и др. като приспособи псалтирната на хорово пѣние. Другитѣ диригенти на хора бѣха учителитѣ: Ал. П. Дамяновъ, Йор. Янчулевъ, Ант. Тошевъ, Д. Бекяровъ. Диригента — учителъ винаги получаваше добавъчно възнаграждение отъ учит. настоятелство.

Оркестъръ.

Начало на оркестъра е турено презъ уч. 1900|901. По инициативата на учителитѣ Ант. Тошевъ и Д. Бекяровъ и въ съгласие съ градскитѣ цигулари (чалгаджии) Коце Гьоревъ (бербера) и други любители младежи отъ еснафа, основа се смѣсенъ (духовно-струненъ) оркестъръ, въ който имаше цигулки, флейти а, по-късно и контра-басъ. Отначало повечето отъ членоветѣ свирѣха практически, понеже не знаеха ноти, но по-сетне той се усъвършенствува и свирѣха разни парчета по ноти. Така уреденъ оркестъра бѣ училищна принадлежност и свирѣше на всички почти училищни тържества и праздненства: актове, утра, представления, посрещане на валия и пр. Закупването на инструментитѣ стана съ комитетски пари, които по-късно, следъ като оркестъра се сдоби съ свои суми, бидоха повърнати. По-късно диригентството взе Коце берберо и продължава ржководенето до 1909 г., когато се слѣ съ музиката на образувалото се

Юнашко Дружество „Златовръх“.

Следъ „Хуриета“ откри се богато поле за културо-просвѣтна работа. Насърдена младежъта отъ настѣпилата политическа промѣна въ страната, замислюва да се организира въ спортна организация. Първи битолчани основаха юнашко дружество „Пелистеръ“. Следъ тѣхъ прилепчани, янковчани и др. По инициативата на учителя Ил. Атанасовъ, презъ 1909 прилепската младежъ образува юнашко дружество „Златовръхъ“. Дружеството имѣ свой уставъ, знаме, формено облѣкло за юнацитѣ, съ шапки отъ бѣла кожа и червено-бѣли ленти презъ рамо. Главатаръ на дружеството е Ил. Атанасовъ съ помощникъ у-ль Тиневъ. Същевременно дружеството се сдобива и съ музика отъ 12—13 части, на стойностъ 80 лири. За по-голѣмъ ефектъ става сливане на оркестъра съ музиката и се получава единъ комплектъ отъ 40 музикални инструменти. Така подредени юнацитѣ и музиката бѣха гордостъ за прилепчани, които не сж жалили никога средства, време и сили за културно-просвѣтно начинание и тѣхното успѣване. Не така леко гледаха на тоя бързъ успѣхъ на българитѣ, обаче, турци, сърбомани, които подозираха да имъ наумява всичко туй на нѣщо като военщина и презъ 1910 г., по време на обезоръжителната Тургутъ-пашова акция, забраниха официално сжществуването на дружеството и музиката.

Музиката се яви на сцената едва презъ Балканската война, при посрещането на сръбския престолонаследникъ, сегашния кралъ. За да направятъ прилепчани честъ на високия гостъ, изпращатъ музиката да изсвири нѣщо въ квартирата на престолонаследника. Музикантитѣ, не знаейки сръбския маршъ, изсвирватъ българския — „Шуми Марица“. Щомъ чува това кралското величество, веднага разпорежда, чрезъ адютантина си, да спратъ и да си заминатъ. Така печално се ознаменува посрещането на сръбския престолонаследникъ въ Прилепъ. По-късно конфискувани бѣха музикалнитѣ инструменти, за да не се чуе българска свирня! — „Съюзници-разбойници“!

Театъръ

Театъра въ прилепситѣ училища датира отъ Ив. Дейково време. Той е импровизиранъ: съ актьори — новоназначающи учители, повечето отъ които не сж видѣли представление; сцена подвижна — отъ чинове, върху които сж сложени за дюшеме чернитѣ дъски; завеса — платнена; кулиси — отъ разноцвѣтна хартия. Но не е хубостъта въ външността — декора; тя се крие въ съдържанието на самото представление. Народа, публиката е доволна и горда, че вижда българско представление и още че българския

учителъ чрезъ театъра е учителъ и на народа. Първото представление (комедията „По неволя докторъ“ и „Райна княгиня“ — драмата) е дадено презъ 1887/88 въ салона на девич. училище, като се вдигаха дъсченитъ прегради, които служеха за кл. стаи. Презъ 1890 г. (Наумово директорство) представи се пиесата „Невѣнка и Свѣтославъ“. Тогава нѣмаше още официална цензура и меарифско разрешение за представление. Разрешението идваше на комшийски начала. Просто се поканватъ каймакамина и военнитѣ на „театро“ и тѣ, жадни да видятъ нѣщо въ женска рокля, или „кючеклъкъ“, даваха си съгласието. Женскитѣ роли до късно време (1900 г.) се играеха само отъ мъже. Въ последно време прихода се внасяше направо на учил. настоятелство.

Презъ 1892/93 уч. г. представление се даде въ горния салонъ на мъжкото училище. Играха се трагедията: „Смъртъта на князь Потемкина“, комедията „Червенитѣ панталони“, Следующата година се дадохъ пиеситѣ:

„Неправедно признатъ за лудъ“ и „Недоразумѣние“. Презъ 1899/900 и 900—901 уч. г. представени сж пиеситѣ: „Вѣра, Надежда и Любовь“, „Сѣмейството на престѣпника“ и „Благородникъ“. Презъ уч. 1906/907 г. дадени сж 2 представления, на 25.IV. и 10.V. — съ пиеса „Парижкитѣ бѣдни“. Презъ уч. 1907/908 г. дадохъ се четири представления, като се представиха пиеситѣ: „Геновева“, „Сираче безъ зестра“, „Насили женитба“, „Българска седѣнка“, отъ които се получи приходъ 70 лири. На едно отъ тия представления присъжествува и битолския валия, който подари 10 лири. При посещение на училището отъ валията, каймакамина, даде отлична атестация за българското училище. Той буквално му каза следнитѣ думи, при рекомандацията на директора: „Българското училище показва голѣмъ прѣгоресъ; дава и представления, а учителитѣ не се бъркатъ въ комитетскитѣ работи“. Доволенъ валията, изяви желание да повторимъ пиесата „Геновева“, която билъ гледалъ въ Русе въ българското училище, въ битността му мютесарифинъ. Безъ да сондирамъ колегията, дадохъ дума, че следъ 2 дни пиесата е готова. И можеше ли да бжде иначе. Да се дава такъво внимание на българското училище отъ най-висшия представител на властѣта въ страната; да се сочи българското училище съ прѣстъ за своя напредѣкъ и да се мисли, че то не се бърка вече въ комитетски работи, а въ сжщностъ лицето, съ когото бесѣдваха — директора, е *шефъ на комитета*, — престѣпление велико щѣше да бжде отъ наша страна, да не се отзовемъ съ готовностъ на предложението. И тоя пѣтъ прилепския учителъ, гордъ въ своето национално чувство и готовъ винаги за работа, достойно извърши своята задача. Всички представления отъ 1904 насамъ се дадохъ въ голѣмия салонъ

на новото училище, където имаше цѣла кл. стая, предназначена за сцена подвижна.

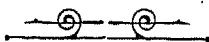
Следъ прокламирането на хуриета прилепското училище честито бѣ да види на своята сцена артиститѣ отъ Българския Народенъ Театъръ. Идването на тия мили гости бѣ цѣло праздненство за Прилѣпъ. Още щомъ се получи известието отъ Битоля, дадоха се бързи нареждания за тѣхното посрещане. Гоститѣ бѣха посрещнати вънъ отъ града отъ делегация, начело на която стоеше общината, учил. настоятелство, учителството и по-видни граждани. При срещата спрѣха файтонитѣ, слѣзна Пенчо П. Славейковъ, директора на театъра и бѣха поздравени съ речъ отъ управителя на училищата, на която отговори П. Славейковъ. Отъ тамъ процесията потегли пешкомъ, предвождана отъ българската музика, която придружаваше артиститѣ. При звуковетѣ на българската музика, цѣлия градъ стана на кракъ. Гоститѣ бѣха разквартировани изъ всичкитѣ български семейства, където бѣха обсипани съ гостби, сладки думи и горещи обноси. Помня на изпращане К. Сарафовъ, г-жа Будевска и др. казваха: „до животъ нѣма да забравимъ прилепското гостоприемство“. Въ Прилѣпъ артиститѣ дадоха три представления: „Севилския берберинъ“, „Дамата отъ Камелиитѣ“ и друго едно още. Частъ отъ прихода се отстъпи на българскитѣ училища. На последното представление поднесе се букетъ отъ живи цвѣтя на г-жа Будевска. Въ недѣлята следъ обѣдъ музиката свири въ черковно-училищния дворъ народни пѣсни, на които се виеха кръшни хора отъ стари и млади. Подире направи се една манифестация изъ по-главнитѣ улици на града, на чело съ музиката. Следъ 5 дневно стоене въ града, гоститѣ потеглиха за Велесъ, за където бѣха още по-тържествено изпратени.

Училищното настоятелство.

То бѣше спомагателенъ органъ на общината и имаше грижата за учебното дѣло въ града. Първоначалната грижа се състоеше само въ изплащане заплатата на учителитѣ и стопанисване училищата — ремонтъ, отопление, прислуга и пр. — работа, която се посрещаше отъ черковнитѣ настоятели (епископитѣ). По-късно въ 1881 г., когато учебното дѣло почна да се шири, стана нужда тая грижа да се поеме отъ самостоятеленъ институтъ, състоящъ се отъ трима души, наречени училищни настоятели. Тѣ се избираха отъ общината съ мандатъ една година. И тѣмъ възложиха чисто стопанската частъ на училището. Най-заслужили граждани отъ тая епоха сж: Василь Крапчевъ, Йованъ (Лоле) Попевъ и Христо (Ицко) х. Ангеловъ. Тѣ бѣха така единомислени и нераздѣлими по възложената имъ мисия, че си добиха прозви-

щето „пирустия“ — триножникъ. По-сетне училищното настоятелство сдоби по-широки права, като имъ се възложи „прѣкия надзоръ“ (контролъ) на училищата. Тѣ вече успяваха учителитѣ, ревизираха ги и въ края на учебната година даваха рапортъ на общината за тѣхната дейность и за нуждитѣ на училищата, и изработваха училищния бюджетъ. Състава на това настоятелство бѣ отъ 5 души, а по-късно стана отъ 7. Бюрото се състоеше отъ председателъ и секретаръ. Упражнението на училищния бюджетъ вършеха черковнитѣ настоятели (епитропитѣ). Училищното настоятелство не разполагаше съ никакви суми. Източници за издръжка на училищата се черпѣха отъ черквата, манастиритѣ, дарения и др. случайни доходи. Училищния бюджетъ презъ уч. 1911—1917 год. възлизаше на 1200 л. Подоле дадена е една равномѣтка за прихода-разхода на прилепската църква „св. Благовещение“ презъ 1895 год.

Ето списъка на гражданитѣ, които се редуваха за училищни настоятели: Ицко х. Поповъ, Гьорче х. Пановъ, Сотиръ х. Илиевъ, Гьорче Кузмановъ, Аце Яновъ, Йор. х. Йовковъ, Даме Небрѣклиевъ (отсетне явенъ сърбинъ), Мияйле Зердевъ (умрѣ като сърбинъ), Гр. Сугаревъ, Димко п. Дундовъ, Миланъ Попевъ, Йор. Дудевъ, Кочо Колицърковъ, Дан. Раевъ, П. Ачковъ, Д. Миновъ, Коста Янкулевъ, Ил, Самарджиевъ, Ил. Крапчевъ.

Р А В Н О

ПРИХОДЪ
лт. 109

на Прилепската църква „Св.
при църковното настоятелство на

М е с е ц и	Църкв.	В. подар.	Наеми	Покойни	Сума
Януарий . . .	3588 15	1794 15	237 10	394 —	6012 —
Февруарий . .	2234 35	2884 20	— —	743 —	5862 15
Мартъ	3258 15	993 —	— —	199 —	4450 15
Априлий . . .	3433 10	3151 20	120 —	47 10	6752 —
Май	1809 15	1374 —	— —	466 —	3649 15
Юний	2010 35	836 35	957 30	358 —	4163 20
Юлий	1858 —	4492 5	— —	1873 —	8223 5
Августъ	1927 20	2463 —	218 —	77 10	4687 30
Септемврий . .	1825 25	738 20	381 20	965 —	3910 25
Октомврий . . .	2205 25	894 15	— —	257 —	3357 —
Ноемврий . . .	2431 35	952 40	50 20	1199 —	4634 5
Декемврий . .	3742 25	6825 25	1870 —	3323 10	15760 30
	30325 15	27401 25	3835 —	9901 30	71463 30
Отъ затвора				2938 10	
„ Обитель Трескавецъ				7631 15	
„ вѣнчални билети (вули)				3277 35	
„ параклиса				14192 30	
„ обитель „Зжрзе“				377 10	
„ свѣщарницата чистъ приходъ				3782 25	
„ Евтимъ Чочевъ на съхранение				817 20	
Предадени въ капиталъ отъ мн. год.				35070 15	
Отъ сарафлъкъ				5514 20	74102 20
					145566 10

С М Ъ Т К А

Благовѣщение" за презъ 1895 год.
г-да Илия Дудевъ и Д. Шиндиловъ

РАЗХОДЪ
лт. 109 гроша

М е с е ц и	Бедни	Раз.раз	Слуги	Учители	Сума
Януарий . . .	20 —	1051 10	823 —	1402 15	3295 25
Февруарий . .	159 25	1753 10	907 30	5288 —	8108 25
Мартъ	68 5	3085 10	1314 35	7653 —	12121 10
Априлий . . .	2076 15	252 15	611 20	2614 20	5554 30
Май	143 5	174 30	1408 —	5342 20	7068 15
Юний	43 5	98 10	839 10	7543 20	8 24 25
Юлий	153 20	4561 15	1443 25	11528 25	17669 5
Августъ	86 5	1814 5	979 20	123 —	3009 30
Септемврий . .	42 10	1728 30	979 10	1837 30	4518 —
Октомврий . . .	81 —	340 20	450 15	4908 —	5779 35
Ноемврий . . .	127 10	571 10	1417 10	3811 20	5927 10
Декемврий . .	2066 15	2994 —	1481 —	12520 —	19041 15
	5059 15	18377 25	12634 35	64608 30	100669 25
Чрезъ затвора				3985 15	— —
„ параклиса				5446 —	9431 15
Въ свѣщарницата капит . . .				7243 10	
51 кил. пшеница,				2142 —	
Въ обителъ Зжрзе съзба . .				2651 20	
„ Слѣпче „ и семе				7739 25	
За уравни. { У Асана Оджовъ,				545 —	
Въ вересии от покойни . . .				1290 10	
„ „ „ разни				675 35	
У Илия Ачковъ				622 30	
Въ готови (налични)				12535 —	35445 10
					145566 10

X.

Характерни черти на прилепчани.

Прилепчани сж: 1) *трудолюбиви и икономисти*. Трудолюбието е пословично както за мъжа, така и за жената. Както и надруго мѣсто споменахме, мъжкото население е заето въ чаршията—въ нѣкой занаятъ, или на полето: нивата, лозето и градината. Тукъ той има за помощникъ жената идецата. Съ една дума: цѣлото семейство е на работа. И колко е хубаво и похвално, че малката челядь още отъ ранна възраст се привиква къмъ трудолюбие, да работи и помага на родителитѣ си. Тѣй е съ момчетата, тѣй е и съ момичетата. Първитѣ посещаватъ училището, или чиракуватъ на нѣкой занаятъ, вторитѣ, следъ школската възраст, помагатъ на майка си въ кѣщи — ператъ, миятъ, чистятъ, месятъ, готвятъ и пр. Ето защо, прилепчанката е известна и се сочи, като най-добра домакиня и кѣщовница изъ македонскитѣ жени. Това е обикновение и за бедни и богати. Богатитѣ кѣщи рѣдко държатъ слугини, понеже женската челядь е впрегната на работа, а въ бѣднитѣ семейства жената тъче, преде, или аргатува. Всичката полска работа (тютюнъ, обработване лозя, макъ, царевича и всички други култури) се извършва отъ работни сили изключително отъ града. Прилепчани казватъ: „отъ работа не е срамота“. Нѣщо даже повече, осмиватъ се на ония, които стоятъ безъ работа и за смѣхъ ще му лепнатъ нѣкой и другъ епитетъ. Всѣки годенъ и здравъ мъжъ, жена или дете, които предпочитатъ просията предъ работата, е упрѣкванъ и подсмиванъ. Самиятъ Мирче Бомболовъ, при даруването милостиня на нѣкой беденъ, съветваше го, че по-добре е да се залови за работа. И тѣй Прилепъ не познава свой жител ленивъ и мързеливъ. Въпреки, че се празнуватъ много празници, сумирана работата, що извършватъ прилепчани, ще се види, че изработватъ толкова, колкото другитѣ страни, които работятъ постоянно. Прилепчани работятъ отъ тъмни зори, до късна вечеръ. Еснафитѣ: папуджии, казанджии, кантарджии, обушари и др., почватъ работа следъ полунощъ, още отъ есенъта и така продължаватъ цѣла зима, чакъ до пролетъта.

2. *И пестиливостта* е отличителна черта на прилепчани. За това доста е спомогнало отъ една страна немотията, малкитѣ печалби отъ своя занаятъ, или гюнлукъ и стран твуването. При своето странствуване прилепчанина е разбралъ, че парата е всичко, и се старае да я зачува за нѣкоя работа, или за „черни дни“. „Повече дни отъ колбаси“ думатъ старитѣ прилепчани на оня, що е по-разточителенъ, или „полека, та далеку“, казватъ на други. А печалбитѣ наистина бѣха

малко едно време. Бакалина продаваше оката солъ съ 2—3—5 пари печалба, а тя е засъхнала и дава фира и загуба повече отъ 5 пари на оката. Сжщо е и съ други артикули бакалски. Брашното се продаваше съ 1—2 пари печалба на оката, или 5—6 гроша на 100 оки. Помня, баща ми ще продаде въ пазаренъ день 10—15 товара брашно, за което е вложилъ капиталъ и голѣмъ трудъ и като пресмѣтнѣ, че е спечелилъ 50—60 гроша, ще се хвали и приказва, че е направилъ голѣмо джиро — сиречъ, продалъ 10—15 товара брашно. Сжщо бѣ и по другитѣ занаяти. Аргати копаеха лозята отъ тъмни зори до късна вечеръ за 2—3 гроша, а женскиятъ трудъ се ценеше още по-доле. За сжщата работа се плащаше най-много до 2 гроша. Товаръ дърва се продаваше отъ 1.50 до 2 гроша; товаръ грозде (100 оки) за 15—20 гроша и т. н. Парата на това време бѣ скъпа, а труда безцененъ. На голѣмата пестеливостъ се дължи економисания имотъ, що притежава прилепчанеца. А тоя имотъ е къща собствена, дюкянъ, нива или лозе. Рѣдко сж семейства въ града, щонѣматъ своя къща. Всѣко домакинство е стопанинъ на голѣма, хубава и красива къща, или малка, но своя. Ето защо, въ Прилѣпъ нѣма излишни стаи за подѣ наемъ. А въ турския режимъ въ града нѣмаше почти никакъвъ чужденецъ.

3. *Задругата* въ Прилѣпъ е досгатычно запазена. Не сж рѣдкостъ въ града многочеляднитѣ семейства. Рѣдко е къща, въ която да настѣпи дѣлба между братята (2—3—4—5) до като сж живи родителитѣ. Почитѣта и уважението къмъ по-старитѣ се цени и уважава. Винаги думата на бащата и майката е авторитетна. Рѣдко е караница и сбиване на синове съ родителитѣ. Па и доколкото е имало подобни случки, прилепчани и тукъ сж порицавали младитѣ, като сж имъ лепвали дори нѣкой епитетъ. Така, имаме прекоръ на едно семейство „Тепай майковци“, — което е биело майка си. Сжщо такъва своещина и привързаностъ роднинска храни прилепчанина къмъ близки и далечни роднини, или дори приятели. Обичай е редовно да се посещаватъ роднини и познати. А въ праздниченъ день (недѣленъ) ходятъ си по гости. Тази задушезностъ най-добре изпѣква при свадби, смъртни случаи, именни дни, Коледа, Великденъ и пр. Никжде другаде изъ Македония нѣма тая задушезностъ между населението, както у прилепчани. И тая черта на прилепчани е отлична. Тя доста помага при добро и зло, тя е основата за сговоръ, единомушие и сплотеностъ. На тая характерна черта на прилепчани се дължи липсата на партизанщината, ежбитѣ и гоненията между населението. Прилѣпъ не помни дѣление на партии. Доколкото е било време тѣ да се породатъ, по едни или други причини, за скоро време се изгубвали. Когато другаде изъ Македония, въ съседство съ Прилѣпъ, ежбитѣ, гоненията, партизанлъка

сж били нѣщо обикновено. Дори и съ турското население отношенията сж били коректни и любезни. Това бѣ и поради появата на революционната организация, която не малко респектира турското население. Нѣщо даже повече. Прилепчанина е наложилъ на турчина своя езикъ, па макаръ и господстващъ да е билъ турския езикъ. Рѣдко е прилепчанинъ да знае основно турски езикъ, а всѣки турчинъ говори въ беседа, или на па ара и алъшъ-вериша на български езикъ. Такъвъ консерваторъ и тежъкъ е билъ прилепчанина и къмъ другитъ чужди езици. И днесъ се приказва за единъ интелигентенъ прилепчанецъ, който изговарялъ французкитъ думи съ прилепски акцентъ. Примери : *dârsson râle*. Прилепчани сж наслжили своя, български езикъ и на влашкия и гръцкия елементъ, колкото го има въ града. Никаква друга речъ не се чува по улицата, пазаря и обществото освенъ български.

4. *Почитътъ къмъ по-старитъ хора и духовенството* сжщо така сж характерни у прилепчанина. Въ събрания, на свадба, или други тържества, винаги на старитъ хора се дава преднина. По улица, когато минава старъ човѣкъ и поздрави, седящитъ му подставатъ. А кога минава духовно лице, ставатъ на крака седящитъ по улицата предъ портата си, и при поздравъ отговарятъ : „Богъ да прости“. Когато башата или по-стария братъ, идватъ отъ чаршията вечерно време, или отъ черква, всички въ къщи ставатъ на крака и чакатъ стоешкомъ поздравъ „добро вечеръ“ или „добро утро“ и до като не седне по-стария, другитъ не сѣдатъ.

5. *Отношенията на семействъ то : мъжътъ къмъ жената и обратното* сж у прилепчани доста дружелюбни. Въпреки обстоятелството, че до неодавна избора на годеница, или годеникъ ставаше по-скоро по волята и желанието на родителитъ на девойката или, при липса на такива, по волята на стария братъ или сестра, семейното щастие, следъ сключване на брака, рѣдко е било нарушавано отъ едната, или другата страна. Жената винаги е била покорна на мъжа, тъкмо тъй, както препоръчва евангелието при вѣнчавка, а мъжътъ се отплаща съ своята обичъ. За вѣрността на таква щастливо съжителство сведсчи и обстоятелството, че въ Прилѣпъ рѣдки, твърде рѣдки сж бракоразводнитъ дѣла. По-скоро може да се рече, че тѣ сж едно изключение за прилепчани. Споредъ данни черпени отъ смѣсения казалийски духовнъ съветъ презъ 1912 година е имало около 10 бракоразводни дѣла, отъ които само 1—2 приключени съ разводъ. И твърде основателно, щомъ прилепчанецъ не е пияница, нито жената блудница, сиречъ щомъ пиянството и разврата — тия вѣчни пороци, липсватъ въ града, нѣма други причини за разваляне семейното щастие. Въ обръщението си мъжътъ дума на жената на име (Фанке, Пандоро, Викто-

рие и пр.), а жената към мъжа се обръща също на име (Георги, Илия, Кочо и пр.). Във разговора между двама мъже, женения вместо името на жена си, ако въ приказката стане дума за нея казва „жената“ (за собствената си жена), или „снаати“, ако събестника е близък приятел или роднина. А въ разговоръ между жени, името на мъжа се сочи съ думата „домакинътъ мой“. Това се отнася за по-далечно-то минало, или въ семейство дето още цари патриархалностъ. Съвременното поколение (мъжко и женско) сочи направо на името (Кочо, Виктория и пр.).

Отъ казаното до тукъ ясно личи, че прилепската жена е добре поставена въ семейството, и се третира като равноправенъ членъ въ домътъ. По друго е третирането на жената въ други части на Македония. Така напр.: въ нѣкои съседни градове при произнасяне думата „жена“ се притуря друга дума съ „опрощение“, за да стане „съ опрощение жената“. Нанѣкъде жената вика на мъжа си „чоеку“, той вика я „мори“. Въ отсъствието на мъжа — нарича го „оня“. Въ кюстендилско казватъ „моя човѣкъ“.

6. Прилепчани сж едни отъ най-религиознитѣ хора въ страната. Тѣхната дълбока вѣра въ християнството достига до фанатизмъ. Това личи и по благолепието на черквитѣ и манастиритѣ, както и по редовното посещение на черковнитѣ служби и на манастиритѣ. До неотдавна, по първитѣ прилепчани, ежегодно сж посещавали „хаджилъкъ“ (Иерусалимъ), поради което града броеше съ десетки хаджии. Това, може би, е заставило черковнитѣ настоятели, както и духовенството да наредятъ ежедневна, подобно въ манастиритѣ черковна служба. Нѣщо, което рѣдко, или никакъ не се среща изъ другитѣ градове на Македония. Въ Прилѣпъ всѣка вечеръ, безразлично празникъ ли е или дѣлникъ, има вечерна въ черквата, която обикновено държи единъ часъ. Прилѣпъ имаше 11 души свещеници и единъ дяконъ. Тѣ бѣа (до Балк. война): хаджи попъ Йоанъ, Спасе, Атанасъ, Димитрия, Георги, Кръсте, Костадинъ, Григория Коце, Д. Янчулевъ, дяконъ Никола Смичковъ. Около 4 часа 10 (алатурка) следъ обѣдъ бие клепалото и зове богомолцитѣ за вечерна. Отъ разнитѣ краища на града стичатъ се старци и жени съ парастаси, блудци, или нуждающи се отъ разни молитви и пълнятъ черквата. Сутринъ, въ тъмно още, пакъ клепалото кани богомолцитѣ на черква, дето се извършва редовна служба (литургия). Срещу празникъ и на самия празникъ черквата просто се пълни съ богомолци. Особено пъкъ когато има еснафска служба. А на тържествени дни (Коледа, Великденъ, Никулденъ, Димитровъ день, Георгиевъ день, Петровъ день и др.) се пълнятъ притворитѣ и двора. Голѣма тържественостъ на празника, твърде изкуствено и умѣло, се предаваше отъ Ицо клисарѣтъ, който повече отъ

50 години беше клепалото (дъсчено). Мелодиите и разните вариации, що умѣло и тактично предизвикаше Ицо съ своето дървено чукче (чеканче) по дървеното клепало, просто пленяваха публиката. Съ същите инструменти Ицо умѣеше да предизвика както тържествени, ликуващи звуци, тъй и печални, натжжени — при траурни случаи. Ето защо, Ицо, съ своето клепало, стоеше начело на много траурни и тържествени манифестации дори въ самия градъ Битола (при посрещане новъ владика, при погребение на владика и пр.) Въ своята дълбока религиозност и силна въра прилепчани почитаха и праздуваха и най-малките празници презъ годината, когато и чаршията стоеше затворена. Не много отдавна църковната община изработи списъкъ на празничните дни, презъ които чаршията ще се затваря. Нѣкои еснафи, обаче, (самарджии, казанджии и др.) запазиха традицията, да не отварятъ на малки празници (св. Мина, св. Ефтимия, св. Григория, св. Марена и много други) Всѣка християнска кжца въ града има иконастасъ съ икона на патронния си светецъ, предъ която виси кандило и срещу празникъ се пали. Предъ иконата всѣка вечеръ, преди лѣгане, членове на семейството си правятъ своята вечерна молитва. Кандилото гори и когато има боленъ членъ въ семейството, както и въ деньтъ, когато се изпраща нѣкой членъ отъ семейството на гурбетъ. При боледуването на нѣкой членъ отъ семейството често завещаватъ масло (дървено) на черквата, риза, или другъ предметъ, а за по-голяма въра въ оздравяването такива и други дарувания („ветено“) се правятъ на св. Богородица (Трескавечкия манастиръ), или св. Арахангелъ (варошки манастиръ). Презъ великите пости се извършваше въ много кжци тържествено тайнството „масло-освещение“, а презъ всички пости (4 пжти годишно) свещеника „свети вода“ по кжщите. Презъ време на голѣма суша, презъ лѣтния сезонъ, прилепчани излизатъ на „покърсти“. Избира се единъ дѣлниченъ день, когато цѣлата чаршия се затваря и всичкото население (мало и голѣмо) се сбира въ черковния дворъ, откъдето потеглюва, на чело съ цѣлото градско духовенство, предвождано отъ клепалото, хоругви, кръстове, икони, — за да обиколи полето околоръзъ града, като се спира при разни източници (чешми и извори) и се прави молебствие за дъждъ. При обикалянето, много отъ присъстващите пѣятъ съ гласъ високъ „крѣсти нѣсамъ Бога моламъ, Господи помилуй“; „да завърни ситна роса, Господи помилуй“; „да навади берикето, Господи помилуй“ и пр. Този религиозенъ обичай прилепчани го налагаха и на турското население, което бѣ заставено и то да излиза вънъ отъ града за молебствие на дъждъ. Когато прилепчанина минава край черква крѣсти се. Още: сутринъ, при излизане отъ кжци, домакиня ще направи 3 пжти крѣстъ; преди да отвори

дюкяна и вечерь при затваряне, сжщо се кръсти. Въ поздравитѣ, споредъ времето на деня, се казва: „добро утро“, „добъръ день“ и на пладне — „помози Богъ“. Въ града има само една черква българска — „Св. Благовещение“ и единъ параклисъ „Св. Кирилъ и Методий“ въ варошко махало. Свещеницитѣ, що обслужватъ града сж 11 души, нѣкои отъ които държатъ и по 1—2 отъ близкитѣ села.

7. Прилепчани сж *пожертвувателни и благодетелни*. И въ това отношение прилепчани държатъ рекортъ въ цѣлата страна. Никжде другаде изъ Македония не се практикува съ такъва строгостъ и последователностъ обичая да се „завещаватъ“ на черквата или манастиритѣ недвижимъ имотъ (дюкянъ, кжща, нива, лозе), както и да се „даряватъ“ материални средства — пари въ брой, килими, унечки (престилки) добитъкъ и пр. при смъртни случаи. Това хубаво дѣло се практикува отъ основанието на градската черква (1838 г.) и вървѣше съ неослабналъ темпъ до края на турския режимъ, знаейки дарителя (покойникъ) или неговитѣ близки, че дарението му ще послужи именно за поддръжка на черквата и училището, или за подпомагане бедни и сираци. Като предусеща смъртния си часъ дарителя, или близкитѣ му викатъ свещеника и му съобщаватъ дарението. При опелото на покойния въ черква съобщава се гласно за дарението. Тѣзи дарения, ако сж парични, почваха, за по-заможнитѣ отъ 500 лири турски и стигаха до 1 бѣла меджидия (20 гроша) за крайно беднитѣ. Тази традиция се поддържаше съ такъва строгостъ, што и просяка пакойникъ дори, ще подари нѣщо на черквата.

Това перо бѣ най-доходно за черквата, затуй обичай бѣ всѣка година, на 1 януарий (св. Васили), следъ прочитъ на евангелието, да се чете отъ дякона дългия поимененъ списъкъ на дарителитѣ — покойници отъ основаннето на черквата до последния день (31 декемврий) на старата година. Така, прилепската черква бѣ въ владение на много недвижими имоти, завещани отъ покойници. Щедри бѣха и живитѣ прилепчани. Вѣрки еснафъ на патронния си празникъ прави черковна служба за здраве на членоветѣ и вѣчна паметъ на покойницитѣ, и тогава прави дарение на черквата по 100—1000 грѣша, вѣнъ отъ другитѣ разноски (свѣщи голѣми и малки до 100—200 гроша). Сжщитѣ еснафи, знаейки, че градскитѣ училища, съ 45 учителски сили, разсилни, отопление, канцеларски, пособия и др., се издържаха изключително отъ черковната каса, всѣка година редовно посещаваха Трескавечкия манастиръ св. Богородица, кждето имъ се слагаше трапеза и почваха даренията въ пари и дървено масло. А такива дарения имаше отъ 10—100 лири, споредъ голѣмината на еснафа. Всѣка година по време на вършитба, излизаха служащи отъ името на черквата и обикаляха всички

села изъ околията, за да записватъ жито (дарение) за „апсаната“ (затвора). По една традиция черквата се бѣ ангажирала предъ властѣта съ прехраната на затворницитѣ и за тая именно цѣль прибираше се съ стотина кила (1 кило = 100 килограма) жито. Още по-рѣзко изпъкваше благотворителността на прилепчани, когато бѣше редъ да се гради нова училищна сграда. Тогава просто надпреварване се наблюдаваше у еснафитѣ и по-заможнитѣ хора на града. А факта, че и днесъ не липсватъ дарители на Прилѣпъ, макаръ и прѣсудени по незолѣ синове отъ своето отечество, каквито виждаме въ лицето на покойника Никола Дишковъ († 1923 г.), който завеща на родния си градъ единъ дуйкѣнъ на ул. „Леге“ съ годишенъ доходъ 100,000 лв. за бждеще техническо училище въ Прилѣпъ, най-красноречиво говори, че искрата на благоговорителностъ не е угаснала у прилепчани. Ето що говорятъ даннитѣ по съграждането на новото училищно помѣщение презъ 1894 год. Освенъ завещанитѣ суми, отъ покойния Хаджи Мирче Бомболовъ (50,000 гр.) и отъ рододобия Христо Фукара 330 лири, поднесли лптата си и 18 еснафа, недѣлното училище и нѣколко частни лица. Сарфския еснафъ подари 78 лири турски, недѣлното училище — 50 л. т., бакалския еснафъ — 57 л. т., ракиджийския — 20 л. т., йорчийския — 16 л. т., ковакия — 16 л. т., азарджийския — 11 л. т., калайджийския — 10 л. т., кондураджийския — 10 л. т., юрганджийския — 10 л. т., самарджийския — 10 л. т., кантарджийския — 7 л. т. и 73 гроша, казанджийския — 6 напалеона, папуджийския 5 напал. и 20 грд., фурнаджийския — 4 л. т., черчийския — 4 $\frac{1}{2}$ напал., кочиджийския — 3 л. т., пагурджийския — 3 напал., дограмаджийския — 4 минца. Коста Бомболевъ — 31 л. т., Гьорче з. Димит, овъ — 30 л. т., Хаджи Здраве — 8 л. т., Братя Ку-манози — 6 напал., Н Крапчевъ — 5 л. т., Бр. х. Панови — 4 напал., Ил. Димшовъ — 4 напал., Хаджи Спиро х. Илиевъ — 4 напал., Ил. Мърмевъ — 2 напал., М. Зердевъ — 2 напал., Гр. Кондовъ — 1 л. т., Д. Мирчевъ (учителъ) — 1 л. т., Сп. Грековъ — 1 л. т., Сп. Мирчевъ (у-лъ) — $\frac{1}{4}$ л. т., В. Дудевъ (у-лъ) — 1 минцъ, Пере Тоше въ (у-лъ) — 1 минцъ, Пантел. Кондовъ (у-лъ) — 1 минцъ, Юрд. Кусевъ (у-лъ) — $\frac{1}{2}$ л. т. Изразходваната сума за тоя величествено паметникъ възлиза на 1300 лири турски. Желателно би било тая отлична черта на прилепчани да се запази и у младото поколение.

8. За поститѣ. За непрѣстимъ грѣхъ предъ черквата се считаше нарушението на поститѣ, а за голѣмъ срамъ — предъ хората дори и тогава, когато е съ разрешение на лѣкаря. Преди 35 години, като ученикъ въ солунската гимназия, боледувахъ и бѣхъ пратенъ въ родния ми градъ на поправка. Заповѣдано ми бѣ да блажамя. Поради срамъ отъ хората, обаче, не се донасяше въ къщата ни блажна храна. Ядехъ туй, що се намираще въ къщи (яйца, млѣко). Поискахъ баница. По

силното ми настояване, майка ми притотви въ едно малко тепсийче и покрито се занесе на фурната, за да не видят хората, че азъ блажамя. Първата седмица на коледни (божикни) пости, както и първата седмица на великитѣ пости старо и младо се причестява. На това строго съблюдаване на поста, който държи 230 дни годишно, приблизително², отъ годишното време, когато за храна употребляватъ изключително растителни продукти, азъ би рекълъ, се дължи до голѣма степенъ цѣлѣтущото здраве на хората отъ по-старата епоха. Майка ми бѣше такъва постница, че никога не спомнѣваше за месна храна. Нѣщо повече, тя винаги предпочиташе разнитѣ плодове (сливи, кайси, череши, круши, дини, любеници) да ги яде съ хлѣбъ. Тя е сега 80 годишна и не помни болестъ въ живота си, нито да е употребила лѣкарство, дори и хининъ. Радва се на пълно здраве и устата ѝ е пълна съ жби.

Постенето презъ всички опредѣлени отъ черквата пости (коледни, великденски, петрови и богородични), както и срѣдата и петъка се съблюдаваха.

9) И въ морално отношение нѣматъ съперници въ цѣлата страна прилепчани. Въ Прилѣпъ нѣма комарджийски клубове и кафенета, нѣма бирарии, нѣма шантани, нѣма нито явни, нито тайни публични домове, нѣма проститутки, нѣма пияници, нито даже много пушачи на тютюнъ, — нѣщо, което въ никой другъ градъ на Македооия не се срѣща. Помня презъ 1908 г. сочеше се като развалена жена нѣкоя си Грозда и трѣбваше посредъ бѣлъ день да бѣде застреляна на улицата предъ кжщата ѝ. Ако, случайно нѣкой беднякъ се напилъ повече и е забелѣзанъ, че се клатушка по улицитѣ, веднага го забикалятъ дечурлига и съ подигравки и закачки ще бѣде съпроводенъ до кжщи, за да не помисли повече да практикува пиянството. Трезвеностъа и голѣмата моралностъ на прилепчани сж за завиждане. Прилѣпъ непознава пороцитѣ отъ горнитѣ категории. Съвсемъ друга физиономия трѣба да има Прилѣпъ при владичеството на „културтрегеритѣ“ — брачата сърби, които своитѣ пороци ще присаждатъ на македонска почва.

10) Прилепчани сж родолюбиви, отечестволубиви, решителни, патриоти. Доказателства за това даде Прилѣпъ, още въ миналото когато първъ, въ западна Македония, поде бобрата срещу гръцкото духовенство и даваше импулсъ на съседнитѣ градове за изкарване до край дѣлото; Прилѣпъ не допусна да се наложи гръцкия езикъ въ черквата и училището. Не бѣха рѣдки протестнитѣ манифестации на цѣлия градъ презъ турския режимъ, при заграбването на нѣкоя мариовска мома за насилствено потурчване. Това бѣха цѣли демонстрации и митинги, правени гредъ очитѣ на монархическа Турция и които свършваха

Прилѣпъ дава най-голѣмия процентъ учители и учителки въ цѣла Македония. Съ положителностъ може да се твърди, че въ последнитѣ години на турския режимъ, твърде малко е билъ процентътъ на деца отъ школска възраст, които, по една или друга причина, не сж посещавали училището. За ученолюбието на прилепчани сведочатъ самитѣ училища и тѣхната уредба. Това училищно помѣщение, издигнато въ 1894 г. на средствата изключително народни, отъ чужденци се сочи че наподобява пловдивската гимназия. Ето самитѣ думи на П. Завоевъ, кореспондентъ на вестникъ „Българска Независимостъ“ (гл. Писма отъ Македония) „... Прилѣпъ има най-хубавото градско училище. Солунската и скопската гимназии сж плѣвници спрямо това училище. Когато въ Солунъ научнитѣ кабинети сж едни дрипави и прашни сбирки, въ прилепското училище химическия, физическия и естествено-исторически кабинети сж образцови. И когато ги разглеждахъ, струваше ми се, че се намирамъ въ пловдивската гимназия. Толкова силна бѣше аналогията...“ А по богатството на сбирки, пособия, помагала, кабинети, прилепскитѣ училища съперничеа на много средни учебни заведения. Още по-ясно доказателство за ученолюбието на прилепчани говори факта, че цѣлата издѣржка на училищата тежеше изключително на черковно-училищната каса. Цѣлитъ учителски персоналъ се плащаше отъ настоятелството, което имаше бюджетъ около 1000 лири турски. И екзархията, признавайки голѣмото ученолюбие на прилепчани, назначаваше директора на училищата, комуто плащаше и за привелигированото положение на прилепскитѣ училища въ страната, директора се титулиреше — „управителъ“. Рожба на прилепскитѣ училища сж 1 митрополитъ, 1 генералъ, 2 полковници, 4 подполковници, 2 капитани, 12 поручици, 14 подпоручици, 24 юристи, 8 доктори, 10 видни търговци, 5 дипломати, 3 инженери, 8 окр. управители, окопници и кметове, 5 живописци-композитори, 7 публицисти-писатели, 4 депутати (народ. представ.), 10 учил. директори и инспектори, стотици учители и учителки, 45 свещеници и цѣла плеада интелигентни и просвѣтени сили.

12. Прилепчани сж хора съ *бистъръ и промѣтеленъ умъ и голѣма дохувитостъ*. Прилепчанецъ е ловкъ и умѣе да извлѣче облага отъ занаята си, безъ много умствено напорежение. Еврейтѣ въ туй отношение отстъпватъ на прилепчани. Многото мъдри изречения, пословици, поговорки и гатанки, съ които често си служи въ обикновения говоръ прилепчанина, ясно сведочатъ за това. Прилепскиятъ събирачъ-фолклористъ, Марко Цепенковъ, изброява тѣхното число на 3000.

13. Прилепчани сж *гостоприимни*. Ето що говори г. П. Завоевъ (въ „Писма отъ Македония, стр. 107, год. 1908) за при-

лепското гостоприемство. „ Още съ самото ни слизание въ Прилѣпъ, ние станахме предметъ на всеобщо внимание. Забелѣзвахъ какъ натрупалата се предъ кѣщната врата публика, завистливо поглеждаше на хазяитѣ, на които щѣхме да гостуваме. Въ погледитѣ на тия хора се четеше една безпредѣлна доброта и гостолюбство“. Това твърдятъ и всички други пътешественици чужди и наши минали и гостували въ Прилѣпъ. Това приказваха и българскитѣ артисти (резъ 1908 г.), които на заминаване, за по пътъ, бѣха отрупани съ баници; сѣщото разправятъ и всички български офицери и войници, квартируващи въ Прилѣпъ презъ последната война.

14. Прилепчани се отличаватъ и съ своята *хитростъ* (*хитрищина*). „*Маймунотъ не игра во Прилѣпъ*“. Този изразъ има своята история. Циганинъ единъ често пѣти посещавалъ града и разигравалъ своята маймуна, за да си изкарза прехраната. Нѣкой прилепчанинъ завидѣлъ на циганина, който чрезъ животното—маймуна, събиралъ паритѣ на хората, та решилъ да прогони циганина отъ града. За тая цѣль намыслилъ да постави, незабелѣзано отъ циганина игла на тоягата, по която се катерела маймуната и седѣла отгоре. Решено и сторено. При повторно качване по тоягата маймуната наседнала, съ голата си задна частъ иглата, изкрещела и скочила на земята. Циганина незнае какво се е случило съ маймуната. Разиграва я наново маймуната, тя се дърпа, крещи и нежелаетъ по никакъвъ начинъ нито да играе, нито да се кача по тоягата. По такъвъ начинъ се принудилъ циганина да напусне града и още веднѣжъ не посмѣлъ да го посети. Съ горниятъ изразъ често си служатъ прилепчани, когато искатъ да посочатъ на нѣкого лошитѣ му дѣла, съ които той парадира, считайки населението за глупаво. Такъвъ бѣ случаятъ съ учителя *Ст. Минджовъ*, родомъ отъ България, свършилъ на западъ. Когато Минджовъ се хвалилъ по приятели какво празилъ изъ Европа, и че и тукъ искалъ да практикува това занятие, често му се напомнявало, че „во Прилѣпъ маймунотъ нейгра“, та той ли ще върши деяния, що не сж по угодата на населението. Бидейки богаташки синъ Минджовъ мислѣлъ, че съ златото може всичко да върши. Горчиво останалъ излѣганъ нещастника! И другъ изразъ иматъ прилепчани, който сочи на тѣхната хитростъ. „*Кантарчето го носамъ азъ поясъ*“ казва прилепчанина на всѣки, който иска да продава аларми и да прави реклама за себе си. Туй, значи, че азъ, съ моето кантарче, съмъ те измѣрилъ колко теглишь, та излишни сж твоитѣ хвалби. Ето и една приказка, която сочи направо какъ единъ прилепчанинъ е излѣгалъ Богородица и Господъ. Разболѣла се жената на единъ

кираджия, който ималъ само единъ конь. Следъ като опитали бабинитъ лѣкарства и жената още боледува, решаватъ мжжъ и жена да обещаятъ коня на св. Богородица (Трескавечкия манастиръ). Единъ день мжжътъ отива въ черква, пали свѣщъ предъ иконата на Богородица и я моли последната да даде здразе на жена му, като завещава коня на манастира. Веднага жената се почувствувала по-добре и наскоро оздравѣла. Трѣбвало да изпълнятъ обещанието, обаче, размислили, че всичкия имъ имотъ е коня и ако го дадатъ, нѣма съ що да си изкарватъ прехраната. Рекли да премълчатъ, може би Господъ и Богородица ще забравятъ обещания конь. Не минало много време, обаче, жената наново се разболѣва и сега много по-зле — ще мрѣ. Досетили се, че Господъ се разсърдилъ за коня и тича пакъ мжжа въ черква, пали свѣщъ и се кълне предъ иконата на св. Богородица, че ако само оздравѣе жена му, коня непременно ще го поклони на манастиръ. Многомилостиви Богъ смилилъ се, опростилъ имъ грѣшката и жената оздравѣла. Сега вече трѣбва да се дава коня. Единъ пазаренъ день взима мжжа коня и котката и ги носи на пазаръ за продаване. Продава коньтъ и котката здружно, като иска за коньтъ 200 гроша, а за котката 800 гроша. Дошълъ единъ мющерия и иска да купи само коня, неможе, отговорилъ продавача защото коня се продава съ котката. Той дава 1000 гроша само за коня, но неможе, защото трѣбва да я вземе и котката и то по опредѣленитъ цѣни. Бидейки глупавичкъ мющерията заминалъ си. Дошълъ другъ, който далъ 1000 гроша и взелъ коня и котката. Сега се готвятъ да ходятъ на манастиръ, за да занесятъ сумата, що се получи отъ коня. Единъ недѣленъ день отиватъ мжжъ и жена на манастиръ. Запалили свѣща предъ св. Богородица и оставили на пангаря сумата — 200 гроша, що се получила отъ продажбата на коня. Така кираджията — прилепчанинъ съ хитростъта задоволилъ Богородица — съ 200 гроша, а за него останали още 800 гр. за да си купи другъ конь и да работи.

Прилепчани, смѣтайки еврейтъ за по-хитри отъ тѣхъ въ търговията, не ги допуснаха на прилепския пазаръ, който става въ сѣботенъ день. Чрезъ голѣми подкупи на битолския валия и прилепската властъ, еврейтъ опитаха се на нѣколко пѣти да се измѣни пазара отъ сѣбота въ другъ день презъ седмицата, но не успѣха. Ето защо въ Прилѣпъ, макаръ и доста близо до Бигоя, нѣма заселенъ нито единъ еврейинъ. Случваше се презъ пролетъта да идватъ евреи съ стъклария или кожи, но най-позорно биваха гонени, подигравани и не смѣха да се вестятъ повторно. Така, на единъ бѣлобрадъ еврейинъ нацапахъ му брадата съ кърмузъ (алена боя) безъ да се сети. Всички наоколо гракнаха отъ смѣхъ а еврейина и той се смѣе, незнайки за кого се отнася. Върви по улицитъ и предизвиква по-голѣмъ смѣхъ и т. н.

15. Прилепчани сж доста *весели и поетични*. Туй личи по многобройнитѣ и хубави народни пѣсои. Тукъ има не само стари юнашки пѣсни, но и отъ по-ново време, а особено отъ революционната епоха; всѣко по-важно събитие (революционна акция), е възпѣта. (гл. револ. пѣсни)

Прилепчани и прилепчанки сж здрава натура и съ яка тѣлесна конструкция. Тѣ сж на бой високи, средни и твърде рѣдко се срещатъ ниски хора. Физиономията имъ е съ приятни черти. Преобладава русата коса и рузи очи. Потеклото имъ е „бръсячко“, но има кръстосване, особено въ последно време, съ влашкия елементъ.

Покрай посоченитѣ положителни качества прилепчани иматъ нѣкои отрицателни страни въ характера си. Тѣ сж :

1. По-старото поколение особно е доста суевѣрно. Вѣрватъ въ злитѣ духове, а най-вече у вампири (нави), таласъми, сънища. Вѣрватъ така сжщо въ магии, баения, мѣне съ „лековити“ води на разни изворчета и кладенчета.

2. Прилепчани сж *критикари*. Критиката не е лоша черта. Тамъ дето нѣма критика, нѣма и прогресъ. Лошото е, че мнозина, да не кажа повечето прилепчани безъ разлика на познания, подготовка и компетентностъ, се впускатъ въ критика по много въпроси и въ всѣка почти областъ. За жалостъ, тази слабостъ проличава и въ по-интелигентнитѣ дори прилепски среди. За илюстрация достатъчно е да посочимъ на нѣкое прилепско събрание, за да чуете самопризнанията, че ние (прилепчани) знайме само да критикуваме.

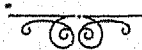
3. Прилепчани сж : *шегъбийци (майтапчий)*, — *подигравачи и присмивачи*. За тази лоша черта сведоточятъ разнитѣ прѣкори, що носятъ много семейства въ града, които прѣкори сж въ свръзка съ нѣкое събитие на фамилията. Примеритѣ сж най-ясното доказателство за това. Ето ги : колищърковци, тепайволци, тепаймайковци, курандевци, върцковци, сучковци, сугаревци, пичулозци, грашевци, кубана Велика, чиста Грозда, куса Васка, долга Неда, Мара безносъ, колимагаре и много други. Присмиватъ се особено женитѣ, когато видятъ нѣкой наконтенъ, хвърлятъ по неговъ адресъ упреци като тия : „ами не го знайме чий синъ е“, или „гледай ги тия нематъ лепъ да ядатъ, па се наконтиле, како да сетъ на Султанъ пекмеза челадыта“ и др. т. Кога видятъ отъ победната класа да носи нѣкой бастунъ или чадъръ въ ржцетѣ присмиватъ му се съ думитѣ : „море, море, видите го чоеконъ докторъ станалъ“. Често пжти съ такива подигравки правятъ човѣку да му хвъркне чивията. Така единъ учителъ (Миланъ Какарасковъ), който имаше манията да стане голѣмъ човѣкъ, бѣ черковенъ пѣвецъ и пѣеше доста мелодично псалтикията. Колегитѣ ласкаеха го, че той е знаменитостъ и че неговото мѣсто е въ Солунъ, или въ цариградската черква на Фенеръ. Така придоби идея фиксъ и му

харькна акъла. Днесъ е въ категорията на „ниши духомъ“. Често пжти постъпкитъ на хората, или носията имъ я сравняватъ съ тия на нѣкой идиотъ, лудъ или подобенъ. По-забележителни личности отъ тая категория сж: Мише, Тонта, Таса Циу, Заре и др. Ето защо, обръщатъ се и къмъ своитъ хора (братъ, сестра) съ тия имена. Понѣкога своитъ подигравки ги обръщатъ въ сарказъмъ дори. Неотдавна бѣ, когато единъ прилепчанецъ подигра въ трамвая една госпожи а, която прехвърлила краката единъ върху другъ, бършеше калнитъ си сбувки отъ дрехитъ на гжсто наблъсканитъ хора. Прилепчанецътъ каза: „пазетесе, госпожице да не си оцапате обувката отъ дрехитъ ми“.

4. По-голъма почитъ нит ятъ къмъ чуждецеа учителъ, доктъръ, отколкото къмъ своя прилепчанецъ, особено ако е отъ еснафско или бедно семейство. Презъ уч. 1907—908 г. екзархията назначи за директоръ на училищата прилепчанецъ, еснафски синъ. Цѣлата черковно-училищна властъ се опълчи и води дълга претиска съ екзархията, че не искатъ прилепчанина. Екзархията се наложи, прилепчанина остана за директоръ и като прецѣниха дейността му, въ края на годината, молятъ и ходотайствуватъ предъ екзархията да остане и за идущата година сжция директоръ — прилепчанинъ.

5. Прилепчани по природа сж консерватори, палятъ стари обичаи, традиции и мжчно се отдаватъ на модернизма. Изключение прави женския полъ, който се проникналъ отъ съвременната криворазбрана цивилизация и станалъ жертва на модитъ. Така, до преди 30 години въ Прилѣпъ носѣха шапки само чорбаджийскитъ жени — 3—4 дами. Днесъ носятъ шапки безразборно всички дами и тѣзи дори, що калѣятъ тютюнь, па макаръ да си служатъ много отъ тѣхъ презъ цѣла година само съ една шапка и ставатъ куриози, като носятъ презъ зимата шапка съ рози, или предната частъ сложена отъ задъ и обратно. Съ други думи, ако една европейска дама би видѣла тия куриози, би се изпокжсала отъ смѣхъ. Сжщо така безразборно бѣ носенето на скжпи копринени рокли.

Сумирани характернитъ черти на прилепчанина ще имаме следното резюме: 1. трудолюбиви; 2. пестеливи; 3. ученолюбиви; 4. родолюбиви; 5. отечестволубиви; 6. пожертвователни; 7. благотворителни; 8. решителни; 9. патриоти; 10. гостолубиви; 11. хитри; 12. духовити; 13. весели; 14. поеличи; 15. съ бистъръ проникателенъ умъ; 16. трезви; 17. морални; 18. религиозни. Това сж все положителнитъ достойнства. Отрицателнитъ — сж малко: 1. шегобийци (подигравачи); 2. суевѣрни; 3. критици; 4. консерватори; 5. предпочитъ чуждото предъ своето.

XI

Бележки по прилепския говоръ *)

По фонетиката си прилепския говоръ не се различава твърде много отъ другитѣ български говори. Като сравнимъ гласнитѣ звукове у него съ ония въ стб. езикъ, ще намѣримъ сжщо тѣй и у него, само 6 гласни: а, е, и, о, у, ъ срещу стб. 11 гласни. Разликата въ вакализма на тоя говоръ спрямо изтб. говори се състои главно само въ качеството на звука у нѣкои гласни, както и различната ширина на тоя или оня вокалъ, пореди изчезването на нѣкои отъ стб. гласни.

а.

Гласна *а* задържа своето етимологическо мѣсто въ всички почти случаи, дето се среща и въ стб. езикъ; напр.: *брат, даѣм, камен, сфчар, ракаф, риба, села* и пр.

е

Тоя вокалъ не представлява нищо особено касателно етимологичното си мѣсто; срещаме го, редовно, дето и въ стб. езикъ: *стрѣбро, бѣрам, дѣбел, вѣчер, камен, чѣече, тебе, мене*. Изключенията сж рѣдки: *едваи* вм. *едвамъ*, *кършталник* вм. *кърщелникъ* и пр.

и, о, у.

Тия гласни задържатъ напълно етимологич. си мѣсто и въ нищо не се различаватъ отъ литерат. речъ. За *и* имаме: *жиф, пѣям, сфѣтилник, вѣстина* и пр., за *о* — *вол, сол, море, село* и др., *у* — *кѹпуам, пѹштам, рѹно* и пр. Изключение прави само гласна *у*, която въ думитѣ: *слинка* и *плювма* отстъпва мѣстото си на *и*, напр. *слинки, плифци*.

ъ.

Тая гласна въ нашия говоръ се среща много по-рѣдко, нежели въ стб. езикъ и изтб. говори. Звукъ *ъ* се застъпва отъ други гласни — *о* или *а*, като преобладава замѣната му съ *о*, когато *а* иде много по-рѣдко. Примери: *цсш*, (*дъждъ*), *бѣчва* (*бъчва*), *пѣток* (*петъкъ*), и др. — а вм. *ъ*: *лага* (*лъже*), *лаш* (*лъжъ*) и др. Освенъ отъ края на думитѣ, гласна *ъ* е изчезнала и изъ корена въ отдѣлни случаи, като: *дно* (*дъно*), *к'ѣрка* (*дъщеря*), *штица* (*дъштица*).

Тоя стб. вокалъ не се среща никакъ въ нашия говоръ, а вмѣсто него намираме застъпници *е* и *а*. Примери: *тем-*

*) Д. Мирчевъ — (М. сб. кн. X стр. 1—40, год. 1904.).

ница, шéпот, пес, ден, а вмѣсто ъ : ма́гла (мъ́гла стб.), танок (тъ́нькъ) и др. Има малки изключения : чуму́ (чъ́сомоу).

Ъ ВЪ СЪЧЕТАНИЯ trt и tlt

Положението на ъ въ тия комплекси е напълно определено, а що се отнася до произношението му, въ съч. trt той е запазилъ звукъ ъ, а въ — tlt е миналъ въ о. Както ъ въ trt, тъй и о въ tlt стоятъ винаги предъ р и л. Примери : бърдо, бъркам, бърс, вършник, гърне, бóлза, волк, во́лна.

Ж И Л

Старобългар. произношение на тия две гласни не се е запазило въ прилепския говоръ. Само въ зъмбакъ (цвѣте), ёнка (стб. жнка ти) и іанза, въ всички други случаи за ж и л имаме нови безъ носовъ призвуки, гласни за ж — а и у, за л — е и іа. Примери : іа́глен, іа́ток, дла́бок, гу́лап, бў́брек, гу́ска; л — е : ёре́бица, го́едо, гре́да, іатка, іа́зикъ, іа́чмен.

Ъ

Гласна ъ въ нашия говоръ се слуша винаги като е безъ или съ ударение. Примери : ве́ра, ве́рець, бел, брек.

Въ прилепския говоръ е особено търпимъ зѣва нѣколко гласни могатъ да стоятъ една до друга, безъ да се йотуватъ, но само при срѣщата на известенъ родъ гласни. Напр. не се йотира а следъ а, е, о, у, като : биам, ла́ам, за́на-т, ра́ат.

Съгласни

Съгласнитѣ въ нашия говоръ наспрѣмъ стб. езикъ представляватъ известни отклонения. Преди всичко на очи се хвърля тѣхното утвърдяване, а тъй сжщо и различнитѣ измѣнения на нѣкои отъ тѣхъ. Звучнитѣ и беззвучнитѣ съгласни щомъ се срещнатъ единъ съ други, се уподобяватъ въ полза на последната съгласна, следваща въ думата, както е и въ изб. говори; беззвучни ставатъ звучнитѣ още и въ края на думата.

Устни съгласни б, в, п, м

Устнитѣ съгласни въ прилепския говоръ се характеризиратъ съ обикновенната си твърдостъ при срѣщата имъ съ мекитѣ гласни плюсь полугласната і. Съгласната в отпада въ началото на думата предъ а и с : зе́мамъ в.м. взема́мъ, сѣте в.м. всички́тъ, се́ в.м. все, се́коашъ в.м. всѣ́когашъ; въ срѣдата на думата между две гласни : чо́ек, в.м. човѣ́къ, не́гоо в.м. него́во, зимо́ище в.м. зимови́ще; в стои в.м. ф : вес (фес), вурна (фурна), вилджанъ (филджанъ). б вмѣсто м въ

миризба. За *м* иде *н* въ числот. наречие : пѣтина (петима), шѣстина, сѣдмина и пр.; бѣвне, кѹпивне — бевме, купивме (бѣхме, купихме).

Гърлени съгласни г, к, х.

Промѣнитѣ на тия съгласни предѣ палаталнитѣ гласни сж сжци, както и в изб. говори, сир. тѣ се мѣнятъ въ небни или жбни. Изключ. мѹстак—мѹстаки, кѹжуф—кѹжуї, ѡреф—ореї, блак—блѣзи, долк—дѹлзи. Въ прилепския говоръ съгласна *х* почти не съществува, освенъ въ думата *храм*. *х* изчезва въ началото и въ срѣдата на думитѣ : леп (хлѣбъ), рѣна (храна), рѣсие (храсте), Ристо (Христѹ), ѡро (хоро) и др.; *х* замѣнява и *в* въ срѣдата и края на думата : бѹлва (бѣл-ха), мѣвлем (мехлемъ), мѹва (муха) и пр.; *г* отпада въ срѣдата на думитѣ : кѹа и кѹга, нѣкоаш (нѣкогашъ) и пр. Небнитѣ съгласни *ж*, *ч*, *ш* у нашия говоръ не представляватъ важни особености, Съгласната *ж* изчезва въ *мѹиш* (можешъ).

Зжбни съгласни д, т, з, с, ц, ш.

Произношението на съсковитѣ *з*, *с*, *с*, *ц* е винаги твърдо : зѣма, зѣмѣа, син, сѣнка, цѣцка, цѣфка, сѣт, сѣмни. *с* се застѣпва отъ *ц* : цѣрцк'и, сѣлцк'и, грацк'и; подиръ съгласна *п* : тѣпциа, пци (кучета), ѡтцпреди. *ц* срещу изб. *ч* : цървен, църква, църф, црева, а вм. грѣцки имаме грѣчки. Староб. *с* е доста спазенъ въ нашия говоръ : сѣвгар, свѣзда, звонец, сѣнса (мърда), сѣт (зидъ), сѣрцала (очила) и др.

Зжбнитѣ *д* и *т* въ прилеп. говоръ се отклоняватъ съ своитѣ промѣни предѣ *і* както отъ стб. езикъ, тѣй и отъ изб. говори. Както е известно, праславянскитѣ съчинения *tj *dj въ стб. сж дали комплекси шт, жд, а въ прил. говоръ, макаръ не всѣкога, намирамъ палатални гърлени съгласни *к'*, *г'*. Това несъгласие на нашия говоръ съ изб. речъ е дало поводъ за твърде криви тълкувания на сръбскитѣ учени (Ст. Новаковичъ и др.), които схващатъ нашитѣ *к'*, *г'* по гласежъ равни на сръбскитѣ *ћ*, *ђ*. Д. Мирчевъ, родомъ отъ Прилѣпъ и извѣстенъ филологъ у насъ казва : „познавамъ по-добре тоя говоръ отъ Новаковича, а отъ друга страна съмъ изучавалъ сръбската речъ, не само на книга, но и изъ устата на сърби (следвалъ е въ сръбски училища въ Бѣлградъ). Въ това изучаване азъ винаги съмъ билъ спирамъ и поправямъ при произнасянето на *ћђ*, като замѣнявахъ съ прилепскитѣ *к'*, *г'*, докато най-сетне се убедихъ, че усвояването на тия звукове иде само съ майчиното сръбско млѣко“. Сръбскитѣ *ћ*, *ђ* сж звукове небно-езични, а прилепскитѣ *к'*, *г'* сж палатаризирани гърлени звукове. Въ прилепския говоръ съгл. *т* и *д* сж минали въ гърлени съгласни, предѣ *і*, а въ сръбския езикъ, сж се само смегчили, та *ћ*—тг, а *ђ*—д' ж'. Разликата

между гласежа на к' г' и ђ ђ е толкова рѣзка, че всѣки може да забелѣжи. Освенъ това въ сръбския езикъ има едно последователно измѣнение на т, д, въ съч. tj dj било то отъ старо време, или отъ ново, когато въ прилепския говоръ съществува непоследователностъ въ тия; освенъ туй: к', г' се чуватъ винаги безъ обзиръ на етимологично потекло, щомъ подиръ тѣхъ иде палатална гласна. Ето случаи: к' — сфѣ-к'а, лѣк'а, кук'а, нок' и др.; г' — мѣг'а, вег'и, туг', граг'ани и др. шч: машчѣница, сфѣшченик, машчеа и др.; шт: сфѣштник клѣшти, помош, лѣшник, штамба и др.; жд: нѣжда-нѣжен, глѣжди и др.

Съгласнитѣ д, т претърпяватъ и др. промѣни: д, т отпадатъ въ края на думитѣ подиръ з, с, ж: гроз (гроздъ), радос (радостъ), дош (дѣждъ); т изчева въ края на думата Госпо; числит. идинаісе, двнаісе и т. н.

Езични съгласни л, р, н.

Твърдото л у нашия говоръ особено е затвърднѣло; мекото л въ много случаи отстъпва на твърдо. Примери: нѣдела, кадела, Битола, сол, молам (моля) и др.; но има и меко л: бул'бул, (слав'й), босил'ок, зимбил' и др. Меко н се срѣща въ отглагол. съществителни: іадеін'е, седеін'е и пр., както и въ им. отъ ж. р. планин'е; долин'е, р е твърдо у насъ: цар, царот, офчаро и др.

Морфология.

Откъмъ морфологията прилепския говоръ се е отдалечилъ от сѣв. езикъ. У имената на първо мѣсто излиза предъ очи изчезването на нѣкои падежи. У насъ има само 3 падежи за сжщ. и прилаг. имена; тѣ сж: именителенъ, винителенъ, и звателенъ; а за мѣстоимението — им., вин. и дателенъ Службата на изчезналитѣ падежи застъпва вин. падежъ съ помощта на падежи.

Показателни мѣстоимения: тоі, оваі онаі, такоф, вакоф, онакоф и пр. Членътъ въ прилепския говоръ бива троякъ; тъ, овъ, онъ — волотъ, волонъ, воловъ.

Ударението въ прилепския говоръ зима г. проф. Б. Цоневъ за типично въ западно-българскитѣ говори и го нарича Прилепско ударение (м. с. б. кн. VI. стр. 24). То (ударението) е постоянно и опредѣлено на третия слогъ отъ края на думата.

Тѣ сж по-важнитѣ отличия на прилепския говоръ.

Въ Прилѣпъ прѣкорнитѣ имена свършватъ на ци. Примери: Колищърковци, Георгимайковци, Зеровци и т. н.; а личнитѣ — на овъ. Примери: Илия Зеровъ, Фанка Гьоргиова, Виолетка Илиова и т. н.

Приказка на прилепски диалектъ.

Двайца комшии, што се канеа да одатъ на пазаръ.

Биле двајца комшии. Ёднио билъ по-набоженъ отъ другиотъ. Една вѣчеръ спроти пазаръ му рѣколъ ѣднио на другѣио: „побратиме, утре рано да дојдишъ да ме подвикнишъ, за да ѱйме на пазаръ в' гратъ“. — Ако сака Господъ, побратиме, ќе дојдамъ, му рѣколъ набѱжнийотъ, да те викнамъ. — Морѣ, побратиме, сакалъ нѣкелъ Господъ, ти да дојдишъ, бѣзъ другѣ, оти ако нѣ дојдишъ, ѣсъ самъ па ќе си ѱдамъ, му рѣколъ ненабѱжнийотъ. — Е, ай зравѣе нека ни даитъ Господъ и животъ, да раздѣниме нѱкѣе ка живи, да со Господъ напрегъ, кѣ дојдамъ по-рано да те викамъ, му рѣкол набѱжнийотъ. — А бре, чоѣече, ако не си аджамѣя со тѣе збѱрои, што ми ѣ збѱруваш. Морѣ кажи ми али кѣ дојдишъ, да ме викашъ, али не кѣ дојдишъ? Да таквие, навжрзалки мене ти, не кажуй ми; Го подъ, ако сака; ако ѱтанѣмѣ живи, тоа се вѣли: слушаѣ Стано, што тамбура свири. Рѣчи, оти кѣ дојдамъ, да другѣ не ти трѣѱва“. На тоа згора набѱжнийо чоѣекъ пакъ тѣе збѱрои бѣше му ѣ рѣкол, и се ѱдѣлиле сѣкой дѱма да си спѣятъ.

Како што си спѣелъ ненабѱжнийотъ чоѣекъ, бѣше го свѣло едно сѣрце, далъ викъ; „ѱфъ сѣрце, ѱфъ сѣрце, ѱмрефъ, сѣрце ме ѣзеде“. И во два-три саати бѣше си ѱмрел, како, да не билъ. Утрото рано станалъ набѱжнийо чоѣекъ и пошолъ да го вѣка, за да ѱдатъ на пазаръ. Кога бѣше разбралъ, оти ѱмрелъ комшиѣята, на чѣдо бѣше, станалъ, како да умри здрафъ и читафъ. Ете кой не се надеѣтъ на помошта Бѱжѣя, како ѱмиратъ бѣзъ денъ.

(Записалъ Марко Цепенковъ).

Гатанки.

1. Кѣсо мѣче гѣзо печѣ? — гѣмче.
2. Откѱпавъ дѣпка, ѣзѱливъ гѣпка? — зелка.
3. Пѱлна цѣрква со гѣчина? — уста съ жѣби.
4. Сѣфко вѣсна, сѣта земѣя ѣ стѣсна? — лѣдъ.
5. Отъ нѣбо нешто пѣйгѣ, на зѣми не се тѱпитъ, во гѱда се тѱпитъ? — снѣгъ.
6. Бѣсна кѣчка во гѱра лай? — сѣкира.
7. Дѱлкъ Тѱдоръ бѣзъ кѱски? — пушекъ.
8. Пѣтина браѣкѣ ѣдинъ бѣнаръ кѱпаа? — игли чѱрапни.
9. Четѱѱрица браѣкѣ во една кѣйкѣ сѣдатъ и пѣкъ не се глѣдатъ? — ѱрѣхъ.
10. Дѱлга Нѣда сѣнка нѣма? — рѣка.
11. Нѱйке дѣйне сѱмо ѣчи, а не ѣгъ бѱлна? — свѣня.
12. Рѣкѣа вѱлъ, во тѣменъ дѱлъ, чѣ лѣсица, напжричи ѱпашка? — тѣпанъ.

13. Цървенъ, пжръ, во сѣщера лѣжитъ? — езикъ.
14. Дѣнѣ спѣта, нѣмѣ господарка? — метла.
15. Живѣ мѣсо во дука клѣтка? — прѣтѣкъ.

Пословици.

1. Слабото месо кучината не го блатъ.
2. Во секоа манджа мирудия.
3. Двѣ добра на едно мѣсто Господъ не даа.
4. Братството братство, сиренето со пари.
5. Бѣсъ си баране, два си најде.
6. Бѣрзата кучка, спали кучина раица.
7. Вали ме уста, оти ќе те ризнинамъ.
8. Вѣкотъ е смена.
9. Со тѣйчѣ пилѣница зацувана.
10. Отъ уста в' уста, на паро в' уши.
11. Отъ свѣйна мѣфъ не бидуна.
12. Со гола рака змиа не се вѣрка.
13. Атоите се клѣцаатъ, магарината одѣваатъ.
14. Пѣлека та далеку.
15. Пѣйке дни отъ колбаси.
16. Коа лажишъ, кај се пѣлишъ.
17. Мажотъ со кола да носитъ, жѣната со игла да вѣдѣтъ па не се навасува.
18. Ако бидамъ невѣста уце едѣнажъ, знамъ како да бацѣвамъ рака.
19. Ако паднамъ, па кѣ станамъ.
20. Волкѣ отъ пастѣрѣ не умира.
21. Кѣрвта вода не се чинитъ.
22. Братъ брата нѣрзани тѣжко кой го нема.
23. Бѣли пари за цѣрни дни.
24. Попѣренъ отъ млѣкото, дуна и отъ мащѣницата.

Скоропоговорки.

1. Бѣлъ пѣтель бѣла пѣпель прѣташе.
2. Плѣтваръ бѣлъ плѣтваръ.
3. Расолъ дошъ расолъ.
4. Кантаръ катранъ тѣгли.
5. Потплуснатъ зѣлникъ го изѣдовъ во дѣлникъ.
6. Лимонъ кисель на тѣрнов корень висель. *)

Собствени мжжки имена.

1. Александъръ — Алекса, Лека, Лече, Цанде, Цане.
2. Атанасъ — Ташко, Тасе, Тане, Танаско.
3. Георги — Гѣорги, Гога, Гѣока, Гоце, Гогале, Гѣоре, Гѣорче, Гоше.
4. Григоръ — Глигуръ, Гиче, Гицо, Глигурче.
5. Димитъръ — Димко, Дичо, Димушъ, Митушъ, Митре.

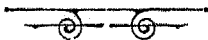
*) М. Цепенковъ — Мсб. кн. XV.

6. *Константинъ* — Костадинъ, Коста, Кочо, Коце, Конe, Дине.

7. *Никола* — Коле, Количъ, Коли, Николе.
8. *Петъръ* — Петре, Петрушъ, Пецо, Пере, Перканъ.
9. *Трайко* — Трайче, Тале.
10. *Йорданъ* — Орданъ, Орде.
11. *Христо* — Ристе, Ицко, Ицо.
12. *Харалампия* — Рампо, Рампе, Ампе.
13. *Теодоръ* — Тоде, Тодка, Тоше, Тодорчо.
14. *Михайлъ* — Мияйле, Миланъ, Мице, Миле.
15. *Илия* — Ильо, Илчо, Илчанъ, Личо.
16. *Пантелей* — Панте, Пантушъ, Пано.

Собствени женски имена.

1. *Анастасия* — Таса, Ташка, Тана.
2. *Виктория* — Вита, Вицка.
3. *Донка* — Дона, Доца, Дубника.
4. *Екатерина* — Ката, Катуса, Катерина.
5. *Мария* — Мара, Маца, Маре, Маруша, Марица.
6. *Теофания* — Фания, Ванка, Ванче.
7. *Захария* — Зака, Заче.
8. *Евгения* — Гена, Генче.
9. *Елена* — Ленка, Ленче.
10. *Спасия* — Паца, Аспасия.
11. *Пандора* — Панда.

XII

Носия и разни обичаи

Въ Прилѣпъ нѣма особена национална носия. Женитѣ изцѣло сж облѣчени въ дрехи европейска фабрикация — памучни, вълнени или копринени платове. А въ последно време всичко се носи, крои и шие по моднитѣ журналы отъ Парижъ и Виена. До скоро женитѣ имаха за горна дреха „кюркѣ“ — отъ чоха съ подплата (капладисанъ) кожена, а около шията и отпредъ лисича кожа. На главата тургаха „шамийче“ памучно и „чкеле“ (копринено). На ушитѣ носятъ „обѣдки“ отъ златни монети (мендухий, махмуди и др.) Коситѣ си оплитатъ обикновенно съ две „прѣцлина“ (плетенки). Въ по-старо време преди 60 год. сж носели и „пафти“. По интересна е мжжката носия. До преди 40-50 години на мода бѣха шаечни дрехи, отъ домашенъ шаекъ, цвѣтъ черенъ или чивитлия (тъмно-синъ). На краката слагаха „лѣр-

теници", сжщи гамаши, но съ „копци“ отъ телъ наречени мжжки и женски, по 10-15 реда. Тѣ стигаха до колене и се вързваха съ „подвески“, памучни шарени ленти като коланъ дълги до 50-60 см. Следъ туй надѣзатъ се „бечви“, отъ шаекъ, дреха съ два крачула, дълги до подъ колене, въ сѣдалището по-широки и съ два джеба; вързватъ се съ „учкуръ“ около половината. На гърба надъ „кошулата“ облича се „джамаданъ“ или „елекъ“ съ ржкави или безъи се опасва съ „поясъ“ вълненъ, дълъгъ до 3-4 м., широкъ около 25 с. м., боядисанъ червено или вишнено. Най-отгоре се облича „салтамарка“, дреха съ ржкави и покрива гърба до пояса. Нѣкой носѣха „доламче“ или „увче“ вмѣсто бечви. И то е шаечно, безъ ржкави и дълго до подъ коленитѣ. Цвѣтъ черенъ или тъмно-сивъ. На главата се туря „фесъ“ съ „пикюлъ“. По заможнитѣ мже се обличаха въ чохени „чакшири“, коприненъ поясъ, минтанъ чохенъ съ копринени гайтани. Следъ това, отъ преди 40-50 г. се въведе „антерията“. дреха сигорно заета отъ битолскитѣ еврей, или цинцари. Тя е направена отъ памученъ платъ „топче“ — „маница“ разноцвѣтенъ. Въ по-старо време на пазаря идваха отъ Виена, а покъсно се изработваха и въ Съресъ. Материята бѣ една отъ най трайнитѣ и цѣло топче се купуваше за 18-20 гроша. Тѣй, че антерията струваше около 40-50 гр. съ шевъ и хастаръ. Прилепската антерия има и своята история. Вънъ отъ нейната практичностъ, покрива цѣлото тѣло, като се препасва въ кръста, лека е и хигиенична, тя бѣ и най-дълготрайната дреха. Съ нея бѣха облѣчени и млади и стари. Антерията имаше и друга практичностъ. Тя можеше да се кърпи, като се смѣняватъ части отъ гърба на сѣдалището, или на ржкавитѣ. По нататъкъ пкъ могатъ за кърпки да служатъ парчета съ други цвѣтове, ако нѣма сжщия. И тѣй, продължаваше да сжществува антерията съ години, като отъ празнично облѣкло се доведе до дѣлнично. Така продължи до неодавна, когато антерията взѣ да се измѣстя отъ панталонитѣ („вренски алица — вренска руба“) и тя запази само дѣлнични дни за себе си. Въ празниченъ день гражданитѣ почнаха да се обличатъ въ европейски дрехи (костюми), каквито доскоро бѣха достояние само на „чорбаджийтѣ“, които посещаваха Европа (Виена, Берлинъ, Лайпцигъ и др.). Така че Прилѣпъ въ празникъ имаше изгледъ на европейски а въ дѣлникъ — чисто ориенталски. Тая метаморфоза би заблудила пжтника, ако гледа града само въ празникъ, или само въ дѣлникъ. Сжщото впечатление добива пжтника и за женския свѣтъ, който въ празниченъ день се облича въ последната Парижка, или Виенска мода. Като горна дреха надъ антерията се слагаше „салтамарка“ отъ чоха за лѣтния сезонъ, а „капутъ“ за зимния. Капута се прави отъ шаекъ — повече домашенъ, цвѣтъ различенъ (черенъ, синъ, жълтъ и пр.),

дълъгъ до глезенитѣ, съ широки поли и коланъ отъ задъ. Капладисанъ съ кожа агнешка и около врата — яката и петоветѣ, съ кожа отъ лисица, или поръ. И тази дреха е много практична и топла, като обгръща цѣлото тѣло.

Прилепско семейство.

Обичаи.

Много отъ обичаитѣ изъ Македония и частно въ Прилепъ си водятъ началото още отъ язическо време, които отъ

етне сж придобили и религиозен характер. Такива сж: „коледа“, „сурова“, „водици“, „таяне“ (на Иванъ-денъ) и мн. други. Ще споменемъ по редъ обичаитъ при: раждане, кръщение, годежъ, вѣнчавка, погребение, гюргевъ-денъ, службитъ, менни дни и др.

При раждане и кръщаване

Новината за раждане се обажда по роднини и приятели въ 7-10 г. дете, което изговаря: „здружибъ отъ нѣна и тѣста да повелите, да дойдете дома, имаме дѣте“. Женитъ апитватъ какво е „детето“ мъжко или женско, дараватъ каначътъ“ съ нѣкоя пара. Следъ известието каненитъ жени, тържатъ „питулици“ (мекици), ако сж близки съ родилката, дагатъ ги въ голѣма чиния, покритъ съ копринена кърпа и еднага се отправятъ за при „леунката“. Въ едната ръка тържатъ чинията съ питулици, а въ другата шише съ вино ли „авланче“ (кана). По далечнитъ роднини носятъ „сомунъ“ (тита) хлѣбъ, танхалва и вино. При посрѣщане у лехусата, стигатъ поздравляватъ: „помози Богъ хай да ви е живо малото, да му сж живи родителитъ и за радостъ да му дочеаме“. Следъ това отиватъ при новороденото, което е сложено до родилката, легнала и покрита съ копринени — скж и покривки. Малкото сжщо е завито съ копринено юрганче и лицето му е покрито съ коприненъ „кафтанъ“. Гоститъ повигатъ покривката на бебето, за да го погледнатъ, поплюватъ го и гадаятъ на кого прилича повече на майката, или на бащата. После сѣдатъ около миндера, завежда се разговоръ акъ и кога се добило малкото. Почватъ да се явяватъ домашнитъ една по една и казватъ на гоститъ: „добре дошле заке (или др.), що чинитъ дома, що ти йни Георгия, невестата и т. н.“, ще се изредятъ всички домашни членове. Следъ тия формалности поднася се черпня отъ „колакъ шеъръ“, локумъ или сладко и на край и питулици, поржсени съ захаръ. Отъ всичко донесено отъ гоститъ поднася се на лехусата да хапни, за да ѝ дойде млѣкото. Ако има въ къщата жена дойка, ще задои новороденото и така ставатъ близки — сродяватъ се двете кърмачета. На третата вечеръ биратъ се близкитъ роднини съ вечера у лехусата, като носятъ гостби (мѣсено, печено, погача и вино). Вечеръта тургатъ въ детето: книги, пари, и др. нѣща, за да наумяватъ на таречницитъ“, които ще дойдатъ посрѣдъ нощъ да наричатъ за занятието и щастieto на новороденото за през живота му. Лехусата до три дни не става отъ легло. За молитвено време — 40 дни, лехусата ще се окжли съ бебето на земя.

На 40 день лехусата се завежда въ черква, придружена отъ свой жени (ако е по-млада) и следъ молитвата посещаватъ майката на лехусата, кумата и по-близки роднини,

които на излизане даряват бебето съ симидъ или хлѣбъ, яйце и пр. На първата недѣля, следъ ражданието, обикновено става кръщавката въ черква. Кумътъ дарява детето съ нови дрехи. Обикновение е кумътъ да нарича името, което пази въ тайна отъ домашнитѣ. Никога кумътъ не дава своето (лично) име на новороденото (ако е мъжко). Въ по-старо време кумътъ обаждалъ името въ кѣщи, чакъ при черпенето, а въ последно време това вършатъ деца, които, щомъ чуятъ кума да произнесе името въ черква, тичатъ въ кѣщи да обадятъ и взематъ „бакшишъ“. Следъ черпнята даряватъ кумътъ и семейството му съ подаръци. Прилепчанката много грижливо гледа детето си до три години, до когато и нѣкои же и доятъ. Голѣма е плодовитостта на прилепчани. Това личи по голѣмия брой деца въ кѣщитѣ, училището и улицата. Рѣдко е кѣща съ по-малка челядь; мнозинството сж съ по 5—6—8—10—12 деца.

Годявка

Въ пос едно време и годявитѣ се модернизираха, въ смисълъ, че момата и момъкътъ си правятъ изборъ сами по вкуса, а не както е било въ миналото. При все туй много още семейства пазятъ традицията отъ по-старо време. Обикновено момата като навърши 18 години замислюватъ родителитѣ ѝ за годежъ, а на момъка — 20 и нѣкоя година. Въ Прилѣпъ царѣше голѣма изолираностъ на момитѣ отъ момцитѣ. Обичай, сигурно, повлиянъ отъ харема (турски). Момата рѣдко се явяваше на вънъ по улица, разходка или гости. З нея имаше нѣколко само дни презъ годината, когато трѣбваше да излезе вънъ отъ кѣщи. Тѣ бѣха: гроздоберъ, причестна, на сватба, на Варошъ — за на манастиръ (презъ великитѣ пости, или петъкътъ на Великденъ) и на Селце (3 день на Великденъ). Презъ всичкото друго време на годината прилепската мома стоеше въ кѣщи да работи, помага на майка си, и ако иска да излезе до пѣтната врата, трѣбва да си покаже само глѣвата, да погледни и да се прибере задъ портата, особено пъкъ като минаватъ нѣкои ергени (младежи). За туй и годявитѣ ставаха най-често следъ посоченитѣ по-горе дни, когато момата излизаше премѣнена и грижливо натъкмена, знаейки, че може да стане изборъ съ нея. Щомъ, по тоя начинъ, се хареса нѣкоя мома, само на гледъ разбира се, пращатъ се „стройници“ (посрѣдници) до родителитѣ ѝ и се прави предложение за момъка. Изучватъ се следъ туй отъ едната и другата страна, ако сж непознати, за имотното състояние, занаятието на момъка, или нѣщо изъ миналото на момата и всичко туй по околень пътъ, чрезъ съседи, или роднини. Ако има харесване отъ дветѣ страни оговарятъ се условията: зестра, (която играела най-важната роль), прика и пр. Обикновено въ Прилѣпъ момата дава на

момъка суми отъ 10—20—50—80—100 и повече лири и „рубата“ приката. Така бѣ въ миналото, така е и въ по-голѣмъ размѣръ даже и днесъ. Ето защо, много бащи съ 3—4 моми, макаръ и съ завидно положение, чувствуватъ тежкия товаръ на мъженето. Следъ сключване условията при годежа, веднага излизатъ „каначи“ съ бомбончета (колакъ шекеръ) да известятъ роднини и приятели за годежа отъ дветѣ страни. Сжщевременно размѣнятъ се и малки „дарове“, нареченъ още „малъ раунъ“. До недѣлята става „голѣмъ раунъ“, нареченъ още „строи“, когато се канятъ пакъ гости мъже и жени и начело съ свещеника се ходи въ домътъ на момата. Напредъ върви на процесията момче съ „табла“ на глава, въ която сж сложени подаръцитѣ за момата (жълтици, пръстени, обетци, шапка и др.). Става обручението и се връщатъ сватовщината пакъ по сжщия редъ, но отъ друга страна по другъ пътъ). Въ таблата сега сж сложени дароветѣ на момата за зета и дсмашнитѣ му (бовчалъци и др. нѣща). Следъ туй вече момъкътъ е свободенъ да посещава годеницата си въ кжщи, но винаги въ присѣствие на родителитѣ ѝ. Сега, обаче, годеницитѣ сж свободни да ходятъ сами, когато и кждето пожелаятъ. Презъ всичкото време до сватбата годеницата е обсипвана съ разни подаръци. За „причестна“ за „тримиръ“, за „поклади“, за „Великдень“ и др. по забелжити дни, ако има презъ годежния периодъ такива. Когато и да се случи годежа, сватбитѣ винаги ставатъ следъ Гюргевъ-день, а най-вече презъ цѣлото лѣто до Кръстовъ-день.

Сватби.

Като наближи времето за сватба „крой се рубата“, сиречъ поржчватъ се горнитѣ дрехи (рокли), „кюркои, саккой“, съ по 5—6 рокли, 2—3 рсби, 1—2 кюрка и сако. Въ четвъртъкъ предъ сватбата водятъ годеницата на баня, придружена отъ много жени, близки и роднини, като предварително ангажиратъ отдѣлна „курна“ на банята. Вечеръта у годеницата има гостба за близкитѣ роднини, които иматъ моми и носятъ мѣсени (баници) работи. Тогава се прави списъкъ на кжшитѣ, които ще се канятъ на сватба. Едни се канятъ за вечеря (сжбота у момата и недѣля у момчето) а други не. Въ петъкъ рано излизатъ „каначитѣ“ — 2—3 момчета съ по 50 и повече „тескерина“ (сватбени покани) и обикалятъ кжшитѣ, казвайки: „сдружио отъ татета и нѣна (или други лица най-стари въ кжщата), да повелите, да дойдите въ сабота (или недѣля) на вечеръ на сватба“. Въ сжботата вечеръ у момата има голѣма трапеза (до 100 — 200 души и повече), на която се слага: хлѣбъ, чорба, яхния, печено и сирене, ракия и вино. Свири „чалгия“ (цигулари) отъ 1—2 цигулки, дайре и лаута. На женитѣ се слага отдѣлно, на мъжетѣ отдѣлно. Прислугата е бърза и акуратна.

Изобщо прилепскитѣ сватби се отличаватъ съ своя строгъ редъ и добрия вкусъ. Опредѣлятъ се съ време хората за прислуга и всѣки знае своята длѣжностъ. Обичай е да се критикува следъ сватбата отъ присѣтствующитѣ дали сж останали доволни отъ храната, отъ реда и пр. и пр. Тая вечеръ у момчето нѣма никакви приготовления, частъ отъ домашнитѣ и близкитѣ посещаватъ вечерата у момата. Другиятъ день (недѣля) отъ рано още свирятъ „чалгаджийтѣ“; у момкови и у момата идватъ гости на честито. Следъ обѣдъ къмъ 3—4 аса сбиратъ се сватовеѣ отъ дветѣ страни и потеглюватъ отъ момкови у момата. Посрѣщатъ ги любезно у момата, почерпватъ се и излиза момата. Преди да напусне бащината си кѣща момата дарява домашнитѣ си, цѣлува ги и при раздѣлата има проливане на сълзи. Следъ туй потеглюватъ общо всички сватове за въ черква, кждето ще стане вѣнчавката. Момата се извежда отъ кѣщи отъ братята си, или най-близкитѣ момчета. При вѣнчавката кумътъ или кумата хвърлятъ ечмикъ съ бомбони. Женитѣ събиратъ за държанитѣ зърна ечмикъ у поповата брада за здраве и мжжки деца. Следъ вѣнчавка вървятъ напредъ младоженцитѣ, хванати подъ ржка и като стигнатъ у момкови, хвърлятъ гари въ двора на кѣщата домашнитѣ му. Излиза свекѣра съ погача въ ржце и спира предъ булката, която прави 3 пѣти поклонъ, дарява свекѣра съ „кошуля“, дарява и малки мжжки деца, и подъ ржка съ свекѣра влиза въ стаята, кждето я посрѣща свекѣрвата, сѣднала наредъ „куйки“ (стаята съ оджакъ-коминъ). И тукъ булката прави 3 пѣти поклонъ предъ свекѣрвата, като слага дветѣ ржце на погачата; цѣлува свекѣрвата и я дарява „кошуля“. И на булката се дава даръ (обетки, алтънъ и др.). Следъ туй булката бърка въ пазвата на свекѣрвата, за да пипни гърдитѣ, що сж дояли зетѣтъ, подъ свекѣрвата изливатъ вода и се смѣятъ, че отъ радостъ тя (свекѣрвата) си пуснала водата. Завеждатъ булката при „оджака“ и 3 пѣти допиратъ главата ѣ до него, за да не бѣга отъ кѣщи, а да е привързана, сиречъ чукната отъ оджака, дето казватъ у насъ.

Въ недѣлята ще има увеселение у зетѣтъ, а у момата е вече глухо. Каненитѣ на вечера пристигатъ по-рано и си заематъ мѣстото: мжжетѣ въ двора или изъ чардацитѣ, а женитѣ по стайтѣ. И тукъ ядене, пиене има въ изобилие. Прислугата винаги е наразположение на гоститѣ и съ акуратностъ изпълнява всѣка почти прищевка на последнитѣ. Веселието, придружено съ „чалгаджийтѣ“, продължава до късни зори. Въ старо време палѣли сж и огнове посредъ дворъ, правѣли сж карнавали (мечки или селска невѣста), пекли кокошки и много други произволи и прищевки на свадбаритѣ. Въ понеделникъ рано още ще посетятъ булката родителитѣ ѣ съ „сутлиачъ“ и симида да я „заранатъ невѣс-

тата", и следъ обѣдъ, около 4—5 часа, идватъ при булката сватовщината съ голѣмъ калабалѣкъ отъ жени, мъже и деца. По туй време идватъ и кума, деверитѣ (шафери), старосватото и по-близкитѣ роднини, всички съ локумъ, пандиспанъ, или др. сладки работи. Въ понеделникъ вечеръ свекървата дава на булката ечмиченитѣ зърна събрани отъ брадата на попа при вѣнчавката, да ги гълтне и да пийне вода отъ „ибрика“ бакърень, за да ражда мъжки деца. Въ вторникъ сутринята пакъ има посрѣщане на гости на „блага ракия“, когато се излага всичката прика на булката, за показъ на гоститѣ. Вечерята (вторникъ) ще има първиче у родителитѣ на булката. Сбиратъ се роднини и приятели до 20-40 души у момъка и ходятъ на гости (първиче) у „дѣдото“ (бабалѣка). Слага се на гоститѣ най-разкошна трапеза съ меню: супа, яхния, печено, кокошки, гъски, пуйки, баници, баклава, плодове и разни питиета. Въ четвъртъкъ вечеръ подобна трапеза се слага у момкови сиречь „сватовщината ще дойди на „първиче“. И тукъ е сжщиятъ, ако не и по-голѣмъ разкошъ. Въ петъкъ вечеръ младоженцитѣ трѣбва да спятъ въ чужда кѣща, обикновено сестра или братъ на зетѣтъ. Следъ туй се повтара посещението у сватовщината „на вториче“ и следва гостуването у разнитѣ роднини, кумове, девери и пр. Недѣлнитѣ дни булката се „шета“ изъ роднинитѣ. Сбиратъ се 15-20 жени, предимно млади и придружаватъ булката изъ кѣщитѣ, що посещаватъ. На всѣкѣде се слагатъ на булката бомбони (или леблеби шекеръ). На 6-тѣ недѣли булката се завежда въ черква пакъ съ голѣмо тържество. Сбиратъ се жени голѣмъ калабалѣкъ и придружаватъ булката, като всѣка една я дарява съ по нѣколко симиди, тъй че цѣли бохчи събиратъ отъ тѣхъ.

Умираща

Когато се разбере, че болниятъ е за умиране, всичкитѣ му роднини и приятели го посещаватъ да се прощаватъ съ него. При туй кани се свещеникъ да му чете молитва и да го причести. На смъртното легло, при умиращия, стоятъ обикновено по-старитѣ жени и недаватъ да се говори до като „не му излѣзи душата“, за да не се върни последната и да не се мъчи много умиращия. Като се разнесе новината за умрѣлия, прииждатъ жени, забрадени съ черни „шами“ (кърпи), носящи съ себе си свѣщъ и китка цвѣте съ босилѣкъ. При влизане утѣшаватъ домашнитѣ съ думитѣ: „Вие да стѣ живи, да ви сж жйзи децата, или домакина, Ристе, ве остай“; подиръ това кръстатъ се, палятъ свѣщъ, цѣлуватъ рѣка или челото на мъртвеца и сѣдатъ наредъ съ другитѣ, около умрѣлия. Почва оплакването на починалия, като всѣка една жена (отъ близкитѣ му) ще го „реди“ (тжжи) и ще описва въ подробности неговото житие въ плачъ, при еднообразни

меланхолични напѣви. Въ туй време едни отъ домашнитѣ метатъ изъ кѣщи, постилятъ хубави килими, варятъ пшеница, а други доставятъ отъ чаршията медъ, хлѣбъ, поржчватъ „ковчегъ“ (сандѣкъ) и пр. На излизане на женитѣ се дава парче „сомунъ“ (хлѣбъ) топнатъ въ медъ. Умрелиятъ държатъ въ кѣщи 24 ч. Следъ туй пристига публика за погребението, свещеницитѣ и подиръ кратка молитва въ кѣщи се вдига мъртвеца. Начело на процесията вървятъ серафимитѣ, пѣвцитѣ, духовенството, мъртвеца, мжжетѣ, които съ редъ държатъ носилото и женитѣ. Домашнитѣ на умрелия съ облѣчени въ най-хубавито облѣкло. Бие клепалото, като издава траурни мелодии и се стига въ черква. Въ кѣщи оставатъ само служащитѣ, почитватъ, изливатъ водата, що се намѣри готова въ кѣщи. Следъ опѣлото въ черква свещеника извѣстява дарението на черквата въ пари, имотъ или др. нѣща и се потеглюва за гробищата. Предъ самитѣ гробища има „починалище“ — плоча дѣто се слага мъртвеца и се чете последня молитва. На гроба се прочита последно „упокоение“, развързватъ пояса на панталонитѣ на умрелия, за да може по лесно да се разложи трупа, прибиратъ скѣпи предмети (прѣстени) ако има, разкъсватъ коприненитѣ рокли, ако има такива, за да не бѣде разкопанъ трупа отъ апаши, цѣлватъ за последенъ пжтъ домашнитѣ умрелия, и следъ туй спуска се въ гроба и се посипва съ прѣстъ, като всѣки хвърля по шепа и произнася думитѣ: „богъ да го прости“.

Раздаватъ на публиката хлѣбъ съ медъ и сирене или маслини и се разотиватъ. Въ кѣщи ще се върнатъ само близкитѣ и на тѣхъ се слага ядене. Следъ туй почватъ грижи за успокоение душата на починалия, като се правятъ парастаси на 3-я день, 9-я день, 6 недѣли, 3 месеци, 1 година и т. н. А на третѣ години обикновенно се разкопва умрелия и коститѣ се прибиратъ въ малко сандѣче, носятъ се въ черква опѣватъ се и тамъ стоятъ до 40 дни и т. н. Въ последно време тоя обичай е по-забравенъ. Въобще прилепчани полагатъ голѣми грижи следъ смъртъта на умрелия, и може да се каже повече отъ колкото е ималъ такива приживѣ.

Какъ тжжатъ попъ умрѣлъ.

(Записалъ Марко К. Цепенковъ)

Майката на попа почва да тжжи:

Лѣле, синко, бче свѣти!	Я остаи ти вѣрзана,
Що ми умре ти безъ време,	Отъ сѣкого прекѣрвна
Уще младо и зѣлено;	И во цѣрно облѣчена.
Ти сѣрцево ми изгоре.	Му остаи два сѣрака
Попадия си поцѣрни	Да ѣ гледа, да ѣ рѣсти:
Уще млада и зѣлена,	Едно машко, друго жѣнско.

Тѣжне на Тале Христовъ (убитъ презъ възстанието)

Лэле, Тале, лэле сѣнко,
 Лэле еденъ на майка галенъ;
 Како сѣмъ те, сѣнко, изглѣдала,
 Туйги работи сѣмъ ткаѣла,
 Туку, сѣнко, да те изѣчамъ,
 А защо сѣмъ те, сѣнко, изѣчила
 Сърдцето да ми го изгоришъ.
 Дате стори майка учитель,
 Па после да станишъ началникъ
 За пустата, сѣнко, слобода.
 Остаите ме сестри, майки
 Сърдцето да ми олекни.
 Тале Христовъ началнико,
 Приказано в' сѣла и градой.
 Кога, сѣнко, отъ дома излѣзе,
 За пуста планина да заминишъ,
 На майка да ѝ некажишъ,
 Само то, сѣнко, ми нарача:
 Ако, майко, отъ конакъ ме
 побаратъ
 Да кажишъ, ке си дойде кай
 недела.
 Ама, сѣнко се излага,

Турски куршумъ те проница,
 Коски остаѣ по планина,
 Нигде майка не те найде.
 Ако дома, сѣнко, ми умрѣше,
 Майка, сѣнко, ке ми те стѣкмеше.
 Ама ти, сѣнко, ме остаѣ за таа
 пуста слобода,
 Црна, темна по зѣмјата.
 Огно да изгори тия пѣсти
 турци.

Що ви зѣдо сѣте надуша,
 17 майки изгѣревме,
 Лэле Акѣкса Нуневъ,
 Лэле Алѣкса Спировъ,
 Лэле Алѣкса В'тинъ,
 Лэле Атанасъ Катинъ,
 Лэле Дѣмко Сливяновски,
 Лэле Калѣгѣра Костадина,
 и т. н.

(Слушана отъ Ц. Ал.
 Колищъркова)

Служби.

Ето единъ обичай, за който много държатъ сърбитъ, твѣдейки „кой слава слави е читавъ сърбинъ“ — Нека видимъ дали нашитъ „служби“ приличатъ на сръбската „Слава“. Отговарямъ категорично „Не“.

Службитъ ставатъ така. Всѣка кжца си има свой патроненъ празникъ — св. *Петка* (14 октомврий ст. ст.), *Димитровъ-денъ* (26 октомврий), св. *Враче* — св. Козма и Дамянъ (1 ноемврий), св. *Арангелъ* (8 ноемврий), *Пѣчиста* (21 ноемврий), св. *Никола* (6 декемврий), св. *Георги* (26 ноемврий). Иконата на тоя светия се намира въ домашния иконостасъ. Въ навечерието на празника свещеника обикаля кжцитъ празнуваши и „крева лепъ“. Всѣка кжца си приготвила „поскура“ (литургия — на тегло 200—300 гр.) и кога дойде попа слага поскурата върху чиста кърпа и дава я на нѣкое дете или възрастенъ мжжъ на ржцетъ, отсича съ ножче тригълна частица и поднася я на челото, гърдитъ и корема на детето, произнасяйки думи: *Велико име, сѣтая Троица, пресветая Богородица, помагаѣ намъ* и спомина домашнитъ живи имена. Това се повтаря до 3 пжти. Откъсва частица отъ литургията,

дава да хапне момчето, друга частица пуска въ чаша съ вино, завива поскуратъ въ кърпата и си ходи. Така свършва религиозната част на празника. Ако домакина обича и има състояние, слага трапеза на близките роднини и приятели тая вечерь (срѣщу празника). На трапезата се слага: чорба (постна отъ риба, или блажна), яхния съ месо, кокошки или гжски пълнени, вино, плодове (орѣхи, ябълки). Ако е постно време: грахъ пърженъ, сарми отъ зел, риба лѣтница (охридска). Ядатъ, пиятъ и се веселятъ гоститѣ до полунощъ, когато се разотиватъ. Другия день — на празника, ходятъ въ черква и на обѣдъ ще иматъ нѣкой най-близъкъ гостъ. Съ това свършва „службата“. Какъ празнуватъ сърбитѣ своята „Слава“. Срѣщу празника нѣматъ никакъвъ религиозенъ обичай, нито даватъ гостба (вечера). На празника иматъ голѣмъ парастасъ съ варена пшеница, приготвена съ разни миризми и захаръ. Поставятъ тепсията на маса посрѣдъ стаята, около която гори презъ цѣлия день ламбада—свѣщъ дълга до 1 метъръ. Правятъ 3 колаци отъ най-хубаво брашно. Единиятъ е въ форма на геврекъ. Идва попа. Канятъ се приятели и роднини да присѣдствуватъ на церемонията „чупене колачъ“ и пр.

Цѣль день идватъ имъ гости, черпятъ се съ сладки, пшеница, сладкиши и др., а свѣща си гори. Нѣма обѣдъ, нито вечеря за гоститѣ. Сърбитѣ тачатъ „славата“ си като Великдень. Сждете сега има ли нѣщо общо на нашата „Служба“ съ сръбската „Слава“.

Коледуване.

На 24 декемврий (ст. ст.) следъ полунощъ излизатъ да коледуватъ децата до 15 годишна възраст. Наговарятъ се още презъ день група махаленски деца по 4—6—10, че ще ходятъ задружно на коледе. Всѣко си приготвило „коледачка“ — отъ буково дърво, дълга около 40—50 с. м и на единия край подкржлена. „Торбетс“ и коледачката стоятъ окачени на стената. Тръгва групата отъ кжща въ кжща, като удрятъ по портитѣ съ коледачките и викайки „Коледе бабо, коледе“, до като имъ се отвори. Домакина приготвилъ кестене, смокви или орѣхи и се даряватъ коледаритѣ. На излизане последнитѣ пѣятъ общо: „И въ година изчекале, сосе ваша мила рода“. Коледуванетоъ продължава до зори. Презъ туй време — отъ срѣдъ нощъ, в ѣка кжща е будна. Всички сж раздвижени: децата ходятъ на коледе, майка а мѣси рано хлѣбъ и погача, другитѣ посрѣщатъ коледаритѣ, бащата ходи въ черква и отъ тамъ рано още на дюкяна. Тази нощъ цѣлия градъ ехти отъ викъ и тропотъ на коледаритѣ.

Сузова (нова година).

На сузова въ последно време не ходятъ вече децата изъ града. Тоя обичай е забравенъ въ града. Празднува се по селата. За нова година въ Прилѣпъ е обичай да се гледа „късмета“ на кжщата и семейството. Тогава мѣсятъ „кора“ (баница), въ която майката сложила сребърна пара. На обѣдъ бащата дѣли баницата на всички членове отъ семейството, на дюкяна, нивата, лозето, добитъка и кжщата и гледатъ у кого се падне парата, у него ще е „късмета“ презъ годината.

Водици.

На 7 януарий (женски водици) нареждатъ се момичета отъ дветѣ страни на църковнитѣ врати, пѣятъ на богомолцитѣ, които ги даряватъ съ нѣкоя пара.

Оганъ гóри óна страна
Вѣтжрь вей нѣ го гáси
Рóса рòси нé го гáси

Следъ черковниятъ отпущъ сбиратъ се по 4—5 момичета и посещаватъ кжщитѣ, като пѣятъ, и хванати за ржце обикалятъ на хоро.

Стáмянине дóмакине,
Дóма ли си, áли не си?
Ако спиешь разбúдисе;
Ако пиешъ, весéлисе и по-нататъкъ:

Има майка мйла сина,	Зáкачи му сréбрень дйвить,
Мйла сина Костадина,	Пá го пúщи нá мáнастирь,
Прóмени го нáкити го,	Дá си учи бéла кнйга,
Во свйлено копринено.	Бéла кнйга цжрно пйсмо.
Опаша му свйленъ пòясъ.	

Поклади (заговезни).

На поклади мжжетъ ходятъ въ черква на вечерна, а жени ъ носятъ на гробища „кора“ (баница) и раздаватъ за „душа“ на умрѣлитѣ. Следъ черква излизатъ отъ кжщи младитѣ, особено булкитѣ, и посещаватъ родителитѣ си, по-старитѣ братя, или сестри и п. и по-близки роднини, за да се прощаватъ. Цѣлуватъ се и си казватъ: „прощайте“, като отговарятъ „Бóгъ дá прóсти“. По това време улицитѣ не се рзминаватъ отъ калабалъкъ на хора. Вечерьта обикновенно се събиритъ по 2—3 семейства (най близкиѣ) и правятъ обща трапеза, понеже всѣки идва съ вечерата у най-стария по

възраст. Преди да сложат вечерата, почва прощаването. Сѣда най-стария членъ въ кѣщата (баща, дѣдо или братъ) и всички по-млади отъ него, ще спратъ предъ стария членъ, ще коленичатъ 3 пѣти, правейки коленопреклонно поклонъ, и изговаряйки думата: „прощайме“ като получава отговоръ: „Богъ да прости“; цѣлува рѣка и сѣда до стария. Следва № по редъ (споредъ възрастта) другъ, който прави сѣщата церемония на първия (стария) и втория и т. н. до като се изредятъ всички въ кѣщата, Почва вечерата. Ядатъ и пиятъ общо, обикновено: чорба отъ риба, караванче — риба лѣтница на оризъ и „кора“. Следъ вечеръта взима най-стария „сукалото“ (точилката), вързва на единия край връвъ отъ слабо осукани кълчища, запалва свободния край и нарича: „ето това за домакинотъ“. Ако се засили пламъка по връвта, ще бжде живъ здравъ, ако ли не, ще боледува; следва по сѣщия начинъ за всички присѣтствующи, за дуйкяна, кѣщата и др. имотъ. Подире на останалата връвъ вързва „колаче“ отъ халва и поднася на всѣки до устата да лапни съ махане; по сѣщия начинъ вързватъ яйце варено и се „амка“ да се лапни цѣло. Който успѣе да го лапни, ще бжде на добро. Обѣлва се яйцето, прерѣзватъ го на половина, наливатъ вино въ него, и пиятъ всички за здраве. Черупката на яйцето грижливо се събира, и се хвърля презъ стената на улица, за да бѣгатъ бълхитѣ отъ кѣщи. Пѣятъ се пѣсни и така въ приятно и весело настроение прекарватъ до късно, когато се разотиватъ съ благожелание за „леки пости и на Великденъ со здравъ“.

Другиятъ день е „чисти понеделникъ“. Женитѣ ще изварятъ въ гореща вода всички сѣдове, що има въ кухнята (ще постнатъ), ще ператъ и почистатъ. Тоя день не готвятъ нищо за ядене. На обѣдъ слагатъ зеле кълцано, „расолница“, посолена съ лютиви чушки, пиперки кисели и пр.

Тримиръ.

Старитѣ жени, обикновено, не ядатъ въ понеделника и вторника на първата седмица отъ велики постъ, — „държатъ тримиръ“. Ходятъ редовно въ черква утро и вечеръ и чакъ въ срѣдата ще се напиятъ въ черква отъ „пеяната“ вода („нагезмо“) и ще се нахранятъ. На гденицитѣ носятъ отъ при момчето: лимони, портокали, боза, хошафъ, чукана пшеница и др. плодове. Всѣка кѣща обезателно отъ вторникъ вечеръ още ще изчука пшеница въ „дибекъ“ и въ срѣда ще се вари и приготви съ конопни зърна. Отъ пшеницата разнасятъ съ „котлина“ по роднини и комшии. За обѣдъ ще има и зелникъ съ коприви.

Мартеници.

Срѣщу 1 мартъ правятъ „мартинки“ отъ бѣло и червено предено и слагатъ на рѣцетѣ, шията, краката на децата, казвайки имъ, че щъркътъ, лястовичката, куковицата и др. прелѣтни птици ще имъ донасятъ подъръци: ризи, гащи, чорапи и пр. Щомъ видятъ децата първия щъркъ или лястовичка, изваждатъ мартинкитѣ и ги слагатъ по клонкитѣ на зелено дърво, пѣейки:

Щъркъ, щъркъ балабанъ,
Полна пушка шарлаганъ,
Нá ти мартинка
Дáй ми кошула.

Другиятъ день рано още майката окачила кошулче на дървото, като казва на детето, че дошълъ щърка, взелъ мартинката, и оставилъ кошулчето.

На кукайца.

Обичай е презъ пролѣтѣта, докато се чуе куковица, пупункъ, щъркелъ и лястовичка да пропѣятъ, да хапнуватъ (закусватъ) нѣщо преди да излезнатъ отъ кѣщи хората, за да не ги „разбие“ птицата, та да ги боли глава. За тая цѣль, около Благовещение (25 мартъ), излизатъ всички по нивята, или лозята, за да чуятъ „кукайцата“ и „пупунецотъ“ и сѣдатъ тамъ по 1 часъ и повече. Ако се случи да не чуятъ, излизатъ другата недѣля и т. н.

Гюргевъ-день.

На 22 априлий (ст. ст.) срѣщу Гюргевъ-день, излизатъ децата следъ обѣдъ и ходятъ по рѣкитѣ да бератъ върбови пръчки, други пъкъ излизатъ по чаиритѣ съ тесли и копаятъ „базъе“ (чимове). Щомъ се върнатъ децата, слагатъ върбови клончета по две отъ всѣка страна на вратитѣ, като почнатъ отъ пѣтната и свършватъ до заходитѣ. Съ върбовитѣ клонки слагатъ и листа отъ вратика (равнецъ—отъ сѣнникоцвѣтитѣ растения). Предъ прага на всѣка врата слагатъ „базъ“. Сутриньта рано, преди да излезе човѣкъ отъ кѣщи, пускатъ кучето да прескочи прагътъ на пѣтната врата, отъ страхъ да не направилъ нѣкой магия на кѣщата или хората, и ако има такъва, на кучето да се сбѣдне. Следъ черква всички се „търгатъ“ (мѣрятъ) на кантаръ, окаченъ на зелено дърво. Всѣки при мѣренето, трѣбва да има великденско яйце въ джоба. — Обичай е на Валикденъ всѣки да има червено яйце въ джоба, когато се чете въ черква първъ пѣтъ „Христосъ Възкресе“, като внимаватъ да не се счупи. На връщане отъ черква здравитѣ яйца се турятъ предъ иконата и се взематъ

отъ тамъ на Гюргевъ-день при „търгането“ и кога вали градушка се поставятъ на двора, за да престани градушката. Още, при мѣренето, прикачватъ на пояса или въ пазвата листа отъ „вратика“. После правятъ „нишалки“ (люлки), пакъ на зелено дърво, пѣятъ пѣсни на лицето, което се „ниша“ (люля).

Гюргевъ-денски пѣсни.

На момато.

III

I

Нишалой се
Малой моме
Гюргеле (2)
Фанка се нйша
А Гюргеле.
Гьорги я гледа (2)
Отъ преку чардакъ

II

Прелетале два гулаба
Отъ преку даба.
Крѣтко вжрлайте, а Гюргеле
Моето моме,
Отъ гранка в'гранка
А Гюргеле
На Гога в'рака.

Нишалой се малой, моме,
Гюргеле
Чие е кѣрче налѣлейче Гюргеле
Чие да е майкино е, Гюргеле
Майкино е татково е, Гюргеле.

IV

Прелетале два гулаба,
отъ даба,
Не ми били два гулаба,
Гюргеле
Туку биле два стрѣйника по
моме,
Право т'жргаа кай Тромпевци.
Яже яжливо, а Гюргеле,
дърво шупливо,
Крѣтко вжрлайте, а Гюргеле,
моето моме,
Да не ми падни, да с'убие,
Гюргеле.

Духовъ—день

Старъ обичай бѣше за Духовъ—день да ходятъ по гробищата въ петѣкъ, сѣбота и недѣля, като презъ всичкото време се носѣха погачи, баници, кисело млѣко, варень оризъ, яхния съ месо, пченица варена, сирене, вино и др. хранителни продукти, стойността на които не бѣше малка сума. Следъ време общината (черковната) ограничи туй ходене само 1 пѣтъ — сѣбота, или недѣля и то съ по-скромна трапеза. Носятъ още и „бардачина“ (стомнета) пълни съ вода и съ орѣхови листа въ тѣхъ. Отъ продуктитѣ раздаватъ си една на друга, а „бардачината“ даватъ на лице, отговоряще на пола и възрастта на умрѣлия, зарадъ когото се даватъ тѣ. На духовъ-день мнозина посещаватъ и „лѣковититѣ“ води: „самовилецъ“, „долна и горна дувоа вода“, намиращисе въ околността на селата: Орѣвойцъ, Кръстецъ и Пещерица. Носятъ отъ тие води въ стомнина и се миятъ за здраве.

Еремия

На 1 май (ст. ст.) е св. пророкъ Еремия. Срѣщу празника отъ вечерята излизатъ момчетата отъ кжщи съ легень въ едната ржка и машата въ другата, обикалятъ околоржстѣ кжщата и извжтре по мазѣтата, удрайки по легена съ машата и викайки: „бегайте змйи, смѣкои; ѣте го йде Еремия со жргѣо сабйще со крѣстоа койнище, кѣ вѣ йзколи, кѣ вѣ йзсечи“.

Таяне

На 24 юний (ст. ст.) е Иванъ-день, зачатие св. Иоана Предтеча. Срѣщу празника събиратъ се момичета отъ махалата, взиматъ единъ „гюмъ“ бакъренъ съ капъкъ и съ чучуръ, укичватъ го съ вѣнци отъ растението „таяне“ равнецъ (сѣнникоцвѣтно) и даватъ гюмътъ на 1 момче да го носи на главата, а момите пѣятъ пѣсни и ходятъ по кжщитѣ, дето има чешма или бунаръ, за да наливатъ по-малко вода въ гюмътъ и пускатъ пръстенъ или „обетки“ въ него. Вечертята оставатъ гюмътъ подъ нѣкой трендафилъ да преношува. Сутринята вдигатъ гюмътъ отъ градината и разнасятъ предметитѣ по кжщитѣ, отъ дето сж ги взели, като събиратъ брашно и масло (дървено), за да мѣсятъ зелникъ и се гощава групата.

Пѣснитѣ сж

I.

Таяне, Мѡяне, (Бояне)
Имамъ брѣтъ
Свѣти Йоване.
Ункеши, ункеши
на Тодора.
Басми дуръ, басми дуръ
на софрата.
Таянето (момчето съ „ибрикътъ“) стои посрѣдата, а другитѣ правятъ кржгъ, обикалятъ

II.

Йграле мѡмите
Прѣдъ манѣстиро,
Кѡугеръ глѣда
Отъ пѣнджерина.
Ой, кѡугере
Ти цжрни гѣволе,
Вжрли си шапка
На трѣндавило,
А пѣтравило
На кѡранфило,
А бѣла брѣда
На гѣрамиди.

Сжщиятъ день изкарватъ женитѣ всички дрехи отъ кжщи и ги тресатъ на двора, за да не хващатъ мошци.

Ой Додоле.

При дълга суша, презъ пролѣтѣта, намира се нѣкое 10—15 г. момче или момиче — сираче, и го обличатъ въ ветхи дрехи, накичватъ го съ зеленина, повече бѣзъ и придружено отъ махаленски деца, ходи по кжщитѣ дето има

чешма, или бунаръ, за да бжде полето съ вода, пѣйки: „Ой Додоле, мили Боже“. Да завърни ситна рѣса, да навади бѣрикето, да се рѣди ситно жѣто, да се рѣнатъ сѣрацитѣ, сѣрацитѣ гѣли бѣси, като се повтаря „ой додوله, мили Боже“.

Прилепска кухня.

Прилепчани се хранятъ съ здрава питателна и вкусна храна. Прилепската кухня не е много разнообразна, но сготвеното е вкусно, хранително, макаръ и пиперливо. Въ постно време се готви: „графъ (фасулъ), леща, зеле толчено, сарми отъ зелка, чорба отъ спанакъ, чорба отъ риба, караванче съ спанакъ, или съ хайваръ, риба съ кромидъ на караванче или на белъ оризъ, ошафъ отъ църни сливи, зелникъ съ зеле, съ коприва, съ спанакъ, домати, чорба отъ оризъ, къовтета отъ празъ. Въ блажни дни се готви: чорба говежда, или отъ птица (кокошка гжска) или отъ гюварлачина (кълца̀но месо), яхния отъ говеждо, овнешко, или кокошка съ кромидъ, отъ ягне, караванче съ сризъ (свинско, птица, ягнешко, печено (ягнешко), месо расолно, каша отъ кокошка и заекъ, тава на фурна съ оризъ отъ свинско солено или овнешко, сирене пържено, топеница, кори (ювка), бакърданикъ отъ царевица, тарана“. Слабо се употреблява зеленчука въ прилепската кухня. Отъ мирудийтъ само нането (гъозма) се употреблява. Морковъ, керевизъ, чубрица, картофи, спанакъ съ месо, зеленъ фасулъ, сини патлиджани, домати, бами, бакла — твърде рѣдко, или никакъ не се употребляватъ. Голѣми любители сж прилепчани на баници. Обикновено е седмично по 1—2—3 пжти да има зелникъ съ празъ, зеле или колпиде, колпишмиде, деветтабани, по-рѣдко бурекъ и баклава. Прилепчанки точатъ доста вкусни баници. Хлѣбътъ се мѣси въ кжщи и се пече на махаленски фурни. Въ всяка кжща си има и бѣченце съ домашно вино. Питие се употреблява съ голѣма умѣреность.

Кавга между две жени.

I жена се нахвърля съ думи къмъ друга (II жена) — Мѣри никаквице, нѣмашъ срамъ, мѣри магарѣце нѣедна, щѣ сбѣрувашъ такви сбѣрси. II ж. Мѣлчи мѣри пѣся кѣрко и свѣнска, тѣбе ке те слѣшаме; си дѣшла отъ трѣйкѣо мѣало да ни бѣдишъ пѣтель во мѣалово. Дѣри те нѣмаше тѣбе, щѣ си бѣвме мѣрни. I ж. Ами не те знѣмъ кѣя си; гѣлтарачка, нѣма лѣпъ да яди, а се зѣкасува кѣа нѣкоя кѣчка. II ж. Дѣ, дѣ, ти йгра нѣкое рѣбро; лѣй кѣа нѣкоя кѣчка.

Кавга между мжже.

I. Ела вѣму, брѣ, магарѣ нѣ едно; щѣ си сбѣрувалъ ти нѣщо. II. Ай сѣтеръ ѳттѣка, брѣ, лѣжъ ни ѳденъ; дѣстамѣ

маката, па тебе ке те слўшамъ. I. Абре кажи, ѓти джрските ке ти йзваамъ. II. Бѓга, душа нѣмамъ абѣръ ѓтъ ѓва рѣбота.

Съкратенъ разговоръ

Често въ разговоръ се разправа за нѣщо безъ да се именува, но което се подразбира по смисъла. Примери: мѓре, пѓпе, бѣше онаму. Зѣми гоѓва. Уще не е ѓнадено, ѓди, мѓри, зѣмиго тѣквно.

Тайни говори.

(Разговоръ на папуджийски езикъ)

Преводъ :

I. Ако се тжрзашъ на шѣрена, за да се сѣйкалишъ, викнѣме й мене.	Ако отивашъ въ черква да се молишъ, викни и менъ.
II. Пўна ймамъ : кѣ вѣрамъ ѓрденка, да зѣ тѓа не кѣ сѣ тжрзамъ.	Работа имамъ: ще варя ракия, за това нѣма да отивамъ.
III. По ѓпсико би било, апо, да я ѓстаишъ пўната и да се ѓгўраме на шѣрена; кѣко щѓ смѣ посни да го слўшаме мжр мѓрецѓтъ, щѓ ке мжрмѓри.	По-добре би било, чѣко, да оставишъ работата и да идемъ въ черква, понеже сме христѣани, да слўшаме свещеника, какво ще чете.
IV. Мѓре, ѓрно етъ, внучко, да се ѓтжрзаме на шѣрена, ами пѣлявки си нѣмамъ пжрво за пѣнтикъ да си кўпамъ, да нѣранамъ манўката со манучѣната, ѓкивашъ, щѓ ти кажувамъ ?	По-добре би било, да идемъ въ черква, но пари нѣмамъ пжрво за хлѣбъ да си купя, да си нахраня жената и дѣцицата — разбирашъ, какво ти казвамъ ?
V. Брѣ, мѣрде кѣнтоско билъ, ичъ му дѣвати, препѣругата посна да етъ тѣковъ ?	Какво . . . кучешко билъ, ичъ дава ли му книгата христѣанска да е тѣквъ.*)

Обръщения между братъ и сѣстра.

Въ Прилѣпъ не сж познати обръщенията: брате, како (сѣстро) и пр. Вѣнаги се извикватъ на име: Цандѣ, Илия, Пандоро. Не сж рѣдки и случѣйтъ на бащата да се вѣка на име. На майката се дума : „нѣно“. Но при срѣдния братътъ вѣка на сѣстра си „мѓри Анастѣшке или Тѣса цѣу“, Анастѣшка и Тѣса цѣу сж ници духомъ. На брата си думатъ : „мѓре Тѓнта, Мише, Зѣре,“ — имена сжщо на ници духомъ.

*) Записалъ М. Цепенковъ.

Проклинане.

Не всъкога кълнѣха майкитѣ децата си за зло да ги сполети. Много пѣти клетвитѣ имаха символиченъ смисълъ: Така напр.: „слѣпци да вѣдишъ“ — значи да имашъ поне едно око; „тѣлци да те нѣпрѣскакуваатъ“ — да не бжде закопанъ въ гробищата; „да те видамъ во Стамболъ со златна пѣтерица“ — да стане патриархъ и пр. „Яникарата да те вѣркни“, „кѣршумъ да те ѹдри“, „дѣ ослепейшъ, да ѡкъорейшъ, да дѣй Господъ“. Аиръ и берикетъ да не видишъ; шѣрипенджето да ти се вѣркни на рѣката“. „Чѣмата да те ѹдри“.

Заклеване.

Женскиятъ свѣтъ често си служи съ клетви (заклинания) при беседа между свои и чужди, за да даде по-голѣма тежестъ на думитѣ си. Въ клетвитѣ най-често употрѣбляватъ името на Богородица (манастира Трескавецъ). Така казватъ: „жѣми Богоройца“, „жѣми цѣрквата“, жѣми причестната“, „жѣми Рѣстосъ“, или най-милиятъ членъ отъ семейството. Примѣри: „жѣми Кѡча“ (най-голѣмия братъ) и т. н. Мужетѣ въ заклинаніята си казватъ: „Бѡга ми“, „лѣба ми“, „кѣрста ми“.

Революционното дѣло.

Освободително движение.

Идеята за свободенъ политически животъ, се заражда у прилепчани много отъ рано. Имаме сведения, че още презъ 1867 г. прилепчани се числели въ тъй наречената „Етерия“ — организация за борба на кръста съ полумесеца — християнството и мохамеданството. Диме Кусевъ, братъ на Методи Кусевъ, Вретовци, (влахоелини) и др. прилепчани сж били членове на тая организация. Прилѣпъ е представенъ и въ четата на Хаджи Димитръ и Стефанъ Караджата презъ 1868 г. въ лицето на Никола Ивановъ. По-късно, преди освобождението още на България, презъ 1874 год. прилепчани събирали суми за поддръжка на Илия Малешевецъ, който се навърталъ около желѣзопѣжната линия Градско-Демир-капия. Началникътъ на желѣзопѣжнитѣ съобщения, по народностъ хърватинъ, е запозналъ прилепчанина Илия Цървенковъ съ Илия Малешевецъ и настоялъ за подкрепа отъ Прилѣпъ. Илия Цървенковъ събралъ пожертвувания и съ сумата купилъ барутъ, който билъ занесенъ въ Присадския проходъ (Бабуна планина) и прибранъ отъ Илия Малешевецъ. Преди Руско-турската война, по инициатива на прилепската община взело се решение да изпратятъ по едно писмено изложение за страданията на българитѣ до посланицитѣ на 5-тъ велики сили. Директора Иосифъ Ковачевъ приготвилъ изложението въ 5 екземпляра, а учителя Никола Ганчевъ трѣбвало да ги занесе въ Цариградъ и лично предаде на посланицитѣ. Понеже Ганчевъ се убоялъ да ги занесе писмата, общината възложила тая тежка мисия на младия и буйния гражданинъ Диме Коровъ, баджанакъ на Ганчевъ. Коровъ трѣбвало да пренесе писмата до Солунъ, кждето ще чака Ганчевъ. За тая цель Диме си поржчалъ новъ „минтанъ“ памученъ и вжтре сложилъ писмата. Ганчевъ и Д. Коровъ стигнали до Солунъ благополучно и се прибрали на известния „Мирчевъ ханъ“, съдържателъ на който билъ прилепския гражданинъ Мирче Чютоковъ. Ганчевъ и тукъ се убоялъ да вземе писмата, та трѣбвало Д. Коровъ да му ги предаде чакъ на парахода, за по-голѣма сигурностъ. Така и станало. Д. Коровъ се връща въ Прилѣпъ, а Ганчевъ потеглилъ за Цариградъ. Явилъ се Ганчевъ първо при руския посланикъ Графъ Игнатиевъ, комуто предалъ изложението, въ което се споменава, че ако не се взематъ мѣрки отъ страна на Русия за подобрене положението на българитѣ, ще прегърнатъ унията. Графъ Игнатиевъ стрестнатъ отъ това известие, прибралъ останалитѣ писма отъ Ганчевъ, успокоилъ го, като го увѣр-

явалъ да предаде на населението, че „Русия наскоро ще ви освободи“. Прилепчани участвуватъ като добрололци — опълченци въ Руско-турската война (1877—78: 1) Недѣлковъ В. и 2) Симеоновъ Ив. се числятъ къмъ I опълченска дружина; 3) Кузмановъ Нане (отъ с. Плетваръ), 4) Николовъ Анг. (отъ с. Рувци) — къмъ II опълч. дружина. 5) Здравковъ Никола (отъ с. Десово), 6) Илиевъ Христо, 7) Младеновъ Димитръ, 8) Янковъ Иванъ — въ VI опълченска дружина, 9) Ангелъ Николовъ, 10) Димовъ Стянь, 11) Дойновъ, 12) Стояновъ Хр. (с. Кривогашани).

Комити

Отъ що бѣ преидзвикано революционното движение въ страната? Отъ тежкото и непоносимо положение на християнското население (респективно българското) въ Македония. Парижкия конгресъ, свиканъ презъ 1856 г. отъ представители на великитѣ сили, за да урегулира новото положение, което Кримската война създаде, предвиждайки закрила, взе едно фиктивно решение, (чл. 9 отъ тоя договоръ) относително сѣдбата на християнитѣ въ Турция, безъ най-малко да се помени за сериозността на турскитѣ гаранции. Ето защо, страданията на християнското население не само не намаляваха, но се увеличаваха всѣки день. Така се стигна до Руско-турската война. Създаде се (само на книга) Санстефански договоръ, споредъ който и Македония получаваше пълна свобода. Берлинския, обаче, договоръ лиши Македония отъ книжната свобода и се създаде чл. 23, който умрѣ при самото раждане. Настѣпиха нови тегла за македонцитѣ. Ето защо, конгресътъ още не бѣ закритъ, и въ цѣлата страна се започна революционно движение. Въ кжсо време изникнаха тайни революционни комитети. Властѣта намѣри поводъ следъ Кресненското (1878) г. и Разложкото възстания, да подозира цѣлата страна въ революционенъ жаръ, та прибѣгна до най-тежки и жестоки мѣрки — къмъ повсемѣстенъ тероръ. Почнаха обиски, арести и заточения за Мала-Азия. Дни на отчаяние и тежки неволи настанаха въ българитѣ въ Македония. Въ защита на роба пораждаха се отъ време на време „комити“ за да убиятъ и сплашатъ нѣкой деребей турчинъ, за изкуплението на когото трѣбваше да се дадатъ безбройни жертви отъ „раята“. На тия начала Прилѣпъ и околията не сж били лишени отъ свои, мѣстни „комити“.

* * *

Въ Прилѣпъ и околията доста отдавна е имало хора смѣли, решителни и самоотвержени, които сж влизали въ лична и явна борба съ потисниците турци, за защита на

обиденитѣ, онеправданитѣ и оскърбенитѣ българи; или пъкъ сж се подвизавали на харамийски начала — извършвали обири, безразлично на кого ще е: турчинъ или българинъ, като покрай това не било изключено нѣкое и друго убийство надъ турчинъ-полякъ, таксилдаринъ или нѣкой деребей.

Такъвъ единъ смѣлъ и решителенъ юнакъ е билъ Тале Мелезотъ, който съ своето юначество е внушавалъ респектъ у турцитѣ-бабаити (юнаци). Родителитѣ на Тале сж живѣли въ двора на Алилъ бей, баща на прочутия Расимъ бей, и сж били третирани като протежета въ харема и селямлъка. Тале билъ обичамъ отъ бея и „бабаититѣ“ турци не смѣяли да го закачатъ. А той влизалъ често въ саморазправия съ тѣхъ, дори извършвалъ и убийства. Такъво едно убийство извършилъ чакъ въ Босна, когато заминалъ за тоя край по поръчка на своя покровителъ. Най-сетне турцитѣ решаватъ да турятъ край на живота му и една вечеръ Тале бива нападнатъ на „чаиръ“, надъ самата чешма на „кърсто“, когато си пиелъ ракия. За споменъ на славата и трагичната смъртъ на Талета, населението нарекло чешмата „Мелезова“ чешма, прекоръ, който се пази и до днесъ

Диме Шикевъ. Решителенъ и смѣлъ е Диме Шикевъ въ своитѣ подвизи, но тѣ носятъ изключително „харамийски“ характеръ. Той се подвизава презъ годинитѣ 1876—1879. Най-големия му подвигъ е обира на пощата въ Бабунския проходъ презъ 1879 година. Събира дружина отъ околнитѣ села Степанци, Небрѣгово, Присадъ и още прибира Ефтимъ Фотичъ, Спиро Тенекеджия (гърчето отъ Корча) и посрѣща пощата, иляща отъ Велесъ за Прилѣпъ. Завързва се сражение съ стражата, която придружавала пощата, отъ която избиватъ 5—6 души отъ тѣхъ и прибиратъ цѣлата сума около 5000—6000 лири турски. Частъ отъ паритѣ раздалъ на селянитѣ, които се разотишли, а по-големата сума си раздѣлили съ Гърчето, като прибѣгнали въ околността на село Селце, при мѣстността „Бузаана“. Снабденъ съ голѣма сума, въ своя харамийски инстинктъ, забѣгва въ Сърбия и още веднажъ не се връща вече.

Юнашки периодъ

Следъ Шикета идватъ по-идейни вече момчета, у които, отъ юношеска още възраст, се заражда желание за борба съ турцитѣ. Тѣзи юноши сж: Спиро Църне, Конс Пазлевъ, Мияйле Чакревъ, Алекса Келешо, Ничо Рокановъ и др. Своего школуване поменатата дружина прекара първоначално въ ежедневнитѣ боеве, наречени „дженгъ“, които се водѣха на „чаиръ“, между разни махленски групи (Кьошарци, Трайкоомаало, Ридарци и др.), обикновено лѣтния сезонъ отъ 5—6 часа следъ пладне. Въ боеветѣ си служеха съ камъни

и „прашки“. Често сраженията бѣха придружени съ крѣво-пролитие, и на мнозина „главатари“ бѣха изпродупчени главитѣ. По многото бѣлези изъ главата се сждѣше за геройството на сражаващитѣ се, които отсетне се сочеха съ прѣстъ отъ дружината. И когато почнѣха сраженията, ако се появеше нѣкой отъ именититѣ главатари, голѣмъ куражъ бѣ за сражаващитѣ се и победата сигурно бѣ спечелена на страната, къмъ която се числѣше той. Такива имен-но главатари бѣха въ поменатия кружокъ отъ юноши. Доби-ли вече боева опитностъ, нашитѣ юнаци, предизвикватъ и турската младежъ за „дженгъ“. Отначало орѣдието бѣ „прашката“ и камѣка, но по-късно се явиха ножове, ками, „пищоли“. Успѣха бѣше винаги на наша страна; гонени тур-четата бѣгаха и често биваха вкарвани чакъ въ къщитѣ имъ. Взимайки, вече този „спортъ“ опасенъ характеръ — ставаха наранявания и убийства, — намѣси се властѣта и тури край.

По това време върлуваше изъ прилепско прочутиятъ разбойникъ Кючукъ Сулиманъ, отъ когото бѣ пропищѣло мало и голѣмо въ града и околията. Прибиралъ данѣкъ отъ всѣко село, потурчвалъ или изнасилвалъ, която мома си хареса, биелъ и трепалъ „раята“ безъ да бѣде обезпоко-ванъ отъ никого.

Границата на търпението, обаче, настѣпва, когато Кю-чукъ Сулиманъ срѣща попъ Цѣка изъ прекоридскитѣ села, кждето бѣ енорията му, обезчetyа го (както му набива колъ въ ануса) и шапката свещеническа я пълни съ човѣшки из-вержения. Тази безчеловѣчна акция на Кючукъ Сулимана, крѣвно обижда смѣлитѣ и решителни прилепчани, които тайно решаватъ да си отмѣстятъ на турчина-скотъ. Попъ Цѣко, неможейки да понесе тоя позоръ, умира отъ тѣга. Решението за отмѣщение се взима отъ прилепската община, въ състава на която влизали: попъ Аврамия, Д. Биолчевъ, Ив. Сарджовъ, Диме Коровъ, хаджи Мирче Бомболовъ, Димшо х. Илиевъ, Хаджи Пано, Кузманъ х. Илиевъ, Н. Крап-чевъ, Ракиджиевъ и още 2 други. Най-млади чле-нове сж били Диме Коровъ, Д. Биолчевъ и Н. Крапчевъ. Диме Коровъ държалъ бѣлежки за убититѣ българи отъ турци. Въ едно отъ заседанията прочелъ списѣка на убититѣ българи въ града и околията и се повдигналъ въпросъ какви мѣр-ки да се взематъ срѣщу тия убийства. Хаджи Мирче настоявалъ да се направи писменъ протестъ (махзаръ) до Високата Порта. Приготвениятъ протестъ подпечатанъ съ еснафскитѣ печати, и подписанъ отъ общинскитѣ членове и много др. граждани, билъ изпратенъ до Високата Порта, но резултатъ никакъвъ не последвалъ. Убийствата не спрели. Тогава Диме Коровъ повдигналъ въпросъ да се създадатъ контра шайки, срѣщу турцитѣ. На това предложение възразилъ Хаджи Мирче, че

турцитѣ ще трѣбва да изколятъ цѣлото население. Асла българскитѣ кзартали били отдѣлни отъ турскитѣ, та „достатъчно е да грѣмне единъ топъ въ българскитѣ мѣхали, за да ни избришатъ“, приключилъ думитѣ си Хаджията, Други възразили, че кжде ще се намѣрятъ вѣрни младежи, за да имъ се повѣри тайната. Взима думата Диме Коровъ и прочита единъ списъкъ отъ вѣрни и познати нему младежи; въ които личели имената на: Спиро Църневъ, (родомъ отъ с. Дабница), Димо Дѣдото, братътъ на Дѣдото, Коне Павлевъ, Ничо Роконовъ, Спиро Тенекеджия, Тале Яглика, Ицко Бале и др. още 4 души. Общината склонила. Взелo

Фота Роконовска

се решение да се въоръжатъ „комити“. Попъ Аврамия заклѣлъ всички общинари за вѣрностъ предъ евангелие и кръстъ сложени на масата. Присѣтству ошитѣ станали прави и дали клетва. Организационната работа била възложена на Д. Коровъ. Последниятъ веднага поръчалъ 12 ката комитски дрехи, албанска носия, на прилепски терзии (Йованъ Кайкаръ и др.) Пушки били сбрани: отъ Биолчеви берданка, отъ Крапчеви — берданка, отъ Диме Коровъ — берданка и сръбска (страгужа), отъ Петрушъ х. Илиевъ — берданка,

отъ Йована Сарджа — берданка, отъ х. Пано — берданка и др. Парични помощи събирали: Диме Коровъ, Йованъ Сарджовъ и Биолчевъ въ съботенъ день (на пазара) отъ довърени лица. Тѣ сж били; Бѣмболовъ, Кузманови, Крапчеви, Биолчеви, х. Пано, Коровъ Грашевци. Пазови, Полеви и др., отъ които сж взимали по 20 — 30 бѣли меджидии (по 20 гр. едната). За да замаскиратъ прибирането на паритѣ, общината дала съгласието си да се пусне подписка между по-заможнитѣ граждани и сумитѣ да се събератъ за Великѣй день, едноврѣменно съ събиране помощъ за беднитѣ граждани. Една частъ отъ комитскитѣ дрехи били пратени въ с. Изворъ (Велешко) на Димитрия ханджията, за да се намѣрятъ въ резерва за тоя край, понеже имали връзка и съ велешко. Пушкитѣ и дрехитѣ били складирани въ домѣтъ на Рокановци, повѣрени на Конета Рокановъ. И по-късно Рокановската кѣща служила за складъ. Широкиятъ дворъ, плѣвната, сламата и др. удобства що имала тѣхната кѣща, позволявала да бѣде опредѣлена за тая цѣль. По съмнение единъ день направили обискъ въ кѣщата. Съпругата на Конета Рокановъ, Фота се престорила на болна, та легнала на лѣгло и взела подъ себе, вмѣсто постеля, комитскитѣ дрехи, а пушкитѣ наредила отъ страни. Напокрила се здраво и пѣшка, охка, вика, крещи отъ мнимата болестъ. Когато дошли за обискъ, при нея не се доближили турцитѣ. Съжалили я, че толкова много пѣшка отъ болестъта и си излѣзли.

* * *

Кючукъ Сулиманъ щѣлъ да купи чифликъ, та разхвърлилъ данѣкъ по селата, за да му платятъ чифлика. На с. Голѣмо-Радобилъ хлѣрлилъ голѣмъ налогъ. Попъ Иванъ Радобилски единъ день се оплакалъ на попъ Аврамя за золумитѣ и глобитѣ отъ Кючукъ Сулимана и търсѣлъ съвети какво да правятъ въ село. Попъ Аврамя го опѣтва до Димета Коровъ. Една вечеръ късно попъ Иванъ и братъ му Димитрия пристигнали отъ село въ кѣщата на Д. Коровъ и му разправили за мжкитѣ, шо теглятъ отъ Кючукъ Сулимана. Диме имъ открилъ, че има вече наши комити и че ще ги прати да убиятъ Кючукъ Сулимана, но да пазятъ голѣмата тайна. Сжщата нощъ си заминаватъ братята за с. Радобилъ. Въ лицето на Спиро Църневъ намиратъ човѣкътъ, комуто възлагатъ тая тежка мисия. Спиро е родомъ отъ с. Дабница и роднина на хаджи Пано, при когото слугува. Дене Спиро е на дюкяна, а нощно време другарува съ Сучковци, Рокановци и др. буйни младежи, които се занимаватъ съ дробене на тютюнъ и продаване конграбанда. Сжщитѣ младежи единъ день подгонили едно красиво момче отъ

Бешировци и го раняватъ съ кама. Властѣта е по диритѣ ан „качакчийтѣ“ и една нощъ биватъ заловени. Тукъ е и Спиро. Другаритѣ му сж бити и задържани, а той е освободенъ. Наскоро следъ тази случка Спиро набива едно турче край черквата, което носело пищоли на пояса, и става невъзможенъ въ града. Прибира се при Петрета Конярчето и Филипъ Гърчето — остагъци отъ Шикевата дружина отъ 1879 г. Вършейки съ тѣхъ контрабанда на тютюнъ изъ Крушовско, бива раненъ въ една престрелка съ турски башибозукъ. Раненъ прибира се въ чифлика на хаджи Пана въ с. Мало-коняри и тукъ престоява до като се изцѣри. Извиканъ отъ чифлика повѣрѣва му се мисията отъ Димета Коровъ да убие Кючукъ Сулимана. Комититѣ се въоръжаватъ при Рокановци и заминали за прекоридскитѣ села. Комититѣ сж: **Спиро Църневъ, Ангеле Мияйлевъ, Ристе Сурлевъ, Андреа Башиноселецъ, Георгий Лажо, Илия отъ с. Мало Радобилъ, Иосифъ Марковчето и Ицко Бале отъ града.** Стигатъ въ с. Радобилъ при попъ Ивана и разпоредили да следятъ Кючука. Научватъ, че той билъ въ Мариовското с. Гугяково, кждето имало сборъ. Хващатъ позиции въ Дрънска планина. Напредъ сж вървѣли двама арнаути. Тѣ минали свободно. Стига Кючукъ Сулиманъ и по него изгърмяватъ Спиро и Георгия Лажо, а другитѣ стреляли по останалитѣ разбойници. Всички били повалени. Само Кючука билъ раненъ въ дѣсната ржка и се съпротивлявалъ. Скочилъ Спиро съ ятагана да му отреже главата и Кючука изгърмѣлъ съ карадачки револверъ по него. Обезвредили го окончателно и почнали да изтезаватъ живия още Кючукъ. Рѣзали сж му прѣститѣ, после цѣли ржце и т. н. надробили сж го на дребни парчета, които окачили по дърветата да висятъ. Убийството станало презъ лѣтотото, на Св. Илия 1880 г. Голѣма била радостѣта на българитѣ. Голѣмо количество вино и ракия сж изпили. Следъ това убийство зачестили и други. Сжщитѣ комити убиватъ 2 стражари по битолски пжтъ; убили турчина Квачка въ града, при Алавантиовци; убили падари и 1 турче. Ядосани турцитѣ отъ тѣзи убийства, намислюватъ да извършатъ клане въ града. Научаватъ българитѣ за тоя пѣкленъ планъ на турцитѣ, веднага затворили чаршията; сжщо и училището бива затворено. Комититѣ, които дене си ходили по работа, следъ тѣзи убийства станали вече невъзможни въ града. Съгласно решението на прилепската община, кжщитѣ на нелегалнитѣ и загиналитѣ лица, трѣбвало да имъ се подържатъ отъ народа. За тая цѣль пари сж взимали отъ църковния пангаръ и помощи отъ гражданитѣ. Общината се грижела и за издржката на способнитѣ комитски деца въ училището.

Народа поетъ възпѣва подвизитѣ на Църнета въ след-
ната пѣсенъ:

Богъ да бие той Кючукъ	Кумитска руба и турска пушка.
Сулиманъ,	И да пойдите село Царевикъ
Кючукъ Сулиманъ башъ	Кай той Георгия, Георгия
арамия,	Лажо
Башъ арамия Дренска планина!	Да го земите за веренъ
Що ми посъбралъ верна	другаръ,
дружина,	Оти е и той юнакъ надъ
И на дружина той му сборува:	юнакъ!
Айде дружино да си пойдиме,	Събралъ ми Спиро верна
Во тоа село, село Смолани,	дружина,
За да сбериме по малку пари,	И що ми ошолъ село
Отъ сека куйка по една лира.	Царевикъ
И ке пойдиме село Царевикъ,	Горе в'планина, кай Рамна
За да сбериме по малку пари	Бука.
Отъ секоя куйка по две-три	Що ми ватия яки метерисъ,
лири,	Го сардисаа той Сулимана,
А отъ попо по деветъ лири,	Кай тая чешма со дружината.
И отъ Георги по десетъ лири;	Кючукъ Сулиманъ съ томбура
И ке одиме во градъ Прилепа,	свири,
За да сакаме иляда лири,	И на дружина той що ѝ вели:
Илядо лири отъ чорбаджии,	Айтѣ, дружино, да си слезиме,
Чивликъ ке купамъ село	Село Царевикъ, да си сбериме
Долнени,	Тежк вергия отъ каурите.
Та ке направамъ висока кула,	Богъ да го бие той Спиро
На кула ясъ тамбура ке	Църне,
свирамъ.	Що ми го слушалъ той
Богъ да го бие той Аджи	Сулиманъ,
пана,	И що му свикалъ той Спиро
Що си го прати сина си	Църне
Георги,	Давранъ бре море, ти
За да го вика Спиро Църнета	Сулимане!
И що му прати в'шамия пари,	На часо Спиро со пушка
Да му ѝ дай, и той да дойди,	вжрлилъ,
Спиро да дойди у Левка в'каве,	И ми го удрилъ той
Що му се моли той Аджи	Сулимана,
пано:	Що ми го ранилъ прао
Слушай ти, Спиро, ти	слабине.
Спиро Църне,	Викналъ ми турче той да ми
Ясъ нещо тебе, що ке ти	плъчи
речамъ!	И да го моли Спиро Църнета:
Ти да си сберешъ верна	— Аманъ брѣ Спиро братъ да
дружина,	ми бидишъ!
И да ми пойдешъ у мене	Прости ме сега, такъ ти вѣра,
дома,	Нѣ мой ми сѣчи русата глава,
Аджи Пансойца даръ ке ти дай,	Дѣ не ужалишъ моята майка!

Спиро не слушалъ молба отъ Та му пресеколъ русата глава,
 турче, И го натраилъ четири чѣрека.
 Той ми отжрчалъ съ голъ И що му разбилъ негова чѣта.
 нѣжъ в'рака,

Есенъта Църневата чета случайно слиза една вечеръ на Раколския ханъ (по шосето Прилѣпъ — Градско) и тукъ заварва прилепскитѣ търговци: Йосифъ Д. Петревъ, Ив. Шабановъ, Пере Мурджевъ, хаджи Георги х. Ристевъ Ташко Врета, Димитъръ Ризовъ (отъ Битоля) и др. Сжествуването на Църневата чета дало поводъ на властѣта да подозира Д. Ризова въ връзки съ комититѣ. За да избѣгне подозрението Ризовъ писалъ дописка въ в. „Зорница“, като нарекълъ Църнета разбойникъ. Сега Църне намѣрилъ сгоденъ случай да отмъсти на Д. Ризова за писаното по неговъ адресъ, и скочилъ да заколи Ризова. Притекли се на помощъ присѣтствующитѣ и следъ обясненията на Ризова, че той умишлено писалъ „разбойници“, за да замаскира връзкитѣ си съ комититѣ, — бива опростенъ. А Спиро Църневъ, за да имъ докаже, на дѣло, че не е разбойникъ, обискиралъ търговцитѣ и събралъ имъ паритѣ, нѣколко хиляди лири турски, що носѣли за Солунъ; но всичкото злато имъ повърналь, а ги замолилъ да му купятъ отъ Солунъ единъ револвъръ, бинокълъ, часовникъ и кюстекъ. — Наскорѣ следъ тази срѣща Църне убилъ по сжщото шосе единъ тиквешки турчинъ и тѣлото му окачилъ на единъ орѣхъ, край раколската воденица. Потегпили силни потери отъ Тиквешъ и Прилѣпъ да гонятъ комититѣ. Потеритѣ улавятъ Иге Гусевъ отъ с. Ракле, куриеръ на комититѣ. Следъ дълго мъчение куриера открива мѣстата и лицата кжде се движели комититѣ. Създава се страшна афера около Димитровъ день, като залавятъ отъ града: свещенъ Аврамия, Йосе Д. Петровъ, Ристе Топало, Йованъ Кайкаръ (терзия) и Диме Коровъ — последнитѣ двама успѣватъ да избѣгатъ въ България и биватъ осждени на 101 година. Другитѣ прилепчани изпращатъ на заточение въ островъ Родостъ, кждето излежали по 3 години заедно съ следнитѣ селяни отъ околията: отъ с. Голѣмо — Радобилъ: Диме Кулевъ и Трайко Чалвовъ; отъ с. Мало-Радобилъ: Димитрия чорбаджията, попъ Боше, попъ Темелко, Филипъ; отъ с. Никодинъ — попъ Димитрия; отъ с. Трояци — Йосе Стояновъ, Иге Личовъ, Мице Кимовски; отъ с. Ракле — Кузманъ; отъ с. Бѣловодица — двама; отъ с. Царевикъ — Йоше Коларъ. А Мирче Бомболовъ, Диме Биолчевъ и Н. Крапчевъ сж лежали по 6–7 месеци въ Битоля и сж били освободени срѣщу голѣмъ откупъ. Имота на Димета Коровъ билъ конфискуванъ и освободенъ следъ много години, презъ режима на Стамболовъ, по застъпничеството на дипломат. представителъ въ Цариградъ М. Марковъ.

Зимата Спиро Църне се прибира въ Сърбия. Въ началото на пролѣтѣта 1881 г. той организира дружина, въ това число и Диме Шикевъ и потеглюва за Прилепско. Минавайки турската граница, биватъ предадени отъ игумена на манастира „св. Отецъ“. Спиро Църне пада убитъ, а Шике се спасява и избѣгва въ Сърбия, дето умрѣлъ въ Враня. Трупътъ на Църнета билъ донесенъ въ Куманово за показъ.

* * *

Следъ неуспѣха съ Берлинския договоръ, замислюва се планъ за четнишко движение, известно подъ името „сѣзаклятието“, за да се държи откритъ Македонския въпросъ. Организаторитъ сж родолюбивитъ македонци отъ Кюстендилъ. Не е чуждъ на тая идея и Димитъръ Ризовъ, който заминава за Македония и избира Битоля за седалище, отъ кждето ще дерижира „Дѣлото“. Въ лицето на Димитъръ Чакревъ, отъ гр. Прилѣпъ, виждатъ човѣкътъ, който ще реализира святото дѣло въ прилепско. А такива „сѣзаклятия“ е имало въ Охридъ, Велесъ, Скопие, Куманово и др. Прѣзъ 1880 г. Диме заминава съ чета за прилепско. Отъ Битоля (Д. Ризовъ) Чакревъ е прашанъ по направления изъ ви яета, за да предприема разни терористични акции, следъ което пакъ се прибира въ своето мѣстожителство — Битоля. При опасностъ и нѣкакви разкрития често пжти е билъ прибиранъ и критъ въ Руското консулство.

Диме Чакревъ бѣ прилепски войвода презъ 1880—81 год. съ смѣлитъ четници: Мияйле Чакревъ, Тоде Бочварчето и братъ му Илия, Георгия Лажо, Стоянъ Рушанъ, Илия Кяята, Йосифъ Радобилецъ и синъ му, Мицко Мариовчето. Самия Диме бѣ опълченецъ отъ Шипка, за което притежавалъ медаль. Въ краткото съществуване четата на Димета, изтрѣбила 3—4 отъ най-лошитъ кръвници турци. Отъ село Църнеецъ се славеше прочутия разбойникъ-турчинъ Чакре (той ималъ сжщото име като Димета — Чакре), който бѣ разплакалъ много майки изъ Крушовско. По молба на крушовчани Диме уби разбойника и спаси цѣлата околия. Въ с. Руфци живѣеше арнаутския бей Яшаръ, отъ когото бѣ пропищѣло мало и голѣмо. Крапчевци и Кондовци имали задължение у Яшара. Диме и него улови съ хитростъ въ Кулата му. Илия Бъчварчето билъ вързанъ съ ржцетъ наопакъ, а отъ носа му текла кръвъ. Диме се обажда на Яшаръ бѣй по албански, като му казва, че сж уловили комита. Вечеръта да го оставятъ въ кулата, а другия день да го заведатъ въ Прилѣпъ. Яшаръ, считайки ги за албанци, се довѣрилъ, отворилъ кулата и ги пусналъ. Хващатъ Яшаръ бей, взиматъ му записитъ и го убиватъ вънъ отъ селото. Важно е обстоятелството, че тия чети не закачали мирнитъ турци; за срамъ и обида

считали това тѣзи македонски рицари. Тѣ искаха да премѣрятъ силитѣ си само съ „бабаититѣ“ (юнацитѣ) турци.

Следъ убийството на Яшаръ бей Диме Чакревъ се прибира съ четата въ града. По-рано въ четата се прибира и никодинския овчаръ Милошъ. Четата квартирувала въ никодинскитѣ търла, а за часовой е билъ оставенъ Милошъ. Дотегналъ види се четнишкия животъ на Милошъ, та случайно минаватъ ловджии-турци, на тѣхъ си дава пушката, а самъ се предава. За да използватъ слабостта на Милоша, турцитѣ го произвеждатъ за „башъ-чаушъ“ и го обличатъ въ жандармерийска униформа. Милошъ започва да предава „ятацитѣ“ и тѣй се създава „никодинската афера“, която грабна: Мирче Ацевъ Симоноски, Мишо Симоноски, Йонче Симонски, коджабашията Наумче отъ с. Орѣвойцъ и много други лица отъ прилпеско и велешко, на брой около 80 души. Обвиненитѣ бѣха закарани въ Солунъ и следъ 6 месеци арестъ биватъ осъдени: Йоанче Симонски, Наумче Коджабашията, (Милошъ) и нѣкои други, изпращатъ на заточение, дето и умиратъ. На първиятъ день на Великденъ 1881 г. Диме заедно съ Мияйлета (брата си), Илия Радобилецъ и Тоде Бочварчето, влизатъ въ кѣщата на Йована Кондовъ, кѣдето заварватъ сума гости, за да иска частъ отъ сумата по изтегленитѣ записи отъ Яшара.

Въ това време биватъ предадени и кѣщата обсадена отъ войска и башибозукъ. Два дена се води сражение, въ което време паднаха 5—6 д. турци убити. Заваренитѣ гости успѣватъ да избѣгатъ презъ единъ прозорецъ, съ изключение на Ив. Сарджовъ и А. Кепевъ, които паднаха убити. Тогава запалиха кѣщата, която бѣше кѣвгирна. Следъ изгарянето на горния етажъ, излиза презъ портата Тоде Бочварчето, гърмейки по разни посоки. Улученъ, отъ сазнитѣ турски позиции изъ съседнитѣ кѣщи, Тоде пада убитъ на улицата. Подиръ излиза Мияйле Чакревъ сѣщо съ гърмейни, но и той бива поваленъ отъ турски куршумъ. Останалитѣ „комити“ — Диме и Илия, нежелайки да паднатъ отъ турски куршумъ, останаха вътре въ кѣщата, като се сражаваха до последния си патронъ. После слизатъ въ зимника, пушатъ бѣчвитѣ съ вино, за да гасятъ пламъцитѣ, които ги обхващатъ и на край избиватъ се единъ съ другъ и тѣлата имъ изгорѣха. Само частъ отъ кракъ и рѣка бѣха незасегнати отъ огъня. И така, славно загинаха четиримата самоотвержени юнаци на самия день Великденъ. Народа имъ направи още по-славно погребение и по-заповедъ на властѣта бидоха погребани накрай гробищата. Въ силната обичъ къмъ тия „мъченици“, народа ги провъзгласи за „светци“, като имъ приписваше разни нощни видения по гробоветѣ имъ. Явявалъ се огънь, падали кандила свѣтли и мн. др. вѣрвания. По

тоя случай народа — поетъ е създакъ и следната пѣсень за Чакревци.

Ой ти К. одавникъ,
Що одаде юнаци,
Четворица кумити
Юнаци прилепчани!
Първи беше вжрвеше
Той Диме Чакревчето
И по него Мияйле,
Мияйле Чакревчето;
И по него Илия,
Илия отъ Радобилъ,
И по него младъ Тодетъ,
Младъ Тодетъ Бочварчето.
Що беа обржани
Со тие люти бердани!
Дойдоха кай Кондовци
За нещо да пращаатъ
К— че поиде на конакъ,
Кумитите ги предаде.
Каймакамо му рече:
А бре К . . . , одай се,
Великъ день сега вие,
Чудо да не се стори
Со тие кумити.

.

Куйките ѝ запалиха,
Кумити да изгоратъ.
Куйките се вивна,
Пламни дури до небеси.

Кѳга куйки гѳреа,
Кумити се простиха
И си се заколнаа,
За да не се предаа
Живи въ турски раце.
И Тодетъ ми се прекръсти
И портата отвори.
Скочи юнакъ на сокакъ,
За юначки да бегатъ
И живъ да куртулисатъ.
Турци отъ метерисж
Безброй пушки вжрлиа
И Тодетъ убиа.
По Тодетъ искочи
Мияйле Чакревчето.
Безброй пушки вжрлиа,
Мияйле го удрия.
Мияйле свжрте бердано,
Во едно турче лажанче
И го удри на место.
Тодетъ Мияйле падна
На Тодетъ одзгора,
Како юнаку на войска.
Диме Чакре и Илия,
Тие во огнотъ останаа,
Сами себе убиа.
Живи не се дадоа,
И срамъ да си донесатъ
На своето юнаство.

(Записалъ М. Цепенковъ, М. с. б. кн. XVII).

Респектирани сѫ турцитѣ до известна степенъ. Каймакамина предлага на х. Здравета (като ааза) да се тури край на убийствата. За тая цѣль х. Поповикаль въ черква, а ходжитѣ — по джамиитѣ. Но, не следъ много, турцитѣ пакъ почнали убийства.

* * *

Следъ смъртта на Чакревци на стѣпилитѣ афери, замира идейното революционно движение, но Прилепско не останало безъ „комити“. Георгия Лажо е на сцената. Той е родомъ отъ с. Царевикъ и другаръ на Спиро Църнета. Той се подвизавалъ съ оржжие въ ржцетѣ още преди убийството на Кючук-Сулиманъ — 1879 г. Майката на Георгия е грабена отъ дрѣновски турци (помаци) и насила потурчена. Следъ като

родила нѣколко турчета, намислила да бѣга. Уловена, обаче хвърлили я въ единъ бунаръ и я удавили. По-късно, презъ Кючукъ-Сулиманово време, и сестра има насила потурчена Георги. Тѣзи семейни сцени, пораждатъ желание за мѣсть у Георги и той се отдава на комитлъкъ. На първо време той се сдружилъ съ своитѣ едноутробни братя (помачетата), и върлували на харамийски начала — крали и обирали каквото намѣрятъ. Следъ убийството на Кючукъ-Сулимана, Георгия става вече нелегаленъ и се движи съ четата на Църнета. Сетне, следъ убийството на Църнета, той се движи изолирано, кога самъ, кога съ 1—2 другари мариовчета, отъ с. Вепърчани. После Георгия прибра и братъ си Стояна. Презъ 1882 г. аъ четата на Лажо се прибиратъ Димо Дѣдото, Илия Бѣбварчето и др. Случайно единъ день, пладнувайки четата въ Църничка кория, узнава че на Абдипашовия ханъ се намира Хаджи Тодѣ Кузмановъ, идящъ отъ Виена. Слиза четата на хана и улавя Хаджи Тодѣта въ пленъ, като праща известие на домашнитѣ му да донесатъ откупъ, 2000 лири. Въ опредѣленото време и мѣсто пристига отъ Прилѣпъ Коне Цвѣтковъ, близъкъ на хаджи Здравѣта, снабденъ съ 1000 лири и 1 скъпъ бохчалъкъ (дарове) за Георгия Лажо. Коне Цвѣтковъ сполучилъ да склони Лажо за 850 лири да бжде пуснатъ Хаджи Тодѣ. Лажо преживѣ доста време, като комита и задаваше голѣмъ страхъ на турцитѣ. Бидейки дългогодишенъ комита, мъчноуловимъ бѣ за потеритѣ. Създаде се специаленъ хвърчащъ отрядъ потера отъ албанци, облѣчени само съ едно „сетре“ жандармерийско, подъ главатарството на опитния албанецъ Бавтиръ-бюлюкбашия. И до като отношенията на Георгия спрямо населението бѣха коректни, той намираше сигурно скривалище по села, поля и гори. Когато започна да злоупотребява съ честъта на женитѣ и дѣщеритѣ на селското, особено мариовското население, бѣ вече ненавижданъ отъ последното. Възползованъ Бавтиръ-бюлюкбашия отъ това роптание на населението спрямо Георги, успѣва да подкупи едно мариовче, отъ с. Вепърчани и издебна Георгия една нощъ, когато бѣше затворенъ въ кѣщата на посестримата си (любовницата) Тода, заедно съ единъ само другаръ. Предлагатъ на Георгия да се предаде, но той отговаря само съ псувни и закани. Запалиха кѣщата и Георгия Лажо се самоубива съ другаря, ала живи не се предадохъ (1884 год.). Потерата намѣри трупа на Георгия и го обезглави. Главата я донесоха въ града, и окачена на прѣтъ я показваха на гражданитѣ. Обезглавения трупъ на Георгия лежи въ Вепърчкитѣ гробища, въ грижливо зазиданъ гробъ. Братъ му Стоянъ, като научава за убийството на Георгия, става отъ Дрѣнска планина и потеглюва за с. Вепърчани, да отмѣсти на предателитѣ. Есенъта, следъ смъртъта на братъ си, и Стоянъ бива от-

критъ въ балкана отъ потерата, кждето пада убитъ.
И Стояновата глава биде донесена въ града, а обезглавения
му трупъ е закопанъ въ Ветърчани, до брата си Георгия.
Така загинаха двамата дългогодишни братя Георги и Стоянъ
Лажовци.

Народа възпѣ подвижитѣ на Г. Лажо въ следната пѣсень:

Пѣсенъта на Георгия Лажо

Стани Георги море, да не ста-	Чекаейки, Тодо, клети турци,
нишъ,	Клети турци, Тодо, арамий,
Потерата, Георги, те сардиса,	Сочейки, Тодо, руси глави,
Потерата, Георги, отъ Прилѣпа,	Желти лири, Тодо, земайки.
Отъ Прилѣпа, Георги, сите села,	— Стани, Георги, море да не
Най-пойке, Георги, селаните,	станишъ,
Селаните, Георги, Вепърчани;	Потерата, Георги, не сардиса,
Соселелани, Георги, Каймакамо	Потерата, Кумито, бимбашия,
Каймакамо Георги, Булюкбашо.	Бимбашия, Комито, рушфетъ
— Нека, Тодо, нека дойдатъ	не сака,
Отъ потера, Тодо, гайле немамъ	Туку ке ти сака руса глава,
Ясъ си имамъ, Тодо, пушка	Руса глава, Георги, отъ рамена,
мартинъ,	Да я отнеситъ, Георги, предъ
И три гердани, Тодо, со фи-	пашата.
шеци,	— Дуръ куршуми, Тодо, не
Со фищеци, Тодо, запашани,	исфърламъ,
А каймаканъ, Тодо, рушфетчия,	По клети турци да избиямъ.
И булюкбашо, Тодо, рушфет-	Не предаямъ, Тодо, моя глава,
чия,	Моето сърце, Тодо, не плашамъ
Со малко пари, Тодо, кей сми-	Отъ турска пушка не пагамъ.
рамъ!	Пойди види, Того, отъ маз-
Мене ми се, Тодо, сдодеяло	галка,
По реките, Тодо, одейки,	Далъ се многу, Тодо, потерджии,
По долои, Тодо, скакайки,	И подайми, Тодо, остра сабя,
Остра сабя, Тодо, точейки,	Да и сечамъ, Тодо, потерджии.
Подервени Тодо, чекаейки,	

Предателя на Георги бѣ вземънъ подъ закрилата на
Бавтира, облѣкоха го като жандарма и стана потераджия. Въо-
ржжиха, даже и майката на предателя, та когато идваха на
пазаръ въ града, гледахме я като деца, и жената да върви
съ пушка на рамо. Единъ пазаренъ день, обаче, издебнатъ
бѣ предателя отъ две мариовчине въ кжщата му и съсе-
коха на парчета него, майка му и цѣлия му родъ.

И следъ смъртъта на Лажовци прилепско не остана
безъ „Комити“. Подвизавалъ се Стойче отъ мариовското
село Ветърчани, Стефо от костурско. Въ четата на послед-
ния имало и едно мариовско момиче, което, следъ като ос-

танало въ положение, било прехвърлено къмъ тиквешко и тамъ се омъжило.

Стефанъ отъ с. Попадия и Ганьо отъ с. Клино сж убити въ с. Галища презъ 1886 г. въ една пещера. Другъ войвода е **Иле радобилче**, убитъ презъ 1887 год.

* * *

На сцената изпква **Димо Дѣдото** родонъ отъ града, който организира чета, подъ негово войводство презъ 1883 год. Числящитъ се четници сж били: Диме Дотресокъ, Бацко и Ангеле отъ Прилѣпъ, Богданцалията (отъ с. Богданци, гевгепийско), Мицко отъ Ресенъ и още 2—3 души селяни. Цѣлата чета броела 6—7 души. Ятацитъ имъ сж били: Даме Ацарчето, Димко Малото, Йове — отъ града. Дѣдовата чета е вършила повечето обири изъ друмищата. За да се постави четата на идейни начала и се посвѣти въ услуга на „Дѣлото“, замислюватъ единъ кружокъ прилепски ученици, следващи въ най-горния класъ на Солунската гимназия. Пере Тошовъ, Иорданъ х. Йовковъ, Йоско Кусевски и др. младежи, като ученици още въ Солунската гимназия, надъхвани сж съ революционни идеи, отъ тайната, съ революционно съдържание, литература — Гарибалди, Ботевъ, Левски, Л. Каравеловъ и др. За да реализиратъ своя планъ поменатитъ младежи, нагласяватъ срѣща съ четата на Димо Дѣдото, посредствомъ „ятакътъ“ Коне отъ Сел. е. Презъ лѣтната ваканция на 1883 г. тайно отъ своитъ домашни, се прибиратъ младежитъ при четата въ околността на Селце, при мѣстността „Врабчалникъ“. Следъ дълга беседа младежитъ убеждаватъ Дѣдото да прегърне тѣхната идея, а колкото за средства нагласяватъ следната акция. Следъ нѣколко дни ученицитъ ще заминатъ за Солунъ. Прилепскитъ търговци обикновенно пращатъ своитъ пари (група) за солунскитъ кредитори съ ученицитъ. Последнитъ ще известятъ четата за тѣхното заминаване: да ги посрѣщнатъ по пѣтя за Градско, като извършатъ „обиръ“ на сумитъ, които ще носятъ. Речено — сторено. Въ края на м. августъ ученицитъ потеглюватъ на групи и известяватъ четата за деньтъ и часътъ, когато ще сж край „троячкитъ варници“, най-сигурна позиция. Паролата била: щомъ чуятъ да се пѣе отъ колата пѣсньта „Завърнале до два снѣга“ — тѣ сж. И действително на уреченото време и мѣсто ученицитъ биватъ посрѣщнати отъ четата, обиратъ имъ всичкитъ „група“, около 900 лири турски, часовници, чорапи, ризи и храната. За да маскиратъ „умишления обиръ“, наредили да вързатъ Перета и х. Йовковъ съ въжета и да ги замъкнатъ къмъ гората, но благодарение настойчивитъ молби на коларътъ Диме Главевъ, били пуснати. По време узналъ се планътъ на тоя обиръ, та е трѣбвало Пере и х. Йовковъ да подписватъ

полици на търговците, за да не бъдат открити предъ властѣта. Съгласили се подписването на полицитѣ да стане край „Бехчинаръ“ въ Солунъ, а въ дѣйствителностъ било замислено да се нахвърлятъ ученицитѣ върху търговцитѣ и ги удавятъ въ морето. По една случайностъ спасили се.

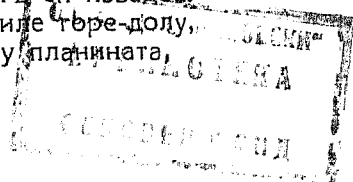
Следъ тая акция Дѣдото заминалъ за България. Презъ 1895 г. Димо Дѣдото на ново потеглюва съ чета, организирана отъ дейцитѣ: Тюфекчиевъ, Китанчевъ, Карайововъ и др., съ политическа цѣль — признаването на Фердинандъ. При „Чифте-хани“ (паланечко) бива открита четата и Дѣдото пада убитъ съ Димета Арабчета.

Коне Павлевъ. Презъ 1885 година въ прилепско пристига Коне Павлевъ, изпратенъ отъ задгранични организатори на чети. Коневата чета е частъ отъ Калмуковата, която следъ разбиването ѝ при Демиръ-капия, се разпръсна. Четата на Коне Павлевъ броела следнитѣ лица: Даме Козаровъ, Аце Чавлевъ, Ничо Роканозски, Веле Бешмаде, Йованъ Шашарайка, Мицко отъ Ресенъ, Василь Журко, Спиро Тенекеджия, Георгия Оригянчето и братѣтъ на войводата Димко. Коне малко време се радва на четнишкия животъ. Пролѣтъта на Тодоровъ-денъ четета била извикана въ манастира св. Архангелъ, отъ питропа **Илия Педа**, за да убие полякътъ, който бѣше разплакалъ много майки. Сжщевременно Педа обажда на аскера, който хваща позиция изъ манастирскитѣ сгради. На мръкване, щомъ четата пристигнала и Коне прескочилъ манастирския прагъ, бива посрѣщнатъ съ залпове отъ аскера и пада тежко раненъ, а братъ му Димко, който вървѣлъ следъ него, бива раненъ въ крака, но успѣва въ мракътъ да се промъкне къмъ селото и стигналъ до града. Другиятъ день по следитѣ на кръвта бива сткритъ, уловенъ и въ затвора умира отъ изтезания. Коне товаренъ на едно магаре бива доведенъ въ конака, дето издъхна. Останалитѣ четници се спасяватъ, понеже сж били по-назадъ. И Конета Павлевъ народа възпѣ съ пѣсенъ, която се носѣше отъ уста въ уста межеу населението.

Пѣсенъ на Конета Павлевъ

Се собрале кумититѣ,
Кумититѣ прилепчани;
Се собрая на планина,
На планина Маркой Кули,
В'тежки пости великденски.
Сборъ стория да одатъ,
Да ми одатъ на манастиръ,
На манастиръ Св. Арангелъ,
За тие да се причестатъ.
И пратия офчарчено,

Да му кажи на магеро,
Да му сготви уба вечера.
Бокъ да убие калешъ Педа,
Калешъ Педа епитропа,
Прати аберь на укоматъ.
Пусти кумити дойдоа,
Си седнаа на чардаци,
И пушкитѣ си извадоа.
Се испулиде горе-долу,
Горе-долу планината,

Четата на Конета Павлевъ.

Многу потеря видог,
 Сио манастир сардисанъ,
 Се уплашия кумитите,
 И во дворе си слегоа,
 Двайца кумити избегаа
 Низъ горната мала врата,
 А двајцата останаа.
 Шо фжрлия отъ чардаци
 И убиа до двамина,
 До двамина потерджии.
 Бокъ да бие калешъ Педа,
 Шо отвори портите,
 Шо ми фжрли потерата,
 И удриа той Конета,
 И го зедоа на конако.
 Го рания руси Димка
 Руси Димка Маджурчето,

Го рания во ногата.
 Се извлече руси Димко
 И се скрило потъ камено.
 Си отиде пстерата.
 Руси Димко се извлечка,
 Се извлечка во селото,
 Во селото во Варошо,
 И си п.йде кай сестра си,
 Си потропа на портата:
 Отвори ми, мила сестро,
 Нещо ясъ да ти кажамъ!
 Му отвори да сестра му.
 Дай ми, сестро, малце вода,
 Оти сумъ ясъ тежко раненъ,
 Тежко раненъ во ногата!
 и пр. (аписана отъ М. Цепен-
 ковъ).

Останалитѣ четници отъ Конезата чета се прибиратъ при четата на Спасе отъ с. Дрѣнъ. Къмъ тѣхъ се присъединява и Стоянъ отъ с. Гугяково. Презъ единъ лѣтенъ день четата бива открита случайно отъ ловджии въ селечко, при мѣстността „Плазтъ“. Заобиколена четата отъ нѣколко страни отъ многоброенъ аскеръ и башибозукъ, води сражение до късна нощъ. Отъ четата пада убитъ Георги Оригянчето, а отъ турцитѣ — десетина души. Презъ есеньта четата се разформира и частъ отъ четницитѣ минаватъ за Бългирия, а Спасе и нѣколцина други четници отиватъ въ Сърбия.

Същата година сформира чета и Бешмаде отъ с. Варошъ. Съ него билъ и Диме Тенекеджия. При едно скарване, въ с. Бѣловодица, Диме напуска четата и се прибралъ въ с. Орѣвойцъ въ едно търло. Тамъ бива убитъ отъ селенитѣ, мислейки, че има много пари.

При липса на каквато-годе организация поменатитѣ чети били обслужвани отъ своитѣ „ятаци“ въ града и селата. Такива „ятаци“ сж били: Ничо Роканче, Мирче Ацевъ Симоноски, Георги Трайковъ Старовароски, Спирос Маскартъ. Първитѣ двама сж станали нелегални. Георги Трайковъ е билъ главенъ „ятакъ“ на четитѣ отъ Коне Павлевъ, Стойко отъ Вепърчани, Спасе отъ Дрѣнъ и Стефо отъ Костуръ. Той ги снабдявалъ съ оружје, което доставялъ чрезъ турцитѣ отъ Битоля и Прилѣпъ; снабдявалъ ги съ облѣкло и цървули. Този ятѣклѣкъ продължилъ до реформитѣ наречени „фаритѣ“—1888 г., когато и напусналъ страната. У същиятъ Г. Трайковъ и днесъ не е изгаснала още искрата на силенъ патриотизъмъ. Водимъ, именно, отъ такъво чувство, той е единъ отъ виновницитѣ, за да види бѣлъ свѣтъ настоящия трудъ. Спирос Маскара бива откригъ отъ властѣта, когато предвождалъ

четата отъ Селце за въ града. Уловенъ и арестуванъ, умира въ затвора. — Въ прилепско се подвизавалъ и Яндrea отъ с. Илино и още Кръсте войвода. Настъпва единъ периодъ

Ничо Рокановъ

отъ затишие, следъ въвождането на „фарийтъ“, — реформи на битолския валия Али-Рифатъ паша. „Фарии“ сж наричали селската въоръжена милиция. Добри резултати сж имали тия реформи. Обуздали сж доста турцитъ и селското население се поуспокоило отъ катилитъ. Не сж били рѣдки

случаи, когато с лянитѣ сж залавяли нѣкои турчинъ-бабаитинъ, обезоръжавали сж го и вързанъ — конвоиранъ отъ селската стража бивалъ довежданъ на властѣта. Мжно сж

Георги Трайковъ

понасяли туй унижение турскитѣ катили, да бждатъ третирани като „рая“ отъ глуритѣ. Ето защо, зачестили протеститѣ срѣщу „фарийтѣ, които не следъ дълго време били премахнати заедно съ тѣхния създател — битолския валия. Настѣпва пакъ размирния периодъ. До 1890 г. е било безъ „комити“.

Отъ 1879—1894 г. сж се подвизавали следнитѣ

Комити въ прилепско:

1. Спиро Църне (войвода)	Веле Бешмаде
Гергия Лажо (войвода)	Диме Шике
Илия отъ с. Мало-Радобилъ	Гьорче Шавкуловъ
Кръсте Варошанецъ	Даме Козарчето
Диме Чакревъ (войвода)	Аце Чавлевъ отъ с. Варошъ
Мияйле Чакревъ (Пжрцето)	Ничо Роканоски
Илия Царевичанецъ	Коне Павлевъ (войвода)
Тоде Бочварчето	Димко Павлевъ (Маджиро)
Иле Бочварчето } братя	Иоанъ Чешларовъ

Никола Миновъ	Веле Бучинецъ
Димо Дѣдо (войвода)	Йосифъ отъ с. Радобилъ
Ангеле (Берберина)	Коста Чакревъ братъ на
Кочо Опелчето	Чакревъ
Петре Шинделъ	Йованъ Шашарайка
Тодѣ Найчевъ	Марко отъ с. Дуйне
Гьоргия Джомерчето	Спиро Тенекеджия
Иоанъ отъ попа Мицка	Шипинка
Гьоргия Палашо	Спасе отъ с. Дрѣнъ
Диме Власицата	Петре Котевъ (Алданци)
Тале Газибара	Никола Силяновски Кокошката
Трайко Николовъ	Стойко Гугяковецъ (войвода)
Никола Бендеро	Стефо Костурчето
Ристе Сурлевчето	Даме Тенекджия
Коце Селчанчето	Василь Журко
Стоянъ Рушанъ отъ Леринско	Георгия Оригянчето
Коце отъ с. Радобилъ	Милошъ Овчарѣтъ
Петре отъ с. Руфци	Бацко
Ванчо Дживджанъ отъ	Диме Дотресокъ
Прилѣпъ	Мицко Ресенчанеца
Мирче отъ с. Царевикъ	Богданцалията
Стоянъ отъ с. Царевикъ	Яндриа отъ Илию
Петре отъ с. Дуйне	Кръсте отъ
Иле отъ Мало Радобилъ	Ицко Бале
Стефанъ отъ с. Попадия	Хаджи Никола
Недѣлко отъ с. Царевикъ	Ефтимъ Фотичъ отъ Кардѣ
Бошко отъ с. Царевикъ	Андреа Башноселецъ
	71. Ганьо отъ с. Клино

* * *

Вжтрешната организация

Тоя комитски периодъ трая цѣли 15 години — дори до 1893 г., когато се появиха първитѣ народни лжчи за македонецъ робъ въ лицето на оформящата се тогава Вжтрешна революционна организация.

Следъ дългъ периодъ на дивъ и безчовѣченъ режимъ, на тежки неволи и страдания, на безплодни очаквания и несбжднати надежди, въсредъ българ.кото население въ Македония почва да се ражда идеята за въоръжение, саморазправа, за масова революция. Тая нова идея, израстла върху едно минало, пълно съ надежди и горчиви разочорования, намери своя изразъ въ основанието на Вжтрешната революционна организация. Организирането на населението и посвѣщаването въ тайнитѣ на тая организация се извършваше отъ идейнитѣ хора — апостоли на дѣлото.

Презъ учебната 1893-94 година въ учителския персоналъ на прилепскитѣ училища се числятъ: Пере Гошовъ и

Даме Груевъ. Между двамата отсетне видни дейци на дѣлото, се размѣнятъ мисли, отъ начало строго повѣрително, а по-късно и по-свободно между довѣрени колеги, за основаване „вътрешна революционна организация“. Тая година немина въ широкъ кръгъ идеята; тя се ограничи само въ училището. Пролѣтъта презъ 1895 г. пристигна отъ България Димо Дѣдото съ нѣколцина четници, между които и Григоръ Соколовъ отъ с. Небрѣгово. Четата имаше за задача да убие Расима отъ с. Десово, за да повдигне духътъ на българитѣ. Сжщата чета трѣбваше да подготви почва за организиране на населението. За тая цѣль тя обиколила селата: Небрѣгово, Присадъ, Дупячани и др. Извикани бѣха отъ четата, въ мѣстността „Сивецъ“ (прилепско) и гражданитѣ: Йорданъ Гавазовъ, Панто Карамбулевъ, Тодѣ Ярѣмбоболъ, дяконътъ Костадинъ Диме Палаврановъ и др., които се посвѣщаваха въ тайнитѣ на организацията и се искаше тѣхното съдействие и помощъ отъ града. Тѣ трѣбваше да снабдяватъ четата съ оржжие, муниции и облѣкло. Презъ м. мартъ с. г. четата, скрита въ едно търло (присадско), очакваше Расима, който имаше кула въ с. Дрѣновци, за да го убие. Презъ сжщия месецъ минаватъ бегликчиитѣ по селата за за исване свцетѣ. Случайно единъ бегликчия отива въ търлото, да провѣри да не има скрити овце. Отъ вътре, обаче, бива посрѣщнатъ съ залповъ огънь и турчина пада на мѣстото. Четата се оттегли, но последваха потери и гонения. Въ с. Небрѣгово потерата улови пждарина Аце, който откри връзкитѣ на четата съ селата и града и по такъвъ начинъ се създаде, тѣй наречената „Дрѣновска афера“. Заловени бѣха много селяни и граждани, всички около 100 души и следъ като лежаха въ Прилѣпъ и Битоля, мнозина осждиха. Тази афера прокуди Дѣдовата чета задъ граница, но тя хвърли семото за организациона работа. Почва имаше вече за работа било въ селото било въ града. Презъ лѣтната ваканция, сжщата година, идватъ си въ града Александръ х. Пановъ и Тодоръ Станковъ, що току свършили Солунската гимназия. Посвѣтени въ „дѣлото“ още като ученици, тѣ иматъ мисията отъ Солунъ да организиратъ въ Прилѣпъ ръководно организационно тѣло. За да осигури тѣхната дейность, училищното настоятелство услови и двамата „апостоли“ за учители. Заловиха се за работа още лѣтото. Тѣ намѣриха призърженици въ града и свикаха по отдѣлно два кружока отъ по 10 души. Задача а бѣ: да подготвятъ лица за изборъ на управително тѣло, който изборъ ще стане подъ ръководството на Даме Груевъ. Между кружока личеха: Ив. Гагалева (учитель), Д. Т. и др. (т). Заседанията ставаха въ кжщата на Йорданъ п. Костадиновъ и Св. Г. Ш. Презъ м. августъ пристига Д. Груевъ и сж направени редъ сжбрания, нѣкои отъ които на открито, въ черковния дворъ

на с. Селце. За да се увѣри Груевъ до колко присѣствующитѣ сж искрени и преданни на „дѣлото“, водилъ е 2—3 часа споръ съ тѣхъ, като имъ навеждалъ доводи и аргументи за лошитѣ последствия отъ проектираното дѣло. И само когато се убедилъ въ тѣхната искреностъ, извадилъ ржкописния уставъ и го прочелъ гласно предъ събранието.

Александъръ Пановъ

Сжщеврѣменно избиратъ и първото ржководно тѣло, въ състава на което сж влизали: Ал. х. Пановъ — председателъ, Ив. Гагалевъ, П. Саратинъ, Ат. Ивановъ, Т. Станковъ, Йорданъ п. Костадиновъ, Йорд. Гавазовъ. Останалитѣ лица били помощници на управителното тѣло. Следъ туй Даме Груевъ си заминалъ.

Първата работа на управ. тѣло бѣ: да посвѣщаватъ членове въ организацията, да прибиратъ членски вноски и да разхвърлятъ, между по-заможнитѣ граждани, парична помощ. Споредъ устава трѣбва да се организира и терори-

стична група. За ръководител се избира Йорд. п. Костадиновъ, а членове терористи сж: Гр Богойчевъ, Пере Бодлевъ и Д. Т. Терориститѣ имаха за цѣлъ да убиятъ нѣкой катилинъ турчинъ, за да респектиратъ турцитѣ и да окуражатъ българсия духъ у населението. Снабдени съ револвери и ками терориститѣ дебиѣха случай да извършатъ нѣкоя акция, но такъване стана, понеже не имъ се удаде. Управителното тѣло си служеше въ преписката съ по-висшата организация, властъ, съ шифъръ отъ френската азбука. Четнишки институтъ липсва. Цѣлата организационна дейность се свежда на легални начала.

Идната учебна година — 1895/96 за директоръ на училищата идва Петъръ п. Арсовъ. Той става председател на управителното орган. тѣло, по поржка на солунската организационна властъ. Членове на ръководното тѣло презъ тая година сж били: Атанасъ Ивановъ (секретаръ), Йорданъ п. Костадиновъ (началникъ на терорист. група), Н. М., Павелъ Христовъ (учителъ), Ил. Цървенковъ (касиеръ) и П. Саратиновъ. Председателя на ръковод. тѣло е изцѣло предаденъ на организацията. Сжщата тактика препоръчва и на посвѣтеното учителство въ организацията. Часть отъ по-умѣренитѣ учители, обаче, намиратъ за по умѣсно да не се забравя и училището. Така се завежда спортъ, който се изражда въ недоразумѣния. Последнитѣ (нелоразумѣнията) сж се увеличили още повече, когато попадналъ въ управителното тѣло учителя Н. М., който не билъ избранъ по законенъ редъ. Въ замѣна на туй пѣкъ засилила се доста много организационна дейность въ града. Образуваха се десетарски групи. За стотникъ билъ опредѣленъ Ил. Крапчевъ. Заседанията ставали въ домътъ на директора. Направили и скривалище въ кжщата на Йорданъ п. Костадиновъ. Съ сбранитѣ суми купили 40 пушки мартини, тетовска фабрикация. Пушките пренасялъ кираджията Кръсте Давчевъ, който ималъ за маршрутъ Тиквешъ — Прилѣпъ — Кичево. Пушките бѣха складираны въ скривалището при Йор. п. Костадиновъ. По предателството на единъ селянинъ стана обискъ при п. Костадиновъ и се намѣри само една пушка, заради която Йорданъ падна въ затворъ.

Започнали по-усилено да събиратъ помощъ (въ форма на данѣкъ) отъ по-заможнитѣ граждани. Поднася се на лицето печатна разписка, съ фиксирана сума и срокъ. Разписката е скрепена съ печатъ, съ надписъ „Революционенъ комитетъ“. Събирането на сумитѣ е вървѣло доста гладко; нѣмало съпротива, нито възражение. Така отъ Коста Бомболовъ взели 25 лири турски, хаджи Здраве — 15 л., Бр. К-ви — 10 л., Мияйле Зердевъ — 10 л., М. П-въ — 12 л., Матей Димшовъ — 8 л., Трайче Безирджия — 5 л., Ил. Бадевъ —

5 л., Д. Шиндилъ — 10 л., Никола Крапчезъ — 10 л., Хр. Тренковъ — 5 л., З-вци 8 л., Ф-ви = 15 л. и т. н. И числото на организиранитѣ членове бѣ нарасло на 300 души.

По-късно почва да излиза таенъ революционенъ листъ „Бунтовникъ“ или „Борецъ“, издаванъ отъ по-умѣренитѣ. Вестникътъ се редилъ и хектографира въ кжщата на Тоде Лепазозъ, при учителя Тодоръ п. Антовъ. Отъ него сж излѣзли 2 — 3 броя. Той ималъ за задача да буди духъ организационенъ. По-късно настанало помирение между двата лагера, по инициатива на учителя Павелъ Христовъ. Презъ Великденската ваканция Павелъ Христовъ и Ат. Ивановъ посещаватъ с. Небрѣгово съ агитационна цѣль, а директора посетилъ селскитѣ училища въ околията и вършилъ пропаганда на революционната идея.

1896/97 и 97/98 уч. година

Презъ тая уч. година за директоръ на училищата идва Благой Калейчевъ, който заема и председателското мѣсто въ управит. орган. тѣло. Въмѣсто напусналитѣ учители Н. М. и Павелъ Христовъ, въ управителното тѣло влезнали учителитѣ: Ил. Ивановъ и Ив. Гагалевъ. Продължава събирането на данъка съ усиленъ темпъ, отъ което се въодушевява Пере Тошовъ, при идването си въ Прилѣпъ за коледната ваканция. Той е учителъ въ Битоля и ще хвъркне отъ радостъ за добития успѣхъ на организацията. Заседанията се водятъ редовно въ кжщата на директора. Началникъ на терориститѣ е Рампо Пешковъ съ другаря Григоръ х. Кочозъ. Презъ тая година извършиха се нѣколко акции. Първенеца Георги Богдановъ отказва да внесе опредѣления данъкъ отъ 10 лири и още се заканвалъ съ думитѣ, „който иска пари, ето мартинката, нека заповѣда“. Решили да изпратятъ при Георги Богданова четата на Никола Геройски, отъ Поречето, който бѣ дошълъ въ Прилѣпъ отъ България като легаленъ, да сформирава отъ тукъ четата си. Той е живѣлъ цѣли 2 седмици при учителя Никола Каранджуловъ. Намиса се, обаче, Пере Тошовъ боейли се да не стане съ четата предателство, както бѣ съ Чакревци и се осуetyава тоя планъ. Презъ м. августъ идва въ града Даме Груевъ. Седейки въ дюкяна на Бѣлазелкови, Даме наблюдава една вечеръ какъ Георги Богдановъ прибира паритѣ си въ единъ голѣмъ зобникъ (торба), завързва ги здраво и подпечатани съ червенъ восъкъ, предава зобника на съхранение у Зойчеви, понеже тѣхния дюкянъ е солиденъ магазинъ. Даме дава идеята да се обере касата на Георги Богдановъ. Изработва се планъ и обира се извършва презъ есента отъ Георги Сѣнокозлиевъ, Р. Пешковъ, Ив. Бѣлазелковъ, Ат. Ивановъ. Георги С. и Иванъ Б. отключиха магазина, влѣзнаха вътре и прибраха торбата запечатана, съ разни видове сарафски пари, при охра-

ната на Ат. И. и Рампо Пешковъ. Ключоветъ приготвилъ Христо Недѣлковъ ковачъ. По случай този обиръ бѣха арестувани: Ат. Ивановъ, Ив. Бѣлазелковъ, Рампо Пешковъ и Алекса Чачозъ, които лежаха въ прилепския затворъ 43 дена, безъ да бждатъ осждени

Взетитѣ пари се дадоха още сжщата вечеръ на секретаря на комитета Ат. Из., който старателно отпечатва зобницата и отгъва диплитѣ на мушамената алтанъ кесия, въ която намира разни видове златни пари на стойностъ повече отъ 200 лири турски.

Съ употребявания тотава шифъръ записватъ се всички видове пари: 182 златни мендухий отъ разна величина и стойностъ; 15 голѣми доблони въ два наниза; повече отъ три хиляди алтильци, повече отъ 100 бѣли меджидиета и още други пари — английски и турски лири, наполеони, минцове, австрийски жълтици, череци отъ бѣла меджедия, юзлуци, грошчета и около 300 разни видове антики (стара сарафска мая). Антикитѣ, доблонитѣ, мендухийтѣ и алтильцитѣ изпратиха се на 1. септемврий с. с., чрезъ Сугаревъ учителъ (а после войвода) въ Битоля. Д. Груевъ бѣ изпратилъ него за по сигурно да се пренесатъ паритѣ. Доблонитѣ и мендухийтѣ Груевъ бѣ изпратилъ въ Охридъ за размѣна, а антикитѣ — въ гр. Солунъ на Пере Тошовъ, който да ги препрати въ София, за да се прегледатъ въ Нар. Музей и се оцѣни стойността имъ. Срѣщу изпратенитѣ пари въ Битоля до Д. Груевъ получиха се пушки за прилепския районъ. Тия пушки, система „Гра“ отъ гръцката армия, бидоха пренасяни тайно съ кола отъ Христо Ламъовъ и се раздадоха въ с. Орѣвойцъ, като най-организирано.

Друга акция бѣ атаката върху Мустафа Маджиро, пазвантиѣ на „ридогъ“, който зорко следеше хората на организацията. Той бѣ тежко раненъ и остана сакатъ, съ куцъ кракъ. Трета акция се извърши надъ Ташко Филиповъ на 23. I 1897 г. подозиранъ като шпионинъ. Поради честото дружене съ турци, бива застрелянъ въ кафенето на Бомболовъ отъ терориститѣ: Гр. х. Кочовъ, Ил. М-въ и Н. К-въ.

Преди Винишката афера (ч. май 1897 г.) бѣха доставени два товара пушки система „Кримки“ (24 броя) чрезъ с. Улани, три станция Градско, гдето бѣ комиссионера прилепчанецъ Георче Перничаро, който служеше за връзка между Прилѣпъ, Велесъ и Шипъ. Тѣзи пушки бѣха пренесени на единъ катъръ и единъ конъ отъ къмъ с. Трояци, презъ непристъпнитѣ склонове на Козякъ планина отъ А. И-въ, Ил. М-въ, Н. К-въ и Илиа Ладното и се прикриха въ една пещера надъ с. Селце, въ мѣстността „Мечка“. Пушките бѣха увити въ кеневиръ и намазани съ смаска. За чистенето на пушките се грижеха А. И-въ и Никола Каранджуловъ. Тѣзи пушки се раздадоха, съ съдѣйствието на То-

лета (после войвода Толе паша отъ с. Крушейца, (Мариовско), на селянитъ отъ селата: Кокре, Каленъ, Дуйне, Полчища и Витолица, дето бѣха посвѣтени на дѣлото, чрезъ клетва отъ А. И-въ.

Бидейки Прилѣпъ отдалеченъ отъ предѣлитъ на България и мжно се доставяха оржия, муниции и взривни вещества, замислюва се фабрикацията на бомби въ самия градъ. За тая цѣль пристига отъ Кюстендилъ техника Гсрановъ. Приготвилъ пещъ, коксъ, чугунъ въ кжщата на Андонъ Стамболджиевъ, кждето Хр. Недѣлковъ, Палаврановъ, Ат. Изановъ и домакина сж прекарвали много безсънни нощи. Въ Прилѣпъ се фабрикуваха „п. гурчина“, приготвени отъ олово; сжщо така въ Прилѣпъ се топѣше и бакъръ отъ казанджийския еснафъ, та се мислѣше, че имаме опитни работници, които ще могатъ да приготвяватъ и бомби. И по другъ каналъ страната се снабдяваще съ оржие, бомби, вестници и пр. Доне Тошевъ отъ Щипъ е кираджия. Той пренася оризъ отъ Винаца за Прилѣпъ и Битоля. Въ чувалитъ съ оризъ има колети отъ бомби, револвери и книжа, които редовно пренася презъ цѣлата 1895 година съ 3—4 коне. Въ Прилѣпъ Доне слиза на винския ханъ, при Тома Барда (влахъ) и е въ свръзка съ Петре Свеярчето, комуто предава частъ отъ колетитъ. А въ Битоля кираджията слиза на Мжсъръ ханъ и е въ тѣсни връзки съ прилепчанитъ: Георги Пешковъ, Гр. Попевъ и Пере Тошовъ. Първитъ двама винаги му купуватъ ориза и въ чувалитъ намиратъ подарѣци: колети адресирани за Аврамъ Мушико и С-ие, или др. еврейски адресъ. На 6 априлъ 1896 г. колджийитъ на куличето (баждара) при св. Недѣля, вѣнъ отъ Битоля, търсейки тютюнъ (контрабанда), мушката съ желѣ ни шишове по чувалитъ. Шишоветъ допиратъ въ твърдъ предметъ, който дава съмнение на колджийитъ и задържватъ конетъ. При обиска откриватъ колетитъ съ бомби, за еврейска фирма (заблула). Това е първото разкритие за сжществуването на революционно движение въ страната.

Властѣта подлага на нечувани мжки кираджията, за да каже хората, съ които има връзка. Последнитъ, боейки се отъ разкритие, решаватъ да убиятъ въ затвора кираджията, който по една случайностъ се спасилъ. При всички мжки кираджията запазилъ тайната до край. Той бива осжденъ на 101 г., но следъ 18 месеченъ затворъ, на 23 октомврий 1897 г. амнистиранъ. Доне Тошевъ е още живъ. Живѣе въ г. Кюстендилъ и казва: „Господъ да не ми вземе душата, до като не видя Македония свободна“.

Презъ 1898/99 г. председателъ на ржков. тѣло бѣ директоръ Ст. Димитровъ, който бѣ арестуванъ и

интерниранъ, по подозрение. Него замѣсти учителя Никола Каранджуловъ. Въ управит. тѣло влизаха учителитѣ: Тодоръ П. Антоу — касиеръ, Ат. Ивановъ — секретаръ и Н. Каранджуловъ. Презъ коледната ваканция (1899 год.) пристигна Д. Груевъ съ Герджиковъ, за да даде упътвания и разни обяснения по организационното дѣло. Събранието станало въ кжщата на Владимиръ Карамфиловъ. На 23 януарий 1899 год. се извърши убийството надъ сърбомамина Тодѣ п. Антоу отъ терориститѣ Ст. Лазовъ и Никола Мърсевъ. Сжщата година на Великденъ стана окръженъ съборъ въ Битоля, въ кжщата на Ат. Лозанчевъ, подъ председателството на Даме Груевъ. Прилѣпъ се представляваше отъ делегата Ат. Ивановъ. Разисквало се по въоръжаването на районитѣ, изработилъ се шифъра за преписка съ грѣцки букви и туря се анонимната терминология на градове и села. Битоля се именуваше „Иерусалимъ“, Прилѣпъ — „Чирпанъ“.

Презъ 1899/900 год. въ ржковод, тѣло влизатъ: Антонъ Тошевъ председателъ, Хр. Силяновъ, Сл. Арсовъ, Ат. Ивановъ, Ив. Гагалевъ, Йор. п. Костадиновъ и Ничо Биолчевъ. На 8|Х с. г. пристигналъ отъ Битоля гимназиалния учителъ В. Пасковъ, за да ревизира района. Вечеръта сбрали се въ кжщата на Ат. Ивановъ и учителитѣ Хр. Силяновъ, Сл. Арсовъ за срѣща съ В. Пасковъ. Сърбомаминътъ Тале Кради-коне предава на властѣта, че „комити“ има въ кжщата на Ат. Ив. Полицията цѣла нощъ е държала кжщата въ обсадно положение и сутринъта навлиза, да залови „комититѣ“. Следъ щателенъ обискъ арестуватъ Ат. Ивановъ, В. Пасковъ, Хр. Силяновъ и Сл. Арсовъ. Последнитѣ трима освобождаватъ въ Битоля, а Ат. Ив. — въ Прилѣпъ, поради липса на виновностъ. Още сжщата есенъ штионина падна убитъ отъ терориста К. К-въ.

Градскитѣ десетарски групи усилено се обучаваха въ стрелба съ безгласни патрони. Управителното тѣло пѣкъ почна да издава хектографиранъ листъ въ кжщата на Йор. п. Костадиновъ, който бѣ единъ отъ най-ревностнитѣ работници. Неговата кжща бѣ и складъ на оржжие, и скривалище на организационни хора.

Презъ учебната 1900/901 година остава сжщото ржководително тѣло. Въ града турци убиватъ вечерно време Иванъ Керестеджия, живущъ край рѣката. За отмъщение комитетата решава да се убиятъ нѣколцина турци. За цѣлѣта сж опредѣлени терориститѣ К. К., Г. Сѣнокозлиевъ и др. Тѣ следятъ всѣка вечеръ край Цървенкоската улица да мине нѣкой отъ лошитѣ турци. Не имъ се удава обаче, случай. Сжщата година бива убитъ у-ля Ив. Гагалевъ, членъ отъ ржков. тѣло и касиеръ на комитетата. Има голѣми

улики за злоупотребени отъ него суми. Търси му се оправдателност, той отказва да даде. Избѣгва дори и събранията на комитета. Долага се за всичко това на Д. Груевъ, който лежи въ битолския затворъ, и той даза нареждане да се убие Галевъ. Убийството се извърши отъ Г. С. безъ да бѣде обезпокояванъ отъ властта, понеже не се откри убиеца.

* * *

За да се подготви по-добра почва въ селата за организираното дѣло и повдигне духътъ на селянитѣ, които пжскаха подъ теглото на разни доребевци, като: Булимана, Сульо-пушка, Расимъ и други реши се: да се извърши покушение върху нѣкои отъ тѣхъ. За реализиране горната цѣль, презъ пролѣтътъ на 1900 г. явява се четата на Мирче Ацевъ, въ съставътъ на която влизатъ четниците: Григоръ Соколовъ, (отъ с. Небрѣгово), Стоянъ ахчията, Стойче Добружанецъ, Йор. отъ с. Кнежа, Ст. Димитровъ (отъ с. Подмолъ), Орданъ Щипянчето. Първата акция на четата е покушението на Асанъ Сульо-Пушка, пждаръ въ с. Долнени, отъ ксгото бѣ пропищело цѣло село. На четата съдействуватъ и селянитѣ, между ксито е и Даме Поповъ. На 27 юлий 1900 г. (ст. стилъ) умишлено запалватъ сѣното на Сульо, който тичайки да види какво е станало, пада изъ засада отъ четнишки куршумъ. Последвали арести и изтезания. Арестувани сж свещеникъ Иванъ Ангеловъ и синоветѣ му Цвѣтанъ и Даме. Свещеника умира въ затвора. Цвѣтана осжждатъ въ Битоля, а Даме се освобождава. На 17 септемврий 1900 година, четата устройва засада, въ мѣстността „Скала“ между селата Каленъ и Писокалъ на осъмъ души турци (кяи), отъ село Чарлия (битолско). Ягаци на четата бѣха: Анте Дунски, Петко Кунадаревъ отъ с. Дуйне, Толе-паша (отъ с. Крушеица), Иге Стояновъ отъ с. Царевикъ (синъ на Стояна Лажо) и Найдо отъ с. Пещалево. Турцитѣ бѣха се довъррили на Антета, който презъ лѣтото работилъ въ чифлика въ с. Чаирлия. Той уговаря съ тѣхъ да дойдатъ въ с. Дуйне и да обертъ селскитѣ чорбаджии: Василъ Хаджията и Трайко Джандаро. Анте пешъ, а агитѣ на коне стигатъ до „Скала“, кждето ги причакваше четата. Открива се огънь отъ четата и прѣвъ пада Мефаилъ ага, а останалитѣ турци като разбиратъ, че сж предадени отъ Антета, изгърмяватъ по него, но той скочилъ задъ единъ камъкъ и тамъ престоялъ докато свършило сражението съ избиването на турцитѣ. На 25 септемврий Мирчевата чета устройва засада на разбойника Булимана, който бѣ проплакалъ селата: Царевикъ, (дето имаше чифликъ), Дрѣнъ, Смолани и Бѣловодица, като му убиватъ коня и раняватъ Булимана, който остана сакатъ презъ цѣлия си животъ. На 15 августъ (Богородица) при

с. Църници четата уби Ферадъ Ружди бей, огъ охридско заедно съ тримата му другари.

Есенъта Мирчевата чета се прибира въ България, кждето прилепската емиграция му устройва тържествено посрещане.

Пролѣтъта 1901 г. пристига района чета, подъ войводството на **Марко Лазаровъ**, родомъ отъ Радомирско (с. Косачъ). Марко отъ начало още падна тежко боленъ и лежеше въ кжщата на Н. Каранджуловъ до като оздравѣлт. На 20 май с. г. влиза въ четата и Даме Поповъ, огъ с. Долнени, подозренъ и гоненъ отъ турцитѣ зарадъ убийството на Сульо-Пушка. Въ четата на Марко сж и четниците: Коста Наумовъ (отъ с. Брѣзово Демирхисарско), Алекса Хр. Бъчваровъ отъ Прилѣлъ и още 2 души. Четата обикаля пролѣтъта и лѣтото прекоридскитѣ села и околнитѣ на града, съ организаторска задача, като посвѣтватъ населението въ „Дѣлото“ подъ обичайната организационна клетва. Презъ лѣтната ваканция въ четата влизатъ и учителитѣ Миланъ Янчулевъ, Ил. Костовъ, Ирданъ Станковъ, Илия Биолчевъ, Георги Палисламовъ, като интелектуални сили и да стажуватъ. Тѣ сж стояли 5 седмици и сж обикслили околнитѣ села на града. Следъ тѣхъ въ четата постжпилъ учителя Миланъ Галевъ за сжщата цѣль. Разболява се Марко и заминава за България, като оставя за свои замѣстникъ Даме Поповъ. По едно време прибира се въ четата и Димко Гърдансвъ, който бѣ легаленъ работникъ. Есенъта напускатъ четата Ал. Бъчваровъ и Димко Гърдановъ, като ставатъ легални работници, а вмѣсто тѣхъ идватъ Василь Кондураджията, Григоръ отъ Селце и Андрея отъ с. Църско (Д. Хисарско). Така попълнена четата обикаля селата: Варошъ, Селце, Ленища, Дабница, Присадъ, Горно и Долно Дюпчани и др. По-късно презъ есенъта билъ прекомандиранъ за прилепски войвода Никола Русенски отъ Охридския районъ, а Даме Поповъ остава за неговъ помощникъ. Презъ м. септемврий четата получава нареждане да пресрѣшне разбойника Булиманъ, идящъ отъ Царевикъ и да го убиятъ. Четата заела позиции при „Кьосейтъ търла“ (плетварско), но бива предадена отъ Никола, служащъ при Булимана, та се удря съ потерата, вмѣсто съ Булимана, като убива 1 и 2 ранява отъ потерата.

1901—1902 г.

Председателъ на комитета е директора Дим. П. Пандовъ и членове: Тале Христовъ, Кирилъ Пърличевъ. Председателя бива арестуванъ, поради заловено писмо и ръководството поема К. Пърличевъ. Тая година отъ четата бива убитъ учителя Сѣнокозлиевъ, за доказано неморално дѣяние съ една ученичка.

Около Димитровъ-денъ 1901 година, проектира се да се залови директора (белгиецъ) на мината за аспидни плочи

въ с. Попадия, за да се получи откупъ за нуждитъ на организацията. За тая цѣль се очакватъ Гоце Дѣлчевъ и Мирче Ацевъ, идящи отъ България. Къмъ нея трѣбва да се присъединятъ тиквешката и прилепската чети. Като стига Мирче до с. Уланци, по лѣвия брѣгъ на Вардара, срѣщу Градско, разболѣва му се единъ отъ четниците и се прибиратъ въ една плѣзна край селото. Четата бива предадена отъ селото и следъ кървопроливно сражение падатъ убити Мирче и 8 души четници. Спасяватъ се само двама души.

Гоце Дѣлчевъ пристигналъ отъ къмъ Тиквешко съ другаря Иванъ Маноловъ и се спрѣлъ въ радобилскитѣ воденици, за да чака прилепската чета, която бѣ прибрала двамата Мирчеви четници. Съ убийството на Мирчета осуетява се планътъ за залаването директора на мината. Гоце и прилепската чета обикалятъ селата: Трояци, Плетваръ, Орѣвойцъ, Ленища и Селце по организационна работа. Въ последното село Гоце престоива цѣла седмица, като на 10 септемврий посетилъ и Прилѣпъ за първи пътъ. Гоце смѣнилъ войводата Никола и го праща обратно за охридско, като се очаква за прилепски войвода Методи Патчевъ. Въ града Гоце се бави цѣла седмица и следъ туй заминалъ за Битоля, като обикновенъ пѣтникъ, придруженъ отъ Коста Бѣлагушевъ. Въ Битоля урежда Гоце канѣлъ за пренасяне оржия отъ Гърция. Такова е пратенъ за Селце 16 пушки, за Ленища 12, Плетваръ 15, Орѣвойцъ 17, Кръстецъ 7 — всички система „Гра“. По-късно се прибира при Гоцета въ Битоля и другаря му Ив. Маноловъ. До пристигането на Методи Патчевъ, четата ръководи Даме Поповъ. Предъ Димитровъ пристига Методи Патчевъ въ Прилѣпъ, който, придруженъ отъ Рамко Пешковъ, заминава за Селце, дѣто го очакватъ, за да поеме ръководството. Есеньта и зимата Патчевъ обикаля организираниѣ села по ревизия, а не организираниѣ, организира.

1902 год.

Въ началото на 1902 г. повечето отъ четниците излизатъ отъ четата, като пострадали и измръзнали отъ денонощно прехвърляне снѣжня „Мукусъ“. Тогава напусналъ четата и Даме Поповъ, който заминалъ на лѣчение въ България. Въ четата постѣпватъ нови хора. Патчевъ организира около 25 села изъ прилепско, частъ отъ които сж въ полето.

Кадино-селската афера.

На 24 мартъ 1902 г., въ старата кула на Кадино-Село, бѣ се спрѣла на почивка организационната чета отъ осемъ души, подъ началството на видния организаторъ Методи Патчевъ, родомъ отъ Охридъ. Кмета на селото, турски шпионинъ, издаде на властѣта мѣстопребиваването на четата и. още сѣщия день кулата биде обсадена отъ стотина души пехота, кавалерия и башибузукъ изъ околнитѣ села. Презъ

Методи Патчевъ

два дни обсадената чета се бори юнашки, до като изчерпа всичкитѣ си боеви припаси. После цѣлата чета се самоубива. Това нечуто геройство порази турцитѣ и когато нахлуха въ кулата, видѣха повалени безжизнениѣ трупове на осемъ души македонски революционери. При обиска на мъртвитѣ, намѣриха се въ дрехитѣ на Патчевъ книжа, които разкрили много работи за мѣстната организация. Тия книжа, макаръ и шифровани, властѣта успѣ да прочете и разкри цѣлата революционна мрежа въ прилепско. Незабавно бидоха разпратени по селата нѣколко потери, които извършиха нечути золуми и многобройни арести.

Долната таблица показва броя на тия арести

Прилепъ	с. Трояци	с. Плетваръ	с. Орѣвойцъ	с. Кръстецъ	с. Леница	с. Присадъ	с. Небрѣгово	с. Запърчени	с. Дулягани	с. Долнени	с. Сънокосъ	с. Бранче	с. Новоселани	с. Койнари	с. Степанци	с. Царевикъ	с. Ракле	с. Топлица	Мариовско	Тиквешко	с. Небрѣгово	с. Присадъ	гр. Прилепъ	Всичко	
5	3	1	3	2	3	5	8	1	1	7	3	3	4	4	3	4	6	4	20	2	1	1	1	92	3
																					Изте- зав.	Арест- тув.	Изте- зав.		

Тая афера засегна 18 села въ прилепско поле, 6 села отъ Мариово, а не пощади и града. Тя хвърли въ затвора 92 души, които, следъ нѣколко месечно гниене въ прилепския затворъ, вързани на верига, бидоха сткарани въ Битоля. Тамъ осждиха 16 души, а останалитѣ освободиха. Наскоро, следъ тая кървава случка, дебнатъ отъ двама революционери кадиноселския кметъ — предателъ и виновникъ на тая афера, биде нападнатъ и стрелянъ. За жалость покушението не сполучи напълно; предателя оздравѣ отъ тежкитѣ рани, за да бжде посочванъ съ прѣстъ отъ населението. По това покушение бидоха арестувани 8 души отъ Прилепъ. По-късно предателя биде убитъ отъ четата на П. Ацевъ.

СПИСЪКЪ

на
Убити българи въ прилепско отъ 26 февруарий
до 16 мартъ 1903 година.

№	ИМЕ и ПРЕЗИМЕ	Мѣстожи- телство	Дата на убийст- вото
1	Ангелъ Николовъ	с. Селце	26—II
2	Секула Атанасовъ	"	6—III
3	Цветанъ Секуловъ	"	6—III
4	Тр. Г. Богатиновъ	с. Браилово	10—
5	Миленко Тренковъ	"	10—
6	Богданъ Младеновъ	с. Долгаецъ	11—
7	Митре Вълкановъ	с. Зързе	11—
8	Стефанъ Заревъ	"	11—
9	Атанасъ Димковски	с. Ропотово	11—
10	Серафимъ Ристовски	"	11—
11	Климе Гьоревъ	с. Капино	11—
12	Кочо Гьоревъ	"	11—
13	Коне Димковски	с. Небрѣгово	11—
14	Христо Гliche	"	11—
15	Богоя Тренковъ	с. Сѣкирици	5—
16	Атанасъ Мойсофъ	"	5—
17	Кръсте ?	"	5—
18	Костадинъ Алексовъ	с. Дабяни	12—
19	Тоде Хаджията	с. Маргари	13—
20	Кочо Веляновъ	с. Новоселани	14—
21	Нетко Трайковъ	"	14—
22	Коле Ламбевъ	с. Небрѣгово	15—

Забележка: Презъ м. априлъ сж убити 31 българи

" " май " " 15 "

" " юний " " 13 "

49 "

22 "

и отъ 26 II — 16 III

Всичко 71 за 5 м.

До 1901 г. четитѣ, като спомагателна часть на организацията, поеха върху си всичката революционна работа, подъ давлението на събитията и незабелѣзано почнаха да губятъ своя таенъ и легаленъ характеръ, като подземаха нелегални и явни бунтове. И почна се борба жестока, исполинска, борба за животъ и смъртъ.

СРАЖЕНИЯ ДО ВЪЗСТАНИЕТО.

№ по редъ	МѢСТО на СРАЖЕНИЕТО	Дата на сражени- ето		Воюващи сили		Убити и ранени		Самоубити четници	ВОЙВОДИ
		Число м-цъ	год.	Четн.	аскер. про- порц.	Четн.	аскер.		
1	Бѣловодица	1-IX	1901	6	40	1:67	—	1	Никола Пешковъ
2	Кадино-село	25-III	1902	7	880	1:125	—	63	Методи Патчевъ
3	Никодинска план.	20-VI	1902	20	840	1:42	1	—	Петръ Ацевъ
4	с. Забъртанъ	6-IV	1903	23	2200	1:95	—	60	Хр. Оклевъ (Попето)
5	с. Никодинъ	10-V	1903	33	13	1:04	2	3	"
6	с. Топлица	25-V	1903	12	60	1:5	8	4	Н. Божковъ
7	Мукусъ планина	7-VI	1903	19	40	1:2	—	3	Ан. Василевъ
8	Алинска кория	8-VI	1903	23	150	1:6	4	45	Хр. Оклевъ (Попето)
9	Мѣстност. „Ливада“	6-VII	1903	50	130	1:2	4	10	П. Ацевъ и Пешковъ
10	с. Дуйне (П. Рѣка)	6-VII	1903	40	150	1:4	7	30	Ан. Василевъ
11	Бровичкитѣ лозя	9-VII	1903	13	80	1:6	1	3	Иванъ Смичковъ
Всичко		901-1903 г.	246	4583	1:18	27	222	8	

* * *

Следъ убийството на Патчевата чета (1902 г.) яви се четата на Петъръ Ацевъ, съ 20 души, между които сж четници: Анте отъ Дуйне, Толе отъ Крушейца, Ристе Оклевъ (Попо), Ив. Вълчевъ отъ с. Върбани, М. Звѣзда, Василь Оклевъ и др. Тамъ е и Ат. Ивановъ, който постъпи веднага следъ излизането отъ битолския затворъ.

1903 год.

Презъ 1903 г., въ началото на пролѣтътъ, Хр. Оклевъ завежда самостоятелна чета съ районъ полските села. Секретаръ на четата е Ат. Ивановъ. На велики петъкъ (6.VI) четата има сражение съ аскера въ с. Забърчани, кждето паднаха сума турци и коня на Миралая бѣ убитъ, безъ загуби, обаче, за самата чета. Туй сражение коствало на аскера въ матер. загуби 90,000 р. (патрони, пушки). Озадачена властътъ, отъ голѣмитъ загуби въ патрони, назначила комисия да анкетира смѣтките. Оказало се, че войниците изкрали сума патрони, за да ги продаватъ на организацията.

Нѣкои отъ членоветъ въ комитета сж интернирани учители прилепчани отъ разни градове. Преди възстанието биде заловенъ куриеръ съ цървули за четите, който откри, че му били предадени отъ едно гърбаво момче. Последното биде заловено и обади, че цървулитъ получилъ отъ Вл. Карамфиловъ и П. М., които биватъ потърсени отъ полицията, но се укриватъ. Вл. Карамфиловъ постъпи въ четата.

Предъ възстанието

Солунската акция. — Бомбандирането на Солунската банка и на парахода „Гвадалкивиръ“, стресна Турция. Боейки се отъ по-голѣми акции, турската власт, замисли масо-

ЗАБЕЛЕЖКА:

1. Въ сражението на 6.VII 1903 год. при с. Бѣловодица (Студена-Ливада) паднаха убити и загинаха отъ слънчевъ пекъ и жажда: Тале Христовъ, учитель; Димитъръ Сливяновъ, учитель; Алек. Спирковъ, учитель; Ал. Нуневъ; Ал. Костовъ — Ламовъ; Тасе Йочковъ и др. — все гражданъ; и дяконъ Козма (калугера) отъ с. Зарово (Солунско). Сжщиятъ день води сражение съ аскера и четата на Анте Дунски, при с. Дуйне, която се притекла на помощъ на П. Ацевъ и Н. Пешковъ.

2- Въ сражението на 8.VI 1903 г. при Алинска Кория падна убитъ и войводата Хр. Оклевъ (Попето). Четата на Оклевъ има и др. сражение преди това, при с. Никодинъ съ Булиманъ разбойника, кждето падна убитъ Боянъ Милчиновъ отъ града, а войводата бѣ леко раненъ.

вигъ повсемѣстни арести и интернирвания въ Македония. Такива станаха и въ Прилѣпъ. Най-страшни и придружени съ тероръ бѣха ареститѣ въ цѣлия Солунски вилаетъ. Отъ тѣхъ вкусихме и ний, съ колегата Ил. Балтовъ, като ни заловиха въ Неврокопъ, дега учителствувахме и ни прекараха презъ нѣколко страшни затвори, до като стигнахне родното место „мемлекете сюрѣюнъ“.

И тукъ, обаче, за квартира ни отредиха царскитѣ зандани. Стигнахме тъкмо презъ време на следобѣдния антрактъ на затворницитѣ. Какво да видишъ. Гъмжило отъ народъ. Голѣмиятъ дворъ на конака е пълнъ отъ мъже, жени и деца, а прѣко пармаклъка подаватъ се съ стоици рѣще и глави. Разтвориха се вратитѣ, тикнаха и насъ при множеството глави. Указа се, че и тукъ властѣта пипнала цѣлата организационна мрежа, начело съ градското и околийско управителни тѣла. Тукъ личеха и попове, и старци, па дори и чорбаджии, като престарелия хаджи Здраве и други още членове на прилепската черковна община. При тая гледка и при многото други, що видохме изъ разнитѣ затвори, неволно спомнихъ си за единъ циниченъ, но търпимъ отъ цензурата куплетъ отъ П. Р. Славейковъ, писанъ въ единъ цариградски вестникъ отъ епохата на възраждането ни. Бидейки въ затвора П. Р. Славейковъ издѣлбалъ съ пиронъ върху затворническата стомна (служеща изъ турскитѣ затвори за нощно гърне) следния куплетъ: „Който не е пикалъ въ тази стомна, да яде гомна“. Действително циниченъ е куплетъ, но много духовитъ. Автора е искалъ да потвърди мисълѣта, че надали има българинъ, който да не е лежалъ въ затвора и не запознатъ съ затворническата стомна!

Въ затворъ сме, но се чувствуваме добре. Калабалъкътъ, що заварихме ни внушаваше по друго настроение. Имахме апетитъ за ядене, охота за приказване, па дори и за голяй. А и последния не липсваше. Уредбата, що заварихме въ прилепския затворъ, дисциплината и хигиеничното състояние на кауша, въ който бѣхасе събрали повече отъ 150 души, говорѣха и за добрата затворническа организация. Арестантитѣ си имаха свое бюро, което се грижеше за храна, облѣкло, хигиена и пр. Живѣха на комунистични начала. Храна и питие (вино, ракия, конякъ) се внасяше най-грижливо и реловно. Сутрина мѣко прѣсно се донасяше съ десетки оки; банички, гевреци, симиди въ изобилие. Мѣсото доставяше касапския еснафъ даромъ; хлѣбътъ и другитѣ хранителни продукти бѣха пакъ даромъ на затворницитѣ отъ разнитѣ еснафи. Тѣ, еснафитѣ въ Прилѣпъ и въ отдавнашното минало при възраждането ни, при пѣденето на гръцкитѣ владици, сж играели важна роль; и посетне, въ черковно-учебното ни дѣло, стоеха на чело, и сега всички сж

слу
д
ат
до
це
в
ат
д
ол
ци

Ре
но
вс
че
мо
ш
ан
о
и
лк
об
ст
от
ръ
ск
ед
меч
ь
се
Д
ай
зл
зн
на
за
и
ит
ел
ь
и
и
ни
йо
и
нѣ

въ услуга на организационното дѣло. Колко бѣ мило на човѣка да гледа какъ се надпреварваха тия корпорации въ услугата си къмъ святото дѣло! Престояхме и въ тоя царски домъ около десетина денѣ, докато се получи нареждане отъ централната властъ, по застъпничеството на европейскитѣ сили, да пуснатъ невинно задържанитѣ, а по съмнителнитѣ да освободятъ подъ гаранция. Намъ ни бѣ заповѣдано да се явяваме по два пѣти дневно въ полицията, като не толкозъ благонадеждни. Туй нареждане продължи цѣли месеци.

* * *

Решението, на извънредния таенъ революционенъ македоно-одрински конгресъ на 4 януарий 1903 г., за едно всемѣстно стратегично възстание презъ лѣтото, не бѣ тайна вече за населението. То проникваше бавно, но сигурно въ умоветѣ на граждани и селяни. Всички знаеха, че туй дѣло ще стане нѣщо и си вземаха своевременно мѣрки за засеване на по голѣма площъ земя. Не се знаеше само деня, когато ще се прокламира самото възстание. Това щѣше да стане известно по-късно отъ щаба на Македоно-Одрински Революционенъ Окръгъ. Засеването става редовно и жетвата обещава да бѣде една отъ най-плодороднитѣ. Загриженостъ царѣше, сбаче, както у ръководителитѣ тѣй и у бойното население, поради слабото въоръжение на страната. Макаръ решението да гласеше: възстанието да носи партизански характеръ, като по-голѣма частъ отъ населението си гледа полската работа, за да не става брече на четитѣ, ако рече да трѣгне съ тѣхъ и още, за да не се провини предъ турската властъ и да се изложи на сѣчъ и огънь, — при все пакъ всѣки гледаше да се снабди съ какво годе оръжие. А тъкмо това липсваше. Прилепската околия бѣ една отъ най-слабо въоръженитѣ. Какво сѣ правила ръководнитѣ тѣла и защо съ време не бѣха се загрижили за тази нужда, разное се приказваше. Колкото времето приближаваше за обявата на възстанието, толкова и грижитѣ се увеличаваха у народа за оръжие. Предлагаха се баснословни цѣни за всѣкакви пушки — годни и негодни, револвери, ножове, патрони отъ бойцитѣ. Продаваха мило и драго хората — кравата, вола отъ селянина; залагаха нива или лозе срѣщу каква годе пушка. Въ услуга се поставиха и не малко турци, които имаха връзки съ организацията, по доставка на оръжие, — при всичко туй твърде малко се сполучи. Прилѣпъ бѣ изолирачъ отъ пограничнитѣ държави: Гърция, Сърбия и България съ други райони, та оръжието мъчно проникваше до тамъ. Едничкиятъ пазаръ бѣ Тетовско, отдето се вжкваше нѣкой мартинъ, тетовска фабрикация. На това именно обстоятелство,

слабото въоръжение, главно се дължи и слабото участие на прилепската околия въ възстанието.

* * *

Настъпни жетва. Реколтата бѣ изобилна, както никога. Всѣки бърза да свърши и прибере хранитѣ, като частъ отъ тѣхъ складира на укрити мѣста изъ горитѣ. Макаръ точно да не се знаеше датата на възстанието, понеже още не бѣ фиксирана, но по догатки се мѣлвѣше, че то ще стане следъ вършитба. И приблизително налучваше се деня „Св. Илия“. Раздвижи се населението масово да осигури главно хлѣба за по-дълго време. Брашно и солъ. Това бѣ повикътъ на всѣкжде. Жито имаше въ изобилие и цѣната бѣ ниска. Половинъ лира турска се плащаше за 90 — 100 оки. Но брашно нѣма. Лѣто-то е горещо, много воденици пресъхватъ. А колкото ги има нестигатъ да задоволятъ нуждитѣ на населението. Тѣ работятъ дено-нощно. За мелене се плаща скъпо, по една лира на товаръ, но пакъ не се превтасва. Турското население и то неостава надире. Гледа, че нѣщо става необикновено; догажда по инстинктъ, може би, за бѣдашитѣ борби на роба, но не може да предприеме нищо. Неволно и тѣ, турцитѣ, снабдяватъ се повече съ хранителни продукти.

Властѣта и тя не смѣе никого да закача, нито предизвиква. Тя вижда, че цѣлото население се раздвижило; тя следи, че ржководнитѣ организационни тѣла денонощно заседаватъ въ старото девическо училище. Респектирана ли бѣ отъ масовото раздвижване на роба, та се чувствуваше слаба; или такива ѝ бѣха инструкциитѣ отъ централната властъ, не зная. Но фактъ е, че тя пасуваше.

Не бѣше тайна още за властѣтъ, че всѣка почти вечеръ заминаваха млáдежи отъ града за четитѣ. Особено по южно направление, къмъ Селечка планина. Ами, че това не бѣ укрито вече, а сватбени пиршества. Потеглили 10—15 души млади ентузиазирани момчета да постъпятъ въ чета и следъ тѣхъ редица изпращачи: родители, роднини и приятели съпровождатъ ги далечъ отъ града и се раздѣлятъ съ сълзи горещи, топли молитви и благопожелания за свободата на Македония! Така вървя съ дни, докато единъ день (6.VII.903) се получи печалната новина, че прекоридската чета е била издебната отъ силна потеря надъ с. Бѣловодица и дала жертва учителитѣ: Тале Христовъ, Димит. Сливяновъ, калугерътъ иеороманъхъ Козма, Ал. Спировъ, Мих. Ракиджиевъ и Юрд. Нуневъ и др. Това известие стресиа мнозина отъ екзалтиранитѣ млади и неопитни въ четничеството момци, та спрѣ безразборното нахлуване въ четитѣ, което бѣ единъ баластъ за самитѣ тѣхъ.

Презъ възстаническа година въ управителното тѣло сж влизани: Тале Христовъ, Йорданъ Тренковъ, Кочо Ива-

новъ, П. Свѣщара, Георче Перничаровъ (касиеръ). На Смилевския конгресъ е присѣствувалъ и Тале Христовъ, като делегатъ. Преди да замине Тале Христовъ въ четата, оставилъ за свой замѣстникъ въ комитета П. М. Понеже касиера — Г. Перничаровъ, водѣлъ разгуленъ животъ (много пиянствувалъ) и констатирало се липса на голѣми суми, билъ отстраненъ отъ длѣжностъ. Останали да ръководятъ дѣлото: П. М., Ил. Б., Св. И., Антонъ Тошевъ, Вл. Карамфиловъ.

* * *

Въ навечерието на възстанието въ прилепско бѣха четитѣ на: 1) Петъръ Ацевъ, 2) Толе Паша, 3) Анте Дунски, 4) Никола Пешковъ, 5) Мирче Найдовъ, 6) Димитъръ Старозагорски. Шефъ на всички чети бѣ Пере Тошовъ, който пристигна отъ конгреса на 19.VII и застана на чело на движението.

Четитѣ броеха по 15—20 души редовни четници, въоръжени съ гръцки пушки „Гра“, царски картини и само 3 манлихери. Такива имаха Пере Тошовъ, Петъръ Ацевъ и Толе Паша. Поради липса на годно оръжие, четитѣ почнаха да връщатъ мнозина отъ прилепскитѣ младежи. Срѣщу „Илинденъ“ изпосѣкоха се телеграфнитѣ стълбове по линията Прилѣпъ—Велесъ и по шосето Прилѣпъ—Битоля; развалиха се дървенитѣ мостове по пътищата: Прилѣпъ—Градско, Прилѣпъ—Кичево, Прилѣпъ—Крушово и Прилѣпъ—Велесъ. Два дни следъ „Илинденъ“ събраха се всички чети въ с. Живоо на лѣсния брѣгъ на р. Църна, за да предприематъ акция срѣщу правителствения конакъ и казармата въ с. Витолица-Мариоско. На помощъ на четитѣ бѣше извикано годното селско население, въоръжено съ пушки: кременачки, чифтета, ебзалии, тетовски картини, револвери, ножове, сѣкири. Броятъ на всички възстаници бѣ около 500 души. Наближавайки селото Витолица изгърмѣла една пушка, случайно отпусната отъ възстаницитѣ. Точа даде сигналъ на аскера, на брой 100—150 души, въоръжени съ маузерови пушки, да се приготви за отбрана. Завързва се сражение отъ разни посоки и следъ дзучасовъ безрезультатенъ бой, нападателитѣ се оттеглиха. Разотидоха си четитѣ по своитѣ райони. Изгорѣха още нѣколко кули изъ турскитѣ чифлици въ полето.

Презъ м. августъ съединенитѣ чети на Никола Пешковъ, Анте и др., имаха сражение съ аскера при с. Вепърчани, което завърши съ тежки за насъ загуби. Паднаха 11 четника, между които и войводата Н. Пешковъ, Гр. Ракиджиевъ и др. Поради нахлуването на силна войска въ костурско, прогонени бѣха отъ тоя край костурскитѣ чети, които, заедно съ

голяма частъ отъ възстаналото население, се прибраха въ Мариовско. За тѣхното продоволствие грижеше се прилепския комитетъ (П. М. и Миланъ Мачевъ), които чрезъ помощъ отъ гражданитѣ, сбраха около 150—200 лири и закупуваха гьонъ, цървули, облѣкло и др. материали, като своевременно се препращаха по селата съ цѣли товари.

Презъ м. августъ пристигна и четата на Гьорче Петровъ, въ която е Лука Ивановъ и други 76 четници. Частъ отъ четата (38 души) се отдѣлятъ съ Геърги Ресавчето за Азотъ (велешко), а другата половина отъ четата остава съ Гьорчета, кждето се прибира и известния прилепски терористъ Георги Сѣнокозлиевъ. Въ с. Степанци пристига и четата на Петъръ Ацевъ — Пере Тошовъ съ 50 души четници и съ развѣто знаме за срѣща съ Гьорчевата чета. Следъ два дни всички чети стигатъ въ Борула и разискватъ защо въ прилепско нѣмало възстание. Изтъкнали се между другитѣ причини и несъгласието между Гьорче Перничаровъ (касиеръ на комитетата), М. Биолевъ и Юрд. Тренкозъ. Взима се решение да се слѣзе въ града инкогнито, за да се проучи въпроса. Слизатъ П. Ацевъ, Г. Сѣнокозлиевъ и Спиро п. Атанасовъ, но мисията имъ не успѣва. Гьорче Петровата чета донесла много бомби, адски машини, динамитъ и др. въоръжения. Гьорче настоява да се предприеме акция срѣщу турцитѣ въ града, за да се предизвика сражение съ тѣхъ. Предлага се атака на казармитѣ; заразяване водата при казармитѣ съ отровни препарати, за да се изстребятъ конете на кавалерията и пр. Проектирало се милицията да нападне казармитѣ, а четитѣ да заематъ позиции при „Баба“, с.-източно отъ казармитѣ. Четитѣ, обаче, не се съгласили и плана се осуетява. Въ туй време пристигатъ костурскитѣ чети на Лазаръ п. Трайковъ, Иванъ Поповъ и Цильо Конемладски съ около 50—60 души и се срѣщатъ съ нашитѣ чети. Прилепскитѣ чети (П. Ацевъ и П. Тошовъ) оставатъ въ района, а Г. Петровата чета и костурчани потеглюватъ презъ Мариово за деринско, съ цѣлъ да предприематъ акции. На пѣтъ за с. Пшаница, подъ височината „Маргара“ въ зори четитѣ сж обсадени отъ войска, отъ разни страни. Четитѣ заематъ височината, презъ което време пада убитъ Йорданъ Варошлиевъ. Почва се сражение, което трая цѣлъ день. Отъ четата падатъ 4 убити, 16 ранени, между които и Лазаръ п. Трайковъ. Цильо съ 20 души четници не участвувалъ въ сражението, понеже се намиралъ при върха Орле, далечъ отъ полесражението. Отъ аскера сж паднали около 200 души убити и толкова ранени. Цѣла нива е послужила за турски гробища. Частъ отъ четата е водила сражение и презъ нощта, таследъ 3 дни е супѣла да се прибере при другитѣ въ „бора“ надъ с. Витолица. Следъ 6—7 дни става срѣща при с. Будимирци, въ Нидже пл. на Г. Петровъ съ Борисъ Са-

рафовъ и придружаващитѣ го около 500 души леринчани и костурчани.

Тукъ става вече разформиране на възстаницитѣ, поради настѣпилитѣ студове и още поради обявяването амнистия. Прибира се орѣжието отъ милицията. Държатъ се патриотични речи отъ: Б. Сарафовъ, Г. Петровъ и др. Сарафовъ съ останалитѣ четници, потегля за България. На пътъ за с. Мързень—Ораовецъ (въ лозята) биватъ посрѣщнати отъ аскеръ и се почва сражение. Следъ сражението връщатъ себ души четници, а останалитѣ заминаватъ съ Сарафова задъ граница. Гьорче Петровъ заминалъ за Битоля за срѣща съ рѣков. тѣло. На връщане се спира въ Прилѣпъ. Тукъ сѣ и Перъ Тошовъ, П. Ацевъ, които прикрито прекараха зимата въ града. Пролѣтъта 1904 г. заминаха за България Г. Петровъ, П. Тошовъ и др., а П. Ацевъ остана да обикаля околията съ своята чета.

Следъ възстанието

Макаръ Прилѣпъ и околията да не пострадаха презъ възстанието тѣй както пострадаха съседнитѣ околии: крушовска, кичевска, ресенска, охридска, костурска и леринска, организационното дѣло бѣ въ агония. То представляваше трупъ силенъ о духъ, но слабъ физически и морално. Причини за тоза имаше. Тѣ се криеха въ роптанието на селата срѣщу града, задето останаха излъгани, като рѣководителитѣ имъ взѣха сумитѣ безъ да получатъ обещаното орѣжие; тѣ се криеха и въ негодуванието на града срѣщу рѣководителитѣ, че насила прибраха колкото орѣжие имаше между гражданитѣ, за да се прати по селата; тѣ се криеха още и въ мѣлвата за злоупотрѣбление на голѣмо количество суми. Селянитѣ продаваха си мило и драго: нива, ливада, лозе, волъ, за да се сдобиятъ съ орѣжие; гражданитѣ даваха по 5—10—15—20 лири налогъ и пакъ останаха невъорѣжени, едниѣ и другитѣ. При наличността на тѣзи незадоволства прилепския районъ представляваше богата почва за подвизитѣ на разколницитѣ, на „лъже патриотитѣ“ и на пропагандитѣ. Всички тѣзи фактори, насочили своитѣ стрели срѣщу цѣлостта на организационното дѣло, бѣха „добре дошли“ за турската власть, която само въ девиза „раздѣляй и владѣй“ виждаше своето спасение. А останалитѣ нѣколко души вѣрни синове на организацията — Петъръ Ацевъ, Шакиръ и частъ интеллигентни сили въ града, не бѣха достатѣчни да подведатъ борба срѣщу многото открити фронтове — отвжтре срѣщу „лъжепатриотитѣ“, недоволното население (градско и селско) и отъ вънъ срѣщу сръбската и гръцка пропаганда, явно поддържани и насърдчавани отъ властта. Безогледни бѣха осо-

бено борбитъ въ града между двата лагера: на централисти и децентралисти. Съ сопаджийски похвати си служеха първитъ (Груевисти) и благодарение липсата на куражъ и самоотверженостъ у другитъ (сепаратиститъ), избѣгнати бѣха жертвитъ. Залисанъ града въ междуособнитъ борби, не обръщаше внимание на опасността, що грозѣше околията. Тѣмъ по това време — пролѣтъта 1904 год., въ прилепско се яви Григоръ Соколовъ Лямевъ, идящъ съ своя чета, въоръжена и изпратена отъ Бѣлградъ. Григоръ бѣ старъ бѣлгарски четникъ. Поласканъ, обаче, отъ сръбското злато и за слава, да стане войвода, обявява се за измѣникъ. Прилепчани не само, че не взѣха мѣрки срѣщу Григора, наopak, върховиститъ, подъ шефството на И. Т-въ, даваха му морална и материална подкрепа. И тъй, необезпокояванъ Григоръ отъ никого, вършеше своята работа бавно, но здраво. Почна да организира и привлича на своя страна недоволнитъ села. Дори и когато почнаха да идватъ сведения за неговата явна противоорганизационна дейностъ, върховиститъ не му отказваха съдействието, а другитъ слабо върваха въ неговата измѣна. Трѣбваше да се срѣщне П. Ацевъ съ ренегата въ родното му село Небрѣгово, за да се разбере, че Григоръ се продалъ и станалъ агентъ на сръбската пропаганда. А явно стана за прилепчани едва презъ пролѣтъта 1904 г., когато четитъ на П. Ацевъ и Гюрчинъ, съ които бѣше Даме Груевъ, предадени отъ сръбоманскитъ села, водили бой съ аскера при с. Сланско. Въ това сражение бива леко раненъ Груевъ, който останалъ на лечение въ с. Латово. Груевъ бива предаденъ и плененъ отъ сръбската чета на Мицка поречанецъ и по застъпничеството отъ по-висше мѣсто Даме бива освободенъ. Узнавайки Пере Тошовъ за пленяването на Дамета, потеглюва съ четата на Григора, за да го освободи. По пътя за Поречето прибиратъ четитъ на Арсо и Йованъ (двамата братя), отъ с. Локвица. Арсо е сжшиятъ, който презъ 1922 г. биде обесенъ въ Скопие отъ сърбитъ). Въ с. Маргари Пере е предизвестенъ, че Григоръ е сръбски войвода, но той не върва. Сжщата вечеръ, обаче, Григоръ устройва засада въ с. Маргари, за да убие Перета и другаритъ му. Чакъ тогава Пере се убедилъ, че Григоръ е опасенъ и се замислюва борба съ него. Но е вече късно. Григоръ успѣлъ да организира сума села и да постави начело свои хора.

Презъ 1904 г., когато се връщатъ наново забѣгналитъ отъ околиятъ си войводи следъ възстанието, въ прилепско става конференция, въ която взиматъ участие: Дамянъ Груевъ, Пере Тошовъ, Гюрче Петровъ, Христо Узуновъ, Г. п. Христовъ, Г. Пешковъ, Пешо Самарджиевъ, Стефанъ Димитровъ, Петъръ Юрковъ, Йорданъ Тренковъ, Георги Сугаревъ, П. Ацевъ, Никола Каранджунъ и др. Тамъ

конференция е заседавала необезпокоявана отъ никого въ продължение на 31 дни, отъ което време само три дни сж били вънъ отъ селата, държани заседанията.

* * *

Въ града борбитъ продължаватъ съ ожесточение, за кой да добие надмощие въ управлението. Запазени идейни нѣколко млади учителчета намислюватъ да създадатъ печатна борба на абсолютно тайни начала. Начело на тоя кружокъ сж: Йор. Ангеловъ (сега свещеникъ), П. М., Т. п. Адамовъ, Г. Талевъ, И. книжаръ. Тайниятъ революционенъ листъ има за цѣль да популяризира принципитъ на В. М. Р. О., за да подигне борческия духъ у народа; да води борба и бичува разнитъ „исти“. Тази петорка наименува вестника „Шило“. Редактора е Шахинъ бей (псевдонимъ на Йор. Ангеловъ), прилепски каймакайнъ, а отговоренъ редакторъ е: Хилми паша. Презъ м. октомврий 1905 г. петорката, заедно съ материалитъ за хектография на „Шило“, се събира въ къщата на най заможня другаръ, като гости на вечера. Следъ вечерата синътъ извества бащата, че ще останатъ на работа въ затътената стая, където никой да не ги безпокои. Прекръстилъ се родолюбивия Илия и имъ пожелалъ „Господъ да ви е на помощ“. Ето какво разправя самъ редактора за тая нощъ: „Синиятъ пламъкъ на мангала не бѣше още изчезналъ, когато го внесохме въ стаичката. Единъ отъ насъ топи материала за хектографа, а други преписваме съ химическо мастило ржкописитъ. Всѣки изопачаваше почерка си до неузнаваемостъ Съ голѣмо внимание и съ една благовейностъ поставихме първата страница отъ вестника върху гладката повърхностъ на хектографа. Негатива бѣ чудесенъ и радостта ни бѣ голѣма. Почватъ да се слагатъ бѣлитъ листа, които изредихме до 10. Става повличане на масата и започваме отново претопяване, преливане, премиване — цѣла нощъ до съмване, но изкарахме още 10 листа. Всичко 20 броя.

На сутринята първия брой отъ в. „Шило“ бѣ изъ чаршията, съ уговорка, че се е получилъ отъ Битоля, за да се запази пълна неизвестностъ, която много по-вече плаши. Мѣстейки се редакцията на „Шило“ за всѣки брой въ ново помѣщение, продължи своя таинственъ животъ цѣли 2 месеци. „Шило“ напълно постигна цѣльта, като сгрупира около принципитъ на В. М. Р. О. по-събуденитъ граждани и успѣ да внуши на граждани и селяни, че духътъ, силата на Р. О. не сж умрѣли и че организацията е готова да се справи съ всички вредни фактори — външни и вътрешни.

Прлепското „Шило“ обърна вниманието и на Битолскиятъ окр. комитетъ, който назначи лицата отъ кружока — петорката за вр. околийски комитетъ, комуто бѣ възложено:

да умири града и да подготви почвата за изборът на нов комитет. Назначеният вр. комитет почна да преорганизира града и с помощта на терористическата група, успя в кратко време да респектира всички ония буйни елементи, които безнаказано вилнѣха изъ града. За да се сгъстят редоветъ на организацията и за по-добра дисциплина между тяхъ, създадоха се „младежки групи“, които бѣха ядрата на организацията и изворъ за здрави самоотвержени сили, готови за всяка акция. Всичко това внесе животъ и бодростъ у районния войвода П. Ацевъ, който пожела срѣща съ вр. околийски комитетъ. Наскоро следъ туй стана вече изборъ на новъ комитетъ, въ който влѣзнаха сжщитѣ идейни лица, що спасиха града отъ анархията. „Шило“ спрѣ. Новообразувания комитетъ продължи дѣлото съ по-голѣма интензивностъ. Той създаде сждилища при организацията, които отсетне се разбра, че сж единъ баластъ и вреденъ дори институтъ за дѣлото по редъ причини. Сждилищата бѣха си присвоили функции, които не бѣха отъ тяхна компетентностъ; разглеждаха се дѣла отъ всякакъв характеръ, а липсваха юридически познания у сждинтъ; създаваха се недоволници отъ неудовлетворената страна и т. н. Комитета обмисляше и мѣрки за борба съ сѣрбоманитѣ въ града, както и съ сѣрбскитѣ чети, които бѣха почнали день за день да откъсватъ по нѣкое село изъ околията. Въ края на 1905 год., по решение на окол. комитетъ, извършиха се покушения върху сѣрбоманитѣ Пере Грънчаръ и Ив. Джамбазовъ на три пжти, но все несполучливи, като, при третото стреляне, биде заловенъ атентатора и осжденъ на 15 години затворъ. Отъ сжщата година се тури начало и на отдѣленъ градски комитетъ.

Следъ заминаването на войводата П. Ацевъ за въ България на почивка, замѣстникъ остана братъ му Георги Ацевъ. Георги е младъ момъкъ 20—21 годишенъ, но е обикнатъ отъ населението и отъ другаритѣ-четници. Той има голѣми планове: да очисти околията отъ сѣрбскитѣ и гръцкитѣ чети и отъ всичко негодно и вредно наше. Обикаля селата, стега редоветѣ на селскитѣ чети, и се заема за въоръжаване на селата.

Въ началото на 1906 г. — лѣтото, скол. комитетъ, въ съгласие съ районния войвода, изработи планъ за общи действия противъ сѣрбскитѣ чети. Планътъ биде одобренъ отъ окр. комитетъ. Съдържанието на плана бѣ следното: всички околии, съседни на прилепскитѣ, да засилятъ четитѣ си и въ единъ опредѣленъ день да почнатъ настѣпление къмъ сѣрбоманскитѣ села, за да стеснатъ обръча на сѣрбскитѣ чети. Сжщевременно да се предприематъ терористични акции срѣщу агентитѣ на сѣрбската пропаганда по села и градове. Планътъ неможа да се приложи, поради ранната

смъртъ на прилепския окол. войвода Г. Ацевъ — Г. Ацевъ бѣ извиганъ отъ П. Константиновъ, велешки войвода, за да нападнатъ задружно с. Крапа, крепостта на сръбскитѣ чети. Набързо Ацевъ събира милиция и заминава. Четитѣ успешно стигнатъ на 24.VI. 1906 г. въ Крапа и запалили сръбското училище и попската кѣща, безъ да могатъ да изловятъ шпионитѣ, които обадили на сръбскитѣ чети за станалото. Оттеглени нашитѣ чети на близо въ планината за денуване, незабелязано сж били сбсадени отъ сръбскитѣ чети и при вечеръ, когато се вдигнали да пѣтуватъ, биватъ посрѣщнати съ залповъ огнь. Велешкиятъ войвода пада на мѣсто, а прилепския е тежко раненъ и се самоубива, за да не попадне живъ въ неприятелски рѣце. Заедно съ тѣхъ паднаха и трима наши четни и. Съ смъртта на Г. Ацевъ околията остана безъ войвода. За вр. околийски войвода комитетата опредѣли Мирче Найденовъ, а отъ задграничното представителство се искаше да изпрати П. Ацевъ за районенъ войвода, — това бѣ единодушното желание на цѣлата околия, олучено чрезъ референдумъ. Долавяйки комитета, че ще правятъ спѣнка въ София за изрѣщането на П. Ацевъ, делегира единъ отъ своитѣ членове (I. А.) да прави постѣпки за П. Ацевъ, като въоръжи четата му и закупи орѣжие съ сумитѣ, що пренесе. Въпрѣки пречкитѣ на представителството, благодарение намѣсата на ц. комитетъ, който по туй време се намиралъ въ София, успѣха мисията на Тодора и презъ м. августъ с. г. връща се обратно въ Прилепъ. Презъ м. септемврий с. г. пристигна четата на П. Ацевъ, а следъ него — и тая на Георги Ленищанчето, която придружаваше закупеното орѣжие.

Презъ м. октомврий с. г. става скопийски конгресъ, на който сж взети решения: за засилване дейността на организацията, за въоръжение на селата, за изплащане сумитѣ взети отъ селата презъ възстаническата година, икономич. повдигане на селата, за чифлигарството, за просвѣтата по селата и се избралъ новъ окол. комитетъ, въ който влизаха Д. Х. К., Д. П. и частъ отъ старитѣ членове учители. Новиятъ комитетъ се заема съ изпълнение комитетскитѣ решения. Въоръжението на околията вървѣло успѣшно, орѣжието отъ начало се доставляваше отъ Гърция, а по-късно въ края на 1906 и 1907 г. — отъ България. На селата сж раздадени пушки, срѣщу полученитѣ суми презъ възстанич. година, а останалото орѣжие се даваше на коштуемата цѣна. Пари се прибираха отъ гражданитѣ—данѣкъ върху дохода.

Въ началото на 1907 г., по решение на околийския комитетъ, изпрати се единъ членъ отъ комитета въ София за покупка на орѣжие и да въоръжи четата подъ войводството на Ал. Буйновъ. Задгранич. представителство, обаче, попречи, понеже Буйновъ билъ Санданистъ. Това искане на при-

летчани се претълкува, че тѣ сж станали Санданисти, поради което се задържа закупеното оръжие за Прилѣтъ. Въ Прилѣтъ е имало съмишленици на Сарафовъ и върховисти, особено следъ възстаническата година, но бидоха смазани. Следъ разбирателство оръжието биде освободено и предадено на Георги Ленищанецъ, за да го съпроводи до мѣсто-назначението.

Комитета се грижеше и за оземляването на селското население. Поради голѣмитѣ пречки на турскитѣ чифлици, последнитѣ почнаха да се разпродаватъ. Закупваше ги цѣло село, следъ което имота се разпредѣляше по любовно между населението, споредъ имотното състояние. Грижи полагаше комитета и за затворницитѣ, на които ежесечно имъ отпускаше помощъ. Материална подкрепа комитета имаше и отъ прилепчанитѣ емигранти въ Америка.

Голѣми усилия полагаше комитета за решителна борба съ чуждитѣ пропаганди, които застрашаваха района. Тѣхниятъ успѣхъ презъ 1907 година до известна степенъ се дължи и на обстоятелството, че отъ София се изпращаха чети не по желание на района, — чужди за страната, хората, и условията. Освенъ туй тия чети внасяха и сепаратизъмъ. По инструкции давани отъ София, тѣзи чети се мъчеха да измѣстятъ ржководството и управлението на района отъ околийския комитетъ, въ тѣхнитѣ ржце. Така се тури начало на нетокорство, самостоятелна инициатива, антагонизъмъ, — които доведоха работата до закани и заплашвания отъ едната и другата страна. Отъ друга страна въ окръжния комитетъ имаше личности морално отпаднали и дори предатели, ала Григоръ Лигушотъ. На тѣхъ се дължи загубването на Сугаревата чета при с. Паралово, презъ м. мартъ 1906 год. Стѣнаго бѣ организационното дѣло по туй време у насъ и отъ неочакваното арестуване на частъ отъ ржководното тѣло. Иванъ Бомболовъ, синъ на известното родолюбиво прилепско семейство, предава на властѣта една разписка, съ която му се иска налогъ. Той силно настоява да се арестуватъ учителитѣ Т. п. Адамовъ, Г. Талевъ, Йорданъ Ацевъ и Йор. п. Ивановъ, за да миряса града. Властѣта удовлетворява просбата на предателя. Възползувани отъ всички тия дефекти въ района нашитѣ чети вмѣсто да гонятъ сръбскитѣ и грѣцки чети почнаха да убиватъ привързанитѣ хора на комитета, за да всеватъ страхъ отъ една страна, а отъ друга да поставятъ свои хора за ржководители по селата. Убийството на Диме Кондовъ, ржководител отъ село Мажуйчища и на двамата му братя, наскоро дошли отъ Америка, най-красноречиво потвърждава интимното желание не четитѣ. За това говори и убийството на двамата добри българи отъ с. Върбани. На този опасенъ антагонизъмъ,

бихъ рекълъ, се дължи и загубата на 57 души четници въ сражението при с. Ракле.

Поради бързитъ успѣхи на сръбската пропаганда, дължима на терора, упражняванъ отъ сърбитѣ върху бълг. арскитѣ села, трѣбваше най-сетне да се предприеме обща акция срѣщу неприятеля. За тая цѣль, презъ м. май 1907 г., почнаха да пристигатъ първитѣ чети отъ България: Чаквата, Т. Николовата, Хр. Цвѣтковата, Ив. Алабака. За заминаването на четитѣ отъ България, известни бѣха турскитѣ власти въ Прилѣпъ. Туй се съобщи на околийския комитетъ отъ подкупенитѣ турци-шпиони. Съобщението отъ София излизаше отъ турското консулство, което въ подробности гласело: колко сж четитѣ, подъ чие войводство, съ колко души сж и за кжде заминаватъ. Турскитѣ власти бърже нареждатъ да потеглятъ едновременно войски: отъ Тиквешъ, Воденъ, Леринъ, Велесъ, Битоля и всички да вървятъ къмъ прилепско, като стесняватъ обрѣча. Решението на властитѣ се знаеше детайлно отъ прилепския окол. комитетъ, който твърде бързо предаде на прилепскатѣ чети за сведение и зимане съответни мѣрки. Преторжчваше се на четитѣ и дори се молѣха най-настоятелно да прехвърлятъ Мариовско. Четитѣ не послушаха съветитѣ, нито взѣха бележка отъ доношенията на комитета; може би, разчитаха на внушителната тѣхна сила — броеха стотици въоръжени и добре обучени момчета. Стеснявайки обрѣча турцитѣ се натъкватъ вече на преднитѣ четнишки позиции и на 16 юний 1907 г. се завързва сражение съ частъ отъ Хр. Цвѣтковата чета въ мѣстността „Ножо“, при с. Ракле. Сражението почва рано сутринята. Четниците сж на брой 45 души, отборъ момчета, безъ войводата, който случайно се намиралъ при другитѣ войводи, надъ Попадийскитѣ височини. Аскера е частъ отъ битолкия „авджи табури“, който миналъ презъ Мариово и слѣзналъ къмъ с. с. Дрѣнъ и Смолани, по направление на с. Ракле. После сражението се пренася и по Попадийскитѣ височини, надъ с. Смиловци и къмъ с. Никодинъ. На Попадийскитѣ височини сж всички войводи; тамъ сж и прилепскитѣ чети на П. Ацевъ и Мирче Найденовъ, а отъ къмъ Никодинъ е четата на Секула. Едновременно сраженето се води по цѣлата областъ, но най-ожесточено, то е на „Ножо“, кждето сж здраво обсадени 45 души и атакувани отъ аскера. Въпреки всички усилия на другитѣ чети, за да облекчатъ тѣхното положение, тѣ защитавайки се до последния моментъ, геройски загинаха единъ по единъ всички. Италианскиятъ жандармерийски инструкторъ Луций донесе фотография на загиналитѣ четници, за който разправялъ, че всички сж били вече безъ патрони и че повечето сж самоубити. Свършвайки сражението на „Ножо“, потерата се отправя съ всички сили къмъ Попадийскитѣ височини, кждето боя про-

дължилъ до вечерята на другия денъ (17 юний) и презъ нощта четитъ успѣли да се промъкнатъ, като оставиха на полесражението други 7 души и още 5 четника отъ четата на Секула, при с. Никодинъ. Така туй двудневно сражение отне живота на 57 души четници. За загубитъ на турцитъ може да се сѣди отъ обстоятелството, че нѣколко дни наредъ не позволяваха да се мине изъ полесражението. По силата и значението туй сражение бѣ наречено отъ турцитъ „Жапонъ моаребе си“ — „японска война“.

* * *

Есенъта прѣзъ 1907 г. стана конгресъ отъ нелегалнитъ и легални делегати отъ града и селата на прилепския революционенъ районъ, за изборъ на ново Бюро на околийския комитетъ. Бѣше недѣленъ денъ, когато училищния слуга Даме, бившъ четникъ, ми съобщи, че въ „читалищната стая“ (така се именувахе най-голѣмата класна стая въ старото училище) ме чакатъ нѣколцина граждани. Действително тамъ заварихъ 12 души прилепчани, половината отъ които образуваха бюрото на околийския комитетъ. Следъ моето пристигане взе думата Д. К. и пречеете следната листа на членоветъ за новия околийски комитетъ, изработена на общия конгресъ: Председател на комитета — директора на прилепскитъ училища, Герги Трайчевъ и членове: Алекса Колищърковъ, М. П., Данаилъ Зойчевъ, Ацко Николовъ и Коста Димитровъ (учителъ).

Понеже българското училище и българскиятъ учителъ бѣха силно компрометирани предъ турскитъ власти — училището бѣ комитетско гнѣздо, а учителътъ комитаджия, — трѣбваше да измислимъ тактика и прийоми, за да замаскираме нашата дейность предъ Жаверовци — турската полиция, и да засвидетелствуваме предъ властта и подозрителното общество довѣрие, че училището и учителството стоятъ далечъ отъ комитетскитъ работи. Подобна тактика ни се налагаше и отъ обстоятелство, че зачестиха аферитъ на предателство, или случайни открития по организационното дѣло, вследствие на което взѣха да оредчазатъ по-интелигентнитъ сили отъ редоветъ на организацията. Едни биваха залавяни, осжждани и заточавани; други — станаха нелегални. За тая цѣль на първо време реши се: да се недопускатъ селяни въ училището, служащи за куриери между четитъ и комитета. Въ училището ще се съхранява най-необходимата архива, комитетскиятъ печатъ и отъ тукъ ще излиза и влиза всичката преписка. Тукъ ще ставатъ и заседанията на комитета. Опредѣлиха се пунктове и лица въ чаршията, където селскитъ куриери ще предаватъ и получаватъ кореспонденцията и разнитъ други колети. Такива пунктови лица и мѣста бѣха: магазина на Данаилъ Зойчевъ за съобщение

съ полската чета; магазина на Ацко Николов за съобщение съ прекоридската чета и въртановския ханъ за съобщение съ марионската чета. По такъв начинъ, само съ изолирването на селскитъ куриери отъ училището, можахме да внушимъ довѣрие въ училището и да заблудимъ будното око на турската полиция, която деноношно следеше, кой влиза и излиза отъ училището. И не следъ много време каймакамъ на Шефкетъ бей, лично за свидетелствува, че сега се убедилъ действително, какво българскитъ училища и учителитъ престанали да се бъркатъ въ комитацилѣкъ. Такъва атестация за училището изказа и дивизиония командиръ Мустафа Гиритли паши, когато съ група граждани го посетихме на байрама. По сжщия тоя начинъ можахме да внушимъ довѣрие и въ обществото къмъ училището. Помня веднажъ се яви при мене г-жа Е... Ч. известна шпионка, да ме моли, да кажа на градската чета, която презъ една нощъ ѝ прѣскочила въ двора, за да я убива, че тя била благонадеждна. Другъ пътъ се яви почтенъ единъ грегданинъ, да търси съдействие отъ комитета. Трети пътъ бѣхъ извиканъ въ къщата на първенеца Юрданъ Бомболовъ, високоинтелигентенъ българинъ, за да ми се оплаче, че марионската чета му била задигнала 20 глави говеда, задето не си е далъ членския вносъ и пр. и пр. Всички тия лица действуваха, обаче, по традиция, знаейки, че училището стои начело на организационното дѣло, а не съ положителностъ.

* * *

Макаръ, че власъта имаше вече довѣрие въ нашето училище, че не се бъркаме въ никакви комитетскитъ работи, това бѣ пълна заблуда, спечелена само съ тактиката, която препоръчвахме, когато поемахме ръководството на комитета. Ний умѣло заблуждавахме сжщата тая властъ и въ обиколката ми по селата, дори и когато имахъ срѣщи съ цѣла чета. За илюстрация ще навѣдя само 1 — 2 конкретни случая.

Въ качеството на директоръ на прилепскитъ м. училища, предстоеше ми да посетя и ревизирамъ селскитъ училища въ прилепската околия. Това бѣше пролѣтътъ презъ 1908 г. въ м. мартъ. Повикахъ Н., прочутиятъ майсторъ на комитски скривалища, довѣрено лице на комитета, и го поканихъ да ме придружава въ обиколката ми, като служащъ. Въ опредѣлениятъ день и часъ пристигнахъ въ домътъ ми двамата конни стражари, които ще ме придружаваха, като охрана. Следъ като стъкмихме нашия багажъ, състоящъ се отъ патрони, лѣкарства, облѣкло, хранителни продукти, коняци — всичко това предназначено за четата, и товарено на двата коня, които ще ездимъ съ Н., потеглихме за с. Запо-

лжани, кждето трѣбваше да срѣщнемъ полската чета на Петъръ Костурчето. Подиръ двучасовъ лекъ и приятенъ пѣтъ стигнахме благополучно въ селото и спрѣхме предъ училището. Дойде кмета, прибра конетѣ съ багажа и поведе стражаритѣ въ опредѣлената квартира. Следъ привършване училищната работа, заведоха ме при четата, която бѣ на квартира у сѣщия хазяинъ, дето сж и стражаритѣ, само че въ две отдѣлни стаи. На стражаритѣ е сложена хубава гостба. Имайтѣ и джиброва ракия. Конетѣ имъ се гледатъ добре. За повече не имъ е грижа. Така бѣше нѣкога въ турско. Ний срѣгнахме се съ четата, дадохме имъ багажа, беседвахме съ часове, ядохме и пихме и като привършихме работата, потеглихме за друго село. Следъ день-два трѣбваше да се срещна съ Блажета Биринчето (крушовски войвода). Това стана въ с. Св. Митрени. Потеглихъ отъ с. Кривогачани, кждето има жандармерийска кула. Пѣтя води се презъ ниви и е далечъ близо часъ. Всички почти мѣже отъ Св. Митрени сж по полето. Селото брои около 10-тина чифлици и селянитѣ сѣятъ пролѣтни култури. Въ селото е Блаже. Азъ пристигамъ съ стража. На прѣвъ пѣтъ селянитѣ се изплашиха, докато разбератъ кои сме и съ каква мисия идемъ. Спрехме предъ училище. Стражата биде заведена въ една кула, а ний намѣрихме Блаже съ четника Ташко да ядатъ лукови листа (младъ чесънъ), сдробени въ паница съ вода, оцетъ и солъ — нѣщо като салата, която по насъ се сѣрба съ лѣжица. Следъ дълга беседа и хубавъ обѣдъ, раздѣлихме се и съ Блаже. За да се похвали предъ насъ, че е добъръ стрелецъ, Блаже ни спре за минутка като ни обърна внимание на едно врабче, кацнало въ двора на сливата, и което прицѣлва презъ прозореца въ стаята да го убие съ манлихерата си. Гръмна и го уби, въпреки нашето настояване, че въ селото има стражари, и кяи по чифлицитѣ (турци).

* * *

До колко властта бѣ заблудена сведочатъ следнитѣ два факта: Димко Бучинче (шпионинъ) донесълъ лично до знанието на Битолския валия, че директора на прилепскитѣ училища, при обиколката изъ селскитѣ училища, се срѣшилъ съ четитѣ и държалъ бунтовнически речи предъ населението. Валията дава бързо нареждане до прилепския каймакаминъ за арестуването на директора. Каймакамина обаче, енергично се застъпва за върноподанството на директора и не смѣе да го арестува, нито даже разследва. Това засвидетелствуваха единъ день юзбашията и башъ-полица, като се очудваха на голѣмото довѣрие, що хранилъ у българското училище каймакамина.

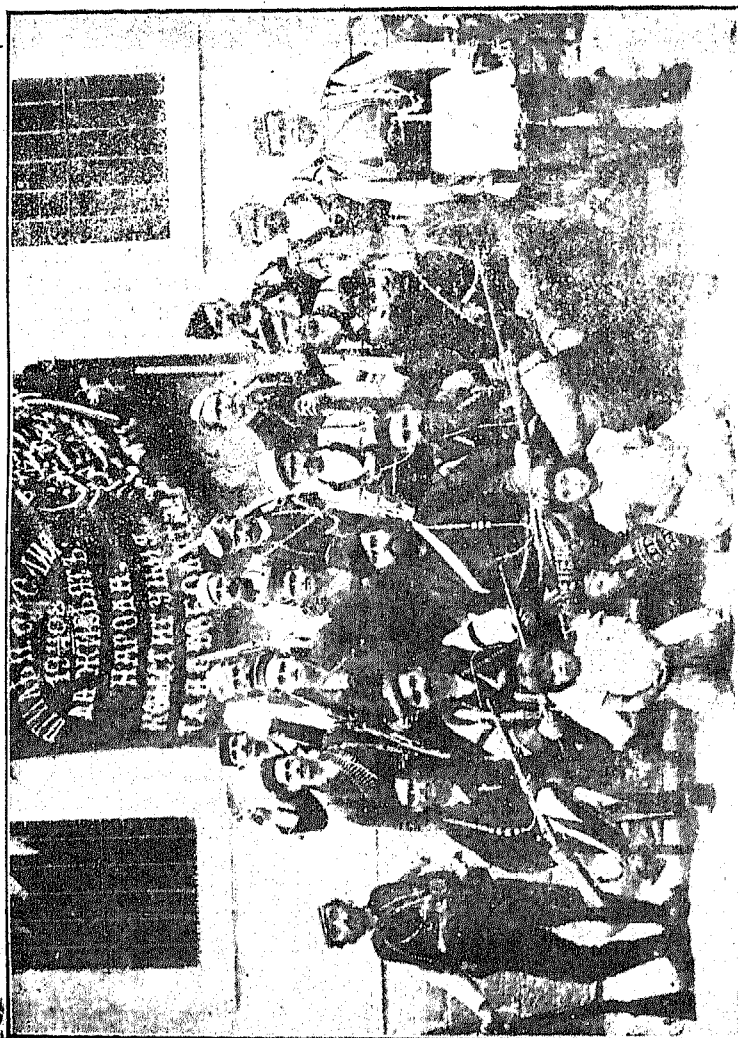
Не тъй гладко вървѣха работитѣ, обаче, между хората на организационното дѣло. Взеха да се проявяват пакъ разни течения изъ между висшитѣ ръководители на дѣлото. Особенно съседния намъ велешки районъ, бѣ гостоприемното мѣсто на тия вѣдения. Ето защо, по едно време почнаха да се заразяватъ отъ подобни вѣдения и нашитѣ чети, които до тогава бѣха много коректни въ отошенията си съ околийския комитетъ. Туй бѣ печално явление въ живота на организацията. Четитѣ заявяваха, че ще изколятъ всички селски ръководители. Трѣбваше да се взематъ бързи мѣрки.

* * *

Бѣше Велика-Сжбста. Късно вечерѣта единъ р файтонъ спрѣ на най-многолюдната улица, предъ кѣщата на Гьоче п. Димитровъ. Отъ файтона слѣзна пѣтникъ, облеченъ въ Великденска селска кукуречанска носия, съ бѣла чалма на главата и бѣлъ кожухъ на гърба. Това бѣ Павелъ Христовъ, членъ отъ централния комитетъ на вътрешната организация. Извиканъ бѣ отъ прилепското околийско началство, за обсъждане мѣрки, които трѣбваше да се взематъ срѣщу мѣстнитѣ войводи, обвинени въ незачитане нарежданията на началството, съ тенденция за скѣсване всѣка връзка между нелегалнитѣ и легални организационни тѣла, течение създадено вече въ съседнитѣ намъ райони — велишкия и други. И за да демонстрира фактически това си желание, войводата Кочо, безъ наш езнание и съгласие, презъ пролѣтѣта уби тримата братя Диме, Веле и Ристо отъ с. Мажуйчица и ги погребѣ безследно. А Мирче, на деня Вилики Четвъртъкъ закла наредъ селото, ръководителя отъ с. Селце, Конѣ. Но сителъ на този селаратизъмъ бѣ Кочо, който обаданъ отъ амбицията за голѣмство и волень животъ, цѣлеше да създаде царство въ царство въ редоветѣ на организацията. Отъ сжщата идѣя бѣха зазани и други авантюристи изъ съседнитѣ ни райони и ако ненастѣпѣше турския „Хуриетъ“, който ни застави да преустановимъ четническата дейность, ний вървѣхме къмъ самоизтрѣбление и разгление.

Павле, така бѣ извѣстенъ на всички, прѣкара Великденѣ, като гостъ у Гьорчета п. Димитровъ, кѣщата на когото е въ съседство съ черковния дворъ. На второ възкресение черковния дворъ е пълепъ съ народъ и между тѣхъ усиленѣ полиция, а ний се любуваме на празденството. Предстоеше на Павлета да зачине за с. Леница. Една вечеръ, предвожданъ отъ куриеръ, той мина черковния дворъ и зави нагоре по улицитѣ къмъ рида, за да се настани въ кѣщата на вуйка ми. На Томина недѣля Павле, преоблеченъ въ ленишко-селска носия, възседна едно магаре и съ дете-пеленче въ ржцетѣ потегли за селото, като се предвождаше отъ майката на бебенцето, която, по мѣстния обичай върви пеша п едѣ

добичето. Стигна въ Ленища и отъ тамъ продължи пътя, за да сѣдне П. Пенчевъ, другъ членъ на Ц. К. Последниятъ се въртѣше отатѣкъ Вардара.

Прилепскитѣ чети предъ хурита.

Къмъ края на м. юний срѣщата стана въ с. Бѣловодица, кждето бѣ изплатенъ и К. Димитровъ да представлява окрл. комитетъ. Туря се край на спороветъ. Мирче замина за България, Павле за нагоре, а Пенчевъ се прибра въ града.

Топличката афера

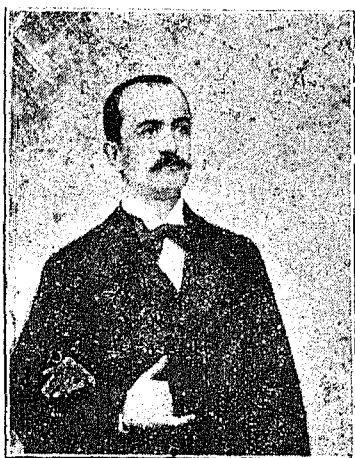
Това се случи на Св. Кирилъ и Методи 1908 г. Готвимъ се за тържественото отпразднуване, когато бързъ куриеръ отъ с. Плетваръ ни съобщава, че четата на Мирче е обсадена въ с. Топлица. Вечаръта на 10 сръщу 11 май четата се премѣстила отъ с. Ракле въ с. Топлица. Бѣше лунна нощъ, та четата е била забелѣзана отъ аскера, който слизалъ отъ с. Никодинъ за с. Топлица. Увѣренъ, че четата е въ селото, аскера го обсажда. Селскитѣ патраули, опредѣлени да пазятъ четата и селото, на пѣтъ за своитѣ постове, се натъкватъ на аскера, който по-рано заелъ стратегическитѣ мѣста и се връщатъ да обадятъ на четата. Мирче решава да си пробие пѣтъ и да напустне селото, но селянитѣ настоятелно го молятъ да остане въ селото, като му обещава въ пѣдна безопасностъ. Въ селото има и скривалища. Мирче прегледалъ и дветѣ и се спрѣлъ на по-малкото, макаръ и нездравословно. Сутринтъ въ тъмно още аскера извиква всички селяни вънъ отъ селото и ги пита за четата. Въпрѣки силното настояване на офицерина, че четата е въ селото, селянитѣ даватъ писмена декларация, че въ селото нѣма чета. Започнали обискитѣ. Откриватъ голѣмото скривалище, въ което намиратъ патрондаши, изгорени патрони, гилзи и пр. Настѣпватъ и надъ другото скривалище, кждето е скрита четата, но за щастие, надъ маскирания входъ лежалъ волъ, когото пощадили да безпокоятъ и така четата и селото сж спасени. Правятъ обискъ и изъ селскитѣ гробища. Презъ нощъта съзрѣли човѣшки сѣнки да се движатъ изъ гробищата. Това дава поводъ на аскера да направи обискъ тукъ. Действително сѣнката е била на човѣкъ, който за по-голѣма сигурностъ изнесълъ пушката си отъ кщци, за да я скрие въ некой гробъ. Скрилъ я, но билъ подгоненъ отъ турцитѣ. Уплашенъ да не се открие пушката, праща сестра си да я прибере на по-сигурно мѣсто. Съ рискъ на живота жената успѣва да вдигне пушката. Тарашувайки изъ гробищата аскера открива въ единъ старъ гробъ чувалъ книжа съ стара организационна архива, състояща се отъ 451 писма и около 10-тина револ. книги. Вторъ куриеръ съобщава за намирането на архивата. Трети по редъ куриеръ ни обади, че четата е спасена. Слава Богу! Аскера прибралъ архивата и зачавзайки се на селянитѣ си заминалъ. Турцитѣ пазѣха въ голѣма тайна откритата архива, която своевременно е била препратена на Хилми паша за дешифриране. Не следъ много получихме съобщение отъ Солунъ, че между Прилѣпъ и Солунъ се размѣняватъ бързи шифрвани телеграми и че шифъра на заловената архива е откритъ. Въ заловената архива е имало писмо, съ което се съобщавало на окол. войвода, че битолската митропѣлия предписала на прилепската об-

шита да уволни тримата учители Т. п. Адамовъ, Г. Талевъ и Д. П., понеже били силно компроментирани предъ властта въ прогиводържавна дейностъ. На 15 юний 1908 г. въ Прилѣпъ пристигна Фахри бей, родомъ от гр. Ломъ и български възпитаникъ, комуто бѣ възложено да разкрие „Топличката афера“. Още преди да пристигне Фахрията, получихме съобщение отъ Солунъ за лицата, които ще търсятъ въ свръзка съ тая афера и се взѣха мѣрки за тѣхното прикриване. Ядосанъ Фахрията, че не намѣри компрометиранитѣ учители, арестува всички останали учители на брой 17 души. Само директора не закачи. Споредъ думитѣ му, хранилъ пълно довѣрие въ него, като благонадежденъ по препорѣка на каймакамина. Нѣщо даже повече. Той се отпуса предъ него въ една беседа, че известенъ турски кружокъ замислювалъ да извоюва **„конституционенъ режимъ“** за страната, та търсилъ съмишленици изъ между насъ. Въ лицето на директора той виждалъ носителъ на такива идеи и му **по-дава рѣката за обща бждаща дейностъ**. Това става въ канцеларията на черковната община, следъ като разтарашува архивата на общината, за да сравнява почерка на разни селски попове и учители. Дали въ лицето на директора той виждаше носителъ на неговитѣ идеи е въпросъ. Фахрията бѣ опитенъ турчинъ: пипаше вѣщо и умѣло. Само, че въ Прилѣпъ удари на камъкъ. Той бѣше замислилъ да създаде страшна афера въ града и околията. Това не скриваше. Заканваше се да всѣ страхъ и трепетъ у населението, за да смаже и убие неговия комитаджийски духъ. Той замислюваше примѣрно да накаже Прилѣпъ, **тоя умственъ центъръ на българщината въ Македония**, както обичаше да се изразява. И би успѣлъ въ своя пѣкленъ планъ, ако съ вр. ме не се вземеха мѣрки — да забѣгнатъ подозренитѣ. А най-важното, въ деня, когато намисли да почне масовото арестуване на граждани и селяни, разбира се невинни, защото отъ подозренитѣ не намѣри, получи известието за бѣгството на Енверъ бей и Ниязи бей, героитѣ на Хуриета. Поразенъ отъ новината, събра си свитата и набързо замина за Битоля, като предварително освободи 17-тѣ души невинни учители. Това бѣ на 16 юний (старъ стилъ) 1908 г. празникътъ на **Св. Наумъ Охридски**. Така можа да се спаси Прилѣпъ и околията отъ терора на тоя български възпитаникъ.

Обявяването на хуриета

На 11 юлий (ст. ст.) 1908 г. Д-ръ П. Пенчевъ — членъ на Централния комитетъ и пишущиятъ настоящитѣ редове бѣхме скрити въ къщата на вуйка ми. Рано сутринята дойде майка ми да обади, че отъ общината ме търсятъ. Продъл-

2

1

4

3

Управителното тѣло на последния прилепски революционенъ
комитетъ до хуриета.

(1. Г. Трайчевъ — председателъ, 2, М. Попевъ, 3. Д. Зойчевъ,
4. К. Димитровъ — секретарь).

жихме си беседата. По едно време чуватъ се топовни гърмежи откъмъ градскитѣ казарми. Голѣмо движение ставаше при казармитѣ Гърмежитѣ непреставаха. Майка ми повторно обади, че отъ общината пакъ дошли да ме търсятъ. Чудимъ се за станалото и неможемъ догади, какво ще е. Гърмежитѣ, голѣмото движение при казармитѣ и спешното викане въ общината (черковната), ни навеждаха на мисълта, че нѣщо сериозно става. Оставихъ Пенчева да почива, а азъ заминахъ да науча, защо съмъ виканъ. Общината заварихъ въ пълния съставъ. Гледамъ всички присжстхующи сж смутени, нѣкаква неизвестностъ ги мжи. Архимандритъ Дионисий разправи, че отъ конака му обадили за станалия държавенъ превратъ, сиречъ **хуриетъ**, и поканенъ билъ заедно съ милета да присжствува на тържеството по тоя случай въ правителствения домъ. Съ една бележка съобщихъ Пенчеву за **енигмата**. Потеглихме процесиялно отъ училището за конака. Множеството разтѣше и се умножаваше повече отъ любопитство да види и разбере какъвъ е този неочакванъ **хуриетъ**. Стигнахме въ конака, кждето ни се отдадоха обичайнитѣ почести. Тамъ заварихме представителитѣ на другитѣ инородни и иновѣрни общини. Движение и оживленостъ личи голѣмо, особено у военнитѣ, а за гриженостъ и страхъ, предъ неизвесността, у цивилнитѣ посетители. Следъ като привършиха приготовленията за голѣма тържественостъ, яви се на сцената младъ единъ кавалерийски офицеръ съ прошарено лице отъ сипаница, качи се на една маса и съ високъ-звѣнливъ гласъ разправи: че Султанъ Хамидъ провъзгласилъ конституционенъ режимъ и занаяпредъ въ царството му ще има: „**Хуриетъ, Адалетъ и Мусафатъ**“ — **свобода, равенство и братство**. На мнозина отъ старотурцитѣ не се харесаха прокламиранитѣ три девиза и наведоха глави. А нашитѣ се отнесоха скептически къмъ станалото. Следъ офицера повтори сжшитѣ думи отъ масата и Отецъ Дионисий на български. Сжщото сториха и друг тѣ религиозни началници. На край мюфтията прочете обичайната молитва и церемонията се приключи. Върнахъ се при Пенчевъ и му разправихъ за виденото и чуеното. Решихме другия день да заминемъ за Битоля и се срѣщнемъ съ тамошнитѣ организационни лица.

* * *

Бидейки погледнахме недовѣрчиво на току що прокламирания **хуриетъ**, трѣбваше съ предпазване да заминемъ за Битоля. Така и стана. Наредихме съ насъ двамата да заминатъ за Битоля въ единъ затворенъ файтонъ и две жени. Тѣ бѣха: Мария п. Димитрова и дъщеря ѝ г-ла Поликсена. Мария и азъ ще минаваме за сватове, а Пенчевъ и Поликсена — за годеници. Ходимъ при дѣдо владика да ни раз-

реши за вънчавка. Тоза ни бѣ паролата. За всѣки случай носимъ и по еѣдинъ нагантовъ револверъ. Пѣтя минахме благополучно. Спрѣхме при Св. Недѣля и поразпитахме за положението. Увѣрявахъ ни, че нѣма никаква опасностъ и за доказателство навеждаха ни обстоятелството, че всички затворници политически и криминални били вече освободени. Опасностъ имаше, сбаче, само на „куличето“, дето с а-ва редовното претѣрсуване на пѣтниците вънъ отъ града. На сѣщото това „куличе“ преди годинъ бѣха открити бомби въ чузалиѣ пълни съ оризъ. И туй митарство минахме благополучно. Отбихме се направо въ шадѣрфанъ хани. Тамъ намѣрихме прилепския войвода Аргиръ, Шакиръ, Кръсте (псевдоними), заловенъ преди време въ кѣщата на Алимасковци. Той бѣ осѣденъ на доживотенъ затворъ и излежаваше въ битолските зандани. Сега разбрахме, че хуриета не е таклитъ. Нѣщо даже позече. Тоя день имало тържества въ града — очаквали героитъ на преврата: Ниязи бей отъ Ресенъ и Сабри бей отъ Охридъ. Посрѣщането имъ ще стане вънъ отъ града при „Кавацитъ“. За тамъ заминахме и ний, двамата съ Пенчевъ, придружени отъ Шакиръ войвода.

* * *

Битоля имаше празниченъ изгледъ. Чаршията бѣ затворена; кѣщитъ украсени съ флагове и зеленина. Множеството се движеше къмъ мѣстопосрѣщането, кѣдето личеха величествени триумфални арки. Стигнахме на сборния пунктъ, и се прибрахме на много лично мѣсто, на близо до българския консулъ, който настрана гласеше малкия фотографически апаратъ. Неостанахме, обаче, незабелѣзани отъ любопитното око на българина. Скоро се набра около насъ голѣма навалица и ни обсипваха съ въпроси отъ кѣде и какъ се намѣрихме тукъ. Израдваха се и хората на организацията за навременното ни пристигане.

Не следъ много зададе се Ниязи бей съ свойѣ върни другари, между които личеха и нѣколко ресенски турци. Правѣше впечатление дългата брада на Ниязи — заприличалъ на горски човѣкъ и придружаващата го сѣрна. Посрѣщаното бѣ едно отъ най-тържественитъ. На площада предъ казармитъ има парадъ и речи.

Още сѣщата вечеръ сбрахме се въ кѣщата на Павелъ Христовъ на дълга беседа. Тамъ зазарихме представителитъ организационни изъ много провинциални градове; тамъ имаше и пратеници отъ Солунъ; тамъ бѣ и ръководителя на окръжния комитетъ Миланъ Матовъ съ блѣдо и изпито лице, наскоро излѣзналъ отъ комитетскитъ подземия. Размѣ-

ниха се мисли върху новото положение. Доложи ни се, че сръбските чети били склонни да сложат оръжия. Сщото сторили и албанските. Само гръцките се въздържали. Но отговорено имъ е било отъ младотурска страна, че ще въоръжатъ сръшу тѣхъ цѣлия народъ и насила ще ги принудятъ да капитулиратъ. Такъвъ опитъ действително имѣ, за гдѣто бѣха по-закъснѣли гърците. Недоверчиво се отнесохме и ний. Но като се взѣха предъ видъ обстоятелствата, че Европа съчувствува на конституционния режимъ въ Турция; бълг. нация се компрометира предъ европейския свѣтъ, ка о немирень елементъ, а съ туй губимъ симпатията и поддържката на европейската дипломация; дѣването преднина на сръбската и гръцката пропаганди да се засилатъ за наша смѣтка — дойде се до съгласие и нашата организация да приустанови борбата. Туй да се съобщи на младотурския комитетъ въ Битоля, който претендираше, че държи властта въ рѣцетъ. Разбира се, че се предложиха редъ условия на младотурците, които бѣха възприети. Изработи се циркулярно окръжно до всички чети въ окръга, съ което имъ се съобщи за станалия държавень преврътъ и взетото наше решение. Опредѣляше се деньтъ, когато ще стане тържественото влизане въ Битоля на всички чети отъ окръга, а сборния пунктъ се сочеше голѣмото село Ципари, отъ дето ще потеглятъ четитъ вкуюмъ за града. Започнаха бързитъ приготовления за по-тържественото посрѣщане на нашитѣ чети.

* * *

Следъ два дена върнахъ се обратно въ Прилѣтъ. Пристигнахъ късно вечеръта и заварихъ голѣма навалица народъ, петимни да чуютъ нашето решение. Разправихъ имъ и още същия моментъ навалицата изрази своитѣ револери въ въздуха. Вгаса и градския войвода К. К. съ своята чета, всички въоръжени съ манлихерови пушки и се тури начало на тържествата още същата вечеръ. Другиятъ день стана голѣмо събрание отъ видни граждани, общината (черковна) и членоветъ на градския и околийски комитети. Следъ размѣна на мисл, изработи се програма за тържественото посрѣщане на нашитѣ (прилепските) чети, което ще стане следъ като се посрѣщнатъ общо всички отъ окръга въ Битоля. За посрѣщане разходитѣ, обяви се подписка и за моментъ браха се 500 лири отъ присѣтствающитѣ лица. Избра се депутация отъ граждани и гражданки, която да присѣтствува на общото посрѣщане на всички чети отъ окръга въ Битоля. На опредѣлениятъ день влѣзнаха нашитѣ чети въ Битоля по същия пътъ, по който влѣзна и Ниязи бей. Посрѣщането бѣ толкова величествено и така мило, че само който присѣтствува на него, може да прикаже за виденото и чуеното.

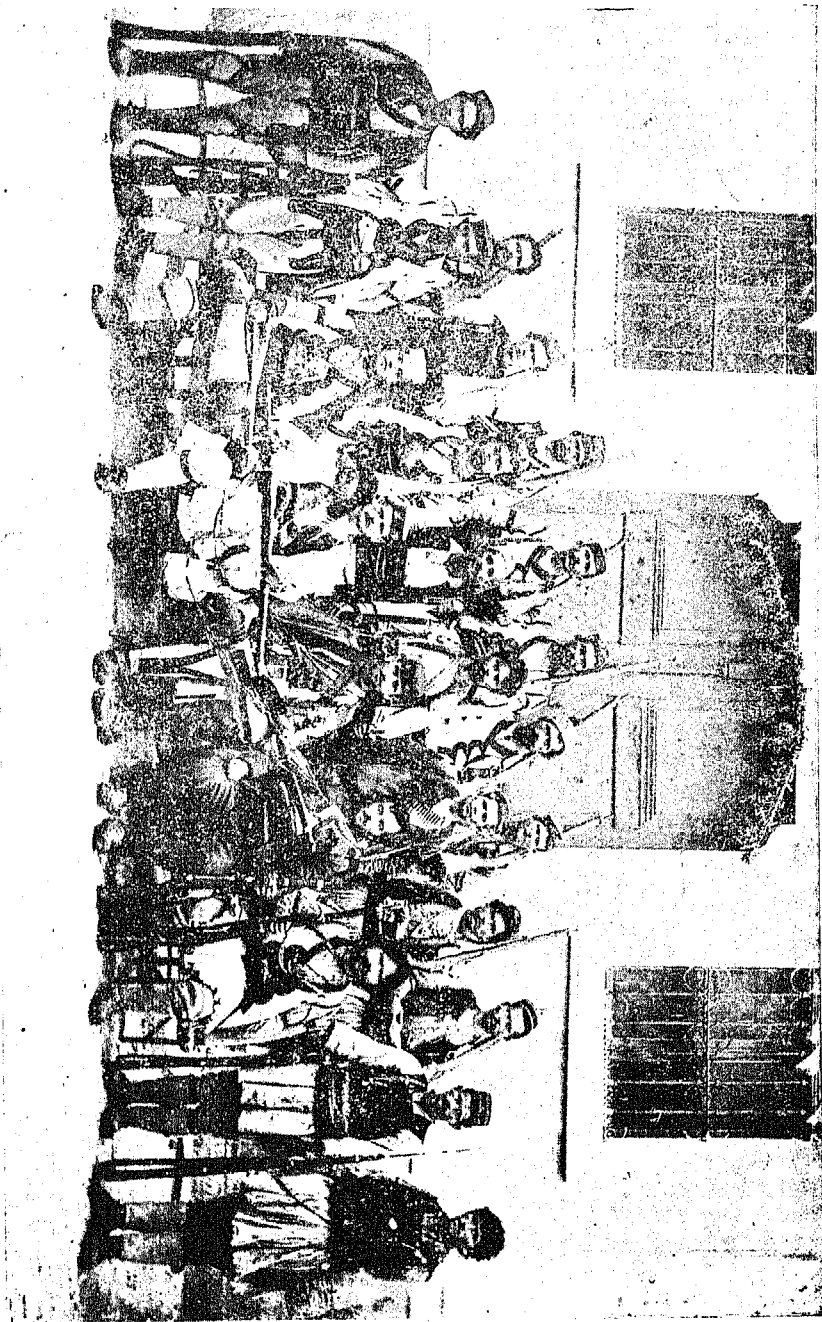
Едвали въ̀ото перо на писателя е въ̀ състояние да опише цѣлата тая картина, отъ страхъ да не наруши хармонията на гледката изтъстрена съ разнсвидна а носия на четитѣ и съ още по-разнообразното имъ оржие, размѣсени съ десетките хиляди наредъ, войска и ученици отъ разнитѣ училища, носящи напредъ грамадното траурно знаме съ символитѣ на революционната организация — мъргвешка глава върху оржие и девиза Свобода или смъртъ — посвѣтено на падналитѣ герой.

* * *

Не по-малко тържествено бѣ посрѣщането и на прилепскитѣ чети на слѣдующия недѣленъ день. Избраха се комисии, изработи се програма, опредѣлиха се ораторитѣ, нареди се организационна полиция, за пазене реда и тишината. Сборниятъ пунктъ бѣ черковния дворъ. На опредѣлоното време забиха черковнитѣ камбани и процесията потегли по битолското шосе за къмъ „Чичерица“, отуждето се очакваха четитѣ. Напредъ вървѣха черковнитѣ байраци, кръстове, духовенството, общината, комитетъ (околийски и градски), селски делегации, еснафитѣ (38 на брой) съ своитѣ знамена, гражданството (жени и мъже). Цѣлиятъ градъ бѣ на кракъ. Стигнахме опредѣления пунктъ край града. Тамъ бѣ и официалната турска власт: младотурски представители, кметството и множество турци (мъже и жени), любопитни да видятъ българскитѣ комити. Пристигнаха дветѣ прилепски чети: на Петъръ Костурчето и Зойката, идящи отъ Битоля.

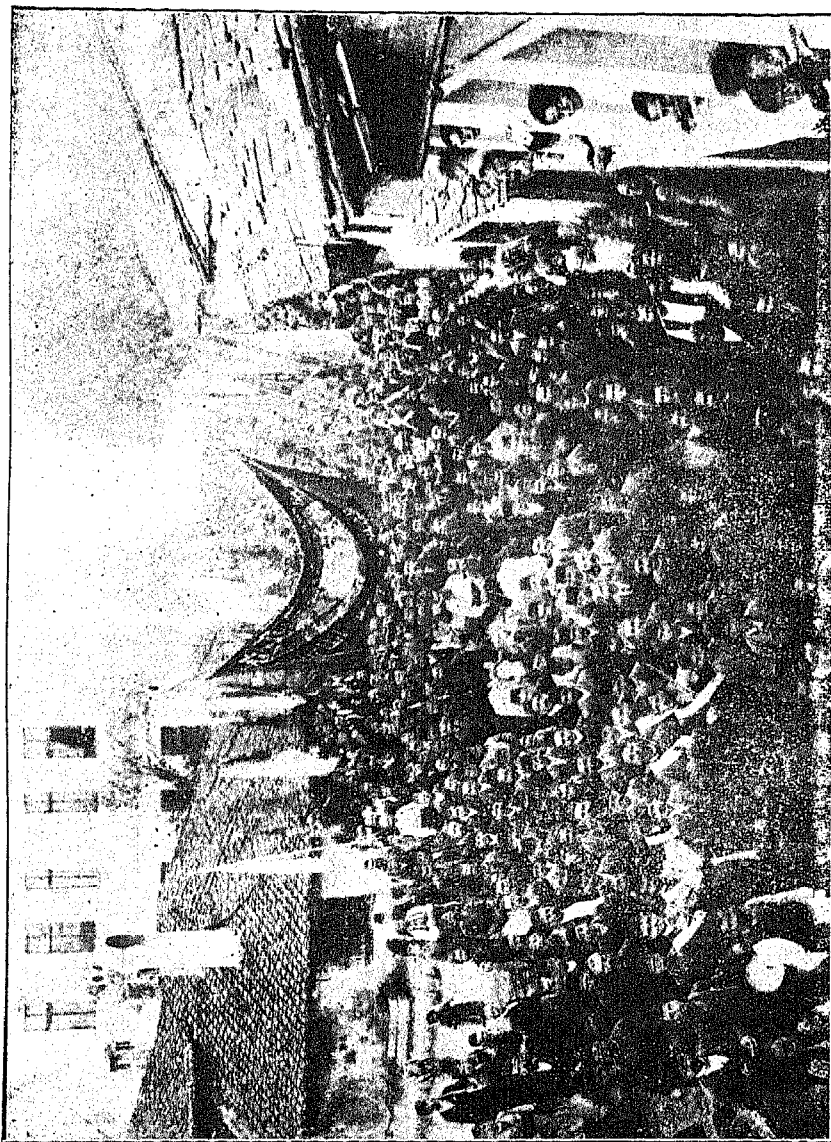
Държаха се речи стъ Ил. Ивановъ и младотурцитѣ, следъ което процесията потегли за въ града. Напредъ вървѣше траурното грамадно знаме, носено отъ двама на опжнати върлини. На знамето бѣха символитѣ на организацията: мъртвешка глава върху кама и револверъ, а отъ страни два плачуши ангели и надписа: Свобода или смъртъ. Следъ туй следваше процесията по сѣщия редъ и по сѣщата улица. Четниците бѣха носени на ржцѣ. Стигнахме въ черква, дѣто се отслужи панахида за падналитѣ прилепски борци за свободата на Македония и молебень за живитѣ дейци. Оттукъ процесията продължи за гравителствения домъ, дѣто държаха речи председателя на околийския комитетъ, Г. Трайчевъ и единъ офицеръ. Следъ туй процесията продължи изъ града и се приключи късно вечеръта въ черковно-училищния дворъ. Вечеръта се сложи богата трагеза въ голѣмия учил. салонъ за 500 души кане и гости: турскитѣ първенци, селски делегации и по-видни граждани.

Следующата недѣля, съ още по-голѣма тържественостъ стана посрѣщането на Петъръ Ацевъ, нашъ дългогодишенъ войвода и членъ на Ц. К. Подробно описание на туй тържество даде кореспондента на в. „Българска Независимостъ“.

Therapeutic work in Arizona

г. П. Завоев, който присъства на тържественото посрещане, заедно с видния прилепски първенец, г. Д. Ачков,

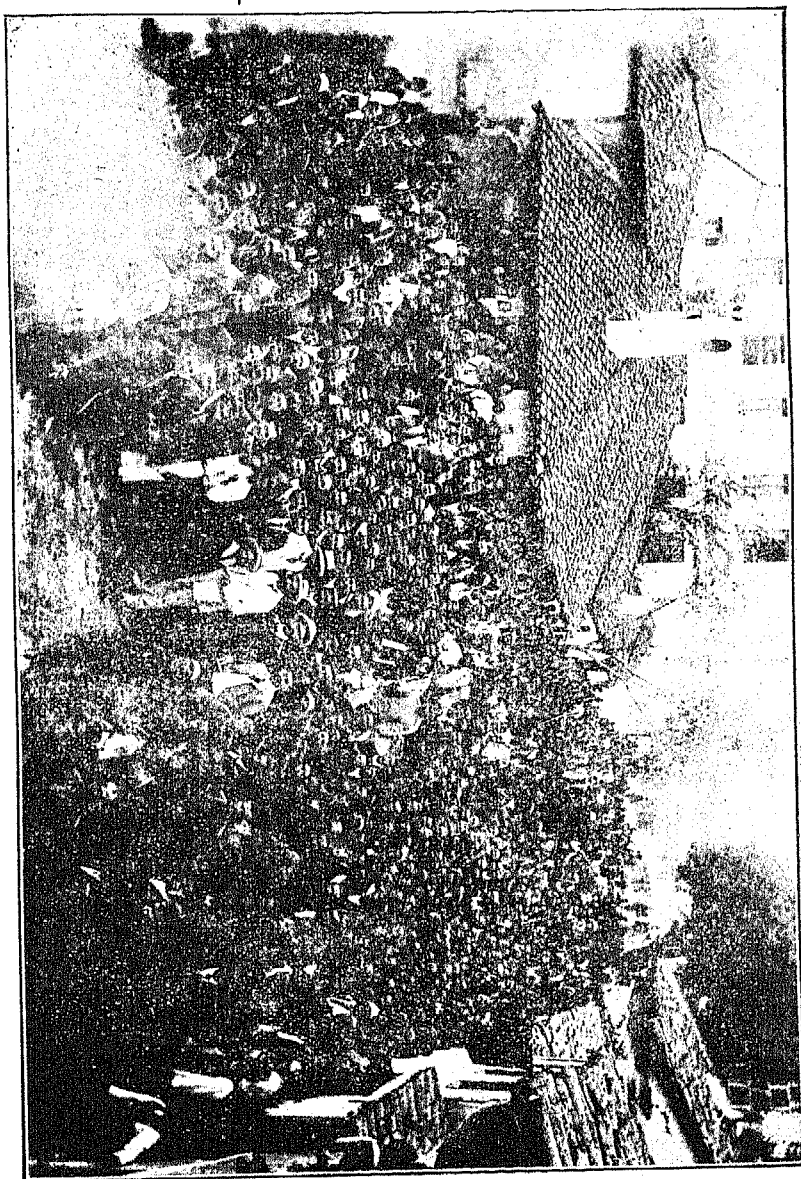
1. Хуриета — Посрещането на Петър Ацев.

дошъл от София след хуриета и скопския бъл. търговски агент, г. Ив. Икономов.

Така продължиха хуриетските празненства с дни и седмици, та на турците се видя свидно и взеха да викат

„хуриетъ олуръ биръ гюнт, биръ афта, не бу биръ ай“.
Въодушевенъ отъ радостъ за хуриета, настоятеля на мана-

II. Хуриета — Посрѣщането на Петъръ Ацевъ.

стира Св. Архангелъ, Ил. Стомноровъ даде богата вечера на комитета и младотурскитѣ гости въ манастиря. Подобни гощавки не бѣха рѣдкость и между гражданитѣ. А пътува-

нето отъ Прилѣпъ за Битоля ставаше само вечерно време. Турчина, които свикналъ косѣма си да мени, а не и нравѣтъ, зпочна старитѣ си привычки и на дѣло доказа, че хуриета бѣше самъ единъ фалшъ. Това бѣха и думитѣ на италянския жандармерийски инструкторъ, г. Луций, казани по-вѣрително лично менъ, при напускането му службата въ Прилѣпъ.

Терористически акции.

1. Терористическитѣ акции се наложиха на организацията за убийството на нѣкои шпиони, безъ разлика на вѣра ина-родностъ, и за респектиране на градското население. Въ При-лѣпъ тия акции си водятъ началото още отъ 1899 година, когато Стоянъ Лазовъ и Мърсевъ извършиха атентатъ съ сѣкирчета върху сѣрбоманина Тоде п. Антоу. Последниягъ бѣ сръбски книжаръ въ града и скжпо плащанъ агентъ на пропагандата. Определенитѣ терористи презъ м. януарий 1899 пресрѣщатъ жертвата въ турскитѣ квартали и съ сѣкирчета я повалятъ на земята. Забелѣзали нѣкои турци станалото, почнали да стрелятъ по атентаторитѣ. Последнитѣ, за да се защитатъ гърмятъ съ своитѣ револвери и повалили нѣколко души турци. Дочули гърмежитѣ, насъбиратъ се множество турци, които преграждатъ пътя на бѣгащитѣ терористи, изъ тѣснитѣ улички и Стоянъ пада убитъ на мѣстото, а Мърсевъ бива раненъ и заловенъ. Погребението на Стоянъ Лазовъ бѣ първо по рода на загиналъ революционеръ. Населението съ внушителното си участие и съ тържествения характеръ на церемонията, манифестира по единъ най-осезателенъ начинъ своето революционно настроение.

2. На 15.V. 1902 г. се извърши покушение върху кадино-селския кметъ Ристе, предателъ на Патчевата чета, въ средъ чаршията. Шпионина раненъ остана живъ, та по-късно трѣбваше да бжде убитъ отъ четата на П. Ацевъ.

3. На 7.XII 1903 г. бива убитъ въ града сѣрбоманина Спиро Джамбазовъ.

4. Презъ 1905 г. на три пѣти се извърши покушение срѣщу сѣрбоманитѣ П. Грънчаръ и Ив. Джамбазовъ, но безъ резултатно.

5. На Великъ-денъ презъ 1905 г. бива убитъ Никола и жена му, като шпионинъ и сѣрбоманинъ.

6. Презъ лѣтото 1906 г. стреляно е на 2 пѣти по сѣрбо-манина Т. Яглика за шпионство. Въ последното стреляне е убитъ.

7. Презъ м. октомврий 1906 г. биде стрелянъ прилепския свещеникъ Спасъ Игуменовъ, който съ своя немораленъ животъ и голѣма интимностъ съ турцитѣ, бѣ станалъ опасенъ.

8. На 1.XI. 1905 г. се извърши покушение срѣщу сѣр-боманина, сръбския книжаръ Ил. п. Антоу.

9. Презъ лѣтото 1907 г. биде убита Грозда, известна по своя развратъ.

10. На 27.XII. 1907 г. бива убитъ сърбомана Ив. Джебазовъ на моста при кафенето, отъ терориститѣ Йорд. п. Адмовъ, Миниковъ и . . .

11. Презъ 1905 г. м. май четата на П. Ацевъ задигна стадото отъ 300 овни на крушовския влахо-елинъ Ташко Фока, купени отъ Тиквешко.

12. На 20.V. 1909 г. бива раненъ въ дюкяна сърбомани на Диме Апчевъ отъ Даме Поповъ и Гьорица Крушовчанчето.

Акциитѣ, предприети срѣщу сърбоманитѣ, доста омамомошиха пропагандата, която даде 6 души убити. Това стрѣсна останалитѣ живи (Пере Грънчаръ и др.), та спасиха се съ напускане града. Така сжщо много и отъ сръбскитѣ, „възпитатели“ офейкаха, та броятъ имъ намалѣ. А и колкото ученици (10-15) посещаваха сръбското училище, изпоплашиха се.

Гърцитѣ въ града (колкото имаше влахо-елини) не бѣха обезпокоявани отъ организацията, тъй като бѣха безоласни, и си плащаха редовно организационния данѣкъ. По-късно се установи, че гърцитѣ иматъ връзки съ андартитѣ въ Мариовско и сж въ услуга на сръбитѣ, та трѣбваше и противъ тѣхъ да се предприематъ нѣкои акции. Убиството на Коста Бомболовъ (м. февруарий 1906 г.), извършено въ Битоля отъ турчинъ, подкупенъ отъ сръбската пропаганда и съ съдействието на битолскитѣ гърци, дава поводъ на прилепския комитетъ да иска резаншъ отъ прилепскитѣ гърци. Сжщия день, следъ погребението на К. Бомболовъ, разпреди се да бждатъ убити: гръцкия даскалъ, попа и 2 гърци. Само попа биде раненъ въ крака, а другитѣ атентати не сполучиха. По това време падна убитъ и Кочо Алевра, гръцки войвода, дошелъ презъ Битоля въ Прилѣпъ като легаленъ, за да създаде връзки съ мѣстнитѣ гърци и да проучи условията.

Безсилни пропагандитѣ да предприематъ терористически акции срѣщу насъ въ града, послужиха си съ турцитѣ, на които се плащаше сръбско злато, за да вършатъ убийства на българи. Първата акция на турската терорист. група почна презъ 1907 г., когато стреляха на Ив. Шабановъ, седейки на дюкяна. Трѣбваше да последватъ акции и върху учители, но турцитѣ бидоха предупредени чрезъ книжаря Ил. Миновъ, че за едната жертва, две ще вземемъ. Въпрѣки това пролѣтътъ прѣзъ 1908 г. терориста-войникъ, Бѣлоперче се опита да убие директора, Георги Трайчевъ, въ деньтъ на посрѣщането на битолския валия, идящъ отъ Крушово. Предизвестена полицията за готвящия се атентатъ, отстрани атентатора. Следъ хуриета Амди бей потвърди предъ свидетели, че било решено убийството на директора.

Предателства.

За щастие тѣ бѣха малко. И колкото ги имаше въ града, тѣ се дължеха на шпионажъ не отъ наши хора. Изключение, обаче, имаше.

Лѣтото, прѣзъ 1906 г., бѣха заловени отъ властѣта двама терористи. Тѣ бѣха отъ Крушово и предадени отъ сърбоманина Тале Яглика, който биде осъденъ на смъртъ и стрелянъ два пѣти. Първиятъ пѣтъ бива раненъ въ ржката, а следъ 3-4 дни убитъ намѣстото. Презъ 1907 г. бива предаденъ и заловенъ войводата Кръсте Гермовъ (Шакиръ, Аргиръ). Разрешенъ бѣ задграниченъ отпускъ на Шакира и намирайки се въ града, въ къщата на Гр. Алимазковъ заедно съ другаря си Ив. Гюровъ отъ с. Витолица, бива забелѣзанъ отъ сърбоманинъ и предаденъ на властѣта. Виждайки, че е добре обсаденъ, Шакиръ искалъ да се самоубие, но билъ задържанъ отъ Ив. Гюровъ, хазайката и г-ца Н. п. Адамова, която бѣше дошла да му предаде открититѣ листове за свободно пхтуване по каналенъ редъ. Кръсте бѣ осъденъ на 101 год. и излежаваше въ б. толския затворъ, кждето го завари „хуриета“ и биде аминистриранъ. Тѣкмо по това време въ града се намира и окол. войвода П. Ацевъ съ секретаря си Димитъръ Робевъ отъ Битоля. Робевъ, бидейки въ Прилѣпъ, заболѣва отъ воденъ пливритъ и въпреки голѣмитѣ грижи на лѣкаритѣ: Филиповъ, Чкатровъ, Трифонсвъ и Кязимъ бей не можа да се спаси. Следъ продължително боледуване се помина. Той е погребанъ въ с. Селце, въ гроба на Никола Каранджуловъ.

Предателство е извършено и отъ Ив. Бомболовъ, синъ на доста известния и родолюбивъ Коста Бомболовъ. Туй предателство е вече умишлено. Иванъ е свършилъ на западъ, но е ексцентриченъ, лудъ по темпераментъ. Такъвъ излѣзна и неговия братсвчедъ Д-ръ Юрданъ Бомболовъ — и двамата изроди, които опятниха хубавото име на семейството Бомболови. Отъ Ив. Бомболовъ, организацията иска съ разписка 25 лири. Въмѣсто да брой сумата, по съветитѣ на попъ Спасета, праща разписката на Хилми-Паша, като посочва и лицата (5 учит. Т. п. Адамовъ, Г. П. лисламовъ, Д. П., Иор. А., Иор. и. Ив. и 3 граждани; Ил. Миновъ. Д. Раевъ, Д. х. К), които сж злото за града и околията. На 19 ноември 1907 г. биватъ арестувани посоченитѣ лица. Проектирано било да се заточатъ арестуванитѣ, но по застъпничеството на цивилнитѣ агенти при Хилми паша, следъ 3 месечно лежение въ затвора, бѣха освободени.

Списъкъ на сраженията съ аскера следъ възстанието до Хуриета

Доша срисия имаха нашитѣ чети. Всички почти сражения свършваха съ голѣми загуби отъ наша страна.

1. Презъ есенъта 1903 г. стана сражение между аскера и съединенитѣ костурски чети и тая на Гѣорче Петровъ, въ мариовско, кждето паднаха отъ четниците 6 души, меж у които и Йорданъ Варошлиевъ — попето.

2. Презъ лѣтото на 1904 г. четата на П. Ацевъ се сражава съ мариовска потеранадъ с. Селце, кждѣто паднаха Никола Каранджуловъ и Найдѣ Пещалейцъ.

3. Презъ сжщото лѣто четитѣ на П. Ацевъ и Гюрчинъ, съ които бѣше Д. Груевъ, имаха сражение съ аскера при с. Сланско, Д. Груевъ е раненъ.

4. Презъ пролѣтъта 1904 г. четата на Толе-паша има сражение съ аскера въ Мариово и биде унищожена цѣлата чета отъ 10 души. Четата е предадена отъ селянинъ-шпионинъ, който по-късно бива убитъ. Създава се цѣла афера следъ убийството. Старци, баби и деца сж били най-гръзно мжчени и изтезавани; забивали сж имъ клечки подъ ноктитѣ, вадили сж имъ жбитѣ съ клещи; боли сж имъ очитѣ, обесвали ги съ главата на доле и пушили съ запалена смола. Затворитѣ сж били претълнени съ мжже и жени,

5. Зимата 1904 г. четата на Кръсте Гермовъ се сражава въ с. Бзовикъ (мариовско), кждето паднаха 2 четника.

6. Пролѣтъта на 20 III 1905 г. четитѣ на Кр. Гермовъ и Петре Желѣзаровъ иматъ сражение съ аскера при с. Дрѣнъ, кждето падатъ 3 четници, между които П. Жѣлезаровъ и Георги Воденичаровъ (учителъ);—закопани сж въ селскитѣ гробища.

7. На 25 II 1905 г. четата на Георги Ацевъ се сблъска съ аскера на Църници— „Абдипашевия ханъ“, по пжтя Прилѣпъ — Велесъ. Обсаденъ хана отъ аскера, започва се сражение, кждето падатъ 2 четника. Турцитѣ убиха ханджията и калфитѣ: Ил. Самарджиевъ, Димо Чавлевъ отъ с. Варошъ и Петре Грабуловъ отъ града.

8. На 15 V 1905 г. револ. чета се сражава съ аскера при с. Бонче, безъ жертви.

9. Зимата 1905 г. презъ една бурна нощъ, бива обсадена четата на П. Ацевъ въ с. Крушейца (мариовско), кждѣто се дадоха 2 жертви.

10. На 13 IX 1906 г. районната чета на Георги Ленишанецъ има срашение съ аскера при с. Орѣвойцъ. Убити сж бдуши четници, между които и Димко Гърданъ отъ Прилѣпъ.

11. На 18 VII 1905 г. разбойника Булиманъ убива въ с. Царевикъ 16 мжже и жени, по нивята кждето сж работили, задето сж закупили чифлика въ селото, който искалъ да заграби.

12. Презъ м. февруарий 1906 т. четата на Г. Ацевъ при срѣща съ турцитѣ въ Кривогашани, даде 1 четникъ (Цвѣтко) убитъ.

13. На 15 V 1906 г. районата чета на Велко войвода, състояща се отъ 9 души е заобиколена отъ самата потеря въ с. Клепачъ. Четата юнашки се брани въ добре укрепената къща, но когато последната запалватъ, четниците счупватъ вратата и въ бѣгството всички биватъ изубити. Тѣ сж погребани въ селскитѣ гробища. Отъ аскера пада 1 убитъ 3 ранени.

14. Пролѣтъта 1907 г. стана сражение между едно отдѣление отъ четата на П. Ацевъ, водено отъ Ст. Шиндилъ и аскера. Обсадена е четата въ една пещера при с. Трояци, кждето загина цѣлата — 6 души и 1 селянинъ.

15. На 16 и 17 юний 1907 г. стана голѣмото сражение около селата Ракле, Попадия и Никодинъ на следнитѣ чети: Чаковъ, Т. Николовъ, П. Ацевъ, Хр. Цвѣтковъ, Мирче Найденовъ, кждето паднаха 57 души четници, а отъ аскера — двойно повече.

16. На 12. VIII. 1907 г. потерата обсажда въ с. Топлица четитѣ на Т. Николовъ, Гьоре Ленищанчето и велешката чета на Цвѣтиновъ. Четитѣ пробиватъ обрѣжа безъ загуба, но при бѣгството биватъ посрѣщнати надъ селото отъ другъ аскеръ, кждето паднаха 7 четници, между които и войводата Гьоре и Тодоръ Цвѣтиновъ отъ Велесъ.

17. На 14. IV. 1905 г. четитѣ на П. Ацевъ, Никола Каревъ сж били предадени при с. Райчани (Кратовско) на пѣтъ за Прилѣпъ. Въ сражението П. Ацевъ е раненъ, а Ив. Петровъ, П. Баевъ, Ал. Наумовъ, Т. Костовъ, Ал. Коевъ отъ Прилѣпъ и Кр. Наумовъ отъ с. Орѣвицъ падатъ убити.

Сумирани всички сражения съ аскера отъ създаването на четнишкия институтъ (1901 г.) до хуриета даватъ следния резултатъ:

Рекапитулационна таблица

№ по редъ	Д А Т А	Сражения съ аскера	Сражения съ сръбски чети	Сражения съ гръцки чети	Всичко сражения	Загинали четници съ аскера	Загинали четници съ сръбскитъ	Загинали четници съ гръцкитъ	Загинали българи отъ турци	Загинали селяни отъ сръбски чети	Загинали селяни отъ гръцки чети	Изгорени къщи отъ андартитъ
1	Отъ 1901 г. — 1903 г. възст.	13	—	—	13	45	—	—	71	—	—	—
2	" 1903 г. възст. — 1908 г. хуриета	17	7	1	25	121	7	—	22	28	57	46
	О Б Щ О	30	7	1	38	166	7	—	93	28	57	46

Списъкъ на председателитѣ на прилепския околийски
комитетъ до хуриета

№ по редъ	Име и презиме	Мѣсторождение	Забележка
1	Ал. х. Пановъ	г. Прилѣпъ	Учитель
2	Петъръ п. Арсовъ	с. Богомила—Велешко	Директоръ
3	Благой Калейчевъ	с. Владово—Воденско	" "
4	Ст. Димитровъ	Лозенъ-градъ	" "
5	Дим. п. Пандовъ	с. Ватоша—Тиквешко	" "
6	Никола Каранджуловъ	Прилѣпъ	Учитель
7	Тале Христовъ	"	"
8	Иор. Ангеловъ	"	"
9	Антонъ Тошевъ	"	"
10	П. М. С.	"	
11	Ив. Ш.	"	
12	Георги Трайчевъ	"	Директоръ

Отъ създаването четнишки институтъ до „хуриета“ прилепско не е останало безъ чета. Прилепскиятъ революционенъ районъ бѣ раздѣленъ на участъци. Всѣки участъкъ разполагаше съ своя чета. Участъцитѣ бѣха: 1. Прѣкоридски; 2. Мариовски, въ лѣво отъ р. Черна. 3. Мариовски, въ дѣсно отъ р. Черна; 4. полето. Прѣкоридската чета изпълняваше функциитѣ на околийска, до създаването на такъва. Войводитѣ бѣха повечето мѣстни сили, съ малки изключения. Тѣхниятъ брой е 34 души, отъ които само 7 сѣ чужденци. Ето тѣхниятъ списъкъ.

СПИСЪКЪ НА ПРИЛЕПСКИТЪ ВОЙВОДИ.

№ по редъ	Име и презиме на войводата	Мѣсторождение	Забележка
1	Коне Павлетъ	гр. Прилѣпъ	убитъ
2	Спиро Църневъ	с. Дабница — Прилеско	"
3	Георги Лажо	с. Царейкъ "	"
4	Стоянъ Лажо	" "	"
5	Диме Чакревъ	гр. Прилѣпъ	"
6	Димо Дѣдото	"	"
7	Стойко Гугяковецъ	с. Гугяково — Мариовско	"
8	Стефо Костурчанецъ	Отъ Костурско	—
9	Яндреа	с. Илино — Демирхисарско	—
10	Кръсте	?	—
11	В. Бешмаде	с. Варошъ	—
12	Мирче Ацевъ	с. Орѣвойцъ — Прилепско	убитъ
13	Марко Лазаровъ	с. Косачъ (Радомирско)	умрѣлъ
14	Методи Патчевъ	гр. Охридъ	убитъ
15	Никола Русенски	Охридско	"
16	Никола Пешковъ	гр. Прилѣпъ	"
17	Хр. Оклевъ (Попето)	"	"
18	Никола Каранджуловъ	"	"
19	Ив. Смичковъ	с. Варошъ — Прилепско	живъ
20	Анте Дунчанецъ	с. Дуйне — Мариовско	убитъ
21	Толе Паша	с. Крушейца — Мариовско	"
22	Георги Ацевъ	гр. Прилѣпъ	"
23	Мирче Найдовъ	с. Мажуйчица — Прилепско	"
24	Петъръ Костурче	Отъ Костурско	—
25	Зойката	с. Живоа — Мариовско	—
26	Георги Ленищанецъ	с. Ленища — Прилепско	убитъ
27	Тане Николовъ	Отъ България	живъ
28	Петъръ Ацевъ	гр. Прилѣпъ	"
29	Миланъ Гюрлуковъ	с. Кривогашани (Прилепско)	"
30	Даме Поповъ	с. Долнени — Прилепско	"
31	Петре-Пашата	гр. Прилѣпъ	"
32	Кръсте Гермовъ	"	"
33	Пере Тошовъ	"	убитъ
34	Гьорче Петровъ	"	"

Отношенаята на прилепския комитетъ спрямо черковно-училищнитѣ сргани въ града бѣха коректни, презъ всичкото време на революционния периодъ. Изключение бѣ въ самото начало — 1895-96 г., при ръководството на директора П. п. Арсовъ, когато не бѣ допустнатъ гл. инспекторъ, В. Кънчевъ да ревизира училищата и по-късно презъ 1905-1906 г., когато за архирейски намѣсникъ въ града бѣ архимандритъ Никодимъ (сега одрински владика). „Този ревностенъ служителъ, говори единъ членъ отъ тогавашния комитетъ въ своитѣ бележки, още съ идването си въ Прилѣпъ, влѣзна въ конфликтъ съ прилепчани по въпроса за автономността на прилепската община, учил. н-во и училищата, а по-сетне и за манастира Трескавецъ. Интимното желание на о. Никодима бѣ да направи напълно подчинено черк.-учебното дѣло подъ екзархията. Мотивитѣ за това му били следнитѣ: Общината обеднѣла и още назначавала за учители лица, уволнявани отъ екзархията. Трѣбваше да се намѣси комитетъ и вземе страната на общината, или респективно прилепското гражданство, за да се даде да разбере арх. намѣсникъ, че автономността на прилепската община, училищата и манастира Трескавецъ е традиция и светиня за запазването, на която прилепчани сж водили борба въ миналото, па око трѣбва готови сж да я водятъ и въ бъдеще. Станала, невъзможна подобна черковно-училищна политика, невъзможенъ бѣ повече въ града и О. Никодимъ. Той си замина.

Моралната стойностъ на организацията

Голѣмъ бѣ престижа и авторитета на комитета. Последния бѣ почитанъ и уважаванъ отъ цѣлото население. Нѣмаше черни страници въ неговия животъ. Изключение е, може би, годината презъ възстанието и анархистичния периодъ следъ него. Презъ всичко останало време ръководителитѣ сж били едни отъ най-преданнитѣ синове на страната, като сж работили безукоризнено и безвъзмезно. Имало е даже случаи, когато председателя на комитетъ е далъ лично свои пари за дѣлото и не ги получилъ обратно. Такъвъ е случая съ последния председателъ на околийския комитетъ, който бѣ далъ 5 лири за „хуриетскитѣ“ празненства и други 10 наполеони, чрезъ битолския консулъ Т. Недковъ, за единъ изнудвачъ революционеръ.

Цѣнна бѣ ролята на организацията и за моралната стойностъ на населението. Организацията ограничи: разврата у населението (турци и християни); тя уби прилепския учител Хр. Сънокозлиевъ, макаръ той да бѣ единъ отъ най-енергичнитѣ нейни дейци, заради нравствена поквара; тя изтрѣби блудницитѣ въ града, колкото ги имаше: Грозда и Мария

Силяновска; турцитѣ престанаха да си играятъ съ честѣта на хубавитѣ мариовки. Организацията прекрати обичая да се „грабва мома“ по селата и насила оженване. Съ заповѣдь, презъ 190 г., тури край на тия варзарски обичаи въ прилепско; по заповѣдь на комитета презъ 1905—1906 год., ограничи се зестрата давана отъ момата въ града до минимумъ. Презъ 1907 г. организацията съ окръжни и предписания ограничи разнитѣ процеси и раздори за мрази или, спорове за мѣра между сродници или съседни села, като влизаше посредъ странитѣ въ качеството на арбитъръ. Организацията изкорени „ангарията“ — даромъ раба на поляка, бея, агата и др. силни на деня. Организацията ограничи и голѣмитѣ „лихви“, давани на кредиторитѣ. П. М. има да взима отъ Хасанъ Юмеровъ отъ с. Канатларци (прилепско) 550 гр. за вересия отъ 1903 г. Тая сума съ голѣмитѣ лихви стигнала до 2100 гр., за които има и записъ. Хасанъ се оплаква, чрезъ познати, на комитета, който опредѣли да заплати само 1000 гр., и въпроса се изчерпа (1907 г.). Сарафина Г. Б-въ взима лихва по 60 пари недѣлно на лирата. Комитета му напомнюва за тая лакомия, той не се вразумява. Налага му глоба 30 лири, дава глобата и се извинява. Мѣрkitѣ, които организацията прилагаше, бѣха наистина крути и брутални, но тѣ въ основата си имаха винаги: правдата, справедливостта и защитата на слабия и онеправдания. Тѣзи качества издигнаха организацията до степенъта „държава въ държава“.

Слѣдъ хуриета

Зада останемъ вѣрни на прокламирания „хуриетъ“ и изработената платформа съ младотурцитѣ по: разбирането, тълкуването и изпълнението на реформитѣ отъ създаденото ново положение, следъ обичайнитѣ хуриетски тържества, които продължиха необичайно много, трѣбваше да приустановимъ революционната дейностъ и почнемъ борба съ властъ и пропагандитѣ (сръбска и гръцка) на културна почва. Така разбирайки бждещата наша дейностъ, на първо време още конституирахме се въ легални управителни тѣла, въ състава на които влезнаха бившитѣ революционни дейци. Маса работа се създаде. Рабирайки всѣки по своему „хуриета“, почнаха да се трупатъ дѣла, оплаквания и въ роси отъ всевъзможенъ характеръ. Считайки народа нашата властъ за по-силна и по-ефикасна отъ гражданската (правителството, администрация, сѣдебна, общинск.) и черковно-училищната, пренесе всички свои висящи въпроси, спорове и дѣла отъ поменатитѣ учреждения при насъ. Училището бѣше пакъ центъръ на нашитѣ събрания и учителството остана главния факторъ въ тоя преходенъ периодъ. Директора и каленитѣ

учители изнесоха всичката тежест на своите плещи. И нѣма да е преувеличение, ако кажа, че нито минутка са свободно време не оставаше за почивка на тѣзи преданни синове на отечеството. Ваканционното време е за училищата; най-работния сезонъ за населението (градско и селско) е лѣтото, но училищния салонъ е препълненъ отъ тѣжители (мъже и жени, граждани и селяни). Нестига туѣ, не те оставятъ на мира и въ къщи, дори и нощно време. Едни повдигатъ въпросъ за убититѣ имъ мъже отъ четата на Кочо Струмички (с. Мажуйчища — убити 3 брата), и отъ четата на Мирчета Найдовъ (с. Селце — убити на велики петѣкъ двама души); други се оплакватъ отъ попа, трети — съседи иматъ споръ за общата стена, що дѣли здоревѣтѣ имъ, четвърти — за откраднати нѣща; петти — отъ турчина спалия, шести — че несправедливо сѣдѣтъ (турски) имъ решилъ нѣкакъвъ споръ за зимания и т. н. и т. н. — процеди отъ различенъ характеръ. И важното е, че не можешъ убеди и отклони, тѣжащитѣ се, че не всички тѣхни дѣла сѣ отъ наша компетентностъ. За да можемъ задоволи до известна степенъ населението и за по-голѣма експедитивностъ, назначихме разни комисии отъ разни ведомства, които да изслушватъ и изучатъ оплакванията и даватъ бързъ ходъ на дѣлата. А ний трѣбваше да обмислимъ нѣкои мѣрки и за прибиране сѣрбоманскитѣ села въ екзархийско ведомство. За тая цѣль свикахме гражданско събрание, където следъ размѣня на мисли, се взе решение: да се поведе усиленa агитация между сѣрбоманскитѣ села чрезъ еснафа — бакалина, шивача, обущарина и др.; чрезъ роднини и приятели, като трѣгнатъ и посетятъ селата; чрезъ попѣветѣ и учителитѣ, като предприематъ обиколки изъ селата по празници, сборове, сватби и пр. А въ нѣкой по-важни села да се назначагъ и изпратятъ учители по-рано, преди настѣпване даже на учеб. време. Така приложенъ тоя планъ даде ни задоволителни резултати. Отказаха се съвремененно нѣколко сѣрбомански села и клонѣха къмъ отказъ и останалитѣ, ако не се намѣсеше властѣта, да изнасили волята на населението, чрезъ заплашвания отъ обикалящитѣ турски команди и сѣрбски и грѣцки четници. Когато пѣкъ на наши четници властѣта почна да имъ прибира оржжиего. За да избѣгнемъ конфликти и недадемъ поводъ за оплакване противъ насъ, следъ като народа се нарадва на нашитѣ четници, като имъ устрои горещъ приемъ и мили гощавки, които продължиха не съ дни, а съ седмици, трѣбваше да се разформиратъ и си заминатъ по роднитѣ мѣста. На заминаване дадоха се парични помощи на четниците по 5-10 лири отъ управителното тѣло, което сключи заемъ отъ 500 лири турски, по случай хурметскитѣ празненства.

Додоха се нереждания и до пунктовитѣ селски началници за изазване и складиране на находящото се орѣжие и мунициии въ района, и по тоя начинъ напълно се ликвидира, като се приустанови резолюционния характеръ на дейността ни.

Конституционнитѣ клубове

Приустановена веднѣжъ революционната дейность на организацията, трѣбваше да се създадат институти легални които да замѣстятъ револ. дѣло, като се подготвимъ за извъюване политически и културно-просвѣтни права. За тая цѣль изникнаха „Конституционнитѣ клубове“. Следъ като се прибраха въ Солунъ, столицата на Македония, видни наши дейци, празници и др. конституира се централно управително тѣло на Констит. клубове, което предписа да се създадатъ подобни клубове и въ провинцията. На първо време стана само едно преливане на организационнитѣ дейци къмъ Констит. клубове. Ето защо, и сега начело на Клубоветѣ застанаха сжщитѣ лица, които дозчера ръководѣха револ. дѣло въ града. Директора на училищата, учителитѣ, и мѣстнитѣ интелигентни войводи и четници образуватъ управителнитѣ тѣла и бюроз. Клубоветѣ имаха чисто националенъ характеръ. Това бѣ тѣй наречената „българска политическа партия“. Първата тѣхна работа бѣ да се наредятъ пълни списъци на българското население, имаше право на гласъ, каквито списъци липсваха въ кметството, и учрежденията (нуфусъ дайреси), или пъкъ умишлено и тенденциозно бѣха фалшифицирани числата отъ официалната властъ. Сжщитѣ клубове, официално признати, бранѣха и пазѣха интереситѣ на нацията, като правѣха постѣпки, протести, митинги за посегателства или нахърняване свободата и културо-просвѣтнитѣ права на нацията. По-късно клубоветѣ свикваха събрания за опредѣляне агитатори изъ селата и пр. Редъ събрания ставаха за опредѣляне основнитѣ статuti, които трѣбваше да легнатъ въ новата конституция. Изказа се мотивирано мнение отъ нашия клубъ, че трѣбва да се даде „областно самоуправление“, на страната (Македония). По редица съображения искрено прегърнахме ний, българитѣ, идеята на конституционния режимъ и голѣми надежди възлагахме на него, мислейки, че съ него режимъ, ще оградятъ узаната свобода и ще настѣпн правозъ редъ и законность. И тукъ, обаче, останахме излъгани и изиграни отъ „жонгурклеритѣ“. Съ своята тѣсногрудна и националистична политика, мислейки новитѣ фактори (младотурцитѣ), че сж изиграли своята роль благополучно, а именно: осуetyването новата реформенна акция за Македония, следъ ревалската срѣща, като се разсформираха четнишкитѣ институти, — сториха всичко, за да остане „хуриета“ една проста фикция. Изборитѣ за „ме-

бус" (камарата) ставаха просто и чисто по *ala turca*; разпредѣления на секции и пр. формалности, гласѣха си както е по-угодно тѣмъ; кандидатни листи, мнозинство на населението, справедливостъ, — всичко това бѣ „бошъ лафъ". Опредѣлиха въ своитѣ кандидатни листи, по 1 българинъ кандидатъ за всѣки вилаетъ, — всичко 4 души съ одринско.

Не стана по-добре за насъ, следъ новия режимъ, нито въ администрация, жандармерия и правосудие. Наопаки, освободена страната отъ европейскитѣ цивилни и жандармерийски агенти и офицери, които все бѣха единъ контролъ надъ властѣта, започнаха всички произволи, гонения, тормози, гнѣтъ физически и икономически, а което бѣ най-лошото настѣпи „мораленъ и духовенъ гнѣтъ", като подъ етикета „отоманизиране" разбираха, отнимане и оная черковно-училищна свобода, що имавме при Султанъ Хамида, сиречъ: „да се учимъ на турски езикъ"!

Имайки това за своя свещенна цѣль, пуснаха въ ходъ всички простени и непростени средства „жонтурклеритѣ", за нейното реализиране. Трѣбваше да поразчистятъ страната отъ ония елементи, които доскорѣ стоеха начело на революционното дѣло, опасявайки се, да не грабнемъ наново оржжието и хванемъ балкана. Ето защо, по нареждане отгоре, зачестиха убийствата и опититѣ за убийства надъ наши хора. За Прилѣпъ, обаче, не ги задоволяваше 1-2 убийства, та замислиха по-широкъ планъ. Тѣ знаеха, че Прилѣпъ е единъ отъ първитѣ градове въ Македония, съ компактна Българска маса (5000 българи на 8000 мѣхамедани; знаеха, че и околнята е чисто българска, отъ 135 село само 12 сѣ турско-албански; тѣ знаеха още, че Прилѣпъ брои най-големъ контингентъ интелигенция, а най-важното е, че презъ Султанъ Хамидовия режимъ Прилѣпъ не пострада, остана запазенъ отъ каква годе афера, за да по-оредчатъ населението му. Имайки всичко това предъ видъ нашитѣ „moncherovci", решиха да си отмѣстятъ сега „engro", като използваха военното положение.

Тургутъ пашовата обезоржжителна акция

Презъ 1910 г. бѣха се разбунтували албанскитѣ племена около Черна-Гора. За тѣхното усмиряване потегли отъ Анадола грамадна армия, подъ командата на Тургутъ паша. Следъ като усмири албанцитѣ последния, по нареждане отгоре, трѣбваше да мѣни своя маршрутъ и мине презъ Дебъръ, Струга, Охридъ, Ресенъ, Битоля, за да сплаши и респектира българитѣ, които сѣзлото и за новия турски режимъ. Слушайки за грозния тероръ, що приложилъ Тургутъ паша по усмиряване албанцитѣ, страхъ и трепетъ вдъхваше у българското население, идването къмъ нашия край на тоя тиранинъ, облѣченъ въ неограничена власть. Бѣхъ личенъ

свидетелъ въ Охридъ, когато пристигна армията на Тургутъ паша. Тя бѣ разположена на лагеръ по широкитѣ ливади край града, които бѣха почернѣли отъ многохилядната велика сганъ. Страхътъ у населението бѣ такъвъ, че наредиха се молитвени четения отъ религиознитѣ и набожни охридчани, къмъ тѣхния покровителъ „Св. Климента“, за да спаси града отъ грозящата го напасть. Помня още какъ митрополитския намѣстникъ, свещ. Хр. Маленковъ, утешаваше народа съ чудотворителната сила на Св. Климента, ксѣто се била проявявала винаги въ разни напасти времена за града, та и сега нѣма да остави светията да острада града и българското население. И действительно вѣрата и надеждата спаси Охридъ. Когато се явихме предъ Тургутъ паша, като делегация отъ страна на българитѣ, за да поднесемъ предъ неговитѣ стѣпки вѣрноподаническитѣ чувства на българското население, той ни даде своитѣ началнически съвети и ни увѣри, че на другия день си заминава. Така мина това страшилище за българитѣ и презъ Ресенъ, Битоля и сипродължи пътя къмъ Цариградъ безъ да обезпокоява много населението. Възползовани, обаче, младотурскитѣ крѣове отъ Битоля, начело съ Ниязи бей, Османъ бей и други „герои на времето“, отъ Тургутъ пашовсто минаване, провъзгласиха военно положение въ Прилѣпъ и решиха да извършатъ обезоръжаване на населението, подъ предлогъ, че подозирали нова революционна организация въ града. За тая цѣль отдѣлятъ часть отъ войската, наречена „авджи табуръ“ и я изпращатъ въ Прилѣпъ.

Бѣ началото на м. септемврий. Войската е разположена край казармитѣ. Започватъ ареститѣ на по видни граждани и всички почти бивши дейци на революционното дѣло въ града, начело съ Петъръ Ацевъ. Въ услуга на военната власть, която върши ареститѣ, сж всички сръбски учители и сръбомани въ града. Броятъ на арестуванитѣ расте и се увеличава всѣки день. Арестуванитѣ се държатъ изолирани, подъ отдѣлни шатри, на открито при казармитѣ. Строгостта и фантастичнитѣ слухове за терора и изтезаванията, вършени надъ арестантитѣ, всѣва ужасъ у населението. Плачъ, писъкъ и олелия голѣма бѣ обхванало цѣлия градъ. Никого не припускатъ при арестантитѣ, само храна е позволено да имъ се донесѣ отъ къщи, като носящитѣ се посрѣщатъ на едно голѣмо разстояние отъ лагеритѣ. Отъ време на време влизатъ и излизатъ сръбскитѣ шпиони, които плашатъ и тормозатъ плачушитѣ майки, бащи, съпруги и сестри съ найлоши сведения за арестантитѣ. Писъцитѣ и охканията на изтезаванитѣ наистина се чуваха изъ околнитѣ, макаръ и далечни къщи. Всичко това подѣйствувало така страшно върху прилепчани, щото решаватъ да изпратятъ една деле-

гация от жени до Битоля, за да се оплаче предъ властѣта и консулитѣ.

Въ тъмна една сутринь, на 12 септемврий, заварихъ тая женска делегация га чака предъ сарая, за да се яви предъ валията. Грозна картина представляваше тая делегация. Стари и побѣлѣли жени, духовно убити, съ блѣдо изпити лица, съ разрошавени коси, стоятъ предъ сарая, плачатъ и пицатъ съ гласъ голѣмъ, просейки милость и защита за тѣхнитѣ близки. Като спре файтона, заобиколенъ от 6 души конни стражари, нахвърлиха се до него, жени-тѣ мислейки, че пристига валията. Уплахата бѣ голѣма за тѣхъ, като видѣха, че слиза отъ файтона лице тѣмъ познато, съ обковани крака и ржце въ желѣзни вериги. Изпищѣха всички съ единъ гласъ и скубейки коситѣ си, споренаха името му. Съжалиха ме, като заеха, що ме очаква. Азъ стсахъ начело на организацията, — бѣхъ председателъ на околийския комитетъ до хуриета. За да се с аси нещастникъ единъ и съ „слабъ ангелъ“, дето се казва, отъ инквизицията, намѣрилъ за добре да посочи директора за главенъ виновникъ и за лице, което знае всичко: архива, оржжие, складове, печати и пр. Може би тоя нещастникъ, съвсемъ невинно е мислилъ, че като стсжтствувамъ отъ Прилѣпъ, не ще стане нужда да ме зал вятъ, а съ показанията си, ще облѣкчи сждбата си! Той ми бѣ другаръ членъ въ околийския комитетъ, а сега при изтезаването „мюсюлманъ олаимъ“ е викалъ. Да благодаримъ на providението, че въ наше време не се случи нѣкоя афера, иначе, съ такива „слабохарактерни“, много майки биха облѣкли черни дрехи. На такива имении доноси, се дължи мсето залавяне въ градъ Ресенъ, кждето имахъ седалище, като училищенъ инспекторъ въ охридската епархия. На 11 срещу 12 септемврий, посредъ нощ, бива обсадена квартирата ми, взѣха ме отъ лѣгло, вързаха ми здраво ржцетѣ и краката съ синджиръ, качиха ме въ готовия файтснъ и придруженъ отъ силна стража, потеглихме за Битоля, кждето ме искалъ валията. Стигнахме благополучно и бѣхъ представенъ предъ валията. Изненаданъ остана той като ме виде. „Ако да знаехъ че вие сте лицето, което се търси отъ прилепския воененъ сждъ, нѣмаше да дамъ нареждане за вашето арестуване“, бѣха думитѣ, съ които ме посрешна валията. Тази любезность на валията се дължеше, по всѣка вѣроятность, на личното ни познанство, което стана въ гр. Ресенъ, при освѣщаването основния камѣкъ на монументалната сграда — паметникъ за правителственъ домъ. Прочете рапорта на ресенскитѣ власти, които долагаха за залавянето и предаването ми, и възмущението му се увеличи, като чу отъ менъ че съмъ третиранъ като нѣкои разбойникъ отъ ресенскитѣ власти, За да се облѣкчи моето положение, валията

разпореди, да ме придружи до Прилѣпъ колегата ми, турския училищенъ инспекторъ, Шехабединъ ефенди, комуто даде лични наставления въ мое присѣствие: „да ме разпитатъ, за какво съмъ виканъ и веднага да бѣда освободенъ“. Заплати ми таксата за файтона отъ Ресенъ до Битоля една лира турска, заплати и таксата за до Прилѣпъ и въ увѣренията му, че нѣма да бѣда обезпокояванъ по-нататъкъ, раздѣлихме се най-любезно съ тоя висшъ и любезенъ турски държавникъ.

Писахъ горнитѣ редове, за да посоча каква благородна душа бѣ този високоинтелигентенъ турчинъ, и какъ разбираше той държавнитѣ интереси. За жалостъ това бѣха изключенията отъ многохилядния покваренъ административенъ персоналъ въ Турция. Ако бѣ обратното, нѣмаше може би, да сполети тъй скоро участието, що изпита отоманското царство, а заедно съ него и нашата, за да вайкаме отсетне, че нозото иго е по-лошо отъ турското.

Стигнахме въ Прилѣпъ благополучно. Предаденъ бѣхъ на военнитѣ власти. Държенето на арестантитѣ бѣ извънредно строго. Предъ шатрата ми стои часовой. Сжщото е и съ другитѣ арестанти, които пълнятъ множество други шатри. Извикаха ме на разпитъ. Въ една офицерска палатка седятъ на меча кожа Османъ ефенди, отъ Ресенъ, другаръ на Ниязи бей, и още 2 други офицери. Седнахъ и азъ. Обвиняватъ ме, че съмъ билъ въ новия революционенъ комитетъ; че азъ съмъ знаелъ къде е скрито сръжжието, архивата, гечата и пр. Отхвърляйки всички тия обвинения, извикаха другаря членъ въ околийския комитетъ (презъ 1908 г.) Ацко, който потвърди тѣхнитѣ думи. Обруганъ най-ужично, дадохъ ми срокъ да се помисля и кажа положително, инѣкъ грозни мъжки ме очакватъ. И за да засвидетелствуватъ законитѣ, разпоредиха да наблюдавамъ следната инквизиционна картина: докараха кола карана отъ волове; извадиха нѣколко арестанти да напълнятъ колата съ чакълъ. Извикаха Петъръ Ацевъ и Иванъ Шабанъ, и ги впрегнаха, като волове да мъкнатъ колата. Офицеринъ съ остенъ въ ржка удря, мушка, крещи и вика по воловетѣ-човѣци, за да теглятъ колата. Накара и други арестанти да помагатъ, но колата не мърда, отъ голѣмата тежина. Следъ тая покъртителна гледка, извикаха ме повторно на разпитъ, за да видятъ дали съмъ склонилъ да давамъ изканитѣ показания. Като видѣха, че нѣма да получатъ изканитѣ сведения отъ менъ, предадохъ ме на инквизиторитѣ. Вкаранъ бѣхъ въ една палатка, посредата съ кржгъ отъ мокъръ пѣсъкъ. Седнахъ на пѣтъка и пуснахъ краката си. Сложиха на коленетѣ ми яка дъска на краищата на която седнаха по единъ войникъ. Вързаха ми ржцетѣ съ яко вжже, което опжватъ къмъ краката, за да

стигне съ ръцетѣ до краката ми. Благодарение еластичното свойство на мускулитѣ, опжването вървѣше отначало нормално, до като стигне границата на еластичността и започнаха да се късат вече мускулитѣ, та трѣбваше да изпищя отъ болки. На писъка ми, яви се офицерина — началника на инквизацията — тоя сжщия съ шареното лице, и даде заповедъ „етеръ“ — стига! Завързаха вжжето за краката ми и въ туй положение съмъ билъ държанъ около половина часъ.

Като съмъ изгубилъ съзнание, облѣли ме съ студена вода и дали нареждане да ме развързятъ. Заповѣдватъ ми да стана, но немога. Щомъ се поизправа, падамъ и немога да запазя равновесие. Мускулитѣ станали сигурно съ нѣколко сантиметра по-дълги. Хванаха ме двама войника подъ мишницата и ме занесоха въ палатката. Вечеръта бѣхъ извиканъ отъ полковникъ Серветъ бей, началникъ на отдѣлението и ми се извинява, че „хата олмишъ“ съ менъ. Той отсѣтсивувалъ въ града и не трѣбвало да постѣпятъ тъй съ менъ. Турски маниеръ. Задържа ме да вечераме заедно и бѣ любезенъ да заведемъ разговоръ на широко, за положението и европйската политика. Той говореше и френски езикъ. Каза ми, че съмъ свободенъ и на другия день мога да си замина. Съпроводи ме войникъ до палатката, носящъ фенеръ въ ръцетѣ. Другиятъ день рано още бѣхъ пуснатъ на свобода. По пътя за въ града обсипанъ бѣхъ отъ плачуши сродници на арестантигѣ, за да научатъ нѣщо за близкитѣ си. Успокоихъ ги, че нѣма убити и умрѣли, а мъкитѣ и страданията сж неописуеми. На Миланъ Попевъ окапали месата отъ краката му, и получаваше лѣкарска помощъ. Петъръ Ацевъ бѣ арестуванъ въ „кжшлата“ подъ стѣлбата въ влажно и мрачно отдѣление, би.ѣ и изтезаванъ безмилостъ о и т. н. Следъ два дни съобща ми се официално, че мога да си замина отъ града. Рекохъ сврши се теглото. Заминахъ си за Ресенъ. Следъ нѣколко дни изпращатъ арестуванитѣ въ Битоля, кждето заседава воененъ сждъ. Станало нужда за новъ разпитъ предъ военния сждъ и следъ седмица време, паново бивамъ арестуванъ и закаранъ въ Битоля, при другитѣ арестанти въ „Кърмази кжшла“. Почнаха да ни разредяватъ, като освободиха сума старци. Останалитѣ ни замъкнаха въ централния затворъ и излежаваме, за да бждемъ викани и сждени предъ военния сждъ. И тукъ тежатъ върху менъ сжщитѣ обвинения. Намѣрили били печатъ отъ револ. комитетъ, показвагъ ми го да се произн.ся дали ми е познатъ. Печатътъ бѣ фалшивъ. Сжщо и документитѣ подпечатани съ него. Почнаха и отъ тукъ да пускатъ, като задържаха всички ония, що взимахме активно участие въ революционното дѣло. За да ни плашатъ повече, една сутринъ обесиха на мостоветѣ надъ Драговоръ двама четници отъ би-

толско, осждени на смъртъ. И тукъ, обаче, намѣрихъ спасителъ въ лицето на военния комендантъ, Мустафа Гиритли паша, който ми бѣ лично познатъ презъ хуриетската година и се застъпва за моето освобождение. Освобденъ бѣхъ подъ полицейски надзоръ. Въ туй положение разтакаха ни съ месеци. Презъ туй време вдигна се голѣмъ шумъ за тая „прилепска афера“. Протести последваха отъ всѣкъде, пристигна и Панче Доревъ, членъ на младотурската партия и депутатъ. Имаше застъпничество и отъ вѣнъ. Една сутринъ осъмнахме съ разформирание на военния съдъ и всички трѣбваше да си заминемъ, съ изключение на П. Ацевъ, Димко Бърдаровъ и Форцата, които бѣха осждени на „канли бечтъ“ — заточение до животъ. Така свърши тази многотрудна акция, която цѣлѣше само мѣстъ спрямо прилепчани, безъ да има въ основата си нѣщо сериозно, защото обвиненията бѣха несериозни — измислица. Най-голѣмъ поводъ имаха турцитѣ, за да подозиратъ „нова организация“ съ убийството на сръбския войвода, Григоръ Лямева Соколовъ отъ с. Небръгово. Григоръ бѣ убитъ при казармитѣ отъ турчина Шерифъ. Дотегнало бѣше на турцитѣ да гледатъ сръбския войвода, да идва въ града въоръженъ, решаватъ да турятъ край на неговия животъ. Единъ день презъ лѣтото на 1910 г. Григоръ бива посрѣщнатъ отъ Шерифа и убитъ изъ засада. Убиеца билъ избѣгалъ къмъ с. Орѣвойцъ, където оставилъ оръжието на Григора. Властта се добрала до показания, че въ това убийство иматъ прѣстъ П. Ацевъ, Димко Бърдаровъ и Форцата, и намира претексъ да накаже прилепчани, за да сломи тѣхния борчески духъ. Подозрени тримата бѣха изпратени на заточение въ Анадола, където предстояха до 1911 г., когато бидоха амнистирани.

Възобновяване на революционното дѣло — чети и атентати.

Следъ като изпитахме всички легални средства за борба съ нѣвия режимъ, за извоюване политически и културно-просвѣтни права, и на апела и протеститѣ ни се отговаряше съ тероръ, убийства и насърдаване чуждитѣ пропаганди, турскитѣ „лъже-патриоти“ предизвикаха ни да се заловимъ отново за оръжието, — единичното спасително средство за борба съ тиранията. И следъ хуриета, организационнитѣ връзки между града и селата не бѣха прекъснати. Трѣбваше да се крепи и поддържа борческия духъ у народа. Това вършеха хората, които и до хуриета стоеха на челе на организацията. За тая цѣль често се правѣха обиколки по селата, а въ полето дори стана нужда да се възстановатъ отново ръководителнитѣ тѣла. За сѣщата цѣль презъ 1910 г. дойде въ Прилѣпъ и Павелъ Христовъ, за да сондира прилепчани.

Към такава насока Прилѣпъ бѣше вече потеглилъ, но се работѣше прикрито — съ тактъ и умение, за да не подозрятъ пропагандитѣ (сръбска и грѣцка). А тѣ толкува и чакаха. Достатъчно бѣ малъкъ единъ поводъ само за подозрение въ революционна дейностъ отъ наша страна, да се нахвърлятъ върху насъ, и поддържани и насърдавани сетне явно и тайно отъ властѣта, само пакостъ можеха да ни сторятъ. Властѣта, обаче, не можеше да не подозира интимното ни желание — конспирацията, затуй и тя отъ своя страна се стараеше да ни залиса, да ни отвлече вниманието по друга посока. И тукъ лукавиятъ Хилми паша достойно изигра своята роль, като реши да посегне на най-болното мѣсто на прилепчани — да ни отнеме манастира „Трескавецъ“, вѣковната българска старина, и да го предаде на шепата сърбомани. Борбата на прилепчани за „Трескавецъ“ не бѣ помалко революционна. Стана убийството и на Григора Лямева. Властѣта знаеше физическитѣ убийци — тѣ бѣха турци, но тя искаше да открие интелектуалнитѣ, каквито не се съмняваше, че има. Гърсейки последнитѣ, пристъпи къмъ обезоръжаването на българското население, като си послужи съ Тургутъ-пашовата терористична акция. Презъ м. февруарий 1911 г. турци-разбойници избиха въ варошката махала за обиръ, цѣло българско семейство — майката и тритѣ ѝ малолѣтни дечица. Прилепчани, сочейки убийцитѣ, искаха санкции отъ властѣта за успокоение дуловѣтъ. Макаръ, че властѣта знаеше убийцитѣ, за да не компроментирѣ режима, стараеше се да хвърли туй обвинение върху организацията. Предизвикана организацията, трѣбваше да излѣзне на явна борба. Така се стигна до появата на четитѣ.

Появата на чети

Начало на четнишкото движение се турга следъ коледа 1910 г. когато пристигна въ страната Миланъ Гюрлуковъ съ чета, натоваренъ отъ централния комитетъ съ специална мисия: да организира атентатъ върху Султанъ Мехмедъ Решадъ, при подножието на гр. Скопие. Въ свързка съ проектирания атентатъ четата се бави дълго време по лѣвия сръгъ на Вардара. Самиятъ атентатъ ще стане по дѣсниятъ бръгъ на р. Вардаръ, около Зеленичево. Мжчейки се четата да мине Вардара, бива надушена отъ властѣта, която взима всички възможни мѣрки, за да осуетятъ минаването на рѣката. Следъ дълго лутане четата успѣва да мине Вардара едва на 6/V 1911 г., при с. Ногаевци (велешко) и се опитва къмъ с. Съпъ (велешко), отдето ще се организира атентатъ върху султанския влакъ. Планътъ е билъ: да се миниратъ близкитѣ до линията канари и при минаване на султанския влакъ, да се възпламенятъ взривнитѣ вещества. Рецептата

е дадена отъ единъ французки инженеръ. За тая цѣль пристига по-рано, като легаленъ, Марко отъ с. Съпъ. Взривнитѣ материали сж били по-рано изпратени въ гр. Велесъ. Прибрана четата въ с. Попадия, изпраща единъ четникъ да прибере избухливитѣ материали и ги прехвърли въ с. Съпъ, на подготвителния пунктъ. Поради небръжностъ, или нежелание, четника бива заловенъ отъ властѣта въ Велесъ и разкрива цѣлия планъ по проектирания атентатъ. Залавятъ се всички материали въ с. Вѣгърско (велешко) и се открива цѣлия каналъ презъ кждето се движела четата. Създава се страшна афера. Залавятъ и арестувава около 400 души подозрени. Подгонена четата, следъ станалитѣ разкрития, се прибибира въ прилепския районъ, въ края на м. май с. година. Тукъ първата работа на четата е да си създаде връзки съ града и отъ тамъ съ Централния Комитетъ (Тогоръ Александ овъ). Отъ с. Кокре (мариовско) четата се обажда въ града на Миланъ Звездовъ. Миланъ прибира другаритѣ Ив. Смичковъ и Даме Поповъ и се срѣщатъ съ четата на Миланъ Гюрлуковъ, въ която четници сж: Миле Бутрковъ, Петре Пашата, Анте Ветърски, Андреа Андреевъ, Ст. Шопчето, Кръсто Лѣорѣчки. Избира се ръковод. тѣло въ града отъ горнитѣ лица и още Р. С. и др. Чрезъ прилепския комитетъ четата е въ връзка съ Ц. К., отъ кждето получава нареждане да обиколи битолския окръгъ и да доложи за положението.

До тогава въ окръга бѣ стигнала само четата на Блажета Биринче, която наскоро била разбита около Журечкия манастиръ (св. Атанасъ), като се спасяватъ само четниците: Ставре Пуспорѣчки и едно кюстендилче, които се прибиратъ въ Гюрлуковата чета. Гюрлуковъ обикаля: прилепско, битолско, крушовско, демиръ-хисарско ресенско, велешко и тиквешко, проучва положението и долага до Ц. К., като настоява за бързо изпращане на чети изъ окръга. Следъ туй пристигатъ войводитѣ: Миланъ Матовъ (за окръженъ), Пандилъ Шишковъ, П. Чаулевъ и др. съ тѣхъ. За велешко пристигатъ четитѣ на: Мирчо Търстенички, Секула и запас. подпор. Гърчевъ, които за нещастие, въ кжсо едно време и тримата биватъ убити. Мирчо — въ с. Съпъ съ 6 души; Гърчевъ — въ с. Чичово и Секула въ с. Оморани (Азотъ). Така се засилва четнишкото движение въ страната. Прилепската чета, останала въ своя райсъ, грижи се за организиране на околията. Взиматъ се мѣрки за въоръжаване населението, крето наскоро бѣ обезоръжено отъ Тургутъ-пашовата акция. Образув ли се и групи въ града, които се грижатъ за доставка на оржжие. Групата на Спиро Тошовъ се отличила съ доставка на оржжие, като е била въ връзка съ турски войници, които сж продавали пушки и мунииции, крадени отъ складоветѣ. Следъ двумесечна дейность

групата бива открита отъ властта и една вечеръ пада въ засада, при получаване оръжиято, отъ кждето спасени хората се прибиратъ въ четата. Така Спиро Тошовъ остава въ четата, а другаритѣ му заминаватъ задъ граница.

Организацията въ града е поставена на анархистични начала. Има групи, които действуватъ независимо и неизвестни едни на други. Всѣка група има своя специална мисия. Групитѣ се ръководятъ отъ градск я комитетъ и отъ четата. Една група се грижи само за доставка на оръжие, друга — да формира четници, трета — да снабдява средства, четвърта — да организира атентати и пр.

Начало на атентатитѣ.

Организацията пое върху себе си цѣлата отговорност за невиннитѣ жертви, които ще се дадатъ, но трѣбваше да се приложи и тоя начинъ на действие, за да се ускори и предизвика окончателното разрешение на Македонския въпросъ. Това бѣ последния косъ за раздрусване европейската дипломация. Почнаха атентатитѣ въ Щипъ, Дойранъ, Кочани и другаде въ страната. Нарезждане има да почнатъ и въ гр. Прилѣпъ. Презъ лѣтото на 1912 година Панче и Дончо отъ с. Варошъ тургатъ бомба въ „Стариятъ вински ханъ“, съдържател на който е разбойника Булиманъ. Въ хана има и кафене, посещавано отъ голѣмитѣ турски катили. Бомбата е поставена подъ стълбата до кафенето, за да смѣте всички зулумджии. За нещастие забелѣзватъ пушека, отъ горящия фитилъ и осуетяватъ експлозиата.

Втора бомба поставя Георги Ив. Петрушевъ въ дюкяна на Ацко Цонкинъ, находящъ се подъ „редифъ дайреси“ (наборната комисия) при „Узунъ пазаръ“. Стопанина на дюкяна не е известенъ. Цѣли се съ експлодиране на бомбата, да бждатъ хвърлени въ въздуха всички офицери, квартируващи надъ дюкяна. Бомбата е поставена въ вълна, за да остане незабелѣзана отъ стопанина на дюкяна, но загасва фитиля отъ вълната и неможа да експлодира. Около гроздоберъ поставятъ трета бомба въ чувалъ съ жито, натоварено на магаре и пуснато изъ чаршията да върви произволно. Стига магарето предъ хана на сърбоманина Пере Грънчаръ; турци забелѣзватъ пушекътъ, изходящъ отъ чувала подозирайки бомбата, успѣватъ да осуетятъ експлодирането. Цѣли седмици търсѣха стопанина на магарето, пуснато на свобода и следвано отъ стражари. Най-после магарето се прибира въ с. Крушеяни, при стопанина, който казалъ, че отдавна го билъ продавъ на цигани. Последна бомба се предава на Иванъ п. Талевъ Гюрлуковъ, който я пастазя въ тенеке съ трици, като оставя тенекего при „Шарена чешма“, въ съседство съ чаршията. Бомбата експлодира безъ да причини па-

костъ, понеже се очакваше само ефектът от експлозията. Наскочили турцитъ отъ чаршията, за да предизвикатъ същъ. По-умнитъ отъ тѣхъ, обаче, допусkali, че експлозията е отъ

Иванъ п. Тр. Гюрлуковъ

съседната мелница, гдето рабсти газоженъ моторъ. До като се самоопомнятъ стъ суматоката, пристигнала кавалерия и осуetyава клането. Почватъ арести, на всички доканджии и брашнари, въ сѣдство съ мѣстопроизшествието. Арестувани сж били Йорданъ и Миланъ Трайчеви (Георги Майкови). По-късно, обаче, откриватъ атентатора и го аресуватъ.

Сжщиятъ Иванъ Гюрлуковъ е убитъ отъ сръбскитъ власти, като четникъ въ с. Обършани (прилепско) на 7 октомврий 1920 год.

И четата върши атентатски акции. Есеньта презъ 1911 год. тя извършва първия атентатъ върху единъ товаренъ влакъ, при с. Съпъ (Велешко), като хвърли влака въ въздуха. Презъ лѣтото 1912 г. извршва други три атентата: въ с. Витолица (мариовско) вдига на въздуха помѣението на мюдурина; въ с. Бешища (мариовско) — вдига кулата жандармерийска; въ с. Трояци — жандармерийската кула и още една бейска кула въ с. Запсжжани.

Въ свръзка съ горнитъ атентати биватъ подозрени ржководителитъ въ града: М. Звезда, Ив. Смичковъ, Д. Поповъ и за да не пспаднатъ въ ржцетъ на властѣта, ставатъ не-легални и се прибиратъ въ четата на М. Гюрлуковъ, въ началото на есеньта.

Въ село Топлица четата е въ началото на м. октомврий, за да освѣти своето знаме. Тукъ четата получава известие за обявяването на Балканската война.

Дейци по революционното дѣло
Диме Коровъ.

е синъ на Костадинъ Коровъ отъ Прилѣтъ. Първоначално образование добилъ изъ килийнитѣ училища въ града, после продължилъ въ гръцкото училище при Димитъръ Миладиновъ и свършилъ въ българското — при Джинотъ

Диме Коровъ.

Оженилъ се младъ. Никола Ганчевъ—Еничеревъ му станалъ баджанакъ. Роднински връзки го свързватъ съ видни прилепски родове: Х. Илиези, Димшочи, Бомболови и др. Отъ млади години проявилъ умелостъ и опитностъ въ търговияа. Търгувалъ съ жита, сарафлъкъ, добитъкъ, отворилъ фабрика за енфие и закупилъ голѣмо количество земи въ „Сарикаа“ отъ черкезитѣ. И днесъ се приказватъ Коровитѣ

низи въ тая частъ. Макаръ и младъ още избранъ е за мухтаринъ въ махалата, където се застъпва за облекчение данъка „бедель“ на беднитъ. Диме пренася писмата за европейскитъ посланици до Солунъ, скрити въ новия му памаченъ минтанъ. На 28 г. възраст е избранъ за чл. въ общината и по негова инициатива се взема решение въ общината да се одържатъ „комити“. Той организира комитското дѣло, като поръчва дрехи при Йоана Кайкара; прибира пушки отъ гражданитъ и събира парична помощъ за поддръжка на комитскитъ семейства. Планътъ е напълно реализиранъ. Излизатъ комититъ и убиватъ разбойника Кючукъ Сюлиманъ и редица други кати и: Турцитъ сж респектирани. Покъсно става предателство. Властѣта научва ятацитъ на комититъ и почва да ги лови. Предизвестенъ Диме една вечеръ качва се на собствения си конъ и въоръженъ напуска Прилѣпъ на пътъ за България. Стига въ Кюстендилъ и тукъ се установява за търговия. Отваря тютюнева фабрика, ханъ, но душата му не дава спокойствие. Въ разбирателство съ други македонци, организиратъ чети и ги пращатъ въ вътрешността. Той участвува въ организирането на Калмуковата чета. Полковникъ Калмуковъ е русинъ, който се крилъ изъ Кюстендилъ, преследванъ отъ рускитъ власти. Съ 103 души д-бре въоръжена чета, заминава за Македония и стигайки при с. Градецъ (Демир-Капия), бива разбитъ отъ турцитъ. Презъ време на „Съединението“ Диме организира и праща на два пъти доброволчески чети отъ македонци въ помощъ на България. По-късно той участвува като членъ въ македонския комитетъ, съ задача да подбиратъ и изпращатъ чети. Диме е живъ. Той е на 84 год. възраст и днесъ още съ голѣма жаръ разправя за македонското дѣло и съ пожелание „да не умрамъ дори не видамъ Прилѣпъ освободенъ“.

Илия Цървенковъ

е синъ на Наумче Цървенковъ, известенъ като първенецъ въ казанджийския (бакърджийския) еснафъ. Наумче имаше още трима сина: Йоанче, Диме и Ицо. Илия се отличаваше съ своя сзободолюбивъ и буенъ характеръ. Той бѣ търговецъ на дребенъ рогатъ добитъкъ: кози и овце. Купуваше тоя добитъкъ отъ панаиритъ: Возарски, край р. Черна, който ставаше на Гюрговъ-день; келешки — на Св. Кириръ и Методи и другаде. Презъ лѣтото държеше добитъка на мандра, а есенъта на голѣми стада прекарваше го като сжватъ (храненъ добитъка) за „Мора“ (Гърция). Отъ срѣщи въ свободни държави и отъ чуено и видено, на връщане отъ гурбетъ Илия Цървенковъ сбираше около себе си цѣлата чаршия, за да разправя и насърдчава прилетчачи за свободенъ животъ.

Възпитанъ въ такъвъ духъ мжно можеше Илия да гледа сцени, когато турчинъ бие или ругае нѣкой селянинъ. Той винаги се намѣсваше на страната на по-слабия и влизаше въ ролята на библейския Мойсей. Не малко омраза, ненавистъ и закани е изпитвалъ Илия Цървенковъ отъ турци катили, които той публично, въ средъ чаршията е ругаелъ и изобличавалъ. Не сѣ били рѣдки и явнитѣ демонстративни манифестации срѣщу властѣта и мохамеданство. Помня добре следния характеренъ митингъ. Бѣше турски байрамъ. Силенъ единъ турчинъ взима една ока захаръ отъ турски дюкянъ, при градския часовникъ. Бидейки байрамъ турчина бакалинъ отсъствува. На дюкяна е калфата — момчето отъ Бѣло Каповци. Силния турчинъ взима захарѣта и неиска да я плати. На поканата отъ калфата да я заплати, понеже господаря ще му се кара, изважда камата и я забива въ гърдитѣ на калфата, който издѣхва на мѣстото. Научва се за станалото Илия Цървенковъ, веднага затваря дюкяна, върви изъ чаршията и вика: „що чекате, бре брайкя, пушайте кепенцитѣ, да виделъ Господъ не се живеи отъ лоши турци“. Насърдени гражданитѣ отъ тия думи, пускатъ всички кепенцитѣ и масово потеглюватъ за правителствения домъ да изкатъ залавянето на убиеца. Народа се наложи. Властѣта успокои раявлнуванитѣ граждани и даде обещание, че убиеца ще се залови. Той бѣ заловенъ следъ нѣколко дни, обаче, Илия Цървенковъ бѣ обвиненъ, като инициаторъ и смутителъ на реда и мира въ страната, и осъденъ на 18 месеченъ затворъ. А турчина разбойникъ (Яя Топузо) за отпущение, пречека внукѣтъ на Илия Цървенковъ, Мицана, 18 г. момче, вѣнъ отъ града, при мѣстността „Шаторовъ-камень“ и го съсѣче на кжсове. Въпреки турската мѣсть, обаче, Илия, а по късно и братъ му Диме Цървенковъ, не бѣха чужди на освободителнитѣ движения въ страната, като имаха близки връзки съ комититѣ. Тѣ често прашаха барутъ, патрони, дрехи, храна и др. потреби на тогавашнитѣ комити. Ето защо, при всѣко залавяне на комити, властѣта първо Илия Цървенковъ ще залови и арестува, като тѣхенъ ятакъ. Разправятъ следния смѣлъ подвигъ на Илия. Презъ 1882 г. бѣха заловени 5 души комити въ кжщата на Долга Цона. Тримата бѣха отъ с. Царевикъ, Ристе власицата и Петре отъ Рувци. Първитѣ трима бѣха отъ четата на Георгия Лажо, който бѣ ги изгонилъ задето убиха синѣтъ на единъ мариовецъ отъ с. Върбско, комуто взѣха и 100 лири. Къмъ тѣхъ се присъединяватъ въ града и последнитѣ двама. Вечерѣта сѣ били на свадба и пиянствували. Предадени комититѣ, биватъ изловени като кокошки. Само Петре бѣ гръмналъ и наранилъ единъ стражаръ. Другитѣ нѣмали и оржие. Въ разпита разправятъ кои ги поддържалъ съ дрехи, муниции и пр., и се създава голѣма афера. Арестувани

сж: Илия Цървенковъ, Конс х. Цвѣтовъ, Горчу Гировъ и др. При очна ставка съ комититѣ, Ил. Цървенковъ удря единъ шамаръ на Петрета комитата предъ сжда. Всички останали смаяни. Цървенковъ отговаря: „тоя чапкѣнинъ уби моя внукъ“. Кадията и др. оправдаватъ Цървенковъ, като допускатъ, че комититѣ, за да му отмъстятъ, сж го клеветели. Другъ път въ затвора Илия е вдигналъ мангала, за да го хвърли по главата на единъ малодушенъ затворникъ, който не можелъ да понесе затворничеството!

Стоянъ Лазовъ

и Никола Мърсевъ бѣха орредѣлени отъ комитета да убиятъ сърбоманина Тодѣ п. Антозъ. Тѣ дълго време следѣха жертвата, до като на 23 януари 1899 г. късно вечерята застигнаха Тодѣта въ турския кварталъ, при Кемерлията мостъ и съ сѣкирчета, скрити подъ дрехитѣ, го повалятъ мъртавъ на земята. Единъ турчинъ халваджия, свидетелъ на покушението, почналъ да вика. Лазовъ стреля върху него и го оставя мъртавъ. Наставатъ турцитѣ отъ махалата, които сж имали рамазанъ по туй време, и почнали да гонятъ терориститѣ. Започва се престрелка изъ улицитѣ. Стоянъ Лазовъ влиза въ единъ таксимъ (щерна) и отъ тамъ се зашищава само съ револвера си. Следъ като повалилъ още двама турци и наранилъ нѣколко други, пада и той мъртавъ на земята. Разярената турска тѣла нахвърля се на трупа и го съсичатъ съ ноковетѣ си. Никола Мърсевъ бива тежко раненъ и арестуванъ. Той е подложенъ на голѣми изтезания, за да разкрие лицата на комитета. Неговата твърдостъ измъчваше турцитѣ. Въпреки терора, той не обзиди никого отъ ръководителитѣ въ града. Осъденъ на 15 години затворъ, Мърсевъ излежаваше наказанието въ островъ Родосъ.

Стоянъ Лазовъ бѣ погребанъ по единъ най-тържественъ начинъ. Цѣлиятъ градъ взе живо участие въ погребалната процесия и по единъ внушителенъ начинъ манифестира своята солидарностъ съ акцията на героя. Стоянъ е роденъ презъ 1874 г. Свършилъ прогимназия и сетне чиракувалъ при единъ шивачъ. Осъмнадесетъ годишенъ Лазовъ отива въ Бѣлградъ, дето престоилъ на работа година и половина. Отъ тамъ заминава за София и постѣпва за чиракъ въ една книжарница. Тукъ той се срѣща съ Коце Илиевъ Симоновски, който избѣгалъ съ Мирче Ацевъ и съ други лица на формиращата се македонска организация въ България. Тѣ го настройватъ да се отдаде на революц. дѣло. Бидейки и въ книжарски чиракъ, Стоянъ ималъ възможностъ

да прочете и се запознае съ българската революционна литература на Левски, Ботевъ, записките на Захари Стояновъ и др

Стоянъ Лазовъ.

Отъ София Стоянъ заедно съ Ив. Браиловъ заминава въ Солунъ. Тъ носели съ себе книги, като пътници книжари. По поръчка на Центр. Комитетъ Лазовъ убива единъ бегликчия въ солунско, поради което билъ арестуванъ въ хана на Илия Рошковъ. Макаръ ханджията да свидетелствувалъ,

че Стоянъ е невиненъ, — билъ осъденъ на 3 год. затворъ и лежалъ въ Битоля. Следъ това учителствувалъ е 2 години въ битолско. Прибралъ се напоследъкъ въ Прилѣтъ, бива назначенъ за терористъ, кждето намира своята смъртъ. Народъ възпѣ геройството на Стоянъ Лазовъ въ следната пѣснь:

Пѣсньта за Стоянъ Лазовъ

Решихъ да стана
Достойно чадо,
Дорде съмъ ази
Още момче младо.

На Македония,
Майката наша,
Която люби
И нази отъ душа.

Дуканъ, работа
И родители,
Братя и сестри
И добродѣтели,

Удоволствие, развлечение
Всичко осташихъ,
Даже забравихъ,
И на дѣлото цѣлъ се посвѣтихъ.

Но най-подире
И азъ се решихъ.
Да търся този,
Когото намѣрихъ

Този, който
Въ една минута
Предъ менъ се прѣсна,
Съ глаза разбита.

Но най-подире
И азъ си патихъ:
Съ куршумъ пронизанъ,
Съ каменъ толчечъ,

Обезобразенъ,
И зле измжченъ.

Гавазовъ и Чемковъ

До 1898 година — цѣли 5 години, почти революционното дѣло се развиваше по своя легаленъ пѣтъ. Виничката афера (1897 г.) накара турската власть да вижда закleti врагове на държавата въ лицето на всѣки по-събуденъ българинъ, въ всѣки учителъ и свещеникъ. Властѣта прибѣгна и до гнетъ духовенъ, икономически и физически. Това даде поводъ на ръководителитѣ на организацията, за да се запази и защити, да създаде четнишкия институтъ. Съ такъва една аполстолска мисия, организиране чети заминаватъ за Прилѣпъ презъ м. май 1899 г. двамата другари Йорданъ Гавазовъ и Христо Чемковъ. Презъ 1897 г. Чемковъ е билъ учителъ въ Прилѣпъ, но подозренъ отъ властѣта, заминава за България. Тамъ се срѣща съ Гавазова, който сжщо е подозренъ отъ турската власть, следъ като лежъ въ затвора поради „Дръновската афера“. Въ София двамата другари намиратъ и Рампо Джуровъ когото предумватъ да замине и гой за Прилѣтъ заедно съ Стояна Димитровъ (касапинътъ). Мисията на поменатата дружина бѣ: да организира чета

въ прилепско, която да снабди ксмитета съ голѣми парични суми, по подобие на Мисъ Стовъ. Решили заминаването имъ да стане по разни пѣтища. Последнитѣ двама, като легални съ паспорти, а първитѣ—по каналенъ редъ. Опредѣлили си сборенъ пунктъ въ Прилѣпъ — околността на с. Селце, при мѣстността „Топташъ“. На 20 май 1898 г. Гавазовъ и

Йорданъ Гавазовъ.

Чемковъ се обажда на приятели отъ мѣстността „Мечка“ — селечко. На 21 с. м. Чемковъ се разболява и трѣбвало, по неволя да влѣзнатъ въ града. Джуровъ и Стоянъ значи немогли да се срѣзнатъ на опредѣления пунктъ съ Гавазова и Чемкова. Тогава Рампо предлага да влезне въ града, а Стоянъ да очаква Гавазова и Чемкова при „Топ-

ташъ“. Какво е станало между Рампо и Стояна неизвестно е, нощъ на 22 май (недѣля вечеръ) Рампо пада полумъртавъ при турскитѣ гробища, съ пребита глава отъ удари на камъкъ или токове на обувца?, а другаря му Стоянъ раненъ въ рамото, се укрива при Гавазови въ кѣщи. До трупа на Рампо е намѣренъ и револверъ. Мистерия. Приказваше се, че сбиване е станало между двамата другари. Друга една вер-

Христо Чемковъ.

сия говорѣше, че падаритѣ сж ги ранили? Въ понедѣлникъ сутринята трулѣтъ на Рампо е забелѣзанъ отъ аргати. Пристига властѣта и роднинитѣ му и го занасятъ въ кѣщи. При обиска му се намира бележка, отъ която се узнава за пристигането на Гавазовъ и Чемковъ. Последнитѣ квартируватъ въ съседство съ Джурови и при обискъ въ квартала на 23 май (понедѣлникъ), прехвърляйки се отъ преко дуваритѣ, откриватъ Гавазова и Чемкова въ кѣщата на Темана Бѣлазелкова. Сѣзнала на пѣтната врата, съ чорапъ въ рѣцетѣ, Темана недава на полицията да прави обискъ въ кѣщата ѝ. Изблѣскана, обаче, хазяйката, нахлува въ кѣщата

стража, и качвайки се въ горния етажъ полицейския Еминъ ефенди, пада пронизанъ отъ четнишки куршумъ. Следъ туй се самоубиватъ двамата революционери. Така освѣтиха съ своята кръвъ революционното дѣло, втори подиръ Стоянъ Лазовъ, тѣзи двама самоотвержени герои, за което народа — поетъ възпѣ подвига имъ въ следната пѣснь:

Пѣснь за Гавазовъ и Чемковъ

I.

Въ окови тежки седѣмъ години
Йорданъ Гавазовъ и Стоянъ
Лазовъ;
Тѣ двата бѣха тѣло едничко
И се борѣха за свободата.

II.

Йордане, мили, вѣрни другарю,
Де ще заминемъ горе въ
балкана;
За да докажемъ ний на тирана,
Че сме юнаци завъ Балкана.

III.

Йорданъ продума Стояну
Лазовъ
Стояне, мили, вѣрни другарю,
Азъ ще събера вѣрни другари
И ще имъ кажемъ на клети
турци,
Че ще освободимъ нашитѣ
братя

IV.

Гавазовъ, Чемковъ, и Стоянъ
Лазовъ;
Три души бѣха тѣла еднички,
Тѣ доживѣха, за да докажатъ,
Че тукъ има храбри юнаци.!

Йорданъ Гавазовъ е синъ на Ицо (Христо) Гавазовъ, Бащата е посвѣтенъ въ революционното дѣло още въ първитѣ години на комитския периодъ, а Йордана виждаме между първитѣ организ. работници презъ 1895 г. По занятие той бѣ желѣзаръ (ковачъ) и ловджия. Поради разкрития отъ властѣта, Гавазовъ пада въ затвора и излежава наказанието си въ Битоля. Буенъ и немиренъ по духъ, силенъ по снага, — голѣмъ на гледъ и въ затвора Йорданъ не е спокоенъ. Скарвания, сбивания и дори убийства се приписватъ на Гавазовъ и тукъ, докато единъ день липсалъ отъ битолския занданъ и прехвърлилъ границата.

Мирче Ацевъ

Мирче е роденъ въ 1859 г., въ с. Орѣвойцъ. Образованието му е било първоначално. Пасалъ е овци и оралъ земята. Една пролѣтъ, презъ рамазана пждаритѣ отъ с. Сирково (Тиквешко), убиватъ баща му. Мирче решава да отмъсти на убийцитѣ. Презъ това време изъ прилепско се подвизаваше четата на Коне Павлевъ. Мирче ѝ става водачъ и доставчикъ, а ношно време е съ нея да бие и трепаше лошитѣ турци. Въ 1885 г., правителството го подозира и

изпраща на заточение въ солунския затворъ. Отъ тамъ избѣгва въ София. Обвиненъ по убийството на Ст. Стамболовъ, Мирче попада въ Черната джамия и лежа 3 години. Въ 1899 г. събра една дружина и замина за Геврокопъ, дето се сражава славно на „Папасъ-Чаир“. Навръщане въ България бива интендиранъ. Пролѣтъта 1900 г., Мирче заминава

Мирче Ацевъ.

пакъ за прилепско, където очисти нѣколци а кърволсци, като: Топуза, Порезо, Булимана и др.

На връщане въ България презъ есента Мирче бива тържествено посрещнатъ отъ прилепската емиграция. Следъ пролѣтъта 1901 г., Мирче пакъ излиза за неврокопско и отъ тамъ за прилепско. Стигатъ с. Уланци (срѣщу гара Градско) и единъ отъ другаритѣ му се разболѣва. Тукъ биватъ предадени отъ единъ влахоелинъ. Обсадени отъ

многоброенъ аскеръ, водятъ ожесточено сражение, докато Мирче пада тежко раненъ и умира. Отъ четата се спасиха само двама. Така загина храбрия Мирче, за когото всички плакаха.

Рампо С. Пешковъ

Харалампи Пешковъ е синъ на богата фамилия. Роденъ е презъ 1877 г. въ Прилѣпъ. Свърши само прогимназиаленъ курсъ, и се настани на работа при баща си. Отъ първитѣ години още билъ посветенъ на дѣлото и осѣмъ години по редъ работилъ безукорно. Презъ 1897 г. взе активно участие въ убийството на шпионина Ташко Филиповъ, поради което лежалъ затворенъ. И за обира на Георги Богдановъ Пешковъ лежа нѣколко месеца. Широка дейность развиваше Хар. Пешковъ за дѣлото. По цѣлъ день скиташе изъ чаршията, за да заржча опинци или бечви, да събере членски вноски или помощи, да агитира и да приема нови членове, да ободрява и насърдчава, да упреква слабовѣрнитѣ, или да пазари съ турци оръжие и патрони. Нему се дължи уреждането на добъръ и сигуренъ каналъ за доставка на разни оръжия въ прилепския районъ. Подъ маската на търговецъ Пешковъ ходи много пѣти въ гилианско, прешовско и до сръбската граница за доставка на оръжие отъ албанцитѣ. Презъ 1901 г. Пешковъ постъпи въ четата на Марко Лерински, за да се подготви за войвода. Олредѣленъ бѣше за ресенския районъ, но скоро се върна въ Прилѣпъ. Следъ избиване на Патчевата чета, Пешковъ бѣ силно подозренъ и замина за Битоля. Отивайки въ битолския затворъ, за да се види съ брата си Георги, бива уловенъ, аресуванъ и изтезаванъ, като ятакъ на четата. Съ него бѣха арестувани още 70 души селяни и граждани и единъ день оковани въ вериги, бидоха закарани отъ Прилѣпъ въ Битоля. Пешковъ и 3—4 други, на излизане отъ Прилѣпъ запѣва, средъ олелии отъ плачъ на изпращачи: „Живъ е той, живъ е, тамъ на Балкана . . .“ Битолския затворъ взе здравето на Пешкова и на 16 априлъ 1902 г., той се помина въ затвора, далечъ отъ роднини и познати. Погребението се извърши въ Прилѣпъ, при небивало стечение на гражданитѣ, които отдадоха своята почитъ и признателность къмъ реданния синъ на робска Македония.

Никола Каранджуловъ

Никола Каранджуловъ е роденъ презъ 1876 г. въ градъ Прилѣпъ, кждетъ свършилъ III кл., а въ Битоля IV кл. Въ Солунъ не бѣ при тѣ за ученикъ, поради голѣмата пансионска такса 16 лири. Условилъ се за учителъ въ с. Селце презъ 1893 г. На следующата година постъпва въ кюстен-

дилското пед. училище, отъ дето, следъ една година, бива изключенъ. Постъпва следъ туй въ загребската препарандия и като свърши курсътъ, услови се за учителъ въ Прилѣпъ. По това време въ Прилѣпъ се водѣха ожесточени борби между дветѣ течения на учителството, настоятелството училищно и интелигенцията — революционно и еволюционно. Каранджуловъ бѣ водителъ на първото и можа две години да се задържи въ града, въпреки много клюки по неговъ адресъ, за да компрометиратъ дѣлото. Презъ тия две години

Никола Каранджуловъ.

къщата на Каранджуловъ бѣ цѣлъ арсеналъ за оружии и скривалище. Ранени четници, терористи и др. дейци тукъ се събираха. Презъ 1899 г. Каранджуловъ замина съ мисия за София. Презъ 1902 г. той учителствува въ Куманово и Паланка, където извърши полезна работа на дѣлото. Презъ есента се прибра въ Прилѣпъ и взе живо участие за подготовката на възстанието. Каранджуловъ продаде бащиното си имане и паритъ внесе въ комитетската каса. Презъ декември 1902 г. бѣ арестуванъ отъ полицията въ Битоля и амнистиранъ наскоро. Следъ месецъ, обаче, пакъ бива арестуванъ и осъденъ на 6 години затворъ. Въ затвора турцитъ замислюватъ убийства надъ българитъ. Последнитъ се готвятъ за отбрана. За да предотвратятъ кървавата разпря, началството на затвора премѣства българитъ въ „Тимархане-

то“. Явна смърт чакала тук хвърлените българи. Каранджулов замислюва план за бягство. На 1 март 1903 год., 32 затворници се промъкват по един 6 метра дълъг канал и хващат гората. Каранджулов стана войвода на районна чета. На 18 юлий, шпионин предава четата му в селечката планина, при местността „Манастирище“ и след 7 часа непрекъснато сражение Никола бива ранен и виждайки, че не може да се спаси, казва на другаря Найдю от Пещани да го убие. Найдю, обаче, не се отдѣли от обичния Никола, заболѣ си ножа въ гърдитѣ и издѣхналъ заедно съ Никола. Тѣлата на покойниците сж погребани въ селечките гробища — Караиджуловия гробъ личи по голѣмината на сложения вътре трупъ — Каранджуловъ бѣ на ръстъ като изполинь. По-късно въ Каранджуловия гробъ се погреба и Д. Робевъ, отъ Би оля, умрѣлъ като секретаръ на прилепската чета отъ силенъ плевритъ. За Каранджула народа — поетъ създаде следната пѣснь:

Пѣснь за Никола Каранджуловъ.

Жално пилци запищѣха,	Съ две млади девойки,
Май ки хоръ запѣха;	Мипривърза люти рани,
Тамъ има млади юнаци,	Бѣсно куче ми изпѣди.
Тамъ доле въ планината	Още сънътъ не изказанъ,
Каранджуловъ, Найдю Ацевъ	Аскера пристигна,
Си бѣха лругари.	Първи залпъ изгърмѣха,
Продума Каранджуловъ	Каранджуловъ тежко раниха.
На свойтѣ другари:	Извика Каранджуловъ на Ив.
Лошавъ сънъ съмъ сънувалъ:	Асеновъ
Въ черно бѣхъ облѣченъ,	Ахъ, Иване, мили друже
Ме ухапа бѣсно куче,	Земи мойта душа и мойто
Рана ми отвори,	оржие
Ето я мойта стара майка	На тур ина не го давайте.

Тале Христовъ

Тале Христовъ е името на единъ безименъ герой, на една скъпа жертва, която погълна организираната борба на македонския родъ. Следъ като свърши битолската гимназия, Тале замина за учител въ с. Цѣр (Демирхисарско), но за една педагогия пада въ затвора. Въ битолския затворъ той намира своя у-ль Даме Груевъ. Следъ излизането отъ затвора, Тале става у-ль въ Прилѣпъ (1901—1902 г.), а същевременно и ръководител на движението въ прилепския районъ. До 25 мартъ 1902 г. — кадиноселската афера, Тале бѣ легаленъ деецъ, а следъ тая дата става нелегаленъ. До смилевския окръженъ конгресъ (м. априлъ 1903 г.). Тале ту придружава четитѣ, ту слиза въ града по работа. По-

диръ конгреса, обаче, Тале не се отдѣли отъ четигѣ. На 7 юлий 1903 г., Тале бѣ въ четата на Петрета Ацевъ, която биде предадена и загащена отъ многоброенъ аскеръ при „Студеница“, между селата Дуйне и Бѣловодица. При отстъплението четата се разпрѣсна на нѣколко части. Тале съ нѣколцина другари отстъпваше къмъ Пещанско. Дългия и уморителенъ пѣть, пладнешкия юлски знои извърши туй,

Тале Христовъ.

що турския куршумъ не можа да стори. Много момчета, прекапали отъ умора, мжчени отъ люта жажда, загинаха отъ пукване на жлъчката. Други пъкъ умрѣха отъ слънчевъ ударъ. Между последнитѣ бѣ и Тале Христовъ.

Петнадесетъ дена подиръ това злополучно сражение, селенитѣ намѣриха надъ с. Пещани червясалия трупъ на Тале. Орли и разни зверове бѣха вече довършили своя мръсенъ пиръ надъ трупа, който нѣкога е билъ вмѣстилище на ду-

ша, украсена съ най-възвишени добродетели: безкористие, честност и безупречна нравствена чистота. Майката на Тале, чиято надежда бѣ той, дълго време плачеше и ридаеше по гробищата скъпата загуба на сина си.

Георги Ацевъ

Георги Ацевъ е синъ на баща, поваленъ отъ турски куршумъ. Братъ на една свѣтла личностъ въ първата епоха въ революционната борба, Мирче. Роденъ е къмъ 1883 год. въ с. Орѣвойцъ. Първоначално и прогимназиялно сбрзование получилъ въ Прилѣпъ, а презъ 1902—903 уч. год. постѣпва въ Скопското педаг. у-ще, отъ кѣдето следъ единъ ученич. бунтъ, бива изключенъ. Напусна у-щето, но съ

вихренъ полетъ. се впусна въ революц. дѣло, кждого свободно въздъхна. защото намѣри мѣстото си. Презъ време на буйната 1903 г. той бѣ простъ четникъ въ четата на брата си, войводатата Петъръ Ацевъ. Въ начало о на идущата учебна година Ацевъ станалъ у-ль въ тиквешкото с. Стрегово, кждето уби единъ шпионинъ и въсредъ зима напусна селото и се прибра въ братовата си чета, на която стана водителъ цѣли две години и остави славни имена като герой при „Църници“, „Крива-круша“, „Ораовъ-долъ“, „Скочивиръ“ въ сражения съ турци, сърби и гърци.

На 24 юний 1906 г. съединенитѣ организационитѣ чети отъ велешко и прилепско, подъ началството на П. Константиновъ и Георги Ацевъ, влѣзли въ с. Крапа (прилепско), за да накажатъ сърбомачина свещеникъ и нѣколцина първенци-сърби за тѣхни шпионски дѣла. Следъ туй четитѣ се оттеглили въ планината и на другия день (25 юний), попаднали въ една засада, устроена отъ сръбски чети. Следъ кратка престрелка, биватъ убити войводитѣ П. Константиновъ, Г. Ацевъ заедно съ 3 четници. Георги Ацевъ е билъ отъ начало само раненъ, а като видѣлъ, че ще попадне въ ржцетѣ на разбойницитѣ, се самоубива. Следъ нѣкой день обезглавенъ и обезобразенъ труптъ на Ацева се намѣри близо до града.

Въ лицето на Георги Ацевъ, роба изгуби твърде много — той изгуби своя вождъ, своя учителъ. Ацевъ много малко живѣ — той пролѣтя като буря презъ револ. небе и изчезна! На лобното му мѣсто нѣма никаква следа. Цѣтя и сълзи на туй мѣсто не ще се изливатъ. Но неговия милъ, лжчезаренъ и могъщъ духъ, озаренъ отъ потоци свѣтлина, се носи по всички кѣтища на робската земя и само единъ споменъ за него предизвиква сълзи и въра! Той загина твърде младъ — 21 годишенъ!

Полковникъ Стефанъ Николовъ

е роденъ въ Прилѣпъ на 9 IX 1859 г. Юнакъ още отъ младени, той е билъ примеръ на постоянство, издръжливостъ и трудъ. Характера и темперамента му го издигатъ въ организационното дѣло и става членъ — съветникъ въ В. М. Р. Комитетъ. Посетилъ Солунъ съ патриотична мисия презъ солунската афера. Билъ е шефъ на възстанич. щабъ въ джумайско презъ 1902 г. Презъ Илинденското възстание

действуваше къмъ Струма. Взималъ е участие още въ 1885 г. въ сръбско-бълг. война, като друж. командиръ и се отличилъ. Участвувалъ и презъ последнитъ войни. Бидейки съ разклатено здраве, помина се следъ дълго боледуване.

Пере Тошовъ

Пере Тошовъ е роденъ въ гр. Прилѣпъ презъ 1865 или 1866 год. Първоначалното си образование е свършилъ въ родния градъ. Презъ 1882—83 учебна година отива въ Солунъ дето се учи до 1885 год. Презъ последната год. въ пан-

Пере Тошовъ.

сиона на солунск. м. гимназия се залавя една христоматия отъ Величковъ — Вазовъ. Правителството изжа да закрие гимназията и най-сетне се задоволило съ отстранението на ученика — собственикъ на опасната книга. Тоя ученикъ е Пере. Пере е отстраненъ отъ гимназията, макаръ за лице и е поставенъ подъ полицейски надзоръ. Въ началото на 1885 г., заедно съ други свои съученици з. минава за Пловдивъ и постѣпва въ IV класъ на тамошната гимназия.

Стария му другаръ А. Ляпчевъ го привлича въ тайния кружокъ на Захари Стояновъ, който работеше за съединението на И. Румелия и Кн. България. Пере взима живо участие, като агентъ за съединението.

Съединението стана и сърбитѣ обявиха братоубийствената война презъ 1885 г. месецъ ноември. Пере Тошовъ влиза въ доброволческия отрядъ и отива да брани съединена България.

Презъ нощта на 15 ноември ст. ст. взима участие въ боеветѣ подъ Пиротъ и за показаната смѣлостъ е награденъ съ орденъ „за храбростъ“.

До 1890 год. остава въ княжеството, като винаги е близъкъ до македонскитѣ крѣгове, които работятъ за освобождението на Македония,

Презъ сжщата 1890 г. Пере заедно съ Андрей Лапчевъ обикалятъ З. Македония: да се опознаятъ съ положението на народа.

Учебната 1892—93 година, заедно съ Даме Груевъ прекарватъ въ Прилѣпъ като учители.

Тамъ поставятъ основата на една систематично организирана револ. борба противъ турския яремъ и привличатъ за тая кауза привърженици.

Следната учебна година Тошовъ отива като учителъ въ Скопие и тамъ сѣе сѣмето за свободата. Отъ 1894—95 година до 1898 виждаме го на сжщата длъжностъ въ битолската м. гимназия, гдето сѣ така служи на великия идеалъ.

Отъ 1898 год. до 1901 (?) той е вече на длъжностъ въ Солунъ, като прикрива действителната мисия, организаторъ и апостолъ. Вследствие известната „солунска афера“, Пере е изправенъ предъ специаленъ сждъ въ Солунъ и осжденъ на заточение въ Подрумъ-кале (М. Азия), кждето прекарва до амнистията презъ 1902 год.

Амнистиранъ се връща въ Солунъ и отъ тамъ въ Битоля, Прилѣпъ гдето вече живѣе полулегално.

Обявяването на възстанието презъ 1903 г. го заварва все тамъ. Макеръ и несъгласенъ за обявяването, той се поставя на чело на Мариов. районъ и се бори въ редоветѣ на възтаналия рѣбъ. Погрома не го отчайва, той остава въ родината си, за да насърдава и крепи духа.

Когато Даме, по едно случайно нещастие, попада въ ржцетѣ на срѣб. чети въ Порѣче, Тошовъ отива да спаси другаря си и безъ огледъ, че може да даде главата си, язява се въ лагера на врагъ, за да води преговори. Даме е прехвърленъ прѣко Вардара и на пжтъ къмъ свобода. Презъ нощта Пере чува какъ враговетѣ си подѣлятъ неговото оржие и се готвятъ да го убиятъ. На другия день Пере скоро-скоро се измъква отъ ржцетѣ имъ.

Около това време две велики напасти грозѣха революционното дѣло:

1. Партизански огънь се разпали въ гр. Прилѣпъ и междуособнитѣ гонения отидоха до жажда за изтрѣбление.

Тръбваше да се обуздае това бѣсноло. Неуморимия трудъ силното и убедително слово на Пере и неговия обаятеленъ авторитетъ завършиха съ успѣхъ.

2. Въ това време започва усиления въоръженъ курсъ на сръбската и гръцката пропаганди въ Македония. Границитѣ на прилепската околия се прегъватъ и врага стремително нахълтва. Сърбитѣ взиматъ въ свои ръце Григоръ Лячевъ, бившъ български четникъ, дошелъ въ прилепско, за да разгроми и учебното българско дѣло и революц. организация.

П. Тошовъ съ една нечуга решителность отица при Григора въ с. Присадъ на срѣща да го сондира и отклони. Следъ тази срѣща препорѣчва на прилепския районенъ комитетъ благоразумие и предохранителни мѣрки, до когато се откриятъ картитѣ.

Презъ 1904 г. взима участие на конгреса въ прилепско, дето бѣха: Д. Груевъ, Г. Петровъ, Г. п. Христовъ, П. Ацевъ и пр. Пере предложи съвой проектъ за новъ уставъ—широко децентралистиченъ, дето се застъпваше изборното право за мѣстнитѣ ръководни тѣла. И Даме предложи такъвъ, но принципално противоположенъ на първия.

Конгресътъ прие средно — единъ компромисъ между двата проекта.

Въ тоя конгресъ приети сж всички предложения отъ Перевия проектъ за „културна дейность“ паралелно съ революционната.

Презъ 1904 г. П. Тошевъ е тоже членъ въ конгреса, станалъ въ Рила пл., извѣстенъ подъ името „Рилски конгресъ“.

Страдащъ отъ тежка болѣсть въ стомаха, изтощенъ физически и изнуренъ душевно отъ стеклитѣ се кобни по революционното дѣло събития, Пере заминава за България и стои тамъ до хуриета.

Презъ 1908 година връща се отъ България въ Солунъ. Тамъ взима участие, заедно съ Антонъ Страшимировъ, въ списването на в. „Конституционна Заря“.

Презъ 1910—1911 учебна година става училищенъ инспекторъ, но скоро бива уволненъ и предложена му бѣ секретарска длъжность въ Цариградския екзархийски органъ в-къ „Вѣсти“. Той се отказва и заминава за София. Пада тежко боленъ въ болницата на Д-ръ Сарафовъ.

Останалъ безъ средства за живѣне, разни приятели му ги предлагатъ, но той отказва, като гладува по цѣли дни и страдаенъ за „една цигара тютюнъ“...

Ала още отъ детинство Пере бѣше лунатикъ и въ съня си високо крескаше.

Единъ день, следъ едно ужасно крещене презъ нощта, Пере взима решение да не продължава да бжде товаръ, и да замине за родния си край.

Той напусна столицата на България, като бѣше се снабдилъ съ цѣла библиотека отъ книги по земледѣлие, трѣгва на пѣтъ за Македония — тамъ въ чифлика си да се предаде на миренъ и отшелнически животъ.

Получава паспорта си нагоренъ на единия край. Приятели и познати надушили, че отъ турската легация взели сж всички мѣрки да се не завърне Пере въ дома си; но Пере бѣше махналъ съ ръка на живота. „Единъ пѣтъ се умира, и за мене нѣма по-голѣмо щастие отъ това да сложи кос и въ родна земя“ — Переви думи казани въ кафене „Македония“ на 16/IV 1912 г. предъ приятели.

Пере трѣгна и на 15 километра до любимото му село Житолубъ, въ Дрѣновска клисура (Тиквешко), силенъ залпъ повали коня и кираджията, вторъ залпъ удари самия Пере. Още живъ, бива завлеченъ въ стаичката на пустата и полу-сѣборена воденица и тамъ следъ мушкания съ ножове — мжченически издѣхва.

Заровенъ на самото шосе отъ убийцитѣ, следъ петъ ена, бива откритъ гроба му и тѣлото погребано въ черковния дворъ на с. Фаришъ — на 100 разкрача отъ чифлика

Така свърши великия революционеръ-самотникъ*).

Гьорче Петровъ

е роденъ презъ 1854 г. въ с. Трояци (прилепско). Той е синъ на даскалъ Петрета, който учителствувалъ дълги години въ селото си. Отъ турски золуми Петре се изселва въ с. Варошъ. Гьорче свърши първоначалното и прогимназиално образование въ г. Прилѣпъ, следъ което постѣпва въ солунската гимназия. Поради ученически бунтъ напуска гимназията заедно съ Пере Тошовъ и постѣпватъ въ пловдивската гимназия. Недовършилъ гимназиалното образование, заминава за учителъ въ Щипъ. Отъ тамъ учителствува по редъ: въ Скопие, Битоля, Солунъ, кждето полага грижи, заедно съ други дейци за вътрешна организация. Следъ туй заминава за България, кждето редъ години е задграниченъ представителъ. Презъ Илинденското възстание той заминава съ голѣма чета за прилепско. На хуриета се прибира въ Солунъ и започна да редактира, заедно съ А. Страшимировъ сп. „Културно единство“. Той сбра материяли по географията, които образуватъ голѣмъ томъ, издаденъ отъ военното министерство. Участвувалъ е въ Балканската война, както и въ сръбско-българската презъ 1885 г. Презъ последната

*) Ил. Ивановъ (Перевъ литъ, 12-XI—1924 г.).

война бѣ назначенъ за председателъ на пост. комисия въ Битоля, а по-късно и окръженъ управителъ. Той почина презъ 1921 г. на 57 г. възраст.

Мирче Найденовъ.

Родомъ е отъ с. Мало-Койнари. Отъ млади години дошълъ въ България, като майсторъ. При формирането, обаче, четата на велешкия войвода Ст. Димитровъ, захвърля чука и теслата и се прибира въ четата на Димитровъ, презъ 1904 г. Следующата 1905 г. Мирче се прехвърля въ прилепската чета на Георги Ацевъ, кждето, благодарение на неговия благъ характеръ, е обикнатъ отъ другари и население. По сжитѣ причини и поради неговия борчески духъ Мирче, е определенъ за п. войвода на Г. Ацевъ. Следъ смъртъга на Ацевъ (1906 г. 24 юний), Мирче става вр. окол. войвода, до идването на Петъръ Ацевъ с. г. месецъ септемврий. Следъ голѣмото сражение на общитѣ чети при „Ножа“ и попадийскитѣ височини, въ което Мирче показва голѣма самоотверженостъ, заминава въ задграниченъ отпускъ, отъ кждето се върна презъ м. февруарий 1908 г. съ самостоятелна чета и стоя до хуриета. Презъ Балканската война, Мирче взе участие, като п. войвода въ прилепската чета на Кр. Гермовъ; а презъ голѣмата война Мирче е простъ редникъ въ 5 македонски полкъ, отъ кждето бѣ извиканъ презъ 1917 г. въ Моравско противъ четата на Пекиянецъ, кждето бѣ раненъ и се помина въ гр. Нишъ.

Кръсте Гермовъ (Шакиръ, Аргиръ).

Родомъ е отъ Прилѣтъ, синъ на бедно семейство. Буенъ по темпераментъ е още отъ ученич. скамейка. Възстанието го заварва като четникъ въ Мариовско. Следъ възстанието става войвода на самостоятелна районна чета въ Мариово. Презъ 1907 г., на пътъ за България, бива откритъ и заловенъ отъ властѣта въ града. Осъденъ бѣ на смъртъ. Хуриета го завари въ битолския затворъ.

Петъръ Ацевъ.

Петре е четвъртия синъ на Ацета Х. Костадиновъ Симонъски, отъ с. Орѣвойцъ. Роденъ е на 17 юний 1877 год. Първоначално и прогимназиално образование добива въ гр. Прилѣпъ, а VI кл. свършва въ София.

Посвѣтенъ е въ Р. Д. презъ 1895 г. Въ 1897 г. заминалъ въ Прилѣпъ съ препоръка отъ Г. Петровъ. Назначенъ е учителъ въ с. Плетваръ презъ първото полугодие отъ 1897 г. — после премѣстенъ въ Прилѣпъ. Презъ 1898—99 г. Петре е назначенъ въ Крушово, дето учителствувалъ до края на 1901 г.

Последните месеци прекарва полулегален, предъ видъ интензивната организационна работа и организиране четнишкия институтъ въ крушовската, демирхисарската и кичевската околии. Въ началото на 1902 г. се разви битолската афера, която бѣ причина за разкритията по пренасяне оржжията отъ Гърция за крушовската околия. Благодарение полунелегалния животъ, Ацевъ избѣгва затвора и прегръща нелегалния. Презъ мартъ се развива Кадиноселската афера въ Прилѣпъ, а презъ май Ацевъ заема прилепската околия и става ѝ окол. войвода. Презъ 1905 г. заминава по организационна работа задъ границата, на връщане на 13 априлъ с. г. велики четвъртъкъ — бива раненъ въ двете ръце и лѣвия кракъ. Лѣкува се задъ границата и се връща чакъ презъ 1906 г. есента пакъ въ прилепско. Сжщата година е избранъ за членъ въ битолския окр. к-тъ. Презъ 1907 г. окр. к-тъ го избира за делегатъ въ общия конгресъ и въ края на сжщата година заминава задъ граница. Убийството на Гарвановъ и Сарафовъ го заварва въ София. Общия конгресъ го избира за членъ въ комисията, на която се възлага да направи ревизия на паричната частъ на задграничното представителство.

Следъ хуриета Ацевъ се установява въ Прилѣпъ и прежи въва две години, като чиновникъ и помощникъ училищенъ инспекторъ. Тукъ го заварва обезоръжителната акция на Тургутъ паша. 15 месеца прекарва въ битолски, солунски, цариградски, смирненски, подрумския и родоския затвори и въ 1911 год., амнистиранъ и отпадналъ физически, заминава въ България, дето се намира и сега. Детинството си П. Ацевъ е прекаралъ въ Прилѣпъ, живѣлъ е въ атмосферага създадена отъ Църневци, Чакревци, К. Павлевци и пр., на които е билъ сподвижникъ, по стария му братъ Мирчо.

Съ заемане прилепската околия, Ацеву предстояло да излѣкува ранитѣ отъ Кадиноселската афера, които сж били едни отъ най-чувствителнитѣ, бидейки съ залавяне протоколитѣ, каквито Патчевъ е държалъ на събрания, изпусарестувани сж били ръководителитѣ на всички до тогава организирани села, а тѣ сж били 21—22 села. Заедно съ това предстояло е разширяване револ. мрежа и въ останалитѣ села на прилеп. околия.

Презъ зимата на 1902—903 г., когато вече се започватъ приготовленията за въоръжаване, изневиделица се подигна въпроса за възстание презъ пролѣтъта на 1903 г. Ацевъ заема становище, че не сж приготвени.

На окр. к съ презъ 1903 г., състоялъ се въ с. Смилево подъ председ. на Д. Груевъ, единственъ Ацевъ се обявилъ противъ възстанието, подкрепенъ отъ Георги Пешковъ и отъ Тале Христовъ, последнитѣ делегати отъ Прилѣпъ.

конгреса опрeнъ на рeшeниeтo oтъ oбщ. кoнгрeсъ
 нъ и дeягa зa възстaниeтo, мaкaръ, чe e пpизнaлъ
 вpeмeннoстътa му, кaктo и слaбaтa пoвсeмъстнa пoд-

Петър Ацевъ

а, но за това пъкъ, мнението на прилепските делегати
 ожило отлагане въстанието за по-късно. Конгреса
 П. Ацевъ за подгласникъ въ щаба на въстанието.
 илепско, поради липса на оръжие, Ацевъ е орга-
 нъ четнишко движение. Следъ въстанието Петъръ

Ацевъ остава въ околията си, като задържа ограниченъ четнишки кадъръ и единъ само районенъ войвода въ лицето на Толе паша. Запазва организацията и прави обиколки въ крушовско и порѣчко за възстановяване организацията.

Презъ зимата 1905 г. Ацевъ заминава задъ граница, съ цѣлъ да закупи по-солодно орѣжие за околията, както и да привлече по-добри и годни сили за четитѣ въ прилепско, за борба съ сръбската и грѣцка пропаганди.

Следъ кратко престояване (само презъ мартъ) Ацевъ се връща начело съ чета отъ 17 души, ведно съ Никола Каревъ, който заминавалъ за крушовско.

На пътъ за прилепско, въ Кратовска околия, четата бива открита отъ аскеръ и башибозукъ и тукъ бива раненъ Ацевъ, а следъ това пада убитъ и Каревъ заедно съ 17 момчета негови и Ачеви четници. Ацевъ се спасява раненъ съ още седемъ момчета, и се връща обратно да лѣкува ранитѣ си.

Следъ това се връща презъ 1906 год. въ прилепско и тукъ въ продължение на 18 месеца води борба на три фронта: съ сръбски и грѣцки чети и турския аскеръ.

Петъръ Ацевъ е участвувалъ въ много сражения и престрелки съ турски войски, джандармерия, башибозукъ и съ сръбски и грѣцки чети до възстанието, презъ възстанието и следъ него. Кръвопролитни сражения, въ които участвувалъ сж: на върхътъ „Студеница“ въ прилепско греди възстанието; нападението на гарнизона въ с. Витолица презъ възстанието; сражението на „Цървени стени“ надъ Селце прилепско, дето падна Никола Каранджуловъ; с. Крушейца, зимата 1904 г.; с. Райчани, кратовско, дето бѣ раненъ въ 1905 г.; въ 1906 г. въ Никодимъ съ сръбскитѣ чети; въ 1907 г. на „Ножа“ заедно съ четитѣ на Алябака, Кр. Цвѣтковъ Т. Николовъ, Чаковъ; съ грѣцкитѣ чети въ с. Пълчища и мѣстността „Кравещина“; с. Слатино, порѣчко, дето бѣ раненъ Д. Груевъ и убитъ Гюрчинъ войвода и нѣколко четници и милиционери отъ четага на Георги Сугаревъ.

Пѣснь за Петъръ Ацевъ.

Край градъ Прилѣпъ	Че има храбри македонци.
Едно село, една красна долина	Муслиманинъ, клетъ душманъ.
Тамъ живѣе синъ геройски,	нинъ.
Съ геройско млѣко кърменъ.	Не е Дунавъ, България,
Ахъ бре, Петре, младъ войвода	Не е Батакъ, Панагюрище;
Разкрили го знамето,	Тукъ е Вардаръ, Македония,
Да му кажешъ на мръсника,	Тукъ има храбри македонци.

Даме Поповъ

е роденъ въ село Долнени (прилепско) и е попски синъ. Презъ 1900 г. Даме съдействува на четата Мирчевъ, за да

Даме Поповъ

убиятъ селския полякъ Сюльо—Пушка, който е зло за страната. На 27 юлий с. г. Сюльо пада убитъ отъ четнишки куршумъ. Подозрени падатъ въ затвора свещеникъ Иванъ и синоветъ му: Цвѣтанъ и Даме. Свещеника умира въ зат-

вора, Цзѣтана ошждатъ въ Битоля, а Даме е освободенъ. Турцитѣ, обаче, дебнатъ Дамета да го убиятъ. На 20 май 1901 г. Даме се прибира въ четата на Марко Лазаровъ. Марко се разболява и заминава за България, като остава замѣстникъ Дамета. По-късно Даме пакъ замѣства войводата Никола Русенски до пристигането на Методий Патчевъ. Презъ 1902 г. Даме влиза въ разлошката чета на Георги Скрижувалията и престоюва тамъ до 1908 г. — хуриета, кждето е заваренъ съ самостоятелна чета. На 6. X. 1908 г. Даме се връща въ с. Долнени и се залавя съ изкореняване на сѣрбоманството. На 20 май 1909 г. Даме и Георгица Крушовчанецъ (Блажовъ четникъ) нападатъ всрѣдъ чаршията на дюкяна сѣрбоманина Веле Аичевъ и го раняватъ. Арестувани терориститѣ се оправдаватъ съ „хата о.лмушъ“, следъ като лежали 16 месеца. Презъ 1911 г. м. май Даме се срѣща съ четата на М. Гюрлуковъ и заедно съ двама другари е опредѣленъ да организиратъ атентати въ Прилѣпъ. Презъ 1912 г. извършили 4 атентата, следъ като организаторитѣ влизатъ въ четата. Презъ Балканската война четата е въ услуга на сѣрбската армия и стига до Битоля. Тамъ сѣ арестувани всички бѣлг. чети и само по застъпнич. на консулитѣ биватъ освободени. За да се спасятъ отъ сѣрбски куршумъ, напушатъ града. Даме си пробива пътъ презъ Мариово и се прехвърля въ зоната на българската армия. Отъ тамъ заминава за Малгара и взима участие въ боеветѣ съ турцитѣ а после — на Султанъ-тепе срѣщу сѣрбитѣ. По-късно Даме заминава съ партизанскитѣ отряди вжтре въ Македония и участвува заедно съ другитѣ чети при залавянето на сѣрбското отделение отъ 417 д. и 100 коня обозъ край Демиръ-Катия. Даме стига до Прилѣпъ презъ междусѣюзническата война; раненъ отъ сѣрбитѣ дочаква Букурешкия миръ следъ което се прибира въ Прилѣпъ и бива амнистиранъ. Неспокоенъ отъ сѣрбския режимъ Даме наново грабза пушката и презъ 1914 година е войвода на самостоятелна прилепска чета. Следъ обявяване войната отъ България, презъ 1915 г., Дамевата чета е въ услуга на българ. армия. Даме понастоящемъ е прибранъ съ семейството си въ София и прекарва скромень животъ, като служи за разсилель три редак. на в. „Независима Македония“ и рилецкото благотворително дружество.

Миланъ Гюрлуковъ

Роденъ е въ с. Кризогашани (прилепско) на 1884 г. Синъ на Ристо Нешковъ Гюрлуковъ. Образование има прогимназиално, дѣбито въ прилепскитѣ училища. Билъ е селски учителъ 1 година въ родното си село. Въ 1902 г. взима живо участие въ революционното дѣло, като учителъ въ селото си.

Той е пунктовъ началникъ въ полския участъкъ. Подозрѣнъ отъ турцитѣ, бива арестуванъ въ Прилѣпъ, а следъ освобождението, преди възстанието, става нелегаленъ, като

Миланъ Гюрлуковъ

влиза въ крушовскитѣ чети. Презъ възстанието участвува като войвода на селската чета (с. Кривогащани) отъ 80 души, която бѣше подъ гл. команда на Пито Гулевъ. Взима участие въ сражението при „Ченя върхъ“. Следъ възстанието остава въ прилепскитѣ чети при войводата Толе паша. Подиръ амнистията се прибира въ дома си. Арестуванъ е наново и

следъ 4 месечно лежени въ битолския затворъ, бива освободенъ и наново назначенъ за учителъ въ родното мѣсто. Турцитѣ, обаче, му забраняватъ учителството, като неблагонадежденъ. Презъ туй време е въ връзка съ крушовскитѣ чети: Блаже и Георги. Обикаля съ тѣхъ по селата за подновяване револ. дейность. Подозренъ отъ турцитѣ и отъ сърбоман. въ родното му село, заставенъ е да напусне селото и се прибере въ Прилѣпъ. Тукъ е въ сношение съ Никола Каранджуловъ, комуто става близъкъ другаръ. Презъ 1904 г. прилепския комитетъ осжда на смъртъ известния свещ. Спасъ, срѣщу когото М. Гюрлуковъ извършва атентатъ. Следъ туй става наново нелегаленъ и постѣпва въ четата на П. Ацевъ. Подиръ кратко престояване въ тая чета, горския окр. комитетъ, подъ ржков. на Г. Сугаревъ, го назначава за секретаръ и пом. войвода на крушовска чета, подъ ржководството на Ванчо Сърбаковъ. Презъ 1905 г. пролѣтъта м. априлъ, въ сражението въ с. Цѣръ (Д. Хисарско) войводата пада убитъ, а Миланъ остава за войвода. Презъ лѣтото, около Петровденъ, заболѣлъ и заминава за България. Следъ 2 м. почивка Даме Груевъ го изпраща за титуляренъ войвода въ Св. Николската овчеполска околия, кждето престоява до предъ хуриета. Два месеца преди хуриета бива назначенъ за велишки войвода отъ ц. комитетъ, като необходимъ да подведе сериозна борба съ сръбскитѣ чети, които застрашаваха тоя край. Хуриета го заварва въ велешко, кждето бива легализиранъ. Следъ хуриета по нареждане на Т. Александровъ, който ржководи скопския окръгъ, Гюрлуковъ остава въ Св. Николе, за да поддържа духътъ на Овчеполето и да действа въ подновяване револ. организация, подържана отъ Т. Александровъ, която дейность бѣше достояние на много малко хора. Подозренъ отъ турцитѣ, Гюрлуковъ бива арестуванъ и откаранъ въ кумановския затворъ. Следъ 4 месечно лежени бива премѣстенъ въ скопския затворъ; следъ други 2 м. бива освободенъ и интерниранъ въ Прилѣпъ. При обезоржж. акция на Тургутъ паша бива арестуванъ въ Битоля и следъ освобождението забѣгва за България, отъ кждето почва нова четнишка дейность, преди Балк. война. На М. Гюрлуковъ е избито почти цѣлото семейство отъ сръбскитѣ чети въ с. Сарандиново, кждето бѣха отишли на свадба. И презъ общосвѣтската война М. Гюрлуковъ участвува съ четата, като разузнавателна часть край българската армия.

XIV.

Сръбската и гръцката пропаганди.

Появата на сръбската пропаганда въ прилепско датира отъ 1886 г., следъ сръбско-българската война. За агенти на пропагандата послужиха ония селяни, които отъ дълго време сж живѣли въ Сърбия, като майстори или занаятчии. Заставени, тѣзи македонски селяни, бѣха принудени да станатъ апостоли, въ роднитѣ си мѣста, за сръбската нация. Такива агенти ний виждаме въ селата: Рилево, Слѣпче, Сѣкирци, Зързе, Сливье, Црешнево, Крапа, Долгаецъ и Кривогащани. Както у всѣка друга нация, тѣй и у насъ намѣриха се хора развалени и продажни, които за пари взѣха да си продаватъ името и народността. Така успѣватъ сръбскитѣ агенти да създадатъ около себе си, макаръ и скжпо платени, сърбомани. Тѣ, отъ своя страна, подлѣгватъ своитѣ роднини и приятели и така виждаме, цѣло село или частъ отъ него да се обяви за сърбоманско. Загнѣздила се веднѣжъ пропагандата въ страната, бърже можѣ да деморализира населението, което, предъ разни неудовлетверени капризи въ село, въ черква или училище, често заплашваше съ пропагандата и дори влизаше въ нейнитѣ редове. Не сж малко, случаитѣ, когато селото, или частъ отъ него, става сърбоманско, за дето не се ржкоположилъ тѣхния кандидатъ за свещеникъ, макаръ и съвършенно негоденъ за тоя санъ. Така се развива сръбската пропаганда до 1903 г., като често и явно се закриляше и отъ самата власть.

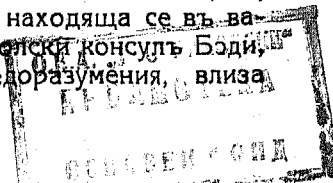
Следъ заточението на Джинотъ, велико-сръбската пропаганда, основана отъ Ристича, замислила да се възползува и изпратила свои агенти въ Прилѣпъ съ цѣль товаръ сръбски книги, за безплатно четиво на народа, а самия Ристичъ правилъ постѣпки да се услови за учителъ. Прилепчани, обаче, не само, че не го условили, но и му забранили да продава книгитѣ. Сръбската пропаганда е правила опитъ, за да пробие пѣтъ въ града и презъ 1874 г., като е пращала даромъ прочитни книги и учебници за гражданитѣ и училището, безъ да има нѣкакъвъ успѣхъ, обаче. Помнимъ, като ученици на прилепското училище, че по таванитѣ намирахме захвърлени разни сръбски книги, като вѣщъ непотрѣбна. И макаръ отъ града да заминаваха за Сърбия всѣка пролѣтъ, като майстори мнозина работници, на връщане, около Димитровъ день отъ Сърбия, тия работници не бѣха въ сила да упражнятъ какво-годе сръбско влияние между градското население, служейки за агенти на сърбизма. Нѣщо даже повече. Тѣ не упражняваха никакво почти влияние и между собствената си челядъ. Не се смни въ Прилѣпъ сърбоманско семейство отъ тая категория. За день-два ще чуешъ въ беседа съ сръбянитѣ

(така ги наричахме тия работници), да произнесат нѣкоя и друга сръбска дума, като: „*йесте, да бо ме, разуме се*“, и следъ туй забравятъ и тѣзи малко думи отъ сръбския речникъ. Неможейки, по такъвъ начинъ сръбската пропаганда, да се наложи въ града, дебнеше моменти на раздори и несъгласия между обществото, или между общината и нѣкои недоволници граждани. Още отъ 1884/85 уч. година варошмахаленцитѣ претендирагъ да иматъ представители (общински членове) въ общината отъ тѣхния кварталъ. Сжщата година Диме Зеровъ, първенецъ отъ тоя кварталъ, е въ конфликтъ съ общината, поради разваляне годеча на сина му Стефанъ съ дъщерята на Илия Личковъ. Въ конфликтъ съ общината, е и попъ Спасе, който биде уволненъ отъ председателството на общината. Диме Зеровъ, противъ решението на общината, годява сина си за друга мома и извиква униятски свещеникъ отъ Битоля за вѣнчавката. Подкрепени недоволниците варошмахаленци отъ п. Спасе сж съ намѣрение да прегърнатъ унията. Сжщевременно бива уволненъ и бирникътъ (язаджията) Тоде п. Антоу отъ варошкомахало; изпжденъ е отъ училище синътъ на Перета Грънчаръ; уволненъ е отъ бирничеството и Диме Пеливанъ. Всички тия недоволници се явяватъ въ Битоля при сръбския консулъ Боди и срѣщу сръбско злато обявяватъ се за сърбомани. Попъ Спасе подстрекава варошмахаленци да искатъ и параклисъ, та конфликта се осложнява. Така завариха положението сръбскитѣ агенти презъ 1886 г. Ето какво разправя за тѣхната мисия тогавашния учителъ, Т. Шойлекоу.

„На 28 септемврий 1886 год. пристигнаха въ Прилѣпъ, подъ предлогъ на „туристи“, 7 души сръбски интелигентни мжже. Между тѣхъ имаше и единъ лѣкаръ (гърбавъ). Тѣ изказаха желание да се запознаятъ съ българскитѣ учители, особено съ тия, дошли отъ България. Всички се препоръчаха, че сж били професори въ софийското юнкерско уще, а сега презъ ваканцията дошли да посетятъ този край съ научна цѣль. При запознаването гоститѣ се препоръчваха съ фамилното име на „овъ“. Правеше ни впечатление, че тѣ помежду си се именуваха съ окончание „ичъ“, а не „овъ“. Виждайки голѣмия брой учители (26) и 1500 ученици, всички събрани въ единъ дворъ, разбраха, че тоза е непревземаемо кале за тѣхъ, и почнаха да избѣгватъ срѣщата съ насъ. Обикаляха крайнитѣ квартали. Доктора взе да преглежда болнитѣ даромъ, даваше имъ цѣрове гратисъ, а на беднитѣ даваха и пари. . . Тогава чакъ разбрахме съ какви гости се удостоилъ Прилѣтъ. Лѣкуванитѣ прилепчани явно разправяха, че съ подаръцитѣ, що получавали (даромъ лѣкарства, прегледъ и раздаване парична помощъ) предлагало имъ се да „станатъ сърби“. Сжщитѣ хора разправяха, че и сръбско училище сполучили да отворятъ въ варошкомахало, съ учи-

тель Пантушъ отъ Анана. Посетихме училището отъ любопитство и видѣхме 12 деца на християни цигъни, събрани въ една нехигиенична стаичка. Учителя (бившъ български такъвъ) ги учеше на молитва и писмо *чисто по български* — „докле имъ пристигнатъ учебници отъ Бѣлградъ безъ пари“. Учителя ни се похвали, че му дали 15 минца. Гоститѣ често сж посещавали каймакамина Абдулъ-Рахманъ-бей, и битолския валия. Сжщо сж ходили и при гръцкия владика въ Битоля. Следъ туй не се видѣха повече неканенитѣ гости въ Прилѣпъ. Затуй пакъ се проявиха тѣхнитѣ дѣла. Зачестиха обискитѣ у насъ отъ страна на властѣта, до като на 10 октомврий 1886 г. бѣхме взети отъ училището съ стража азъ, протоерей П. Ненковъ и К. Кочовъ (чужденцитѣ учители). Закарахани при каймакамина, който, като ни изгледа сърдито, каза ни: „дошли сте отъ България да правите бунтъ и да бждете съдружници на комититѣ, а не да учите децата на раята. Пригответе се веднега да заминете за Битоля, кждето ви вика вали паша“. Благодарение на бързото застъпничество на общината и учил. н-во, останахме за другия день да заминемъ, конвоирани отъ 8 стражери. Посрѣщнати бѣхме край Битоля отъ други стражари и като „български комити“ бѣхме представени предъ валията. Цѣли 33 дни престояхме въ полицейския участъкъ и благодарение на силното застъпничество на прилепскитѣ еснафи, общината и видни битолски граждани бѣхме оправдани и върнати въ Прилѣпъ, за да учимъ децата на смѣтане, вѣроучение рисуване и краснописъ, а не на история и география. Така сръбскитѣ „туристи“ успѣха, чрезъ своето шпионство, да ни напакостятъ лично намъ, а гражданството прилепско си остана пакъ чуждо за тѣхъ — не станаха „прави сърби“, макаръ и мнозина да бѣха се облажили съ минцове и динари.“

Такъвъ благоприятенъ моментъ за пропагандата настъпи по време на конфликта на варошмахаленци съ общината, за отваряне на параклисъ въ тоя кварталъ. Мотивитѣ на варошмахаленци бѣха доста прави и основателни. Тѣ казваха: черквата за тѣхъ е много далечъ — около $\frac{1}{2}$ часъ; и трѣбва децата и женитѣ отъ тоя кварталъ да минаватъ презъ чаршията, за да стигнатъ до черквата, обстоятелство, което дразнеше тѣхното морално чувство и семейна честъ. Общината, опасявайки се отъ раздвоение на приходитѣ и разцепление на черковно-училищната властъ, отнасяше се недовѣрчиво и съ колебливостъ къмъ въпроса. Така бидейки, заплашиха нѣкои варошмахаленци общината съ признаване на *униятството*. Страната на недоволницитѣ взе и свещеникъ Спасъ п. Мицевъ, който обслужваше енорията на баща си, находяща се въ варошкомахало. Надушилъ сръбскитѣ битолски консулъ Боди, влахъ по народностъ, за прилепскитѣ недоразумения, влиза

подъ кожата на нѣкои отъ недоволниците, въ това число и попъ Спасе, и чрезъ париченъ подкупъ и обещано съдействие, за съграждане на черква, успѣва да тури начало на сѣрбизма. Тоза бѣ презъ 1888—89 година. Като явни сѣрбомани-продажници се явиха: *Пере Грънчаръ, Тоде п. Антовъ, Илия п. Антовъ, Тале Яглика, Списъ Майстора, Ристе Ковачъ, Диме Пеливановъ и Спиро Джамбазъ*. Чрезъ терористически акции бидоха убити: Тоде п. Антовъ презъ м. ян. 1889 г., Спиро Джамбазовъ на 7. XII. 1903 г., Ил. п. Антовъ, който отвори сѣрбска книжарница и раздаваше даромъ сѣрбски календаръ „Голубъ и и с. Цриградски гласник“; Тале Яглика; Ив. Д. Джамбазовъ на 27. XII 1907 г. Предприети сж били много атентати и сѣрѣшу Перета Грънчаръ, макаръ и охраняванъ отъ нѣколко кавазии, но не сж успѣзали. По-късно, къмъ горнитѣ сѣрбомани се прибавиха още 3—4 семейства, прибрани въ града отъ селата, предъ страха отъ българскитѣ чети. Така, че презъ всичкия животъ на пропагандата въ града до Балканската война, тя не броеше повече отъ 11 кжщи. За тѣзи нѣколко кжщи, обаче, трѣбваше да се отвори сѣрбски параклисъ презъ 1896 г.

Съ явното съдействие на турската властъ и подкрепата на грѣцкия владика, въпреки енергичнитѣ протести на прилепчани, параклиса се отвори, въ новокупената кжща отъ Георгия Богдановъ, който съ своята алчностъ за изсипаното сѣрбско злато, даде възможностъ да се загнѣзди пропагандата здраво въ града. Насърдчена пропагандата отъ тоя успѣхъ, замислюва да тури ржка и на манастиритѣ въ селата Зързе и Слѣтче. Ето защо, презъ лѣтото на 1896 г. пристигна въ града битолския грѣцки владика, съ мисия да посети попоменатитѣ манастири, подъ чието ведомство изка да подчини, но фактически да сж сѣрбски. На протеститѣ отъ българската община малко се даваше внимание. Тогава, по даденъ знакъ, събра се грамадна тълпа отъ граждани предъ грѣцката черква, дето бѣ на квартира владиката, и съ сила изка да спре владиката отъ пѣкленитѣ му планове, като му заявява да се върне въ Битоля. Владиката, обаче, залязненъ отъ силна стража, се готви за пѣтъ къмъ манастиритѣ. Тогава, разярената тълпа, се втурва въ квартирата владишка, набива владиката здравата, изпокжсва му облѣклото, разграбва му цѣлия багажъ и изка на сила да го товари въ файтона и го изпрати за Битоля. Въгрѣцки тази смѣла акция на прилепчани, владиката настоява да замине за манастиритѣ. Качва се въ файтона на Пецако, потеглюва, съпровожданъ отъ грамадната тълпа народъ и деца, и минава презъ чаршията, отъ кждето всички дюкянджии хлопаха съ тенекии, викаха и ругаеха владиката. Като стигна файтона до касапската чаршия, наскочиха касапитѣ съ ножове и порѣзаха каишитѣ на конетѣ, а други касапи почнаха да сипятъ шкембета,

черва, дробове върху владиката въ файтона. Така обсипанъ съ касапскитѣ подаръци, владиката се върща, минавайки пеша презъ чаршията, кждето дудукането, чукането съ те-некии и викането се усилватъ, виждайки владиката украсенъ съ всевъзможнитѣ декорации отъ шкембета и черва! Отива владиката право на телеграфната станция, за да протестира противъ прилепчани, но намира телеграфа повреденъ. Омаскаренъ, обезчестенъ и оплютъ, заминава си за въ престолния градъ св. старецъ, за да не види още веднѣжъ Прилѣпъ. Така се отплащаха непризнателнитѣ прилепчани на фанариотското чедо и осуетиха за известно време посърбяването на манастиритѣ.

Презъ 1898 г. на 20 юний отвара се наново сръбско училище, при параклиса Отварянето се приключи съ протести и демонстрации отъ страна на гражданитѣ и българскитѣ ученици, поради което стояха арестувани българскитѣ учители. Сръбското училище никога не е брояло повече отъ 10—15 ученика добре плащани, заради които се прашаха по 5—6 души учители и учителки. Следъ хуриета — 1908 г. сръбоманитѣ намислюватъ да издигнатъ камбанария при параклиса. Тоза дава поводъ на прилепчани да се яватъ на грамаденъ митингъ предъ правителствения домъ, за да протестира въ предъ властѣта, която позволи на сръбоманитѣ да издигнатъ камбанарията. Тръбваше българската депутация, предвождана отъ директора на училищата, да заяви смѣло и решително на каймакамина, че по-никакъвъ начинъ нѣма да допуснатъ строежа на камбанарията, макаръ и жертви да се дадатъ, за да се спре и осуети тоя сръбски планъ. Ще трѣбва тукъ да спомена, че тъкмо по туй време — хуриета, когато се изкаха хора смѣли и решителни, които да ръководятъ нашитѣ обществени работи, начело на общината стоеше, като архиерейски намѣстникъ единъ калугеръ, архим. Дионисии, който бѣ страхливецъ и трепереше за живота си. Още единъ остъръ конфликтъ стана между прилепчани и властѣта за сръбската пропаганда, следъ хуриета, когато се опитаха да присвоятъ дабничани сѣното отъ манастирскитѣ ливади (на Трескавецъ). И тогава цѣлиятъ градъ стана на кракъ, мало и голѣмо бѣше се стекло на ливадитѣ, за да брани и не дава сѣното, охранявано отъ жандарми и сръбомани. Станаха сбивания и извикана бѣ кавалерия, за да прогони тълпата. По тоя случай арестувани бѣха сума свѣтъ : мъже, жени, и учители, които отсетне бидоха освободени. Насърдена пропагандата отъ успѣха на сръбскитѣ чети, които чрезъ тероръ, заставяха околнитѣ села на Трескавечкия манастиръ да се обяватъ за сърби, пожелаха да турятъ ржка и на *скжпата сѣтиня за Прилѣпъ и околиѣта, манастира Трескавецъ*.

Насърчена пропагандата и отъ самата властъ, която има-

ше за цѣль дезиза: „раздѣли владей“, повдига въпросъ за владение на Трескавечкия манастиръ, гордостъта на прилепчани. Хилми паша, знаейки силата на българския елементъ въ Прилѣпъ и околията, кждето се наброяваха до 50,000 българи, а само 8000 мохамедани, знаейки още че Прилѣпъ е умствения центъръ на българщината въ Македония, и че неговата интелигенция играе голѣма роля въ страната и неможейки чрезъ нѣкоя революционна афера да смаже туй будно население, намисли да забие своитѣ огнени стрели въ най-чувствителното мѣсто на прилепчани, — отнимането манастира Трескавецъ отъ владението на българитѣ. Мотивитѣ за тоя му пѣкленъ планъ сж на лице: околнитѣ 3-4 села на манастиря се обявили за сърбомански, та манастира се следва да е тѣхенъ. Оборва се тая хилми пашова несъстоятелностъ съ факта, че манастира не е проста черква, за да бжде собственостъ на селото; той е граденъ и се издържа съ средства и подаяния на града и цѣлата околия, — следователно манастира принадлежи на цѣлото българско население, което брой хиляди, а не 1000-2000 сърбомани. Хилми паша измислюва други мотиви: въ манастира имало плоча (паметникъ), която свидетелствувала, че билъ сьграденъ отъ сръбски краль. Обори се и туй неоснователно твърдение, съ свидетелство на сръбски даже учени, които признаватъ, че манастира е много по-старъ и е отъ неопредѣлена епоха. Въпрѣки, обаче, всички тия доводи, свидетелства и протести, властѣта отне манастира отъ българитѣ и презъ 1911 год. го предаде въ владение на сърбоманитѣ.

И така тази хубава българска светиня взе да отпада и пустее, понеже не се посещаваше вече отъ никой българинъ!

Подъ терора на сръбскитѣ и гръцкитѣ чети.

А. Сръбскитѣ чети.

Следъ възстаническата година създадоха се условия въ страната за недоволство у населението, главно поради недо-ставка на оржие по селата, срѣщу вземениѣ крупни суми отъ населението и още по причини соц.-економически. Чуждитѣ пропаганди сега вече намираха готова почва за усиlena дей-ность. Чрезъ подкупи и тероръ, отъ една страна и чрезъ явна поддържка и насърчение на властѣта отъ друга, успѣватъ да се загнѣздатъ сьрбитѣ въ Порочѣто и сьседно прилепско, а гръцитѣ въ Мариовско. И церковно-училищнитѣ власти (екзархия, митрополия и община) носятъ до известна степенъ отговорностъ за успѣха на поменатитѣ пропаганди. Тѣзи вла-сти, въ своята кжсогледна национална политика, скжпѣха се да отворятъ училища въ тие затѣнтени области: — Порѣчето и Мариово, та трѣбваше пропагандитѣ да сторятъ това, и по-късно, сжщитѣ тие области, да имъ служатъ за база-крепостъ

непревземаема на сръбските и гръцките чети, отдето ни атакуваха по разни фронтове. Намъриха и ренегати-продажници, които за материални облаги и слава, отстъпнаха се от нас и минаха въ неприятелските редове. Така, ни виждаме бившият дългогодишен български четник, Григоръ Соколовъ, отъ с. Небрѣгово, сега сръбски вече войвода; а бившитъ мариовски четници: Анте и Браянъ — сега вече гръцки войводи. И да бѣ злото само въ тѣхната загуба. Нѣщо повече. Тѣ бѣха по-опасни за страната, отъ колкото всѣки чужденецъ на тѣхно мѣсто. Като бивши наши четници, тѣ бѣха посвѣтени въ тайната на организацията: знаеха канала, връзките, тактиката, хората и редъ други условия, които използваха въ нашъ ущърбъ. Ето защо, въ кратко едно време, тѣ всѣха голѣмъ тероръ въ прилепско, и показаха успѣхъ за себе си. Така сръбските чети атакуваха и превземаха село следъ село отъ начало въ Порѣчето, посетие и въ съседство — съ него, та трѣбваше хуриета да ги заваря до ограднитъ села на града. Въ единъ периодъ отъ 3-4 години на сръбска страна минаха селата: Крапа, Стровия, Присадъ, Небрѣгово, Горно и Долно Дупячани, Дрѣновци, Долнени, Мраморани, Никодинъ, Кърстецъ, Дабница, Орѣвойцъ и др. Скъпи жертви дадоха поменатитъ села, за да може да се загнѣздатъ тамъ сръбски попове и учители и да намѣратъ приемъ сръбските чети. Оставаха още селата: Ленища и Селце, за да бжде града напълно изолиранъ. Такъва тактика аслж цѣлѣха сѣрбитѣ: Прилѣтъ да бжде заробенъ икономически и самъ да капитулира, крепостъта отъ вътре да се предаде. И много планомерно действаха тѣ за постигане горната цѣль. Прилѣпъ е свързанъ съ Велесъ, Градско, Тиквешъ, Кичево съ шосейни пѣтици. Тактиката имъ бѣ да посѣрбятъ всички околни села на променатата пѣтна мрежа и по тоя начинъ да спрятъ всѣко движение на пѣтници и стока отъ и за въ града, за да замрѣ търговията въ града и да се обяви и той за сръбски! И успѣха, казвамъ. Тѣ обявиха на своя страна селата: находящи се всички по пѣтя Прилѣпъ — Велесъ. По мжчно успѣваха по пѣтя Прилѣпъ—Градско. Тукъ имаха на своя страна само с. Ракле (нецѣло). А по пѣтя Прилѣпъ — Кичево стигнаха чакъ до с. Варошъ, като нападаха много пѣти с. Мажуйчица, което юнашки се бранеше.

Ще споменемъ за нѣкои нападения на сръбските чети изъ поменатитъ села:

1. На 13 XI 1906. сръбската чета на Душана напада манастира „Трескавецъ“, залавя двама калугери, 2 слуги и 1 момче и всички обезглавява и ги обесва въ съседното село Дупячани.

2. 5 V 1907 г. сръбски чети нападатъ с. Плетваръ, въ което има жандармерийска кула, взиматъ нѣколко души отъ организ. хора, въ това число и ръководителътъ Димко Илиевъ,

когото убиватъ най-зверски при с. Кърстецъ, запалватъ къщата му и убиватъ 1 жена и 1 дете.

3. Презъ есенъта сръбски чети, скрити въ с. Орѣвойцъ, посрѣщатъ свадбаритѣ селчани, идящи съ булка отъ с. Кърстецъ, задържатъ Конета ржководителя и го убиватъ най-безмилостно, задето Селце не става сърбоманско.

Сръбскитѣ чети действуваха „enpго“ (групово-сѣдинени) сръщу всѣко село, палѣха рушеха и убиваха, следъ като селото имъ отказваше приемъ.

И ако не бѣ обявенъ „хуриета“ сръбскитѣ чети, насърдавани явно отъ властѣта, биха сторили още по голѣма пакостъ въ страната. За да се види, обаче, че тѣхния успѣхъ се дължеше изключително на терора, достатѣчно е да споменемъ, че веднага следъ „хуриета“, отмѣтнаха се отъ сръбското иго селата: Никодинъ, Кърстецъ, Орѣвойцъ, Долнени, Ракле, кждето изпратихме учители и се отвориха на ново българскитѣ училища. Надпреварването за отказъ отъ сърбоманство бѣ общо за всички, насила обявени сръбски села, ако не се намѣсваше властѣта. Виждайки турцитѣ, че съ прокламирания „хуриетъ“, „адалетъ“ и „мусафатъ“, пропадна Хилми-пашовата тактика „раздѣли и владей“, — сръбскитѣ села масово отхвърлятъ фаворизираното отъ властѣта сърбоманство и знаейки, сжщата тая властъ, че тѣхния „хуриетъ“ е само една привидна маска, следъ което ще настѣпи пакъ гонението и преследванието на българитѣ, които сж злото за цѣлостѣта на държавата, трѣбваше на всѣка цѣна да се задържи сърбоманството. Ето защо, свидетели бѣхме, какъ турската властъ и офицерството (джемиета) на другия още день следъ „хуриета“, явно се намѣси, за да спре отказа на селата отъ сърбоманство. За тая цѣль трѣгнаха войскови части, начело съ офицери, придружени отъ сръбски четници въоржжени, да посещаватъ сърбоманскитѣ села, като увещаваха и заплашваха населението да остане сърбоманско, защото „хуриета“ ги заварилъ такива и властѣта нѣма да ги признае за българи. На наши четници и на легални лица — граждани учители и свещеници, забраняваше се да посещаваме сърбоманскитѣ села. А на енергичнитѣ ни протести, противъ явното фаворизиране сръбската пропаганда и нейнитѣ агенти—четитѣ, отговаря че ни се отъ властѣта съ залъгалки и лицемѣрно. Така, въ първитѣ дни още на лѣжехуриета, трѣбваше да се държи смѣтка за турската неискреностъ и да обърнемъ погледъ назадъ, къмъ миналото на революционното дѣло, защото увѣрени бѣхме рано или късно него ще трѣбва отново да прегърнемъ, и приустановената четнишка дейность възстановимъ. Бѣдещето напълно оправда това ни вѣрване.

Сражения съ сръбскитѣ чети.

И въ сраженията съ сръбскитѣ чети, понесохме тежки загуби въ лицето на достойни синове революционери, като Георги Ацевъ, П. Константиновъ и др.

1. Презъ лѣтото 1904 г. Даме Груевъ, раненъ въ сражение съ аскера, се крие въ с. Латово (Порѣчето), за да бже плененъ отъ сръбската чета на Мицка.

2. Сжщото време Пере Тошовъ, като разбралъ, че Даме е плененъ, събира порѣчкитѣ чети на Арсо и брата му Йована, както и четата на Григора (вече сръбска, но Пере не вѣрва) и тича да освободи Дамета. Въ с. Крапа Григоръ имъ устройва засада да ги избие всичкитѣ. Спасяватъ се нашитѣ.

3. На 9/VII 1905 г. стана сбивание на наша чета съ сръбска при с. Присацъ, безъ жертви.

4. На 7/VIII 1905 г. при с. Крапа стана сражение между наша и сръбска чета, кждето паднаха 5 д. сръбски четници и войводата.

5. На 16/V 1905 г. четата на Георги Ацевъ е предадена отъ сърбомани въ с. Ракле.

6. На 24/VI 1906 г. при с. Крѣпа паднаха убити войводитѣ Георги Ацевъ, П. Константиновъ и 3 четници, издѣбнати отъ сръбскитѣ чети.

7. На 10/III 1907 г. стана сражение на сръбска чета съ наша, подъ войводството на П. Ацевъ, при с. Никодинъ, кждето падна четника Георги Половъ.

8. Презъ м. августъ 1907 г. четитѣ на Николовъ и Мирче Найденовъ имаха сражение съ сръбскитѣ чети при с. Кърстецъ. Безъ жертви.

9. Презъ м. февруарий 1906 г. бѣ разбита сръбската чета на Илия Мочкозъ, при с. Небрѣгово, отъ аскера.

10. На 23/I 1906 г. сръбската чета на Илия Маковче нападна с. Сарандиново и хваща 8 души кривогащанци, дошли въ селото на свадба, които избие, задето с. Кривогащани не станало сърбоманско.

11. Презъ м. февруарий сжщата чета, съсгояща се отъ 13 души, бива разбита отъ аскера при с. Дрѣновци.

Б. Гръцкитѣ чети.

Сжщата тактика практикуваше гръцката пропаганда въ Мариово. Чрезъ подкупъ на населението и поддръжка на властта да се шири въ тоя край за наша смѣтка. Мариово е обаче планински изолиранъ край, та не застрашаваше тая пропаганда града, нито други села вънъ отъ мариовско. Чрезъ подкупъ успѣха гръцкитѣ агенти, намиращи се въ Битоля, да прелъстятъ на своя страна бившитѣ български чет-

ници: Цицо, Браянъ и др., като ги провъзгласиха за войводи и „архигосъ“. За база гърцкитѣ „анадарти“ имаха старитѣ петъ гъркомански села въ Мариово: Градешница, Стара-виѣна, Будимирци, Грунища и Петалино. И тукъ власть а дълго фаворизираше пропагандата, като улесняваше и съ-действуваше на агентитѣ ѝ — „андарититѣ“ да се ширятъ изъ тоя край. Така, съ помощта на аскера и жандармитѣ, ан-дартитѣ придобиха и селата: Крушейца, Пшанища, Село-Ма-настиръ, Бешища. Понеже терена на Мариово не позволяваше да се задържатъ гърцкитѣ чети въ застрашаванитѣ българ-ски села, тѣ нападаха селото и вършейки най-грозни опу-стошения и убийства, очакваха да се обяви за гъркоман-ско. Храбро отбраняваха своята националностъ юначнитѣ и слабо-култури иначе мариовци. Тежки бѣха за тѣхъ загубитѣ въ хора и имотъ, но достойно запазиха своята нацио-нална честъ до обявяването на хуриета. Следнитѣ нѣколко фак-ти ясно говорятъ за гърцкитѣ зверства въ мариовско:

1. На 22 юний 1905 г. вечерта една гърцка чета отъ 60 души напада селото Бърникъ, изгаря 6 кжши и убива 6 души селяни, ранява 3.

2. На 7 юлий с. г. наша чета се срѣща съ гърцкитѣ андарты, които извършиха клането въ с. Бърникъ, убива 5 д. андарты, 2 ранява. Същевременно друга наша чета отъ 30 д., начело съ Трайко отъ с. Бърникъ, напада гъркоман-ското село Градешница, гдето бѣ гнѣздо на андартитѣ убива 8 д. шпиони и изгаря 56 кжши. Оттамъ четата напада и гъркоманското село Петалино, убива 1 гърком. и изгаря 3 кжши.

3. На 28 септемврий с. г. андарты нападатъ с. Путурусъ и опожарватъ 14 кжши, убиватъ 4 д.

4. На 14 октомврий с. г. андарты нападатъ с. Рапешъ и задигатъ добитѣкъ.

5. На 1 мартъ 1906 г. андарты нападатъ повторно село Рапешъ и задигатъ 6 д. селяни, като ги убиватъ въ черков-ния дворъ на с. Градешница, предъ очитѣ на селянитѣ.

6. Презъ м. августъ андарты нападатъ с. Каленъ, изга-рятъ 8 кжши и убиватъ 16 души.

7. Презъ м. августъ андарты нападатъ с. Живоо, родно мѣсто на българския войвода Зойката, изгарятъ 18 кжши и убиватъ 21 души.

8. Грозни нападения се правѣха и на българското го-лѣмо село Полчища, но винаги биваха отбивани.

9. Презъ м. августъ 1905 г. четата на Георги Ацевъ, отъ 19 души, води силно сражение съ гърцки чети отъ 70 души при селата Чегелъ и Гнилешъ (завоя на Черна), като уби 13 андарты, между които и войводата Панайотисъ, а 2 андарты залови живи и други се издавиха въ р. Черна, при бѣгството. Ние имаме само единъ раненъ,

Гръцките чети избѣгваха срѣщата съ наши чети. Тѣ нападаха псвече селата дебнишкомъ, палѣха, горѣха, убиваха и бѣгаха. Чисто по гръцки!

Това самоизтрѣбление на мариовското население продължи до „хуриета“, когато насила обявенитѣ гъркомански села: Бешища, Село — Манастиръ, Крушейца се отиѣтнаха, а за останалитѣ се намѣси властѣта и чрезъ явното заплашване, съ своитѣ органи — аскера, жандарми, чиновници, тури край на свободната воля на населението да отхвърлятъ гръцкия яремъ. Нѣщо даже повѣче. Сжитѣ правителствени органи пречеа ни да пратимъ български учители по отказанитѣ села. А дунския мюдуринъ дори си позволи, по заповѣдь отгоре, разбира се, да запрети обиколката ми изъ мариовско, въ качеството на училищенъ инспекторъ, презъ м. октомврий 1908 г., тогазъ, когато гръцкитѣ андарты въоржжени, свободно кръстосваха мариовскитѣ села, вършеа своята престѣпна агитация и тероризираха населението. Така свидетелъ бѣхъ презъ с. м. въ с. Полчища, когато гръцки андарты, въоржжени, идящи отъ с. Пожарско (воденско), наближиха селото Полчища съ агитационна цѣль. Селянитѣ, обаче, подозирайки пѣкленитѣ имъ замисли (намѣрвали да убиятъ ръководителя Спиро), посрѣщнаха съ огънь неканенитѣ гости и ги пропждиха.

Така поддържани явно и демонстративно отъ турската властъ, сръбската и гръцката пропаганды чрезъ тероризиране населението, продължиха своята дейность и следъ хуриета и слолучиха да запазятъ „статуквото“ — сфери на влияние.

XV

Прилѣпъ презъ войнитѣ

(1912—1913 и 1915—1918)

Обявата на Балканската война не бѣ изненада за македонското население. Зачестилитѣ се атентаты въ страната и клането на невинното население въ Щипъ, Дойранъ, Кочани, бѣха предвестиици за края на турския режимъ. Положението всѣки день се влошаваше. По-интелигентитѣ и подозрени прилепчани почнаха незабелѣзано да напуштатъ града. Едни хванаха гората, други, презъ Солунъ съ параходъ, заминаватъ за Русия. Малцина отъ подозренитѣ останаха да излежаватъ въ турскитѣ затвори, като заложници. Почна войната. Страхъ и трепетъ обзе населението, предъ неизвестността, що готви утрешния день. Споменитѣ отъ миналото, че турцитѣ, презъ войнитѣ, сж вършѣли масови кланета и изтѣпления, караше

да се страхува християнското население. Само предположението, че Македония ще бжде автономна страна, кждето и турчина ще бжде равноправен членъ, даваше да се мисли, че нѣма да има изтжпления надъ не турското население; инакъ, ако да знаеха турцитѣ, че Македония ще имъ бжде отнета на вѣки, на прахъ и пепелъ биха обѣрнали страната и сѣчѣта нѣмаше да има край. Знаейки, че войната се води отъ 4 Балкански съюзници, срѣщу турската империя, народа бѣ сигоренъ въ успѣшния край на балканцитѣ — Македония ще бжде свободна. Предъ тая перспектива съ нетърпение се очакваше часътъ, когато ще огрѣе зората на свобдата и въ Прилѣпъ. Чуваше се за боеветѣ на Куманово. Разбити турцитѣ, не използваха стратегичнитѣ позиции на Бабуна. Тѣ минаваха транзитъ презъ Прилѣпъ, за да се спрятъ по пѣтя къмъ Битоля, на слабо укрепена линия — Селечка планина — Алинци — Рувци. откъдето лесно бѣха изтикани. За честъ на турцитѣ трѣбва да признаемъ, че неизвършиха никакво изтѣпление. Напускайки града както властѣта, така и бѣгашцето население и по-късно войската, не оставиха лѣши спомени.

Нѣщо повече даже. По посока на бѣгашцитѣ турци често се даваха вистрели отъ българскитѣ младежи; спирани бѣха по единични турски войници и обезоржжвани отъ нашата младежъ, безъ да има каква годе съпротива отъ тѣхна страна, или нѣкакво отмѣщение. На 23 октомврий 1912 г. града осѣмна безъ турска властъ. Два последни топовни гърмежи по посока на Бабуна, бѣха сигнала за последно сбогомъ на Прилѣпъ. На часовника личеше бѣло знаме! Голѣма бѣ радостѣта на прилепчани. На 24 октомврий вдигна се на кракъ цѣлия градъ и начело съ духовенството и черковнитѣ хоругви излизатъ вънъ отъ града, край казарнитѣ, да посрѣщнатъ освободителитѣ. Голѣмо бѣ разочорованието на посрѣщачитѣ, когато видѣха да се ниже не българска, а сръбска армия. Нещастници, тѣ мислѣха, че българска войска ще посрѣщатъ! И първиятъ въпросъ отправенъ отъ посрѣщачитѣ бѣ: „Кжде сж българитѣ"? „Напрак". — бѣ студения отговоръ на идящитѣ. „Па щасте ви", последваха въпроси отъ нетърпеливитѣ сърби. „Бугари", бѣ общия отговоръ отъ прилепчани. „Майко му, Фердинад вие турил това „жргяло" име, а вие сте „прави срби", последваха обяснения отъ шовиниститѣ. „Студенъ потъ и янзата (лоша болестъ) ни прояде", казваха ми прилепчани. Още отъ първия моментъ разбрахме, че имаме работа съ „сюзници разбойници". И така стана. Въпрѣки тази неочаквана изненада, прилепчани достойно се отстрамиха предъ „гоститѣ", за такива ги считаха тѣ. Деньтъ на ализането въ града на сърбитѣ бѣ вторникъ, който предвещава лошо. Разтвориха портитѣ съ дветѣ поли и изнасяха огъ кѣщи; хлѣбъ, вино, ракия, вода, и „бохчалци" (облѣкло) за сръбската войска.

* *

Прилепската чета има нареждане от Ц. К. да стегни във боево отношение селските чети и да направи обща мобилизация. За тая цел мобилизирани сж 500-1000 души милиционери, които почнаха своите атаки въ тила на турския аскеръ. Сжщевременно дадени сж нареждания до населението: да не даватъ реквизиция на турцитъ, обози и др. улеснения, както и българските младежи да не постъпватъ въ турската армия. Така забѣгна въ гората маса свѣтъ. Отъ България пристигатъ четитъ на Мирче Найденовъ и Аргиръ, които се присъединяватъ съ прилепската чета и до последния часъ действуватъ заедно, като авангардъ на настѣпващите сръбски войски. Четнишкото отдѣление се явява въ тилъ на турските войски по склоноветъ на Селечка планина, при „Студеница“, кждето изплашени турцитъ, напускатъ позициите си и оставятъ голѣми складове отъ храни и муниции. Това улеснява минаването на Бабунския проходъ отъ сръбските войски. За тая заслуга на четата, сръбския принцъ Павелъ, главнокомандуващъ кавалерията, извиква лично войводата М. Гюрлуксвъ, за да му изкаже благодарността на сръбската армия, като му подарява единъ хубавъ конъ. Очудени сж останали сърбитъ отъ добре срганизираната милиция и отъ дисциплината на четата.

А по адресъ на сръбските чети, които мѣкнѣли още отъ Сърбия, се изказвали неблагодарно, понеже сж били „лопови“ и негодни за очакваната помощъ. Следъ превземането на Прилѣпъ, Гюрлуковъ бива извиканъ отъ щаба на сръбската армия, за да съдействува по продоволствието на войската. Градскиятъ български комитетъ и четата даватъ нареждане до населението въ града и околията, да се притектъ на помощъ съ провизии. Въ 2-3 дена стига изобилна храна за хората и добитъка. Сръбските власти наново сж изненадани отъ силата и авторитета на революц. организация. Но тая адмирация бива само за кжсо време. Сърбитъ започватъ да приказватъ, че завоеваните мѣста ще сж тѣхни. Гюрлуковъ има срѣща по тоя случай съ генералъ Бошковикъ, адютантъ на престонаследника, който го моли да престане дразненето на българското население, за да не се породятъ нежелателни конфликти. Генерала обѣщава и устройва срѣща на Гюрлуковъ съ престолонаследника. Последния, обладанъ отъ шовинизъмъ, почналъ да припомня историческото значение на тоя край за сръбството, като дори увѣрявалъ, че сръбска кръвъ текла и въ жилите на Гюрлукова. Следъ тая срѣща, наскоро биватъ извикани бъл. четници въ Битоля, ужъ отъ името на престолонаследника, а това било подмамка, за да ги арестуватъ.

Подъ терора на сръбския режимъ.

По всичко личеше, че сърбитъ дойдоха не като освободители, а като завоеватели. Както военнитъ тъй и администрацията действуваха и разпореждаха като въ своя страна. Такива имъ бѣха инструкциитъ отъ върховната властъ. Тѣ знаеха още съ встъпването въ македонска земя, че „*договора е парче книга*“. Само българскитъ дипломати неможаха да разбератъ това, та трѣбваше да се яви шовинистътъ Цвиичъ да твърди и мѣнява по нѣколко пѣти своитъ научни теории за „македонскитъ славяни“, за да видятъ българитъ какъвъ „честенъ съюзникъ“ иматъ. Нѣщо по-лошо даже. Българскитъ управници се отнасяха съ голѣма самоувѣреностъ, съ осъдително презрѣние, съ престѣпна толерантностъ къмъ съюзника вече „разбойникъ“ и тогава, когато предъ тѣхъ се изнасяха факти и се чертаеше грозната перспектива на положението! „Договоръ имаме“ викаше г. А. и успокояваше ресенчани, охридчани. По силата на тоя договоръ, обаче, същия г. А. бѣ най-демонстративно изгоненъ отъ Струга; Такевъ и Гр. Василевъ — спрѣни въ Битоля и върнати транзитъ откъдето сж дошли! По силата на тоя договоръ забраниха ни да четемъ български вестници и се молимъ на свой езикъ. И това бѣ въ началото още, въ тъй наречения меденъ месецъ, отъ нашето съюзничество! Глупци само, кжсогледни управници и дипломати докараха работата до тоя печаленъ край. Тѣ погубиха македонския идеалъ, тѣ поробиха Македония! Отъ друга страна смаяни останаха сръбскитъ власти отъ здравото национално чувство на прилепчани и бодрия български духъ у тѣхъ. Ето защо, трѣбваше, да насочятъ всички мѣрки, за да смажатъ тоя духъ у населението. И за постигане цѣльта, изборъ не правѣха въ средствата. Гнетъ мораленъ на първо време; икономически и физически покъсно. Затвориха българскитъ училища; ограбиха кабинети и библиотеки; изгорѣха и изпочупиха покъщнината и пообията, — училищата преобърнаха на болници безъ, особена нужда, понеже липсваха ранени, — сражения не се водѣха съ турцитъ по нашия край. Въ черква на всѣка служба стоеше сръбски „прота“, пѣенето и служенето „сърбизираха“ съ свой „националенъ напѣвъ и интонация“, който за прилепчани се виждаше много оригиналенъ и смѣшенъ. И населението, обаче, немируваше. Прилепчани бойкотираха „сръбската служба“, дори и когато имаше официални сръбски молебствия, та трѣбваше съ заплашвания и глѣби да каратъ народа да участвува на черковнитъ церемонии. Виждайки, че не стига моралния гнетъ, за да смажатъ българщината, властитъ прибѣгватъ до икономически такъвъ. Въ търговията предпочитатъ и даватъ улеснение на сърбоманитъ, или на угодничавитъ граждани, като правятъ явни спѣнки и пречки,

подъ разни предлози, на честнигѣ, здравитѣ и непродажни българи. Понеже и чрезъ тая мѣрка не се задоволяваха „културнитѣ“ господари, дадохъ свобода на сръбскитѣ „кърволоци“ — четници да тероризиратъ населението по начинъ, какъвто намиратъ за най-практиченъ. И почнаха грабежитѣ, побоищата, арести безъ причина и убийствата. За иллюстрации на сръбския тероръ достатъчно е да се спомеме само коварното убийство на учителя *Анастасъ Лютвиевъ*, извършено на 5 декемврий, само 1 месецъ следъ идването на сърбитѣ въ града. На 5. XII. срѣщу Никулденъ сръбскитѣ власти ще даватъ банкетъ по случай рождения денъ на престолонаследника, на който сж били канени и нѣкои граждани. Между другитѣ на банкета е и Лютвиевъ. Държатъ се тостове въ честь на краля, сръбска армия и др. голѣмици.

Анастасъ Лютвиевъ.

Нито дума, обаче, за съюзницитѣ — българи. Става Лютвиевъ и държи тостъ за български царъ — Фердинандъ. Недоволни отъ жеститѣ на Лютвиевъ, по даденъ знакъ той сива извиканъ вънъ и предаденъ на сръбскитѣ четници, които го завеждатъ на „лобното“ мѣсто, за да изчезне безследно навѣки. На писъцитѣ и молбитѣ на нещастната му майка, за да узнае де се дѣналь синътъ, отговарятъ съ ирония и цинизъмъ. Следъ нѣкой денъ намѣрили само шапката на Лютвиевъ. Ето какъ разполагаха сръбскитѣ управници съ живота и имота на българитѣ въ Прилѣпъ, па и въ цѣлата

окупирана отъ тѣхъ зона. Българскитѣ четници бѣха изпo-арестувани и прогонени. Гетимни македонцитѣ да видятъ български войникъ, тешеа се съ присѣтствието на български четници поне. За да убиятъ, обаче, всѣка надежда у българитѣ за по друга участъ, отъ сполетелата ги, почнаха да гонятъ и преследватъ сърбитѣ нашитѣ четници, до като единъ день залавятъ всички и ги арестуватъ въ битолския затворъ. Цѣли 36 часа сж държани тия четници безъ храна, мжчени и изтезавани, съ цѣлъ да ги унищожатъ. Населението не знае за тѣхното арестуване. Догаждатъ четниците, че ще бждатъ погубени безследно, намиратъ случай да иззестятъ на българската митрополия за тѣхната зла участъ. Правятъ се после постѣпки предъ европейскитѣ консулства, та биватъ освободени. Наредено е обаче, да се изпратятъ четниците за Прилѣпъ и по пѣтя, изъ засада, да бждатъ избити. Подозирайки туй, четниците се прибиратъ въ с. Оризари, въоръжаватъ се съ турски маузери и така продължаватъ пѣтя за Прилѣпъ. Подозренията и гоненията и тукъ непреставатъ, поради което Миланъ Гюрлуковъ заминана по каналенъ редъ за България, а Даме Поповъ, свещ. Тале Гюрлуковъ и синъ му Иванъ се укриватъ изъ мариовско, отъ кждето се прехвърлятъ въ Сжботско (воденско), при четата на дяконъ Евстати, въ зоната на българската окупирана областъ. На 4 януарий 1913 г. извикани бѣха въ коменданството българския архиерейски намѣстникъ свещеникъ Ив. Антоновъ и директора на бълг. училища Ил. Ивановъ, на които имъ бѣ поржчано да обяватъ на българското население, че *„български войски да не очакватъ и ако нѣкой си позволи да се отнесе предизвикателно спрямо сръбската властъ ще бжде най-строга наказанъ“*. За сжщата цѣлъ бѣха облепени и афиширани заповѣди изъ улицитѣ. На населението се поржча да поставятъ фирми по сръбски, съ ии на края, а кждето имаше български надписи по кжщитѣ, черквитѣ и училищата — всички бѣха сменени съ сръбски.

Междусъюзнишката война.

Така силно натегнати станаха отношенията на новата властъ и гражданството, до като единъ день трѣбваше да пристѣпятъ къмъ обезоръжаване на населението. Щомъ се рече, че *„бугарска е отворила ратъ нама“* трѣгнаха четнишки команди по българскитѣ кжщи за обискъ. За да покажатъ своята жестотость, въ кжщата на Х. . . измушкаха съ нсжове очитѣ на картината, представляваща царското семейство на руския императоръ Николай II, мислейки го за Фердинанда. Сжщиятъ день бѣха извикани всички учители въ околийското управление, за да деклариратъ, че ще останатъ на сръбска служба. На 11 юлий биватъ арестувани, нежела-

юшитѣ учители да останатѣ на служба и поканени да заминатѣ за България. На учителкитѣ дадоха свободенъ пропускъ, а учителитѣ излежаваха въ скопския затворъ и заедно съ 50 други учители отъ Битоля и Ресенъ, бѣха екстернирани презъ Смедерево. Заканитѣ, докато траеше междусъюзнишката война, бѣха най-страшни за българщината въ страната. — За да гарантиратъ безопасността имаше задържани заложници навсѣкжде почти. На насъ арестуванитѣ въ ресенския затворъ явно се говореше отъ *Балукчич-дипломатъ* и околийския началникъ Мануиловикъ, че *„ако бугари долазат до Прилеп, ваши глави ќе узмемо за един сѣат“*. Тежко бѣ положението на населението. Страхъ и ужасъ бѣ го обзело. Мъртвило и уплаха царѣше навсѣкжде: по градове, села и пжтища. По цѣлия пжтъ отъ Ресенъ, до Битоля, Прилѣпъ, Велесъ за Скопие, конвоирани отъ силна стража, не видохме живъ човѣкъ по пжтя. Въ Прилѣпъ не ми дадоха възможностъ да видя престарелата ми майка, да ѝ кажа последно „сбогомъ“, а въ Велесъ ни затвориха при нуждитѣ. На велешката гара щѣха да ни изпотрепятъ разярени войници идящи отъ къмъ фронта „злетовски“. На сжщата гара ни вкачиха въ конски вагонъ, на който началникъ гарата написа съ тебеширъ: *„8 коня, или 8 бугарши“*, а за стража имамхе арнаутски качащи. Въ Скопие ни хвърлиха въ затвора, при турскитѣ пленници *„холерици“*, дето излежаваххе цѣли 20 дни. Презъ една нощъ изведоха ни всички, на брой 56 души и ни подкєраха съ силна стража, на която се даде строга заповѣдъ, ако нѣкой шавне *„луцай“*! Така тормозени: морално и физически, безъ да знаятъ домашнитѣ ни, що става съ насъ, и ний на кжде ни водятъ, бѣххе стигнали Смедерово, за да дочекаме подписването на Букурешкия миръ. На другия день качиха ни на единъ маджарски паракходъ и ни екстернираха вѣнъ отъ сръбска територия.

Междусъюзнишката война и нашитѣ чети.

Прогонени нашитѣ четници отъ сръбскитѣ власти, прибиратъ се при българскитѣ войски кждето взиматъ участие въ боеветѣ съ турцитѣ, при Малгара. Въ междусъюзнишката война тѣ се числятъ въ опълчението и се сражаватъ съ сѣрбитѣ при Султанъ-тепе. Частъ отъ четницитѣ на брой 40 души, подъ войводството на Миланъ Гюрлуковъ, се числятъ къмъ IV армия на генералъ Ковачевъ. Тукъ сж и четитѣ на: П. Чаулевъ, Миланъ Матовъ, Марко Ивановъ. Всичъ и иматъ разузнавателна мисия и дейстауватъ партизански. Така, сгруппирани четитѣ, минаватъ Вардара и превзиматъ гарата Демиръ-капия. А при *„чифлицитѣ“* залавятъ едно сръбско отделение отъ 417 души съ 100 коня обозъ. Стигайки четитѣ до Кавадарци, българскитѣ войски отстъпватъ отъ Кривопакъ.

На заповѣдта отъ армията да се върнатъ четитѣ назадъ, тѣ не се подчиняватъ. Тѣ слизатъ къмъ зап. Македония и си пробиватъ пътъ за вътрешността. Бидейки въ Мариово, заарва ги Букурешкия миръ. Прилепската чета съ Гюрлука остава да се подвизава въ страната, като замислюва да организира революционна дейностъ и противъ новитѣ тирани. Въ нѣколко престрелки, обаче, съ сърбитѣ, четата бива разбита. Часть отъ четниците сж пленени, други разболѣли и следъ последвалата амнистия се прибиратъ по домоветѣ си. М. Гюрлуковъ, заедно съ единъ отъ най-старитѣ четници, Никола Долненчего, заминава за Албания въ края на есента, отъ кждето се прибиратъ въ България. А четнишкото отдѣление подъ ръководството на Спиро Тошовъ, заминава презъ Вардара за България. Така печално завърши дѣлото на нашитѣ чети въ Балканската война.

* * *

Цѣла седмица сж продължили „хуритскиятъ“ тържежества — подписването на Букурешкия миръ. Радостъ и веселие сияело по лицето на сърбоманина Пере Грънчаръ и продажниците около него: Даме Небрѣклиевъ, Мияйле Зердевъ, Гоче Джамбазовъ и др. ренегати. Само у българитѣ личела тъга и печалъ смѣсени съ искрица отъ надежда, че станалото не е действителностъ, а сънъ. Дори се носѣлъ слухъ, че „сръбска ќе биди Македония, кога ќе видиме тапани да биятъ на прилепския градски часовникъ“. Сиречъ нѣщо невѣројатно. Дочулъ тия думи Пере Грънчаръ, нарешилъ да се качатъ 2 чифта тжпани на часовника и да биятъ съ часове, за да се убедятъ прилепчани, че невѣројатното е фактъ свършенъ. Окичили часовника съ знамена, а такъво било поставено и на Маркови кули. „Джумбиша“ продължилъ по сърбоманскигѣ кжщи съ изливане на много вино и ракия и съ гърмежи, отправяни по коминитѣ на омразнитѣ бугарашки кжщи. Тогава сж били изпрозвалени коминитѣ и на нашата кжща отъ сръбскитѣ куршуми. Отъ ядъ и уплаха мнозина сж пропикали кръвъ, приказваше ми единъ прилепски аптекаръ.

Следъ като станаха „законни“ господари на завладената земя, сърбитѣ замислиха и за просвѣтата на „ослободени браца“. Презъ уч. 1913—1914 г. отварятъ основнитѣ училища и прогимназията, съ 17 души „професори“, за да ги затворятъ на ново на 16 юний 1914 г., поради обявената война отъ Австро-Унгария.

Първоначално сръбскитѣ възпитатели си служили въ училището съ македонски диалектъ, но бидейки чисти сърби, мжно имъ било да говорятъ по македонски (бугарашки), та въвели строго сръбски езикъ. Главното внимание на „новитѣ просвѣтителѣ“ било да наводнятъ страната съ

сръбска шовинистична книжнина, ликът на св. Сава, сръбски карти по история и география. Същитъ давали често беседи и забави, на които се приказвало само за сръбската слава, сръбската сила, сръбската „сияйна армия“, а се корѣло всичко, що е „бугарско“, за да отвратятъ населението отъ „жргявото име“. Наредили и пѣвчески хоръ, който пѣлъ и величаелъ всичко, що е сръбско. На беднитъ ученици сж давали облѣкло, обуша, храна, а учебницитъ получавали всички даромъ. Въпрѣки тия дарения, обаче, прилепчани рѣдко прашали децата си на „школо“, та трѣбвало властѣта да прибѣгне до глоби и наказания за насилственото посещаване школото. Класоветъ се посещавали отъ 150 ученици и ученички, а отдѣленията отъ 680. Всичко 830 ученици и ученички. И прилепскитъ училища, които отъ вѣкове не знаеха другъ езикъ освенъ българския, трѣбваше да сж нѣми свидетели, какъ крехкитъ и невинни рожби на града се подлагатъ на инквизиция отъ новитъ господари — „културни варвари“, за да станатъ тѣ сръбски „гяци“!

Четнишно движение презъ сръбския режимъ

Следъ Балканската война, съ Букурещкѣя договоръ, смѣни се само името на режима. Турското робство бѣ измѣстено отъ ново, по-страшно. Въмѣсто полумесеца, ще владѣе кръста; въмѣсто обрезаия агарянинъ, ще господствува миропомазания и Христовъ последователъ братъ-сърбинъ и въмѣсто „яшащънъ Султанъ-Хамидъ“ — викаме „живио кралъ Петър“! Всичко това, цѣлата тая върволица отъ личности, вѣри и режими, не е много страшна. Страшно е новото робство, що ни сполѣте; страшни сж методитъ и приѣомитъ, що прилагатъ новитъ „културни“ господари за постигане своята денационализаторска политика; страшно е новото робство, защото е двойно — *политическо и духовно* и докато първото — политическото прави човѣка „робъ“, второто — духовното, съвсемъ го оскотява и обезличва, като членъ отъ една нация. Нѣшиятъ народъ е изпитвалъ сладоститъ въ не-далечното минало на последното робство подъ „фанариотитъ“ и знае що значи да нѣмашъ майчи нъ езикъ, родно училище и черква. И докато турското господство ни тежеше, че нѣмахме политическа свобода; новото иго — сръбското ни отне езикъ, черква и училище — най-цѣнното и най-скѣпото дарение на единъ народъ. За постигане своитъ цѣли, сърбитъ не правѣха изборъ на средствата. Гнетъ физически, гнетъ икономически; арести, гонения, глоби, тормозъ, военни набори и м. др., ето средствата. Не тѣй лесно се понасяше режима на „културнитъ освободители“ — сърбитъ, отъ мѣстното борческо население. То почна да реагира съ бѣгство отъ редоветъ на „сияйната армия“; съ укривателство изъ за-

тънтени мѣста изъ горитѣ, до като се създава нуждния контингентъ отъ опитни бойци, които, по неволя, бѣха заставени да вдигнатъ орѣжието и срѣщу новитѣ „тирани“, по-грозни и по-страшни отъ турцитѣ. Така се туря начало на четнишко движение и спрямо сръбската властъ.

Месецъ преди пристигането на българитѣ, сръбския войвода Вангелъ обикаля мариовско, за да тероризира по немирнитѣ селяни. Въ четата му сж прибрани Димко отъ Кърстецъ, Йов. Пепелюговъ отъ Варошъ... Щомъ стигатъ при Бѣла-чешма, надъ Селце четницитѣ убиватъ Вангела и се прибиратъ въ българската чета, която квартирувала на близо изъ планината.

Предъ Великдень 1914 год. сформирова се чета отъ забѣгнали младежи отъ военна повинностъ, подъ шевството на Атанасъ Джамотъ. Въ четата сж: Младенъ отъ с. Кокре, Цвѣтанъ отъ с. Пещани и др. Четата обикаля селата и наблюдава приемътъ у населението. Последното се отнася съчувствено на революц. движение. Наскоро четата бива открита надъ с. Прилетецъ и става сражение съ потерата. Четата си послужила съ бомби и се спасява. Друга група забѣгнали младежи се укриватъ не далечъ отъ града, при „Шаторовъ каменъ“, подъ шевството на Георги Ивановъ Петрушевъ. Обсадени отъ войската всички забѣгнали младежи, биватъ заловени, като повечето сж невъорѣжени. Гражданството, виждайки нелегалната дейностъ, научва че организатора на туй дѣло е Даме Поповъ, отъ с. Долнени Гражданинѣ: И. К., Панту Карамбулезъ, Д. В., П. М., и др. повикватъ Дамета и му предлагатъ да поеме ръководството на четитѣ, като му обѣщаватъ пълна издрѣжка за четницитѣ. Даме приема съ готовностъ предложението. Поменатитѣ лица сж легалния комитетъ въ града. Комитета въорѣжава и облича Дамета, около Великдень. Тѣй подготвенъ Даме заминава за с. Варошъ, кждето се срѣща съ групата укриватели младежи при с. Заградъ. Тамъ сж били: К. М., Б.-нъ, Н. Д., Б. К., и др. Четата сега постепенно се увеличава. Тя намира радушенъ приемъ и подкрепа у населението. Създаватъ се връзки и съ тиквешката чета, кждето сжщо сж организирани. Така четнишкото движение се простира чакъ до Вардара. Отъ Тиквешко прибиратъ въ прилепската чета: Василъ Караджата, Миланъ отъ с. Войница и др. младежи отъ с. Ракле. Организирането върви успѣшно. Наплива на забѣгнали младежи е голѣмъ, та става нужда да се препращатъ въ България по каналенъ редъ. Така увеличена четата се раздѣля на групи: една група за полето подъ ръководството на Н. К.; друго отдѣление въ Мариово, подъ ръководството на Ат. Д.; трето отдѣление — прекоридъ, подъ ръководството на Д. Н.; четвърто — въ Заградскитѣ села, подъ ръководството на Коста, а Дамевата чета е околийска и обикаля цѣлия

районъ. Тѣй разпредѣлени четитѣ прекарватъ цѣлото лѣто, есенъта и зимата необезпсоявани отъ сръбскитѣ власти. Вѣоръжжението и муницията четата снабдява отъ забѣгналитѣ младежи, които крадатъ оръжие отъ складоветѣ. Тиквешкиятъ комитетъ дава своята материална подкрепа, като изпраща 85 лири на прилепския комитетъ. Сѣшо така тиквешани пращатъ и облѣкло за нашитѣ чети. Презъ м. юлий Дамезата чета е открита отъ сръбитѣ надъ с. Заградъ. Завързва се сражение, което траяло 3 часа и въ резултатъ четата се спасява. Пакъ по туй време и полската чета имала срѣща съ жандарм. отдѣление. Завѣжда се сражение, но четата се спасява. Следъ туй четитѣ не сѣ били обезпосоявани, до обявата на война отъ страна на Бѣлгария. Тиквешани държатъ въ течение прилепскитѣ чети за хода на европейската война. Тѣ първи сѣ съобщили за обявяването войната отъ страна на Бѣлгария. Нашитѣ чети се групиратъ и чакатъ момента, за да атакуватъ сръбскитѣ части. Тѣ сѣ на брой около 120 души. Сраженията съ бѣлгарската армия ставатъ вече наблизно до прилепско. Четитѣ иматъ нареждане отъ тиквешко да пристѣпятъ къмъ акции. Първата тѣхна акция е скъсването на телефонната и телеграфна мрежи къмъ с. Трояци, която служела за връзка на англо-френцитѣ при с. Возарци, на р. Черна и Прилѣпъ. Караула на телефона бива плененъ и предаденъ на настѣпаящитѣ бѣлгарски войски въ с. Пспадия. При с. Фаришъ четитѣ се срѣщатъ съ първитѣ бѣлгарски войскови части и взиматъ участие въ боя съ англо-френцитѣ, при с. Житолупъ.

Следъ падането на Велесъ въ прилепския районъ пристига и четата на Миланъ Гюрлуковъ, която придружавала кавалерийскитѣ части на конната дивизия на генералъ Таневъ. Въ с. Никодинъ Гюрлуковата чета заварва една сръбска рота отъ 150 д., която отивала да пресѣче пътя на бѣлгарскитѣ части, при „кисурата“ край с. Дрѣново (Тиквешко), за да създаде връзки съ англо-френцитѣ. Завѣжда се сражение съ ротата, отъ която пленяватъ 40 войника съ единъ подпоручикъ, убиватъ единъ капитанъ, превзиматъ с. Никодинъ и отблѣсватъ останалитѣ сръби къмъ височината „Бѣлото“, надъ с. Кърстецъ. Тукъ Гюрлуковата чета се срѣща съ прилепската милиция, ръководена отъ прилепскитѣ чети. Така сгрупирани нашитѣ чети сѣ на заповѣдта на настѣпаящитѣ бѣлгарски части. Тѣ служатъ за разузнаване позициитѣ на неприятеля и сѣ авангардъ на армията. За тая цѣль частъ отъ четницитѣ и милицията подъ ръководството на Д. Поповъ и Спиро Тошовъ замннаватъ по посока да проучатъ Плетварския проходъ. Въ с. Трояци посрѣщатъ сръбска жандармерия и комити, завързва се сражение, разбиватъ сръбитѣ, и четницитѣ стигатъ до плетварския проходъ. Проучватъ точно разположението на сръбскитѣ части

и връщатъ се обратно въ с. Никодинъ, за докладъ до щаба на дивизията.

* * *

Мъчнопревземаеми бѣха бабунскитѣ височини, при Соничка глава"; много жертви се дадоха отъ наша страна. Голѣма бѣ грѣшката на военнитѣ, които мислѣха, че ще влезнатъ въ Прилѣпъ чрезъ тия именно височини. Кжсно вече се дава нареждане да се избиколи Прилѣтъ и ограднитѣ му височини отъ къмъ „Азотъ“ (зелешко). За тая цѣль четитѣ добиватъ заповѣдъ да се раздѣлятъ на две групи: едната, начело съ Д. Н., да остане на разположение на щаба, а другата — начело съ М. Гюрлуковъ и Д. Поповъ да замине по дефилето на р. Бабуна, презъ „Азотъ“, за да проучи пътя, по който прѣбваше да мине кавалерийската дивизия. Така и стана. Първата четнишка група се движи около Соничка глава и плетварския проходъ, а втората — разучи пътя, като стигна чакъ до с. Десово (прилепско). По-късно отъ тукъ свободно минаха кавалер. части, които забикаляйки града, язиха се въ тилъ на неприятеля и той бѣ принуденъ да отстъпи въ паническо бѣгство непревземаемитѣ до тогава крепости на Соничка глава. Така нашитѣ вършѣха разузнавателна служба за настѣпвающитѣ войскови части до падането на Прилѣтъ, 3 ноемврий 1915 г. Следъ туй Дамевата чета се присъединява съ 4 македонски полкъ, 3 дружина и гони неприятеля къмъ Бродъ (кичевско). Друга частъ отъ четата, подъ ржков. на Ат. Д. е командирована въ Мариово. А Гюрлуковата частъ продължи пътя до падането на Битоля. Следъ падането на Крушово, Бродъ и Битоля, четитѣ се прибиратъ въ Прилѣпъ. По-късно на Дамевата чета се възлага наблюдателния пунктъ № 5, при с. Градешница (Мариовско), срѣщу неприятеля и навлизане въ зоната му, която мисия продължила до края на войната. Друга частъ отъ четата се прехвърля къмъ дефилето за Кичево — Бродъ, при Даугица планина, за да гони появилитѣ се сръбски контра чети на Василия Тръбичъ, едновременно съ нишкото възтание на Коста Пекаянецъ. Тази дейность продължи до отстъплението. А Миланъ Гюрлуковъ е командированъ при щаба на партизанскитѣ отряди на генералъ Ал. Протегерозъ.

Прилѣпъ презъ европейската война

Около срѣдата на м. октомврий 1915 г. въ Прилѣтъ се прѣсна слухъ, че българскитѣ войски сж минали Вардара, при Велесъ. На 18 с. м. появиль се първия разузнавателенъ коненъ разезъ отъ къмъ с. Дрѣновци, северно отъ града, идящъ отъ къмъ Азотъ — велешко. Стрестнати сръбскитѣ власти отъ появата на българската войска, решаватъ да на-

пуснатъ града на другия денъ-19 октомврий. За единъ мигъ опразниха се казарми, учреждения, кѣщи и всичко въ панически бѣгъ потегли къмъ Битоля. Задържането, обаче, на българската войска, която настѣпваше къмъ Прилѣпъ по Бабунския проходъ на „Соничка глава“, окуражи противника и следъ 2 дена върнаха се обратно бѣгащите отъ града власти и учреждения. Главното настѣпление на българитѣ бѣ по шосето Велесъ—Прилѣпъ—бабунскитѣ разклонения—никодинска и присадска планини, а фланговетѣ бѣха: лѣвия — по шосето Градско—Тиквешъ—Прилѣпъ, дѣсния — Азотъ—велешко. Сърбитѣ бѣха се укрепили здраво въ мѣждостѣпнитѣ бабунски разклонения — „Соничка глава“, за завладяването на които се водѣха люти и кръвопролитни боеве цѣли 10—15 дни.

Дадоха се много жертви отъ дветѣ страни на прохода. За да се избѣгнатъ нови жертви, трѣбваше да се предприеме отъ българска страна обходно нападение на града, отъ къмъ северна страна, по посока Азотъ—велешко, или Поречѣто—кичевско. Достатъчно бѣ да се появатъ кавалерийски части отъ тоя край, за да отстѣпятъ сърбитѣ мѣждопревзимемитѣ бабунски височини, защищавани съ 2 полка сръбска войска и „доброволци“ отъ разни мѣста. Пакъ отъ тамъ, северно отъ къмъ Заградъ и въ далечното минало Прилѣпъ е билъ обсажданъ и завладяванъ отъ неприятеля, идящъ отъ северъ. Трѣбваше и сега българскитѣ стратегии да иматъ това предъ видъ, за да икономисатъ време, жертви и трудъ. На 3 ноемврий 1915 г. Крали-Марковия престолень градъ, следъ 518 годишно турско робство и 3 годишно сръбско, видѣ желанната свобода. Първиятъ български воинъ, който влѣзна въ Прилѣпъ бѣ капитанъ Конст. Жековъ, братъ на главнокомандувания генералъ Жековъ. съ своята рота, отъ 22 полкъ (самоковски). Първи бѣха двама български войника, които на 3 ноемврий въ 9 ч. сутринята стигнаха въ черковния дворъ, посрѣщнати съ братски цѣлувки и отрупани съ цвѣта, вѣнци и подарѣци отъ прилепчани. При бѣгството сърбитѣ успѣха да запалятъ „режието“ — тютюневия складъ.

Тѣ задържаха и около 50 души граждани, които ги откараха до Битоля съ намѣрение да ги погубятъ по пѣтя, както погубиха мнозина изъ радовишко и др. градове. Благодарение застѣпничеството на нѣкой лѣкарь били оставени въ Битоля и спасени отъ явна смъртъ. Само Григоръ Кондовъ загина безследно, завлеченъ къмъ гостиварско. Още съ пристигането си капитанъ Жековъ бѣ назначенъ за командантъ на града. Той свиква първенцитѣ и назначава 7 чл. общинска комисия, съ председателъ Панче Х. Здравевъ и членове: Ил. Антоновъ, Йор. Бомболовъ, Кочо Колищърковъ Мих. Кимовъ, единъ турчинъ и още 2 българи. На 5 и 6 с. м. станаха посрѣщанията на войскитѣ, идящи отъ Велесъ.

На 5 вечерята пристигна конната дивизия на генералъ Таневъ. Посрѣщането на войскитѣ стана вѣнъ отъ града отъ цѣлия народъ: мъже, жени и деца, които, хвърляйки цвѣта върху войниците, пѣха не друго, а „Христосъ възкресе“, което по-късно възпѣ Ив. Вазовъ.

Българския режимъ

Радостта на прилепчани бѣ неописуема. Презъ всичкото време на идването на войската, тѣ бѣха въ пълна услуга на армията. Мили картини бѣха гледкитѣ, когато старо и младо се надпреварваше да носи вода, хлѣбъ, вино, ракия и други подарѣци за войската! Войската продължи гонението на неприятеля понаправление къмъ Битоля, а града се грижеше за квартири, фуражъ, храна. Къмъ 19 число на месеца пристигна новозначенъ кметъ, Тодоръ Кондовъ и помощникитѣ му: Д. Раевъ, Ив. Шабановъ и единъ турчинъ, които стояха до м. мартъ 1917 г. Следъ тая дата общинския съставъ се състоеше отъ кметъ Д. Раевъ и съветници: Ив. Шабановъ и Ил. Кузмановъ, които останаха до катастрофата. И околийскитѣ началници се вербуваха отъ прилепчани. Първиятъ бѣ Трайче Ивановъ, следъ него дойде Хр. Ачевъ, Йорданъ Тренковъ, прилепския зетъ Робевъ и Петъръ Ацевъ.

Идването на генералъ Бояджиевъ и генералъ Макензенъ сѣщо така бѣ ознаменувано съ тържествено посрѣщане отъ гражданството. Престолонаследника, макаръ да идва много пжти въ Прилѣпъ, не бѣ удостоенъ съ тържествено посрѣщане, поради строгото инкогнито, що пазѣше при пжтуването. На скоро следъ освобождението на града, общината даде банкетъ на офицеритѣ, находящи се въ града, на които присъствуваха и видни граждани.

Следъ освобождението на града отъ сръбско иго, гражданитѣ бѣха готови да откриятъ на ново български училища, но поради липса на помѣщения тѣхното отваряне закжснѣ. Всички учил. помѣщения бѣха заети отъ болницитѣ. За да удоетворятъ желанието на родолюбивитѣ граждани, учителитѣ: Д. Бекяровъ и М. Какаразковъ прибираха частни ученици по кжщитѣ и ги обучаваха. Едва презъ м. мартъ 1916 г. се назначи персоналъ отъ министерството за отваряне училищата. Ил. Кепевъ бѣ и. д. директоръ, а учителитѣ сж: Ф. Ракиджиева, Архимандритова, Р. Боцева, Ст. Богданова, М. Богдановъ, П. Тошовъ (гл. учителъ на основното у-ще). Отвори се основно училище и прогимназията (смѣсени) въ кжщата на Маджаровци.

Следущата уч. 1916—17 г. училищата прекараха нормално. Откриха се и махаленскитѣ училища: „Хр. Ботевъ“ (наридь), „Отецъ Паисий“ и варошмахаленското „св. Климентъ“.

Учеб. година приключи съ актъ. Съ настъпване катастрофата на „Добро поле“, 21 септемврий 1918 г., захриха се българските училища, за да не видят повече българско четмо! Тежка орисия, зла съдба!

Поради продължителността на войната, за по бързото снабдяване западната армия съ припаси и храни, презъ 1917 г. построи се въздушна линия по две посоки: отъ с. Степанци — по велешкото шосе до града и друга — отъ с. Дръново — Прилѣпъ, по шосето за Градско. По-късно презъ 1918 г. по същия пътъ построиха се и тѣснолинейни съобщения. Следъ отстъплението на Битоля, въ края на 1916 г., появиха се първите аеропланни неприятелски ескадри, които отначало имаха само наблюдателна мисия, а по-късно станаха страшилище за народъ и армия, та трѣбваше да се правятъ подземия „скривалища“, за да се спасяватъ хората. Имало е случаи, когато хлѣбътъ не съ могли да занесятъ на фурната за печене и оставало тестото неизползувано. Въпреки всички противоаеропланни мѣрки, като обстрелване съ оръдия отъ Маркови-Кули и др. пунктове, неприятелските аероплани успѣха да хвърлятъ бомби на нѣколко пъти и взѣха човѣшки жертви.

Като фронтъ Прилѣпъ, следъ отстъплението на Битоля, биде пресбърнатъ на воененъ лагеръ. Войска, наша и съюзническа (германска), муницип, складове, пълнѣха града и околността. Тѣснолинейните, въздушните линии, камионите и автомобилите се движеха и работѣха денонощно и непрекъснато. Просто пътищата и улиците бѣха потънали отъ голѣмата тежина и циркуляция. Мисля, че нѣма да събръкамъ, ако кажа, че Прилѣпъ, който въ мирно време броеше до 25,000 души население, сега бѣше заприличалъ на казарма, съ двойно повече население 50000 — 60000 души. Понасаше всички неслоди нещастното население мъломъ и безъ роптание. То видѣ и гладъ, и лишение отъ помѣщение, и страхове, и убийства отъ неприятелските аероплани. И бѣше готово то да даде още жертви отъ себе си, но да не дочакаше тоя часъ — на отстъплението, да не видеше катастрофата. Тежко бѣ за всички тоя часъ, но за прилепчани, като най-близо до пробития фронтъ — Добро-поле, бѣ невъзможно да успѣятъ и прибератъ не-сходимото поне при бѣгство: облѣкло, храна и завивки, па и колкото бѣха прибрали, трѣбваше да го изгубятъ по задрѣстения пътъ отъ ешалони, войски и движение. А бѣгството на Прилѣпъ бѣ масово. Още на 14 септемврий въ Прилѣпъ се разбра за пробива на фронта. На 15 с. м. се извърши последното тържествено погребение на майоръ Чолакѣвъ, починалъ на Добро-поле, а на 17 — срѣда отъ рано още профучаха неприятелски аероплани, които сипѣха гранати като градушки надъ града. На 18 септемврий 1918 г.

просто съ кучетата, дето се казва, бѣха потеглили да бѣгатъ главно по кичевското шосе, но да не видятъ втори пътъ сръбско иго. Но, поради кжсото време, неприятеля ги застигна кой въ Кичево, кой въ Велесъ, кой въ Скопие, — малко успѣха да стигнатъ границата и то повече мжже.

Мислейки се за пълни господари на положението, презъ окупационния тригодишенъ периодъ, заеха се, особено германскитѣ части, да преобразятъ физиономията на Прилѣпъ. Поставени мотори на всѣки почти площадъ, произвеждаха електрическа енергия, която използвoаха за разнитѣ работилници и за освѣтление на кжщитѣ и улицитѣ. На германски градъ бѣ заприличалъ тогава града. „Прилѣпбургъ“ бѣше въ туй време нашия градъ. А година предъ катастрофата, бѣха замислили да инсталиратъ постоянна електрическа юзина. За цѣлѣта бѣха избрали мѣстото срѣщу „Карабдалица“, кждето се привършаваха последнитѣ инсталационни работи. Тъкмо се готвѣха да пуснатъ въ движение машинитѣ и катастрофата настъпи. Нѣколко часа бѣха достатъчни да преобърнатъ въ развалини туй, що се гради и строи съ месеци и коштуваше близо 1 милионъ лева. По сжщия начинъ бѣха рушени други машинарии, желѣзопътни материяли, телеграфо-пощенски складове, муниционни, хранителни и фуражни. На адъ бѣ заприличалъ града отъ трѣсъкъ, гукотъ, пламъци и пушекъ! Земята се клатѣше. Появата на неприятелскитѣ аероплани и хвърлянето бомби по бѣгащитѣ, допринасяха за по-голѣма паника, въздуха треперѣше, стѣклата се чупѣха по прозорцитѣ! Позапалиха нѣкой и другъ дюкянъ нашитѣ войски, колкото за да оставятъ лошъ споменъ у населението и сбогомъ на Прилѣпъ!

Последнитѣ ариергарди български бѣха на единия край на града, когато на другия — нахлуха патраулитѣ неприятелски, състоящи се отъ негри, мароканци и французи. Цѣли дни сж се точели неприятелски сили отъ френци, италиянци, гърци и сърби. Първи сж влѣзли французитѣ, посрѣщнати отъ старейшинитѣ градски, начело съ Докторъ Йор. Бомболовъ, който ги приветствувалъ на френски съ нѣколко думи. Сжщиятъ бѣ и първия сръбски кметъ, назначенъ отъ сръбскитѣ власти за награда, види се, за неприятелното и предизвикателно държане спрямо българскитѣ влнсти. Бомболовъ стреля и нарани единъ български войникъ, задето взималъ слама отъ чифлика му въ с. Върбяни. Сжщиятъ се държа неприлично спрямо генералъ Нерѣзовъ, който квартируваше въ домътъ му и пр. Късно, следъ 5 дни, пристигнала сръбската военна и административна власть. Изтжпления е имало на първо време отъ колониалнитѣ войски, като сж грабили по дюкяни и кжщи. Така, било описано, следъ кратко временна свобода, Прилѣпъ — центъра на българщината въ Македония, наново да види сръбско владичество!

Не е, обаче, далечъ деня, когато града, що е родилъ единъ Методи Кусевъ, Пере Тошовъ, — храбрия генералъ Гр. Кюркчиевъ, Гога Ацевъ, Тале Христовъ, Никола Каранджуловъ, братята Георги, Никола и Рампо Пешкови и цѣла плеада достойни свои синове, живи и умрѣли, сложили коститѣ си за свободата на Македония, — ще запѣе на ново „Христосъ Въскресе“.

Новото сръбско владичество]

Затвърдили наново владичество, съ помощта, разбира се, на цѣлия свѣтъ, сърбитѣ отварятъ вече гимназия въ

Прилепскитѣ гимназисти мжченици

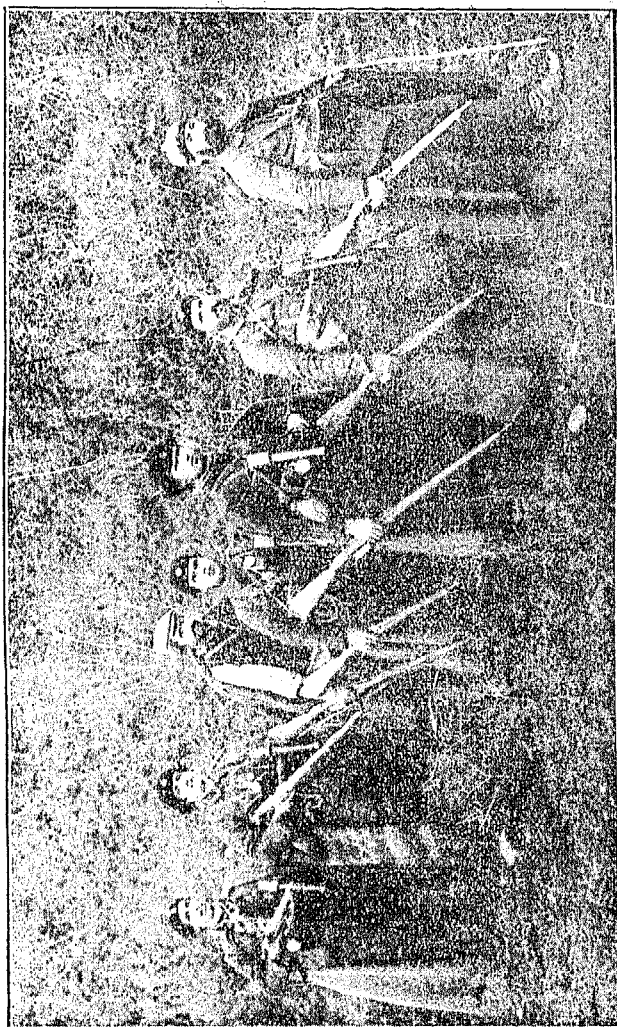
Крали-марковския градъ, полагатъ голѣми грижи, за просвѣтата на младото поколение, у което искатъ да всадятъ всичко, що е сръбско, за да видятъ единъ день тия младежи „прави сърби“. Но, не гасне туй, що не се гаси! Явно доказателство за това е образуването на терористическа организация отъ „сръбскитѣ гяци“, която има за цѣль да убива, пали и гори всичко, що е шовонистично сръбско. Въ прилепската гимназия е организирана тайна терористична група отъ ученицитѣ на VI и VII класове, на брой 20 души, която има за задача да брани съ всички средства своя роденъ езикъ, култура, обичаи и нрави. Водителитѣ на групата сж ученицитѣ: Илия А. Яновъ, Коце Домазетовъ, Ничо Кокаровъ, На-

умъ Фукаровъ, Керемидчиевъ, Илия Р. Бутиковъ, П. Тодоровъ, Ив. Арнаудовикъ (хърватинъ), Живой . . . (хърватинъ), Д. Керпичезъ, Аспарухъ Попевъ, Димушевъ, Георги Дудевъ и др. Озлобена групата най-вече на учителя по ест. история, Симеоничъ, който билъ въ интимни неморални отношения съ ученичката Юлия Т. . . отъ VII класъ и който тровѣлъ младежкитѣ души съ най-шовинистични лъжи и измислици за „сръбството“, а огънь и жупелъ сипелъ противъ „бугаритѣ“, — решава: *да запали гимназията*, за да спаси прилепската младежъ отъ сръбската наука! Жребието паднало на Благой Л. Балабановъ да извърши тази акция. Вѣренъ на клетвата, Благой посипва презъ една нощъ училището съ газъ и го запалва. Гражданитѣ, обаче, успѣли да загасятъ пожара. Съзаклятницитѣ ученици смѣтайки тоя опитъ за не добре извършенъ отъ Благоя, подканятъ го да повтори палежа. Уплашенъ Благой, отказва да повтори акцията и другаритѣ му решаватъ да го погубятъ. На 27 вечерята срещу 28 априль 1922 г. маскирани съзаклятницитѣ, влизатъ въ домътъ на Благой, кждето останалъ самичъкъ и го закалятъ като агне. Цѣли 2 месеци бѣше забулено това мистериозно убийство. По предателството на едно хърватче (тѣхенъ другаръ), властта се добира до вещественни доказателства, като открива: стѣлба (отъ вжже), маски и разни химикали отровни, както и самитѣ терористи. По тоя случай арестувани бѣха 13 ученика, които оковани въ желѣза и измжчвани цѣли 2 години, бидоха осждени преди една година по на 10--15 години строгъ тъмниченъ затворъ, който излежаватъ въ Пожаревацката крепостъ! Въпрѣки тоя нечуванъ тероръ, обаче, доще день, когато изъ прилепскитѣ училища наново ще прозвучи българска речъ. За да заличатъ и последния споменъ отъ българскитѣ училища, новитѣ тирани премахнали красивия, издълбанъ съ златни букви високо въ фасадната стена надписъ, който гласеше „Българско народно училище св. Кирилъ и Методи 1894 год.“.

Четнишко движение презъ новия сръбски режимъ

Първа чета отъ доброволци на брой 14 д., сформирани вжтре въ Македония, бѣ на войводата Ив. Гюрлуковъ (попъ Талевъ) презъ 1921 г. Единъ день войводата се отдѣля за Прилѣпъ. Проследенъ отъ сръбската полиция, вършайки се при четата си, Гюрлуковъ бива обграденъ въ с. Обършани. Бидейки само съ единъ револьверъ, следъ малка престелка, Гюрлуковъ, за да не падне въ сръбски ржце, се самоубива. Сърбитѣ сж занесли трупа въ Прилѣпъ и сж го изложили за показъ предъ населението. Закопанъ билъ вънъ отъ градскитѣ гробища.

Презъ 1923—24 г. сформирана е пакъ вжтре, въ Македония, нова чета отъ прилепчани, подъ войводството на Петре пашата.

Четата на Петре пашата.

По-видни прилепчани изъ разни професии

Прилѣпъ е родилъ не само синове революционери. Той далъ редица интелигентни и учени чада, които сж гордостъ не само на града, но и на цѣлото ни племе.

Старо-загорския *Митрополитъ Методи Кусевъ* за дълго време нѣма да го има между съвременното духовенство; *Д-ръ Михаилъ Ивановъ*, починалъ на 19.VIII 1924 г., първия лѣкаръ бактериологъ, бѣ оплаканъ отъ цѣлото лѣкарско съсловие; *Д-ръ Иванъ Каранджуловъ*, бившъ председателъ на върховния касационенъ създъ, е цѣненъ и уважаванъ магистъръ не само у насъ, но и въ чужбина; *генералъ-майоръ Григоръ Кюркчиевъ* е единичкиятъ измежду многото генерали, който, намирайки се близо до огнената линия, презъ последната война, биде раненъ отъ неприятелска (французска) граната въ с. Чичево (велешко) и остана инвалидъ — съ единъ кракъ. Той бѣ посоченъ отъ цѣлото наше войнство, за да получи премията отъ германцитъ „За най-храбрия войнъ“. *Д-ръ Конст. Помяновъ* бѣ български министъръ на правосъдието и пълномощенъ представителъ въ Виена.

Не е малкъкъ броятъ на много други прилепчани, заемащи видни мѣста изъ разнитѣ ведомства. Щ спомена имената само на по-виднитѣ лица.

I. Депутати: 1. Д-ръ К. Помяновъ, 2. Димитъръ Ачкозъ, 3. Василъ Здравевъ, 4. Д-ръ Ив. Каранджуловъ.

II. Публицисти: 1. П. Баджовъ, 2. Данаилъ Крапчевъ, 3. Ан. Христовъ, 4. Д. Мирчевъ, 5. Йор. Бадевъ, 6. М. Грашевъ, 7. М. Копановъ, 8. Георги Трайчевъ.

III. Живописци, композитори: 1. Илиева Дона, 2. Н. Лазаровъ, 3. Атанасъ Бадемъ, 4. Ад. Яновъ, 5. Ив. Зуграфо.

IV. Училищни директори и инспектори: 1. Георги Раевъ, 2. Йор. Крапчевъ, 3. Йор. Николовъ, 4. Ив. Дейковъ, 5. Йор. Кусевъ, 6. Йор. Бомболовъ, 7. Ан. Христовъ, 8. Д. Мирчевъ, 9. Г. Трайчевъ, 10. Ил. Ивановъ.

V. Магистрати, съдии и адвокати: 1. Ив. Каранджуловъ, 2. Пант. Баджевъ, 3. Ан. Христовъ, 4. Йор. Бомболовъ, 5. Ан. х. Митревъ, 6. Н. Дейковъ, 7. Паз. п. Димитровъ, 8. Йор. Христовъ, 9. Вл. Кусевъ, 10. Д. К. Дзивговъ, 11. Д. Каранджуловъ, 12. М. Кондовъ, 13. Д. Ачковъ, 14. В. Здравевъ, 15. М. Грашевъ, 16. Йор. Ачковъ, 17. Г. Кондовъ, 18. Мих. Солуновъ, 19. Мих. Димевъ, 20. Д. Кочовъ, 21. П. Ачковъ, 22. С. Наневъ, 23. П. Колицърковъ, 24. Хр. Пантевъ, 25. Х. Тодорчевъ.

VI. По-висши чиновници по администрацията: 1. Д-ръ Ил. Спирковъ (п. кметъ), 2. Йор. Тренковъ (окр. управителъ), 3. Данаилъ Раевъ (кметъ), 4. Панче х. Здравевъ (пред. окр. пост. ком.), 5. Хр. Ачевъ (инспек. на полицията при М. на В. Р. и Н. З.), 6. Т. Станковъ (кметъ), 7. Петъръ Ацевъ (ок. нач.), 8. Ив. Г. Кьовлиевъ (общ. съветникъ), 9. Тр. Ивановъ (ок. н-къ), 10. Борисъ Ивановъ (начал. на п. н. отдѣл.)

VII. Лѣкари: Д-ръ М. Ивановъ, 2. Сп. Казанджиевъ, 3. Йор. Митровъ, 4. Йор. Янчулевъ, 5. Пант. Кусевъ, 6. Мих. Яновъ, 7. Георги Чкатровъ, 8. Пет. Бърдаровъ.

VIII. Инжинери: 1. Григоръ Илиевъ, 2. Петъръ Крапчевъ, 3. Дан. Бомболовъ, 4. Хр. Йор. Колчаковъ.

IX. Офицери: 1. Генералъ-майоръ Гр. Кюркчиевъ, 2. П. лк. Ст. Николовъ, 3. Полк. Йорданъ Наумовъ, 3-а. Подполк. Ил. Кундураджиевъ, 4. Пор. Сотиръ Пепелюговъ, 6. Пор. Анг. Бутлевъ, 7. Пор. Кирилъ Янчулевъ, 8. Пор. Кирилъ Грашевъ, 9. Пор. Ил. Тромпевъ, 10. Пор. Ал. Кусевъ, 11. Кап. Тр. Кусевъ, 12. Полк. Анг. Георгиевъ, 13. Подполк. Колчаковъ Йор. Христовъ, 14. Подполк. Кусевъ Н. Спиридоновъ, 15. Подполк. Митровъ Пант. Ивановъ, 16. Пор. Казанджиевъ Ив. Траяновъ, 17. Пор. Кондовъ М. Николовъ, 18. Пор. Менковъ Тод. Димитровъ, 19. Пор. Пантевъ Хр. Георгиевъ, 20. Пор. Грашевъ М. Спировъ, 21. Пор. Хавузовъ К. Антоновъ, 22. Подп. Зердевъ Дим. Ивановъ, 23. Подпоручикъ Христовъ Д. Илиевъ, 24. Под. Бекяровъ Мет. Ивановъ, 25. Подп. Кондовъ Ник. Григоровъ, 26. Подп. Крапчевъ Живко, 27. Подп. Тодорчевъ Хар. Георгиевъ, 28. Подп. Гачевъ Ан. Димитровъ, 29. Подп. Грашевъ Методи, 30. Подп. Ачковъ П. Николовъ, 31. Подп. Наневъ Сот. Томовъ, 32. Подп. Христо Лазаръ п. Христовъ, 33. Подп. Пиперковъ Ив. Христовъ, 34. Подп. Котевъ Мет. Христовъ, 35. Подп. Кочевъ П. Христовъ.

Сумирани гореизложенитѣ числа ще получимъ:

I. Депутати:	4 души	
II. Публицисти:	8 души	
III. Живописци и композитори	5 души	
IV. Директори и инспектори	10 души	
V. Магистри, съдии и адвокати	25 души	
VI. По-висши чиновн. по админ.	10 души	
VII. Лѣкари	8 души	
VIII. Инжинери	4 души	
IX. Офицери. Генералъ	1	36
„ Полковници	3	
„ Подполковници	4	
„ Капитани	2	
„ Поручици	12	
„ Подпоручици	14	
Всичко	110 души.	

Това е само частъ отъ многобройната прилепска интелигенция. Броятъ на учителитѣ, учителкитѣ, свещеницитѣ и чиновницитѣ прѣснати изъ царството, надминава числото 200. Не сж малко и търговскитѣ фирми на прилепчани, живущи въ България. Ето по-виднитѣ софийски фирми: 1. Бр. Шавкулови — обработени кожи; 2. Н. Дишковъ — Базаръ на сжщото име; 3. Бр. п. Спиркови — тухлена фабрика; 4. Диме х. Кочовъ; Бр. Н. Колищъркови — колониялъ; 6. Ил. Дундовъ — брашнена мелница; 7. Ан. Д. Цървенковъ — бира-рия и ресторантъ; 8. Крапчезъ, Грещевъ, Мирчевъ С-ие — колониялъ; 9. Диме Чортановъ; 10. Йорданъ Тавчиевъ; 11. Ив. Г. Кьовлиевъ, 12. Дамянъ Петрови Синове и др. Въ гр. Кюстендилъ известни сж фирмитѣ на: Даме Бойчевъ и Синове — представителъ на фирмата „Стандартъ“ за газъ и масла, притежателъ на чифликъ; Диме Коровъ и Бр х. Илиеви, Бр. Мицакови — желѣзари; Бр. Константинови, Миланъ К. Рокановъ и др.

XVII.

Прилепската емиграция

По природа прилепчани сж привързани къмъ родно мѣсто и семейно огнище. За туй тѣ не емигрираха. И днесъ не сж рѣдки лицата, що не сж излизали вѣнъ отъ родното си мѣсто. Съблазанъта за голѣми печалби, въ недалечното минало, не е упражнявало влияние върху прилепчани. Ето защо, не намираме прилепчани въ кралство Сърбия, което, макаръ и свободно доста отдавна, не е могло да привлече нашето население. И докато прилепчанина намиралъ поминѣкъ у родното си мѣсто и търпимо политическо положение, не е помислювалъ за емигриране. Когато тѣзи две условия — икономическото и политическото положение, станаха не-търпими, и прилепчанина-консерваторъ, по неволя трѣбваше да тури начало на емиграцията. Туй начало датира отъ Берлинския договоръ, когато прилепчани видоха, че Македония остава въ тежко робство. Тогава още, частъ отъ по-интелигентнитѣ граждани, масово потеглиха за България, главно Кюстендилъ и София, кждето, благодарение на своя интелектъ и житейска опитностъ, се настаниха и заеха всички служби и търговски предприятия. Прииждането на прилепчани въ България, по политически причини, следва редовно до като траеше турския режими въ Македония. Масово това прииждане продължи следъ Балканската война, а просто изселване бѣ започнато следъ последната — европейската

война, което изселване продължава и до днешен ден, поради нетърпимия сръбски режим. Другата причина — икономическата, застави прилепчани, да търсят по-добър поминък, следъ прокарване ж. п. линия Солун — Битоля — преди 30 години, когато се премести трафика на търговията за зап. Македония отъ Veneciani Gratsko, който минаваше презъ Прилѣпъ. Тогава чувствително се влоши икономическото положение на града, което още повече се усили следъ възстанието, та еснафа и младежъта, неучени да стоятъ съ скръстени ръце, предприеха масово емигриране презъ океана, въ далечна Америка. По-заможнитѣ пъкъ прилепчани се настаниха въ Битоля и Солунъ, като търговци и комисионери. Това сж следователно странитѣ, дето емигрира прилепчанина: въ България и Америка. Градоветѣ, що населяватъ прилепчани и въ Америка, не сж много. Стелтонъ, Гранити-сипи, Чикаго, Торонто ето селищата, що смучатъ енергията на прилепчанина. Работници по разни фабрики и ж. п. линии, нашитѣ прилепчани живѣятъ сгруппирани, а не разпръснато, образувайки цѣли колонии. Тази задушевностъ и фамилиарностъ прави по-леко поносимъ гурбетлъка въ страни далечни. И други облаги донася на емиграцията това сгруппиране. Дава имъ възможностъ да създаватъ културо-просвѣтни заведения. Така, въ гр. Стелтонъ прилепчани издигнаха храмъ и го посвѣтиха дори на името на „Св. Благовещение“, да имъ напомня черквата въ родното мѣсто — Прилѣпъ, която носи сжщото име. Извикаха чакъ отъ Прилѣпъ свещеникъ; отвори си училище; образуваха братство, създадоха библиотека и пр. Ненавикналъ нашинеца на гурбетлъка, следъ две—три годишно емигриране, завръща се въ родния край, за да отвори пътъ на другъ съгражданинъ. Така, можа да се изреди по голѣмата частъ отъ младото еснафско поколение. Вкусили отъ свободния животъ и то отъ американския, съ радостъ посрѣщнаха нашитѣ емигранти обявата на Балканската война. Мислейки, че се туря край на робския животъ, тѣ масово се притекоха и причислиха въ българското опълчение, като взѣха живо участие въ боеветѣ при Булаиръ изъ тракийски полета. Многото жертви дадени отъ тѣхъ, достатъчно ясно говорятъ за тѣхното родолюбие и патриотизъмъ. Виждайки, обаче, новото робство на родината имъ, което е по-черно отъ турското, живитѣ емигранти, разочаровани, върнаха се обратно въ Америка. Нѣщо даже позече. До като презъ турския режимъ имаше желание у тѣхъ за връщане въ родния край, сега това желание го нѣма. Тѣ отидоха още по-далечъ: заклѣха се да не се връщатъ дори въ родния си край, до като владѣе сърбина. За туй виждаме днесъ едни, утре други, и така частъ по частъ, да извикватъ семействата си въ Америка, съ поръка, отъ ергенитѣ, да имъ заведатъ и мома по тѣхенъ вкусъ.

Така днесъ въ Америка има повече отъ 200 прилепски семейства и 1000—2000 емиграция отъ младежи. Това е последния курсъ на емигрантската политика. Сжщата тактика наблюдаваме и у оная частъ отъ нашата емиграция, която е изъ прилепската околия. И ако не бѣше закона за ограничението на емиграцията въ Америка, просто би се обезлюдила „сръбска Македония“. Още едно силно доказателство за „културнитѣ варвари“, до колко македонцитѣ сж сърби и бѣгатъ следователно отъ „своего племе“, името на което нещатъ и да чуятъ.

По друго е положението на емиграцията въ България. До Балканската война главнитѣ селища бѣха: София и Кюстендилъ, а следъ масовия напливъ, емигр. се прѣсна изъ разнитѣ краища на България. Най-голѣмата колония, обаче, си остава софийската. Тя брои около 600 члена и държи първо мѣсто изъ между другитѣ емигранти. По силата на политическото положение въ Македония, и на тукашната емиграция бѣ наложенъ да се организира въ братства или благотворителни дружества.

XVIII.

Прилепското Благотворително Братство

То е основано презъ 1905 г., като „Прилепска спомагателна дружба“ съ цѣль: да помага материялно и морално на нуждающитѣ се прилепчани въ София и Прилепъ. Като инициатори за основаване „Дружбата“ се сочатъ: Ив. К. Марковъ, Хар. Грашевъ, Йор. Катранушковъ, Вл. Каранфиловъ, Иванъ Панайотовъ, Д-ръ Ил. Спирковъ и др. Първото настоятелство на „Дружбата“ се състояло отъ следния съставъ:

Председател: Ив. К. Марковъ.

Подпредсед. Вл. Хр. Милчиновъ.

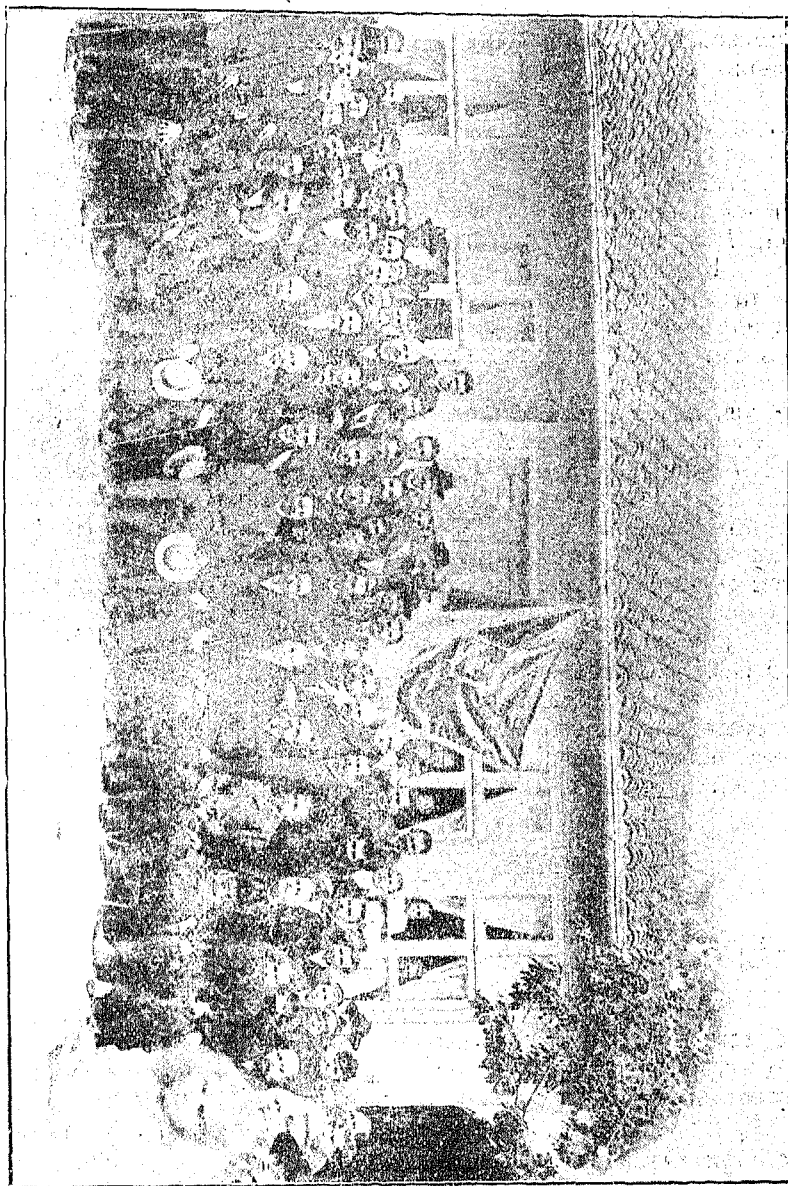
Дѣловод. Вл. Каранфиловъ.

Касиеръ; Ст. Кжрстевски.

Съветници: { Йорд. Ив. Катранушковъ.
Д. Шавкуловъ.
К. Г. Карповъ.

Настоятелството приготвило уставъ, печатъ елипсовиденъ, съ изображение на „Злато-върхъ“ и дружествено знаме, което било освѣтено на 8 септемврий 1905 г., патронния празникъ на „Дружбата“ (Мала Богородица) и на манастира „Трескавецъ“. Въ желанието си настоятелството да сближи и опознае прилепската колония въ столицата, турило

начало на литературно музикални вечеринки, излети съ увеселителни влакове, покани на еснафски вечери и пр. А за

Освѣщаване знамето на „Дружбата“ — 8.IX. 1905 г.

подпомагане беднитѣ прилепчани, събиралъ сж волни помощи за Коледа и Великдень. По-рѣдко устройвали и събрания

за държане нѣкоя сказка. Тази програма за дейността на „Дружбата“ добила своята традиция и почти съ малки изключения, се повтаряла всѣка година.

Следъ общоевропейската война „Дружбата“ се преименова Благотворително Братство, каквото съществува и до днешенъ.

Председателското мѣсто въ настоятелството се е заемало последователно отъ лицата: Ив. К. Марковъ, (избиранъ нѣколко пѣти), П. Баджовъ, Д-ръ Спирковъ, Ил. Дундовъ, Д. Ачковъ, Вл. Кусевъ, Д-ръ М. Ивановъ, Йорд. Ачковъ. За почетни председатели провъзгласени сж били: Старо-Загорски Митрополитъ Методи Кусевъ и генералъ Гр. Кюркчиевъ.

Като важенъ активъ на Братството се сочи патриотичната инициатива да се отпразнува 70 г. юбилей на стария прилепски учителъ, Н. Ганчевъ, като тържеството се пренесе въ самия гр. Прилѣпъ. Тѣй и стана. Презъ 1909 г. (следъ хуриета) пристигна въ Прилѣпъ софийската прилепска депутация, начело съ юбиляра, ръководена отъ родолюбивия и енергиченъ председателъ, г. Д. Ачковъ, Навсѣкжде презъ дето мина депутацията (Солунъ, Битоля, Прилѣпъ) биде посрѣщната и изпратена тържествено отъ властъ и прилепчани. А въ Прилѣпъ тържеството остави неизгладими спомени. Другъ активъ на Братството е основаването фондъ за техническо у-ще въ родното мѣсто (Прилѣпъ), като началото е турено съ крупното дарение отъ Н. Дишковъ — магазинъ отъ „Дишковъ Базаръ“, който носи годишенъ доходъ отъ 100,000 лв. Желателно е прилепчани да следватъ примера на по-старото поколение въ проявата на отечестволубие и благотворителностъ, за да бждемъ честити да дочакаме денъ, когато наново ще видимъ славния Прилѣпъ да прибере прокуденитѣ, по неволя свои чада.

XIX.

Нѣколко думи за прилепската околия

Въ минало време го кжде се простирала прилепската областъ (околия) имаме сведения само за времето презъ II българско царство. Така: царъ Асень II (1186—1196) е уговорилъ съ Добровчани да могатъ да търгуватъ и по „... прилѣпскъ хоръ“ (область¹⁾). Въ времето на царъ Константинъ (Тиха) Асена (1258—1277) намираме Прилѣпъ пакъ като центъръ на областъ. Въ Скопие, на „Вирпино бърдо“, Конст. Асень е издигналъ манастиръ св. Георги,

¹⁾ Шафарикъ, Památky 2,

когото надарилъ съ голѣмо имане. Между това имане се спомина с. Крапа („ . . . Ъъ прилепскѣи области“²⁾), което е 6 часа северно отъ града, с. Бистрица „ . . . Ъъ Гавѣиѣка нашиѣи . . . “ (Иричекъ). Значи северната граница на прилепската областъ допирала до Бабуна планина. По-късно въ договора между Ст. Уроша Милутина и Карло де Валоа, се спомина въ прилепската областъ и „Просека“ на Вардара, която е около Демиръ-капия³⁾.

Прилепската околия граничи на с. съ кичевско и частъ отъ велешко; на изтокъ—съ тиквешко и велешко; на югъ—съ воденско, леринско и на западъ — съ битолско и крушовско. Ограднитѣ планини на прилепската околия отъ с.-з. сж разклоненията на Шаръ, които се именуватъ по названията на селищата: Мокренска, Габровникъ, Гостиражни, Стровия Богѣмилска планина; по с.-и. посока сж: Бебунскитѣ разклонения — Присадска планина, Никодинска, Радобилска, Дрѣнска; по ю.-и. страна сж: Мариовскитѣ планини — клонове отъ Кожухъ и Нидже; а по ю.-з. посока сж Крушовскитѣ височини. Терена на прилепската околия се състои отъ висока частъ — планински дѣлъ и низина — поле. Северо-източния дѣлъ е почти планински, а юго-западния заема прочутото прилепско поле. Въ планинския дѣлъ влизатъ планинитѣ: Трескавецъ, Присадъ, Плетваръ, Козякъ, Селечка, Радобилъ, Дрѣнъ, Никодинска. Първитѣ петъ планини, които ограждатъ околността на градъ Прилѣпъ, сж голи и слабо населени; останалитѣ 3 — сж обрасли съ джбъ, букъ, габеръ и сж по гжсто населени. Само въ Мариовскитѣ планини има борози гори.

Равниятъ дѣлъ на прилепската околия—прилетското поле е равно като тепсия. То почва още отъ плетварскитѣ височини и се спуска надолу, чакъ до Битоля, по едно продължение отъ 50 к. м. пжтъ, презъ което върви шосето отъ Градско—Прилѣпъ—Битоля. Една-две низки седловини препречени изъ полето, нарушаватъ неговото еднообразие. Тѣ сж: при с. Алинци и Новоселани—Тополчани.

Прилепското поле е частъ отъ тѣй нареченото Пелагонийско (битолско) поле. На северъ то се огражда отъ южнитѣ издѣнки на Порѣчкитѣ планини разклонения на Шаръ, като въ разнитѣ си части носятъ името на селището. Отъ къмъ ю.-з. прилепското поле се граничи съ битолското, чрезъ р. Черна. Само по ю.-з. посока погледа на наблюдателя е неограниченъ и достига далечъ до върховетѣ на величественъя Пелистеръ. Въ описанитѣ граници прилепското поле заема една площъ отъ около 400 кв. клм. и вкупомъ съ би-

²⁾ Иричекъ — Българска история 377—378.

³⁾ Гласникъ Срп. уч. Др-ва XXVII, 324.

толското, носяще името Пелагонийско, държи едно пространство отъ 750 кв. клм. То влиза въ числото на голѣмитѣ полета въ Македония.

Геотектоника.

Презъ старитѣ геологически ери на мѣстото на прилепското поле се издигалъ голѣмъ планински масивъ, който свързвалъ Шаръ съ Мариовскитѣ разклонения на Нидже. Презъ терциера този масивъ хлѣтва и се добива пелагонийската котловина. А като резултатъ на голѣмитѣ вулканически изригвания стърчатъ гранитнитѣ скали на Златовърхъ, Маркови кули, Селечкитѣ разклонения — Мечка, Топташъ, Шаторовкаменъ и др. Образувалата се хлѣтнатина презъ неогена е била изпълнена съ вода — сладководно езеро, което по-късно, въ началото на дилuviума, си пробива пѣтища на изтичане по направление на Сари-гьолъ, по желѣзнопѣтната линия Битоля — Леринъ. Терена, върху които е разположенъ самия градъ Прилѣпъ, се състои на дълбочина отъ 3—5 м. отъ пѣсчлива глина, донесена отъ околнитѣ рѣки, а подъ нея лежатъ пластове отъ пѣсъкъ, чакълъ, глина жълта или бѣла, и по доле стари скали. Припланинския поясъ е образуванъ отъ рушевния материалъ на околнитѣ скали, отъ еруптивенъ произходъ, разни шисти, гнаисъ, гранитъ, варовикови скали и свършватъ съ чистъ кристаличенъ бѣлъ мраморъ. За геолошкия произходъ на прилепската областъ (планинска частъ и полето) говорятъ пѣтешественицитѣ: Гризембахъ, Бартъ, Ханъ, Цвиичъ и др.

Орохидрография

Въ прилепската областъ личатъ: низки, високи, равни, стрѣмни и високопланински върхнини. Прилепското поле е красиво и приветливо. То е равно, но не и прозаично. Разнообразието въ неговитѣ тучни ливади, добре обработени ниви, изпонаселенитѣ села го правятъ доста оживено и шумно.

Напоиването, обаче, на прилепското поле е твърде слабо. Рѣкитѣ, които пресичатъ полего, съ изключение на р. Блато и р. Черна, която е погранична, сж повечето суходолици. Тѣ иматъ вода само презъ пролѣтѣта, когато се топи снѣга и есенѣта, по време на дъждоветѣ.

Само около $\frac{1}{4}$ частъ отъ полето се напоява отъ р. Блато, ксѣто тече отъ с. къмъ югъ и прибира водитѣ отъ разни бари, вирове, та прави залетата частъ негодна за обрботване, като оставя за ливади, обрасли съ дива трѣва, които държатъ 2 часа на дължъ и толкова на ширъ.

Рѣката Блато стига чакъ до с. Чепигово и тукъ се влива, като лѣвъ притокъ на р. Черна. Последната рѣка твър-

де малка частъ закача отъ прилепската околия — отъ с. Бучинъ до Тополчани, за да се появи наново при Скочивиръ (завоя на Черна) и мине презъ прилепско Мариово. Друга рѣка, сжщо така безъ значение за прилепското поле, е градската рѣка, която си води началото отъ кърстовитѣ извори при с. Пещерица надъ града. Тѣзи извори носятъ подпочвено водата на с. Кърстецъ и Орѣвойцъ и на варовиковата Борула планина. Рѣката протича презъ града, зима западна посока, за да стигне с. Боротино и се втече въ р. Блато. Лѣтно време прилепската рѣка се губи изъ полето и твърде малко вода дава, едва колкото да напои добитъка изъ полето. Тя, обаче, обслужва всички градски воденици и зеленчукови градини. Въ планинския дѣлъ на околията, въ тѣй наречения „Прѣкуридъ“ протича само една по-голѣма рѣка, която прибира водитѣ отъ с. Бѣловодица, Дрѣнъ, Трояци, Радобилъ, Ракле и др. и носи името на селищата. Тя пои околнитѣ села, минава Дрѣновската клисура и се влива въ р. Черна при с. Дрѣновци. Въ полето липсва вода за пиене; служатъ си съ бунарска вода.

Климатъ

Климатътъ на прилепската областъ е доста умѣренъ. Той зависи освенъ отъ географическата ширина, но и отъ надморското равнище, отдалечеността отъ морето и ограднитѣ планини. Отдалечеността отъ Бѣло и Адриатичеко морета, пречатъ на областта да се ползува отъ благата имъ въ климатическо отношение. Близостта до Шаръ, Нидже, Кожухъ пъкъ е причина за охлаждането на климата, Рѣдкостъ сж, обаче, пролѣтнитѣ и раннитѣ есенни слани, продължителнитѣ и лоши зими, както и много горещитѣ лѣта. Температурата зимно време спада обикновено до 10°, а лѣтно време се възкачва до 30—50° на сѣнка. Около Коледа се обажда синякъ, идящъ отъ студения въздушни течения презъ плетварския и присадския проходи. Планинскиятъ връхъ Козякъ е барометъръ за Прилѣпъ. Появатъ ли се мъгли около него, вѣроятността за дъждъ е голѣма.

Валежитѣ въ последно време доста намалѣха, поради, безпощадното изсичане на горитѣ. Презъ лѣтото тѣ сж доста слаби; есенята сж най-голѣми, а пролѣтята умѣрени. Дъждоноснитѣ вѣтрове сж: южния, юго-източния и западния, идящи отъ Адриатика; севериятъ — носи суша и студъ. Лѣтнитѣ валежи се придружаватъ съ силни гърмежи и не сж рѣдки олустошителни градушки.

Една отъ причинитѣ на сухитѣ лѣта се крие въ обстоятелството, че всички почти оградни планини на града сж оголени отъ растителностъ и дъждоноснитѣ облаци, които стигатъ надъ тѣхъ, отъ силното нажежено състояние

на тия скали, вмѣсто да падатъ воднитѣ капчици, се изпаряватъ и бѣгатъ въ атмосферното пространство.

Слабо е движението на вѣтроветѣ. Причината се крие въ близостта на ограднитѣ планини. Западниятъ вѣтръ има по-голямъ замахъ, а северния и источния иматъ достѣпъ презъ присадския и плетварския проходи.

Растителность

Въ прилепско се срѣщатъ всички растителни пояси. Въ низкоземния поясъ се срѣщатъ всички житни растения: пшеница „цървенка“ и бѣла „вардарка“, ръжъ, ечмикъ, овесъ, царевича, просо; ливади естествени, по-рѣдко изкуствени, бостани, зеленчуци и овощни градини. Отъ индустриалнитѣ растения: макъ, тютюнъ, коноътъ, ленъ, лоза, черница, въ по-старо време и брошъ. Вървата, брѣстъ, ела и то-пола образуватъ цѣли групи горички, или се редятъ по течението на, рѣкитѣ. Срѣщатъ се още дивата лоза, зеленика (чемширъ) бръшлянъ и др. Въ припланинския поясъ — до 500-600 м. височина се срѣщатъ сѣжитѣ растения и трѣви, както въ низкоземния. Тукъ се срѣща: орѣхътъ, лѣската, дрѣнътъ, трѣнката, капината, глогътъ, люляка, ясенъ (осенъ) и др. Планинскитъ поясъ до 1800 м. се отличава съ гжститѣ букови, джбови гори, габъръ и др., а въ марюскитѣ планини вирятъ иглолистнитѣ растения: боръ, смъркъ, елха, хвойна и др.

Въ по-старо време горитѣ въ прилепската областъ сж били много обширни. Особено се славѣла Никодинска планина, Дрѣнска планина и Мариовскитѣ съ своитѣ гжсти гори. Тѣхното безмилостно изсичане се дължи на редъ причини. На първо мѣсто стои безгрижието и невежеството на властта (турска), която нѣ аше никаква почти стопанска политика. При това положение всѣки бѣ свободенъ да рѣже и сѣче дърва тамъ където го хареса, стига да си плати „баждара“. Друга причина е и невежеството на самото население, което не разбира грамадната полза отъ горитѣ и не умѣе да използва рационално тѣхнитѣ облаги. Съ увеличаването на населението, поражда се нужда отъ по-вече работна земя, поради което се изсичатъ и разорватъ голѣми горски пространства.

Другъ бичъ за горитѣ сж козитѣ. Още, сѣченето на клонки за „листници“ и най-сетне умишленото оголване и опожарване на гжститѣ гори отъ самата властъ, за да развали скризалищата на „комититѣ“. А последната война доунищожи и туй дървце, що по една или друга причина бѣ пощадено. Бидейки фронтъ цѣли 3 години прилепско, безпощадно и безмилостно се отсичае всѣко почти горско, овощно или сѣчесто дървце въ гората, пѣтя, улицата или двора за нуждитѣ на стохилиадната армия наша и съюзна.

Ето защо, прилепската област бѣ изприличала просто на пустиня. „Птичка нѣма де да кацне, казваха прилепчани, изъ нивитѣ, лозята, полето и селищата, поради липса на дрѣвчета“. А туй опустошение на горитѣ най-много чувствуватъ прилепчани, понеже градскитѣ рѣки свличатъ постоянно насипъ по коритата си и при всѣко приидване на водата, града се потапя отъ наводнения,—станалъ е нездравъ и върлуватъ всевъзможни епидемии.

Животни

Неще съмнение, че горитѣ крять много животни. За туй въ минало време, когато въ прилепско е имало гъсти гори и животнитѣ сж били повече и по-разнообразни. Но и днесъ дори мечката не е рѣдкостъ за Дрѣнска и Никодинска планини, вълкъ, дива свиня, сърни, диви кози, лесици, зайци, язовецъ, порове, чакали има въ изобилие. Отъ дивитѣ птици се срѣщатъ: бѣлоглавото бабиче, скалния орелъ, ястребъ, соколъ, керкенецъ, бухали, кукумявки, сойки, гарвани, сзраки; отъ прелѣтнитѣ: кукувица, пупунякъ, славей, ластовица, щъркель, дроздове, синигери, кадънки, стърчиопашки, орѣхчета, пждпадъци, яребици, гължби, диви гжски, диви патки, жерави, пеликани (изъ блатата на р. Черна), гугутки гургулици и много др. Изъ боровитѣ гори се срѣща дивъ петелъ и кокошка. Отъ влечугитѣ и земноводнитѣ се срѣщатъ: пепелянка, осойница, смокъ, водна змия, костенурки, жаби, зеленъ и обикновенъ гущеръ. Много видове пеперуди, бръмбари, паяци, мухи и комари по-рѣдко.

Минерали

При „Топташъ“ и „Мукусъ“, около града, се експлоатиратъ за мѣстни нужди гранитнитѣ скали, отъ които каменодѣлцитѣ вадятъ дѣланъ камъкъ за бордюри, корита, стълби, стълбове и за строежъ. Всички почти каменни постройки въ града сж градени отъ тоя камъкъ. Селото Плетваръ е заобиколено съ кариери отъ бѣлъ мраморъ, който се експлоатира отъ еснафа „тавичийски“ за направа на гробни паметници на турци и българи (кръстовете, цѣлъ гробъ), корита и стълбове за чешми, плочи за стълби, постилане на дворове, бани и пр. Изработенитѣ материали се разнасятъ и въ съседнитѣ градове: Битоля, Крушово, Кичево, Велесъ и Кавадарци. Околността на с. Манастиръ и Бешища изобилствува съ чиста бѣла креда, която преди години направо се употребяваше въ градскитѣ училища. Варѣ приготвяватъ около с. Царевикъ, а бигорливъ камъкъ за градене добиватъ около с. Орѣвойцъ. Мариовско изобилствува съ руди желязни, каменоваглени лѣговища, солени извори (въ с. Витолица), хромова руда и др. Въ с. Рождень се експлоатира хромова руда отъ 1885 отъ белгийска компания. Въ

околността на с. Попадия, въ съседство съ с. Ракле, се експлоатира черно-синъ плоченецъ, отъ белгийска компания, който, обработенъ на разни издѣлия (плочи кржгли, плочи за писване и пр.), се прашаше въ страната и се изнасяше навънъ, до преди Балканската война. Разни други пѣсъчници и плоченецъ се вадятъ около с. Дабница и с. Тополчани, за воденични камъни, корита и плочи за постилане дворове и тротуари. Чисти глинени пластове има въ околността на с. Селце, и край гробищата, по коритото на Селечка рѣка, които даватъ сребърния цвѣтъ на водата (чешмитъ на кръстѣта, на рида, пияна вода и др.) Между с. Степанци и Абдипашовия ханъ има много чистъ кварцъ за стъкларска индустрия. При с. Градешница (Мариовско) има стипца и гипсъ; при мѣстността „Зъръ попе“, по пѣтя Велесъ — Прилѣпъ, има кисела вода (напосена съ CO_2).

Поминѣкъ

Почвата е глинесто — пѣсъчлива въ отдалеченитѣ мѣста отъ планинитѣ, и пѣсъчно-глинеста или варовита, край планинскитѣ разклонения.

Селата изъ полето сж по-гжсто населени. Въпрѣки туй голѣма частъ отъ земята остава необработена, поради липса на работни сили. Земята въ по-голѣмата си частъ принадлежеше на беговетѣ и агаларитѣ, които владѣха по 1—2 и повече чифлици. Едва въ послѣдно време започнаха да западатъ турскитѣ владетели и за тѣхна смѣтка се издигаше българина (селянинъ или гражданинъ). Обработването на чифлицитѣ ставаше на „изтолица“ съ момци, или на „кесимъ“ (срѣшу опредѣлена такса). Работнитѣ сили сж непостояни, мѣнятъ се по желанието и угодата на стопанина. Такива чифлигарски семейства обработватъ обикновенно съ единъ чифтъ волове около 30 долюма земя, отъ която $\frac{1}{2}$ сѣятъ, и другата $\frac{1}{2}$, угаръ. Дохода на такова семейство е отъ 30—40 кила жито, като се получава отъ долюмъ по 3—4 кила Чифлигарина получава само домъ (разнебитена селска кжща), а всички други принадлежности за стопанството си носи самъ. По всички почти села се оре съ плугъ, влаченъ отъ чифтъ яки волове или биволе. Половината нива се сѣе една година, а другата половина остава угаръ и се сѣе на следната година. Сѣмбообращението се спазва само съ пшеница, царевича, ржжъ и ечмикъ. Тамъ дето нивята се торятъ, всѣка година не се спазва тоя редъ. Културитѣ, които се редуватъ сж: пшеница, ржжъ, ечмикъ, овесъ, царевича, урвъ, просо, тютюнъ, афионъ, анасонъ (разияне), леща, ленъ, конопъ, дини, любеници, тикви. Прилелското поле ражда най-хубаза и най-чиста пшеница. Тя бива два вида: вардарка (бѣла) и червенка. Качеството на почвата,

климатът и напояването дават условия за добра-обща-на реколта, но поради примитивното обработване на почвата и още по-примитивното прибиране на реколтата, намалява до голъма степенъ количеството ѝ. Тукъ не е познато още модерно обработване, сѣене, жънене и вършене. Действително оре се съ плугъ, но се сѣе съ ржка, жъне съ сърпъ и се вършее — съ коне. Паренъ плугъ, сѣячки, жътварки и вършачки оцне сж познати. Поради липса на официална статистика не се знае броя на добитъка, нито на работната земя и нейното производство.

Никжде изъ полето не се срѣща лозата, нито овощни дървчета, както и липсватъ всѣкаквъ другъ видъ дървета, освенъ върби и тополи, край нѣкои поточета. Ето защо, полянитъ срадатъ за топливо и сж принудени да отопляватъ фурнитъ си съ слама, а огнетъ, изъ кжщи на много мѣста, поддържатъ съ сухи говежди лепешки. Следъ земледѣлието, достатъчно е застѣпено и скотовъдството въ полето. Тукъ излизатъ: хубави коне едри породисти говеда, най-добри овци и разни свини. Първитъ агнета идатъ отъ полето. Като земледѣлци полянитъ отглеждатъ и въ озобилие гъски, кокошки, мисирки (пуйки). Преди 40 г. въ прилепско е имало доста черници и бубарството е било развито. Въ селата : Кривогащани, Върбяни, Рилево, Сѣкирци и Браилово, има домашна вжжарска и мутафчийска индустрия, която изкарва на прилепския пазаръ значително количество вжжарска стока. Другаде женитъ тъчатъ памучни и копринени платна, престилки, килими, плетатъ чорапи, фланели. Планинскиятъ дѣлъ въ околията е по-слабо производителенъ. Почвата тукъ е повече камениста, варовита или пѣсчлива, за туй и земледѣлието е по-слабо застѣпено. Обработка се повече : ръжъ, овесъ, царевица, фасулъ, лозя, овощни дървета. Земята е собственостъ на селянитъ. Тукъ чифлици нѣма. Отглеждатъ повечето кози, овце и едъръ добитъкъ. порода дребна. Има и пчеларство. Занимаватъ се и съ дърводѣлство, вжгленаство. Отъ прилепско излизатъ около 2-3 х. души на гурбетъ, главно въ Америка. И селата въ прилепско се дѣлятъ на три рѣзко отличаващи се дѣла, както по направата на кжщитъ, тѣй и по населението, говора, нссията, поминъка и пр. Тѣ сж : прѣкоридски, полски и мариовски села.

I. Прѣкоридски села

Така се наричатъ малкото села, намиращи се отъ дветѣ страни на шосето за Градско, по течението на Бѣловодичката рѣка, чакъ до с. Ракле. Прѣкоридски се казватъ, за-

щото тая мѣстност се показва щомъ се мине височината (ридътъ) Плетваръ. Това е по-скоро една долина между радобилско-дрѣнскитѣ планини и троячко топличкитѣ, по продължението на която се извива буйната Бѣловодичка рѣка, увеличаваща водитѣ си въ долното течение съ много планински поточета, които презъ цѣлото лѣто не пресъхватъ, а по цѣлото ѣ продължение лакатуши шосето за градско. Чудесенъ контрастъ представляватъ дветѣ страни на тая плодородна долина. Докато лѣвата страна — продължение отъ скалистия и варовиковъ Козякъ, е гола скала, съ множество пещери, безъ развѣтливостъ и само съ селата: Трояци, Топлица и Ракле, на разстояние около 10 клм., цѣсната — е богата съ гъсти гори, изобилна вода, и селищата: Бѣловодица, Царевикъ, См. лани, Дрѣнъ, Радобилъ. Но затуй първата ражда най-ранно и най-хубавотѣ грозде. Главниятъ поминѣкъ тукъ е лозарството. Кжщитѣ, както и всички др. сгради (плѣвни, обори) сж направени отъ бѣлъ варовикъ и покрити сжщо съ мряморни плочи. И кжщната обстанозка тукъ е по-спретната, както и населението по събудено.

1. с. Трояци е 3 часа далечъ отъ града и брои 30 кжщи съ 93 ж. 103 м. Иматъ черква св. Георги, съградена презъ 1838 г. и училище съ 1 учителка; две стѣлѣния и 14 м. и 9 ж. Презъ 1906 г. въ околността на селото загинаха 5 д. четници въ сражение съ ескера.

2. с. Топлица е 5 клм. източно отъ първото село. То брои 55 к. съ 190 м. + 180 ж. Иматъ черква св. Никола, съградена въ 1860 г. и училище съ 25 м. + 16 ж.; ржководени отъ една учителка. Поминѣкъ иматъ добъръ. Презъ 1902 г. тукъ сж загинали 7 д. четници отъ четата на Мирче Орѣвоички. Тѣ сж закопани въ селскитѣ гробища. Сборъ става въ селото на св. Мина и св. Еремия (II.XI и I.V)

3. с. Ракле отстои 1 часъ източно отъ предното село. То брои 82 к. съ 228 м. + 185 ж. Черквата е св. Атанасъ, съградена презъ 1864 г. Иматъ и училище съ 28 м. + 21 ж. обучавани отъ 1 учителка. Поминѣкътъ е добъръ. Селото често бѣ заплашвано отъ сръбскитѣ чети, поддържани отъ аскера. Презъ 1907 г. на 22 октомврий сръбскитѣ чети изгорѣха 11 плѣвни, 5 кжщи и убили 1 м. и 1 ж. Презъ 1906 год. 16 и 17 юний тукъ стана ожесточено сражение между концентрирания аскеръ отъ тиквешко, велешко и прилепско и нѣколко наши чети, въ което загинаха 45 д. четници и 60 д. аскеръ.

4. с. Бѣловодица е разположено високо до балкана. Раздалечъ е 3 часа отъ града. Брои 90 к. съ 616 л. население. Има черква св. Никола, освѣтена презъ 1893 г., отъ велешкия владика, подъ чието ведомство е селото. Презъ последната война отъ тукъ се прекара шосенъ пѣтъ и въздушна линия за обслужване на мариовския фронтъ.

5. с. **Царевикъ** е на единъ часъ разстояние отъ горното село по източна посока. Брои 35 к. съ 120 м. + 115 ж. Черквата е нова, градена презъ 1902 г. Това е родно мѣсто на комититѣ Георги Лажо и братъ му Стоянъ.

6. с. **Смолани** е четвъртъ ч. далечъ отъ горното и разположено въ склоноветѣ на Дрѣнска планина. То има 18 к. и 144 д. население. Черквата е нова св. Димитри, почната на 6 августъ 1905 год.

7. с. **Дрѣнъ**. То е 6 часа далечъ отъ града и брои 29 к. съ 232 население. Иматъ черква св. Никола, градена въ 18 6 г. и развалини отъ старъ манастиръ св. Илия, кждето става сборъ и колятъ курбанъ. Училище иматъ отъ 1908 г. съ 12 м. + 11 ж., обучавани отъ учителка. Дрѣнска планина изкарва годишно до 5 0,000 оки джбови и букови въглища. Тукъ сж гробоветѣ на четниците: Георги Воденчето (учителъ) и Петре Желѣзаровъ, убити на 20. III. 1905 г.

Носията на прѣкоридскитѣ села е като на тиквешани. И говора прилича на тиквешкия.

II. Села около града

8. с. **Плетваръ** е 2 часа източно отъ града, разположено на самия проходъ, що води за Градско-Вардарската долина. Броятъ на кжжитѣ е 67, съ 457 д. население. Надъ селото се издигатъ варовиковитѣ скали на Козякъ, изобилень съ пещери надземни и подземни. Околността на селото е богата съ бѣлъ мраморъ, разработванъ отъ прилепски каменодѣлци, прѣизходящи отъ туй село. Всички кжши сж построени и покрити съ мраморъ, таселото отдалечъ бѣлее, като да е покрито съ снѣгъ. Поминъкъ: слабо скотовѣдство и дърварство. Черква иматъ св. Спасъ съградена, въ 1862 г., а училище сжществува още отъ 1846 г.

Първъ учителъ е билъ понъ Ристе отъ с. Мало Радобилъ, плашанъ отъ селото Грамот и има около 40 мъже и 30 жени. Училището се посѣщава отъ 30 м. + 20 ж. обучавани отъ учителка. Сградата е издигната презъ 1902 г., удобна и нѣлипсватъ помагала. Туй село е родно мѣсто на родолюбивитѣ и предприемчиви Братя Шавкулови, едни отъ първитѣ търговци въ Солунъ и България съ кожи. Отъ сжщото село е и рода на Д-ръ К. Помяновъ дипломатъ-министръ

9. с. **Леница** е на 1 ч. разстояние отъ града, по източна посока. Разположено е въ подножиетъ на едноименна планина, частъ отъ Селечката. Селото брои 60 к. съ 359 д. население. Иматъ стара черква св. Атанасъ и н во училище, посѣщавано отъ 18 м. + 12 ж., обучавани отъ учителка. Поминъкъ: скотовѣдство, слабо земледѣлие и дърварство. Старото село е било въ мѣстността „Затоляни“, при рѣката, но отъ зулumi на разбойници, прибрало се на днешното

мѣсто, кждето обработваги ленъ, та селото взело наименованието му. Презъ селото тече буйна рѣка.

10. Селце е по южна посока на 1 к. м. отъ града въ политѣ на едноименната планина. То брой 50 кщци и 325 д. население. Много отъ кщцитѣ сж кявгирени идвуетажни. Голѣма частъ отъ селчани сж кантарджий (желѣзари) въ града. Работната земя е слабо производителна. Планината надъ селото е обрасла съ лѣска, отъ прѣчкитѣ на които плетатъ кошове. Черквата е нова св. Богородица и се посѣщава масово на 2 пжти презъ годината отъ гражданитѣ. Училище сжществуа много отдавна, кждето обучавалъ единъ калугеръ. Мнозина отъ селянитѣ сж грамотни. Училищната ограда е нова модерна постройка, отговаряща на всички хигиен. условия. Обучението се ржководи отъ учителъ и учителка, съ 3 отдѣления и 32 м. + 28ж. Частъ отъ селянитѣ сж на гурбетъ въ Америка. Въ селскитѣ гробища е гробътъ на прилепския войвода Никола Каранджуловъ, падналъ убитъ надъ селото презъ 19.4 година.

11. с. Орѣвоицъ е 2 ч. с.-и. отъ града, разположено въ карстова околностъ, изобилваща съ подземни и надземни пещери. То брой 53 к. съ 3:8 д. население. Поминѣкъ: скотовѣдство, слабо земледѣлие, лозарств.. Имагъ черква св. Духъ и училище съ 1 учителъ и 15 м. + 14 ж. Туй село е дало голѣма данъ на револ. дѣло, въ лицето на войводитѣ Мирче и Гога (сега покойници) и Петъръ Ацевъ — дългогодишенъ войвода. И тримата едноутробни братя.

12. с. Кръстецъ отстои на 1 часъ с. и. отъ горното село. Пжя е толкова кривъ и неудобенъ, че се създадо у населението поговорка „правъ како кръстечки пжтъ“. То е разположено въ едноим. планина и брой 24 к. съ 185 д. население. Презъ селото тече изобилна вода, на вкусъ варовита. Отглеждатъ хубави кози. Черквата е нова „Св. Никола“, съградена и освѣтена презъ 1894 г. Училището бѣ новооткрито, съ 15 м. + 8 ж., обучавани отъ учителъ.

13. с. Никодинъ е 2 часа далечъ отъ горното село по с. и. посока. То брой 105 к. съ 7:8 д. население. Околността на селото е обрасла съ гжста непроходима гора, нареч. на „Никодинска планина“, която служеше за скривалище на сръбскитѣ чети, отъ кждето предприемаха атаки по околнитѣ български села. Въ последно време селото бѣ сърбоманско подъ терора на сръбскитѣ чети. Икономическото състояние бѣ добро. Обработватъ се и лозя, които даватъ хубаво вино и добра джиброва ракия.

14. с. Степанци е северно отъ Никодинъ, на 2 часа раздалечъ. Селото е разположено въ бабунскитѣ разклонения по пжтя за Велесъ, брой 50 к. съ 352 д. И туй село бѣ подъ терора на сръбскитѣ чети.

15. с. Присадъ е западно отъ горното, на 2 и половина часа разстояние. Брои 55 к. и 380 д. Сърбоманско стана подъ страха на терора.

16. с. Небрѣгово на 1 ч. раздалечъ отъ предното село по с.-з. посока. Родно мѣсто на ренегата Григоръ Лямевъ, сръбски войвода, който много български майки разплака, но и неговата непроколса. Презъ 1910 г. бѣ посрѣщнатъ на пѣтъ и изъ засада поваленъ смъртно. Селото брои 40 к. съ 332 души.

17. с. Горно-Дупячани съ 40 к. и 328 д.

18. с. Долно-Дупячани съ 30 к. и 113 д.

19. с. Дрѣновци съ 98 к. и 686 д. — сж наблизо помежду и се намиратъ задъ Трескавечкия манастиръ. Тѣ всички станаха сърбомански.

20. с. Дабница на 1 часъ разстояние северно отъ града. разположено въ скалитѣ на Тресакаецъ. То брои 35 к. съ 236 д. И то стана сърбоманско.

21. с. Варошъ (стариятъ градъ Прилѣтъ) е 15 м. северно отъ града, съ 200 к. и 1082 д. Поминѣкъ: земледѣлие, тютюнарство, занаяти въ (града), кираджии и гурбетлъкъ. Училище съществува отъ древностъ, което е прибиращо и градски деца. Въ последно време на турския режимъ училището се е посѣщавало отъ 58 м. + 46 ж. ръководени отъ 4 учители.

22. с. Мажуйчица е 1 ч. северно отъ Варошъ, съ 50 к. и 357 д. Черква иматъ стара и училище съ 18 м. + 14 ж. обучаващи отъ 1 учителъ. И туй село бѣ атакувано на много пѣти отъ сръбски чети, за да го посърбватъ, но селянитѣ юнашки отбиваха атакитѣ, като взеха жертва сръбски четникъ (черногореца „арапа“).

23. с. Заградъ 10 м. задъ с. Варошъ, съ 4 к. и 29 д. — чифлигари

Последнитѣ 17 села, намиращи се по-близо до града си приличатъ по носия, говоръ и обичаи, поради което и се взиматъ (става мъжжени и женени). Мъжжката носия се състои отъ черно шаечно „кувче“ безъ ржжави, „салтамарка“ шаечна горна дреха съ ржжави, до кръста и „сакма“, тоже шаечна гуна за зимно и дъждовно време. Женитѣ се обличатъ въ вълнени дрехи тъкани въ кѣщи „клашникъ“, или памучни материи (басми, маници, бархети, докове и пр.). Първитѣ се носятъ изъ кѣщи, а последнитѣ въ празнични дни. По носията и прѣкоридскитѣ села приличатъ съ помѣнатитѣ, но не ставатъ никакви свадби помежду еднитѣ и другитѣ.

III. Полски села

Прилепското поле има кръгла форма и е дълго отъ изтокъ къмъ западъ 5 ч., а широко 2—3 ч. Погледнато полето отъ сколнитѣ височини има изгледъ на градина, разделена на лехи и изпъстрена съ разнovidни сѣйтби посредъ които личатъ купчинки отъ села, съ бѣлитѣ черкви или кули посредъ тѣхъ. Далечъ на западъ нежде погледа се губи по бѣлоснѣжнитѣ върхове на Пелистеръ. Шосето за Битоля пресича полето на две половини. Въ лѣво отъ шосето, по посока къмъ Битоля, се срѣщатъ следнитѣ села:

24. с. **Вълко село** на раздалечъ 1 и половина ч. южно отъ града съ 13 к. + 108 д.

25. с. **Прилепецъ** е на половинъ ч. южно отъ горното съ 25 к. + 142 д. Надъ селото манастира св. Никола, разположенъ въ хубава залесена местность съ лѣска.

26. с. **Беровци** е край самото шосе, на раздалечъ 1 ч. отъ града, по западна посока съ 15 к. + 103 д.

27. с. **Рувци** отстои ю.-и. отъ първото, на 1 ч. съ 25 к. + 120 д.

28. с. **Лаго** е 3 четвърти ч. с.-и. отъ първото, съ 7 к. и 50 д.

29. с. **Алинци** е половинъ ч. западно отъ др. село, съ 15 к. + 102 д.

30. с. **Чумоо** е 1 ч. южно отъ първото село, съ 21 к. + 158 д.

31. с. **Щавица** се намира южно отъ първото село, на разстояние 3 четвърти ч., съ 50 к. + 400 д.

32. с. **Шелеверци** е по ю.-з. посока, отъ първото на раздалечъ 3 четвърти ч., съ 10 к. + 72 д.

33. с. **Ерековци** е южно отъ другото село на разстояние половинъ ч., съ 25 к. + 170 д. българи, 70 к. + 360 д. турци и 10 д. цигани.

34. с. **Маруль** е близо единъ часъ далечъ източно отъ другото село, съ 30 к. + 240 д.

35. с. **Бонче** е източно отъ първото на $\frac{1}{2}$ ч., съ 54 к. + 433 д., има училище съ 1 учителъ и 22 уч.

36. с. **Канатларци** е по западна посока на 1 ч. далечъ отъ първото, съ 15 к. + 90 д. българи, 15 к. + 100 турци и 15 цигани.

37. с. **Клепачъ** е с. з. отъ първото, надалечъ 1 ч., съ 22 к. + 233 д. Има училище, съ 1 учителъ и 12 ученика.

38. с. **Мусинци** е 2 ч. ю.-и. отъ първото, съ 15 к. + 120 д. българи, 100 к. + 500 д. турци и 10 цигани.

39. с. **Мойно** е 1 ч. ю.-и. отъ първото съ 20 к. + 144 д.

40. с. **Путурусъ** е 1 ч. е южно отъ горното съ 22 к. + 190 д. Има училище съ 1 учителъ съ 13 ученика.

41. с. Църнячани е $1\frac{1}{2}$ ч. източно от другото село, съ 18 к. + 130 д.

42. с. Маково има ю-и. посока от горното село и е 1 ч. далечъ, съ 40 к. + 283 д.

43. с. Орле е на $\frac{3}{4}$ ч. с-и. от първото село, съ 10 к. + 98 д.

44. с. Ропешъ е $1\frac{1}{2}$ ч. ю-и. от първото, съ 70 к. + 301 д.

45. с. Бърникъ е $1\frac{1}{2}$ ч. южно от първото, съ 40 к. + 151 д.

46. с. Ивени е $1\frac{1}{2}$ южно от първото, съ 22 к. + 159 д.

Отъ дѣсна страна на шосето сж разположени следнитѣ полски села:

47. с. Тополчани край р. Черна, 4 ч. ю-з. от града, съ 60 к. + 449 д.

48. с. Тройкрѣсти с. з. от първото, на пол. ч. раздалчено, съ 13 к. + 114 д.

49. с. Чепигово е пол. ч. северно от първото, съ 12 к. + 62 д.

50. с. Загорани е 1 ч. източно от първото, съ 5 к. + 30 д.

51. с. Веселчани е пол. ч. северно от горното село, което брой 23 к. + 220 д. Има училище съ 1 учителъ и 15 ученика.

52. с. Голѣмо Рувци е 1 ч. западно от първото, съ 50 к. + 414 д.

53. с. Обършани с. з. на пол. ч., съ 61 к. + 578 д. Има училище съ 1 учителъ и 40 ученика.

54. с. Бѣлацѣрка е с. з. на четвъртъ часъ от горното село, съ 60 к. + 363 д. Има училище съ 1 учителъ и 34 ученика.

55. с. Войгяни, една селска пжтека дѣли туй село от горното. То брой 30 к. + 220 д.

56. с. Бучинъ е тричетвърти ч. западно от горното село съ 55 к. + 549 души. Има училище съ 1 учителъ и 30 ученика.

57. с. Боротино е тричетвърти ч. с-и. от Бѣлацѣрка. То брой 15 к. + 146 д.

58. с. Галичани е на 1 ч. раздалеч. от горното село по с-и. посока, 15 к. + 131 д.

59. Кадино село е пол. ч. с.з. от друго село, съ 34 к. + 298 д. Има училище съ 1 учителъ и 21 уч.

60. с. Коняри-голѣмо е северно на тричет. часъ от другото, съ 65 к. + 559 д.

61. с. Мало-Коняри е на малко разстояние от горното съ 46 к. + 410 д.

62. с. Върбяни е западно от горното село, на раздалечъ 1 часъ, съ 87 к. + 334 д. Има училище съ 1 учителъ и 13 ученика.

63. с. Кривогашани е на 1 ч. западно отъ първото село съ 113 к. + 1181 д. Има училище съ 1 учител и 52 уч.

64. Свето-Митрени е 1 ч. западно отъ горното село, съ 30 к. + 244 д. Има училище съ 1 учител и 16 ученика.

65. с. Крушеяни е 1 ч. източно отъ първото село съ 40 к. + 356 д. Има училище съ 1 учител и 18 ученика.

66. с. Върбовци е 1 ч. с. з. посока отъ горното село съ 30 к. + 250 д.

67 с. Алданци е единъ часъ отъ първото, съ 50 + 448 д.

68. с. Заполжани е 2 ч. източно отъ първото, съ 24 к. + 268 д. Има училище съ 1 учител и 21 ученикъ.

69. с. Бѣлополе е 1 ч. с.-з. отъ първото, съ 20 к. + 154 д.

70. с. Вранче е с.-з. на $\frac{3}{4}$ ч. отъ другото, съ 6) кжци + 535 д. Има училище съ единъ учител и 44 ученика.

71. с. Годивле е три четвърти западно отъ първото, съ 20 к. + 145 д.

72. с. Кореница е половинъ ч. южно отъ първото, съ 12 к. + 104 д.

73. с. Норово е 1 ч. по с.-з. посока отъ първото село. съ 54 к. + 433 д.

74. с. Кутлешово е 1 часъ източно отъ първото, съ 8 к. + 58 души.

75. с. Сръдорецъ е северно отъ първото на три четвърти ч. съ 12 к. + 84 души.

76. с. Турск) е единъ часъ западно отъ другото съ 13 к. + 85 души.

77. с. Локвени е половинъ часъ северно отъ първото, съ 9 к. + 68 души.

78 с. Селце е 1 ч. северно отъ с. Норово, съ 40 к. + 213 д.

79. с. Бѣлушино е 1 ч. северно отъ Селце. съ 30 + 217 д.

80. с. Якреново е три четвърти ч. северно отъ първото съ 5 к. + 40 д. бългири и 21 к. + 110 д. албанци.

81. с. Дебрица, е 1 ч. северно отъ горното село, съ 150 к. + 1100 д. турци.

82. с. Дръново е половнъ ч. отъ горното, съ 45 к. + 230 д. албанци.

83. с. Кошино е половинъ ч. северно отъ горното, съ 30 к. + 266 д.

84. с. Саждово е половинъ часъ северно отъ с. Якреново, 20 к. + 130 д. албанци и 24 ц.

85. с. Ропотоо е 1 ч. ю.-и. отъ първото, съ 35 к. + 222 д.

86. с. Лажани е 3 четвърти отъ първото, съ 15 к. 130 българи, 50 к. + 320 д. турци и 200 ц.

87. с. Борина е 3 четвърти западно отъ първото. съ 40 к. + 100 д. албанци.

88. с. Житоше е 3 четвърти южно отъ първото, съ 30 к. + 200 д. българи, 80 к. + 560 д. албанци, 75 цигани.

- 89 с. Дабяни е 1 часъ източно отъ първото, съ 25 к. + 150 д.
90. с. Жабяни е 1 и половина ч. северно отъ първото, съ 14 к. + 88 д.
91. с. Пещалево е половинъ ч. северно отъ първото, съ 70 к. + 439 д. турци.
92. с. Зързе е единъ часъ северно отъ горното село, съ 60 к. + 549 д.
93. с. Маргари е 1 и половина ч. с.-и. отъ първото, съ 35 к. + 257 д.
94. с. Долгаецъ е половинъ часъ южно отъ първото съ 35 к. + 306 д.
95. с. Костинци е 3 часа източно отъ първото, съ 23 к. + 257 д.
96. с. Църнилища е половинъ частъ южно отъ първото, съ 10 к. + 80 д. българи, 90 к. + 580 д. албанци, 80 цигани.
- 97 с. Сѣкирци е 3 четвърти западно отъ първото, съ 50 к. + 408 д. и 12 ц.
98. с. Слѣпче е 1 часъ източно отъ първото, съ 70 к. + 554 д.
99. с. Браилово е 1 ч. ю.-из. отъ другото, съ 28 к. + 205 д. българи и 18 к. + 100 д. албанци.
100. с. Десово е 1 часъ ю.-изт. отъ първото, съ 7 к. + 50 д. българи, 100 к. + 650 д. албанци и 75 ц.
101. с. Сарандиново е 2 ч. западно отъ първото, съ 18 к. + 140 души.
102. Долнени е 1 ч. ю.-из. отъ първото, съ 85 к. + 658 д. има и училище съ 1 учител и 36 ученика.
103. с. Сѣнокосъ е половинъ часъ ю.-и. отъ първото 28 к. + 247 д. Има училище съ 1 учител и 14 ученика.
104. с. Забърчани е половинъ часъ ю.-и. отъ първото съ 14 к. + 104 д.
105. с. Новоселани е 1 часъ западно отъ първото, съ 18 к. + 136 д.
106. с. Долно мраморани е 1 часъ източно отъ първото, съ 14 к. + 88 д.
107. Горно мраморани е четвъртъ часъ отъ първото съ 3 к. + 13 д.
108. с. Стровия северно отъ с. Маргари на 1 ч., съ 80 к. + 564 д.
109. Гостиражни 3 четвърти ч. с.-и. отъ първото, съ 62 к. + 437 д.
110. с- Рилево 1 ч. северно отъ първото, съ 85 к. + 574 души.
111. с. Сливъе четвъртъ часъ западно отъ другото село, съ 20 к. + 108 д.

112. с. Края 3 четверти часъ с.-и. отъ първото, съ
100 м. — 700 д.

113. с. Станско 1 часть с.-з. отъ горного село, съ 100

114. с. Барбарось подовинь часть северно оть пьр-

Н о с и м .

[illegible]

Выводы: неценовое стимулирование не является стимулом отъезда из страны.

[illegible]

д. Восточная. В восточной части сада, между двумя дорожками, в среднем ряду, в 10 м от дорожки, растет один экземпляр. Растение имеет форму куста, высота до 1,5 м. Цветы белые, с розоватым оттенком. Листья эллиптические, с заостренным концом, длиной 10 см, шириной 4 см. Цветы собраны в соцветия по 10-15 штук. Плоды шаровидные, диаметром 1,5 см, с черной мякотью.

Всего в 1970 году в СССР было произведено 1,5 млрд. тонн зерна, что на 10% больше, чем в 1969 году. Это свидетельствует о том, что в СССР достигнуты значительные успехи в развитии сельского хозяйства.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

[illegible]

112. с. Крапа 3 четвърти часъ с.-и. отъ първото, съ 100 к. + 700 д.

113. с. Сланско 1 часъ с.-з. отъ горното село, съ 100 к. + 600 д.

114. с. Барбаросъ половинъ часъ северно отъ първото, съ 10 к. + 70 д.

Н о с и я.

Както се отличаватъ полскитѣ отъ планинскитѣ села сжщо тъй и носията рѣзко се отличава между полското и планинското население. Полянитѣ въ прилепско поле иматъ еднаква почти носия съ полянитѣ въ битолско поле. Тази еднаквостъ въ носията свързва ги и съ роднински връзки — зиматъ се помежду си. Полската носия у насъ се отличава отъ всички други носии въ околността. И ми се струва, че едза ли има друга българска носия, така комплектована и така тежка, както носията на прилепско-битолското поле. Приказватъ, че невестинското облѣкло е тежело до 30 килограма. Ето защо, и самото обличане, както и събличане трае съ часове. Облѣчена булката въ своя костюмъ, изработенъ се отъ домашно дебело издѣлие, препасана съ поясъ отъ върви вълнени, дълги до 30—40 метра, отрупана съ цѣли околоръстни редици нанизани отъ калаени, бакърни и сребърни монети, тежки нѣколко кила, — просто за съжаление е.

По-главното женско облѣкло се състои отъ:

1) Цвѣтна пѣстра шамия на главата, украсена съ накити отъ разни калаени и сребърни предмети и стари пари. Косата се оплита съ голѣмъ брой малки и тънки плитки, които въ краищата се събиратъ въ общо „коцле-пърцле“, съ припасани къмъ него плитки отъ черни вълнени върви, така че спуснато коцлето отъ главата по гърба има изгледъ на една мрежа-плетена.

2) Кошуля. Тя е памучна, тъкана въ кѣщи, дълга до глезенитѣ и везана по всички шезове; ржавитѣ сж везани до лактитѣ и долния чемберъ има везъ около 10 см. Преобладаващитѣ цвѣтове въ веза сж: червено, жълто и черно.

3) Клашникъ. Надъ кошулята се слага клашникъ. Той е дреха тѣсна безъ ржави.

4) Унечка — вълнена, цвѣтна.

5. Поясъ. Поясътъ е четворно плетена връвъ (като вжже), дългъ около 30 метра, а широкъ 1—2 прѣсти; цвѣтъ има чернъ. Препасана булката съ това вжже, изглежда като едно буре — въ кръста подебела. Отпредъ пояса се завива и образува нѣщо като тезгяфъ, или силѣфъ, който се използва за туряне кърпа, огледалце, пари, бебенце (дете) за почивка и пр.

6. Пафти. Върху пояса се слагат пафтитъ, масивни и тежки 1—2 кила.

7. Чоранитъ сж дебели, вълнени, шарени, които стигат до половина пищалитъ.

Носия отъ полето

8. Само на гости, или на пазаръ обуватъ обуца, прилични на турски „еминии“, съ жълтъ, или червенъ цвятъ и остри на върха. Иъ къщи ходятъ боси, или съ опинци.

Пограничитъ села съ кичевско (Поръчето) носятъ вече планински характеръ и се отличаватъ отъ полскитъ както по носия, тъй и по поминъкъ. Тъ клонятъ повече къмъ кичевско-поръч. носия, а поминъкътъ имъ се състои главно

въ дърводѣлство. Всичкиятъ строителенъ-дървенъ (греди, диреци и др.) материалъ за Прилѣпъ се доставя отъ тия села.

Кжцитѣ на прилепскитѣ села, съ изключение ни чифлишкитѣ въ полето, сж построени надъ земята и обикновено отъ камъкъ, дърво и мазани съ калъ. Срѣща се и стая съ коминъ, прозорци. Многобройни семейства се срѣщатъ въ полето прилепско. Семейства съ 10—15 души сж обикн. по тия мѣста; семейства съ 20—30 чл. сж много чести, а сжществуватъ въ всѣко почти село недѣлени родове съ 40—45 души.

IV. Мариово

На дѣсно отъ Вардаря, почти въ срѣдата на западна Македония, между Тиквешъ, Саригѳолската котловина, Раецъ и Пелагонийското поле се намира, красивата планинска област Мариово. Мариово почва отъ Тиквешъ, направо отъ Полошкия манастиръ и се простира вълнисто по течението на р. Черна. Наоколо то е оградено съ високи гиздави планини, които го отдѣлятъ отъ неговитѣ питомни, плодородни и по-топли съседи, като го правятъ мжчно достъпно за лжчитѣ на цивилизацията и съврѣмения човѣшки напредѣкъ. Нидже планина граничи между Мариово и воденско, а Кожухъ планина дѣли Мариово отъ гевгелийско. Надлжжъ Мариово държи, отъ Скочивирската клисура до Полошкия манастиръ, около 50 клм., съ 1390 км² повърхнина, а срѣдната височина надъ морското равнище е около 1050 м. Тѣй че Мариово е най-високата и най-пространната котловина въ цѣла Македония. Отъ Нидже по с.-и. посока е историческото и фатално Добре-поле (1700м.)

* * *

Мариовската котловина е лишена отъ голѣми равнини и поляни; повечето сж високи и масивни ридове и дълбоки долове. Климатътъ е доста остъръ, почти срѣдно-европейски и винената лоза не зрѣе. Долинитѣ съ доста дълбоки; рѣкитѣ сж бързотечни и богати съ вода. Всички планински разклонения, що гледатъ къмъ Мариово, освенъ Селечка планина, сж богати гори и представятъ най-залѣсената частъ на Македония. Сжщо тѣй богати сж и на паша.

Рѣката Черна лакатуши живописно презъ срѣдата на мариовската котловина, отъ западъ къмъ изтокъ и дѣли страната на северно и южно Мариово.

Въ културно просвѣтно отношение Мариово стои много назадъ. Населението е просто, наивно и невежно. Живѣе патриархално и въ малки — низки кжци заедно съ добитъка си. Цѣлата страна до „хуриета“ броеше само 1—2 уч-

лица. Страната е лишена отъ интелигентни сили. Населението, въ религиозно отношение, е повечето суевѣрно. То е толкова просто, че не знае правилно и да се кръсти. Въ къщи икона и кандило рѣдко познаватъ.

Говора на мариовеца по ударение е близо до тиквешкия. Носията на мариовкитѣ и мариовцитѣ прилича на тая отъ полето, само че е по-лека.

Мариовска носия

Въ замѣна на пословичната простота на мариовеца природата пъкъ щедро е надарила мариовското население съ хубостъ и красива — стройна снага, особено женския полъ. Цѣлото население се отличава съ висока стройна фигура, яко тѣлосложение и хубави черти на лицето.

Икономическото положение на Мариово е едно отъ най-незавиднитѣ. Цѣлата страна, съ изключение на нѣколко само селца, е прошарена съ камъкъ. Рѣдко нѣкоя челядъ да се радва на парче земя. Поминѣка имъ се съ-

стои отъ дърводѣлство, слабо скотовѣдство и аргатлъкъ. Работнитѣ сили, въ прилепското поле, за жътва и вършидба, сж отъ Мариово. Земята слабо ражда: ржжъ, овесъ, фасуль и малко овощия. Оранъта извършватъ доста оригинално. Хвърлятъ семето първо, па после го заравятъ. Само тукъ — тамъ край Черна се забелѣзватъ малки полянки, засѣти съ веселъ кукурузъ. Въ околността на селата Дуйне, Каленъ, Кокре по лѣвия брѣгъ на р. Черна, ставатъ хубави круши, наречени „гърлести“, които се цѣнятъ скжпо на пазара. Млѣчнитѣ продукти: масло, сирене, извара скжщо така се цѣнятъ по-високо отъ другаде. Мариовската вълна и мариовското говедо на пазаря иматъ по-добра цѣна.

И природнитѣ богатства не сж малко въ страната. Каменни въглища, желѣзни руди, тебеширови пластове (креда), гипсъ, хромова руда, реалгаръ, аурипигментъ, синъ камъкъ, минерални води (кисели и солени) има на много мѣста. На много мѣста личатъ следи, които сочатъ, че рударството въ Мариово е сществувало още въ XII вѣкъ.

* * *

Следната таблица нагледно ни представява броя на селищата, населението, училищата и манастирите въ Мариово ;

Име на селището	Брой на къщи	Брой на населението	Брой на у-та	Брой на училища		Брой на манастир
				м.	ж.	
Дуйне . . .	138	1224	1	13	3	
Пещани. . .	45	280	—	—	—	
Кокре. . . .	56	446	1	6	4	
Каленъ . . .	40	360	1	8	2	
Вепърчани .	64	520	1	12	3	
Гудяково . .	30	280	—	—	—	
Крушейца . .	56	470	—	—	—	
Пчанища . .	100	620	—	—	—	
Галища . . .	80	535	—	—	—	
Писокалъ . .	4	46	—	—	—	
Манастиръ .	28	208	—	—	—	Св. Богородица
Бзовикъ* . .	40	420	—	—	—	Чебрениски Св. Димитри
Груница* . .	32	240	—	—	—	
Будимирци*	65	618	—	—	—	
Старавина*	50	590	—	—	—	
Градешница* .	165	1770	—	—	—	
Петалино* .	20	98	—	—	—	
Полчища . .	90	696	1	11	—	
Бешища . . .	170	1047	—	—	—	
Мелница . . .	—	—	—	—	—	Св. Илия
Витолица . .	168	1225	1	23	8	
Рожденъ . .	90	703	—	—	—	
Живоо	27	230	—	—	—	
Връбско . . .	33	360	—	—	—	
Клино	70	495	—	—	—	Полошки Св. Богородица
Всичко . . .	1561	12881	6	76	20	4

*) Селата съ звездички сж гъркомански.

Две думи за нашата селянка. Общественият живот на селянката е съвсемъ различенъ отъ она на гражданката. Селянката има по-голъмо влияние надъ своя мъжъ. Това преимущество е добила, за дето нейното участие въ тежките работи въ къщи и на къра е еднакво съ онована мъжа, а въ нѣкои случаи и повече даже. Тя се труди за нуждите на цѣлото домакинство: реди, чисти, тъче, шие, меси, готви, пере, изкарва и посрѣща добитъка, издойва крави и овце; подсирва, бие матеница; прибира медътъ, овощията и ги пази за зимовище, сама обработва домашната градина, отледва свини, болните хора изъ къщи; пролѣтъ и лѣто придружава мъжа на лозето, нивата, ливадата, гумното, дори и въ гората, за да му помага въ работата. Вечеръ най-късно отъ всички тя лѣга, а заранъ става най-рано.

Това обстоятелство кара много моми, кога правятъ изборъ за мъжъ, да взематъ момче не отъ голъмо домакинство. Туй е причината дето селяните се радватъ повече на женска рожба. За да иматъ повече работни ръце, женятъ синовете на 14—15 год. възраст, а момите задържатъ надъ 20 години.

Т и п ъ

По типъ българите могатъ да се раздѣлятъ на три групи: граждани, варошани и мариовци.

Гражданите, като смѣсъ отъ българи, власи, албанци (християни), представляватъ и разни типове. Рѣдко сж чернооки, съ широки вежди, лице мургаво, повечето сж руси. Жените иматъ дълга и гъста кестенява коса. Варошкия типъ сж: среденъ ръстъ, валчеста глава, широки плещи, изпъкнали гърди, и жилави мускули, — качества на борци. Тѣ сж извънредно трудолюбиви, пѣргави и доста хитри — лукави. Тоя типъ е размѣсенъ изъ прилепското поле и всички почти села около града и по околните планини. Мариовците сж тънки, високи, руси, съ глава заострена, съ слабъ интелектъ и синонимъ на „простаки“ и „глупави“.

Други сведения за околията

Презъ 1886 г. прилепската околия безъ града броела:				} Споредъ офиц. турска статистика (салнаме) отъ 1303 (1886) г.
35,256 мъже,	31,116 жени,	= 66372 д. за 141 села		
9,488 „	8,860 „	= 18348 д. „ града		
Сжщата година имало въ околията:				
Мохамедани	24,801 мъже,	10,470 жени	= 30271	
Власи и гъркомани	640 „	598 „	= 1248	
Българи	15,527 „	12,266 „	= 27793	

Презъ тая година околията е произвѣла следнитѣ произведения: фасулъ 34631 ок., просо 26373 кила (1 кило=100 кгр.), урвъ 3815 кила, царевица 12775 кила, ржжъ 367,128 кила, овесъ 278,658 кила, пшеница 480593 кила, 65,000 кгр. тютюнъ.

Тогава околията е броела: 151,440 овце, 49,725 кози. 11,500 волове и крави, 100 биволи, 4,000 коне и 6,200 магарета.

Презъ помената година околията е давала следнитѣ данъци: имлякъ (поземл. данъкъ) 570,200 гроша, теметуать, (патентъ) 669,540 гр., беделъ (военна повиность) 910.270 гр. бегликъ 910,270 гр., серчимъ (данъкъ върху свинетѣ) 77,725 гр. и юшуръ (десетъкъ) 1,098,211 гроша.

Прѣзъ 1916 г. сж били засѣти въ околията: пшеница 59,757 декара, ржжъ — 26,254 д., ечмикъ — 14808 д., овесъ — 2834 д., царевица — 21,371 д., макъ — 2000 долюма съ производство около 4000 оки опиумъ, на стойность 300,000 лв.

XX.

Пѣтни съобщения на околията

Прилепската околия, като важенъ воененъ и иконом. центъръ въ западна Македония, има много лесни пѣтни съобщения съ близкитѣ центрове на съседнитѣ ѣ околии. Така съ Вардарската долина и Демиръ-Капия се съобщава чрезъ добре обслужванитѣ шосейни пѣтища, водящи единия за Велесъ, другия за Градско—Тиквешъ.

1 Пѣтътъ Прилѣпъ-Велесъ почва отъ с.-и. часть на града, минава турскитѣ квартали и излиза край казармитѣ. Отъ тамъ върви все покрай воденицитѣ и по южнитѣ склонове на скалистата верига Баба, Мукусъ, за да стигне височината западно отъ с. Пещерица и да вземе стрѣмно север-

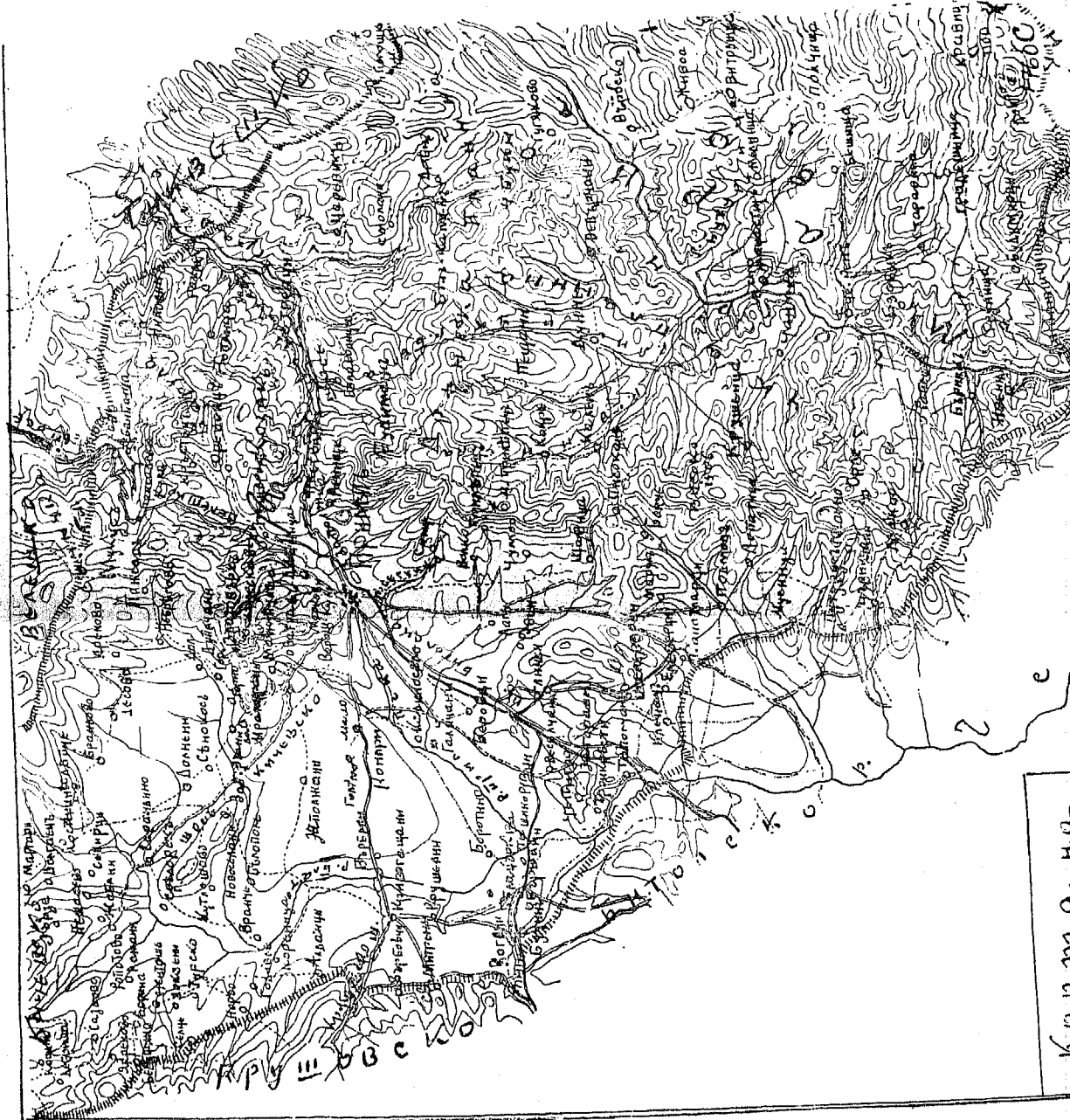
но направление, до като стигне нанагорнището на присадската седловина, висока 1043 м. До тукъ се стига за 2 ч. Отъ тукъ почва водораздѣла и пѣтя върви съ голѣми зигзаци все по низъкъ наклонъ, до като стигне църнички (пашино) ханъ. Слезъ още единъ часъ пѣтуване, по малъкъ наклонъ, стига се до степанскитѣ воденици, пограниченъ пунктъ на прилепската околия. Надоле започва велешко и пѣтя върви изъ бабунското дефиле, „Долги ридъ“ и за 6 часа се стига до Велесъ. По цѣлото продължение тоя пѣтъ има хубава планинска вода за пиене. Цѣлиятъ пѣтъ държи 10 часа.

2. Прилѣпъ—Градско Той е шосе, което се направи въ 1880 г., когато е имало голѣмъ износъ на жито за Солунъ. До направата на линията Солунъ Битоля, шосето Градско—Прилѣпъ бѣ едно отъ най-оживенитѣ въ западна Македония. Презъ тукъ е минавала всичката стока за цѣлия битолски вилаетъ и голѣма частъ отъ Албания, както и се изнасяха всички артикули отъ тукъ за на вѣнъ. Покрай хилядитѣ товарни коли съ стока, движущи се по разни направления, движеха се и голѣми кервани съ товаренъ добитѣкъ, често изпреварвани съ своето движение отъ разни пѣтнишки, талиги, кочии, файтони, ландони—пълни съ разнообразенъ свѣтъ, движущи се за Солунъ, Сърбия, България и др. изъ Европа. Шосето излиза източно отъ града и върви все по малъкъ отвесенъ наклонъ, чакъ до с. Плетваръ, на едно разстояние отъ 2 ч. пѣтъ. Отъ Плетваръ пѣтя върви по-голѣмъ наклонъ, съ много зигзаги, до като стигне Бѣловодичката рѣка. Надоле пѣтя води се по течението на рѣката и е почти еднакъвъ — равенъ чакъ до селото Ракле, на едно разстояние отъ около 3 часа. Тукъ при с. Ракле е границата на прилепската околия. Нагоре зима вече тиквешко и пѣтя върви кжде на високо, кжде на ниско, за да навлѣзе следъ други три часа пѣтуване въ плодородното дрѣновско-сирковско поле и се стигне Градско, следъ цѣли 12 часа, доста уморително пѣтуване. По цѣлото продължение на тоя пѣтъ се срѣщатъ села отъ едната и дугата страна, а така сжщо и вода има въ изобилие. На мѣста има пунктове за почивка. Това сж ханицата: на Плетваръ, Бѣловодича, Топлица, Ракле, Фаришъ. При помашкото село Дрѣново се дѣли единъ клонъ отъ пѣтя, по източна посока за Кавадарци. Съ откриването на ж.-п. линия Солунъ—Битоля, тоя пѣтъ запусте окончателно, а заедно съ него и Прилѣпъ почувствува своя икономически отпадѣкъ. Презъ време на европейската война съюзнитѣ войски на България и Германия построиха и тѣснолинейка отъ Градско до Прилѣпъ и понадоле за обслужване македоно-албанския фронтъ. Пакъ по сжщото направление построиха и въздушна линия, за сжщата цѣль. Днесъ тѣснолинейката се използва отъ сръбскитѣ власти.

3. **Прилѣпъ-Битоля.** Пътътъ Прилѣпъ-Битоля е продължение на шосето Градско-Прилѣпъ, като пресича града и излиза въ западната частъ при мѣстността „Чочорица“. На доле шосето върви все по ю.-западна посока, за да стигне р. Черна, при с. Тополчани, дето е границата на прилепската околия съ битолската. Шосето е равно като тепсия и пресича прилепско-битолско поле; минава р. Черна и р. Шевница по здрави желѣзна конструкция мостове. По цѣлото продължение почти пътя е усѣянъ съ села. Има на близки разстояния вода и ханища. Цѣлиятъ пътъ до Битоля държи 40 км. или 6 часа съ файтонъ. Презъ последната война тѣснолинейката Градско-Прилѣпъ продължи до Битоля, съ клонъ отъ с. Алинци презъ с. Бучинъ за пелистерския фронтъ.

4. **Прилѣпъ-Кичево.** Тоя пътъ е дълъгъ цѣли 12 часа. Шосето е удобно, пътува се и съ кола, но винаги пътника бѣ изложенъ на рискъ, въ по старо време отъ албански и турски качащи, а по-късно отъ сръбски чети, които господствуваха изъ планинското Порѣче. Пътя води северно отъ града, като излиза отъ варошката махала, стига с. Варошъ и минава край с. Заградъ, Мажуйчища. Отъ тукъ се отваря твърде занимателна гледка за пътника, предъ когото се простира западната частъ отъ прилепското поле, усѣяно съ многобройни села, повечето отъ които сж чифлици, и погледа се губи далечъ негде задъ хоризонта на ограднитѣ планини: Мукусъ, Даутица, Стърмолъ и Крушовско. Въ дѣсно по пътя се отдѣля клонъ презъ Мукусъ за велешко, който минава Азотъ Следъ 3 ч. доста уморителенъ кираджийски пътъ стига се селото Сарандиново и по нагоре Ропотово, дето има ханища за почивка. Стига се с. Дебришка и се навлиза въ Даутица. При с. Барбаросъ има жандарм. кула и още малко нагоре навлиза се въ планинското Порѣче. Нагоре, пътя взима стрѣмно направление, минава се р. Велика (Треска), навлиза се въ Клисурата и се стига Пекето. Още нѣколко часа уморителенъ пътъ стига се Кичево.

5. **Прилѣпъ-Крушово.** Тоза шосе е най-ново и държи 6 ч. пътъ. Излиза отъ западната частъ на града, при варошка махала и върви низъ варошко поле, все къмъ западъ, за да стигне следъ 3 ч. пътъ с. Върбяни, и следъ още единъ часъ с. Кривогашани, като последенъ пунктъ на прилепската околия. До тукъ пътя е равенъ като тепсия. Отъ тука вече навлиза въ крушовски районъ и върви все по стрѣмни височини, съ много завои, за да стигне Крушово, следъ близо 6 часа пътъ.

Спомощници:

1. Михаилъ Карпузовъ	отъ гр. Прилѣпъ	100	лв.
2. Владимиръ Г. Кусевъ	" " "	100	"
3. Христо Пантевъ	" " "	100	"
4. Георги Трайковъ	" " "	100	"
5. П. Червенковъ	" " "	100	"
6. К. Костовъ	" " "	100	"
7. П. К. Лимбовъ	" " "	100	"
8. Иванъ Тодоровъ	" " Копривщица	100	"
9. Никола Трайковъ	" " Прилѣпъ	100	"
10. Стефанъ Карпузовъ	" " "	100	"
11. Иванъ Джанговъ	" " "	100	"
12. Петръ Бѣлчевъ	" " София	100	"
13. Георги Кост. Чакревъ	" " Прилѣпъ	100	"
14. В. Антоновъ	" " София	100	"
15. Никола Джанговъ	" " Прилѣпъ	100	"
16. Братя Крикорянъ	" " София	100	"
17. Петръ Наумовъ	" " Прилѣпъ	100	"
18. Панчо А. Николовъ	" " "	100	"
19. Никола Томовъ	" " "	100	"
20. Димитръ Марковъ	" " Радомирско	100	"
21. Василъ Николовъ	" " Прилѣпъ	100	"
22. Георги Коневъ	" " "	100	"
23. Братя Палавранови	" " "	100	"
24. Фурнаджиевъ & Цицел.	" " Копривщица	100	"
25. Георги Стефановъ	" " Корча	100	"
26. Н. Костадиновъ	" " Прилѣпъ	100	"
27. Гьорче хаджи Пановъ	" " "	100	"
28. Данаилъ Зойчевъ	" " "	100	"
29. Тодоръ п. Адамовъ	" " "	100	"
30. Илия Зеровъ	" " "	100	"
31. Иванъ Гуслековъ	" " Панагюрище	100	"
32. Делчо Лаловъ	" " Пирдопъ	100	"
33. Григоръ Мизовъ	" " Охридъ	100	"
34. Дим. Желѣзковъ	" " София	100	"
35. Стоименъ Кацаровъ	" с. Мирково (Пирдопско)	100	"
36. Григоръ К. Марковъ	" гр. Прилѣпъ	100	"
37. Йорд. Ив. Катранушковъ	" " "	100	"
38. Хр. Абаджиевъ	" Карлово	100	"
39. Ванг. Тодоровъ	" Прилѣпъ	100	"
40. Ив. К. Марковъ	" " "	100	"

Съдържание

	Стр.
Предговоръ	III—IV
 I. Исторически бележки	
Стари центрове въ прилепско: Стимбаръ, Еуристумъ и Керамие. — Римско-византийска епоха. — Трако-илирийска епоха. — Славянски произходъ на Прилѣпъ. — Писмени извори за Прилѣпъ презъ XII ст. — Прилѣпъ подъ византийско владичество. — Прилѣпъ подъ българска властъ. — Прилѣпъ подъ сръбска властъ. — <i>Търговско-политическото значение на Прилѣпъ въ срѣднитѣ вѣкове.</i> — <i>Превзимането на Прилѣпъ отъ турцитѣ.</i> — <i>Албански нашествия</i>	11
 II. Крали Марко	
Произходъ. — Крали-Марково епическо потекло. — Крали-Марко споредъ народнитѣ пѣсни и предания. — Крали-Марково юначество. — Смъртъта на Крали-Марко	16
 III. Днешниятъ Прилѣпъ.	
Турцитѣ основатели на града. — Първитѣ български поселенци. — Здравословното състояние на града. — Климатъ. — Вода. — Жилища. — Население. — Администрация. — Полиция. — Кметство. — Сѣдилища. — Войска. — Поща и телеграфъ. — Данъчна система. — Монети. — Мѣрки и теглилки. — Съобщения	31
 IV. Чужди свидетелства за градъ Прилѣпъ	
Пжтешественици: Браунъ, Ами-Буге, Грizeбахъ, В. Григоровичъ, Арх. Антонинъ, Ханъ, Хенрихъ Бартъ, Микензи и Ерби, Успенски, Милюковъ и др. — Свидетелства за прилепскитѣ българи.	39
 V. Старини	
Старини въ града. — Старини въ околията. — Стари изчезнали селища, — с. Варошъ (стариятъ гр.	

Прилѣпъ). — Маркови кули. — Зързевския манастиръ. — с. Крапа. — Слѣпченския манастиръ. — с. Прилепецъ. — с. Чепигово. — Надземни и подземни пещери въ околността на с. Орѣвойцъ, Кърстецъ и Козякъ. — Манастира Трескавецъ. — Манастира св. Арахангелъ. — Варошкия надписъ отъ 996 г.

66

Икономическото положение на Прилѣпъ

Търговия. — Промисленостъ. — Индустрия. — Панаира. — Пазари. — Еснафи и тѣхната организация. — Земледѣлие и скотовѣдство. — Стари търговски фирми презъ 1883 г.

75

Възраждането

Съграждане на черквата. — Следъ съгражд. на черквата. — Черковната община — Идеята за национална борба. — Кръжокъ отъ младежи за борба съ грѣцкото духовно иго. — Борбата почва за училището. — Пренасяне борбата въ черквата. — Тържествено отхвърляне на грѣцкото духовно иго. — Следъ изгонване влашко-грѣцкия елементъ отъ черквата и училището. — Първата българска черковно-учил. община. — Постѣпка за изборъ на български владика. — Дейността на общината. — Списъкъ на повиднитѣ общинари. — *Дейци по възраждането.* Хаджи Ристе Логотетъ. — Хаджи Мирче Бомболовъ. — Тодоръ Ив. Кусевъ. — Диме Ил. Биолчевъ. — Марко Цепенковъ. — Коне Г. Самарджиевъ. — Списъкъ на други дейци

107

Учебното дѣло

Мѣстни училища. Килийно училище. — Народно училище. — Съграждане на училищната сграда. — Йорданъ х. Константиновъ — Джинотъ. — Н. Ганчевъ. — Йосифъ Ковачевъ. — Училищата подъ екзархийско ведомство. — Бързия прогресъ на уч. дѣло. — Борба на общината съ екзархията за запазване автономността на училищата. — *Девическо училище.* — Отваряне първото девическо училище. — Развой на уч. дѣло. — Стопанско училище. — *Статистич. сведения за прилепскитѣ училища презъ уч. 1911—1912 г.* — *Сравнителна таблица за развой на уч. дѣло презъ разни периоди.* — Поимененъ списъкъ на учите-

литѣ и учителкитѣ отъ преди 100 години. —
Куриози изъ училищния животъ. — Училищата
подъ сръбския режимъ

147

IX. Културно-просвѣтно дѣло

Читалището „Надежда“. — Обществени беседи
и учителски конференции. — Първия учителски
съборъ. — Недѣлно училище. — Черковно-учи-
лищень пѣвчески хоръ. — Оркестъръ. — Юнаш-
ко дружество. — Театъръ. — Училищно настоя-
телство

161

X. Характерни черти на прилепчани

Прилепчани сж трудолюбиви и икономисти. —
Задругата. — Почитъ къмъ по-стари хора. —
Отношенията въ семейството. — Религиозность.
Пожертвователность и благотворителность. —
Моралность и трезвеность. — Родолубие, отече-
стволубие и решителность. — Ученолюбие. —
Духовитость и проникателность. — Гостолубие. —
Хитрость. — Прилепчачи сж поетични. — Сует-
вѣрие. — Шегобийство (присмивачи). — Консер-
ватори. — Критикари.

175

XI. Бележки по прилепския говоръ

Гласни: а, е, и, о, у, ъ. — ж, ѡ, ѣ. — съгласни.
Устни б, в, п, м. — Гърлени г, к, х. — Зѣбни
д, т, з, с, ц, ш. — Езични л, р, н. — Морфология.
Гатанки. — Пословици. — Скоропоговорки. — Собст-
вени имена. — Приказка на прилепски диалектъ.

182

XII. Носия и разни обичаи

Женска носия. — Мжжка носия. — Прилепска ан-
терия. — *Обичаи*: При раждане и кръщавка. —
Годежъ. — Сватба. — Умирачка. — Тжжби надъ
умрѣлъ. — Служби. — Коледуване. — Сурова. —
Водици. — Поклади. — Тримиръ. — Мартеници. —
На кукайца. — Гюргевъ день. — Духовъ-день. —
Еремия. — Таяне. — Ойдодоле. — *Прилепска
кухня*: Постни и блажни ястия. — Баници. —
Кавга между жени. — Кавга между мжже. —
Тайни говори. — Съкратенъ говоръ. — Обръ-
щение между братъ и сестра. — Проклинане. —
Заклеване.

201

XIII. Революционното дѣло

Освободителното движение — Участието на при-
лепчани въ гръцката „етерия“. — участието въ

четитѣ на Хаджи Димитъръ, Хр. Богевъ. — Участие въ опълчението въ руско-турската война. — Изпращане тайни мемоари до посланицитѣ на В. Сили въ Цариградъ и заплашване до Графъ Игнатиевъ, че ще прегърнатъ унията. — Подвизитѣ и зверствата на Кючукъ Сулиманъ. — Подготовка на въоръжени сили срещу Кючукъ Сулимана. — Инициативата излиза отъ бълг. черковна община. — Спиро Църневъ. — Убийството на Кючукъ Сулиманъ. — Чакревици. — Димо Дѣдото. — Коне Павлевъ. — Георгия Лажо и братъ му Стоянъ. — Списъкъ на комититѣ отъ 1879 — 1894 г. — Начало на вътрешната организация. — Организиране дѣлото. — Легална дейность. Събиране парични средства. — Въоръжение населението. — *Четнишки институтъ*. — Войводи: Мирче Ацевъ. — Марко Лазаровъ. — Кадино-селска афера — избиване Патчевата чета. — Списъкъ на убити българи въ прилепско. — П. Ацевъ — Хр. Оклевъ — Списъкъ на сраженията до възстанието. — Презъ възстанието — Арести следъ Солунскитѣ атентати. — Възстанието. — Акции срещу жанд. кули, мостове, телеграфи, бейски кули и Витолишкия аскеръ — Пристигането на Гьорче Петровъ. — Следъ възстанието. — Хаоса и анархията. — Между особнитѣ борби. — Появата на сръбски чети. — Новото съвзимане на организац. дѣло. — в. „Шило“ — Георги Ацевъ. — Борба съ сръбскитѣ чети. — Сражението на „Ножа“. — Сепаратично тѣчение между четитѣ. — Конфликтъ между комитета и четитѣ. — разформиране на непокорнитѣ чети. — Топличката афера. — Хуриета. — Тържества, — Терористически акции. — Предателства — Сражения на четитѣ съ аскера до хуриета. — Списъкъ на прилепскитѣ войводи. — Отношенията на комитета съ черковно-учил. община. — Моралната стойность на организацията. — Следъ хуриета. — Конституционитѣ клубове. — Тургутъ Пашовата обезоръжителна акция. — Възобновяне на революц. дѣло. — Чети. — Атентати. *Дейци на революционното дѣло*. Диме Коровъ. — Илия Цървековъ. — Стоянъ Лазовъ, — Гавазовъ и Чемковъ. — Мирче Ацевъ. — Рампо С. Пешковъ — Никола Каранджировъ. — Тале Христѣвъ. — Георги Ацевъ. — Пере Тошовъ. — Полковникъ

Ст. Николовъ. — Пегъръ Ацевъ. — Даме Поповъ
— Миланъ Гюрлуковъ. — Кръсте Гермовъ
(Шакиръ). —

314

XIV. Сръбската пропаганда

Появата на сръбската пропаганда. — Агенти на
пропагандата. — Почва за нейния успѣхъ. — На-
сърчение и подкрепа отъ властѣта. — Отваряне
на сръбско уще и параклисъ. — Борба на
гражданството съ властѣта. — Протести и демон-
страции. — Заграбването на манасти. Трескавецъ.
Подъ терора на сръбскитѣ и гръцки чети. —
Сражения съ сръбскитѣ чети. — Гръцки зверства
изъ мариовско. —

325

XV. Прилѣпъ презъ войнитѣ (1912—1913 и 1915—1918 г.)

Балканската война. — Бѣгството на турцитѣ. —
Посрѣщане сръбскитѣ войсти. — Участието на
нашитѣ чети. — Подъ терора на сръбския ре-
жимъ. — Убийството на Ан. Лютвиевъ. — Меж-
дусъюзнишката война. — Арести и екстернирания.
— Следъ Букурещкия миръ. — Четнишко движе-
ние. — *Всесвѣтската война*. — Боеветѣ около
Прилѣпъ. — Участието на нашитѣ чети. — Бѣг-
ството на сърбитѣ. — Тържествата при българ-
ския режимъ. — Прилѣпъ е фронтъ. — Следъ
Добро-поле. — Бѣгството на населението. — Но-
вото сръбско владичество. — Акцията на при-
лепскитѣ гимназисти. — Революционна дейность
презъ новия сръбски режимъ

343

XVI. По-видни прилепчани изъ разни професии.

346

XVII. Прилепската емиграция.

Въ България. — Въ Америка

348

XVIII. Софийското прилепско Братство.

Начало на основаването. — Цѣль. — Дейность
презъ 20 годишното му сществуване.

350

XIX. Нѣколко думи за прилепската околия.

Граници на околията. — Геотектоника. — Орохи-
дрография. — Климатъ. — Растителность. — Жи-
вотни. — Минерали. — Поминѣкъ. — Прѣкорид-
ски села. — Села около града. — Полски села. —

Мариово. — Типъ на българското население. —
Статистически сведения за населението, черквитѣ
и училищата въ прилепската околия презъ 1912 г.

374

XX. Пътни съобщения на околията

Пътя Прилѣпъ—Велесъ. — Прилѣпъ—Градско. —
Прилѣпъ—Битоля. — Прилѣпъ—Кичево. — При-
лѣпъ—Крушово.
Карта на прилепската околия (приложение)

376

О Б Р А З И

1. Стариятъ гр. Прилѣпъ	7
2. Крали-Марко	12
3. Гр. Прилѣпъ	17
4. Прилепския часовникъ	42
5. Маркови кули	44
6. Манастирътъ „Трескавецъ“	51
7. Иконосгасть на манастир. черква	54
8. „	55
9. Манастирътъ св. Арахангелъ въ с. Варошъ	64
10. Прилепската черква „св. Благовещение“	77
11. Тодоръ Кусевъ	96
12. Дяконъ Методи Кусевъ	100
13. Старо-Загорски Митрополитъ Методи Кусевъ	101
14. Диме Ил. Биолчевъ	102
15. Марко К. Цепенковъ	103
16. К. Г. Самарджиевъ	105
17. Никола Ганчевъ	114
18. Прилепскитѣ учители въ централ. м. у-ще презъ 1892—93 г.	128
19. Баба Недѣля	137
20. Прилепско семейство	184
21. Фота Рокановска	206
22. Четата на Конета Павлевъ	218
23. Ничо Рокановъ	220
24. Георги Трайковъ	221
25. Александъръ Пановъ	224
26. Методи Патчевъ	233
27. Прилепскитѣ чети предъ хуриета	254
28. „ на хуриета	261
29. Посрѣщането на П. Ацевъ ч. I	262
30. „ „ II	263
31. Иванъ п. Тр. Гюрлуковъ	285
32. Диме Коровъ	286
33. Стоянъ Лазовъ	287

34	Йорданъ Гавазовъ	292
35	Христо Чемковъ	293
36	Мирче Ацевъ	295
37	Никола Караджуловъ	297
38	Тале Христовъ	299
39	Георги Ацевъ	300
40	Полковникъ Ст. Николовъ ,	302
41	Пере Тошовъ	303
42	Петър Ацевъ	309
43	Даме Поповъ	311
44	Миланъ Гюрлуковъ	313
45	Прилепскитѣ гимназисти—мжченици	341
46	Четата на Петре пашата	343
47	Освѣщаване знамето на прилепската „Дружба“	349
48	Селска носия отъ полето	367
49	Мириовска носия	369
50	Карта на прилепската околия	

Притурка

Появата на „Македонска библиотека“ се посрѣщна доста симпатично отъ печата и обществото. Всички намѣриха за много навременно излизането на тая библиотека. Ласкавитѣ отзиви на критиката за напечатанитѣ книги отъ Македонска библиотека, ни вдѣхватъ вѣра за още по-добъръ успѣхъ въ начинанието ни. Ще споменемъ по-важнитѣ отзиви на критиката по хронологиченъ редъ.

I. Мариово

1. Р. Чолаковъ (Църковенъ вестникъ, 17. II. 1923 год., бр. 8), филологъ. Ето що пише тоя критикъ. „... Възъ основа на всичко писано за тази македонска областъ, а главно отъ свои лични наблюдения, авторътъ е далъ едно кратко, популярно изложение на онова, което може да се каже за тази легендарна областъ. Тази книжка е единъ географо-геоложки, историко-културенъ и стопански прегледъ на Мариово. Всестранно ни запознава авторътъ съ тая планинска, мжно достъпна страна, свързана още отъ войната съ съ споменитѣ отъ страшния Завой на Черна. Той говори съ възторгъ за Мариово, па изпжква изобщо, като добъръ и пламененъ родолюбецъ. Особенно сж ценни сведенията, които авторътъ е далъ отъ своитѣ лични изследвания, защото повсичко личи, че г. Трайчевъ добре познава Мариово, което може би, е негово родно мѣсто. Хубаво щѣше да бжде, ако той бѣ се разпрострелъ по-надълго въ това отношение и ни дадеше нѣщо повече отъ това, което знае за тази малко проучена македонска областъ. Така, авторътъ много малко говори за мариовския говоръ. А този говоръ навѣрно той познава много добре, както и показватъ даденитѣ отъ него сведения за ударението и т. н. . .“ После г. Чолаковъ сочи на грешкитѣ: „петрахилъ“ — епитрахилъ; „добитъка билъ дивъ — слабокултуренъ“ и че училищата „кредитирали страната съ дяци и попове“. „Изтъквайки нѣкои непълноти и недостатъци на този трудъ, който не може да бжде свършенъ и безпогрешенъ, като всѣко човѣшко дѣло, ние не можемъ да отречемъ и хубавитѣ страни на „Мариово“, посочени ясно по-горе. Препоръчваме книжката на г. Трайчева на всѣки любознателенъ четецъ, а на автора пожелаваме въ недалечно бждаще да ни даде и останалитѣ броеве отъ полезната „Македонска библиотека“.

2. Ж. Чанковъ, географъ-преподвателъ въ софийския учителски институтъ (Учителски в-къ, год. XIX, брой 4, 10.X. 1923 г.). Като прави прегледъ на цѣлото изложение въ книжката, г. Чанковъ свършва съ думитѣ: „...Такива и темъ подобни ценни сведения дава г. Трайчевъ въ своята малка книжка, която се чете съ интересъ и която ние препоръчваме на нашитѣ учители по география и на учащата младежъ. За да може да се разбере добре орохидрографията на Мариово наложително е книгата да бжде придружена отъ една географска карта за областта“.

3. Сжщо такива отзиви писаха и вестниците: *Миръ* — 13/I, 14/II, 26/XII — 1923 г.; *Препорецъ* — 16. I., *Илинденъ* — 28. I. — 1923 год.

4. Книжката е одобрена и препоръчана отъ *Министерството на Просвѣщенieto* съ окръжно № 8464 отъ 11. IV. 1923 г. Сжщото министерство съобщава, че съ заповѣдь № 3530 отъ 13.VIII 1923 се откупватъ... екземпляра отъ кн. „Мариово“. Министерството на Външнитѣ Работи и Въпроизведението одобри и откупи отъ кн. „Мариово“ съ проток. решение № 3 отъ 21.VIII 1923 г. — Св. Синодъ одобри и откупи отъ сжщата киига съ проток. решение № 12 отъ 1.IV 1924 година.

Два месеца следъ първото издание кн. „Мариово“ претърпѣ второ издание, което е на изчерпване.

II. Дойранъ и неговото езеро.

1. е № 2 отъ „Македонска библиотека“. А.П. Стоиловъ (сп. Известия на Народния етнографски музей, г. III, кн. I—II, 1923 г. стр. 74—75), известенъ фолклористъ, ученъ и отличенъ познавачъ на Македонския край, ето що говори въ своята критика за тая книжка: „Отначало автора ни дава въ сбита, но изчерпателна форма историко-етнографски сведения за града Дойранъ съ една снимка на града. Автора ни обръща вниманието, че Дойранъ съсь своето местоположение, при едноименно езеро, може да се сравни по своите хубости съ некой швейцарски градъ. Справедливо е сравнението, защото наистина Дойранъ въ някои отношения надминава гр. Воденъ. Следватъ данни за населението, предания за произхода на *Дойранъ* и *Полинъ* (названия на града); поминъкъ; носия м. и женска; възраждането: ценни сведения сж дадени за първия основателъ на българ. печатница въ Солунъ (1838 г.) и пр. Следва описание на езерото. Преди да опише 23 вида птици, които живеятъ въ и около езерото, изброява имената на ветровете, които сж доста интересни названия. Говори специално за риболовството, уредите, съ които си служатъ рибарите за всеки видъ риба, както и кжде се изнася рибата и какво количество и пр. Изобщо

книжката на г. Трайчева заслужава сериозно внимание от страна на българ. читател, защото въ нея не само е сумирано известното за Дойранъ и езерото му, но и нови данни се даватъ. Вънъ отъ това, тя е написана на лекъ дори и цветистъ езикъ (виж. стр. 28). Има данни и за боеветъ около Дойранъ, какъто частъ отъ българския въоръженъ народъ премери силите си съ армиите на французи, англичани и гърци въ няколко офанзиви, предприети на последните и пр.

Азъ горещо препоръчвамъ книгата на г. Трайчевъ и желая ѝ широко разпространение, за да може автора да ни даде и редица други нумера отъ своята „Македонска библиотека“.

2. Р. Чолаковъ (Църковенъ вестникъ, бр. 29, г. XXIV, стр. 8—9). „Единствена Македония отъ бълг. отечество е надарена съ множество голъми и пълноводни езера. Всѣки, който е ималъ възможность да ги види, е останалъ възхитенъ отъ тѣхната хубость.. Но македон. езера будятъ по други чувства у българина. Той се възхищава отъ тѣхъ, ала тѣ му напомнятъ и за събития отъ далечното и близко минало и т. н. Може ли да се говори за Дойранското езеро и да не се спомни за славната Дойранска епопея?

Ето какви чувства извиква, ето какви спомени буди малката, но цѣнна книжка на г. Трайчева

Въ една увлекателна форма отначало авторътъ ни запознава съ географското положение на Дойранъ, броя и на родността на населението му, поминъка, облѣклото на българина и пр. Спира се специално на произхода на имената Дойранъ и Поленинъ. Даватъ се сведения заговора на Дойранци; за нѣкои запазени старини; по надълго се спира на възраждането на Дойранъ. . . .

Въ втори дѣлъ г. Трайчевъ описва всестранно езерото неговата голъмина, хубость, форма и пр. Спира се специално на риболовството и пр. . . .

Въ едно кратко, но картинно описание, въ умѣренъ поетиченъ тонъ, авторътъ е съумѣлъ да предаде хубостта на езерото, омайността му сутринъ, подъ блѣсъка на изгрѣващото слънце, или вечеръ, когато луната се отражава въ неговитѣ бистри небесно-сини води. Описанието е толкова живо, че читателътъ просто остава подъ впечатлението, че го вижда.

Книжката на г. Трайчевъ се чете леко и съ наслада. Описанието е пълно и главно всестранно. Не може да не се обърне внимание на това достоинство на „Дойранъ и неговото езеро. . .“

3. В. Йордановъ, редакторъ на сп. Училищенъ прегледъ, издание на Минист. на нар. Просвѣщение, г. XXII кн. 7—8, стр. 593—594, разглеждайки кн. *Мариово и Дойранъ и неговото езеро* казва: „И въ двете книжки авторътъ дава

всестрани сведения, особно сж интересни фолклорнитѣ, историческитѣ и пр. Изобщо, авторътъ е изпълнилъ умѣло работата си и ни е далъ хубави и ценни описания на Мариово и Дойранъ и неговото езеро. Книжкитѣ, написани безъ претенция, но съ вещина, чувство и душа, се четатъ съ интересъ и увлѣчение и заслужаватъ всѣка препорѣка."

4. Спис. „Природа“, год. XXIII, кн. 10 — редакцията пише: „... Съ единъ увлекателенъ езикъ автора на тази книжка ни описва Дойранъ и езерото, както и неговата форма и начина на ловидбата и пр. В днешните времена на упадъкъ подобни книги, в които се описват, населените съ бжлгари краища дадени по разни договори на нашите сжседи, са твжрде навремени. Ние препор. книжката на нашите читатели“.

5. Такива сж отзивитѣ за тая книжка и въ вестницитѣ: *Устремъ*, г. I бр. 3 — *Сотиръ Наневъ* (редакторъ) пише за кн. Мариово и Дойранъ и неговото езеро: „... автора на пълно оправдава сжществуването на тази библиотека. Лекко и увлекателно, съ вешето перо на голѣмъ майсторъ и родолюбецъ, тои описва дивнитѣ природни красоти, на тия два кжта, както живота, нравитѣ, обичаите на тѣхнитѣ обитатели. Г-нь Трайчевъ е извѣстенъ като голѣмъ и скромень ратникъ въ културо-просвѣтното поле на Македония. Неговитѣ трудове, плодъ на дългогодишна работа, ще бждатъ цѣненъ приносъ къмъ словестната ни съкровищница и пр. . „Сговоръ“ год. I, бр. 16, *Промена*, г. I, бр. 4; *Слово*, г. II, бр. 342; *Миръ* г. XXIX, бр. 6887; *Прѣпорецъ*, г. XXV, бр. 102; *Независимостъ* г. III бр. 616

6. Минист. на Просвѣщението одобрява и препорѣчва кн. съ окр. № 14923 отъ 19—VI—1923 год., а съ заповѣдь № 3530 отъ 13—VIII с. г. откупва. . . екземпляра отъ книжката. Одобрена и откупена е с. к. и отъ Министерството на В. Р. и Вѣроизпов. съ прот. решение № 3 отъ 21—VIII 1923 г.; Св. Синодъ — проток. решение № 12 отъ 1—IV 1924 г.; Министерството на Земледѣлието съ проток. № 181 отъ 17—XI 1924 я одобрява, препорѣчва и откупва

Книжката е изчерпана. Преди отпечатването на книжката материяла бѣ публикуванъ въ стдѣлна статия въ сп. Естествознание и география (г. VI, кн. II и III), както и въ Цариградския в. Вѣсти (1902 г. м. юний, бр. 53, 54 и 55).

III. Прѣспа

№ 3, 4 и 5 отъ „Макед. библиотека“. Ето отзивитѣ на критиката и за нея“.

1. Р. Чолаковъ (Църковень вѣстникъ г. XXIV, бр. 45, стр. 9—10). „... Но трудътъ, който сега ни поднася г-нь Трайчевъ, далеко надминава по размѣръ и по съдържание

първите два. Това е една сериозна студия, въ която ни запознава всестрано съ Прѣспанския край, столнината на българския царь Самуилъ.

Отначало автора ни описва географското положение на Прѣспа, подъ която разбира цѣлото Рѣсенско поле и всичката околностъ на Прѣспанското езеро. Слѣдъ това той прѣминава специално на Горна Прѣспа (Рѣсенско), описвайки ни самия градъ Рѣсенъ и още тридесетъ села, разположени въ Рѣсенския край. Запознава ни съ разположението на селата, поминъка на населението, облѣклото, училищното дѣло, та читателитѣ добиватъ пълна прѣдстава за тоя кжтъ отъ Македония.

Сѣ въ сжщия планъ, авторътъ по-нататкъ ни запознава съ *Долна Прѣспа*, въ която влизатъ *Голѣма Прѣспа* съ 32 села и *Малка Прѣспа* съ деветъ села.

Прѣспанското езеро!

Това езеро, неговото положение, фауната и риболовството ни описва подробно авторътъ. Послѣ се спира на пжтнитѣ съобщения между Прѣспанския край и близкитѣ му околии.

Но Прѣспа свърза името си и съ новото врѣме — съ борбитѣ за свободата на Македония въ врѣме на Илиндеското възстание. Г. Трайчевъ печати единъ важенъ документъ отъ врѣме на възстанието, манифеста, съ който се олрѣдѣля датата на възстанието, и свършва съ това, което даде Прѣспа въ врѣме на свѣтовната война.

Освѣнъ литературата за Прѣспанския край, авторътъ е използувалъ главно своитѣ лични изслѣдвания. Въ своитѣ пжтувания по тоя край г. Трайчевъ не е пропускалъ случай да наблюдава и сжбира свѣдения, и така да събере редица материяли за изучването на Прѣпанско. „Прѣспа“ е отъ значение за българската наука.

Книгата е съпроводена съ редъ иллюстрации, а на края е дадена карта на Прѣспа, изработена отъ автора. Картата е важна за нашитѣ географи, защото поправя редъ грѣшки, допустнати въ по-раншни карти.

„Прѣспа“ е цѣненъ приноостъ за изучването на Македония и ние горещо я прѣпоржчаме на читателитѣ“.

2. Ст. (чети: А. П. Стоиловъ — уредникъ въ Етнограф. Институтъ), (в. Независима Македония, г. I, бр 32). „... Г-нъ Г. Трайчевъ учитель въ IV Софийска прогимназия, съ горещото си желание да бжде полезенъ на робската си родина Македония, прѣдприелъ е отъ началото на тая година да издава „Македонска библиотека“, посвѣтена изключително на трудове, които се отнасятъ до географията, историята, възраждането и др. на българскитѣ земи и на българския народъ въ Македония. До сега отъ тая библиотека сж излѣзли петъ нумера. Първитѣ два нумера „Мариово“ и „Дойранъ и

първите два. Това е една сериозна студия, въ която ни запознава всестрано съ Прѣспанския край, столнината на българския царь Самуилъ.

Отначало автора ни описва географското положение на Прѣспа, подъ която разбира цѣлото Рѣсенско поле и всичката околностъ на Прѣспанското езеро. Слѣдъ това той прѣминава специално на Горна Прѣспа (Рѣсенско), описвайки ни самия градъ Рѣсенъ и още тридесетъ села, разположени въ Рѣсенския край. Запознава ни съ разположението на селата, поминъка на населението, облѣклото, училищното дѣло, та читателитѣ добиватъ пълна прѣдстава за тоя кжтъ отъ Македония

Сѣ въ сжщия планъ, авторътъ по-нататкъ ни запознава съ *Долна Прѣспа*, въ която влизатъ *Голѣма Прѣспа* съ 32 села и *Малка Прѣспа* съ деветъ села.

Прѣспанското езеро!

Това езеро, неговото положение, фауната и риболовството ни описва подробно авторътъ. Послѣ се спира на пжтнитѣ съобщения между Прѣспанския край и близкитѣ му околии.

Но Прѣспа свърза името си и съ новото врѣме — съ борбитѣ за свободата на Македония въ врѣме на Илиндеското възстание. Г. Трайчевъ печати единъ важенъ документъ отъ врѣме на възстанието, манифеста, съ който се отрѣдѣля датата на възстанието, и свършва съ това, което даде Прѣспа въ врѣме на свѣтовната война.

Освѣнъ литературата за Прѣспанския край, авторътъ е използувалъ главно своитѣ лични изслѣдвания. Въ своитѣ пжтувания по тоя край г. Трайчевъ не е пропускалъ случай да наблюдава и събира свѣдения, и така да събере редица материяли за изучаването на Прѣспанско. „Прѣспа“ е отъ значение за българската наука.

Книгата е съпроводена съ редъ иллюстрации, а на края е дадена карта на Прѣспа, изработена отъ автора. Картата е важна за нашитѣ географи, защото поправя редъ грѣшки, допустнати въ по-раншни карти.

„Прѣспа“ е цѣненъ приносъ за изучаването на Македония и ние горещо я прѣпоржчаме на читателитѣ“.

2. Ст. (чети: А. П. Стоиловъ — уредникъ въ Етнограф. Институтъ), (в. Независима Македония, г. I, бр 32). „... Г-нъ Г. Трайчевъ учителъ въ IV Софийска прогимназия, съ горещото си желание да бжде полезенъ на робската си родина Македония, прѣдприелъ е отъ началото на тая година да издава „Македонска библиотека“, посвѣтена изключително на трудове, които се отнасятъ до географията, историята, възраждането и др. на българскитѣ земи и на българския народъ въ Македония. До сега отъ тая библиотека сж излѣзли петъ нумера. Първитѣ два нумера „Мариово“ и „Дойранъ и

неговото езеро" се посрещнаха отъ нашата критика и общество твърдѣ симпатично и то справедливо. Прѣдъ насъ е новоизлѣзлата книжка „Прѣспа“, която обемъ три нумера на библиотеката му (3, 4 и 5). И по обема и по достойнство тая книжка надминава първитѣ два нумера. Въ нея авторътъ умѣло е подбралъ материалитѣ, що се отнасятъ до географията, етнографията, историята, възражданieto и църковноучилищното дѣло до края на учебната 1912 – 13 година на тая областъ, придружени съ фотогравски снимки и карта на Прѣспа. Веднага трѣбва да добавя, г. Трайчевъ ни поднася много нови данни, особено за населението и църковно-училищното дѣло на Прѣспа, бидейки самичкъ е посещавалъ всѣко село по нѣколко пѣти въ битността му училищенъ инспекторъ прѣзъ врѣме на турското владичество. Съ жара на словото си той ни дава такива хубави картини за тая чисто българска земя, че четецътъ появява тѣга голѣма тѣга, като му се изпрѣчи грозниятъ кошмаръ, че историческата Прѣспа, столицината на доблесния царъ Самуилъ, облѣна въ кърви отъ скѣпи непрѣжалими синове на българското племе прѣзъ врѣме на Илинденското въстание (1903 г.) и общоевропейската война (1915 — 1918 г.), е сега въ по тежко сръбско иго, отколкото прѣзъ врѣме на турското робство.

Новитѣ данни въ „Прѣспа“ на г. Трайчевъ сж много интересни не само за нашата широка публика, но дори и за научно използване особено географскитѣ названия на селищата и мѣстноститѣ, както и сведенията по възражданieto.

Книгата „Прѣспа“ заслужава да се прочете отъ всѣки българинъ, особено отъ българитѣ изъ Македония. Желателно е нашата емиграция да се притече съ материална помощ на дѣлото на г. Трайчевъ. Авторътъ, вѣроятно много разчита да се разпространяватъ книжкитѣ му между емиграцията. А послѣдната е длъжна да го подкрѣпи материално, за да продължи издаването на „Македонската библиотеката“. Тоя културенъ починъ трѣбва да живѣе, за да буди интересъ къмъ робска Македония“.

3. в. „Устремъ“, (г. I, бр. 14). „... Единъ скромнъ ратникъ въ областъга на нашата книжнина има благородната амбиция да ни запознае съ най-добритѣ кѣтове отъ нашата родина. Нѣкогашния учил. инспекторъ, а днесъ у-ль, г. Г. Трайчевъ е издалъ № 5 „Прѣспа“ — отъ своята „Македонска библиотека“. Вдъхновенъ отъ любовъ къмъ отечеството си той не е пожалилъ трудъ, за да ни даде това полезно и приятно четиво. Прѣспа е една цѣнна придобивка за нашата книжнина. Поради голѣмитѣ ѝ несъмнѣни достойства, която има, ние я прѣпоръчваме на нашитѣ читатели и пр. . .“

4. В. Миръ (бр. 7012) пише: „... При голѣмия напливъ отъ книжки и книги съ леко и много често пикантно съдържание на книжния пазаръ, появяването на горната книга ще се

посрѣщне, увѣрени сме въ това съ голѣмо задоволство отъ всички любители на полезното четиво.

Авторътъ на книгата „Прѣспа“, предъ видъ на оскъжднитѣ си срѣдства и още повече прѣдъ видъ на оскъждицата отъ читатели съ здравъ вкусъ, е извършилъ цѣль подвигъ, като се е нагърбилъ съ тежката, но, инакъ, благородна задача, да ни запознае съ най-хубвитѣ кѣтове на братска Македония.

За да извърши тоя подвигъ, г. Трайчевъ, сигорно е черпилъ сила въ любовта къмъ прѣдприятието си

Когато ние взехме на рѣчка книгата „Прѣспа“, която се състои отъ шестъ голѣми коли, да си кажемъ правото, подвумихме се, дали да започнемъ да я четемъ и се съмнѣвахме, че ще имаме търпѣнието да я изчетемъ докрай, защото си мислѣхме, че описанията ще бѣдатъ сухи и отекчителни, но скоро се видѣхме приятно изненадани. Еднажъ зачели книгата, ние не я изпуснахме изъ рѣцѣ, догдѣто не дойдохме до края. Тѣй увлѣкателно, на такъвъ чистъ и гладкъкъ български езикъ е написана тя.

Ето защо горещо я прѣпорѣчваме на всички любители на хубавото и полезно четиво.“

Сжщо такива отзиви дадоха и вестницитѣ: *Независимост* (г. IV бр. 820), *Демократически сговоръ* (г. I, бр. 44), *Прѣпорецъ* (бр. 244), *сл. Родопи* (г. II, бр. 9), *Слово* (г. II. бр. 437) и др.

6. Хр. Спасовски (Спис. „Педагогическа практита“ год. IV, кн. I и II, стр. 72—73), разглеждайки излѣзлитѣ книжки (*Мариново, Дойранъ и неговото езеро, Прѣспа*), казва: „... Личи, че преди да се залови г. Трайчевъ да пише за една или др. мѣстностъ, той не се е задоволявалъ само съ личнитѣ си впечатления, отъ посетенитѣ отъ него селища и области въ Македония, а е проучвалъ и писаното отъ други по сжщия въпросъ. Затова и поднасянитѣ брошурки съдържатъ твърде разнообразенъ и изчерпателенъ материалъ. Отъ тѣхъ четеща добива всестранни познания за описваната мѣстностъ. Избѣгнати сж, разбира се, подробности, които могатъ само да отрупатъ книжкитѣ, а да интересуватъ изключително специалиста.

Засегната е физ. география и етнография, фауната и флората, подземнитѣ и природни богатства, стопанското положение и национ. стремежи, просвѣтнитѣ успѣхи и култур. придобивки, близкото и далечното минало — изобщо всичко, което представлява интересъ. Книжкитѣ се четатъ съ увлечение. За всички, които бродиха презъ послед. войни изъ Македония, за всички които избѣгаха отъ тамъ, поради новото иго, за всички, които живѣятъ съ интересъ къмъ красотитѣ, богатствата, населението и бѣдешето на тая страна — за всички тѣхъ книжкитѣ на г. Трайчевъ ще дадатъ приятно полезно четиво. Тѣ заслужаватъ да бѣдатъ доставени за

всѣка учит. библиотека, толкова повече че сж одобрени и отъ Минист. на Просвѣтата.

Самото обстоятелство, че първата книжка е претърпѣла за една година две издания, свидетелствува колко много се търсятъ и четатъ книжкитѣ отъ „Македонска библиотека“. Така пише за тая библиотека софийския инспекторъ на основнитѣ училища.

7. Книгата е одобрена, препоржчана и откупена отъ: а) Министерството на Народното Просвѣщение съ окржжно № 31,719 отъ 1923 г.; б) св. Синодъ — съ протоколно решение № 12. 1.IV 1924 г.; в) Минист. на Външнитѣ Работи и пр. — съ проток. реш. № 4 отъ 31.X 1923 г.; г) отъ Щаба на армията съ наредба № 21 отъ 7.XII 1923 г. препоржчани сж всички излѣзли книжки, като твърде полезно четиво за войсковитѣ части. Това сж само частъ отъ отзивитѣ.

Преди да излѣзне книгата „Прѣспа“, материяла бѣ публикуванъ въ сп. „Македония“ (г. I кн. 3, 5 и 6), чийто редакторъ бѣ, г. Г. Баждаревъ, довчерашенъ редакторъ на сп. „Македонски прегледъ“. Сжщиятъ материялъ бѣ рецензиранъ и одобренъ отъ г. проф. А. Иширковъ, за да излѣзне като отдѣленъ №-ръ отъ Географска библиотека“, издание на географическия институтъ при университета.

Само г. Ст. Романски не хареса „Македонска библиотека“ (сп. „Македонски прегледъ“, г. I, кн. 3, стр. 149). Бѣхме приготвили отговоръ за г. Романски, но всички близки и познати негови, съ които беседвахме по неговата критика, съветваха ни да отминемъ бележкитѣ му, като незаслужващъ тая честъ — да се удостои съ отговоръ. И ние не бихме споменали нито дума за него, ако бележкитѣ му не бѣха помѣстени въ посоченото списание.

Забел. Колкото за спора по названието на областта Мариово, ще излѣзнемъ въ печата съ специална статия.

Отъ редакцията на „Македонска библиотека“

